

KAMNIŠKI ZBORNIK XX/2010

XX/2010
KAMNIŠKI ZBORNIK

KAMNIŠKI ZBORNIK

XX/2010

Kamniški zbornik 2010

Uvodnik

Kako hitro teče čas! Ni dolgo tega, kar sva se z županom Antonom Tonetom Smolnikarjem dogovorila, da obudimo *Kamniški zbornik*, pa vendarle je bilo to že leta 1996 – torej pred 14 leti. Takrat je izšel 13. letnik, letos izdajamo 20. Vmes pa je bilo 8 zbornikov, veliko sestankov uredniškega odbora, pogovorov z avtorji, uredniškega, lektorskega, korektorskega, oblikovalskega in drugega dela. Nekateri avtorji so objavili svoj prispevek samo enkrat, drugi so za vsako številko pripravili novo temo. Spet drugi so vseskozi obljubljali, da bodo pripravili članek, pa ga še niso uspeli. Tretji pa ob vsaki številki razmišljajo, kaj bodo pripravili za naslednjo.

Metka Mestkova, ki letos prvič sodeluje, je rekla: »Razmišljam, kaj bom pripravila za naslednjo številko.« Vilko Rifel ima v načrtu opis običajev ob kolinah v kamniški občini. Svoje prispevke obljublja tudi skupina paleontologov, ki nas redno obvešča o zanimivih odkritjih v Tunjiškem gričevju. Marsikatera raziskava je bila opisana prav za objavo v *Kamniškem zborniku*. Zelo zanimivo je, da ni mogoče dobiti razprav o gospodarstvu, o urejanju prostora, tudi o športu ne. Ali o tem Kamničani ne razmišljamo? Kakor koli že: vzvalovali smo duhovno gladino in zdaj rodi sadove.

Zbornik je pluralen toliko, kolikor so različnih mišljenj sodelujoči avtorji. Mislím, da je prav tako. Vsi članki niso enake kvalitete, tudi ne znanstveni, saj jih ne pišejo samo znanstveniki – to niti ni namen *Kamniškega zbornika*. Ti objavljajo v takih zbornikih, kot je naš, iz veselja povedati to, kar so odkrili, in iz občutka pripadnosti Kamniku. Slovenska znanstvena politika namreč pisanja v slovenščini ne podpira (več), pač pa objave v angleškem jeziku in izbranih revijah. Eden od raziskovalcev glasbene zgodovine, ki sem ga povabila k sodelovanju, mi je rekel: »Veste, naš predstojnik ne želi, da objavljamo v takih zbornikih, ker to ne prinaša točk.« Če hočete biti uspešni, pridobiti točke za napredovanje, za prijavo na državne razpise, morate torej pisati v angleščini in objavljati v tujih revijah ali vsaj v tistih »slovenskih«, ki so že v celoti ali napol angleške. Slovensko naj bi pisali samo še poljudno. To se že dogaja. Kako kratkovidno! Slovenščina bo, kot je rekel akademik Janez Orešnik, res postala jezik, ki se govori »samo še v copatih« – doma, za zaprtimi vrati. To se dogaja v vsej Evropi. Na Nizozemskem, Švedskem ipd. univerzitetni študij že poteka v glavnem v angleščini. Pa dovolj o tem! To dogajanje bo morala zaustaviti slovenska politika.

Kamniški zbornik je tematsko različen. Marsikatera tema, ki jo objavljamo, je zanimiva (lahko tudi boleča) samo za nas Kamničane – npr. prenehanje izdelovanja majolik, o čemer piše Irena Radejeva. Tudi ljudje, o katerih pišemo, so lahko vseslovensko ali evropsko pomembni (Marjan Kordaš, Tomaž Humar, Tone Cevc), lahko pa so najpomembnejšo sled zapustili prav v Kamniku (Rastko Zabrič, Janko Stele, Cerarjevi) in so zato vredni spomina.

Ker župan Anton Tone Smolnikar po šestnajstih letih, kot sam pravi, zaključuje županovanje, je objavljenih več člankov o delu občinske uprave, kaj je bilo v preteklih letih doseženega na vseh področjih, za katera mora skrbeti občina, in o odprtih problemih, ki jih bo treba reševati v prihodnosti (šole, vrtci, pokopališče, velikoplaninska žičnica, ipd.). Z intervjujem pa smo ob kamniškem predstavili župana Trofaiacha, saj je uspešno sodelovanje obeh občin temeljilo tudi na osebnem prijateljstvu.

V zgodovino posegajo prispevki o izkoriščanju naravnih bogastev nekdanj v Tunjicah, o koncu izdelave kamniških majolik in ponovni vpeljavi kamniškega vlaka. Pri gospodarjenju je treba paziti na ustrezno ravnanje z naravo. Na problematiko spreminjanja podnebja, onesnaženja voda in potrebno previdnost pri izkoriščanju narave opozarja Aleksander Belec.

V novembru 2008 so v Kamniku potekale prireditve ob 65-letnici smrti enega najpomembnejših slovenskih pesnikov Franceta Balantiča, ki jih je pod pokroviteljstvom občine Kamnik in Slovenske akademije znanosti in umetnosti pripravil odbor, ki so ga sestavljali: Marjeta Humar (predsednica), France Pibernik, akademik Marjan Kordaš, Janez Stele, dr. Andreja Eržen, Breda Podbrežnik, Tone Ftičar in Anton Kamin. Organizatorji smo želeli predstaviti pesnika kot pesnika, brez vseh političnih oznak, ki z njegovimi pesmimi nimajo nobene zveze. To nam je tudi uspelo. Slavnostni govornik akademik Janko Kos je Balantiča primerjal s Francetom Prešernom. Prispevek objavljamo. Povabi-

Cip - kataloški zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana

Kamniški zbornik XX

ISSN 1318-9069

lo, da se udeleži predstavitve dveh novih knjig o Balantiču, ki ju je napisal France Pibernik, je sprejel tudi predsednik republike dr. Danilo Türk, vendar zaradi obveznosti ni mogel priti v Kamnik. V pismu 19. novembra 2008 je zapisal: »France Balantič je bil najprej pesnik. Njegova poezija ni obremenjena s kakršnokoli ideologijo, vendar je bila kljub temu izraz upora zoper sleherno tiranijo. /.../ France Balantič je danes v naših mislih zato, ker je njegova poezija kljubovala vsem nasprotnikom. Z nami je tudi zato, ker so njegove pesmi dobre in primerne za današnji čas. Zato, ker sodi v krog naših najboljših pesnikov in ker nas opozarja na nesmisle preteklosti, na vojne grozote in dogodke, ki mlademu Balantičevemu umu niso dale priložnosti, da bi se razvil in izrazil v celoti.«

V oddelku o kulturni zgodovini objavljamo tri članke: o ustanovitvi pevskega zbora Lira po kamniškem zgledu v ameriškem Clevelandu, o glasbenikih iz tuhinjske družine Hribar in o Kamničanih, ki so v 16. stoletju študirali v švicarskem Baslu. V naslednjem razdelku o družbeni zgodovini Jože Arko zaključuje svoje prispevke za zgodovino osamosvojitvene vojne, dr. Damjan Hančič pa nadaljuje prikaz življenja v letu 1947, kot ga odsevajo partijski zapisniki. Metka Mestek opiše zgodovino šole v Tunjicah. V oddelku o arhitekturi je podrobno predstavljena cerkev v Stranjah, ki je gotovo eden od vrhuncev Plečnikovega ustvarjanja. V etnološkem delu sta objavljena članka, ki bolj ali manj temeljita na ljudskem izročilu: o rokovnjačih in kamniškem jezeru. Soavtorici knjige *Čudež prečuden* pa analizirata, katera tematika je še živa v ustnem izročilu v Kamniku in okolici. V razdelku o geologiji smo se ob 125-letnici rojstva spomnili cenjenega slovenskega geologa p. Janeza Žurga, ki je velik del življenja prebil v Kamniku. Pomembna nova znanstvena odkritja so objavljena v paleontološkem delu. V umetnostnozgodovinskem delu je Ferdinand Šerbelj opisal doslej pri nas malo znanega slikarja Bambinija, rojenega v 17. stoletju v Benetkah, ki je v 18. stoletju na povabilo upravitelja Petra Jakoba barona de Testaferrate izdelal več slik za komendsko cerkev.

V razdelku *Pesniki in pisatelji* objavljamo pesmi Helene Plahute in Marije Koželj. Nekdanja kustosinja Maleševe galerije Barbara Savenc pa je napisala portret likovne ustvarjalke Sonje Rauter. V intervjuju, ki ga je pripravil Tone Ftičar, predstavljamo akademika Marjana Kordaša.

V razdelku *Ljudje in čas* objavljamo nekaj spominov. Sin Tone in hči Cica se spominjata očeta Janka Steleta, markantne osebe že skoraj preteklega Kamnika. Jožiča Snaj Senegačnik s svojimi spomini dopolnjuje podoba Gašperja Križnika in nekdanjega Motnika. Da časa vojne in vsega hudega, kar so ljudje doživeli, ne bi pozabili, objavljamo prispevek Milana Nograška o ruskem taborišču, ki ga je preživel. Kar precej literarnih elementov, zlasti pa veliko prijazne ironije ima popis Vida Kregarja s poti po Italiji. Janez Majcenovič v prispevku o Perovem v svojem slogu prepleta sedanjost in preteklost.

Ob 70-letnici smo se spomnili člana našega uredništva dr. Boža Drovenika. Pomembnih jubilejantov je bilo še več. Mednje zagotovo sodita 80-letnika sošolca slikar Ivo Kordaš in športni organizator in poosamosvojitveni politik Milan Windschnurer, ki pa ju, bodisi

zaradi odklanjanja pozornosti ali ker nismo dobili obljubljenega prispevka, nismo posebej predstavili.

Spominske članke posvečamo Lojzetu Perku (ob 100-letnici rojstva), zanimivemu ustvarjalcu mode Ivana Debevca (ob 90-letnici rojstva), Tomažu Humarju ob tragični smrti, znani profesorici Zori Bergantovi, našemu sodelavcu Stanetu Šimencu, etnologu Tonetu Cevcu in jamarju Rastku Zabriču ob smrti.

Pred kratkim je umrl častni občan, glasbenik in pedagog Viktor Mihelčič, ki se ga za zdaj samo s hvaležnostjo spominjamo, za pripravo tehtnejšega opisa njegovega dela in pomena za Kamnik pa bo še čas. Med spomina vredne ljudi sodi tudi pesnica, radijska napovedovalka in povezovalka javnih prireditev Anica Gladkova, ki sem jo poklicala, da bi sodelovala na predstavitvi *Kamniškega zbornika XX*. Mož mi je odgovoril, da je prav tisto jutro, 12. marca, umrla.

Kot glavna urednica se iskreno zahvaljujem vsem, ki so s svojim delom prispevali, da je knjiga nastala: avtorjem prispevkov, članom uredniškega odbora, korektorici Tatjani Matičič, urejevalcu besedila Sašu Matičiču in oblikovalcu Dušanu Sterletu, ki kar dva meseca živita za *Kamniški zbornik*. Lektoriranje besedil je zelo zahtevno, ker pišejo ljudje različnih strok, izobrazbe in pisne prakse. Zato sem posebej hvaležna Milanu Šuštarju, ki skuša vsa besedila, kolikor se da, poenotiti in uskladiti s *Slovenskim pravopisom* in *Slovarjem slovenskega knjižnega jezika*.

Ker je Kamnik praznoval 780-letnico, se zahvaljujem Medobčinskemu muzeju Kamnik za fotografije s kamniško tematiko, ki smo jih objavili na naslovnici in kot vinjete. Hvala Niki Vrhovnik, ki je zbrala in uredila občinski del besedil. Kot že leta nazaj smo zelo dobro sodelovali z ravnateljico Srednje ekonomske šole Tjano Novak in Gašperjem Kopitarjem, ki je prevedel ali pregledal angleške povzetke, ki so jih pripravili avtorji. Povzetek za članek o Tomažu Humarju je prevedla Branka Božič, italijanski povzetek za prispevek o Bambiniju pa Ferdinand Šerbelj.

Ob koncu se zahvaljujem županu Antonu Tonetu Smolnikarju, ki je *Kamniški zbornik* vseskozi moralno podpiral in v proračunu zanj zagotovil sredstva.

Glavna urednica
Marjeta Humar

Kamnik, marec 2010

Šestnajst let »nove« občine Kamnik

Čas hitrih razvojnih korakov in novih izzivov

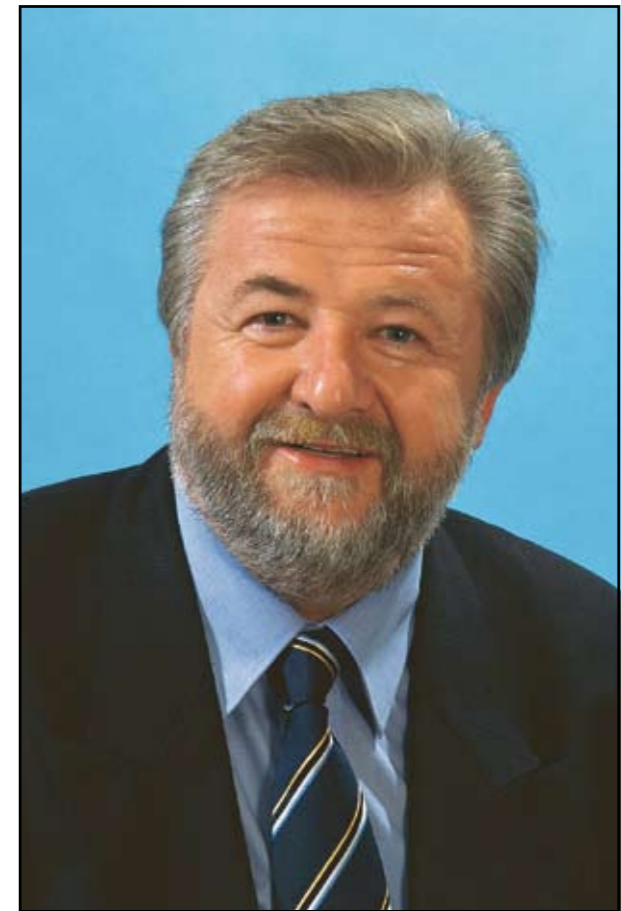
V 18. številki *Kamniškega zbornika*, ki smo ga pripravili ob občinskem prazniku leta 2006, smo s sodelavci predstavili pregled razvoja občine v dvanajstletnem obdobju od uveljavitve nove lokalne samouprave. Kako hitro so minila štiri leta, lahko najbolj ocenjujemo tisti, ki smo želeli, da bi Kamnik dobival novo prepoznavnost, nove vsebine in vse boljše pogoje za prebivalce in vse, ki ga imajo radi, ga obiskujejo in znajo prepoznavati uspehe in pozitivne namere.

Tudi tokrat želimo zabeležiti najbolj aktualne in odmevne dogodke na posameznih področjih življenja, dela, ustvarjalnosti. Sodelavci občinske uprave so tisti, ki morajo vsakodnevno, na osnovi sprejetih sklepov občinskega sveta, skrbeti za odločitve, ki so v skladu z veljavno zakonodajo, v okviru finančnih možnosti in morajo na koncu dati rezultate.

Prepričan sem, da smo tudi v tem mandatnem obdobju skušali v okviru finančnih možnosti narediti pomembne korake naprej ob vseh težavah, ki so jih narekovale predvsem neprestane spremembe zakonodaje na državni ravni, v zadnjem letu pa gospodarska recesija in vse, kar je povezano z njo. Prav je, da se nismo ustrašili vseh posledic, temveč smo na področju socialnih transferjev povečali proračunska sredstva, da bi najbolj socialno ogroženim Kamničanom omogočili preživetje.

Nismo se ustrašili izzivov na področju otroškega varstva, saj se zavedamo, da so številni otroci ostali pred vrati vrtca. Naravni prirast prebivalcev je bilo v Kamniku čutiti že več kot pet let. Res je, da smo v zadnjih letih zgradili kar precej novih stanovanj, kar nam kar naprej oponaša opozicija, saj se je število prebivalcev približalo tridesetim tisočem. Upam in prepričan sem, da nam bo do jeseni uspelo zgraditi pet oddelkov otroškega varstva, da bo izbrani koncesionar zgradil še deset oddelkov, kar bo pomenilo pomembno zmanjšanje števila nezadovoljnih staršev.

Iz objektivnih vzrokov se je za nekaj mesecev zakasnil tudi začetek gradnje osnovnih šol. Če bo šlo vse po sreči, bomo novo Osnovno šolo Frana Albrehta postavili sredi letošnjega poletja. V ta namen imamo v okviru šolskega sklada že rezerviranih šest milijonov evrov. Tej številki se čudijo številne kolegice in kolegi župani, saj je velik del slovenskih občin globoko zadolžen. Občina Kamnik nima posojil, kot župan sem skušal v okviru dejanskih možnosti sooblikovati tempo razvoja.

Ob tem podatku sem še toliko bolj zadovoljen, saj se mi izteka četrti mandat. Z letošnjimi lokalnimi volitvami se zaključuje tudi županovanje Toneta Smolnikarja. Prepričan sem, da bo imel novi župan ali županja dobro osnovo za nadaljnji razvoj, ki ga bo potrebno uokviriti predvsem v slovenske in evropske gospodarske razmere. Kandidatov je menda veliko, če nič drugega, pa naj upošteva moje večkrat izrečene misli, da se vsega ne da narediti in uresničiti naenkrat, da so potrebna leta, ki pa se, žal, vse prevečkrat prehitro iztečejo.

Sicer pa bodo oceno šestnajstletnega obdobja podali Kamničani in vsi, ki imajo Kamnik radi. Sam pa sem ob tem zadnjem uvodniku, ki ga pišem kot župan, dolžan zahvalo za dobro sodelovanje vsem, s katerimi sem soustvarjal današnji Kamnik.

Župan Tone Smolnikar

V 4. mandatu so svetniki zasedli prostore v prenovljeni sejni dvorani.

Občinski praznik – trenutak za pregled dosežkov

Za razvoj občin niso zaslužni samo delavci občinske uprave, občinski svetniki, župani, podžupani, temveč ga pomembno sooblikujejo tudi Kamničani in sodelavci izven občine, izven države Slovenije. Tudi letos je občinski svet ob občinskem prazniku sprejel Sklep o podelitvi priznanj občine Kamnik.

Letošnji nagrajenci so:

Častni občan

Tomaž HUMAR (posmrtno)

Zlato priznanje

Matevž KOŠIR

Srebrno priznanje

Karla URH

Greta BOLTAR

Marija Marjana BERLEC

Tomaž Perko

Bronasto priznanje

Jože TONI

Milena POTOČNIK

Franc HOČEVAR

Urarstvo CERAR

Zvone KEMPERL

Leta 1996 je občinski svet z odlokom (Ur. l. RS, št. 2/1996) za datum praznika razglasil 29. marec – rojstni dan Rudolfa Maistra in razveljavil dotedanji ljudski praznik Mestne občine Kamnik 27. julij – dan vstaje na Kamniškem, ki je bil razglašen leta 1953.

Do leta 1996 je občinski svet podeljeval kot občinska priznanja plakete občine Kamnik, s sprejemom novega Odloka o priznanjih občine Kamnik (Ur. l. RS, št. 75/1996) pa so to **priznanja občine Kamnik**, ki se podeljujejo na slavnostnih sejah občinskega sveta ob občinskem prazniku.

Prejemniki občinskih priznanj v letih 1996–2009

Leto 1996

Tone CERER - naziv častni občan

FRANČIŠKANSKI SAMOSTAN – zlata plaketa

Ivo ZORMAN – zlata plaketa

Samo VREMŠAK – zlata plaketa

Franc ŠTEBE – zlata plaketa

Dušan JESENIK – zlata plaketa

Ivan ZIDAR – zlata plaketa

Marija REBA – zlata plaketa

Anton BURJA – zlata plaketa

Franc ŠTEBE – srebrna plaketa

Vinko PETEK – srebrna plaketa

Tone FTIČAR – srebrna plaketa

Slovesnosti ob spomeniku generala Rudolfa Maistra se je ob občinskem prazniku leta 2008 udeležil predsednik Republike Slovenije dr. Danilo Türk. Na fotografiji župan Anton Tone Smolnikar s predsednikom dr. Danilom Türkom, ob njem podžupan Brane Golubovič, desno podžupan Rudolf Pfajfar in direktor občinske uprave Vladimir Korošec. Foto: Vido Repanšek.

Leto 1997

Viktor MIHELČIČ – naziv častni občan
Tomaž HUMAR – zlato priznanje
Franc VENGUST – srebrno priznanje

Leto 1998

Nikolaj SADNIKAR – zlato priznanje
France PIBERNIK – zlato priznanje
France TOMŠIČ – zlato priznanje
MESTNA GODBA – zlato priznanje
Janez MAJCENOVČ – srebrno priznanje
Milan WINDSCHNURER – srebrno priznanje

Leto 1999

ZUIM Kamnik – zlato priznanje
Slavko RAJH – zlato priznanje
Peter SITAR – zlato priznanje
GIMNAZIJA Kamnik – srebrno priznanje
Marko PREZELJ – srebrno priznanje
Aleš HROVAT – srebrno priznanje
MATIČNA KNJIŽNICA KAMNIK – bronasto priznanje

Leto 2000

Jože BERLEC – naziv častni občan
Mirina ZUPANČIČ CVIKL – zlato priznanje
Andrej SKODLAR – zlato priznanje
DRUŠTVO UPOKOJENCEV KAMNIK – srebrno priznanje
Jože BRODNIK – srebrno priznanje
Janez TREBUŠAK – srebrno priznanje
KULTURNO DRUŠTVO MOTNIK – bronasto priznanje
Dušan ŠTEFULA – bronasto priznanje (zavrnil)
Anton RAJSAR – bronasto priznanje
August WAGNER – spominsko priznanje

Leto 2001

Cene MATIČIČ – naziv častni občan
Milan ŠUŠTAR – zlato priznanje
Alojz ŠUŠTAR – zlato priznanje
Jernej RAZPOTNIK – zlato priznanje
Boris ZAKRAJŠEK – srebrno priznanje
Marta ŽERKO – srebrno priznanje
Slavko TEKAVČIČ – srebrno priznanje
KAMNIŠKI OBČAN – bronasto priznanje
Jože ARKO – bronasto priznanje
Pavle ŽAVBI – bronasto priznanje

Leto 2002

Stane GABROVEC – naziv častni občan
Jože SEMPRIMOŽNIK – zlato priznanje
Alojz FRANC – zlato priznanje
Marija MALI – srebrno priznanje
Albert ŽIBERT – srebrno priznanje
Miha PELKO, s. p. – srebrno priznanje
Ivan SEKAVČNIK – bronasto priznanje
Janez REPANŠEK – bronasto priznanje

Leto 2003

Nikolaj SADNIKAR – naziv častni občan
Viktor REPANŠEK – naziv častni občan
Franc SVETELJ – zlato priznanje
VVZ ANTONA MEDVEDA – srebrno priznanje
Dušan STERLE – bronasto priznanje
Miroslava TERŠEK – bronasto priznanje
Joži PETEK – bronasto priznanje
ŽUPNIJSKA KARITAS KAMNIK – posebno priznanje

Leto 2004

Samo VREMŠAK – naziv častni občan
Franc HRIBAR – zlato priznanje
Alojz PELC – srebrno priznanje
OBMOČNA OBRтна ZBORNICA KAMNIK – srebrno priznanje
Helena STERLE – bronasto priznanje
Rok BENKOVIČ – bronasto priznanje
Igor ŠINK – bronasto priznanje
Miroslav PETEK – bronasto priznanje
Jernej ŽEROVNIK – posebno priznanje
Ladislav DOBROVOLJC – posebno priznanje
ANSAMBEL BRATOV POLJANŠEK – posebno priznanje

Leto 2005

Bogdan POTNIK – zlato priznanje
Metod HUMAR – zlato priznanje
Leopold MIHELČIČ – zlato priznanje
Andrej ŽALAR – srebrno priznanje
Dušan LIPOVEC – srebrno priznanje
Ivan HRIBAR – bronasto priznanje
Marija Danijela APARNIK – bronasto priznanje
Sebastijan VRHOVNIK – bronasto priznanje
Gregor HRIBAR – posebno priznanje
MEŠANI PEVSKI ZBOR ODMEV – posebno priznanje
Stanko HRIBAR – posebno priznanje
Jože KLENC – posebno priznanje
ANSAMBEL NAGELJ – posebno priznanje
Franc PLAHUTA – posebno priznanje

Leto 2006

Božo MATIČIČ – zlato priznanje
Janez Boris IVANC – srebrno priznanje
Alojz BERLEC – srebrno priznanje
Drago KOVAČIČ – srebrno priznanje
Iva ŠUBELJ KRAMAR – bronasto priznanje
Majda PETERLIN – bronasto priznanje
MEDOBČINSKO DRUŠTVO INVALIDOV KAMNIK – bronasto priznanje
DOM STAREJŠIH OBČANOV – bronasto priznanje
Danijel HAMP – posebno priznanje
Anton ŠPENKO – posebno priznanje
Primož HIENG – posebno priznanje
TUNJIŠKI OKTET – posebno priznanje

Na fotografiji ministrica za obrambo dr. Ljubica Jelusič z dobitniki občinskih priznanj, v drugi vrsti župan Anton Tone Smolnikar, podžupan Brane Golubovič in podžupan Rudolf Pfajfar, marec 2009. Foto: Primož Hieng.

Leto 2007

Mirko JUTERŠEK – naziv častni občan
Avguštin LAH – zlato priznanje
Tone ŽNIDARŠIČ – zlato priznanje
Vidko KREGAR – srebrno priznanje
MEŠANI PEVSKI ZBOR CANTEMUS – srebrno priznanje
MOŠKI PEVSKI ZBOR SOLIDARNOST – srebrno priznanje
JAMARSKI KLUB KAMNIK – bronasto priznanje
Andrej MISSON – bronasto priznanje
Franc MODRIJAN – bronasto priznanje
Vera MEJAČ – posebno priznanje
Franc TRDIN – posebno priznanje
Rudolf EHWEINER – posebno priznanje
DRUŠTVO SAMOPOMOČI TUNJICE – posebno priznanje

Leto 2008

Marjeta HUMAR – zlato priznanje
Stane SIMŠIČ – zlato priznanje
Rudolf VIDIC – srebrno priznanje
Barbara in Janez SITAR – srebrno priznanje
Dušan PAPEŽ – bronasto priznanje
Stanislava ZAVRŠNIK – bronasto priznanje
Alojz KONDA – bronasto priznanje

Leto 2009

Aleksander DOPLIHAR – zlato priznanje
MATIČNA KNJIŽNICA KAMNIK – srebrno priznanje
Zdravka SLAVEC – srebrno priznanje
Ana STELE – srebrno priznanje
Marta KOS – bronasto priznanje
Ivan NOGRAŠEK – bronasto priznanje
OBMOČNO ZDRUŽENJE VETERANOV – bronasto priznanje
Dominik GRKMAN – bronasto priznanje
Jože GAJŠEK – bronasto priznanje
Anton DULAR – posebno priznanje
Vid PIRŠ – posebno priznanje
August WAGNER – posebno priznanje

Kamnik ob 780-letnici

Kamnik je mesto, ki ga odlikuje bogata zgodovina, v današnjih časih izražena v celi vrsti kulturnih in naravnih znamenitosti. Pestra obdobja so Kamniku pustila neizbrisljiv pečat, umestila so ga v središče evropske zgodovine, postavila v družbo najstarejših slovenskih mest. Na svojo zgodovino so mesto in z njim njegovi prebivalci z razlogom lahko ponosni. Okrogle obletnice so samo spodbuda, da bogati preteklosti posvetimo še več pozornosti.

V visokem srednjem veku, ko je Kamnik doživel vrhunec pomembnosti, bil sedež dežele Kranjske, ko so v njem in iz njega celi deželi vladali grofje Andeški, lahko omenimo kar nekaj letnic, ki v pisnih virih izpričujejo obstoj in pomen mesta:

- med 1143 in 1147 se Bertold II. Andeški v ohranjenih listinah prvič imenuje »kamniški grof« (comes Bertoldus de Stein),
- že od leta 1195 dalje so Andeški na Malem gradu imeli svojo kovnico denarja, ki je po letu 1220 kovala novce z napisom *Civitas Stain*,
- Stari grad se skupaj z Malim gradom prvič omenja leta 1202, ko je vojvoda Bertold Andeški zastavil oglejskemu patriarhu svoja dva gradova (*duo castella de Staine*),
- leta 1229 pa je bila izdana listina, s katero je vojvoda Oton VII. Andeško-Meranski potrdil meje in posest špitala sv. Antona na Kozjem hrbtu (danes Špitalič). Poleg drugega je imel špital dva dela desetine od vinogradov, bodisi vojvodovih ali pa od kamniških meščanov (*civium Steynensium*). To naj bi bila najstarejša v virih izpričana omemba kamniških meščanov in s tem posredno tudi Kamnika kot mesta. Kajti mesta si brez meščanov ne moremo predstavljati.

Kljub nekaterim izpričanim starejšim omembam v pisnih virih si je letnico 1229 Kamnik izbral kot leto nastanka mesta. Pomembni obletnici, 780-letnici mesta, in s tem dejstvu, da je Kamnik eno najstarejših slovenskih mest, ki je odigralo vidno vlogo v oddaljenejši in bližnji preteklosti, smo posvetili pozornost v letu 2009.

Častitljivi jubilej predstavlja dobro priložnost za promocijo mesta, obenem pa tudi za vzbujanje in ohranjanje zavesti o pripadnosti mestu. Mnogim se je v spomin vtisnilo praznovanje 750-letnice, spomnimo se transparenta, ki nas je v Samčevem predoru opozarjal na jubilej, spomnimo se številnih prireditev, ki so jih uvajali zvoki fanfaristov. Iz tega spomina je izhajala tudi želja po obeležitvi 780-letnice mesta. Župan Anton Tone Smolnikar je zato imenoval odbor, ki je pripravil celo vrsto različnih prireditev. Namen tega sestavka je predstaviti zbirnik prireditev, s katerimi smo v preteklem letu želeli zaznamovati pomemben jubilej.

Prireditve in njih odmevi

Mnogokrat slišimo očitke, kako se v našem mestu »nič ne dogaja«. Tisti, ki se s prireditvami srečujemo na takšen ali drugačen način, kot organizatorji, financerji ali samo udeleženci, bi to dejstvo zelo hitro lahko zanikali. Kamnik je živahno mesto, v katerem različni

akterji počnejo marsikaj. Zato smo si na Občini Kamnik že več let prizadevali, da bi prireditve različnih vrst združili pod eno streho, v enotnem koledarju prireditev, ki bi vsakomur podal možnost bogate izbire dogodkov. Jubilejno leto je bilo še ena motivacija, da spravimo v življenje večletno željo, in tako smo v začetku februarja izdali prvo številko mesečnega koledarja prireditev, ki smo ga poimenovali *Prireditvenik*. Z njim smo tudi napovedali uvodni dogodek, pripravljen v okviru jubilejnega leta. V salonu gradu Zaprice smo pripravili večer, na katerem so sodelovali glasbeniki s srednjeveškimi glasbili, dr. Niko Sadnikar s spomini na praznovanje 750-letnice Kamnika, dr. Andreja Eržen pa je predstavila zgodovinsko podlago za praznovanje jubileja ter okvirni načrt prireditev v letu 2009. Večer je potekal v prijetnem vzdušju in se zaključil s klepetom med obiskovalci prireditev.

Na sam kulturni praznik, 8. februarja, smo v Galeriji Veronika odprli razstavo fotografij detajlov z območja Srca Slovenije. Ob glasbeni spremljavi Lada Jakše, recitacijah Toneta Ftičarja in Gorana Završnika smo preživeli prijeten večer, posvečen Prešernu in Kamniku.

Marec je po tradiciji od leta 1997 namenjen praznovanju občinskega praznika. Običajno praznik vsebinsko vezemo na slavnega kamniškega rojaka, prvega častnega občana, Rudolfa Maistra, v letu 2009 pa so bila praznovanja tematsko navezana tudi na jubilejno leto. Velikega pomena sta bili slovesni odprtji dveh lokacij, s katerima je naše mesto utrdilo meščansko tradicijo: v središču mesta smo v okviru občinskega praznika odprli hotel Malograjski dvor in s tem po dolgem času v Kamniku predali v uporabo prostore, ki so bili predolgo časa zaprti. V Mekinjah pri Kamniku pa je bila javnosti prvič uradno predstavljena prenovljena Prašnikarjeva graščina, ki je ob koncu 19. stoletja služila kot sprejemni dvorec za imenitne goste znanega kamniškega zdravilišča Kurhaus. Sklop prireditev ob občinskem prazniku je zaključila slavnostna seja Občinskega sveta občine Kamnik, za družabni del pa so poskrbeli prizadevni organizatorji županovega plesa.

Aprilski čas je bil namenjen pripravam in predtekmovanjem osnovnošolcev za kviz o poznavanju Kamnika; vanj se je vključilo šest kamniških osnovnih šol, ki so svoje učence skupaj z zunanji mentorji pripravljale na finalno tekmovanje. Odziv je bil izreden, kviz je bil pri učencih in organizatorjih dobro sprejet in pokazalo se je, da je potrebno pridobiti kar precej znanj, povezanih z mestom.

Sadnikarjeva zasebna zbirka v kulturno-turistični ponudbi Kamnika zaseda pomembno mesto, rodbina Sadnikar pa je zagotovo ena bolj zaslužnih za ohranjanje dediščine na Kamniškem. Da bi ohranili vedenje o pomenu rodbine, njihove zasebne zbirke, je Medobčinski muzej Kamnik v sodelovanju z RTV Slovenija pripravil film o dr. Niku Sadnikarju. Film je bil aprila premierno predstavljen v dvorani gradu Zaprice.

Jubilej 780 let Kamnika smo želeli približati vsem starostnim skupinam. V kamniških vzgojno-varstvenih zavodih je vso zimo do pomladi potekal projekt Kamnik – moje mesto, v katerem so najmlajši prebivalci našega mesta na različne načine spoznavali okolje, v katerem bivajo. Rezultat projekta je bil Veronikin festival, ki je v sredini maja potekal na Šutni. Izreden odziv obiskovalcev in številnih organizatorjev festivala je

pokazal, da sta bili odločitev za tematsko opredelitev prireditev in navezava na jubilej pravilni.

Dom kulture Kamnik pa je v maju med drugim gostil tudi finale kviza o poznavanju Kamnika, na katerem so se nekoliko starejši otroci, osmošolci, pomerili v različnih znanjih, povezanih s Kamnikom. V tesnem boju so na koncu zmagali učenci OŠ Stranje.

Srednjeveški dnevi so prireditve, ki tradicionalno poteka drugi konec tedna v juniju. V jubilejnem letu je to zagotovo prireditve, ki se vsebinsko najbolj navezuje na bogato kamniško zgodovino, vezano na visoki srednji vek. Vrhunec prireditev je bilo tekmovanje za Vrtomirjev prstan, na katerem so sodelovale skupine iz okoliških občin in pobratenege Trofaiacha. Vsi skupaj so pokazali veliko volje in pripravljenosti živeti se v vlogo iskalcev Vrtomirjevega prstana. V juniju je potekala še tradicionalna Muzejska poletna noč na gradu Zaprice in številne druge prireditve. Junij pa je bil zagotovo mesec, ko smo bili v velikih pričakovanjih in pripravah na obisk evropske komisije tekmovanja v urejenosti mest, Entente florale. Kamnik je dobil možnost za sodelovanje tudi na podlagi jubileja, bogate zgodovine in prizadevanj za vzpostavitev kvalitete življenja v mestu. V pripravah na tekmovanje je sodelovalo veliko posameznikov in organizacij, ki so se vsaka na svoj način trudile lepšati okolje, v katerem živimo. Komisija, ki je mesto obiskala v začetku julija, je dobila lepe vtise. Najpomembnejše pa je, da bodo pridobitve, ustvarjene v času priprav na tekmovanje, ostale v Kamniku dalj časa, tudi po odhodu komisije. Sodelovanje je bilo za naše mesto izredna promocija, tako na evropskem nivoju kot tudi na državnem. Mesta, vključena v združenje Entente florale, nas prepoznavajo kot kompetentne sogovornike in partnerje pri različnih projektih. Na podlagi uspešne predstavitve je v Kamnik septembra prišla delegacija županov iz Češke in njihova močna želja je bila, da bi z nami navezali tudi poslovne stike.

Srebrno priznanje je sprožilo celo vrsto polemik, ki pa so pozitivno pripomogle k spodbujanju razmišljanja, kaj lahko še storimo za dvig kvalitete bivanja v našem mestu. Avgustovski poletni čas je razgibal največji kamniški festival, Kamfest, festival z razgledom, ki se po tradiciji dogaja na Malem gradu in drugih lokacijah v mestu. Z njim so organizatorji uspeli oživiti poletno dogajanje v mestu in na prireditve privabiti različne generacije obiskovalcev.

Drugi konec tedna v septembru Kamnik zaznamuje tradicionalna etnološko-turistična prireditve Dnevi narodnih noš in oblačilne dediščine. Leto 2009 je bilo leto superlativov. Vreme je bilo organizatorjem izredno naklonjeno, temu je sledilo tudi število obiskovalcev in udeležencev nedeljske povorke noš. Prireditve je v jubilejnem letu dosegla razširitev v nazivu, dodali smo ji oblačilno dediščino, in programsko obogatitev s številnimi atraktivnimi skupinami iz tujine.

Večji del prireditev jubilejnega leta je bil kulturnega značaja. Da pa bi pripravili tudi nekaj za bolj aktivne Kamničane, smo v začetku oktobra prvič organizirali Veronikin tek po ulicah Kamnika, ki je bil, jubileju primerno, dolg 7.800 m. Kljub slabemu vremenu se je teka udeležilo okoli 90 tekačev in s tem pokazalo, da je bila ideja prava in namen dosežen.

Pester spekter prireditev je ob koncu leta slovesno zaključil simpozij o Juriju Japlju, kamniškem rojaku, o katerem je bilo bolj malo poznanega. Čez 20 eminentnih predavateljev je v dvorani Frančiškanskega samostana z različnih vidikov predstavilo Japlja in tako osvetlilo številna neznana poglavja njegovega življenja in dela. Simpozij je organiziralo Društvo svetega Jakoba v sodelovanju z občino Kamnik in Znanstvenoraziskovalnim centrom SAZU, kar je prireditvi dalo pečat dogodka državnega pomena in tako na najboljši možni način zaključilo praznovanje jubilejnega leta.

Zaključek

Jubileji so brez dvoma najboljša priložnost za praznovanje. Številni so ob začetku praznovanj 780-letnice Kamnika izražali dvome o potrebi praznovanja in poudarjanja jubileja. Bogata bera prireditev, ki so jih vse leto pripravljali številni organizatorji, od posameznikov, kulturnih društev do uradnih ustanov, priča, da odločitev za razglasitev jubilejnega leta ni bila napačna. Iz njega so izšle številne pridobitve, nepozabna doživetja, nova spoznanja, ki nas bodo bogatila tudi v nejubilejnih letih.

Ob koncu bi se radi zahvalili vsem, ki so na takšen ali drugačen način prispevali k praznovanju jubilejnega leta, s svojim prispevkom obogatili življenje v Kamniku in prispevali k dvigu kvalitete življenja v Našem mestu.

Povzetek

Leta 2009 je Kamnik praznoval 780 let od prve omembe v pisnih virih; 1229 se namreč v listini prvič omenjajo kamniški meščani in to letnico si je Kamnik izbral za leto nastanka. Gradova (Mali in Stari grad) se sicer omenjata že prej, vendar ni nujno, da je takrat obstajalo tudi že mesto.

Da bi primerno zaznamovali pomemben jubilej in z njim obeležili bogato kamniško preteklost, je župan občine Kamnik imenoval odbor, ki je pripravil, koordiniral in vodil številne aktivnosti. V jubilejnem letu se je zvrstilo veliko prireditev različnih vrst, ki so jih pripravili številni organizatorji, od posameznikov, društev do uradnih ustanov. Prispevek predstavlja pregled dogajanj v časovnem zaporedju od začetka do konca jubilejnega leta.

Summary

In 2009 Kamnik celebrated 780 years of the first mentioning in written sources. The citizens of Kamnik were namely for the first time mentioned in a document, dating in 1229. The two castles of Kamnik were already mentioned before, but that is not a solid proof of an existence of a town.

A special committee was founded by the Municipality of Kamnik; the members of the committee guided and prepared several different events, which were all dedicated to this special anniversary. The article gives a brief description of several events, prepared by different organisers, all with the same aim, to emphasise the importance of our town's rich history.

Gospodarski razvoj občine

Financiranje občin

V letu 2006 je bil sprejet nov zakon o financiranju občin. Občinam ne pripada več 35 % dohodnine, ki je predstavljala največji vir prihodkov, temveč se primerna poraba občin financira s prihodki iz glavarine (odstopljeni davki in prihodki državnega proračuna). Višino prihodkov iz glavarine za vsako občino izračuna Ministrstvo za finance, občinam pa se nakazujejo tendensko v enakih deležih. V prehodnem obdobju se prihodki iz glavarine izračunajo tako, da se od skupne primerne porabe občin odštejejo v predpreteklem letu na območju cele države pobrano nadomestilo za uporabo stavbnega zemljišča (NUSZ) ter davki na dediščine in darila, davki na dobitke od klasičnih iger na srečo, davki na promet nepremičnin in upravne takse (davčni prihodki), tako da se za leto 2007 odšteje 60 % NUSZ in 100 % davčnih prihodkov, za leto 2008 48 % NUSZ in 80 % davčnih prihodkov, za leto 2009 36 % NUSZ ter 60 % davčnih prihodkov, za leto 2010 24 % NUSZ ter 40 % davčnih prihodkov in za leto 2011 12 % NUSZ in 20 % davčnih prihodkov. Po preteku petletnega prehodnega obdobja bodo skupni prihodki iz glavarine enaki skupni primerni porabi občin. Uveden je bil nov izraz »povprečnina«, ki pomeni ugotovljen primeren obseg sredstev za financiranje z zakonom določenih nalog občin na prebivalca.

Po spremembi sistema se je bistveno več občin samofinanciralo, med njimi tudi občina Kamnik (v letih 2007 in 2008), v letu 2009 pa je občina Kamnik iz državnega proračuna ponovno prejela razliko med prihodki, določenimi z zakonom, in izračunano primereno porabo v obliki finančne izravnave.

Ustavna pritožba na novi zakon o financiranju občin je povzročila delne spremembe zakona: prihodki iz glavarine so bili nadomeščeni s prihodki od dohodnine, katerih višino za posamezno občino izračuna Ministrstvo za finance, občinam pa se nakazujejo tendensko v enakih deležih. V prehodnem obdobju se prihodki od dohodnine izračunajo tako, da se v posameznem letu zmanjšajo za na območju cele države v predpreteklem letu pobrane davčne prihodke občin, in sicer prihodke od davka na dediščine in darila, davka na dobitke od klasičnih iger na srečo, davka na promet nepremičnin in upravnih taks, in sicer za leto 2009 za 24 % skupnih davčnih prihodkov, za leto 2010 za 16 % skupnih davčnih prihodkov in za leto 2011 za 8 % skupnih davčnih prihodkov. V letu 2012 bodo prihodki občin za financiranje primerne porabe enaki prihodkom od dohodnine. S spremembami zakona so bile spremenjene tudi določbe glede zadolževanja občin, s katerimi se povečuje obseg možnega zadolževanja občine, ki kot edino omejitev določa, da odplačilo obveznosti iz naslova posojil, finančnih najemov in blagovnih kreditov ter potencialnih obveznosti iz naslova izdanih poroštev za izpolnitev obveznosti posrednih proračunskih uporabnikov in javnih podjetij, katerih ustanoviteljica je občina, v posameznem letu odplačila ne sme preseči 8 % realiziranih prihodkov iz bilance prihodkov in odhodkov občinskega proračuna

v letu pred letom zadolževanja, zmanjšanih za prejete donacije, transferne prihodke iz državnega proračuna za investicije in prejeta sredstva iz proračuna Evropske unije ter prihodke režijskih obratov.

Po prejšnji zakonodaji je bilo sofinanciranje investicij na ravni občine za občino Kamnik določeno v višini do 20 % (na osnovi deleža dohodnine na prebivalca v občini v primerjavi s povprečjem teh deležev občin v državi). Po novem sistemu spada občina Kamnik v skupino sofinanciranja investicij v višini 50 % upravičenih stroškov investicije brez davka na dodano vrednost (na osnovi razmerja med povprečno razvitostjo občin v državi in razvitostjo občine), vendar pa je možnost financiranja na ta način vezana na objavo razpisa. Čeprav je na ta način določena višja stopnja sofinanciranja s strani države, je problem v tem, da je razpisanih sredstev bistveno premalo za pridobitev sofinancerskega deleža (država pripravi vrstni red sofinanciranja investicij).

Država z zakoni v številnih primerih občinam nalaga obveznosti, ki imajo tudi finančne posledice, za njihovo financiranje pa ne zagotovi dovolj sredstev, zato se delež za investicije v občinskih proračunih stalno znižuje v korist rednim dejavnostim, ki so v večini primerov zakonske obveznosti.

Obseg načrtovanih in realiziranih prihodkov in odhodkov letnih proračunov občine Kamnik

Leto		Plan	Realizacija	Ind.	Inflacija	V evrih
1995	prihodki	6,251.360	5,975.096	95,6		
	odhodki	6,251.360	5,642.493	90,3		
1996	prihodki	7,561.997	7,012.035	92,7	8,8 %	
	odhodki	7,561.997	6,454.699	85,4		
1997	prihodki	9,227.174	8,906.735	96,5	9,4 %	
	odhodki	9,227.174	7,968.440	86,4		
1998	prihodki	10,312.298	9,771.194	94,8	7,5 %	
	odhodki	10,312.298	8,978.539	87,1		
1999	prihodki	9,709.385	8,939.609	92,1	8,0 %	
	odhodki	9,709.385	9,296.553	95,7		
2000	prihodki	10,141.658	9,806.013	96,7	8,9 %	
	odhodki	10,141.658	9,137.944	90,1		
2001	prihodki	12,342.610	12,080.304	97,9	7,0 %	
	odhodki	12,342.610	10,502.053	85,1		
2002	prihodki	13,457.916	12,848.973	95,5	7,2 %	
	odhodki	13,457.916	11,753.889	87,3		
2003	prihodki	14,595.030	13,613.174	93,3	4,6 %	
	odhodki	14,595.030	11,966.366	82,0		

Leto		Plan	Realizacija	Ind.	Inflacija	V evrih
2004	prihodki	15,931.443	16,746.077	105,1	3,2 %	
	odhodki	15,931.443	14,042.894	88,1		
2005	prihodki	17,924.057	17,949.320	100,1	2,3 %	
	odhodki	17,924.057	15,817.960	88,3		
2006	prihodki	21,572.296	21,340.402	98,9	2,8 %	
	odhodki	21,572.296	18,181.635	84,3		
2007	prihodki	22,809.888	22,437.065	98,4	5,6 %	
	odhodki	22,809.888	18,351.811	80,5		
2008	prihodki	23,104.139	21,802.636	94,4	2,1 %	
	odhodki	23,104.139	20,973.716	90,8		
2009	prihodki	23,607.567	23,589.422	99,9	1,8 %	
	odhodki	23,607.567	22,118.529	93,7		

2010 Prihodki in odhodki so načrtovani v višini 25,105.405 evrov.

Glavni poudarki proračuna občine Kamnik za leto 2010

Občinski svet je sprejel proračun 23. 12. 2009. S tem je za leto 2010, vključno s finančnimi načrti krajevnih skupnosti, določen obseg financiranja javne porabe v občini v višini dobrih 25 milijonov evrov.

Delež tekočih in transfernih odhodkov predstavlja 63,4 %, razlika, torej 36,6 %, pa je namenjena investicijam.

V strukturi proračuna je največja pozornost (45,8 %) posvečena družbenim dejavnostim, predvsem področju predšolskega varstva, šolstvu, vključno z rezervacijo za gradnjo osnovnih šol, športu, kulturi, v zadnjih dveh letih pa so glede na krizne razmere okrepljeni tudi razni socialni programi.

Na področju gospodarskih javnih služb (33 %) občina posveča večjo skrb investicijam, ki hkrati pomenijo izboljšanje varnih šolskih poti (okoli 1 milijon evrov). Nadaljuje z okoljevarstvenimi projekti s področja vožnje in odvajanja odpadnih in padavinskih voda. Skrbi pa tudi za nadaljevanje odprave posledic naravnih nesreč in gradnjo komunalno-cestne infrastrukture v občini.

Na področju gospodarskih dejavnosti turizma, podjetništva in kmetijstva občina izvaja pospeševalne in druge razvojne programe. Aktivno sodeluje tudi v projektih v okviru regionalnega sodelovanja in razvoja osrednje Slovenske regije in tudi v okviru občin območnega razvojnega partnerstva Srce Slovenije. Na področju urejanja prostora poleg rednih nalog občina pripravlja Občinski prostorski načrt.

Regionalno sodelovanje

Na osnovi določil Zakona o skladnem regionalnem razvoju se tudi občina Kamnik vključuje v procese povezovanja in sodelovanja med občinami znotraj Ljubljanske urbane regije (Osrednjeslovenska regija). Namen razvojnih programov je priprava načrta dela za področja, na katerih je za učinkovite rešitve potrebno oziroma koristno medobčinsko sodelovanje. Vsa morebitna sofinanciranja strategij, razvojnih in operativnih programov in projektov lokalnih skupnosti s strani ministrstev in Evropske unije so namreč pogojena z vključenostjo v regionalne razvojne programe. V letu 2007 je bil izdelan in sprejet Regionalni razvojni program Ljubljanske urbane regije (LUR) za obdobje 2007–2013. Od leta 2006 dalje je občina Kamnik sodelovala pri naslednjih projektih: Mreža kolesarskih poti regije, Mreža pešpoti regije, Strokovne podlage urejanja javnega prometa v regiji, Strokovne podlage za pripravo regionalnega prostorskega načrta ter pri projektu Štipendijska shema Ljubljanske urbane regije. V šolskem letu 2008/09 je bilo v štipendijsko shemo vključenih 11 dijakov in študentov iz občine Kamnik.

V letu 2006 je bilo ustanovljeno Območno razvojno partnerstvo občin središča Slovenije, koordinator pa je Center za razvoj Litija. V območno razvojno partnerstvo so vključene občine Dol pri Litiji, Kamnik, Litija, Lukovica, Moravče, Radeče, Šmartno pri Litiji ter Zagorje ob Savi. Prvotni namen partnerstva je bil povezovanje javnega sektorja, saj so si tako občine skušale izboljšati položaj v Osrednjeslovenski regiji, v zadnjem času pa prerašča to povezovanje tudi v vsestransko delovanje v korist rasti blagovne znamke Srce Slovenije.

S sprejetjem Programa razvoja podeželja RS 2007–2013 je Slovenija vstopila v novo programsko obdobje, v katerem je upravičena do porabe sredstev iz Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja (EKSRP). S PRP Slovenija izvaja ukrepe, razporejene v štiri osi, od katerih je novost t. i. os LEADER (4. os), ki spodbuja odločanje o razvoju posameznih zaokroženih podeželskih območij po pristopu »od spodaj navzgor«. Ustanovitev lokalnega javno-zasebnega partnerstva, imenovanega Lokalna akcijska skupina (LAS), je izvirna in pomembna lastnost pristopa LEADER. LAS mora pripraviti in izvesti svojo lokalno razvojno strategijo in sprejeti odločitve o razdelitvi in upravljanju s finančnimi sredstvi. Lokalna akcijska skupina Srce Slovenije za območje občin Dol pri Ljubljani, Kamnik, Litija, Lukovica, Moravče in Šmartno pri Litiji je bila ustanovljena novembra 2007 s konzorcijsko pogodbo.

Na območju Kamniško-Savinjskih Alp je v teku projekt ustanavljanja regijskega parka. Pobudo za ustanovitev regijskega parka so dale občine Jezersko, Kamnik, Luče, Preddvor in Solčava, ustanovitev regijskega parka Kamniško-Savinjske Alpe pa je prevzela država (Ministrstvo za okolje in prostor). Ministrstvo za okolje in prostor ter omenjene občine so leta 2005 podpisale Sporazum o ustanovitvi Regijskega parka Kamniško-Savinjske Alpe. V času ustanavljanja delujeta dve informacijski pisarni: v Kamniku in v Logarski dolini. V letu 2009 je vlada RS potrdila osnutek besedila uredbe o regijskem parku Kamniško-Savinjske Alpe ter določila termin javne predstavitve.

Odprtje ekotržnice v Kamniku, junij 2007

Gospodarske dejavnosti

Na področju gospodarskih dejavnosti Zakon o lokalni samoupravi določa, da občina omogoča pogoje za gospodarski razvoj, kar pomeni, da ji je naložena skrb za gospodarski razvoj, hkrati pa je izgubila večino upravnih pristojnosti na področju malega gospodarstva, turizma in kmetijstva, za gospodarski razvoj na teh področjih pa nima zagotovljenih finančnih virov.

Proračunska sredstva, ki so zagotovljena za razvoj gospodarskih dejavnosti, se namenjujejo za ukrepe, ki so opredeljeni v razvojnih strategijah. Strategija razvoja kmetijstva je bila prenovljena v letu 2004, strategija razvoja turizma pa v letu 2006.

Kmetijstvo

Na področju ohranjanja in pospeševanja razvoja kmetijstva smo ob upoštevanju pomembnosti kmetijstva v strukturi kamniškega gospodarstva, hkrati pa upoštevanju težkih pogojev za gospodarjenje v tej gospodarski panogi, poskušali slediti ciljem in usmeritvam dopoljnega predloga Nacionalnega strateškega načrta razvoja podeželja 2007–2013 ter Pravilnika o ohranjanju in spodbujanju razvoja kmetijstva in podeželja v občini Kamnik za programsko obdobje 2007–2013. Omenjeni pravilnik je bil sprejet leta 2007, zanj pa je bilo potrebno pridobiti predhodno soglasje Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano zaradi dovoljene sheme državnih pomoči (izplačila na področju kmetijstva predstavljajo državne pomoči).

V preteklih letih so bili na področju kmetijstva v skladu s pravilnikom o ohranjanju in spodbujanju razvoja kmetijstva in podeželja v občini Kamnik za programsko obdobje 2007–2013 financirani in sofinancirani

naslednji ukrepi: naložbe v kmetijska gospodarstva za primarno proizvodnjo, zagotavljanje tehnične podpore v kmetijstvu, naložbe za opravljanje dopolnilne dejavnosti na kmetijah, naložbe v opravljanje storitev in trženje proizvodov in storitev s kmetij ter šolanje v srednješolskih kmetijskih programih.

Ocenjujemo, da je na območju občine Kamnik posejnost podeželja relativno stabilna. Čeprav nekatere kmetije propadajo, so v zadnji letih opazni tudi trendi vračanja na podeželje. Povečuje se število kmetij, ki se preusmerjajo predvsem v bio-ekološki način kmetovanja ter v rejo konj in drobnice. V porastu je planinsko pašništvo. Pomembni so tudi izobraževalni programi na področju kmetijstva in sofinanciranje prireditve s tega področja, namenjenih društvom kot tudi posameznikom. V zadnjem obdobju je bilo registriranih več dopolnilnih dejavnosti na kmetijah (peka kruha in peciva, predelava mleka in mlečnih izdelkov, pridelava ekopridelkov, storitve s kmetijsko mehanizacijo, turizem na kmetiji, itd.), s katerimi posamezniki poskušajo ustvariti dodaten dohodek.

Občina Kamnik je leta 2006 uspešno kandidirala na razpisu INTERREG III B projekta Dynalp s projektom Ekokmetije z zdravo prehrano v vsak dom in vsako šolo. V okviru projekta se je odprla ekotržnica, na kateri sodelujejo pridelovalci ekoizdelkov z območja občine Kamnik. Ekotržnica je odprta vsak petek popoldne.

Turizem

Agencija za razvoj turizma in podjetništva, ki je bila ustanovljena v letu 2000, se je v letu 2006 preselila v povsem novo, za turiste in obiskovalce bolj dostopno lokacijo na Glavnem trgu 2. Agencija nadaljuje dejavnosti za povezovanje, obveščanje in izobraževanje turističnih ponudnikov, društev, občanov, prepoznavnost in promocijo občine Kamnik v širšem prostoru.

V preteklih letih so bili na področju turizma financirani in sofinancirani naslednji projekti: promocijske prireditve (Dnevi narodnih noš, Srednjeveški dnevi, Starosvetni smučarji, Veronikin festival, decembrske prireditve, itd.), promocijske predstavitve (udeležbe na sejnih in razstavah, promocijske predstavitve v medijih, itd.), promocijska gradiva, izobraževanje turističnih vodnikov in delavcev na področju turizma.

V decembru 2007 je bilo na Glavnem trgu prvič postavljeno umetno drsališče, s katerim se je popestrilo decembrsko dogajanje. Glede na to, da je bil odziv zelo pozitiven, se je občina Kamnik v decembru 2008 odločila za nakup umetnega drsališča in ga s pogodbo prenesla v upravljanje Agenciji za razvoj turizma in podjetništva.

Pomembna pridobitev pa je bila ponovno odprtje hotela Malograjski dvor v aprilu 2009.

Občina Kamnik je v letu 2009 ponovno sodelovala na mednarodnem tekmovanju s področja urejenosti okolja in turizma Entente florale, kjer je dobila v kategoriji mest srebrno priznanje. V okviru projekta Moja dežela – lepa in gostoljubna, s katerim Turistična zveza Slovenije želi v sodelovanju s turističnimi društvi in zvezami ter z vse bolj zavzetim sodelovanjem občin, podjetij in mnogih organizacij ter strokovnih institucij uresničevati vrsto programov na področju razvoja turizma, pa je mesto Kamnik zasedlo tretje mesto.

Odprtje hotela Malograjski dvor, marec 2009. Na fotografiji župan Anton Tone Smolnikar z lastnikom Vitom Habjanom in direktorico hotela Barbaro Habjan Burnik. Foto: Damjan Hančič.

Podjetništvo

Na področju podjetništva občina nima sistemskih virov za financiranje programov ohranjanja in pospeševanja, pa kljub temu zaradi pomembnosti malega gospodarstva vsako leto del proračunskih sredstev nameni za njihov razvoj.

V skladu s Pravilnikom o dodeljevanju proračunskih sredstev za pospeševanje razvoja malega gospodarstva v občini Kamnik smo vsako leto z vezavo proračunskih sredstev pri izbranih bančnih organizacijah dobili kreditni potencial, ki se namenja za kreditiranje stroškov nakupa, urejanja, pridobivanja projektne dokumentacije za gradnjo poslovnih prostorov, nakup in prenovo poslovnih prostorov ter nakup osnovnih sredstev. Tako je bilo v obdobju od leta 2006 do 2009 na ta način odobrenega preko 2 milijona evrov kreditnega potenciala. Podjetnikom se sofinancira tudi pospeševanje zaposlovanja, udeležbe na sejnih in razstavah ter izobraževanje in svetovanje.

V letu 2006 je v okviru Agencije za razvoj turizma in podjetništva pričela z delovanjem točka VEM (Vse na enem mestu). Projekt se je izvajal na nacionalnem nivoju s ciljem, da se poenostavijo postopki registracije podjetja in dejavnosti.

V skladu z določili Statuta občine Kamnik letno spremljamo in analiziramo gospodarske rezultate v občini in v tem okviru pripravljamo Analizo stanja gospodarstva, Analizo na trgu delovne sile, Analizo poslovnih subjektov po pravno-organizacijski obliki ter Izhodiščne podatke razvitosti občine Kamnik.

Za poslovanje gospodarskih družb v občini Kamnik v obdobju 2003–2008 lahko ugotovimo, da je bil poslovni izid kot celote (neto čisti dobiček) pozitiven in je

imel trend rasti. Glede na velikost poslovnih subjektov v strukturi gospodarstva občine prevladujejo mikro- in male družbe ter samostojni podjetniki posamezniki. Občina Kamnik ima pestro gospodarsko strukturo. Ob koncu leta 2008 je bilo v občini Kamnik 1.626 poslovnih subjektov, od tega 970 samostojnih podjetnikov. Največ gospodarskih družb je razvrščenih v področje trgovine in največ samostojnih podjetnikov v področje gradbeništva. Gospodarske družbe in samostojni podjetniki posamezniki so v letu 2008 ustvarili skupaj 506,8 milijonov evrov prihodkov, večji del od tega družbe, in sicer skoraj 86 odstotkov ali 435 milijonov evrov. Delež prodaje na tujih trgih predstavlja dobrih 20 odstotkov.

Ob koncu leta 2008 je bilo po podatkih SURS o delovnoaktivnem prebivalstvu po občinah prebivališča v občini Kamnik 13.078 delovnoaktivnih oseb, 508 registrirano brezposelnih oseb, tako da je stopnja registrirane brezposelnosti znašala 3,7 odstotka, kar je precej manj kot slovensko povprečje (7 odstotkov) in je bila tudi med nižjimi stopnjami v Osrednjeslovenski statistični regiji.

Razmere na trgu delovne sile pa so se v prvih 10 mesecih leta 2009 močno poslabšale v primerjavi s preteklimi leti. Ob koncu oktobra 2009 je stopnja registrirane brezposelnosti znašala že 6,4 odstotka oziroma 983 brezposelnih oseb. Na podlagi prikazanih podatkov je moč ugotoviti, da se je stopnja registrirane brezposelnosti v občini Kamnik pričela zviševati ob koncu leta 2008, tako da se je v letu 2009 (do konca oktobra) povišala za več kot 2,7 odstotnih točk, kar pomeni ok. 470 brezposelnih oseb več. Največji priliv v brezposelnost je povzročil stečaj podjetja Svilanit konec aprila 2009.

Kamnik – moje mesto

Sodelovanje na tekmovanju Entente florale

Kamnik je na tekmovanju Entente florale prvič sodeloval leta 2001. Da smo se v letu 2009 ponovno odločili za sodelovanje, je bil rezultat različnih dejavnikov, med katerimi sta bili na prvem mestu želja in skrb za zagotavljanje visoke kakovosti bivanja v našem mestu. Entente florale je namreč gibanje, katerega osnovni moto je hotenje prebivalcev Evrope, ki želijo sebi in obiskovalcem ustvariti novo, boljšo in višjo kvaliteto bivanja v svojem kraju. Kamničani smo tekmovanje vzeli za svoje, se temeljito in zavzeto lotili priprav, da nadaljujemo aktivnosti, ki smo jih začeli v preteklih obdobjih, in se posvetimo novim nalogam. Potrebno se je zavedati, da je za zagotavljanje kvalitete bivanja v mestu potrebno veliko dela ter aktivno vključevanje različnih delov družbe, od posameznikov do uradnih ustanov. V okviru Odbora za pripravo na tekmovanje Entente florale, ki je deloval pod okriljem župana Antona Tonea Smolnikarja, so združili moči predstavniki različnih organizacij, ki imajo skupen cilj: urejeno mesto, v katerem živimo. Cilj vseh skupaj je bil, da bi vsi prebivalci mesta s ponosom rekli: Kamnik – moje mesto!

Priprave

Za sodelovanje na tekmovanju Entente florale se vsako leto poteguje večje število slovenskih mest in vasi. Kriterij za sodelovanje je tudi dobra uvrstitev na slovenskem tekmovanju v urejenosti mest – Moja dežela, lepa in gostoljubna. Kamnik je bil za predstavnika Slovenije v kategoriji mest lani izbran tudi zaradi pomembnega jubileja, 780-letnice mesta. Ob Kamniku, ki je sodeloval v kategoriji mest, je Slovenijo v kategoriji vasi predstavljala vas Olimlje. Ob uradnem imenovanju je župan Smolnikar sestavil odbor, ki je skrbel za pripravo na tekmovanje in v katerem so bili predstavniki različnih organizacij (Komunalno podjetje Kamnik, Arboretum Volčji Potok, Krajevna skupnost Center, Agencija za turizem in podjetništvo Kamnik, Območna obrtno-podjetniška zbornica Kamnik, Občina Kamnik).

Prva naloga Odbora je bila popis kritičnih točk po mestu, od Doma kulture Kamnik do konca Ljubljanske ceste. Glede na popis so bile razdeljene delovne naloge, na podlagi katerih je vsak član odbora deloval na svojem področju, skupaj pa smo želeli ustvariti lepšo podobo celotnega Kamnika.

V okviru Odbora so delovale tri skupine: ena je skrbel za promocijo, druga za ocvetličenje in tretja za urejeno infrastrukturo (pločniki, trgi, parkirišča). Nad celotnim delom pa je bedel župan Anton Tone Smolnikar.

Za potrebe promocije je bila vzpostavljena nova internetna stran z naslovom www.mojkamnik.si, ki je sprotno obveščala Kamničane o aktivnostih na področju urejanja našega okolja. Stran je ostala tudi v prihodnje in je s svojimi interaktivnimi vsebinami (forumi, zbiranje predlogov) še vedno dostopna tudi za aktivno sodelovanje občanov pri urejanju občine. Geslo sode-

Povprečna stopnja registrirane brezposelnosti v preteklih letih:

Leto	Republika Slovenija	Občina Kamnik
2001	11,6	9,6
2002	11,6	8,3
2003	11,2	6,5
2004	10,6	6,7
2005	10,2	6,6
2006	9,4	6,3
2007	7,7	4,6
2008	6,7	3,7
2009 (januar-avgust)	8,8	5,2

Vir: Statistični urad RS

Povzetek

Občina Kamnik je v zadnjih letih intenzivno pristopila k povezovanju med občinami znotraj Ljubljanske urbane regije (Osrednjeslovenska regija), kjer sodeluje pri pripravi razvojnih programov na področju sofinanciranja strategij, razvojnih in operativnih programov ter projektov lokalnih skupnosti s strani ministrstev in Evropske unije. Vključeni smo v Območno razvojno partnerstvo občin središča Slovenije (RPSS), ki je bilo ustanovljeno leta 2006, koordinator tega pa je Center za razvoj Litija. Pod okriljem RPSS je nastala blagovna znamka Srce Slovenije.

Na področju kmetijstva so bile v obdobju med leti 2006 in 2009 financirane in sofinancirane naložbe v kmetijska gospodarstva za primarno proizvodnjo, naložbe za opravljanje dopolnilne dejavnosti na kmetijah, naložbe v opravljanje storitev in trženje proizvodov in storitev s kmetij, šolanje v srednješolskih kmetijskih programih in zagotavljanje tehnične podpore v kmetijstvu. Po razpisu INTERREG III B projekta Dynalp je nastal projekt Ekokmetije z zdravo prehrano v vsak dom in vsako šolo, v katerega okviru se je v Kamniku odprla ekotržnica.

Na področju turizma je občina nadaljevala s financiranjem in sofinanciranjem prireditev in promocijskih dejavnosti, ki jih izvaja Agencija za razvoj turizma in podjetništva. Pomembna pridobitev za mesto Kamnik je bilo ponovno odprtje hotela Malograjski dvor v aprilu 2009. Na področju turizma ter urejenosti in čistoče mesta je Kamnik v letu 2009 prejel kar 2 priznanji: srebrno priznanje Entente Florale 2009 in bronasto priznanje Moja dežela – lepa, urejena in čista.

Zaradi pomembnosti malega gospodarstva občina vsako leto del proračunskih sredstev nameni za njihov razvoj.

Summary

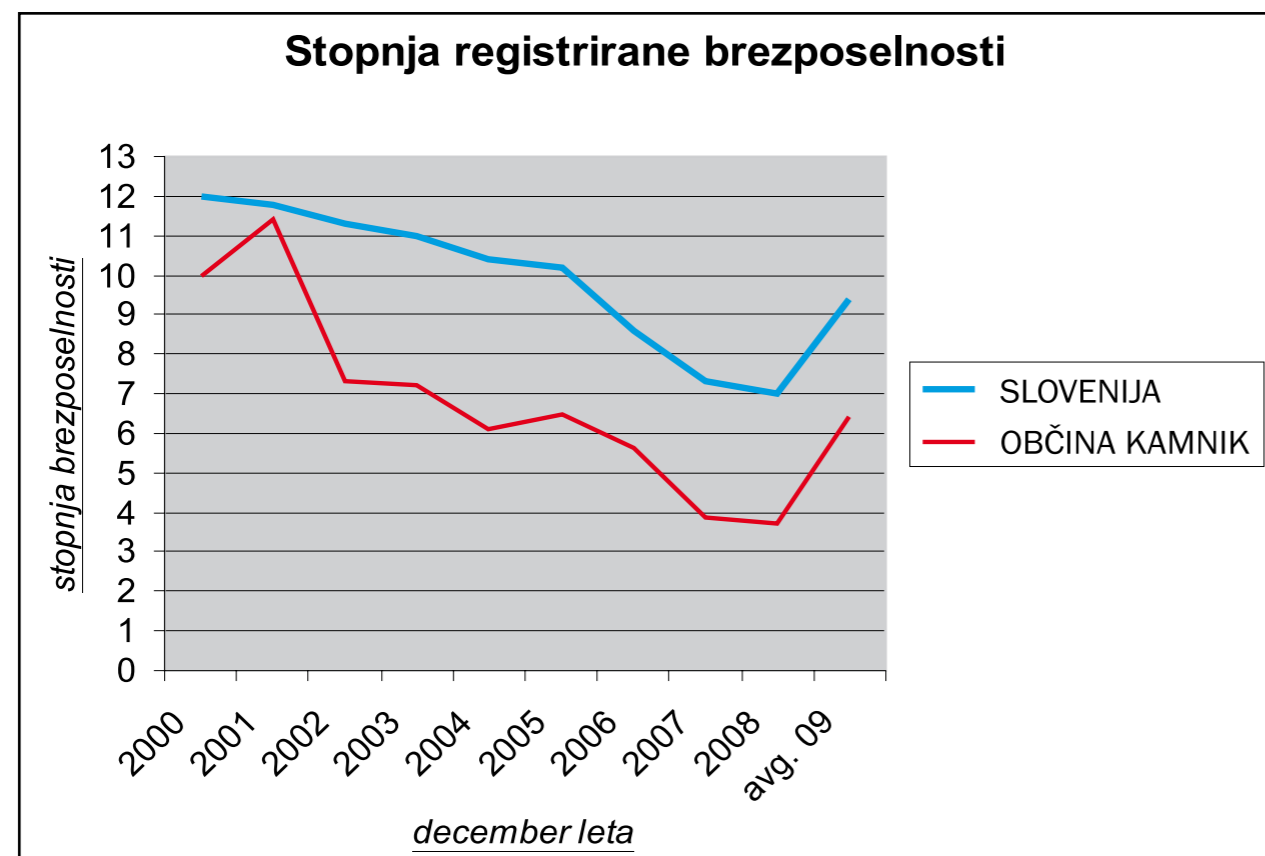
The Kamnik municipality has joined the programme of connecting the municipalities within the Ljubljana urban region (Central Slovenia), where it participates in preparing the development programmes in the field of co-financing of investments, development and operational programmes and local communities. We take part in Območno razvojno partnerstvo (development partnership) of municipalities from Central Slovenia, founded in 2006. The coordinator is Center za razvoj Litija (Development centre Litija). Moreover, the trade mark Srce Slovenije (The Heart of Slovenia) was established under the patronage of the above mentioned partnership.

Between 2006 and 2009 there were many investments in agricultural holding of primary production, secondary activity on farms, rendering services, farm products marketing and technical support in agriculture. Being a successful tenderer at INTERREG III B project Dynalp a project *Organic farms with their healthy diet for every home and every school* came into being, which resulted in opening of the so called Eco marketplace in Kamnik.

In the field of tourism the municipality continued with the financing and co-financing of events and promotional activities implemented by the Agency for the Development of Tourism and entrepreneurship. An important acquisition for Kamnik was the reopening of the Malograjski dvor Hotel in April 2009. This was also the year when Kamnik received two awards in the field of tourism: Entente Florale 2009 silver award and Moja dežela – lepa urejena in čista bronze award.

Recognizing the importance of small industry, the municipality of Kamnik annually earmarks some of the budgetary funds for the development of smaller enterprises.

Stopnja registrirane brezposelnosti

lovanja Kamnika na tekmovanju Entente florale je bilo: »Moj Kamnik, moje mesto«, s čimer smo želeli poudariti odnos ljudi do mesta. Vse aktivnosti v okviru praznovanja jubileja, 780-letnice mesta, so bile usmerjene v ozaveščanje meščanov in občanov o skrbi za okolje, v katerem živimo.

Skrb za čisto in urejeno okolje je prednostna naloga vsake odgovorne družbe in tega se zavedamo tudi v občini Kamnik. Za urejanje zelenih površin se vsako leto namenljajo posebna proračunska sredstva in tako strokovnjaki redno skrbijo za cvetlične nasade, zelenice in parke in obrezovanje dreves. Glavni namen sodelovanja Kamnika v tekmovanju Entente florale je bil med drugim tudi vzbuditev zavedanja, da prav vsak od nas prispeva k lepšemu, urejenemu okolju. Uradne ustanove si lahko prizadevajo, a vsakdo od nas prispeva pomemben delež v skrbi za boljšo kvaliteto bivanja v mestu.

Mesto Kamnik se je v preteklem desetletju z gradnjo novih naselij v veliki meri razširilo proti jugu. Ob povečanju števila prebivalstva je bilo potrebno poskrbeti tudi za gradnjo novih cest, krožišč, kolesarskih stez in pločnikov, obenem pa tudi za urejenost novozgrajenih površin. V času priprav na Entente florale smo zasadili nekaj novih zelenih površin in uredili že obstoječe ter infrastrukturo. To pa ni bilo storjeno le zaradi tekmovanja, temveč smo s tem naredili tudi nekaj dobrega tako za prebivalce kot tudi za obiskovalce, ki jih je v zadnjih letih v Kamniku vedno več.

Trajni nasadi so bili v preteklosti v veliki meri vezani na bližino mestnega jedra, s širitvijo mesta je naraslo tudi število trajnih in občasnih nasadov. V središču mesta lahko omenimo dva parka: Park Evrope in Kršmančev park, zelene površine na Žalah ter na Malem gradu. Velike pozornosti obiskovalcev je vsako leto deležen tudi kamniški cvetlični grb na pobočju Malega gradu.

Obisk komisije

Evropska komisija, sestavljena iz 11 članov iz sodelujočih evropskih držav, je Kamnik obiskala v dneh od 9. do 11. julija 2009. Ocenjevanje središča mesta in okolice je potekalo 10. julija (v dopoldanskem in popoldanskem času). Uradni zaključek ocenjevanja pa smo pripravili v Prašnikarjevem dvorcu.

Pri ocenjevanju je komisija upoštevala deset kriterijev: skrb za sezonske nasade, trajne nasade, urejenost odprtih prostorov ter pokrajine, skrb za okolje, okoljevarstvena izobrazba, celotni vtis mesta, razvoj turizma in prosti čas, trud in udeležnost prebivalcev in sama predstavitev tekmovanja navzven. Komisijo smo člani Odbora za pripravo na tekmovanje vodili po mestu po poti, ki smo jo morali vnaprej določiti. Ves čas ocenjevanja nam je nagajalo vreme, deževalo je vse do večera, ko smo se odpravili na slavnostno večerjo.

Člani komisije so si v dopoldanskem času ogledali center Kamnika; najprej jih je zjutraj v stavbi Občine Kamnik sprejel župan, ogledali so si sejno dvorano in prostore Občine. Potem smo se odpravili na ogled mesta: od Trga talcev, Frančiškanskega samostana (kjer so nas bratje frančiškani izredno prijazno sprejeli), mimo Glavnega trga do Turističnoinformacijskega centra, kjer so si ogledali ponudbo spominkov in

promocijskega materiala. Nato smo jih peljali na Mali grad, na Žale, v Park Evropa, skozi Šutno do gradu Zaprice, kjer so člani astronomskega društva pripravili opazovanje sonca (žal smo namesto sonca lahko opazovali le dežne oblake). Po dopoldanskem delu je sledilo kosilo v Budnarjevi domačiji, ki je navdušila vse člane komisije. V popoldanskem delu je sledila vožnja v okolici Kamnika: ogled ekoloških Term Snovik, Kršmančevega parka, Doma kulture, Mladinskega centra Kotlovnica, Centra za izobraževanje, usposabljanje in rehabilitacijo Kamnik (prej ZUIM). Ocenjevanje pa smo zaključili z vožnjo po Ljubljanski ulici do Arboretuma Volčji Potok, kjer si je komisija vzela čas za prvo interno presojo in ocenjevanje mesta. Po dolgem čakanju so nam članom Odbora predstavili prvo mnenje komisije, ki je bilo izredno pozitivno in pohvalno.

Uradni dan se je zaključil s slovesno večerjo v Prašnikarjevi graščini, kjer smo člani Odbora za pripravo, vodje nekaterih kamniških institucij in predstavniki medijev v prijetnem vzdušju preživeli večer skupaj s člani evropske komisije. V uradnem delu večerje so imeli pozdravne nagovore gostitelj župan Anton Tone Smolnikar, predsednik slovenskega društva Entente florale in obenem tudi župan Šentjerneja Franc Hudoklin ter predsednica komisije Monika Hetsch. Ta se je zahvalila celotni kamniški ekipi za vsa prizadevanja in gostoljubnost, s posebnim odlikovanjem pa počastila kamniškega župana Antona Toneta Smolnikarja ter vodjo projekta Entente florale dr. Andrejo Eržen. Zagotovila je, da si bodo vsi člani komisije Kamnik zagotovo ohranili v spominu, predvsem po naši gostoljubnosti in skrbi za kvaliteto življenja v mestu.

Podelitev priznanj

Barva odličja oz. oblika priznanja Entente florale ostane neznanka vse do podelitve, ki po tradiciji poteka vsako leto konec septembra v drugi evropski državi. Letos je podelitev gostilo mesto Cardiff v Walesu. Cvetlično mesto je bilo dva dni povsem v znamenju podelitve nagrad, polno delegacij iz številnih evropskih mest in vasi. Podelitvena slovesnost v dvorani mestne hiše je bila vrhunec pričakanj 22 evropskih mest in vasi, ki so si vsi po svojih najboljših močeh prizadevali, da bi v svojem okolju vzpostavili možnosti za boljšo kvaliteto življenja.

Župan Anton Tone Smolnikar s sodelavci je v Cardiffu (Wales, Velika Britanija) prejel srebrno priznanje na mednarodnem tekmovanju v urejenosti mest Entente Florale, september 2009.

Obisk mednarodne komisije v okviru Entente Florale, junij 2009. Foto: Primož Hieng.

to življenja. In v tem smo bili zagotovo vsi zmagovalci. Kamnik je v kategoriji mest, v kateri so ob nas tekmovala velika evropska mesta, dosegel srebrno odličje, ki za nas predstavlja potrdilo prizadevanj in truda za okolje.

Zaključek

Sodelovanje Kamnika v tekmovanju Entente florale je bil velik izziv, namenjen ne samo Odboru za pripravo, ampak celemu mestu. Komisija je v Kamniku bivala tri dni, ocenjevala šest ur. Pridobitve tekmovanja pa nam bodo ostale veliko dlje. Prav tako dolgo pa bo, če ga bomo znali izkoristiti, po Evropi krožil dober glas o mestu v vznožju Kamniških planin.

Povzetek

Leta 2009 je Kamnik že drugič tekmoval na evropskem tekmovanju v urejenosti mest – Entente florale. Tekmovanja smo se udeležili kot slovenski predstavnik v kategoriji mest. V času priprav na obisk evropske komisije je Odbor za pripravo na tekmovanje koordiniral številne akcije, s katerimi smo želeli poskrbeti za dvig kvalitete življenja v mestu in njegovi okolici.

Komisija enajstih članov je Kamnik obiskala v začetku julija, za rezultate pa smo izvedeli šele ob koncu septembra. Kamnik je na podelitvi v Cardiffu prejel srebrno odličje.

Summary

Kamnik first took part in the Entente florale competition in 2001. Many different factors affected our decision to participate again in 2009. The enrolment was mostly based on our desire to provide a high quality of life in our town. A preparatory committee for the Entente florale competition was established; it included representatives from different organisations as well as the private initiative. It has been a pleasure to discover that we all share the same goal: we want our town to be a pleasant place to live in.

The Entente florale competition was definitely one of the most important opportunities of Kamnik to become widely known and recognised throughout Europe. At the award ceremony in Cardiff Kamnik got a silver medal.

Pridobivanje nepovratnih evropskih sredstev

Občina Kamnik je s pomočjo evropskih sredstev, ki jih uspešno pridobiva iz različnih skladov, v zadnjih letih izpeljala številne projekte, hkrati črpanje evropskih sredstev intenzivno nadaljuje.

I. Sredstva iz Evropskega sklada za regionalni razvoj in Evropskega socialnega sklada

Iz Evropskega sklada za regionalni razvoj je za regije in občine namenjeno sofinanciranje projektov, ki so po svojem značaju in učinku regionalnega pomena. Občini Kamnik, ki sicer spada v najbolj razvito Osrednjeslovensko regijo in je zato upravičena do najmanj sredstev, je kljub temu iz naslova razvoja regij uspelo pridobiti relativno veliko sredstev. Poleg povezovanja na ravni Ljubljanske urbane regije se občina Kamnik povezuje tudi z občinami Lukovica, Moravče, Litija, Šmartno pri Litiji, Dol pri Ljubljani, Zagorje in Radeče, s katerimi je ustanovila **Razvojno partnerstvo središča Slovenije (RPSS)**. To je interesno povezovanje občin na delu območja Srca Slovenije. Tako z občinami LUR kot z občinami Srca Slovenije sodelujemo v številnih projektih, ki se financirajo iz evropskih sredstev in s katerimi uresničujemo naše cilje. Pomembnejši projekti, za katere so občine skupaj dobile več milijonov evrov evropskih sredstev, so predstavljeni v nadaljevanju.

1. Upravljanje z blagovno znamko Srce Slovenije

Srce Slovenije je blagovna znamka, ki povezuje projekte, iniciative, dogodke, izdelke geografsko zaokroženega območja v osrčju Slovenije, ki omogočajo edinstvene izkušnje in doživetja. Ob povezovanju in vsebinskem nadgrajevanju pod enovito blagovno znamko dosežajo večjo prepoznavnost na trgu in večjo dodano (tudi družbeno) vrednost.

2. Trkamo na vrata dediščine

To je projekt, ki povezuje turistično ponudbo dediščine območja od Kamnika do Šmartnega pri Litiji. V okviru projekta je oblikovana mreža točk naravne in kulturne dediščine, gostinske in nočitvene kapacitete ter dodatna turistična ponudba. Projekt je podprl tudi obstoječe prireditve, kot so npr. Srednjeveški dnevi. Razvitih je bilo 15 novih turističnih programov z namigi za izlete in počitnice ter izdelana priročna knjižica *Namigi za doživeta potepanja po Srcu Slovenije* v slovenskem in angleškem jeziku. Hkrati je bila izdana obsežnejša publikacija s kulturnimi in naravnimi potenciali Kamniške Bistrice, letaki za posamezne točke dediščine v angleškem jeziku, informativne table ter dvojezična brošura s predstavitevjo zaokroženega turističnega območja.

3. Kamniška Bistrica rekreacijska os regije – zelena os regije

Občine Kamnik, Domžale in Dol pri Ljubljani si že več kot desetletje prizadevajo vzpostaviti zeleno os ob Kamniški Bistrici kot ključno zeleno rekreativno črto

regije. V okviru projektov Trkamo na vrata dediščine in Kamniška Bistrica – rekreacijska os regije smo uredili 6 počivališč vzdolž predvidenih kolesarskih in pešpoti ob Kamniški Bistrici. S projektom želimo doseči, da bi celotna zelena os Kamniške Bistrice zaživela skupaj s počivališči, ki bodo služila kot prostori za počitek in druženje ter kot izhodišča za ogled in predstavitev naše dediščine. Septembra 2008 smo uredili in odprli počivališče v Kršmančevem parku, ki je zasnovano kot otroško igrišče. Štiri počivališča so urejena v dolini Kamniške Bistrice, in sicer pri spodnji postaji nihanke, ob soteski Predoselj, v bližini piknik centra Pri Jurju in ob izviru Kamniške Bistrice. Ta smo v letu 2009 dopolnili z informacijskimi tablam.

4. Mreža kolesarskih povezav v Ljubljanski urbani regiji (LUR)

V projektu je sodelovalo 24 občin LUR. Kolesarske poti LUR predstavljajo mrežo regionalnih kolesarskih povezav v Ljubljanski urbani regiji. Splošni cilj širšega projekta so urejene in varne kolesarske povezave. Oblikovani in izdelani so bili prometni znaki, informativne table za označitev kolesarskih poti ter promocijski material.

5. Zasnova pešpoti v LUR

V okviru projekta, v katerem so sodelovale občine LUR, je bil med drugim izdelan tudi *Vodnik po regionalnih pešpoteh*, ki strnjeno predstavlja 17 pešpoti, ki povezujejo območja nekaterih občin v Ljubljanski urbani regiji. Poti vključujejo večino priljubljenih izletniških točk. Ob njih so številne zanimivosti in pestra turistična in gostinska ponudba. Predstavljene so tudi Kamniška pot, Motniška pot, Pot ob Kamniški Bistrici, Pot po Veliki planini in Pot na Kamniški vrh.

6. Projekt Naravnost z dežele

Projekt predstavlja mrežo, ki povezuje ponudnike podeželja Srca Slovenije – pridelovalce zelenjave, sadjarje, čebelarje in vrtnarje – v skupno blagovno znamko. Na ta način želimo povezati podeželje neposredno s trgov in končnim kupcem ponuditi zanesljiv vir zdrave, sezonske, ekološke in doma pridelane hrane.

7. Strokovne podlage urejanja javnega prometa v regiji

Projekt, v katerem je sodelovalo 24 občin LUR, je usmerjen k spodbujanju trajnostnih oblik prometa v urbanem okolju. Eden izmed ključnih ciljev projekta je z razumevanjem prometa in potreb po javnem prevozu pridobiti podlage za načrtovanje koridorjev javnega potniškega prometa glede na razvoj poselitve in dejavnosti v regiji. To bo omogočalo ekonomičnost in učinkovitost javnega prometa. Ker ima Ljubljana veliko dnevno migracijsko zaledje, ki se napaja z osebnim motornim prometom, je potrebno čim večji obseg dnevnih migracij preusmerjati na javni potniški promet.

8. Strokovne podlage za regionalni prostorski načrt

V okviru projekta, v katerem je sodelovalo 24 občin LUR, so izdelani različni scenariji prostorskega razvoja regije. Pridobljene rezultate občine lahko upoštevajo pri pripravi strateških delov svojih občinskih prostorskih načrtov.

9. Delovanje točke VEM – Vse na enem mestu

VEM podpira izvajanje celovitih podpornih storitev za potencialne podjetnike, podjetnike, mlade, študente, podpirne institucije in ostale zainteresirane na lokalnem nivoju. Storitve obsegajo: informiranje, osnovno svetovanje, izvajanje postopkov registracij, sprememb za samostojne podjetnike (s. p.) in družbe z omejeno odgovornostjo (d. o. o.) ter izvajanje programa vavčerskega svetovanja in usposabljanja na lokalnem nivoju.

10. Regijska štipendijska shema Ljubljanske urbane regije

Projekt, v katerem sodeluje 24 občin LUR, je sofinanciran iz Evropskega socialnega sklada. Osnovni cilj projekta je spodbujanje kadrovskega štipendiranja, povezovanje gospodarskih potreb ter izobraževalne sfere. Štipendije se tako podeljujejo za konkretna delovna mesta – in sicer prioritarno za razvojne potrebe in perspektivne poklice v regiji. Občina Kamnik s pomočjo evropskih sredstev trenutno sofinancira 12 štipendistov.

Poleg regijskih projektov pa smo bili pri črpanju Evropskega sklada za regionalni razvoj uspešni tudi z občinskimi projekti:

11. Za gradnjo lokalne povezovalne ceste B 31 (Povezovalne ceste treh mostov) smo poleg sredstev, ki nam pripadajo v skladu z Zakonom o financiranju občin, v višini 444.097 evrov v letu 2009 ter prav toliko za leto 2010, dobili tudi sredstva iz Evropskega sklada za regionalni razvoj v višini 500.000 evrov.

12. Za projekt Ureditev mobilnosti do Naravnega zdravnega gaja Tunjice smo dobili sredstva v višini 200.000 evrov.

13. Za zamenjavo oken v Matični knjižnici Kamnik smo dobili sredstva v višini 27.861,30 evrov.

II. Črpanje sredstev iz kohezijskega sklada

Občina Kamnik je v sodelovanju s sosednjimi občinami uspela uvrstiti v Operativni program razvoja okoljske in prometne infrastrukture – OP ROPI 2007–2013 dva velika projekta, ki sta opredeljena kot investiciji, ki bosta financirani s sredstvi Kohezijskega sklada EU ter s sredstvi državnega proračuna RS:

1. Oskrba s pitno vodo na območju Domžale - Kamnik

(vrednost projekta – 12 milijonov evrov)

Občina Kamnik je nosilec in koordinator projekta, v katerem sodelujejo tudi občine Domžale, Mengeš, Trzin in Moravče. Iz pridobljenih sredstev bo občina Kamnik uredila vodovodno omrežje na južnem delu območja Šmarce, Volčjega Potoka in Rudnika, povežala vodovodni sistem v Tuhijski dolini s centralnim vodovodnim sistemom in v delu, ki je neločljivo povezan z vodovodnim sistemom, uredila tudi kanalizacijo.

2. Odvajanje in čiščenje odpadne vode na območju Domžale - Kamnik (ČČN)

(vrednost projekta – 12 milijonov evrov).

Na podlagi pridobljenih sredstev bo opravljena nujna sanacija Centralne čistilne naprave Domžale - Kamnik (ČČN) in sanacija oziroma gradnja kanalizacijskega omrežja v občinah.

V projektu, ki je razdeljen na 2 dela, sodeluje sedem občin. Nosilec in koordinator prvega dela, ki se nanaša na nujno sanacijo Centralne čistilne naprave Domžale - Kamnik (ČČN), je občina Domžale. Nosilec in koordinator drugega dela projekta, ki pokriva gradnjo in sanacijo kanalizacijskega omrežja, pa je občina Kamnik.

III. Črpanje sredstev iz Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja

Občina Kamnik uspešno črpa sredstva Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja. Vključeni smo v program LEADER in Lokalno akcijsko skupino (LAS) Srce Slovenije, uspešni smo tudi pri koriščenju Ukrepa 3, zlasti v delu, ki je namenjen obnovi in razvoju vasi ter ohranjanju in izboljševanju dediščine podeželja.

1. Lokalna akcijska skupina Srce Slovenije

(Program LEADER – 4. os Programa razvoja podeželja RS 2007–2013)

Občina Kamnik je članica prve ustanovljene Lokalne akcijske skupine (LAS) v Sloveniji, to je LAS Srce Slovenije za območje občin Dol pri Ljubljani, Kamnik, Litija, Lukovica, Moravče in Šmartno pri Litiji, katere izbrani upravljavec je Center za razvoj Litija, kar je pogoj za uporabo vseh pripadajočih sredstev Leader: za leto 2008 149.793 evrov, za leto 2009 pa 188.721 evrov. Pričakujemo, da bo iz naslova sredstev Leader in lokalnega sofinanciranja do leta 2013 na območje LAS Srce Slovenije tako prišlo okoli 1 mio evrov razvojnih sredstev. V letu 2010 bo financiranih 49 projektov, od tega kar 10 iz občine Kamnik. Projekti, ki so trenutno že v izvajanju v občini Kamnik, so:

- hortikultura ureditev Naravnega zdravnega gaja v Tunjicah pri Kamniku,
- zunanja ureditev polnilnice žive vode v Zdravilnem gaju Tunjice,
- okusi slovenskega podeželja – osem različnih delavnic, ki potekajo v Budnarjevi muzejski hiši na temo starih ljudskih običajev slovenskega podeželja s poudarkom na kulinariki,
- povezovanje in promocija produktov podeželja (Turistično društvo Tuhijska dolina),
- promocija in zagotovitev stalnega odprtja točke Sv. Miklavž.

2. Iz Ukrepa 3 za Obnovo in razvoj vasi in Ohranjanje in izboljševanje dediščine podeželja smo dobili okoli 60.000 evrov.

Prenova strehe in obnova stropa črne kuhinje v Budnarjevi muzejski hiši

Streha je bila prekrita s smrekovimi škodlami, položenimi kot trojno kritje. Stropna konstrukcija nad vežo in črno kuhinjo je bila okrepljena. Na nekaterih predelih je bila potrebna zamenjava trohnečih desk.

Na podlagi omenjenih posegov je bilo v zadnjih dveh letih dodatno vključenih okoli 70 otrok. Od začetka leta 2007, ko je bil odprt koncesijski vrtec na Cankarjevi cesti in nato enota Sneguljčica v okviru VVZ A. Medveda, pa do šolskega leta 2009/10 je bilo v občini Kamnik na novo zagotovljenih 314 mest v vrtcih.

Od leta 2009 namenja občina Kamnik iz proračuna sredstva za poletne rezervacije za otroke, za katere je po veljavnih predpisih pristojna kriti del cene programa vrtca. Za omenjene otroke se v času med 15. junijem in 15. septembrom tekočega leta pod pogojem, da je otrok 30 dni neprekinjeno odsoten iz vrtca, za čas vnaprej javljene odsotnosti obračuna polovičen znesek sicer določenega plačilnega razreda. Občina Kamnik zagotavlja tudi sredstva za dodatne dejavnosti VVZ A. Medveda, ki so na podlagi letnega delovnega načrta zavoda namenjene otrokom, ki niso vključeni v vrtec: oddelki cicibanovih uric za otroke od 4. do 5. leta in program za starše in otroke v starosti od 1. leta do 2,5 let, voden po načelih pedagogike Montessori. Od leta 2009 dalje se iz proračuna občine Kamnik namenja enkratna pomoč ob rojstvu otroka.

V letu 2010 občina načrtuje odprtje novega 5-oddelčnega vrtca kot prizidek k OŠ 27. julij, ki bo v svoje prostore sprejel 80 otrok. Odprtje vrtca se načrtuje septembra 2010. Vložena je vsa potrebna dokumentacija za pridobitev gradbenega dovoljenja za gradnjo 10-oddelčnega koncesijskega vrtca na Perovem. Občina načrtuje v marcu objavo razpisa za dodelitev koncesije, odprtje vrtca, ki bo v svoje prostore sprejel do 220 otrok, pa se načrtuje v jesenskih mesecih 2010.

Področje osnovnošolskega izobraževanja v letih 2007–2010

Občina Kamnik tudi v zadnjih letih namenja sredstva za nadstandardno logopedsko dejavnost, ki se izvaja v osnovnih šolah in vrtcu. Poleg tega sofinancira zimsko šolo v naravi za učence iz občine Kamnik ter varstvo vozačev OŠ Šmartno v Tuhinju, kjer se vozi velika večina otrok. Dodatno, kot nadstandard, zagotavlja tudi sredstva za plačo učitelja citer in diatonične harmonike v Glasbeni šoli, kot zakonsko obveznost pa sredstva za materialne stroške šol, tekoče vzdrževanje in nakup osnovnih sredstev kot tudi za računalniško opremo, tekmovanja in prireditve ter mednarodno sodelovanje kamniških šol. V skladu z zakonom o osnovni šoli občina zagotavlja tudi sredstva za redne prevoze šoloobveznih otrok, pogodbeno na podlagi občinskega pravilnika sofinancira študentske in dijaške vozovnice ter namenja enkratne pomoči za študij (v zadnjih letih največ za študij v tujini).

V letih 2007–2009 je občina Kamnik sofinancirala počitniško varstvo otrok za prvo triado kamniških osnovnih šol. Program je bil izveden pod okriljem Mladinskega centra Kotlovnica Kamnik v prostorih OŠ Toma Brejca.

V letu 2009 je občina finančno podprla tabor za nadarjene otroke kamniških osnovnih šol, ki je potekal v Snoviku in se ga je udeležilo 36 učencev.

V okviru vzdrževalnih del pri šolah so bile v letu 2007 sanirane sanitarije na tribunah telovadnice OŠ Marije Vere, pri POŠ Motnik so bila zamenjana okna, notranje in zunanje okenske police in vhodna vrata. Poleg

Vrtcev ni nikoli dovolj, letos začetek gradnje OŠ Frana Albrehta

Področje predšolske vzgoje v letih 2007–2010

Do septembra 2007 je potekala redna dejavnost v okviru 12 vzgojno-varstvenih enot VVZ Antona Medveda Kamnik, v katere je bilo vključenih v povprečju 655 otrok. S šolskim letom 2007/08 je pod okriljem VVZ A. Medveda na Kovinarski cesti odprla vrata nova enota VVE Sneguljčica z 8 oddelki, ki je omogočila vključitev 130 otrok.

V letu 2007 so po vzgojno-varstvenih enotah potekala naslednja vzdrževalna dela: prenova dveh igralnic v VVE Rožle na Novem trgu in v VVE Mavrica na Duplici, ki je s 1. 9. 2007 prešla iz poldnevne v celodnevni program. V enoti Kekec v Stranjah so bile obnovljene sanitarije.

V letih 2007–2009 so bila vložena proračunska sredstva tudi v igrišča pri VVZ A. Medveda. Nabavljena in montirana so bila nova igrala, peskovniki, koši in zaščitne ograje, zasajena so bila drevesa. Pozimi leta 2007 je pričel delovati koncesijski vrtec Peter Pan, ki je v prvem šolskem letu v 5 oddelkov vključil 79 otrok.

V šolskem letu 2008/09 je imel VVZ A. Medveda 46 celodnevni in 1 poldnevni oddelki, koncesijski vrtec Peter Pan pa 6 oddelkov predšolske vzgoje. S šolskim letom 2009/10 je v VVZ A. Medveda oblikovanih 48 celodnevni in 1 poldnevni oddelki predšolske vzgoje in varstva. Od tega je 16 oddelkov prvega, 29 oddelkov drugega starostnega obdobja ter 4 kombinirani oddelki (prvega in drugega starostnega obdobja). V oddelke predšolske vzgoje je v skladu z zakonom o vrtcih vključeno najvišje še dopustno število otrok.

Izhajajoč iz velikih potreb po vključitvi otrok v vrtec, je v letu 2008 občina Kamnik začela adaptacijo naslednjih kapacitet: VVE Sonček v Šmarci – pridobljen je bil 1 oddelki za I. starostno skupino, VVE Kekec v Stranjah – pridobljen je bil 1 oddelki za I. starostno skupino, VVE Pedenjped – enota je bila s šolskim letom 2008/09 pripravljena za sprejem celodnevne oddelka 3–6-letnikov, VVE Pestrna – pridobljen je bil 1 oddelki za I. starostno skupino. Glede na prenovo obstoječih kapacitet v okviru zavoda in na podlagi potreb po vključitvi najmlajših otrok v vrtec je zavod glede na šolsko leto 2007/08 povečal število oddelkov I. starostne skupine in število poldnevni oddelkov.

V poletnih mesecih leta 2009 je bil na podlagi podatkov o zavrženih otrocih naknadno preurejen večnamenski prostor v VVE Tinkara na Bakovniku v igralnico za poldnevni oddelki, ki je doslej deloval v okviru VVE Sonček v Šmarci. V VVE Sonček je bila igralnica poldnevne programa preurejena za potrebe vključitve otrok II. starostnega obdobja. Prav tako je bila v VVE Pestrna igralnica I. starostnega obdobja preurejena v igralnico za kombinirani oddelki prvega in drugega starostnega obdobja. Na Duplici je bila adaptirana šolska učilnica za vključitev II. starostne skupine.

planini. Projekt je odobren v okviru programa Centralna Europa. V projektu sodeluje 9 partnerjev iz šestih evropskih držav, med njimi Center za razvoj Litija kot edini slovenski partner. V prihodnjem letu bomo iz sredstev projekta na Veliki planini postavili označevalne in informativne table, vzpostavili Pastirsko pot in nadaljevali aktivnosti za zaščito trniča.

V. Programi Evropske komisije

Sodelujemo v programih, ki jih neposredno upravlja Evropska komisija. Eden od njih je program Evropa za državljane, ki ponuja možnost financiranja za pobude pobratenja mest, tako da financira srečanja prebivalcev in tematska povezovanja pobratenih mest (town twinning). V preteklih letih smo bili uspešni in smo sredstva v okviru tega programa že pridobili, pripravljamo pa tudi nove prijave. Višina pridobljenih sredstev je odvisna od števila udeležencev določene prireditve in od dolžine trajanja. Prav tako pa smo v 6. okvirnem programu uspeli pridobiti sredstva za projekt Future bridge (76.000 evrov).

Povzetek

Občina Kamnik je s pomočjo evropskih sredstev, ki jih uspešno pridobiva iz različnih skladov, v zadnjih letih izpeljala številne projekte, hkrati pa intenzivno nadaljuje črpanje evropskih sredstev. Evropska sredstva so med sedanjo finančno, gospodarsko in socialno krizo postala še pomembnejša in potrebnejša. Občina Kamnik je že dokazala, da sredstva iz bruseljske blagajne učinkovito črpa, saj smo bili uspešni pri pridobivanju sredstev iz različnih skladov, kot so Evropski sklad za regionalni razvoj, Evropski socialni sklad, Kohezijski sklad, Evropski kmetijski sklad za razvoj podeželja ter tudi iz drugih programov Evropske skupnosti. Pripravljamo raznovrstne projekte, s katerimi lahko kandidiramo na različne razpise že v letu 2010 oz. v prihodnjih letih. Samo na področju črpanja sredstev iz Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja imamo že pripravljene projekte, s katerimi bomo tudi v prihodnje kandidirali za omenjena sredstva. Načrtujemo, da bomo do leta 2013 pridobili sredstva v višini 1,5 mio evrov.

Summary

The Kamnik municipality has in recent years been very successful having carried through many important projects, thus it has become even more important to receive sufficient European funds. The municipality has been successful in getting financial allocation from various funds, such as European Regional Development Fund, European Agricultural Guidance and Guarantee Fund, Cohesion Fund and other programmes within EU. Several projects and documents relating to invitations to tender for 2010 are already in progress. Some projects in the area of agriculture have yet been completed therefore we are hoping to raise approximately 1,5 million Euros by 2013.

Budnarjeva muzejska hiša v Palovčah je dobila novo streho, obnovljena je bila tudi črna kuhinja, september 2009.

Obnova knjižnice v Šmarci

Naložba je obsegala adaptacijo in preureditev mansardnih prostorov iz dela stanovanja ter neizkoriščene podstrešne prostora v enoto krajevne knjižnice Šmarca. Občina Kamnik je s spremembo namembnosti oz. s preureditvijo prostorov v podružnično enoto knjižnice dala možnost nadaljnje izposoje knjig krajnom Šmarce.

Na občini imamo že pripravljene projekte, s katerimi bomo tudi v prihodnje kandidirali za sredstva Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja. Občina načrtuje, da bo do leta 2013 pridobila 1,5 mio evrov.

IV. Transnacionalni in čezmejni projekti

Občina Kamnik se aktivno vključuje v partnerstva evropskega teritorialnega sodelovanja. Sodelujemo v transnacionalnih kot čezmejnih projektih.

- 1. Projekt DYNALP – povezanost v Alpah.** V okviru projekta, ki se je izvajal v sklopu programa Interreg III B, smo v občini Kamnik omogočili delovanje ekološke tržnice, izdelan je bil katalog ekoloških kmetij v slovenskem, angleškem in nemškem jeziku, omogočili smo predavanja o zdravi prehrani na osnovnih šolah ter organizirali ogled ekološke kmetije za osnovno šolo.
- 2. Projekt zmanjšujemo CO₂**
V okviru projekta, ki poteka v okviru transnacionalnega programa Območje Alp, bodo v občini Kamnik potekale nekatere pilotne aktivnosti. Projekt se ukvarja z zmanjševanjem emisij CO₂ iz prometa in uvedbo novih tehnologij za mobilnost. S sredstvi tega projekta bomo med drugim izdelali koncept prometa v Kamniški Bistrici.
- 3. Projekt Prisluhimo glasu vasi**
Projekt obravnava razvoj turizma v hribovitih območjih. Del dejavnosti bo potekal tudi na Veliki

Novi oddelek v enoti Mavrica na OŠ Marije Vere na Duplji, september 2009

pleskanja vseh prostorov je bil pri omenjeni podružnici obnovljen tudi parket, zamenjane so bile talne obloge v avli in na stopniščih. Pri OŠ T. Brejca so bila izvedena dela za preplastitev igrišča z novo asfaltno prevleko, rekonstruirana stojala za košarko, nameščene so bile nove table in koši ter postavljena ograja okoli igrišča. V letu 2007 je bilo v sodelovanju s KS Črna urejeno igrišče za potrebe prve triade pri POŠ Gozd. Proračunska sredstva pa so bila zagotovljena tudi za opremo igrišča pri POŠ Nevlje.

V poletnih mesecih 2008 je občino Kamnik močno prizadelo neurje, ki je povzročilo veliko škode tudi na stavbah osnovnih šol, zlasti OŠ Marije Vere in POŠ Tunjice. V tem letu je OŠ Marije Vere poleg odprave posledic neurja morala s pomočjo občine Kamnik interventno sanirati tudi kanalizacijo v garderobah in telovadnici.

V letu 2007 sta bili izdelani dve varianti o možnosti umestitve v prostor športnih in drugih površin za potrebe izvedbe programa športne vzgoje OŠ Šmartno v Tuhinju.

Leta 2008 sta bila pri omenjeni šoli izdelana otroško igrišče za prvo triado in parkirišče, v letu 2009 pa izvedena ureditev zunanjih površin v prvi fazi s prestativijo inštalacij, izvedbo opornih zidcev ob atletski stezi in učilnici na prostem ter otroškem igrišču kot tudi ureditev zatravljenih površin.

Leta 2008 in 2009 je občina namenila sredstva za obnovo parketa v OŠ Šmartno. V letu 2008 je bila pri POŠ Motnik sanirana kotlovnica, v letu 2009, ko je omenjena podružnica praznovala 120-letnico šolstva v Motniku, sta bili na POŠ Motnik sanirana streha in popleskana fasada. Sredstva iz proračuna so bila namenjena tudi za žaluzije za okna, zaščitno mrežo in strelovodno napravo.

V okviru večjih investicij bomo v letu 2010 nadaljevali z urejanjem šolskih površin pri osnovni šoli v Šmartnem, za kar smo pridobili nepovratna sredstva Fundacije za šport v višini 30.000 evrov.

UN K9-šole – rekonstrukcija, prizidava in novogradnja OŠ Frana Albrehta in OŠ Toma Brejca

V letu 2007 je bila na osnovi študije o izvedljivosti gradnje dveh šol v območju UN-K9 – šole izdelana projektna naloga. V letu 2008 je bil izveden javni natečaj, finančna sredstva pa so bila v tem letu kot tudi v letu 2009 prenesena na posebno proračunsko postavko – sklad za gradnjo šol (OŠ T. Brejca in OŠ F. Albrehta).

V marcu 2010 bo občinski svet obravnaval Občinski podrobni prostorski načrt (OPPN) K9 – šole del ter predstavitev DIP-a (dokument identifikacije investicijskega projekta), v nadaljevanju leta pa bo izveden razpis za izvedbo del za OŠ Frana Albrehta in začela se bo gradnja, ki bo po načrtih zaključena konec leta 2011.

Cilj investicije pri novogradnji OŠ Frana Albrehta je zagotoviti šolske prostore normativnih velikosti, v katerih bo lahko potekalo nemoteno in kvalitetno izvajanje pouka. Novi prostori z urejeno okolico bodo otrokom, učiteljem in ostalim krajanom zagotavljali tudi prijetno, funkcionalno, kvalitetno in vzdržljivo ter varno šolsko okolje. Eden od ciljev je tudi izboljšanje prometnih razmer.

K obstoječi **OŠ Toma Brejca** bosta zgrajena nov prizidek in telovadnica. Del obstoječega objekta se poruši in naredi novi prizidek, ki bo povečal kapacitete obstoječe šole.

Z investicijo občina prav tako želi vsem učencem in pedagogom zagotoviti čim boljše razmere ter vse potrebne prostore za nemoteno izvajanje devetletne-

Novo otroško igrišče in igrišče na mivki ob OŠ Stranje, oktober 2008. Foto: Nina Klisarič.

Urejanje zunanjega šolskega igrišča ob OŠ Šmartno, november 2009

ga osnovnošolskega programa. Poleg tistih, ki so namenjeni učnemu procesu, je potrebno zagotoviti tudi spremljajoče šolske prostore, kamor sodijo kabineti za učitelje, dodatne učilnice, strokovna knjižnica, itd.

Večje investicije na področju kulture v obdobju 2007–2010

Prav vsaka lokalna skupnost se zaveda, kako pomemben člen v verigi celotne skupnosti so kulturna društva, ki ohranjajo življenje in aktivnosti na podeželju. Občina Kamnik zato v proračunu namenja kar nekaj sredstev za področje kulture, med katera ne sodi samo sofinanciranje programov, temveč tudi sofinanciranje investicij za kulturne domove in objekte, ki so kulturnega pomena za Kamnik.

V letu 2007 je bila obnovljena streha na Maleševi galeriji, ki je pod okriljem Medobčinskega muzeja Kamnik. V kulturnem hramu Kamnika, v Domu kulture, so bila izvedena najnujnejša dela na dotrajani vodovodni napeljavi v kletnih prostorih in druga manjša vzdrževalna dela.

Sredstva iz proračuna občine so bila namenjena tudi za ureditev Letnega gledališča Šmartno, ki naj bi postopoma postalo center za poletne prireditve v Tuhinjski dolini.

Da ima občina posluš za društva in njihovo delovanje, dokazujejo tudi redne obnove kulturnih domov, ki so financirane iz proračunskih sredstev. Obnovitvena dela so potekala v KD Šmarca, KD Laze, KD Godič, KD Podgorje, KD Motnik. Skrb za kulturne domove se bo

Ceste, mostovi, vodovodi ... javne gospodarske službe – nikoli dovolj denarja

Investicije in projekti v obdobju 2007–2010

Lokalni energetski koncept

V skladu z določili Energetskega zakona (EZ-UPB2, Ur. l. RS, št. 27/2007 in 70/2008) mora lokalna skupnost sprejeti lokalni energetski koncept najpozneje do 1. januarja 2011. Dosedanji razvoj energetike v občini Kamnik se je izvajal v skladu z Energetskim konceptom, ki je bil izdelan v letu 1993. Glavna usmeritev je bila gradnja plinovodnega omrežja. V zadnjih letih se je zakonodaja na področju energetike precej spremenila. Čedalje bolj pomembno je izvajanje ukrepov učinkovite rabe energije in izrabe obnovljivih virov energije. Občina Kamnik je v letu 2009 pristopila k izdelavi novega lokalnega energetskega koncepta. Zaradi zahtevnosti bo projekt izdelan v dveh letih. V letu 2010 sta predvidena tudi obravnava in sprejem lokalnega energetskega koncepta na občinskem svetu. V celoten projekt bo občina vložila skoraj 60.000 evrov proračunskih sredstev.

Ureditve in vzdrževanje otroških igrišč

Novo športno in otroško igrišče v Podgorju, ki se je začelo graditi v letu 2006, je bilo dokončano leta 2008. Zaradi konfiguracije terena je bila investicija finančno zahtevna. Za gradbena in obrtniška dela ter opremo otroškega igrišča z igrali je bilo v letu 2006 iz proračuna namenjenih 8.000 evrov, naslednje leto 2007 27.000 evrov, v letu 2008 pa 6.000 evrov proračunskih sredstev.

V letu 2008 je bilo temeljito **obnovljeno otroško igrišče na Klavčičevi**. Odstranjena so bila stara dotrajana igrala, nekatera še uporabna igrala so bila prepleškana. Pred namestitvijo novih in obnovljenih starih igral ter ostale opreme so bile urejene peščene podlage, ograjene z robniki, med posameznimi igrali so bile urejene peščene poti ter manjše zelene površine. V celotno obnovo igrišča je bilo vloženo skoraj 36.000 evrov proračunskih sredstev.

Otroško igrišče v stanovanjski soseski Zikova je bilo obnovljeno v letu 2009. Obstoječa poškodovana in dotrajana žična ograja je bila zamenjana z novo, višjo in močnejšo mrežo iz jeklenih pocinkanih palic, prekritih s poliestrskim plastičnim nanosom. Nekaj dotrajanih igral je bilo odstranjenih, nameščena so bila nova. V obnovo otroškega igrišča je občina vložila dobrih 20.000 evrov proračunskih sredstev.

V letu 2009 so bila v proračunu zagotovljena sredstva v višini 10.000 evrov za ureditev **novega otroškega igrišča v soseski B-8 Zgornje Perovo**. To bo na območju krajevne skupnosti Novi trg prvo otroško igrišče odprtega tipa. Montaža igral in ostale opreme, ki je bila izdelana v letu 2009, bo izvedena po končanih gradbeno-obrtniških delih spomladi 2010.

314 mest v vrtcih v občini Kamnik. Redna vzdrževalna dela ter manjše investicije so vseskozi potekali v posameznih enotah VVZ Antona Medveda.

V letu 2007 je bila na osnovi študije o izvedljivosti gradnje dveh osnovnih šol na območju UN-K9 – šole izdelana projektna naloga. V letu 2008 je bil izveden javni natečaj UN-K9 – šole, finančna sredstva pa so bila v tem letu kot tudi v letu 2009 prenesena na poseben proračunski sklad za gradnjo šol (OŠ T. Brejca in OŠ F. Albrehta), ki je bil do konca leta 2009 visok 4,5 milijona evrov, v letu 2010 pa so predvidena še dodatna sredstva v višini 1,5 milijona evrov.

Vsaka lokalna skupnost se zaveda pomembne vloge kulturnih društev v celotni skupnosti, ki pripomorejo k ohranjanju življenja in aktivnosti na podeželju. Občina Kamnik zato v proračunu vsako leto namenja visoka sredstva za področje kulture, med katera ne sodi zgolj sofinanciranje programov, temveč tudi sofinanciranje investicij za kulturne domove ter objekte, ki so kulturnega pomena za Kamnik. V letu 2009 so potekale večje investicije pri obnovi Preskarjeve pastirske bajte na Veliki planini in Budnarjeve muzejske hiše v Palovčah, za kar je občina pridobila tudi nepovratna evropska sredstva.

Vseskozi so se nadaljevale investicije ter večja investicijsko-vzdrževalna dela na zunanjih športnih objektih v občini, prav tako manjše in večje investicije na notranjih in zunanjih športnih igriščih v osnovnih šolah.

Summary

Since the opening of the new concessionary nursery school in Cankarjeva Street with a dislocated unit Sneguljčica as a part of VVZ A. Medveda in 2007, there have been 314 new openings in nursery schools in the municipality of Kamnik. In addition, numerous construction works and minor investments have constantly been in progress in all units of VVZ Antona Medveda.

In 2007 we had a research project carried out, examining the opportunities and options for the construction of two new elementary schools within the UN-K9 area. In 2008 we put up a call for competitive tenders for UN-K9 schools. We gained financial means that have later been transferred to a special budgetary fund for Tomo Brejca and Fran Albreht elementary schools. In 2009, 4.5 million Euros were gathered and further 1.5 million Euros are anticipated in 2010.

Each local community is aware of the role of the cultural societies, which are an important contributor to the preservation of social life and activity in the rural areas. The municipality of Kamnik is therefore eager to earmark funds for the development of culture in rural regions by co-financing programmes and investing in the development of cultural infrastructure important for Kamnik. In 2009 the municipality of Kamnik gained European funds, which were provided for the restoration of the Preskar's herdsman cottage on Velika planina and Budnar's house museum in Palovče.

Moreover, several investments and maintenance works have continuously been carried out in sports facilities, and indoor and outdoor school playgrounds.

Za dodatni kamenček v mozaiku revitalizacije starega mestnega jedra skrbi objekt Kavarna Veronika, ki prav tako sodi med kulturne spomenike lokalnega pomena. Občina je za **projekt obnove terase Galerije Veronika** v letu 2009 pridobila mnenje in soglasje Zavoda za varstvo kulturne dediščine, investicija pa je znašala dobrih 43.500 evrov. Želimo in verjamemo, da bomo korak za korakom prenovili celotni objekt. Osnovno vodilo občine pri projektih in investicijah »revitalizacije starega mestnega jedra« je, da ponovno pridobi na veljavi, ki mu po umetnostnozgodovinskih kvalitetah tudi pripada.

Nepovratna sredstva iz Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja v višini 40 % celotne investicije, kar znaša dobrih 38.500 evrov, je občina uspela pridobiti tudi za obnovo kulturnega doma v Šmarci, kjer je v začetku leta 2010 odprla vrata krajevna knjižnica. Na novo urejena in večja knjižnica omogoča krajanom Šmarce pogoje za zadovoljevanje izobraževalnih, kulturnih in sprostivnih potreb. Hkrati pomeni posodobitev obstoječih površin knjižnice in pridobitev novih, večjih prostorov pot do realizacije ciljev občine za sodoben razvoj knjižnice.

Investicije in večja investicijsko-vzdrževalna dela na športnih objektih

Načrtna vlaganja v posodobitev bazena Pod Skalco se izvajajo že od leta 2004. V letu 2009 so bile prvič po 57 letih v čistilnem bazenu zamenjane litoželezne cevi in šobe, kar zagotavlja kakovost kopalne vode, ki je zakonsko predpisana. Ob tem so potekala vzdrževalna dela tudi na otroškem bazenu.

Vsakoletna vzdrževalna dela na olimpijskem bazenu, ki predstavlja osrednji športni objekt, zagotavljajo, da se kamniški bazen vsako leto uvršča vedno višje na lestvici slovenskih odprtih kopališč. Narejene so bile izboljšave na vstopnih bazenih in WC-jih, prenovljen je bil zidani objekt in postavljen nadstrešek pri gostinskem lokalu, popravljena je bila streha na poslovni in vhodni zgradbi, zamenjana ograja in leseni deli tribun ter nameščene zaščitne mreže. Poskrbeli smo za zagotovitev plavalnih prog in reševalnih pasov, garderobnih omaric in kabin za potrebe športnikov.

Na odbojarskem igrišču Pod skalo smo večnamensko igrišče preplastili z asfaltom, postavljena je bila ograja in športno orodje. Na podstrešju kegljišča ob Stadionu prijateljstva v Mekinjah je bilo urejeno sodobno strelsko in lokostrelsko strelišče. V servisnem objektu ob stadionu, ki ga uporablja Nogometni klub Kamnik, pa je bilo adaptirano pritličje. Opravljena so bila gradbeno-obrtniška dela in kupljena oprema v garderobah.

Urejeno je bilo športno igrišče na Lokah, urejajo pa se tudi športno igrišče na Zikovi ulici ter garderobe pri športnem igrišču v Zgornjem Tuhinju.

Povzetek

Na področju predšolske vzgoje je bilo od leta 2007, ko je bil odprt koncesijski vrtec na Cankarjevi cesti in nato enota Sneguljčica v okviru VVZ A. Medveda, do začetka šolskega leta 2009/10 na novo zagotovljenih

nadaljevala, saj je občina samo v letu 2009 za obnovo kulturnih domov namenila okoli 70.000 evrov proračunskih sredstev.

V letu 2010 smo pričeli z obnovitvenimi deli v kulturnem domu na Lazah, ki ga bomo uradno odprli ob občinskem prazniku v začetku aprila. Obnovitvena dela potekajo v kulturnem domu v Motniku, sredstva pa smo v letu 2010 namenili tudi za obnovo kulturnega doma v Špitaliču ter v Šmartnem.

Zamenjava skodel na Preskarjevi bajti na Veliki planini ter zamenjava skodel in obnova stropa črne kuhinje v Budnarjevi muzejski hiši v Zgornjih Palovčah sta lep dokaz, da želimo ohraniti kulturno dediščino. Budnarjeva hiša je razglašena za kulturni spomenik lokalnega pomena in je v lasti občine. Za obnovo Budnarjeve hiše je občina kandidirala na razpis Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, kjer smo pridobili nepovratna sredstva v višini 50 % vrednosti investicije.

Ne smemo pozabiti na **»staro mestno jedro« oziroma na revitalizacijo starega mestnega jedra**. Že v prvi polovici leta 2009 smo uredili del poti do Veronikinega portala na Malem gradu, v drugi polovici leta pa tudi dostop s Šutne. Mali grad, kjer stoji znamenita romarska kapela in delno obnovljen renesančni stolp, ki je včasih služil kot del obzidja, privablja obiskovalce v vseh letnih časih. Nekdanji grajski hrib vse pogosteje služi kot prireditveni prostor, kjer se v poletnih mesecih zvrsti kar nekaj odmevnih prireditev (Srednjeveški dnevi, festival Kamfest, itd.). Občina je v zadnjih letih na Malem gradu opravila kar nekaj obnovitvenih posegov. Za ureditev dostopa na Mali grad je iz proračunskih sredstev namenila slabih 80.000 evrov.

V letu 2009 smo uredili dostop na Mali grad s strani Glavne trga in Šutne.

Naravoslovna učna pot na Stari grad. Foto: Foto klub Kamnik.

Naravoslovna učna pot Stari grad

Projekt ureditve naravoslovne učne poti Stari grad se je začel izvajati v letu 2006. V sodelovanju s predstavniki Zavoda za gozdove KE Kamnik, kamniških osnovnih šol ter VVZ Antona Medveda je bila pripravljena vsebinska zasnova učne poti, speljane po širšem območju Starega gradu. Starograjski hrib nudi obilo možnosti za spoznavanje in opazovanje naravnih lepot žive in nežive narave: bogato in raznoliko rastje, izviri, potočka, gozdne živali itd. Ob učni poti, ki se začne pri Tomanovi lipi v Novem trgu (nad Zdravstvenim domom) in poteka po gozdnih poteh ter se mimo Starega gradu spusti do lepo urejenega vrta mlinčkov, nato pa do zaključne točke ob kamniški obvoznici, so bile v letu 2007 nameščene informativne in označevalne table, ki označujejo dvanajst značilnih točk. Leto kasneje je bil izdelan vodnik po učni poti, v katerem so podrobno opisane naravne znamenitosti, na katere opozarjajo označevalne table na posameznih točkah. V celoten projekt je bilo vloženo 9.200 evrov proračunskih sredstev.

Investicije v cestno infrastrukturo

Na podlagi zakona o javnih cestah, zakona o varnosti v cestnem prometu in odloka o občinskih cestah se je izvajalo redno vzdrževanje lokalnih cest, nekategoriziranih javnih prometnih površin, meteorne kanalizacije, parkov in nasadov, čiščenje javnih površin, pokopališča, krasitev mesta, zimska akcija, urejanje železniških prehodov in prometne signalizacije, sanacija elementarnih nesreč.

Na cestnem področju, ki vključuje novogradnje ali modernizacijo posameznih cest tako lokalnih kot drugih, so bile izvedene naslednje investicije:

Leto 1995

449.991 evrov ali 5.375 metrov novega asfalta. Večja posega sta bila na Šutni in na lokalni cesti Volčji Potok–Radomlje.

Leto 1996

143.750 evrov ali 11.049 metrov novega asfalta, od tega je bila več kot polovica sofinancirana iz različnih republiških skladov.

Leto 1997

460.583 evrov ali 9.759 metrov novega asfalta, sodeležba državnih sredstev. Večja posega: krožišče v Podgorju, nova brv pri Utoku.

Leto 1998

375.000 evrov ali 3.710 metrov novega asfalta.

Leto 1999

1.174.208 evrov ali 5.230 metrov novega asfalta. Večji posegi: most čez Kamniško Bistrico – Maistrova ulica, odprava posledic elementarnih nesreč.

Leto 2000

452.012 evrov ali 8.180 metrov novega asfalta. Večji posegi: rekonstrukcija ceste skozi Stranje, odprava posledic elementarnih nesreč.

Leto 2001

469.891 evrov ali 6.800 metrov novega asfalta. Večji posegi: rekonstrukcija ceste skozi Stranje, sofinanciranje železniških prehodov, odprava posledic elementarnih nesreč.

Leto 2002

561.525 evrov ali 4.749 metrov novega asfalta. Večji posegi: sofinanciranje železniškega prehoda na Aleševčevi, semafor pri Mercatorju, odprava posledic vodne ujme.

Leto 2003

1.254.983 evrov ali 7.776 metrov novega asfalta. Večji posegi: semafor pri Svetilniku, cesta na Stari grad.

Leto 2004

1.925.458 evrov ali 6.970 metrov novega asfalta.

Odprtje štiripasovne ceste, marec 2009. Na fotografiji župan Anton Tone Smolnikar z direktorjem Direkcije za ceste RS mag. Gregorjem Fickom. Foto: Nina Klisarič.

Večji posegi: sofinanciranje železniškega prehoda na Ekslerjevi, rekonstrukcija ceste Godič–Stahovica, Usnjarski most, semafor na Duplici, parkirišče na Groharjevi.

Leto 2005

1.499.958 evrov ali 6.314 metrov novega asfalta. Večji posegi: semafor na Vrhpolju, parkirišče na ulici Matije Blejca, sofinanciranje železniških prehodov, rekonstrukcija križišča Ljubljanska–Kranjska, ureditev javnih parkirišč v mestnem središču, prometna študija.

Leto 2006

1.236.561 evrov ali 4.550 metrov novega asfalta. Večji posegi: oporni zid ob Kamniški Bistrici na povezovalnem pasu Maistrova–Šolska, hodnik za pešce v Šmarci in avtobusno postajališče, rekonstrukcija ceste v Volčjem Potoku, rekonstrukcija Ljubljanske ceste na odseku Svetilnik–Mercator.

Leto 2007

2.198.978 evrov ali 10.375 metrov novega asfalta. Večji posegi: rekonstrukcija ceste v Šmarci – Stegne, ureditev pločnikov v centru, rekonstrukcija ceste Motnik–Vrhe–Srobotno, gradnja Industrijske ceste s krožiščem, rekonstrukcija ceste na Steletovi ulici, odprava posledic elementarnih nesreč.

Leto 2008

3.670.507 evrov ali 3.670 metrov novega asfalta. Večji posegi: rekonstrukcija obvozne ceste R1-225 od Šolske do Cankarjeve ceste, parkirišče na Klavčičevi ulici, rekonstrukcija ceste do Zdravilnega gaja Tunjice, gradnja komunalne infrastrukture na območju B8 Zg. Perovo – Dobrava, odprava posledic elementarnih nesreč.

Leto 2009

3.330.226 evrov ali 4.400 metrov novega asfalta. Večji posegi: gradnja lokalne povezovalne ceste B31 Ljubljanska cesta–kamniška obvoznica, rekonstrukcija ceste do Zdravilnega gaja Tunjice, urejanje varnih šolskih poti, semaforizacija križišča Ljubljanska–Kranjska, ureditev pripustov na lokalni cesti Kolovec in odprava posledic elementarnih nesreč.

Leto 2010* – v načrtu

4.243.850 evrov ali 4.750 metrov novega asfalta. Večji posegi: ureditev lokalne ceste Podgorje, rekonstrukcija lokalne ceste Kregarjevo in izgradnja hodnika za pešce, izvedba hodnika za pešce ob državni cesti R1-225 Spodnje Stranje–Stolnik, rekonstrukcija para avtobusnih postajališč in hodnika za pešce v Špitaliču in odprava posledic elementarnih nesreč.

Povezovalna cesta treh mostov

V letu 2009 smo začeli graditi lokalno povezovalno cesto B31 oziroma Povezovalno cesto treh mostov, kot jo je poimenoval župan Anton Tone Smolnikar.

Cilj gradnje povezovalne ceste je bil zagotoviti kar se da optimalno potekanje sedanjega in pričakovane ga prometa, izboljšati ob tem prometno-tehnične in varnostne razmere ter skrajšati potovalni čas na cestah. Ob tem se bo del prometa območij južnega Bakovnika in Duplice proti Perovemu in Volčjemu Potoku prerazporedil ter tako razbremenil danes močno preobremenjeni križišči Šolske z Obvozno in Ljubljanske z Obvozno cesto. Gradnja nove ceste bo pomenila tudi razvoj degradiranega območja, ki trenutno nima razvojnih možnosti in bo zaradi večje dostopnosti vsekakor bolj privlačno. Hkrati se bo povečal kolesarski in peš promet, saj se bo v letu 2010 proti novi povezovalni cesti nadaljevala gradnja kolesarske steze s prosto-

Položitev temeljnega kamna ob začetku gradnje Povezovalne ceste treh mostov, oktober 2009. Na fotografiji župan Anton Tone Smolnikar z Ivanom Zidarjem, predsednikom upravnega odbora podjetja SCT, in Alojzijem Kramljakom, predsednikom upravnega odbora podjetja CPL.

Gradnja Povezovalne ceste treh mostov, januar 2010. Foto: Dušan Letnar.

ri za počitek in druženje, ki je bila v letu 2009 zgrajena na odseku med Titanovo brvjo in Avto servisom Seat na Perovem.

Celoten projekt gradnje Povezovalne ceste treh mostov vključuje gradnjo dveh križišč na priključnih cestah in dveh v obstoječi ter v novi poslovni coni, gradnjo treh premostitvenih objektov, 1,6 m širokega obojestranskega pločnika za pešce ter kolesarske steze. Dolžina povezovalke B31 bo znašala skupno 520 m, gradnja pa bo predvidoma zaključena v septembru 2010. Občina Kamnik je za projekt prejela **nepovratna državna in evropska sredstva** v skupni višini 1,5 milijona evrov.

Ob projektu gradnje Povezovalne ceste treh mostov je potekal tudi raziskovalni projekt, ki je v okviru investicije predvideval uporabo novih kvalitetnih materialov in tehnologij pri gradnji enega od mostov. Raziskovalni projekt Future Bridge je dosegel zastavljene cilje, konstrukcija pa zaradi lokalnih vremenskih razmer ni bila tehnično dovolj izpopolnjena, da bi v skladu z zakonodajo o graditvi objektov lahko pridobila ustrezne certifikate za vgraditev v našo cesto. Občina je za izvedbo raziskovalnega projekta kljub vsemu izkoristila in prejela nepovratna evropska sredstva v višini 75.000 evrov, tehnično neizpopolnjeni karbonski konstrukciji pa se je zaradi prevelikega tveganja in kasnejših stroškov sanacije in vzdrževanja odpovedala.

Investicije na področju javne razsvetljave (JR)

Leto	Redno vzdrževanje in tokovina (evrov)	Vrednost investicij (evrov)	Večje in pomembnejše investicije
2006	215.540	95.540	(JR) ob Ljubljanski cesti od Svetilnika do Mercatorja, JR v Novem trgu, Šmarci, ob Ulici na bregu, na parkirišču pri OŠ Frana Albrehta, na Črnicu
2007	220.070	217.350	JR ob Ljubljanski cesti od Mercatorja do Lidla, JR krožišče - ind. cesta pri Titanu, JR v Šmarci (več ulic), JR Volčji Potok in Podgorje (projekti), JR v KS Sela, ob Poti v Rudnik, Brezje, Matija Blejca, Jeranovo, Soteska
2008	227.770	205.500	JR ob Ljubljanski cesti od Lidla do Metuljčka, JR v KS Sela in Tuhinj, Jeranovo, Streliška, Tunjška, Vrhpolje, Srednja vas, Volčji Potok, Godič
2009	290.000	145.900	JR Stranje - proti OŠ (del), JR Šmartno - proti OŠ, JR Zduša - proti OŠ, JR v KS Sela (Markovo - nadaljevanje, Rožično - del), JR Jeranovo (dokončanje), JR Streliška (dokončanje), JR Gozd (obnova), JR CIRIUS - Perkova (dokončanje)
2010*	290.000	20.000	JR Stranje - proti OŠ (dokončanje)

Investicije na področju vodooskrbe

Leto	Vrednost investicij (evrov)	Večje in pomembnejše investicije
2006	117.330	nadaljevanje gradnje vodovoda v Novem trgu in črpalnišča za Stari grad, vodovodni priključek pri Metuljčku, vodovod na Perovem
2007	191.630	nadaljevanje gradnje vodovoda v Novem trgu, vodovod ob Ljubljanski cesti od Mercatorja do Lidla, sekundarni vodovod v Lasenem
2008	72.630	nadaljevanje gradnje vodovoda ob Ljubljanski cesti od Lidla do pošte
2009	109.500	dokončanje povezovalnega vodovoda v M1-Pod Skalco v dolžini 205 m, parcelacija zemljišč z vodovodnimi objekti, sekundarni vodovod v Vodicah nad Kamnikom, stroški nadzora pitne vode v »vaških vodovodih«, stroški izdelave dokumentacije za pridobivanje kohezijskih sredstev, ...
2010*	229.600	usposabljanje »vaških vodovodov«, vodovod Rudnik, vodovod Studenca - nadaljevanje izgradnje, stroški dokumentacije in drugih aktivnosti pri pridobivanju kohezijskih sredstev, ...

Odprava posledic elementarnih nesreč

Leto	Stroški sanacij (evrov)	Večje in pomembnejše sanacije ter aktivnosti
2006	250.370	sanacija plazu Žale, ki je prvenstveno zaščitila kanalizacijo pred porušitvijo, sanacija brežine pod javno potjo v Podbregu, prva faza izvedbe odvodnjavanja plazovitega pobočja v Podstudencu, odvodnjavanje in sanacija posejane terena na lokalni cesti Rakitovec, sanacija plazu pod javno potjo v Motniku, raziskave plazovitih terenov
2007	365.780	sanacija brežine nad lokalno cesto v Palovčah, plaz pod lokalno cesto Hruševka-Ravne, načrti, plaz pod lokalno cesto Hruševka-Ravne, sanacija, sanacija plazovitega območja v Podstudencu, nadaljevanje, odstranitev nevarnega skalnega previsa v Podstudencu, plaz pod cesto za Stolnik 14, raziskave, plaz pod cesto za Stolnik 14, ureditev začasnega dostopa, sanacija dostopne ceste za Stolnik 12, gradnja novega prepusta Žebljarska-Medvedova, plaz na lokalni cesti za Belo Peč, načrti, drenaža na lokalni cesti v Studencih, plaz pri stan. hiši Studenca 27 b, načrti, sanacija plazu pod javno potjo Hruševka-Podbreg, sanacija plazu na lokalni cesti pri hiši Stolnik 13, izvedba še več manjših posegov po neurju septembra 2007
2008	502.000	gradnja mostu Stebljavek, sanacija plazu pod javno cesto pri hiši Stolnik 14 (276.000 evrov - od tega je država financirala 121.000 evrov), izvajanje nadzora pri sanaciji plazu v Stolniku, interventna sanacija ceste Stolnik, sanacija dela komunalne infrastrukture po poletnih neurjih, raziskave, izdelava poročil in načrtov za sanacije, izvedba drenaže ob lokalni cesti v Studencih, sanacija brežine nad hišo v Prapročah, sofinanciranje gradnje mostu v Podbregu (preostala sredstva v višini 75.968 evrov so bila prenesena v leto 2009, ker so bile že podpisane pogodbe in pričeta dela na naslednjih objektih: sanacija usada na igrišču pri OŠ Tunjice, sanacija plazu pod lokalno cesto v Košišah, sanacija brežine nad lokalno cesto Hruševka-Prapreče)
2009	255.000	sanacija usada na igrišču pri OŠ Tunjice - 31.000 evrov, sanacija plazu pod lokalno cesto v Košišah - 30.000 evrov, sanacija brežine nad lokalno cesto Hruševka-Prapreče - 20.700 evrov, sanacija pod lokalno cesto Godič-Brezje - 48.000 evrov, sanacija plazovitega območja v Podstudencu - odvodni jarki - dokončanje - 31.000 evrov, sanacija plazu pri hiši Stolnik 12 b - 26.600 evrov, sanacija plazu v območju Petek, Tunjice - 67.700 evrov, še nekaj manjših posegov, izdelava nekaj načrtov za sanacije
2010*	280.000	pridobitev projekta in izvedba sanacije mostu čez lokalno cesto v naselju Buč - 90.000 evrov, sanacija plazu v jarku pod hišo Studenca 27 b po načrtu, ki ga je že odobril MOP - 110.000 evrov (pretežni del financira MOP), najnujnejša sanacija plazu pod hišo Golob v Tunjicah - 20.000 evrov, izdelava načrta sanacije za preostali del Mlinščice od KIK-a do že urejene struge nad bivšim Svitom - 9.500 evrov, še drugi manjši posegi in izdelava načrtov sanacije

V letu 2009 je bila zaključena ureditev ceste ter ostalih investicij v sklopu urejanja mobilnosti do Zdravilnega gaja v Tunjicah.

Vzdrževanje dreves in grmovnic

Leto	Stroški vzdrževanja (evrov)
2006	8.350
2007	8.350
2008	20.200
2009	36.000
2010*	30.000

Ravnanje z odpadno vodo

V obdobju 1995–2008 je občina zgradila 46 km kanalizacijskega sistema (tako ločenega kot tudi mešanega), kar predstavlja investicijo v skupni višini 5.077.329 evrov. Investicija vključuje 4.500,00 m meteorne kanalizacije, stroške vzdrževanja v vrednosti 551.592 evrov ter čistilno napravo v Šmartnem v vrednosti 80.000 evrov. Z navedenimi investicijami bo v občini Kamnik v letu 2009 priključenega ok. 70 % vsega prebivalstva (predvsem naselja Šmarca, Podgorje, Duplica, Kamnik in Volčji Potok ter delno Šmartno v Tuhinju, Laze in Zgornji Tuhinj). Preostali del prebivalstva ima individualno urejeno ali neurejeno odvajanje odpadne vode. To naj bi občina Kamnik, upoštevajoč evropske direktive, veljavno zakonodajo in pravilnika o odvajanju in čiščenju komunalne odpadne in padavinske vode, ki ga je izdala RS MOP, rešila do leta 2017. Na osnovi naštetih predpisov se bodo finančna sredstva za gradnjo manjkajočih kanalizacijskih sistemov zbirala direktno iz kanalščine.

Leto	Dolžina kanalizacijskega sistema	Vrednost v evrih
1995	971,00 m	104.170
1996	5.666,00 m + ČN Šmartno	348.750
1997	5.914,00 m + odvodnavanje LC in JP	378.340
1998	5.450,00 m + odvodnavanje LC in JP	534.590
1999	4.650,00 m + odvodnavanje LC in JP	425.835
2000	3.080,00 m + odvodnavanje LC in JP	401.666
2001	2.895,00 m + odvodnavanje LC in JP	377.500
2002	4.773,00 m + odvodnavanje LC in JP	525.835
2003	2.392,00 m + črpališče + odvodnavanje LC in JP	240.000
2004	2.400,00 m + črpališče + odvodnavanje LC in JP	390.416
2005	1.898,00 m + odvodnavanje LC in JP	508.333
2006	3.511,00 m + odvodnavanje LC in JP	705.237
2007	1.225 m + odvodnavanje LC in JP	389.019
2008	1.235,00 m + odvodnavanje LC in JP	379.230
SKUPAJ	46.060,00 m + ČN + črpališča + odvodnavanje LC in JP	5.708.921

ČN – čistilna naprava, JP – javna pot, LC – lokalne ceste

V januarju 2005 je občina Kamnik za izvajanje obvezne lokalne gospodarske javne službe odvajanje odpadnih in padavinskih voda s komunalnim podjetjem Kamnik, d. d., podpisala koncesijsko pogodbo za dobo 20 let.

V letu 1997 sta bila pridobljena tudi kredita pri Eko-loško-razvojnem skladu Republike Slovenije za kreditiranje kanalizacije v Podgorju ter Šmarci, za katera je bilo potrebno pridobiti precej zahtevne dokumentacije.

V celotnem obdobju se je pripravljala dokumentacija za pravočasno prijavo na razpise Ministrstva za okolje in prostor za sofinanciranje gradnje objektov in naprav v lokalnih javnih službah, Ministrstva za ekonomske odnose in razvoj za dodelitev nepovratnih sredstev za spodbujanje razvoja demografsko ogroženih območij ter Ministrstva za promet in zveze za sofinanciranje obnove lokalnih cest, poškodovanih ob neurjih.

Občina Kamnik je v tem obdobju tako pridobila 67.000 evrov od Ministrstva za ekonomske odnose in razvoj (upoštevana so tudi že odobrena sredstva v letu 1998), 130.000 evrov od Ministrstva za promet in zveze ter 378.000 evrov od Ministrstva za okolje in prostor.

V letu 2010 bomo dokončali kanalizacijo v naselju Godič in predvidoma tudi del kanalizacije v Stranjah, saj se je v tem letu v skladu s spremembo zakonodaje uvedla omrežina, ki je za občino dodaten vir sredstev za nadgradnjo in obnovo kanalizacijskega omrežja.

V letu 2011 bo občina Kamnik skupaj z občinami Komenda, Cerklje, Mengeš, Trzin, Domžale in Moravče kandidirala za evropska kohezijska sredstva za gradnjo potrebne kanalizacijske infrastrukture (sanitarne kanalizacije in nadgradnje CČN Domžale) v porečju Kamniške Bistrice in Pšate (predvsem v območju Tuhinjske doline in kanalizacija Bistričica), za kar se že pripravljajo vse potrebne investicijske podlage, projektna dokumentacija je v glavnem že pripravljena. S pridobitvijo teh sredstev bo občina Kamnik lahko zgradila velik del manjkajoče kanalizacije, del sredstev pa se bo zagotovil iz občinskega proračuna. V tem programu želimo dograditi kanalizacijski sistem za območje Tunjic, Stranj, Bistričice in Tuhinjske doline in skupni dolžini okoli 60 km z okrog 10 dodatnimi črpališči, kar bi v skupni vrednosti investicije pomenilo okoli 7 mio evrov. Iz občinskega proračuna bo potrebno zagotoviti okoli 10 % vrednosti in plačilo davka na dodano vrednost.

Urejanje pokopališč in pogrebna dejavnost

V letu 2006 je bilo za urejanje pokopališč in pogrebno dejavnost realiziranih 24.418 evrov. Večji posegi: sanacija opornega zidu na pokopališču Motnik in Podgorje.

V letu 2007 je bilo za urejanje pokopališč in pogrebno dejavnost realiziranih 126.579 evrov. Večji posegi: sanacija opornega zidu na pokopališčih Špitalič, Motnik in Podgorje.

V letu 2008 je bilo za urejanje pokopališč in pogrebno dejavnost realiziranih 29.840 evrov. Večji posegi: sanacija obzidja na pokopališču Stranje.

V letu 2008 je bila podeljena koncesija za opravljanje gospodarske javne službe na področju vzdrževanja pokopališč in oddajanja prostorov za grobove ter pogrebnih storitev na območju občine Kamnik, katere izvajalec je Komunalno podjetje Kamnik. Koncesionar skrbi za redno opravljanje te dejavnosti, občina Kamnik pa nadzira opravljanje dejavnosti.

V letu 2009 v okviru pogrebnih dejavnosti ni bilo namenjenih dodatnih sredstev za investicije.

V letu 2010 je predvidena ureditev pokopališča v Podgorju, kjer bo izdelana dodatna terasa za grobove v skladu z gradbenim dovoljenjem in urejen prostor za

poslovilni plato. V naslednjih letih je nujna še širitev pokopališča na Žalah, kjer imamo zaenkrat še vedno denacionalizacijske lastniške probleme.

Povzetek

Na področju cestne infrastrukture med večje investicije v zadnjih letih štejemo rekonstrukcijo obvozne ceste od Šolske do Cankarjeve ceste, ki je potekala v letu 2008. Nova štiripasovna cesta je v veliki meri pripomogla k večji pretočnosti dela regionalne ceste R1-225, promet je stekel bistveno hitreje. V letu 2009 se je pričela gradnja Povezovalne ceste treh mostov na območju med Duplico ter predelom Perovega, ki bo predvidoma zaključena v septembru 2010, katere cilj pa je prav tako zagotoviti kar se da optimalno potekanje sedanjega in pričakovanega prometa, posebej na območju Duplice.

Oddelek za gospodarske javne službe občine Kamnik poleg cestne infrastrukture pokriva tudi področja vodooskrbe in ravnanja z odpadno vodo, področje javne razsvetljave, skrbi za sanacijo in aktivnosti ob odpravi posledic elementarnih nesreč, izvaja naloge na področju opremljanja stavbnih zemljišč in varstva okolja. Za leto 2010 se oddelku gospodarskih javnih služb namenijo proračunska sredstva v skupni višini 8,313.977 evrov.

Občina Kamnik je v letu 2009 pristopila k izdelavi novega lokalnega energetskega koncepta, kjer je upoštevala ukrepe učinkovite rabe energije in izrabe obnovljivih virov energije, za celoten projekt pa bo namenila skoraj 60.000 evrov proračunskih sredstev.

Večje ureditve in vzdrževanja so v letih 2006–2009 potekala tudi na otroških igriščih v občini (obnovljeno otroško igrišče na Klavčičevi ter v stanovanjski soseski Zikova, novo športno in otroško igrišče v Podgorju).

Summary

In the area of transport infrastructure the reconstruction of the bypass between Šolska and Cankarjeva Street was one of the biggest investments of 2008. The new four-lane driveway was a mayor contributor to the increased traffic flow on R1-225 regional road. In 2009 a construction of the Connection road of three bridges between Duplica and Perovo started. It is anticipated to be finished in September 2010, its goal being to assure an optimum traffic flow in the area of Duplica.

The department of public services at the Kamnik municipality also covers the fields of water supply, waste water disposal, street lighting, natural disaster recovery and environmental protection. Budgetary resources for the department of public services in 2010 are 8,313,977 Euros.

2009 was the year when Kamnik municipality had a new local energy concept made. The concept considers the possible opportunities for efficient consumption of renewable energy sources. The cost of the project is 60,000 Euros.

Several children's playgrounds were also reconstructed between 2006 and 2009 (reconstruction of the playgrounds in Klavčičeva Street and Zikova neighbourhood, a new playground in Podgorje).

Novi prostorski načrt bo zagotovil nove razvojne možnosti

Usmeritve in cilji v prostorskem razvoju mesta Kamnik

Občina Kamnik, tako kot vse druge slovenske občine, usmerja razvoj z upoštevanjem Strategije prostorskega razvoja Slovenije (2004), ki podaja prioritete, cilje in zasnovo urejanja prostora na področju poselitve. V okviru prioritet prostorskega razvoja so posebej izpostavljena vitalna in urejena mesta in usklajen razvoj širših mestnih območij. Nova poselitve se je tako usmerjala predvsem v poselitvena območja urbanih naselij. Naselja so se načrtovala v skladu z naravnimi in drugimi omejitvami in tako, da je zagotovljena smotrna raba energije.

Notranji razvoj naselij, ki pomeni zapolnjevanje in zgoščanje oziroma intenzivnejšo rabo ekstenzivno izrabljenih ali praznih zemljišč, ima prednost pred širjenjem na nova področja. Na ta način se je zmanjšal pritisk na nova zemljišča na obrobju Kamnika, kar je v skladu z izvajanjem Strategije prostorskega razvoja Slovenije. Zgoščevanje in notranji razvoj mest pomenita tudi priložnost za bolj učinkovito in racionalno zagotavljanje dostopnosti do oskrbe, storitev in delovnih mest. Izvedene prenovе naselij so predstavljale razvojno usmeritev z zagotavljanjem izboljšanja kakovosti bivalnega okolja in sanacijo degradiranih območij, še zlasti na področju opuščeni industrijskih območij, ki predstavljajo velik razvojni potencial Kamnika. Gradnja zunaj poselitvenih območij je bila usmerjena prvenstveno v sanacijo razpršene poselitve, ki je obravnavana kot negativen pojav.

Bistvenega pomena je racionalna raba zemljišč in objektov v naseljih, kjer je upoštevano, da se stremi k takemu prepletu funkcij, ki so medsebojno združljive in ne motijo druge. Preprečevala se je monofunkcionalnost posameznih delov naselij z uvajanjem raznovrstnosti dejavnosti ter mešanjem funkcij bivanja in dela. Uvajala se je »mešana raba«, ki zmanjšuje transportne razdalje, povezane z dnevnimi migracijami na delovno mesto.

Predvidena nova nakupovalna in druga specializirana območja so upoštevala zahtevane pogoje Strategije prostorskega razvoja Slovenije, tako da so locirana na obrobju naselij z dobro prometno dostopnostjo. Kot taka dopolnjujejo funkcije naselja in ne ogrožajo vitalnosti in privlačnosti mestnega središča.

Prostorski razvoj je upošteval dejstvo, da so zelene površine pomembna sestavina urejenega naselja, ki prispevajo h kvaliteti bivalnega okolja, omogočajo zadovoljevanje socialnih funkcij in prispevajo k strukturni in oblikovni podobi naselja. Izrednega pomena za Kamnik je tudi na novo urejena sprehajalna in kolesarska steza ob reki Kamniški Bistrici, ki je lahko v ponos in zadovoljstvo vseh uporabnikov.

Nova generacija prostorskih aktov

Obseg dela oddelka za urejanje prostora je zelo obsežen in vsebuje poleg priprave novega prostorskega načrta tudi druge občinske prostorske akte, občinski prostorski načrt in občinske podrobne prostorske načrte. Oddelek pripravlja podlage za začetek priprave prostorskih aktov, zagotavlja strokovne podlage za prostorske akte, organizira in vodi postopke javne obravnave prostorskih aktov, sodeluje pri pripravi regionalnega prostorskega načrta in pri pripravi državnega prostorskega načrta ter usklajuje interese občine v navedenih prostorskih aktih. Oddelek skrbi za vzpostavitev banke cestnih podatkov, vzpostavitev prostorsko-informacijskega sistema, za pridobitev potrebne dokumentacije na področju peš in kolesarskih poti, za namestitve usmerjevalnih tabel ter zagotavljanje prometne signalizacije – table za označitev naselij. Oddelek izdaja lokacijske informacije in potrdila o namenski rabi prostora, potrdila o neveljavljanju predkupne pravice, sodeluje v postopkih izdaje gradbenih dovoljenj ter informira javnost o področju urejanja prostora. Na oddelku se zavzemajo za to, da so postopki priprave prostorskih aktov, v katerih sodeluje javnost, dostopni preko interneta in da javne razgrnitve prostorskih aktov potekajo v elektronski obliki.

Dolgoročni plan mesta Kamnik, ki je nastal v osemdesetih letih v razmerah družbene lastnine, je za današnje razmere neprimeren in predstavlja veliko oviro za učinkovito urbanistično planiranje v Kamniku. Pri pripravi novega Občinskega prostorskega načrta (OPN-ja) je bilo osnovno vodilo občine, da Kamnik postane eno pomembnejših predalpskih mest v Sloveniji in Srednji Evropi. Zato je bil osnovni princip priprave OPN-ja policentrični razvoj, ki naj temelji na razvijanju ne samo Kamnika, ki je sicer osrednja točka občine in njenega razvoja, ampak tudi Tuhinjske doline (treh vasi: Šmartno, Laze, Zg. Tuhinj), Motnika in Stranj.

Pri bodočem prostorskem razvoju občine Kamnik načrtujemo usmerjanje novih dejavnosti. Za ostala naselja pa je bistvena prenova, zadovoljevanje posameznih potreb po novih stanovanjskih zmogljivostih in prepletanje primarnih kmetijskih in drugih dejavnosti s turizmom.

Priprava novega občinskega prostorskega načrta (OPN) je v začetku leta 2010 v fazi zaključnega osnutka novega prostorskega akta. Postopek je dolg, kar je posledica novega Zakona o prostorskem načrtovanju, ki zahteva, da je osnutek prostorskega akta pripravljen že pred smernicami nosilcev urejanja prostora in da je še pred javno razgrnitvijo potrebno uskladiti vse vsebine prostorskega akta s smernicami nosilcev urejanja prostora. V skladu z novo prostorsko zakonodajo obsega osnutek OPN celotni strateški del akta, konceptualni del urbanističnega načrta in celotno namensko rabo prostora do parcele natančno. Tako je v sklopu priprave osnutka OPN pripravljena večina vsebinskega dela, ki je potreben za nadaljnjo obravnavo. V letu 2010 bo sledila še izdelava izvedbenega dela akta, ki obsega izvedbena določila za projektiranje objektov in je predvsem namenjen projektantom v smislu meril in pogojev za pripravo projektov, ki so potrebni za pridobitev gradbenega dovoljenja ter drugih meril za posege v prostor.

Ker je obseg sprememb zaradi interesa občanov in velikih sprememb predpisov na tem področju obsežen, lahko pričakujemo, da bodo nadaljnja usklajevanja obsežna in dolgotrajna. Za sprejem prostorskega akta je potrebno pridobiti pozitivna mnenja vseh nosilcev urejanja prostora za vse, tudi najmanjše, spremembe prostorskega akta. To pa pomeni, da bo potrebno uskladiti vse spremembe in da vsako negativno mnenje lahko zadrži celoten postopek in nadaljnje investicije. Poleg tega je potrebno še posebej opozoriti na pričakovani postopek celovite presoje vplivov na okolje, ki ga je potrebno voditi vzporedno s postopkom sprejemanja OPN v skladu z Zakonom o varstvu okolja in se je v dosedanjih postopkih izkazal kot ključni omejitveni faktor pri zagotavljanju sprejemljivih rokov za sprejem prostorskega akta.

Žal občina na ta zapleteni postopek ne more vplivati drugače, kakor da nenehno, preko skupnosti občin in posamično, opozarja na nepremostljive težave pri sprejemanju novega temeljnega prostorskega akta. Težava je sicer Ministrstvu za okolje in prostor že nekaj časa znana, saj skoraj tri četrtine slovenskih občin postopka niso privedle niti do priprave osnutka prostorskega akta. Ministrstvo za okolje in prostor je v zakonodajno proceduro že poslalo predlog sprememb Zakona o prostorskem načrtovanju, ki rok za javno razgrnitev novih prostorskih aktov prestavlja na 1. 1. 2011. Občina Kamnik bo nadaljevala s pripravo prostorskega akta, pri čemer pa menimo, da je ključno in najbolj pomembno zagotoviti pravilno in usklajeno vsebino novega prostorskega akta, ki bo zagotavljala kvaliteten dolgoročni trajnostni razvoj občine.

Načrtovanje območij z občinskimi podrobnimi prostorskimi načrti

V okviru načrtovanja območij proizvodnih dejavnosti se prednostno skuša zagotoviti zadostna ponudba površin za industrijo, proizvodno obrt in druge oblike podjetništva, s čimer se ustvarjajo pogoji za večjo konkurenčnost in pritegnitev investitorjev za nova delovna mesta. Pri razvoju gospodarskih con so se upoštevali tudi prostorski kriteriji, pri izbiri lokacije se je preverila možnost prenove in sanacije opuščeni industrijskih, komunalnih, prometnih in podobnih območij.

Oddelek vodi več postopkov priprave občinskih prostorskih načrtov (OPPN-jev). V proračunu se vsako leto namenijo sredstva za izdelavo posameznih prostorskih aktov in potrebnih strokovnih podlag. Občina se zaveda potrebe zagotavljanja delovnih mest, zato je bilo v zadnjem obdobju sprejetih več prostorskih aktov, ki so bili namenjeni proizvodni dejavnosti.

OPPN M5 Zarja

Območje z oznako OPPN M5 Zarja je med Molko-vo cesto, državno cesto RI 225 in reko Kamniško Bistrico. V enoti urejanja prostora z oznako M5 Zarja je namenska raba prostora določena za proizvodnjo in skladišča. V območju, ki je na severu omejeno s Polčevo potjo, na jugu pa s Cankarjevo cesto, se glede na lastništvo predvidevajo trije sklopi objektov Zarja Elektronika na severozahodnem delu območja, Zarja Koviš na osrednjem in jugovzhodnem delu območja in individualni lastniki na jugovzhodnem in severovzhodnem delu območja. Zarja Koviš in Zarja Elektronika

delujeta že danes na tem območju s svojim proizvodno-poslovnim programom. Območje je po družbenem planu veliko 1,32 ha, vendar pa je območje obdelave nekoliko večje, ker zajema tudi ureditev v obrežnem pasu, kjer je vplivno območje posegov z javnim programom. Izhodišča za pripravo Odloka o občinskem podrobnem prostorskem načrtu M5 Zarja so spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin dolgoročnega plana občine Kamnik za obdobje 1986–2000 in srednjeročnega družbenega plana občine Kamnik za obdobje 1986–1990 – dopolnitev 2002 (Ur. l. RS, št. 90/02).

ZN B25 Fructal

Z Odlokom o spremembah in dopolnitvah prostorskih sestavin dolgoročnega plana občine Kamnik za obdobje 1986–2000 in srednjeročnega družbenega plana občine Kamnik za obdobje 1986–1990, dopolnitev 2002 (Ur. l. RS, št. 90/02) se z zazidalnim načrtom ureja območje B25 – Fructal, namenjeno proizvodnji in skladiščni dejavnosti. V letu 2008 je bil sprejet odlok z oznako Spremembe zazidalnega načrta z oznako ZN B25 – Fructal. Spremembe prostorskega akta se nanašajo na spremembo etapnosti izvedbe na zemljišču, kjer je predvidena gradnja proizvodno-prodajno-skladiščnega objekta. Sprememba prostorskega akta omogoča investitorju etapnost gradnje objektov. Občina skuša s spremembami prostorskih aktov investitorjem omogočiti pridobitev gradbenega dovoljenja in posledično gradnjo objektov.

OPPN B20 Stol južni del

Predmet OPPN z oznako OPPN B20 Stol južni del je gradnja trgovskega centra in gasilskega doma na opuščeni skladišču lesa nekdanje tovarne Stol na Duplici. Predlagana namembnost območja je v skladu s prostorskim planom občine Kamnik, ki določa za obravnavano območje nakupovalno središče, povezano s športnimi površinami ob Kamniški Bistrici južno od obvoznice in z območjem predvidenega poslovnega centra med kamniško progo in Ljubljansko cesto. Predvidena sta dva trgovska objekta, in sicer trgovina z živili na zahodu in trgovski objekt z več trgovskimi in gostinskimi lokali na vzhodu ter manjši paviljon. Na skrajnem severovzhodu je predviden gasilski dom kot nadomestni objekt za obstoječi gasilski dom, ki bo namenjen tudi gorskim reševalcem. Vse ureditve so z zelenim pasom širine 15 m odmaknjene od struge Kamniške Bistrice. Ta pas se ureja kot zelenica, zasajena z avtohtono obvodno vegetacijo, kolesarsko stezo in peš potjo. Območje se prometno napaja s predvidenega krožnega križišča na Ljubljanski cesti in z obvoznice, ki se rekonstruira z ureditvijo levega zavijalnega pasu, zelenice, kolesarske steze in pločnika. Za neoviran urgentni izvoz gasilskih vozil na regionalno cesto je predviden semaforizirani priključek na vzhodni strani območja. Interno prometno omrežje je povezano in omogoča interventni dostop gasilcev na prometne površine na severni strani območja. Parkiranje je predvideno ob objektih na nivoju terena. Objekti bodo priključeni na javna omrežja za oskrbo z vodo, električno energijo in plinom, na omrežje za odvajanje odpadnih voda ter na telekomunikacijsko omrežje. Komunalno in energetska omrežje je zasnovano tako, da omogoča tudi napajanje območja severno.

Prostorski razvoj Kamnika, OPPN B20 Stol južni del. Foto: Primož Hieng.

OPPN B15 Spodnji Alprem

Občina je v letu 2009 sprejela OPPN z oznako B15 Spodnji Alprem. Območje OPPN-ja je na severu omejeno s Povezovalno cesto treh mostov z oznako B31 Povezovalka, na jugu s poslovno cono B17 Obrtna cona, na vzhodu s kanalom Mlinščica ter na zahodu z Ljubljansko cesto.

Izhodišča za pripravo predloga odloka o OPPN za območje B15 Spodnji Alprem so spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin dolgoročnega plana in srednjeročnega družbenega plana občine Kamnik, ki določa na območju OPPN namensko rabo prostora za družbene, proizvodno in skladiščno dejavnost. Pretežni del namenske rabe obravnavanega območja je namenjen proizvodni in skladiščni dejavnosti, del ob Ljubljanski cesti pa družbenim dejavnostim. Območje obsega 4,1 ha. Ureditveno območje OPPN-ja je namenjeno umestitvi proizvodno-skladiščne dejavnosti z objekti za poslovno-storitvene in družbene dejavnosti.

OPPN B11 Titan Svit

Občina je v letu 2009 sprejela prostorski akt z oznako B11 Titan – Svit. Območje Izhodišča za pripravo odloka o občinskem podrobnem prostorskem načrtu B 11 Titan – Svit so spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin dolgoročnega plana občine Kamnik za obdobje 1986–2000 in srednjeročnega družbenega plana občine Kamnik za obdobje 1986–1990, dopolnitev 2002 (Ur. l. RS, št. 90/02), ki določa za območje OPPN-ja naslednjo namensko rabo: na severnem delu, v vplivnem območju obdelave ob Kovinarski cesti, so površine za osrednje dejavnosti, v osrednjem delu območja so površine za proizvodne dejavnosti, površine za mestne javne službe in servise so opredeljene v osrednje-vzhodnem delu območja ob predvideni industrijski cesti in obstoječem industrijskem kanalu. Med območjema Titan in Svit je namenska raba pro-

stora določena za zelene, parkovne in rekreacijske površine. Na skrajnem jugu, ob predvideni povezovalni cesti, so površine za družbene dejavnosti. Ureditveno območje OPPN-ja je namenjeno oblikovanju objektov mešane poslovno-trgovske dejavnosti s parkirišči na severu območja ter poslovno-storitvene dejavnosti na vzhodu območja, oblikovanju proizvodno-skladiščnih objektov v osrednjem delu ter oblikovanju objektov poslovno-storitvene dejavnosti v južnem delu. Zaradi potrebe po širitvi obstoječih proizvodnih kapacitet ter spremljajočih dejavnosti je predvidena ureditev pripadajoče prometne in komunalne infrastrukture ter ureditev mejnih površin z drugimi dejavnostmi. Prometni sistem temelji na gradnji industrijske povezovalne ceste med Kovinarsko in novo povezovalno cesto z rekonstrukcijo obeh delov ulice Bakovnik kot priključkov industrijske ceste. Krajinske ureditve služijo razmejitvi nekompatibilnih dejavnosti, povezovanju oblikovalskih celot in predvsem označevanju glavnih osi v prostoru, zato območje preseka funkcionalna enota parkovnih in rekreacijskih površin, ki povezuje območje stanovanjske gradnje z zelenimi površinami ob reki Kamniški Bistrici. Območje obsega 15,5 ha.

OPPN B16 Kamniška Bistrica – del

Občina Kamnik je v letu 2006 pričela s postopki za izdelavo občinskega podrobnega prostorskega načrta z oznako B16 Kamniška Bistrica – del. Izhodišča za pripravo odloka o občinskem podrobnem prostorskem načrtu B16 Kamniška Bistrica – del so spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin dolgoročnega plana občine Kamnik za obdobje 1986–2000 in srednjeročnega plana občine Kamnik za obdobje 1996–1990, dopolnitev v letu 2002. Območje B16 Kamniška Bistrica je namenjeno vodnim in obvodnim površinam, gozdnim in kmetijskim površinam, športu in rekreaciji ter stanovanjskim površinam s spremljajočo dejavnostjo.

Ureditveno območje OPPN je razdeljeno na naslednja območja: območje varovanih stanovanj, območje neogvalne bolnice, območje doma starejših in pa območje nasipa z umestitvijo peš in kolesarske poti. V tem območju je tudi ureditev dostopne poti. Območje obsega 4,5 ha. Občinski svet občine Kamnik je v letu 2009 opravil prvo obravnavo odloka.

UN K9 Šole – del

Občina Kamnik je v letu 2009 pričela s postopki za Pripravo sprememb in dopolnitev UN za območje K9 Šole – del. Za potrebe gradnje komunalne in prometne infrastrukture ter v območju načrtovanih objektov in zunanjih ureditev je potrebno odstraniti OŠ Frana Albrehta s povezovalnim traktom do telovadnice. OŠ Toma Brejca je potrebno delno porušiti ter rekonstruirati, adaptirati in dozidati. Obstoječo telovadnico ob OŠ Toma Brejca je treba porušiti in nadomestiti z novo. V območju se ohranijo le športna dvorana ob OŠ Frana Albrehta, glasbena šola s knjižnico ter transformatorska postaja. Veljavni UN navedenih posegov v prostoru ne predvideva.

Območje UN se nanaša na del območja urejanja K9 Šole, kjer se načrtujejo opisani posegi. Namenjeno je gradnji in adaptaciji dveh osnovnih šol s pripadajočimi zunanjimi ureditvami ter urejanju zunanjih površin in parkirišč ob glasbeni šoli.

Območje UN je razdeljeno na vzhodni in zahodni del (namenjen izobraževalnim programom) ter osrednji del (namenjen rekreacijskim oziroma prireditvenim in parkovnim zunanjim površinam). Znotraj območja so urejene peš in kolesarske poti. Gradnja bo potekala v petih etapah. Sprejem prostorskega akta bo omogočal pridobitev gradbenega dovoljenja za načrtovani poseg v prostor.

Izvedeni investicijski projekti na področju urejanja prostora:

- kolesarska pot v Tuhinjski dolini in izvedba kolesarskega izleta,
- počivališča ob Kamniški Bistrici,
- ureditev otroškega igrišča v Kršmančevem parku,
- rekonstrukcija ceste na Perovem,
- gradnja kolesarske in pešpoti ob Kamniški Bistrici,
- usmerjevalna signalizacija v občini Kamnik,
- mreža pešpoti regije – projekt LUR,
- kolesarske poti v LUR.

Oddelek za urejanje prostora je leta 2006 prevzel projekt kolesarskih in pešpoti v občini Kamnik. Gre za večletni projekt s ciljem vzpostaviti rekreacijske poti na območju občine, in sicer ob reki Kamniški Bistrici, od meje z občino Domžale do izvira, in v Tuhinjski dolini od mesta Kamnik do Motnika. V prvi fazi je predvidena vzpostavitev daljinske oziroma glavne kolesarske povezave, projekt pa se bo nadaljeval z vzpostavljanjem prečnih in krožnih povezav. Trase rekreativnih kolesarskih poti so pripravljene tako, da v največji možni meri potekajo po obstoječih kolovozih, poljskih poteh, gozdnih cestah in manj prometnih občinskih cestah.

Kot prvo smo uredili kolesarsko pot v Tuhinjski dolini, in sicer od Potoka do Motnika. Na omenjenem odseku trase ni bilo treba izvesti zahtevnejših tehničnih

ureditev, dela so obsegala utrjevanje povozne površine in izdelavo ter postavitve usmerjevalnih tabel. Kolesarska pot je dolga 22 kilometrov in je dokaj zahtevna, predvsem zaradi nekaterih vzponov (npr. iz Sidola na Pšajnovico) in vožnje po gozdnih cestah. Pot poteka po naseljih Tuhinjske doline od zdravilnega vrelnca skozi Vaseno, Sidol, Pšajnovico, Laseno, Mali in Veliki Rakitovec, po gozdni cesti mimo planšarije na Lipovcu na Malo Raven do Motnika. Kolesarsko pot je občina Kamnik skupaj s turističnimi in športnimi društvi iz Tuhinjske doline predstavila na kolesarskem izletu septembra 2007. Kolesarski izlet je postal vsakoletna prireditel, ki jo običajno organiziramo konec avgusta.

V letu 2008 smo se osredotočili na vzpostavitev rekreacijske osi ob reki Kamniški Bistrici ter s tem obudili že desetletje staro idejo o rekreacijski poti ob reki Kamniški Bistrici, ki bi potekala od njenega izvira v Kamniški Bistrici pa do izliva v občini Dol. Z vzpostavitvijo sistema zelenih površin ob celotnem toku reke Kamniške Bistrice, na katerega bi bili vezani različni programi, bi ustvarili velik rekreacijski potencial za lokalno prebivalstvo in tudi za širšo regijo. Zavedamo se, da so vodotoki in druge vodne površine zelo privlačni za sprostitev in rekreacijo v naravi za ljudi vseh starostnih skupin.

Glede na zgoraj našeta dejstva smo med prednostne odseke reševanja uvrstili odsek od mesta Kamnik do bivše tovarne Stol na Duplici, kjer je predvidena sprehajalna pot ob levem bregu reke. Načrtovana je gradnja v treh fazah: od Šolskega mostu do trgovske cone na obvoznici v prvi fazi, v drugi od trgovske cone na obvoznici do nove povezovalne ceste in v tretji fazi od povezovalne ceste do Duplice. Glavni cilj je urediti varno in zanimivo rekreacijsko pot, ki bo povezala mesto z obvodnim prostorom Kamniške Bistrice.

Prvotno je bilo načrtovano, da bi pot ves čas potekala ob reki, vendar se je že kmalu izkazalo, da je na nekaterih delih rekreacijske poti ob vodotoku ne bo mogoče zgraditi. Zaradi omejitev v prostoru (varovalni pas državne ceste, varovalni pas toplovoda, tehnični pogoji Direkcije RS za ceste) in ozkega obvodnega pasu ne moremo urediti poti od Šolskega mostu do brvi pri Titanu. Zato smo jeseni 2008 kot nadomestno povezavo do središča mesta rekonstruirali cesto na Perovem. Cesta je asfaltirana v širini 2,5 metra, izvedli pa smo tudi kabelsko kanalizacijo za javno razsvetljavo. Namenjena je pešcem in kolesarjem in je del sistema kolesarskih ter pešpoti ob Kamniški Bistrici. Pri spomeniku padlim skojevcema na Perovem se pot nadaljuje po novozgrajeni sprehajalni poti do trgovske cone na obvoznici.

Območje na levem bregu Kamniške Bistrice med brvjo pri Titanu na severu in trgovsko cono Perovo na jugu je zasnovano kot parkovna površina z otroškimi igrali in prostori za počitek ter druženje in predstavlja nekakšen zeleni vstop v mesto ter programsko nadgradnjo dela obrečnih površin Kamniške Bistrice. Letos smo zgradili asfaltirano sprehajalno pot v širini 2,5 metra, ki je v celotni dolžini osvetljena s parkovno javno razsvetljavo. Pomemben element ureditve je zaščitna ograja na bregu vodotoka, saj je bila sorazmerno strma brežina do zdaj nezavarovana. Na delu, kjer se pot najbolj približa regionalni cesti, je postavljena tudi varovalna ograja, ki služi kot fizična ovira in zaščita

Prostorski razvoj Kamnika, OPPN K9 – šole. Foto: Primož Hieng.

pred hrupom. V severnem delu območja, ki je nekoliko širši, je predvideno večje počivališče z mizo, s klopmi, smetnjaki, stojalom za kolesa, fontano za pitje in s sklopom igral za otroke. Tako bo na tem sorazmerno majhnem delu nastal prijeten zelen prostor, ki bo na voljo občanom vseh starosti. Območje ureditve bo zaključeno severno od spomenika, kjer bo v obliki teras urejen dostop do vode, ki bo v tem delu Kamniške Bistrice redkost.

Ob reki smo uredili tudi počivališča, ki so locirana na posameznih točkah dediščine. Gre za enostavne objekte, ki so zasnovani kot manjše utrjene površine ob poti, opremljene s klopmi, mizami, koši za smeti, stojali za kolesa in informacijskimi tablami. Na nekaterih lokacijah so postavljena tudi otroška igrala. Na ta način želimo doseči, da bi območje ob vodotoku zaživel kot prostor za počitek in druženje ter kot izhodišče za ogled in predstavitev dediščine (kulturne, naravne, tehnične, arheološke, ...). Štiri počivališča so urejena v dolini Kamniške Bistrice. Gre za lokacije pri spodnji postaji nihalke, ob soteski Predoselj, v bližini piknik centra Pri Jurju in ob izviru Kamniške Bistrice. Vse štiri lokacije obiskuje veliko število izletnikov, pohodnikov in kolesarjev, zato smo jih opremili tudi z informacijskimi tablami. Največ ureditev je zahtevalo počivališče ob izviru Kamniške Bistrice, saj je bil dostop do izvira neurejen in tudi nevaren za obiskovalce. Območje med cesto in izviro je služilo za parkiranje vozil, zato je bil dostop do izvira velikokrat oviran. Na obstoječem terenu smo uredili nekaj nivojev z nizkimi stopnicami, ki so skupaj s postavitvijo opreme preprečili parkiranje avtomobilov na tem mestu.

Največje počivališče je zgrajeno v **Kršmančevem parku**. Zasnovano je kot otroško igrišče z dvema večjima zanimivima igraloma. Največje je tematsko igralo, ki v obliki trdnjave sovпада s konceptom srednjeveškega mesta.

V pomoč vsem obiskovalcem pa smo letos dokončali prvo fazo turističnoumerno signalizacije na območju mesta Kamnik. S pomočjo sistema usmerjevalne signalizacije vodimo obiskovalce do glavnih infrastrukturnih, turističnih in kulturnozgodovinskih ciljev.

Zaključek

Na osnovi ugotovljenega dejanskega stanja in upoštevanja novejših trendov in procesov v prostorskem razvoju Kamnika lahko ugotovimo, da je v zadnjem obdobju prišlo do velikih sprememb. Zlasti je opaziti intenzivnejši notranji razvoj mesta ter sanacijo in ponovno rabo določenih degradiranih urbanih območij. Prihaja torej do zgoščevanja mesta, kar je v skladu z osnovnimi usmeritvami in cilji prostorskega razvoja Kamnika. Zavedamo se, da so v Kamniku še vedno degradirana urbana območja in območja razpršene gradnje, v katerih bo potrebna nadaljnja sanacija in zgoščevanje. Soočenje najnovejših trendov in procesov v prostorskem razvoju Kamnika ter usmeritev in ciljev trajnostnega prostorskega razvoja kaže na določene pozitivne razvojne težnje ob sočasnem nadaljevanju trajnostnih oblik in vzorcev prostorskega razvoja.

Rekreacijska pot ob Kamniški Bistrici, november 2009

Povzetek

Načrtovanje prostorskega razvoja občine Kamnik je sledilo spremembam v času gospodarske tranzicije, globalizacije in evropske integracije. Občina Kamnik je doživela temeljito gospodarsko, socialno, funkcijsko in prostorsko preobrazbo. Funkcijska preobrazba mesta Kamnik postavlja nova razmerja in odnose med posameznimi deli mesta, kot so na primer mestno središče in stanovanjska, oskrbno-storitvena, proizvodna in rekreacijska območja. S prostorskim razvojem in preobrazbo se postopno spreminjajo tudi prometna dostopnost, vrednost in intenzivnost izrabe mestnih zemljišč. Strategija prostorskega razvoja Kamnika je upoštevala tudi povečane obremenitve okolja, povežane zlasti z zgoščenim prometom, ki tako vplivajo na bivalne razmere. Neposredna posledica takih procesov je prostorska širitev mest v obliki razpršene in načrtovane urbanizacije širših mestnih območij in obenem tudi decentralizacija prebivalstva ter zaposlitev.

Zaradi upadanja števila delovnih mest in povečanja števila prebivalstva v Kamniku je bila strategija prostorskega razvoja usmerjena v pridobivanje in povečanje komunalno opremljenih zemljišč za širitev trgovskih, poslovnih, storitvenih in proizvodnih dejavnosti, predvsem s strani zasebnega kapitala.

Na občini Kamnik za pripravo novega prostorskega načrta ter drugih občinskih prostorskih aktov, občinskega prostorskega načrta in občinske podrobne prostorske načrte skrbi oddelek za urejanje prostora. Na oddelku so v obdobju od leta 2006 do 2009 izvedli tudi lepo število investicijskih projektov na področju urejanja prostora (počivališča v Kamniški Bistrici, kolesarska pot v Tuhinjski dolini, ureditev otroškega igrišča v Kršmančevem parku, rekonstrukcija ceste na Perovem, gradnja kolesarske in pešpoti ob Kamniški Bistrici, itd.).

Odprtje Kršmančevega parka, september 2008

Summary

The land development planning in the municipality of Kamnik pursued several alterations in times of economic transition, globalisation and European integration. The municipality has been economically, socially, functionally converted and reoriented. The functional transfiguration of Kamnik has set new relations between the town centre and residential, service-supply, production and recreational areas. With land development planning, the town has gained better transport links which consequently means higher land values. The land development strategy of Kamnik also takes into consideration the pressures on the environment related to higher traffic density, which influence the living conditions. The consequence of such processes is spatial expansion of the town in means of dispersed and planned urbanisation of outskirts and the decentralisation of population and employments.

Due to the decrease in the number of employment positions in Kamnik, the land development strategy was aimed at the acquisition and increase of developed land in order to extend the commercial, business and service and production disciplines, mostly making use of the private capital.

The Spatial Planning and Mapping Section is in charge of the preparation of the new spatial plan and other construction master plans within the municipality of Kamnik. From 2006 to 2009 the above mentioned section managed to conduct several investment projects in the field of area management, such as resting places in Kamniška Bistrica, a cycling path in the Tuhinjska Valley, a playground in Kršmančev park, a road reconstruction at Perovo, a cycling and a footpath construction along the Kamniška Bistrica river etc.

Občinskih stanovanj vedno premalo

Stanovanjsko področje v letih 2006–2010

V obdobju 2006–2009 je občina Kamnik na podlagi zakonskih obveznosti, občinskih splošnih predpisov in letnih programov na tem področju izvajala naslednje naloge:

Nakup dodatnih neprofitnih stanovanj

Leto	Višina proračunskih sredstev	Število pridobljenih stanovanj
2006	/	/
2007	378.503 evrov	sklenjena prodajna pogodba med Vegradom, d. d., občino Kamnik in Stanovanjskim skladom Republike Slovenije za nakup desetih stanovanj (pet stanovanj s parkirišči je kupila občina, pet SSRS, ki jih prav tako zasedajo občinski najemniki)
2008	19.560 evrov	plačana izdelava idejne zasnove objekta K + P + N + M in izdelave PGD-projektov za gradnjo štiristanovanjskega objekta na Trgu talcev 4 v Kamniku
2009	7.000 evrov	plačana pogodbeno obveznost za izdelavo projektov za šeststanovanjski objekt na Trgu talcev 4
2010*	8.000 evrov	preprojektiranje nadomestnega štiristanovanjskega pritličnega objekta v nadstropni šeststanovanjski objekt na Trgu talcev 4 v Kamniku in pridobitev gradbenega dovoljenja

Izvedena sta bila dva javna razpisa za oddajo neprofitnih stanovanj v najem. Na podlagi javnega razpisa, objavljenega v letu 2006, je bilo dodeljenih v najem:

- 25 stanovanj upravičencem, ki so oproščeni plačila lastne udeležbe in varščine na listi A, in
- 3 stanovanja upravičencem, ki so zavezanci za plačilo varščine na listi B.

Na osnovi javnega razpisa za oddajo neprofitnih stanovanj v najem (objavljenega v letu 2009), oblikovanega seznama 12 upravičencev na listi A ter treh upravičencev na listi B je bilo v najem dodeljenih devet stanovanj.

Ocenjujemo, da so trenutno zadovoljivo rešeni največji stanovanjski problemi v občini, vsekakor pa bomo nadaljevali z aktivno stanovanjsko politiko, saj se zavedamo, da bo trenutno slab gospodarski položaj povzročil poslabšanje razmer tudi na stanovanjskem področju.

Splošne pogoje, merila in kriterije za dodelitev neprofitnih stanovanj določa Pravilnik o dodeljevanju neprofitnih stanovanj v najem, ki ga je izdalo Ministrstvo za okolje in prostor v Uradnem listu RS, št. 14/04, 34/04, 62/06 in 11/09, osnovna izhodišča pa določa stanovanjski zakon.

Dodeljevanje stanovanjskih posojil mladim družinam

V okviru občinskega stanovanjskega programa je bilo za kreditiranje stanovanjske gradnje, nakupa stanovanj ali obnove stanovanj oz. stanovanjskih hiš namenjenih 47.697 evrov. Obrestna mera pri najetju posojil je bila sofinancirana 21. prosilcem;

- v letu 2006 desetim,
- v letu 2007 devetim,
- v letu 2008 dvema prosilcema.

V letu 2010 občina namenja za subvencioniranje obrestne mere mladim družinam pri najetju posojil 10.000 evrov.

Kreditiranje obnove spomeniško zaščitene objekta v občini Kamnik

Finančna sredstva v višini 17.361 evrov so bila namenjena subvencioniranju obrestne mere pri najetju posojil za obnovo spomeniško zaščitene objekta v ožjem delu mesta Kamnik – skupno desetim prosilcem (štirim v letu 2006, šestim v letu 2007).

Na podlagi Pravilnika o dodeljevanju proračunskih sredstev lastnikom in solastnikom spomeniško zaščitene objekta in stanovanjskih stavb za obnovo fasad, strešne kritine in stavbnega pohištva v občini Kamnik (Ur. l. RS, št. 63/08) je bila sofinancirana obnova spomeniško zaščitene objekta v letu 2008 v višini 10.000 evrov (štirim prosilcem) in v letu 2009 v višini 20.426,87 evrov (desetim prosilcem).

Za leto 2010 občina namenja za sofinanciranje obnove spomeniško zaščitene objekta 30.000 evrov.

Subvencioniranje najemnine

Na osnovi 121. člena Stanovanjskega zakona in Uredbe o metodologiji za oblikovanje najemnin v neprofitnih stanovanjih ter merilih in postopku za uveljavljanje subvencioniranih najemnin (Ur. l. RS, št. 131/03, 142/04 in 99/08) je bilo za izplačilo subvencij k plačilu neprofitnih najemnin v letih 2006–2009 namenjenih 136.490 evrov.

Leto	Višina proračunskih sredstev	Število izdanih odločb
2006	29.064,17 evrov	38
2007	27.278,37 evrov	33
2008	36.785,00 evrov	36
2009	43.362,43 evrov	39
2010*	45.000,00 evrov	

V letu 2009 od oktobra dalje je bila upravičena do subvencionirane najemnine ena najemnica tržnega stanovanja, ki plačuje najemnino, višjo od priznane neprofitne najemnine, in izpolnjuje pogoje iz 121. a člena Stanovanjskega zakona. Najemnica se je prijavila na zadnji javni razpis za dodelitev neprofitnih stanovanj v najem ter se uvrstila med upravičence za dodelitev neprofitnih stanovanj v najem. Upravičenki je bila izplačana subvencija v višini 303 evrov.

Za leto 2010 občina namenja za subvencioniranje neprofitnih najemnin 45.000 evrov, za subvencioniranje tržnih najemnin pa 3.000 evrov.

Vzdrževalna dela

V letih 2006–2009 so se na objektih stanovanjsko-poslovnega fonda izvajala predvsem nujna tekoča in investicijska vzdrževalna dela.

Ker je večina objektov in posameznih stanovanjskih enot že stara, je bilo potrebno za vzdrževanje teh objektov in enot (obnova kopalnic, celovite adaptacije po izpraznitvah najemnikov, zamenjava stavbnega pohištva, sofinanciranje sorazmernih deležev tekočega in investicijskega vzdrževanja večstanovanjskih stavb) razporediti finančna sredstva v višini 471.725 evrov.

Za plačilo obveznosti do Stanovanjskega sklada RS in do Slovenskega odškodninskega sklada je bilo odvedenih 53.783 evrov. Obveznost do navedenih skladov izhaja iz naslova privatizacije stanovanj po stanovanjskem zakonu in po zakonu o odškodninskem skladu RS.

Za leto 2010 občina namenja za vzdrževanje in upravljanje stanovanjskega fonda 120.000 evrov.

Obnovitev poslovnih prostorov

Občina je v tem obdobju temeljito obnovila Kavarno Veronika in poslovni prostor Orient na tržnici, kar pomeni obogatitev turistično-gostinske ponudbe v mestu.

Povzetek

Občina Kamnik je v obdobju od leta 2006 do 2009 na stanovanjskem področju izvedla nakup dodatnih neprofitnih stanovanj v skupni višini 405.063 evrov, ki jih je na podlagi javnih razpisov dodelila v najem.

V enakem obdobju je 21 prosilcem (mladim družinam) sofinancirala obrestno mero pri najetju posojil, za kar je namenila 47.697 evrov. Finančna sredstva v višini 17.361 evrov so bila porabljena za subvencioniranje obrestne mere pri najetju posojil za obnovo spomeniško zaščitene objekta v ožjem delu mesta Kamnik (skupno desetim prosilcem). Sredstva v skupni višini 136.490 evrov pa smo namenili za izplačilo subvencij k plačilu neprofitnih najemnin.

Na področju vzdrževalnih del smo v letih 2006–2009 na objektih stanovanjsko-poslovnega fonda izvedli predvsem nujna tekoča in investicijska vzdrževalna dela, za kar je občina namenila skupno 471.725 evrov. Za plačilo obveznosti do Stanovanjskega sklada RS in do Slovenskega odškodninskega sklada je bilo odvedenih 53.783 evrov. Občina je v tem obdobju temeljito obnovila Kavarno Veronika in poslovni prostor Orient na tržnici, kar pomeni obogatitev turistično-gostinske ponudbe v mestu.

Summary

Between 2006 and 2009 the Kamnik municipality managed to purchase non-profit flats in the total value of 405,063 Euros, all of which were let out on lease based on public official invitations for tenders.

The municipality part-financed the interest rates on loans to 21 applicants (young families) in the total value of 47,697 Euros. 17,361 Euros of financial resources were spent on part-financing of the interest rates on loans hired for the reconstruction of cultural monuments (10 applicants). A total sum of 136,490 Euros was earmarked to balance the payments of subsidised non-profit rents.

In the field of maintenance work the most urgent current works were carried out on apartment blocks and office buildings in the total value of 471,725 Euros. Obligations towards the Slovene housing fund and Capital and Compensation Fund cost the municipality 53,783 Euros. Kavarna Veronika coffeehouse and business premises Orient at the market were thoroughly renovated which has most certainly improved the tourist offer of the town centre.

Požar na objektu Samson (kompleks Titan) ob prihodu gasilcev, december 2009. Foto: Primož Oblak, PGD Kamnik.

Največje posledice so na objektih in infrastrukturi čutili v krajevnih skupnostih Šmarca, Duplica, Volčji Potok, Perovo, Novi trg, Zaprice, Podgorje, Kamnik - Center, Mekinje, Nevlje, Sela pri Kamniku, Srednja vas, Kamniška Bistrica, Črna, Tunjice (v 15 od skupno 22 krajevnih skupnosti).

Največje število in najhujše poškodovani stanovanjski objekti so bili v kraju Gozd v krajevni skupnosti Črna, kjer je ukrepanje po nesreči trajalo najdlje časa. Na območju vasi Gozd je prišlo do pojava nevihtnega piša, ki je pustil drastične posledice na objektih in gozdu. Gasilci so na prizadetih območjih izvajali naloge zaščite, reševanja in pomoči, da bi vzpostavili pregled nad razmerami, sprostili cestne komunikacije, odstranili preteče nevarnosti, pomagali ljudem pri zaščiti premoženja in zadovoljitvi osnovnih življenjskih potreb.

Stalna dežurna služba, ki je bila okrepljena že po prvih prijavah, je bila vzpostavljena v dežurni sobi PGD Kamnik vse do nedelje 20. 7. 2008.

Od torika, 15. 7. 2008, od 7. ure zjutraj je bil organiziran krajevni štab CZ na sedežu PGD Gozd. Tam se je vse dni do nedelje, 20. 7. 2008, vodila evidenca poškodovanih in nepokritih objektov, evidenca prihoda ekip gasilcev, reševalcev GRS Kamnik ter pripadnikov drugih prostovoljnih ekip. Vodstvo krajevnega štaba je v sodelovanju z vodjem intervencije kot celote (članom občinskega štaba CZ) usklajevalo delo na terenu. Vodja štaba je večkrat dnevno pregledal območje Gozda in popisal potrebe po ekipah in drugi pomoči. Usklajeval je prispele ekipe, za katere smo bili dogovorjeni že vnaprej, ter ostale prostovoljne ekipe, ki so prišle na

pomoč krajanom Gozda. Vodil je evidenco nudene pomoči oziroma opravljenih del po hišnih številkah. Hkrati je izdelal tudi načrt potreb po pomoči za naslednje dni. Dnevno so na sestankih krajevnega štaba obravnavali že izvedene aktivnosti (kaj se je delalo, koliko hiš je že pokritih), število sodelujočih gasilcev in prostovoljcev. Obravnavali so probleme, dogovorili so se tudi za odvoz azbestne kritine in drugega odpadnega materiala ter glede potreb po določeni mehanizaciji. Veliko materiala so odpeljali tudi domačini s svojo mehanizacijo.

Občinski štab CZ v zoženi sestavi je ves teden med 13. 7. in 20. 7. 2008 usklajeval izvajanje nalog tudi na ostalih prizadetih območjih v občini Kamnik. Gasilci in prostovoljci so pomagali pri pokrivanju streh ter odstranjevanju podrtih dreves, za kar so bile aktivirane ekipe sekačev iz posameznih društev. Na pomoč gasilcem so že v nedeljo, 13. 7. 2008, priskočili delavci Komunalnega podjetja Kamnik. Pri odstranjevanju dreves in podrtega drevja so v dneh po nesreči pomagali tudi krajanji in drugi prostovoljci, ki so s svojo mehanizacijo sodelovali pri odstranjevanju porušeni delov objektov, streh in dreves.

Skupaj je v času od 15. 7. do 20. 7. 2008 pri odpravljanju posledic neurja sodelovalo okoli 1200 gasilcev in pripadnikov drugih enot in služb Civilne zaščite.

Za odpravo posledic naravne nesreče, sanacijo poškodovanih objektov, vključujoč sredstva, ki jih je dala tudi Župnijska Karitas, je bilo razdeljenih nekaj več kot 1 milijon evrov pomoči.

Poškodovana hiša v vasi Gozd med neurjem, julij 2008. Foto: Janez Golob

Obnovljena hiša. Foto: Janez Golob

Viri sredstev za odpravo posledic neurja z močnim vetrom 13. 7. in 14. 7. 2008	Višina sredstev pomoči v evrih
državna sredstva za izvedbo nujnih interventnih del	240.000
občina Kamnik - iz proračunske rezerve (za sanacijo objektov gospodarskih poslopij)	22.500
občina Kamnik - posebni TRR za neurje	20.995
občina Kamnik - iz proračunske rezerve za stanovanjske in gospodarske objekte	66.434
Rdeči križ Slovenije	296.390
Slovenska Karitas	275.000

Poškodovani gozdovi in gozdne ceste ob neurju 13. 7. in 14. 7. 2008

Ob ocenjevanju škode se je izkazalo, da ne gre zgolj za nastalo škodo na stanovanjskih in gospodarskih objektih, temveč tudi za izjemno veliko škodo na gozdnih površinah in gozdnih cestah. Skupna površina poškodovanih gozdov na območju celotne občine, na kateri je delež poškodovanosti od 50–90 %, znaša 450 ha. Poškodovanih je bilo tudi 21,43 km gozdnih cest in 16,40 km gozdnih vlak.

Obseg poškodb	Površina v ha
posamezna drevesa in skupine dreves	2310 ha
poškodovano 50 do 90 %	450 ha
povsem uničeni sestoji	290 ha
Skupaj	3050 ha

Sanacija

Posekano je bilo **110.101** drevo v skupni bruto izmeri **112.776,86** kubičnih metrov.

Saniranih je bilo 16,52 km gozdnih cest, **18,75 km** novozgrajenih vlak in **16,4 km** rekonstruiranih gozdnih vlak. Subvencije so bile obračunane iz sredstev RS v skladu s pravilnikom o sofinanciranju vlaganj v gozdove (Ur. l. RS, št. 73/08) skupaj **226** lastnikom gozdov.

Močno neurje s točo 23. avgusta 2008

V soboto 23. 8. 2008 je neurje s točo malo po 12. uri ponovno prizadelo območje občine Kamnik. Najbolj prizadeta območja so bila KS Tunjice, KS Mekinje, KS Kamnik, KS Godič, KS Nevlje.

V Tunjicah je močan veter odnesel streho na podružnični šoli. Toča je poškodovala strehe stanovanjskih in gospodarskih poslopij, veter je razbil stekla na oknih in vratih hiš, poškodovane so bile fasade, okenke police ter večje število vozil. Večjo škodo je utrpelo tudi kmetijstvo. Po prvih ocenah je bilo poškodovanih okoli 45 objektov, nekaj popolnoma porušeni pomožnih gospodarskih objektov, poškodovanih je bilo okoli 50 km cest. Toča je skupaj prizadela pridelke na 480 ha kmetijskih površin. Ocena škode na objektih je znašala okoli 400.000,00 evrov (na šoli v Tunjicah okoli 100.000 evrov).

Sodelovanje z Gorsko reševalno postajo Kamnik

V občini Kamnik je zelo dobro usposobljena in organizirana postaja Gorske reševalne službe, ki je v letih 2006–2009 opravila naslednje število intervencij:

Novi poveljnik Civilne zaščite Kamnik je 22. februarja 2010 postal Matjaž Srša, ki je nasledil Vladimirja Šerbela (na fotografiji od leve proti desni: Vladimir Šerbel, župan Anton Tone Smolnikar, novi poveljnik Matjaž Srša in namestnica poveljnika Brigita Vavpetič).

Vladimir Egidij Šerbel je uspešno in požrtvovalno vodil štab CZ Občine Kamnik kar 30 let. V letu 2004 je med drugim iz rok poveljnika CZ Republike Slovenije prejel posebno priznanje »kipec civilne zaščite« kot nagrado za življenjsko delo, posebne zasluge in izjemne dosežke na področju varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami.

	Leto				Skupaj
	2006	2007	2008	2009	
Št. reševalnih akcij	26	17	18	17	78
Št. iskalnih akcij	6	5	0	7	18
Skupaj vse intervencije	32	22	18	24	96
Št. ponesrečenih	36	25	21	25	107

Preglednica 1: Pregled intervencij Društva Gorske reševalne službe Kamnik v letih 2006–2009

Poškodovana streha na podružnični šoli v Tunjicah ob neurju s točo, avgust 2008. Foto: PGD Kamnik.

	Leto				Skupaj
	2006	2007	2008	2009	
Ure reševalnih intervencij	330	296	332	214	1172 h
Ure iskalnih intervencij	96	584	0	420	1100 h
Skupaj vse ure reševalcev	426	880	332	634	2273 h
Št. sodelujočih reševalcev	136	173	96	148	553

Preglednica 2: Pregled števila reševalcev in reševalnih ur v obdobju zadnjih 4 let

Iz podatkov v tabelah je razvidno, da reševalci za eno intervencijo povprečno porabijo 23,6 ur, v intervencijo je vključenih povprečno 5,8 reševalcev, povprečen čas trajanja intervencije pa je 4,1 ure.

Vaje in usposabljanja

Reševalno delo je nepredvidljivo tako po obsegu kot tudi po zahtevnosti. Tipskega načina reševanja ni. Vsaka akcija je specifična, pri vsaki se je potrebno posebej odločati o izvedbi. To pa od vodje akcije zahteva veliko psihično moč, veliko tehničnega znanja ter znanja o nujenju prve pomoči. Da so reševalci v stalni psihični, fizični in tehnični kondiciji, so potrebna stalna usposabljanja, ki jih reševalci opravljajo celo leto.

Člani GRS Kamnik so postavili nov bivak pod Grintovcem, oktober 2009. Foto: Primož Hieng.

Inštruktorji Društva GRS Kamnik so vsako leto organizirali najmanj eno poletno in eno zimsko vajo reševanja v gorah. Na teh vajah oziroma usposabljanjih se ponovi osnovna tehnika reševanja v gorah in na drugem zahtevnem terenu. Na teh usposabljanjih se prikažejo tudi novosti in izboljšave. V zadnjih letih se te vaje oziroma usposabljanja izvajajo v obliki obnavljalnih izpitov, ki so potrebni za podaljševanje delovne licence gorskih reševalcev.

Vsako leto imamo tudi usposabljanje za reševanje potnikov iz gondole in sedežnice na Veliki planini. Dvakrat smo imeli ta usposabljanja skupaj s Prostovoljnim gasilskim društvom Kamniška Bistrica.

V letih 2007 in 2009 smo imeli usposabljanje za uporabo zrakoplovov pri reševanju v gorah. S tem so člani pridobili modul A helikopterskega reševanja, kar pomeni, da so primerno usposobljeni za varno vstopanje, izstopanje in ostala dela v bližini helikopterja pri prevozi reševalnega moštva v gore.

Vsako leto ima društveni zdravnik s pomočjo zdravnika ali medicinskega tehnika iz drugega društva predavanje in obnavljalni izpit iz znanja o nujenju prve pomoči v gorah.

Specializacije

a) Vodniki reševalnih psov: Društvo ima tri vodnike reševalnih psov: Matjaž Ravnikar, Boris Štupar in Genadij Štupar. Vodniki se morajo s svojimi psi redno udeleževati usposabljanj, ki jih organizira Komisija za reševanje izpod plazov pri GRZS. Pri tej komisiji vodniki in njihovi psi redno opravljajo izpite in s tem pridobijo delovno licenco. Vodniki in njihovi psi so posebej izurjeni za iskanje zasutih v snežnih plazovih in za iskanje pogrešanih oseb.

b) Reševalci letalci: Od leta 2006 do 2009 je imelo Društvo GRS Kamnik zdravnika reševalca letalca Primoža Trunka in Ano Mavko, ki je v tem času opravila izpit za reševalko letalko. Reševalci letalci z modulom C so še Matjaž Ravnikar, Damijan Kočar in Rado Nadvešnik, ki od sredine leta 2009 ni več aktiven. Ti so usposobljeni za reševanje ponesrečencev s pomočjo helikopterja.

c) Inštruktorji GRS: V društvu je aktivnih šest inštruktorjev, in sicer Janez Ažman, Boštjan Griljc, Jernej Lanišek, Rado Nadvešnik, Vilko Rifelj in Genadij Štupar. Janez Kosec je zaslužni inštruktor, ki še vedno veliko pomaga pri delu društva.

Preventivna dejavnost

- Člani Društva GRS Kamnik že več desetletij zagotavljajo spremljevalno ekipo na Rokovnjaškem pohodu, ki je enkrat letno in ga organizira PD Kamnik.
- Člani skrbijo za varnost tekmovalcev in ostalih udeležencev na tekmovalstvu in ostalih gorskih teku iz Kamniške Bistrice na vrh Grintovca.
- V letu 2009 so dali izdelati tablo, ki opozarja na nevarnost zdrsa ob neuporabi derez in cepina. Spomladi so jo postavili snežišče na severni strani Brane. Glede na to, da na tem mestu ni bilo nobene nesreče, je morda izpolnila svoj namen.
- Članom je po treh letih trdega dela uspelo zbrati sredstva, izdelati in zamenjati dotrajani bivak Pavla Kemperla pod Grintovcem z novim. To se je zgodilo 27. oktobra 2009 s pomočjo posadke 15 HEB Slovenske vojske, ki je s helikopterjem Cugar prepeljala stari bivak v dolino in na isto mesto postavila novega.

Zimska akcija Gorske reševalne službe – reševanje ponesrečenca v zimskih razmerah. Foto: Vlado Habjan.

Postati gorski reševalec ni lahko

Gorski reševalci sprejemajo medse le alpiniste, mlajše od 40 let. Kdor želi postati gorski reševalec, mora najprej v alpinistično šolo, ki traja od oktobra do maja, nakar mora opraviti izpit za mlajšega alpinističnega pripravnika. Po določenih alpinističnih vzponih lahko opravi izpit za starejšega alpinističnega pripravnika, po dovolj vzponih, ki jih predpiše Komisija za alpinizem, pa lahko opravlja izpit za alpinista. Vse to traja vsaj tri leta. Ko kandidata za gorskega reševalca sprejmejo v društvo, dobi naziv pripravnik GRS. V času pripravniške dobe se je vsaj tri leta dolžan udeleževati vseh društvenih usposabljanj in usposabljanj, prirejenih posebej za pripravnike GRS. Ko vodstvo društva meni, da je kandidat dovolj usposobljen, ga prijavi na razpis Komisije za vzgojo in reševalno tehniko pri GRZS, ki izvaja usklajevalne tečaje in izpite za nove člane. Po uspešno opravljenih izpitih iz poletne tehnike reševanja v gorah, zimske tehnike reševanja v gorah, po opravljenem 80-urnem tečaju in izpitu iz prve pomoči za gorske reševalce in veljavnem zdravniškem spričevalu dobi kandidat naziv gorski reševalec.

Povzetek

Sistem varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami v naši občini temelji v večji meri na dejavnosti prostovoljcev, saj pripadniki posameznih enot vse naloge zaščite in reševanja opravljajo prostovoljno. Glavno breme zaščite in reševanja tako nosijo prostovoljna gasilska društva in društva, ki se v občini Kamnik vključujejo v sistem zaščite in reševanja (Gorska reševalna postaja Kamnik, Kinološko društvo z enoto reševalnih psov, Območno združenje Rdečega križa Kamnik, skavti in taborniki). Pri večjih in zahtevnejših nesrečah vključujemo tudi nekatere organizacije in podjetja, ki so pogodbeno vezana z občino Kamnik (Komunalno podjetje Kamnik, Žurbi team in Graditelj). Vse dejavnosti zaščite in reševanja so financirane iz občinskega proračuna, razen sredstev požarne takse.

V letih 2007 in 2008 so občino prizadele tri hujše naravne nesreče. Posledice močnega deževja v septembru 2007 so bile poplave in zemeljski plazovi, ki so prizadeli nekatera območja v občini. Hudo neurje v juniju 2008 je najbolj prizadelo prebivalce Krajevne skupnosti Črna, kjer je bila poleg stanovanjskih in gospodarskih objektov velika škoda tudi na gozdnih površinah in cestah. Močno neurje s točo je mesec dni za tem ponovno prizadelo nekatere predele občine, med drugim Krajevno skupnost Tunjice, kjer je močan veter odnesel streho podružnične šole. Občinski štab CZ je bil aktiviran v operativnem sestavu že v dobre pol ure po prvih prijavljenih dogodkih. Poveljnik CZ je aktiviral občinski načrt zaščite in reševanja ob naravnih in drugih nesrečah.

Za področje varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami je bilo v naši občini za obdobje 2006–2009 zagotovljenih nekaj več kot 1,2 mio evrov sredstev.

Po opravljenih analizah stanja opremljenosti in usposobljenosti lahko ugotovimo, da so naše enote dobro opremljene in usposobljene. Župan občine Kamnik, ki je odgovoren za sistem varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami, je imel v zadnjem desetletju, skupaj s sodelavci, vseskozi posluh za organiziranje, usposabljanje in opremljanje sil za zaščito, reševanje in pomoč, za kar si bomo prizadevali tudi v prihodnje.

Summary

The system of civil protection from natural and other disasters in our municipality is mostly based on volunteer work, since all protection and rescue units consist solely of volunteers. The most active members involved in the protection system are volunteer firemen societies, Kamnik Mountain Rescue Service, canine society with its unit of rescue dogs, District Red Cross Society and the scouts. In case of major disasters, help is also provided by the organisations and companies, such as Kamnik municipal company, Žurbi Team and Graditelj, which are under contract with the Municipality of Kamnik. The protection and rescue activities are, except from the local fire tax fees, financed from the municipal budget.

In 2007 and 2008 the municipality was stricken by three severe natural disasters. Heavy rainfall in September 2007 resulted in flooding and landslides, which affected several areas within the municipality. The thunderstorm in June 2008 wreaked great damage to the inhabitants of Črna local community, where not only numerous buildings, but also forests and roads were damaged severely. Not more than a month later, a thunderstorm, accompanied with hail, ravaged the Tunjice local community, where the elementary school roof was blown away by the high wind. The Civil Protection Service was activated within 30 minutes after the disaster had been reported, since the commander of the Civil Protection Service successfully managed to plan the protection and rescue.

Between 2006 and 2009, the municipality of Kamnik earmarked over 1.2 million euro for the operation and the development of the civil protection system. Based on the analysis of technical capacities and organisation, we are happy to establish that our units are well equipped and qualified. The Mayor, who is in charge of the system of the civil protection, has, together with his co-workers in the last decade invested a lot in the development of the civil protection and rescue units, which the municipality will undoubtedly be striving for also in the near future.

Občina Kamnik – občinska uprava, občinski svet in nadzorni odbor

Občinska uprava

Ob spremembi lokalne samouprave 1995 se je danja občina razdelila na več delov. Državne zadeve je prevzela Upravna enota, davčno službo Uprava za javne prihodke, v občinski hiši je ostala tudi Geodetska uprava. Župan je to leto začel z nekaj več kot 20 zaposlenimi, številne naloge in hitro se spreminjajoča zakonodaja so zahtevale okrepitev, tako da je letos zaposlenih 50 sodelavcev.

Vsebinska področja so razdeljena na posamezne oddelke, ki so jih v prvih letih vodili načelniki, po novem vodje oddelkov. Danes so to:

Načelniki oddelkov občine Kamnik v letih 2006–2010

- Alojz Kolar – vodja oddelka za gospodarske dejavnosti in finance,
- Aleš Škorjanc – vodja oddelka za gospodarske javne službe,
- Liljana Juhart Mastikosa – vodja oddelka za družbene dejavnosti, ki je nadomestila Antona Kamina, ki je odšel v pokoj,
- mag. Marija Tadeja Ježek – vodja oddelka za urejanje prostora,
- Maja Hauptman – vodja oddelka za premoženjsko-pravne in splošne zadeve.

Pred dvema letoma je občinsko upravo zaradi odhoda v pokoj zapustil dolgoletni direktor Ivan Pristovnik (prej tajnik občinske uprave), na njegovo mesto je prišel Vladimir Korošec.

V tem mandatu ima župan tudi dva profesionalna podžupana. Za področje krajevnih skupnosti je to Rudolf Pfajfar, za področje družbenih dejavnosti pa Brane Golubovič.

Občinski svet

Zakon o ustanovitvi občin in določitvi njihovih območij (Ur. l. RS, št. 60/1994) je določil, da ima Občinski svet občine Kamnik 31 članov. Z razdelitvijo občine Kamnik in ustanovitvijo novih občin Kamnik in Komena v letu 1998 pa je Državni zbor RS s spremembo zakona (Ur. l. RS, št. 56/1998) določil, da ima prvi Občinski svet nove občine Kamnik 29 članov.

Člani občinskega sveta občine Kamnik, mandat 2006–2010

Član	Lista
1. Ančka Podbevšek	SDS
2. Robin Majnik	SDS
3. Rudi Veršnik	SDS
4. Demeter Sadnikar	SDS
5. Robert Kokotec	SDS
6. Valentin Zabavnik	SDS
7. Marija Mošnik	Lista Toneta Smolnikarja
8. Nives Matjan	Lista Toneta Smolnikarja
9. Rudolf Pfajfar	Lista Toneta Smolnikarja
10. Jože Zagorc	Lista Toneta Smolnikarja
11. Marjan Osolnik	Lista Toneta Smolnikarja
12. Vido Repanšek	Lista Toneta Smolnikarja
13. Brane Golubovič	LDS
14. Demitrij Perčič	LDS
15. Mateja Poljanšek	LDS
16. Gregor Koncilija	LDS
17. Marjan Semprimožnik	LDS
18. Nuša Mojca Svete	LDS
19. Matej Tonin	NSi
20. Matej Slapar	NSi
21. Janez Ivo Stražar	NSi
22. Matjaž Jug	SD
23. Borut Žagar	SD
24. Anton Šuštar - Tone	AS
25. Vid Kadunc	SLS
26. Anton Rajsar	DeSUS
27. Daniel Kovačič	Zelena stranka
28. Ana Marija Suhoveršnik	SMS
29. Milica Kocjančič	Obrtno-podj. lista

Člani občinskih svetov občine Kamnik 1994–2006

Mandat 1994–1998

Član	Lista	Nadomestni član
1. Miha Novak	SKD	Vojko Tonin
2. Pavel Ocepek	SKD	
3. Milan Windschnurer	SKD	
4. Marjeta Humar	SKD	
5. Milan Šuštar	SKD	
6. Joži Šuštar	SKD	
7. Peter Stele	SKD	
8. Vinko Ovijač	SKD	
9. Rudi Capuder	LDS	
10. Biserka Močnik	LDS	Ivanka Jerman
11. Demitrij Perčič	LDS	
12. Andrej Skodlar	LDS	Klavdij Koderman
13. Iztok Debevec	LDS	
14. Stanislav Zarnik	LDS	
15. Brane Golubovič	LDS	
16. Vida Romšak	SDSS	
17. Alenka Koželj	SDSS	
18. Igor Podbrežnik	SDSS	
19. Anton Špenko	SDSS	
20. Ivan Tokmadžič	SDSS	Janez Repanšek
21. Anton Rajsar	SDSS	
22. Janez Stele	SLS	
23. Anton Hočevnar	SLS	
24. Franc Orešnik	SLS	
25. Dušan Jesenik	SLS	
26. Bojan Mlakar	SLS	Jožef Romšak
27. Rudi Meršak	Zeleni	
28. Miha Prosen	Zeleni	
29. Božidar Pilej	ZLSD	
30. Branko Božič	ZLSD	
31. Rajko Bajde	SNS	

Mandat 1998–2002

Član	Lista	Nadomestni član
1. Iztok Debevec	LDS	
2. Rudolf Capuder	LDS	
3. Brane Golubovič	LDS	
4. Ivana Jerman	LDS	Nuša Mojca Svete
5. Demitrij Perčič	LDS	
6. Andrej Skodlar	LDS	
7. Klavdij Koderman	LDS	
8. Olaf Grbec	LDS	
9. Gregor Koncilija	LDS	
10. Marjan Semprimožnik	LDS	
11. Anton Rajsar	SDS	
12. Srečko Repanšek	SDS	
13. Brigita Grad	SDS	
14. Janez Repanšek	SDS	
15. Igor Podbrežnik	SDS	
16. Franc Spruk	SDS	
17. Miroslav Petek	SDS	
18. Janez Leskovec	SKD	
19. Janez Krt	SKD	Damjan Hancič
20. Ivan Sekavčnik	SKD	
21. Marjeta Humar	SKD	
22. Janez Stražar	SKD	
23. Anton Hočevnar	SLS	
24. Dušan Jesenik	SLS	
25. Franc Pogačnik	SLS	
26. Franc Orešnik	SLS	
27. Tatjana Sonja Rot Djalič	ZLSD	
28. Marjan Bergant	ZLSD	
29. Marjan Schnabl	DESUS	

Mandat 2002–2006

	Član	Lista	Nadomestni član
1.	Marjan Semprimožnik	LDS	
2.	Gregor Koncilija	LDS	
3.	Brane Golubovič	LDS	
4.	Nuša Mojša Svete	LDS	
5.	Demitrij Perčič	LDS	
6.	Olaf Grbec	LDS	
7.	Klavdij Koderman	LDS	
8.	Marko Kemperl	LDS	
9.	Iztok Debevec	LDS	
10.	Zvonko Cvek	LDS	
11.	Valentin Zabavnik	SDS	
12.	Janez Repanšek	SDS	
13.	Dušan Štrajhar	SDS	
14.	Franci Spruk	SDS	
15.	Marjeta Humar	NSi	
16.	Primož Stele	NSi	
17.	Janez Leskovec	NSi	
18.	Vilko Dobovšek	NSi	
19.	Matjaž Pogačar	SMS	
20.	Aleš Zobavnik	SMS	Robert Prosen
21.	Gordan Ambrožič Malenšek	DESUS	
22.	Anton Rajsar	DESUS	
23.	Anton Hočevar	SLS	
24.	Franc Pogačnik	SLS	
25.	Daniel Kovačič	Zeleni	
26.	Esmar Rakovič	Zeleni	
27.	Tatjana Sonja Rot Djalil	ZLSD	
28.	Borut Žagar	ZLSD	
29.	Mihael Resnik	Obrotno-podj. lista	

Nadzorni odbori

Tretja veja oblasti na lokalni ravni je poleg župana in občinskega sveta nadzorni odbor, ki skrbi za pravilnost delovanja in porabe proračunskih sredstev.

Člani nadzornega odbora občine Kamnik 1994–2010**Mandat 1994–1998**

	Član	Funkcija	Nadomestni član
1.	Janez Jeglič	predsednik	
2.	Zvonko Cvek	član	
3.	Jože Tomelj	član	
4.	Matevž Košir	član	
5.	Miroslav Petek	član	Srečko Repanšek
6.	Pavla Mizori Oblak	članica	
7.	Marija Reba	članica	

Mandat 1998–2002

	Član	Funkcija	Nadomestni član
1.	Jože Zagorc	predsednik	
2.	Julijana Bizjak Mlakar	članica	
3.	Robert Kokotec	član	
4.	Miha Horvat	član	
5.	Anton Svetlin	član	
6.	Danijel Bezek	član	
7.	Roman Drolc	član	

Mandat 2002–2006

	Član	Funkcija	Nadomestni član
1.	Jože Tomelj	predsednik	
2.	Zvonko Cvek	član	
3.	Vida Romšak	članica	
4.	Franc Osolnik	član	Leon Pirman
5.	Branko Božič	član	Julijana Bizjak Mlakar
6.	Vinko Gobec	član	
7.	Stanislav Berlec	član	Slavka Markelj

Mandat 2006–2010

	Član	Funkcija	Nadomestni član
1.	Franc Prodnik	predsednik	
2.	Cecilija Plevel	članica	Irena Pirš
3.	Julijana Bizjak Mlakar	članica	Jože Semprimožnik
4.	Davorin Gregorič	član	
5.	Maja Podobnik	članica	
6.	Barbara Škrjaj	članica	
7.	Marija Fabčič	članica	Matjaž Janežič

Dolina Kamniške Bistrice – geografske značilnosti, pomen vodnih virov in podnebno-hidrološke razmere

Lega in značilnosti

Dolina Kamniške Bistrice pripada južnemu delu Kamniško-Savinjskih Alp. V grobem lahko rečemo, da jo sestavljajo visoki gorski grebeni z vmesno glavno dolino Kamniške Bistrice, ki se ji pridružijo stranske manjše doline. Celotna dolina pripada obenem tudi povirnemu delu porečja reke Kamniške Bistrice do njene izhoda iz njene gorske doline pri Stahovici. Na severu dolino omejuje osrednji gorski greben Kamniško-Savinjskih Alp ali Grintavcev, ki ima V–Z slemenitev, temu se priključita od zahoda krvavška, od vzhoda pa velikoplaninska skupina. Skupaj tvorijo zaključeno celoto v obliki podkve okoli doline Kamniške Bistrice. Na zahodu obravnavano območje meji na porečje Koke, na vzhodu pa Savinje.

Dolina ima vse poteze alpskega sveta, za katerega so značilni razgibanost, ostri vrhovi, grebeni, prepadi, doline in planote. Prevladujejo torej razčlenjeno površje in strma pobočja, najpogosteje z melišči ob vzhodu. To je v veliki večini zakrasel svet, zato voda in snežnica, kjer nakloni niso preveliki, odtekata podzemno. Ob močnejših nalivih pokažejo svojo moč hudourniške vode, ki so značilne za vse pritoke in tudi glavno odvodnico.

V Kamniški Bistrici so že od nekdaj najpomembnejše naravno bogastvo gozdovi, ki pokrivajo večino obravnavanega porečja, manj pomembna so rudna bogastva. Danes kopljejo le še kalcitne kamnine v kamnolomu nad Stahovico, ki predstavlja resno ekološko vprašanje. V zadnjem času je glavna dejavnost v porečju turizem. Bližina smučišč na Krvavcu in Veliki planini privablja zimske turiste, poleti pa dolino napolnijo gorniki in kolesarji in vsi, ki se želijo umakniti iz mestnega vsakdana. Privlačne so tudi naravne znamenitosti, ki jih tu ne manjka. V glavnem so povezane z apnenčastimi gorami in poledenitvijo, dobro pa so razviti tudi vsi tipični kraški pojavi.

Geološko-tektonska in kamninska zgradba porečja

Kamniško-Savinjske Alpe sodijo v skupino mladonagubane evropske gorovja, ki jim pravimo Alpe. Po nastanku in svoji zgradbi so vzhodni odrastek Južnih Apneniških Alp, ki jim pri nas pripadajo tudi Julijske Alpe in Južne Karavanke. To ozemlje pripada Afriški tektonski plošči oziroma njenemu manjšemu delu, Jadranski mikroplošči. Ta se na severu stika z Evrazijsko ploščo po Periadijskem tektonskem šivu, ki po-

teka severno od glavnega grebena Karavank. (Celarc, 2004: 14)

Nastanek doline naj bi bil zasnovan na tektonskih počeh, ki potekajo vzporedno s samo dolino, podobno je s pritoki Kamniške Bistrice, ki v glavnem potekajo pravokotno na glavni odtok. Dolina Kamniške Bele je zasnovana na veliki tektonski prelomnici z narivi in na levem bregu lahko opazujemo močno nagubane kamninske plasti vse od zahodne stene Konja, preko Rzenika do Kope, kjer so se starejše plasti narinile nad mlajše in ob tem močno nagubale in prelomile. Dolini Bistričice in Črne potekata po veliki tektonski počki, Savskem prelomu, ki teče ob južnem vznožju Kamniških Alp. Po teh prelomnicah, kjer so bile kamnine zaradi večjih tektonskih sil bolj pretrte, so bili potoki pri eroziji in denudaciji najbolj uspešni, kar pomeni, da je dalo grobo osnovo dolini že tektonsko delovanje.

Kamniško-Savinjske Alpe so v veliki večini sestavljene iz karbonatnih kamnin triasne starosti, torej iz prvega obdobja mezozoika. V ladinjski stopnji, tj. v zgornjem delu srednjega triasa, je bilo intenzivno tudi vulkansko delovanje. Ognjeniki (Smrekovec) so v tem obdobju na morsko dno izbruhali vulkanske kamnine.

Ladinjski je sledila karnijska stopnja, v kateri so se odlagali masivni apneneci – te kamnine sestavljajo Brano, Planjavo in Ojstrico. V norijski in retijski stopnji so se odložili plastoviti dachsteinski apneneci ter ponekod tudi dolomiti (Turska gora, Rinke, Planjava in Grintovec).

Odlaganje kamnin se je nadaljevalo šele v terciarju, ko je območje zalilo Panonsko morje. To je obdobje, ko se v dolini Kamniške Bistrice odložili konglomerati, laporji in lapornati apneneci. (Celarc, 2004: 15)

V dolini prevladujejo mezozojske kamnine, ki jih je okoli 80 %. Sestavljene so po večini iz apnencev srednje- in zgornjetriasne starosti, ki so masivni in debelelokladni, s tem pa zelo odporni proti vsem eksogenim oblikovalnim silam. Iz teh so sestavljeni vsi najvišji vrhovi v porečju ter večji del Kalca in Velike planine. (Geomorfološka, 1995: 51) Med njimi se pojavljajo ozke zaplate in krpe vododržnih oziroma vodonosnih plasti, ki potekajo v smeri vodotokov. To so pleistocenske odkladnine in kamnine iz holocenskega obdobja (okoli 15 %). Pojavijo se tudi erozijske kepe oligocenskega nastanka.

Po kamninski (litološki) sestavi je v dolini največ apnenca, okoli 50 %. Če bi prišteli še območja, kjer se meša z drugimi kamninami, bi bil odstotek višji. Poleg tega je iz apnenca tudi večina odloženega ledeniškega materiala ter proda in grušča. (Geomorfološka, 1995: 51) S slabo petino mu sledijo dolomiti, ki so za razliko od apnencev izključno triasne starosti. So v južnem delu porečja, predvsem v porečju pritoka Črne na južnih pobočjih Velike planine in zgornjem delu pritoka Bistričice na območju Kamniškega vrha. Izdatneje so zastopani vulkanski keratofir, porfir ter tuf, ki so se v ladinjsko vrinili med karbonatne kamnine in jih najdemo v osrednjem južnem delu, severno od Stahovice. Dno doline prekrivajo še nevezane klastične usedline aluvialnih nanosov, kot sta prod in grušč. Največ je prav slednjega, kar je posledica mehanskega preperevanja zaradi zmrzali v pleistocenu ter tudi recentnega krušenja. (Geomorfološka, 1995: 52) Precej je tudi tila – ledeniškega gradiva, ki ga najdemo v obliki talnih, boč-

Maja 1992 so obarvali greznico pri hotelu Šimnovec, ki stoji na zahodnem robu Velike planine. Po dvajsetih dneh je bil zelo obarvan vzorec na zajetju za Kraljev hrib, čez nekaj časa pa še izvir Lučnice. Na Rakovih ravneh pod Malo planino so obarvali vodo v breznu v Suških pečeh, ki se je po dveh dneh močno koncentrirana pojavila v zajetju nad Krivčevim.

Iz teh podatkov lahko sklepamo, da se osrednji del planote Velike in Male planine odmaka proti vzhodu, glavni odvodnik podzemskih vod pa je izvir Lučnice v Podvolovjeku, torej v porečju Savinje. Sem se pretaka tudi voda z območja Zelenega roba. Le najožje območje okoli hotela Šimnovec odteka proti dolini Kamniške Bistrice, pa še tu je možno odtekanje po apnencu tudi proti vzhodu. (Novak, 1994/95)

Ostale planote

Zelo zanimive izsledke pa je pokazalo barvanje tudi na drugih koncih Kamniških Alp. Na planini Korošici, ki leži južno od Ojstrice, so septembra 1993 obarvali vodotok pri planinskem domu. Po sedmih dneh so opazili obarvanje na savinjski strani, čez dva dni pa tudi na izviru Kamniške Bistrice. Vode iz triprekatne greznice na Kamniškem sedlu se v celoti odmakajo v porečje Savinje. Obarvan je bil slap Rinka. Greznica s Kokrskega sedla, ki prenika nekaj metrov pod kočo v grušču proti Kokri, je obarvala Studence pod Mokrico, vendar zaradi slabih padavinskih razmer podatki niso zanesljivi.

Planina Dolga njiva je nagnjena proti Kokri, kamor odtekajo tudi površinske vode. Obarvali so zajetje v jugovzhodnem delu dolinice in že naslednji dan je bila vidna sled v pritoku Kokre, kakor je bilo pričakovati. Preseneča pa, da se je po dveh dneh vidno obarvana voda pojavila tudi v izviru Studenci pod Mokrico, vzorce pa so zasledili tudi v potoku Korošica in v Črnelki, južno in severno od Mokrice. (Novak, 1994/95)

Hydrografsko zaledje Kamniške Bistrice je tako delno razkrito. Glavno zaledje izvira je na nmv. okoli 2000 m v osrednjem hrbtu med Grintovcem in Planjavo, v območju Zeleniških špic in tudi v Koncu. Izvir dobi največ vode iz razpok v apnencu z vzhoda, delno pa na planini Korošici, od koder se vode stekajo tudi v Kamniško Belo. (Novak, 1994/95)

Katere vode napajajo Mali izvir, še ni povsem jasno. Studenci pod Mokrico pa dobivajo vodo v Kalškem grebenu do planine Dolga njiva.

Podnebne značilnosti

Opazovanje vremena v gorskem svetu je za domačine že dolgo pomembna stvar. Gospodarjenje z gozdovi, ki že dolgo časa služijo človeku za najosnovnejše potrebe, je narekovalo dobro poznavanje vremenskih razmer, ki so v gorskem svetu največkrat tipične. Tako je bilo tudi v Kamniški Bistrici. Drvarji in lovci so opazovali smeri oblakov ali meglo, iz česar so lahko napovedovali vreme za tisti ali naslednji dan. Tako so vedeli, da bo kmalu dež, če ima Mokrica oblačno kapo, če pa je megla čez Trato (med Koglom in Velikim grebenom), bo deževalo prihodnji dan. Kdaj bodo izdatnejše padavine, je bilo treba vedeti tudi zaradi plavljenja lesa, za kar je bil potreben povišan vodostaj Bistrice. Že ko-

da bi bila razdiralna moč hudourniških voda v dolinah še precej večja. Pomembna pokrajnotvorna sestavina so tudi snežni plazovi.

O nastanku in razvoju rečnega omrežja je Anton Melik (Geomorfološka, 1995: 65) domneval, da naj bi se vode iz osredja gorske skupine Kamniško-Savinjskih Alp stekale v povodje Drave, in sicer prek izrazite vrzeli med Rzenikom in Veliko planino, torej prek Dola. To naj bi spremenila šele pliocenska pretočitev, do katere naj bi bilo prišlo zaradi intenzivne zadenjske erozije Kamniške Bistrice. Po mnenju Šifererja (Geomorfološka, 1995: 66) pa naj bi imela predhodnica današnje Kamniške Bistrice svoje površne dele v okolici Jezerskega, njene vode pa naj bi prek Kamniškega sedla proti jugu odtekale k Savi. Zaradi intenzivnega zniževanja Karavank naj bi površni deli predhodnice zakraseli in nadaljnji razvoj Kamniške Bistrice je bil odvisen samo od vode, ki se še danes steka po podzemnih kraških votlinah k njenemu izviru.

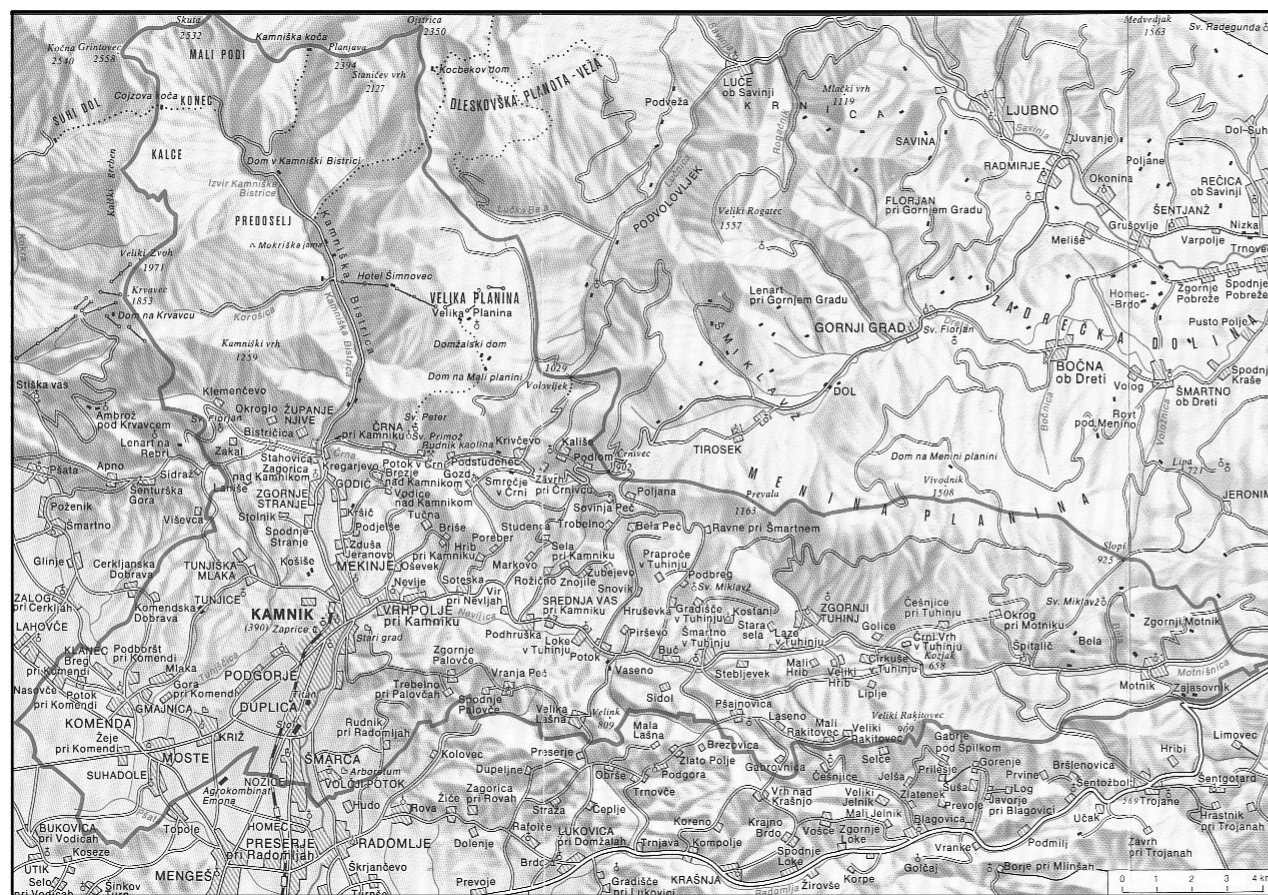
Hydrogeološke značilnosti – podzemno odtekanje vode

Obravnavano območje je sestavljeno pretežno iz karbonatnih kamnin, ki jih je voda v preteklosti s svojo korozivno močjo raztapljala in s tem ustvarila nekatere za apnenec značilne kraške oblike. Predvsem na visokogorskih uravninah sta voda in sneg zastajala dalj časa, kar je omogočilo korozijo v navpični smeri in tako si je voda v milijon letih utrla pot v podzemlje skozi karbonatne kamnine. Voda se s tem, ko se pretaka skozi apnenec, prečiščuje in obogati z minerali in rudninami, zato so kraški izviri, ki privrejo na dan v visokogorskih dolinah, pomembni vir kakovostne pitne vode. Da bi jih pravočasno zavarovali, so v dolini Kamniške Bistrice začeli izvajati obsežne raziskave. Sledenje podzemskih vodnih tokov na zakraselih visokogorskih kraških planotah se je izvajalo med leti 1990 in 1994.

Velika in Mala planina

Junija leta 1990 so v Breznu v Jerohi, ki leži vzhodno od Koritnega vrha na Veliki planini, obarvali vodotok. Zbiranje vzorcev vode je potekalo ob celotnem vznožju planine – Lučki Beli, Lučnici in Brložnici v porečju Savinje ter v Kamniški Beli, Kopsičnici, Konjskem potoku, zajetju v Krivčevem in Črni v porečju Kamniške Bistrice. Po desetih dneh, ko je deževje napolnilo vodotoke, se je barva pojavila na izviru Lučnice, ki je močno obarvana tekla vse do Luč. Vzorce vode so pobirali 21 dni in poleg Lučnice se je slabše obarvalo tudi zajetje v Krivčevem, v dolini Črne. (Kregar, 1991) Kregar ugotavlja, da je pod Veliko planino solidno dolg in deloma potopljen jamski sistem. Ker v Lučki Beli ni bilo sledov obarvanja, sklepa, da se voda s planote podzemno usmerja v bolj oddaljeno dolino Lučnice proti vzhodu, ne pa proti severu v bližnjo Lučko Belo. V Lučko Belo naj bi se usmerjale le vode z višje ležečih hidrografskih pasov Velike planine. (Kregar, 1991)

Leta 1991 so oktobra obarvali vodo v požiralniku pod Črnuškim domom na Mali planini. Po štirih dneh se je pojavilo vidno obarvanje na Lučnici, ki je trajalo nekaj dni. (Novak, 1994/95)

Karta 1: Topografska karta doline Kamniške Bistrice
(Vir: http://upravneenote.gov.si/fileadmin/pageuploads/ue-kamnik/ue_kamnik_karta.jpg, 2007)

nih in čelnih moren vse do naselja Kopsičče. Praga je manj predvsem zato, ker v visokogorskih hudourniških dolinah, kakršne so v zgornjem delu porečja, izrazito prevladuje rečna erozija pred akumulacijo naplavin.

Relief

Današnja oblika doline Kamniške Bistrice je posledica več kompleksnih procesov. Na relief so vplivala geotektonska dogajanja, kamninska sestava porečja, delno vulkanizem, delovanje ledenikov in glavna reka s svojimi pritoki. V dolini se prepletata dva tipa reliefa – fluvio-glacialni in kraški. Glede na reliefne značilnosti lahko to območje razdelimo na tri glavne enote: *osrednji visokogorski greben*, *visokogorske planote in uravnave* ter *globoke ledeniško in rečno preoblikovane doline*.

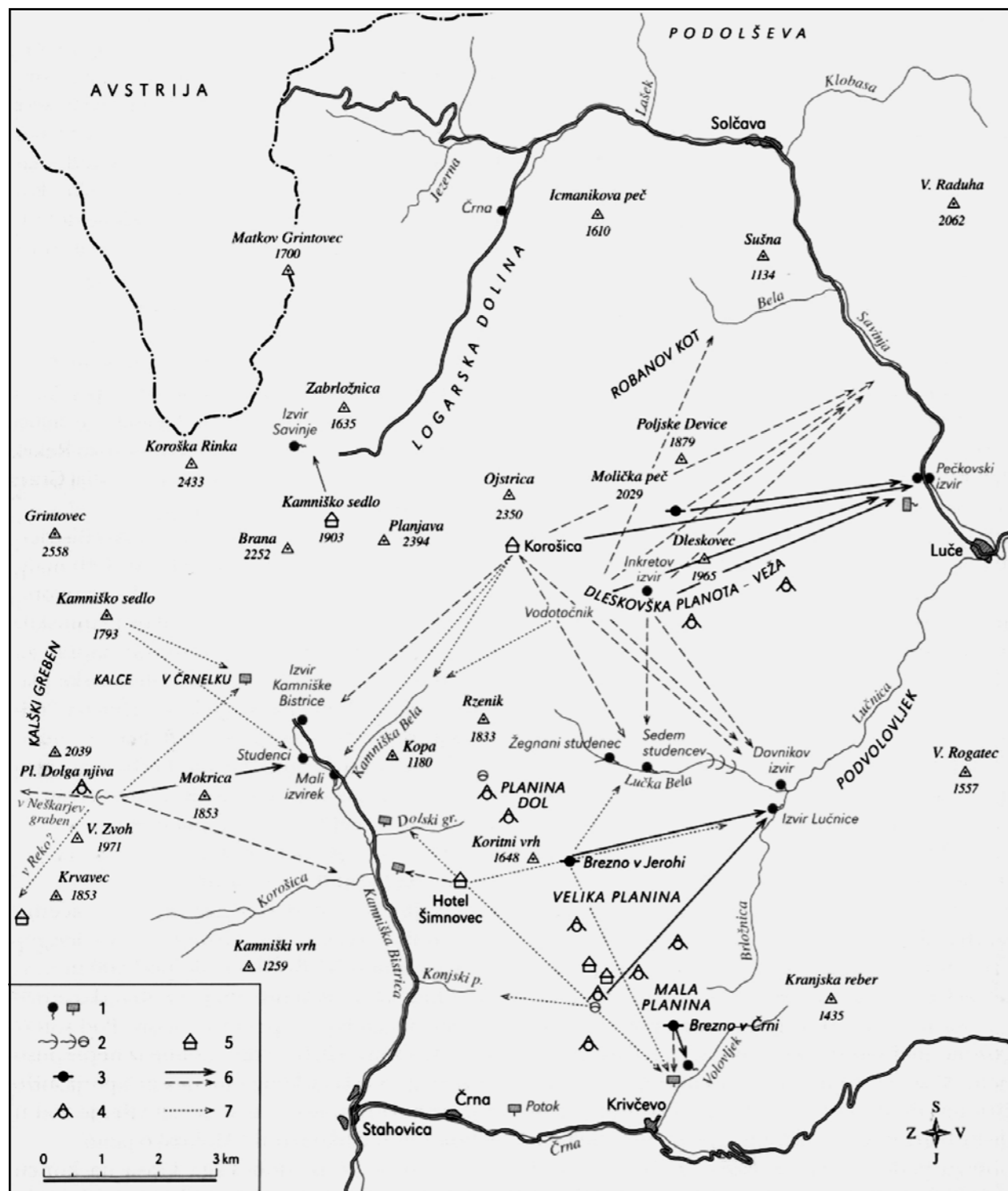
Dolina je presekana s številnimi tektonskimi prelomi in počmi. Kjer potekajo glavni prelomi, je kamnina najbolj razpokana in pretirna, zato so prav tu nastale glavne rečne doline. Voda je vzdolž teh prelomov in počmi najlažje opravila svojo korozivno in kasneje še denudacijsko nalogo ter izdolbla grupe, zajede, sedla in podobne pojave, povezane z rečno erozijo. Tektonska preteklost in kamninska sestava sta imeli pomembno vlogo tudi v pleistocenu, ko so se ledenikom pretirte in bolj zdrobljene kamnine precej manj upirale kot živa skala. Zato so na področju manj odpornih kamnin širše doline in obratno. (Šiferer, 1961: 10)

Ker je na območju doline največ apnenca in dolomita, tu prevladuje kraški tip reliefa. Najbolj razvite obli-

ke najdemo na visokih planotah (Velika planina, Veliki in Mali podi, Kalce in druge višje ležeče uravnave), kjer je stoječa voda počasi korodirala karbonatno kamnino v navpični smeri.

Kamniška Bistrica in površni pritoki so v tisočletjih izdolbili globoke doline, ki so jih deloma razširili in poglobili pleistocenski ledeniki. Tako je zatrep doline zaradi ledeniškega delovanja najbolj razširjen, kar daje dolini neobičajen videz. Vse doline v zatrepu imajo namreč tipično ledeniško obliko črke U kot tudi glavna dolina vse do sotočja s Korošico (spodnja postaja vzpenjače), do koder je segal ledenik. Od tu naprej ima obliko črke V, kar se nazorno vidi iz vzpenjače. Zaradi skromne masivnosti gorovja in manjše količine padavin so bili ledeniki v Kamniško-Savinjskih Alpah razmeroma majhni, zato so ledene mase preoblikovale v glavnem višje predele na tem območju. Kamor ledeniki niso segli, imajo doline fluvialni tip reliefa.

Oblikovanje reliefa poteka tudi v današnjem času. Prav v Alpah so recentni geomorfološki procesi stalno na delu. V višinah nad gozdno mejo, tam, kjer ni prepereline, stalno poteka mehansko preperevanje, ki ga povzroča pogosto zamrzovanje vode v skalnih razpokah. Da so ti procesi intenzivni, nam kažejo obsežna melišča. Strme stene občasno prizadenejo skalni podori, ki so bolj pogosti na severni strani. Ob intenzivnejših padavinah hudourniške vode prenašajo ogromne količine grušč, ki ob vznožju tvorijo vršaje. Pomembna je vloga gozda, ki požira velike količine vode in jo počasi spravlja do svoje struge ter s tem omejuje njene erozijske in denudacijske procese. Brez goz-

Sl. 400 Podzemeljske vodne povezave v Kamniško-Savinjskih Alpah (po Novaku, 1994/95, Geologija, 37–38). Na onesnaženost voda vplivajo tudi odpadne vode planinskih koč, tudi če so tisoč in več metrov nad zajetji.
 Legenda: 1 – pomembnejši izviri ali zajetja, 2 – požiralnik, 3 – brezno, 4 – planina, 5 – planinska koča, 6 – ugotovljene podzemeljske povezave, 7 – verjetne podzemeljske povezave.

Karta 2: Podzemeljske vodne povezave na območju porečja (Dušan Novak, v Gams 2003)

nec 19. stoletja so se začela prva resnejša opazovanja vremena, ko so pri izviru Kamniške Bistrice leta 1897 postavili opazovalno postajo z dežemerom. (Pavšek, 2006)

Glavna dejavnika podnebja sta padavine in temperatura. Klasifikacija je povzeta po prispevku Darka Ogrina *Podnebni tipi v Sloveniji* (Ogrin, 1996: 40), ki je podnebje Kamniško-Savinjskih Alp glede na padavine in temperaturo razčlenil na **podnebje višjega gorskega sveta** (povprečna temperatura najtoplejšega meseca pod 10 °C, submediteranski padavinski režim, povprečna letna količina padavin 2000 do nad 3000 mm) in **podnebje nižjega gorskega sveta v zahodni Sloveniji** (povprečna temperatura najtoplejšega meseca nad 10 °C, submediteranski padavinski režim, povprečna letna količina padavin 1600 do nad 3000 mm).

ga sveta (povprečna temperatura najtoplejšega meseca pod 10 °C, submediteranski padavinski režim, povprečna letna količina padavin 2000 do nad 3000 mm) in **podnebje nižjega gorskega sveta v zahodni Sloveniji** (povprečna temperatura najtoplejšega meseca nad 10 °C, submediteranski padavinski režim, povprečna letna količina padavin 1600 do nad 3000 mm).

Padavine

Padavinski režim nam prikaže časovno razporeditev padavin čez leto; če pa je padavinskih postaj več, pa tudi prostorsko. *Sredozemski* padavinski režim imajo območja, ki imajo višek padavin v oktobru in novembru, *celinskega* pa tam, kjer je višek padavin v maju in juniju. Kakšen režim ima neko območje v Sloveniji, nam določa indeks mediteranskosti padavin, tj. primerjava količine padavin v oktobru in novembru s količinami v maju in juniju. Za Kamniško Bistrico je razmerje pozitivno, kar pomeni, da ima višek padavin v oktobru in novembru in po tej klasifikaciji sodi v *submediteranski* padavinski režim.

Na območju porečja so tri padavinske in ena klimatološka postaja, ki vse merijo količino padavin. V Kamniški Bistrici (601 m), na Črnicu (842 m), na Ambrožu pod Krvavcem (990 m) in klimatološka postaja na Krvavcu (1740 m).

V luči napovedovanih podnebnih sprememb smo preverili nekaj podatkov:

	Kamniška B.	Krvavec	Ambrož pod Krv.	Črnic
1961–1990	2161 mm	1456 mm	1580 mm	1662 mm
1991–2006	1936 mm	1370 mm	1623 mm	1701 mm

Preglednica 1: Obdobjne padavine v porečju (ARSO, 2007)

Preglednica 1 prikazuje obdobjno povprečno količino padavin na vseh štirih postajah. V Kamniški Bistrici in na Krvavcu se je količina padavin glede na obdobje 1961–1990 v zadnjih 15 letih zmanjšala, kar kaže na trend zmanjševanja skupne količine padavin za ti dve postaji. Vendar pa podatki za Ambrož in Črnic, kjer se je skupna količina padavin celo nekoliko povečala, tak sklep postavljajo pod vprašaj. Tudi pogled na diagram 1, ki kaže potek petletnih količin padavin za obdobje 1961–2005, ne razkriva statistično značilnega trenda. Zaznan je le rahel upad količine padavin

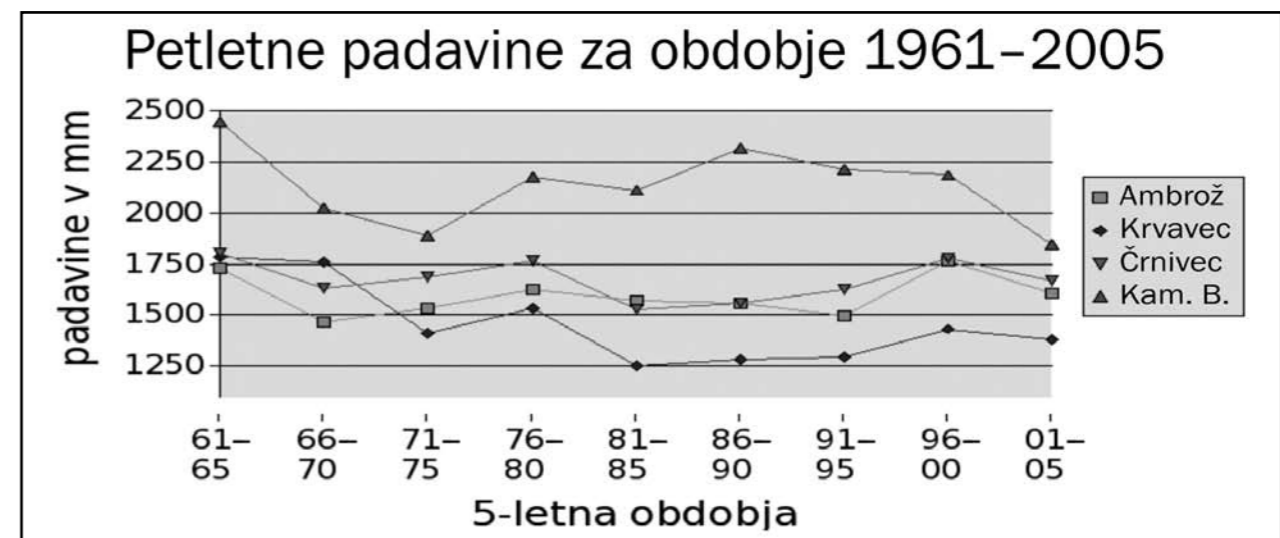

Diagram 1: Potek količine padavin po 5-letnih obdobjih (ARSO, 2007)

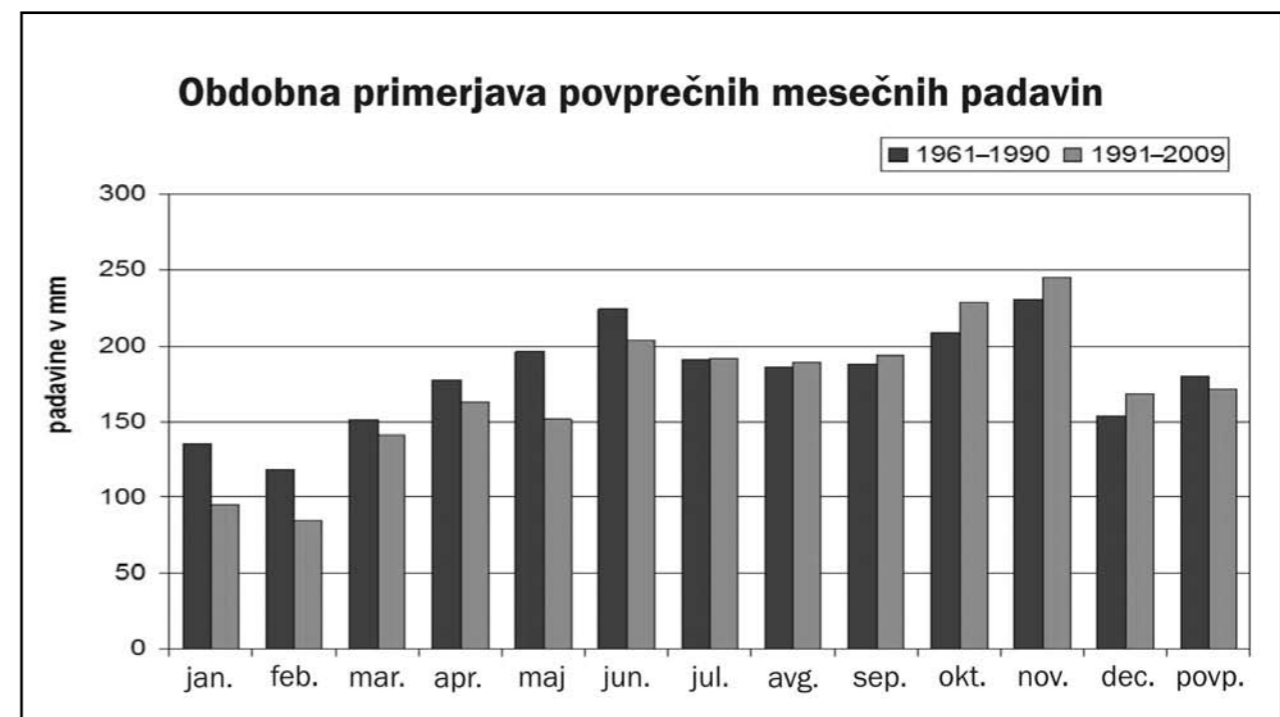

Diagram 2: Primerjava povprečnih mesečnih padavin med obdobjema od 1961–1990 in 1991–2009 po mesecih za Kamniško Bistrico (ARSO 2010)

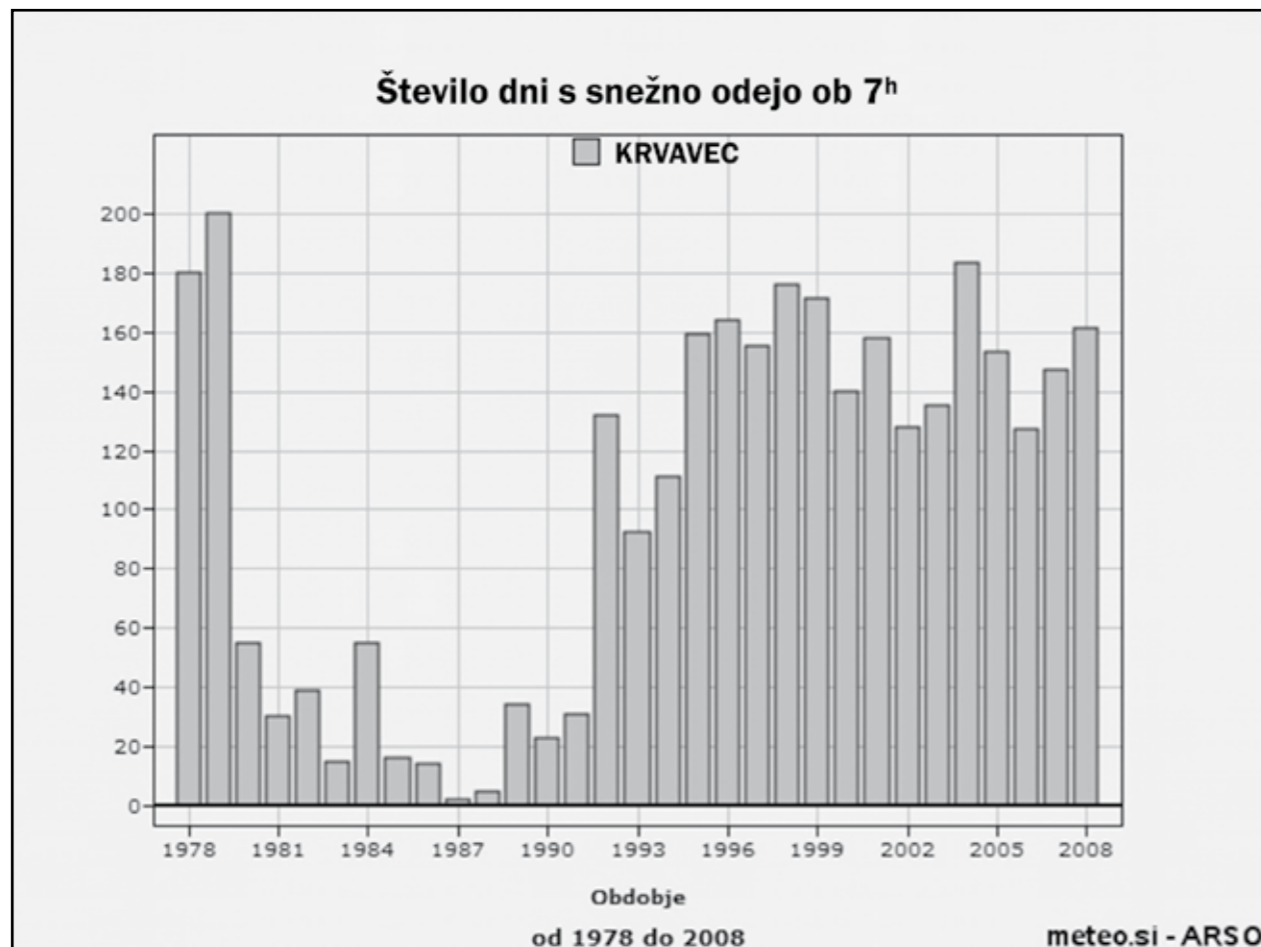
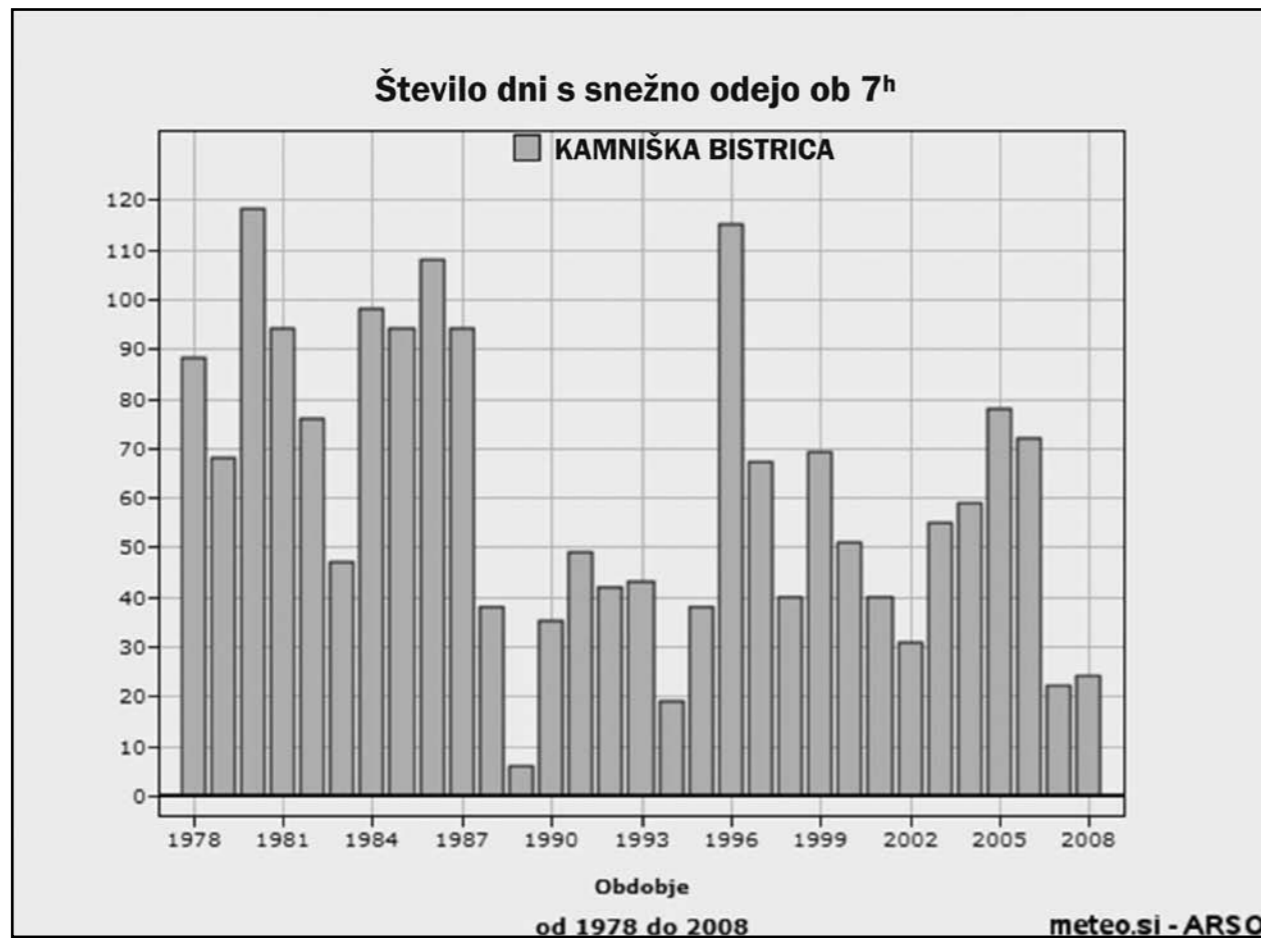

Diagrama 3 in 4: Število dni s snežno odejo v Kamniški Bistrici in na Kravcu v obdobju 1978–2008

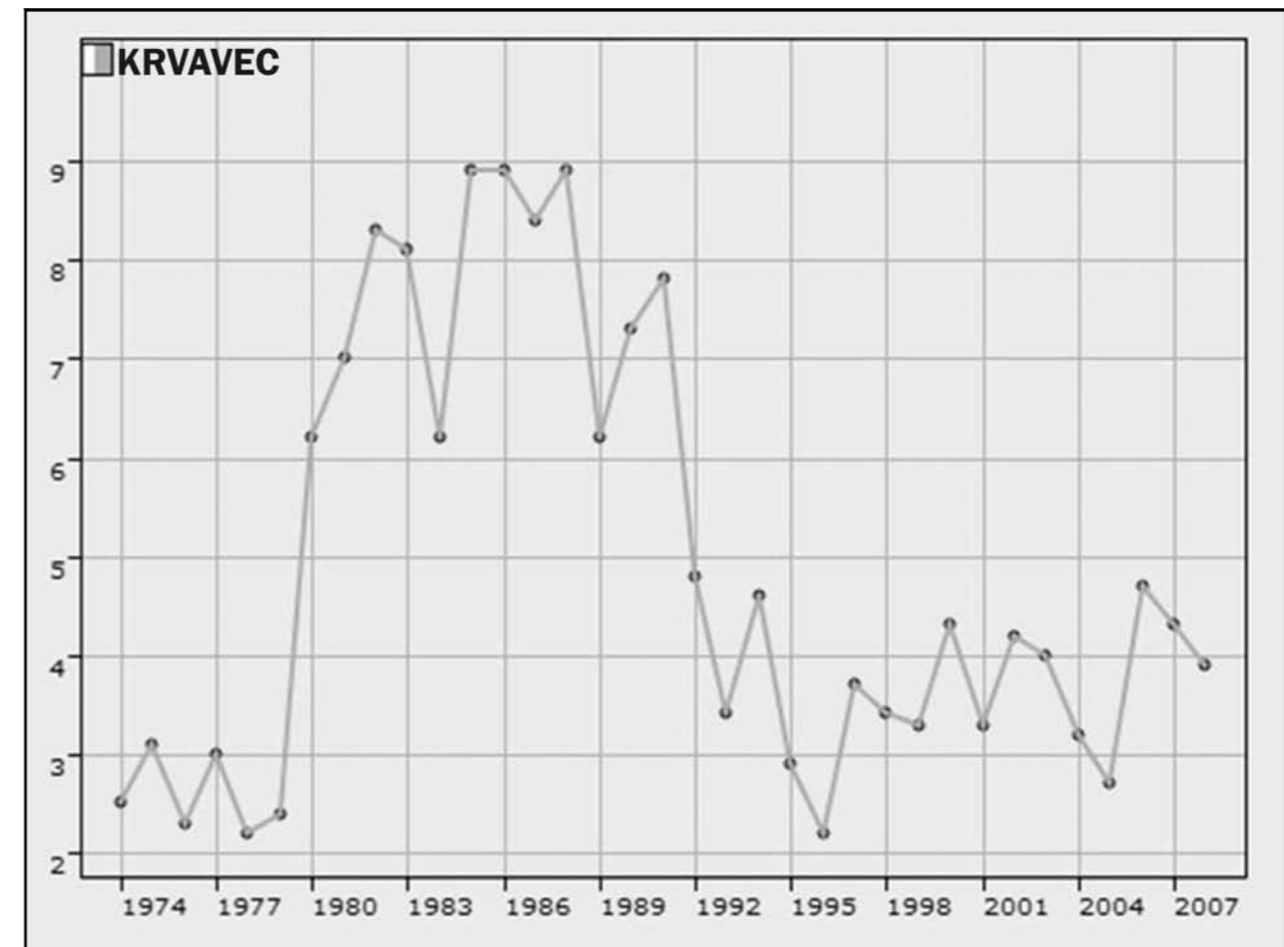
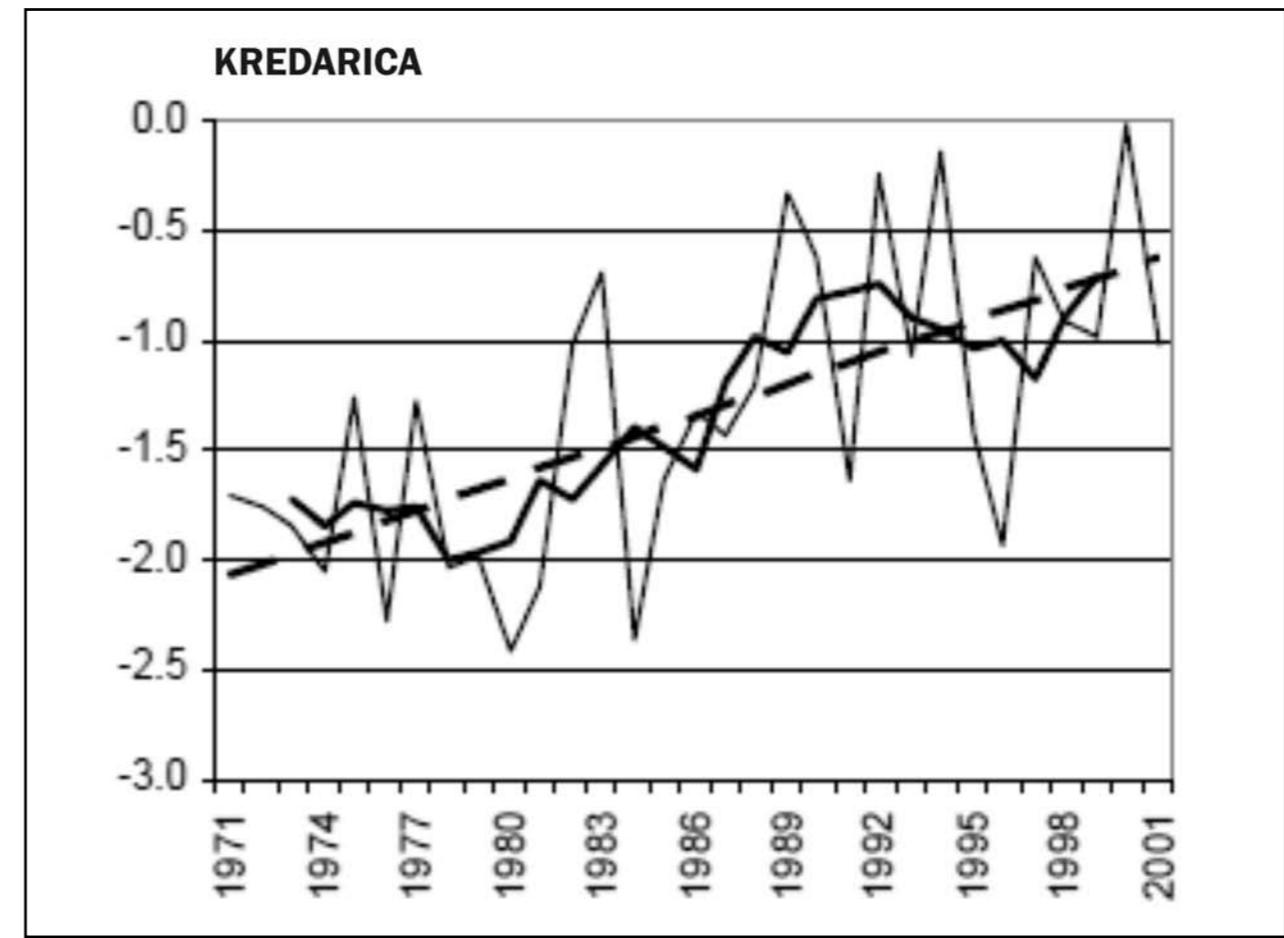

Diagram 5 in 6: Povprečna letna temperatura na Kredarici (1971–2001) in na Kravcu (1974–2008) (ARSO, 2009)

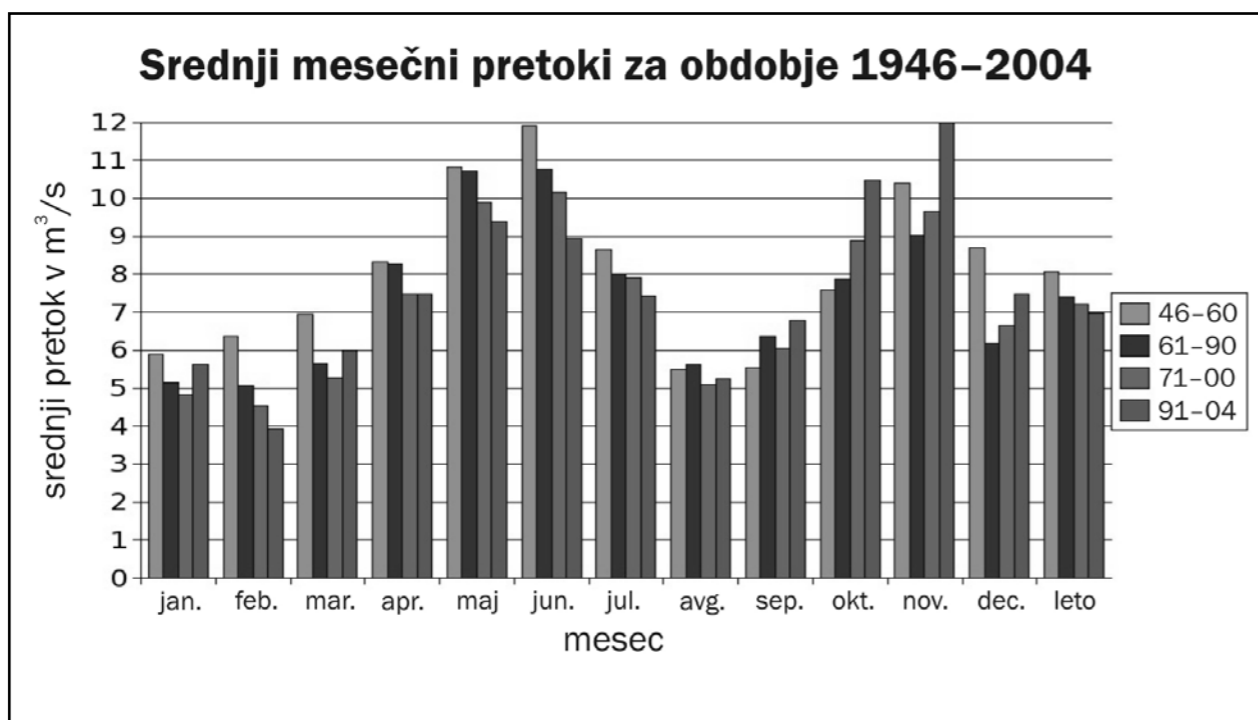

Diagram 7: Srednji mesečni pretoki po obdobjih za vodomerno postajo Kamnik I (ARSO, 2007)

snežnice in padavinske vode. To pa pomeni veliko pokrajinsko občutljivost kraških vodonosnikov v dolini, ki oskrbujejo s kakovostno pitno vodo velik del kamniške občine. Opis naravnogeografskih značilnosti in nastanka doline lahko pripomore k boljšemu razumevanju delovanja alpskega krasa in njegovih specifik, kar je zelo pomembno za sonaravni razvoj v tej za turizem privlačni alpski dolini. Pomemben je celostni pristop do problematike onesnaževanja v dolini, predvsem pa vodnih virov.

Potrebno bo previdno ravnanje z gozdovi, katerih varovalna funkcija se ob vedno bolj ekstremnih ujmah še povečuje. Gozdovi varujejo pred erozijo tal, ki jo povzročajo hudourniške vode, obenem pa vpijajo padavinsko vodo in jo počasi dovajajo do struge.

Podzemeljske vode v Alpah so eden zadnjih pomembnih virov pitne vode. Povečana turistična dejavnost v Alpah prinaša s seboj tudi večjo pokrajinsko ogroženost. Raziskave o podzemnem pretakanju vode so pokazale na možne posledice ob onesnaženju. Ob ugodnih padavinskih razmerah se lahko v razmeroma kratkem času onesnažijo oddaljeni viri pitne vode v dolini. Gre predvsem za smučarska centra na Krvavcu in Veliki planini in njuno turistično infrastrukturo ter planinske domove v Kamniško-Savinjskih Alpah. Problem je tudi turistično naselje na Veliki planini, do koder že vsakdo lahko pride z avtomobilom.

Podatki o padavinskih razmerah v zadnjem času kažejo na določene odmike od dolgoletnega povprečja. Padavinska postaja v Kamniški Bistrici je v zadnjem obdobju (1996–2005) izmerila že znatno manjšo količino padavin, kar bi lahko povezali s splošno otoplitvijo, ki prinaša povečano evapotranspiracijo vode ter vpliva na manjše število dni s snegom v visokogorju. Sneg je faktor, ki uravnava distribucijo vode in jo dovaja rekam v poletnih mesecih, ko je učinek izhlapevanja najmočnejši. Podatki za Kamniško Bistrico nakazujejo manjšo količino padavin v obliki snega, kar

lahko pomeni spremembo pretočnega režima. Preučevanje pretočnih razmer reke je pomembno predvsem z vidika smotrnega gospodarjenja z vodami ob vedno večjem številu poplav in suš. Analiza pretokov je pokazala, da ima reka dejansko manj vode v zadnjem obdobju (1991–2004) in da se je Kamniški Bistrici po teh zadnjih podatkih celo spremenil rečni režim iz alpskega snežno-dežnega v alpskega dežno-snežnega. Vedeti pa moramo, da so 15-letni nizi statističnih analiz precej prekratki za dokončno sklepanje.

Po drugi strani pa je treba upoštevati dejstvo, da statistične analize prikrijejo vpliv ekstremnih dogodkov, katerih trend naj bi bil v porastu, učinek pa močnejši. Ekstremni dogodki lahko s svojimi ekstremnimi vrednostmi zakrijejo dejansko stanje, zato bi bile potrebne raziskave tudi v tej smeri.

Ker je alpski kras (in kras v celoti) izjemno občutljiv na onesnaževanje, mora njegova zaščita temeljiti na razumevanju zakonitosti njegovega delovanja in dobrem poznavanju geografskih, hidrografskih in hidrogeoloških značilnosti tega območja. Zato imajo z razmahom turizma v dolini Kamniške Bistrice največjo odgovornost upravljavci in načrtovalci človeških dejavnosti, ki morajo upoštevati vse specifične območja.

Da bi zavarovali pokrajinsko občutljiva kraška območja, so v zadnjem času razvili koncept kartiranja naravne ranljivosti podzemne vode za onesnaženje, ki prikazuje naravne značilnosti vodonosnika. Če takšnim kartam dodamo še potencialne in dejanske obremenjevalce podzemne vode, se lahko oceni tveganje za onesnaženje vodnih virov. Takšno kartiranje daje tudi možnost, da se v primerih onesnaženja predvidi ekološka škoda in izdela prednostni seznam ukrepov.

Porečje Kamniške Bistrice je, tako kot celotne Kamniško-Savinjske Alpe, bogastvo tega območja, zato je treba pri vsakem posegu v to občutljivo pokrajinsko enoto dobro razmisliti.

Dolina Kamniške Bistrice – geografske značilnosti, pomen vodnih virov in podnebno-hidrološke razmere

Povzetek

Dolina Kamniške Bistrice je zaradi zanimivega visokogorskega okolja in visoke kakovosti svojega vodnega toka vedno bolj privlačna za obiskovalce. Večje število ljudi prinaša večjo obremenitev za okolje, kar še posebej velja za tako občutljiva območja, kot je alpski kras.

Namen tega prispevka je prikazati naravnogeografske značilnosti doline Kamniške Bistrice in na podlagi teh preučiti nekatere geografske spremenljivke, kot so podnebje in hidrološke razmere. Opis geografskih danosti služi boljšemu razumevanju delovanja zapletenega kraškega sistema, ki vpliva na hidrogeološke in hidrološke razmere v dolini.

Prispevek opisuje geološko, tektonsko in kamninsko zgradbo in njihov vpliv na reliefne značilnosti v dolini Kamniške Bistrice, s pomočjo katerih so predstavljene tudi ugotovitve raziskav podzemnega pretakanja vode v luči možnega onesnaženja virov pitne vode v dolini. Alpski vodonosniki so namreč pomemben vir pitne vode za prihodnost.

Preučevane so bile padavinske in hidrološke razmere v povirju Kamniške Bistrice. Z nekaterimi podatki, pridobljenimi na ARSO, prispevek skozi dolgoletne nize ugotavlja odstopanja od statistično značilnih trendov za padavinske razmere in pretoke Kamniške Bistrice in jih vrednoti z vidika napovedanih podnebnih sprememb.

The Kamniška Bistrica Valley – Geographical Features, the Importance of Water Resources and Climate-Hydrological Conditions

Summary

The Kamniška Bistrica valley is becoming more and more attractive for visitors due to its interesting mountain environment and high quality of river running through it. However, the growing number of people visiting the valley brings along many negative effects on the environment, especially in such vulnerable area as Alpine limestone area.

This paper explores natural geographical characteristics of the Kamniška Bistrica valley, based on which it examines geographical variables such as climate and hydrological conditions.

A detailed description of geographical features serves for better understanding of this complex limestone system, which hydro geological and hydrological conditions strongly depend on.

The paper also deals with geological, tectonic and lithological structures and their influence on the relief features and underground water streaming considering possible pollution of water resources in the valley.

In the future Alpine aquifers will become very important as clean water sources. Precipitation regime and hydrological conditions are additionally presented in the paper. Gathered pieces of information point out

some significant deviations considering the statistical trends of the last couple of decades. These results have later been evaluated in consideration with the predicted global climate changes.

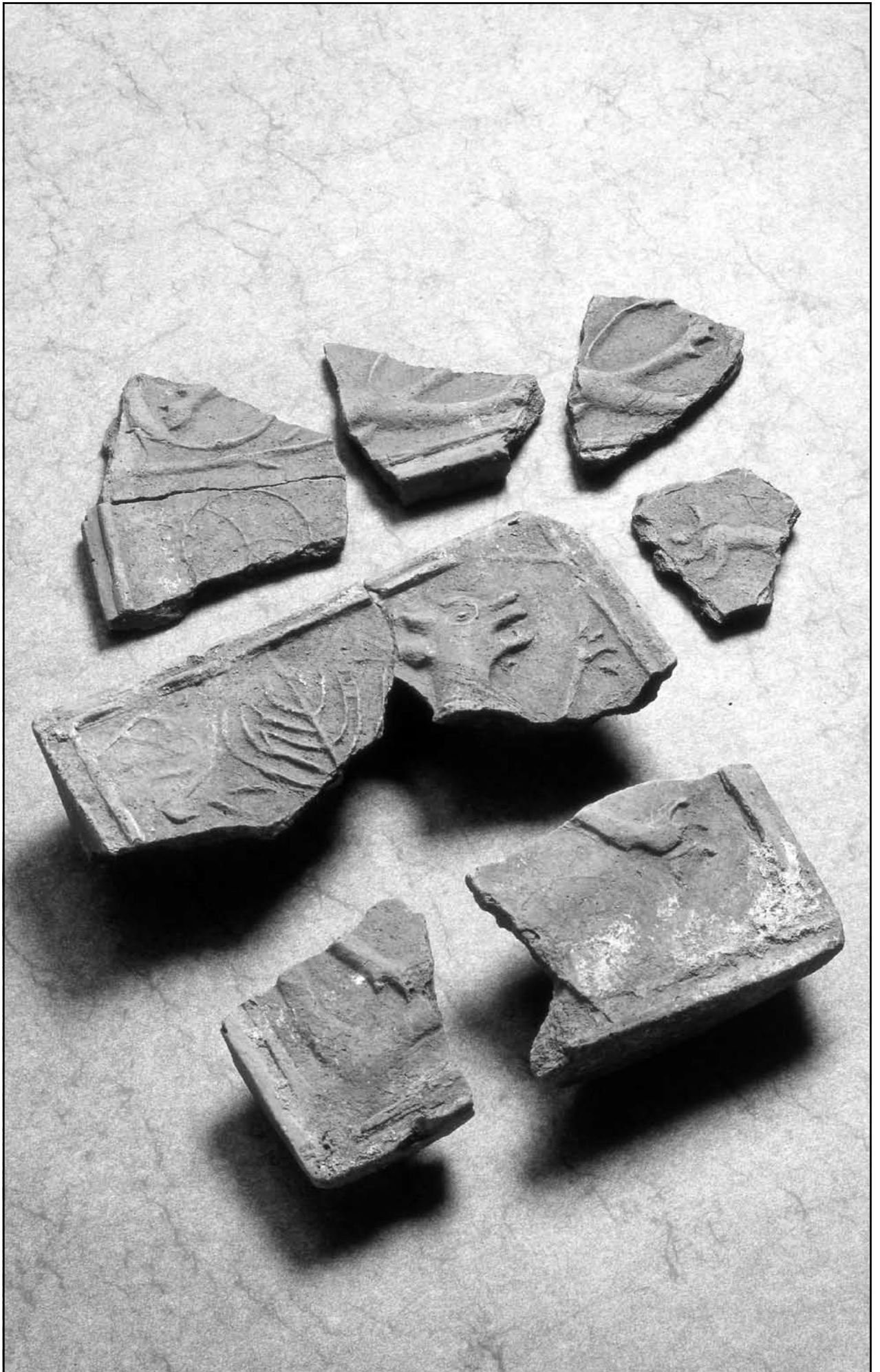
Literatura

- CEGNAR, Tanja, 2007: Padavine, v *Vodno bogastvo Slovenije*. ARSO.
- CELARC, Bogomir, 2004: Geološka zgradba, v *Kamniško-Savinjske Alpe: planinski vodnik*. Ur. Vladimir Habjan in dr. Ljubljana.
- FRANTAR, Peter, HRVATIN, Mauro, 2005: Pretočni režimi v Sloveniji med letoma 1971 in 2000. *Geografski vestnik* 77. 115–127.
- GAMS, Ivan, 2003: *Kras v Sloveniji – v prostoru in času*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- KLEMEN, Bojan, 2007: V Kamniku pijejo dobro vodo. *Delo*, 14. 02. 11.
- KOLBEZEN, Marko, 1998: Hidrografija. *Geografija Slovenije*. Uredila Ivan Gams, Igor Vrišer. Ljubljana: Slovenska matica.
- KREGAR, Vido, 1991: Sledenje podzemnih voda na Veliki planini. *Naše jame* 33. 92–94. Ljubljana: Jamarska zveza Slovenije.
- NOVAK, Dušan, 1994: Kje se napaja Kamniška Bistrica?. *Kamniški občan*, 13. 01.
- NOVAK, Dušan, 1994: Oskrba s pitno vodo v občini Kamnik. *Geografski vestnik* 66. 145–160.
- NOVAK, Dušan, 1994/95: Podzemeljske vode v Kamniških in Savinjskih Alpah. *Geologija* 37–38. 415–435.
- NOVAK, Dušan, 1995: Raziskovanje podzemeljskih voda na Kamniškem. *Kamniški občan*, 09. 03.
- OGRIN, Darko, 1996: Podnebni tipi v Sloveniji. *Geografski vestnik* 68. Ljubljana. 39–56.
- PAVŠEK, Miha, 2006: Kamniškobistriško vreme. *Dnevnik*, 21. 06.
- ŠIFRER, Milan, 1961: *Porečje Kamniške Bistrice v pleistocenu*. Ljubljana: SAZU.

Viri

- ARSO – Agencija republike Slovenije za okolje, avgust, 2007: <http://www.arso.gov.si/>.
- ARSO: Podnebne razmere v Sloveniji – obdobje 1971–2000 (avgust 2007).
- ARSO: Vodno bogastvo Slovenije.
- Geološka karta Slovenije, Geodetski zavod Slovenije, 1990.

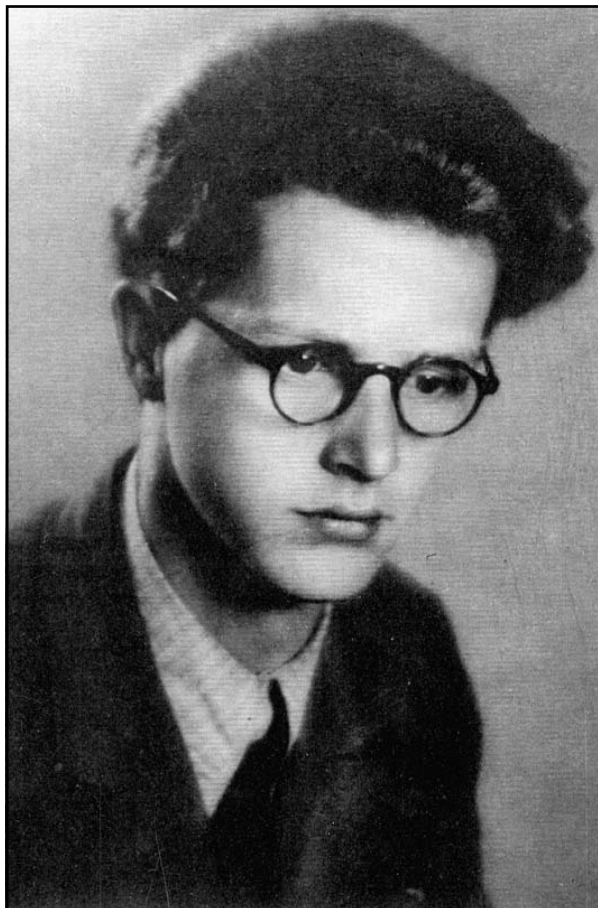

France Balantič med modernostjo in tradicijo

Literarna kritika in zgodovina sta se več kot pol stoletja od spremne besede Tineta Debeljaka k prvi izdaji Balantičevih pesmi (1944) do temeljne monografije *France Balantič* izpod peresa Franceta Pibernika (2008) posvečala Balantičevi osebnosti, usodi in pesniškemu delu, resda s presledki in različnimi pristopi, ves čas pa vendar izjemno prizadeto, vztrajno in raziskovalno uspešno. Po več ko petdesetih letih tega raziskovanja je mogoče reči, da je večina vprašanj, ki so se odpirala razumevanju in razlaganju Balantičeve poezije, primerno osvetljenih, med njimi tudi tista, ki so se zdela od vsega začetka sporna. To velja celo za Balantičevo udeležbo pri vaških stražah in v domobrantskih enotah v letu 1943, kjer je bil ubit; dejstva, ki jih predstavlja Pibernikova monografija, omogočajo razumevanje tudi te plati pesnikove eksistence.

Kljub vsemu nam ostaja še zmeraj na voljo vpogled v najsplošnejše, še ne dovolj opredeljene odlike Balantičeve poezije, ki v temelju določajo njen pomen in vrednost. Prepoznati jih je mogoče na treh ravneh – najprej z dejstvom, da so Balantičeve pesmi primer »čiste« poezije v pravem pomenu besede; nato s spoznanjem, da je v njegovem pesništvu dosežen spoj obeh silnic, ki jih je Josip Vidmar leta 1932 imenoval izpovedovanje in oblikovanje; da je Balantič torej po isti meri oblikovalec in izpovedovalec, kar ga uvršča med osrednje slovenske lirike. In da ga je nazadnje mogoče imenovati pesnika moderne klasike, ker se v tej poeziji združuje modernost s tradicijo, ki velja za klasično.

Kar zadeva pojem »čista poezija«, seveda ob Balantiču ni treba misliti na skrajni primer »absolutne« poezije, kot so v krogih larpurlartizma in simbolizma imenovali pesniško ustvarjanje, ki je hotelo biti samo še formalno-estetsko, brez snovi, pomenov in smisla. Pač pa je »čisto« poezijo pri Balantiču treba razumeti kot pesniško ustvarjanje, v katerem nimajo mesta časovne, politične, socialne ali kulturne ideologije. V času, ko je bil gimnazijec in študent, se pravi, preden je odšel med vaške stražarje in zatem domobrance, se je sicer gibal med različnimi ideološkimi skupinami tedanjega mladega katolištva, od Tomčevih »mladcev« do Ehrlichovih »stražarjev«, vendar se ni tesneje povezal z nobeno med njimi; ni bil član Kocbekovega kroga pa tudi ne Katoliške akcije. Morda je bilo tudi to med razlogi, da je ostajalo njegovo pesništvo do kraja neideološko. Dejstvo je, da celo takrat, ko je oblikoval socialno-proletarske motive, teh ni podrejal splošnim socialnim ali socialističnim idejam. Kot je bilo že večkrat rečeno, se Balantičeva poezija s svojo neideološkostjo razlikuje od sočasnih pesmi Mateja Bora ali Karla Destovnika Kajuha, pa tudi od Kosovela v njegovi »levi« avantgardni fazi in od Gradnikovih pesmi z nacionalno ali pa socialno konservativno tematiko. Balantič očitno nadaljuje usmeritev, ki so jo med vojnama v slovensko liriko vnašali predvsem katoliški pesniki od Antona Vodnika do mladega Kocbeka in nekaterih Balantiče-

vih vrstnikov, usmeritev, ki se je odmikala od vsakršne ideologije v čisto duhovno poetičnost. Posebnost Balantičevega primera je pač ta, da je ustvarjal »čisto« poezijo v času, ko so se ideološki in politični spori zaostriili do skrajnosti.

Drugo odliko Balantičeve poezije je po Vidmarjevi opredelitvi, ki jo je prevzel od nemških literarnih teoretikov, mogoče razumeti kot spoj oblikovalnega in izpovedovalnega načela. Medtem ko je Vidmar priznal Župančiču pretežno oblikovalnost in Gradniku bolj ali manj prevladujočo izpovedovalnost, je v Balantičevi poeziji oboje enako močno in med sabo usklajeno. Osebna izpoved je v teh pesmih nenavadno neposredna, konkretna in v mnogih primerih drastično odkrita, kot jo redko najdemo pri večini Balantičevih predhodnikov, kjer je bila prikrita ali umetno stilizirana. Ta izpovedovalnost se veže s strogo oblikovalno disciplino, redoma se preliva v mrežo presenetljivih metafor, v niz sunkovito izrečenih in hkrati v celoto trdno vgrajenih stavkov, v dramatično valovanje ritma, ki je ostrejši, kot smo ga navajeni pri drugih mojstrih slovenskega verza – vse to pa tako, da ohranjajo te jezikovne tvorbe ob teži vanje vložene izpovednosti svoj formalno-estetski učinek kot sam po sebi vreden del celote.

Za Balantiča najbolj določilna je tretja posebnost njegove poezije, ki jo je mogoče zajeti v pojem moderne klasike. S tem je rečeno, da se v njegovih pesmih, zlasti osrednjih, na svojevrsten način združujeta modernost evropske lirike in tista slovenska pesniška tradicija, ki nam velja za klasično. Prav v tem se razlikuje od pesnikov, ki so se v slovenskem prostoru odpirali spodbudam evropske moderne, zlasti tistim iz Baudelaireja, pa tudi iz Rilkeja in Trakla, ne nazadnje skrajno-

---

France Balantič med modernostjo in tradicijo

Povzetek

Prispevek namenja pozornost tistim odlikam Balantičevega pesništva, ki doslej v strokovni literaturi še niso bile dovolj upoštevane: najprej dejstvu, da gre za primer »čiste« poezije v nasprotju z ideološkim pesništvom mnogih njegovih sodobnikov; nato spoju izpovedovalnosti in oblikovalnosti, ki sta v njegovih pesmih enakovredni in skladni; nazadnje pa klasičnosti te poezije, v kateri se druži slovenska tradicija, predvsem Prešernova, s prvimi moderne evropske poezije ne samo na formalno-estetski ravni, ampak predvsem na vsebinski – tu se dotika bistvenih problemov modernega človeka, kot so izgubljenost v odtujenem svetu, erotična zasvojenost, nevarnost zgodovinskega časa, vrednostna praznота nihilizma, iskanje rešitve v Bogu. V oblikovanju te problematike se Balantič opira tako na klasične pesniške forme kot na metaforiko in asociativnost modernega pesniškega jezika.

France Balantič – Between Modern and Traditional

Summary

The article focuses mainly on superior features of Balantič's poetry that has yet not been appreciated enough in nonfiction; firstly due to the fact that his poetry is »pure« in contrast with ideological poetry of his contemporaries; secondly due to the uniformity of declaring and form; lastly due to the plainness of his work where Slovene tradition, especially Prešeren's, is combined with features of modern European poetry, not only on formal-aesthetic level but mostly with its contents. His works refer to problems of a modern man, such as a feeling of being lost in estranged world, addiction to erotics, dangers of historical time, the emptiness of nihilism and searching for salvation. Balantič bases his ideas on standard poetic forms as well as on imagery and associativeness of modern poetic language.

Prispevek pripadnikov teritorialne obrambe v občini Kamnik v času osamosvajanja

Uvod

Temeljni namen tega zapisa je objaviti seznam vseh pripadnikov TO občine Kamnik in se zahvaliti vsakemu posamezniku posebej za prispevek k osamosvojitvi Republike Slovenije.

Vprašanje je, kakšen pomen bo imel ta zapis v dočnosti. Tistim, ki jih bo zanimalo, bo dal odgovor na vprašanje, kdo so bili vojaki iz občine Kamnik, ki so branili nastajajočo samostojno državo Slovenijo. K zapisu imen me je spodbudilo iskanje seznama borcev za severno mejo iz našega okolja in tudi seznama tistih, ki so se borili v drugi svetovni vojni. Celovitega pregleda nisem našel.

V preteklih letih sem v zbornikih poskušal opisati dogodke na ravni občine Kamnik, ki so bili po moji presoji najpomembnejši za vojaški del osamosvojitve. Teme pisanja sem razdelil v nekaj sklopov, in sicer: nastanek in razvoj teritorialne obrambe Republike Slovenije, razorožitev TO in nastanek Manevske strukture narodne zaščite, prepoznavanje JLA kot mogočega agresorja in priprave na spopad, agresija JLA na Slovenijo in prispevek TO občine Kamnik. Za zaključek je tu seznam vojaških obveznikov.

O vlogi posameznikov, ki povezani v skupnost zaznamujejo podobo velikih in veličastnih zgodovinskih dogodkov, je navadno malo zapisanega. Velika večina se v zgodovini »izgubi«, čeprav so mnogi, ki so sanjali skupne ideale, izgubili oziroma dali svoja življenja.

V novejši zgodovini Slovencev bodo tako zapisa predvsem Bučar, Pučnik, Kučan, Drnovšek, Peterle, Janša, Bavčar, Rupel in nekateri drugi. V daljšem zgodovinskem obdobju pa nam izkušnje kažejo, da le redki posamezniki ostanejo v zgodovinskem spominu naroda.

Pri pisanju se zavedam in upoštevam širši vidik tedanjih političnih razmer, od mednarodnih, ki jih simbolizira padec Berlinskega zidu, do razmer v tedanji Jugoslaviji. Večkrat sem tudi že zapisal, da spoštujem tudi prispevek drugih akterjev osamosvojitve v občini, predvsem zaslužnih na političnem in obrambno-varnostnem področju ter civilne družbe. Pisanje ne posega na druga področja tudi iz razloga, ker navadno pišem o zadevah, ki jih poznam ali mislim, da jih poznam.

Na moje predhodno pisanje so se odzvali nekateri kritiki, kar je prav in zaželeno, predlagam pa jim nekaj tem, ki bi bile po moji presoji zanimive, in sicer: delovanje družbenopolitične skupnosti, nosilcev javnih funkcij in političnih strank v času osamosvojitve; delovanje organov državne varnosti, organov za notranje

zadeve in milice; razorožitev TO občine Kamnik in pogled posameznih nosilcev odgovornosti.

Enotnost odločitve in vrednotenje zaslug

O enotnosti odločitve za samostojno in neodvisno državo Slovenijo govori podatek, da je za glasovalo 1,289.369 upravičencev ali 88.5 %, proti jih je bilo 57.800. Na voliščih je bila kar 93,2-odstotna udeležba. (Pesek, 2008) Tolikšnega števila volivcev in takšne enotnosti glasovanja verjetno na slovenskih voliščih ne bo nikoli več. Prav zaradi te izjemne enotnosti ni primerno iskati tistih, ki so glasovali proti. Glasovati proti je temeljna pravica sodobne družbe in vsakega posameznika. Tudi za to smo se borili v preteklosti.

Danes je za demokracijo v Sloveniji več pomembnejših tem. Žalostno je na primer, da se je zadnjih evropskih volitev udeležila slaba četrtnina upravičencev.

Danes imamo kar precej težav z vrednotenjem prispevka v času osamosvajanja. Pri podeljevanju priznanj za zasluge se pojavljajo razprave o upravičenosti ali bolje o neupravičenosti podelitev. Res je tudi, da je s priznanji vedno in povsod precej problemov, tudi na drugih področjih. To se dogaja tudi tam, kjer tega ne bi pričakovali, recimo pri kulturnikih oziroma tistih, ki mislijo, da to so. Nekaj podobnega je tudi s pisanjem. Pisatelj Tone Svetina je nekoč dejal: »Tisti, o katerih boš pisal slabo, ti bodo tako in tako zamerili, toda presenečen boš, zamerili ti bodo tudi tisti, za katere si mislil, da si jih predstavil v dobri luči.« (Sarnavsky, 2001)

Ne želim zabresti na področje ocenjevanja zaslug, bližje mi je zgolj opisovanje dogodkov. Najkrajšo, strnjeno oceno tedanjega časa je mogoče razbrati iz zapisa dr. Rosvite Pesek, novinarka in zgodovinarke, ki v nekaj stavkih opredeli bistvo tistega časa: »Verjetno bi tudi naslednice nekdanjih družbenopolitičnih organizacij, to je komunisti, mladinci in socialisti, šli v smeri samostojnosti in večanja republiških pristojnosti v razmerju do federalnih. Verjetno pa, vsaj kolikor zdaj lahko razberemo iz vseh teh magnetogramov in drugih virov, tako hitrega in učinkovitega reza, kot ga je naredil Demos in letu in pol, gotovo ne bi dosegli. Pri čemer je treba biti korekten in povedati, da so bila ustavna dopolnila k slovenski ustavi, ki so ponovno uveljavila samoodločbo naroda, sprejeta septembra 1989, torej še v starem skupščinskem mandatu. Ta dopolnila so bila, vključno z demokratičnimi volitvami spomladi 1990 temelj, na katerem se je dalo graditi.« (Pesek 2008)

Uresničili smo idejo politične in splošne svobode v lastni državi. Seveda pa je potrebno državo voditi, znati voditi, usmerjati mora razvoj družbe. Imeti mora svoj značaj, dušo, svoje vrednote, če želi, da jo bomo državljani spoštovali in upoštevali. Tudi državljani moramo pokazati svojo zrelost in k celotni podobi dati svoj prispevek.

Vsaka država in organizacija mora imeti svojo kulturo, kar velja tudi za posameznika. Ustvarjanje in razvrščanje skupnih vrednot in predvsem njihovo uresničevanje je velika dolžnost, ki kaže raven kulture nacije in spoštovanje pravil pravne države, ki so jih postavili in zavestno prevzeli ljudje te skupnosti.

Dejanja države in posameznikov moramo zapisovati z dejstvi, z resničnim spoznavanjem, v pravi podobi.

8. Jurišni odred, šifra enote 5521/50, zborna mesto Podgorje**Temeljne naloge:**

1. enota je bila junija 1991 uporabljena za varovanje Učnega centra Ig;
2. odred je bil poslan v pomoč silam TO v Trzinu, z nalogo uničenja desanta in posadk oklepnih transporterjev;
3. po spopadu v Trzinu je bila enota angažirana pri pretresu širšega območja Depale vasi in oddajnika Domžale;
4. po akcijah v območju Trzina je bila enota razmeščena v širšem območju Mengša in kasneje Pšajnovice z nalogo spremljanja razmer in zagotavljanja pripravljenosti za bojno delovanje;
5. enota je bila z 207 pripadniki najštevilčnejša enota TO občine Kamnik.

98.	AHLIN MARKO	KAMNIK
99.	ALANDŽAK PAVO	KAMNIK
100.	ARČON TOMISLAV	DUPLICA
101.	AVDIČ HALIL	SOTESKA
102.	BABNIK CIRIL	PODGORJE
103.	BABNIK DUŠAN	PODGORJE
104.	BABNIK JOŽE	KAMNIK
105.	BALANTIČ JANEZ	TUNJIŠKA MLAKA
106.	BAVDEK ROMAN	DUPLICA
107.	BEGIČ MIRAN	KAMNIK
108.	BELAVIČ ANTON	KAMNIK
109.	BELCIJAN ALEKSANDER	PODGORJE
110.	BERLEC MARKO	DUPLICA
111.	BEVC JANEZ	KAMNIK
112.	BOBEK ANTON	GODIČ
113.	BREZNIK SANDI	JARŠE
114.	BRUMEN UROŠ	KOŠIŠE
115.	BRUNŠEK IZTOK	KAMNIK
116.	BURJA ROBERT	PODGORJE
117.	BURJA SREČKO	KAMNIK
118.	CAPUDER FRANC	MORAVČE
119.	ČIMŽAR BOGOMIR	TUNJIŠKA MLAKA
120.	DEVČIČ MILAN	ZG. STRANJE
121.	DEVETAK MARJAN	VRHPOLJE
122.	DOLENC JANEZ	ŠMARCA
123.	ELMAZOVIČ MARJAN	KAMNIK
124.	ERJAVEC BRANKO	DUPLICA
125.	ERJAVEC DARKO	BISTRIČICA
126.	FLERIN JOŠKO	VRHPOLJE
127.	FRIEDL BOŠTJAN	KAMNIK
128.	GALJOT MIRKO	KAMNIK
129.	GALUN ALOJZ	KOMENDA
130.	GAMS IZIDOR	DUPLICA POVELJNIK VODA
131.	GAŠPERLIN TOMAŽ	KAMNIK
132.	GNIDICA JOŽEF	ŠMARCA
133.	GOLOB ANTON	PODGORJE
134.	GOLOB BRANKO	PODGORJE
135.	GOLOB MARJAN	DUPLICA ČASTNIK ZDRAVNIK
136.	GORJUP MARJAN	CANKARJEVA 36
137.	GOSTIČ DUŠAN	VRHPOLJE
138.	GRČAR VINCENC	KAMNIK

7. Diverzantski vod, šifra enote 5521/10, zborna mesto Dom Partizan Mekinje**Temeljne naloge:**

1. enota je sodelovala na usposabljanjih decembra 1990 in maja 1991;
2. pripadniki enote so se mobilizirali po sistemu samopozivanja, orožje so hranili doma;
3. enota je bila v bojni akciji v Trzinu, spopadla se je z desantom in oklepnimi vozili JLA, v boju je padel pripadnik TO Edvard Peperko;
4. pripadniki enote so bili po boju v Trzinu odpuščeni, niso bili več klicani na naloge.

75.	ČEVKA PETER	ZAKAL
76.	HOMAR JANEZ	MARKOVO
77.	KOMATAR ANDREJ	MEKINJE
78.	KRIVOROTOV IZTOK	DUPLICA
79.	KURET IZTOK	DUPLICA VOZNIK
80.	NOVAK RAJKO	MEKINJE NAM. POVELJNIKA
81.	PEPERKO EDVARD	KAMNIK
82.	PIBERNIK METOD	SUHADOLE
83.	PIRC LUDVIK	ŠMARTNO VOZNIK
84.	POLJANŠEK MIHAEL	SREDNJA VAS
85.	POTOČNIK BOJAN	MEKINJE
86.	POTOČNIK RADO	MEKINJE
87.	PREŠEREN TOMAŽ	ZDUŠA
88.	RADEJ ROMAN	KAMNIK
89.	SCHNABL IZTOK	KAMNIK
90.	ŠIMENC ALOJZ	ROŽIČNO
91.	URANKAR IGOR	HRIB
92.	URANKAR JANEZ	SNOVIK
93.	VAVPETIČ ANDREJ	KAMNIK
94.	VAVPETIČ VLADIMIR	DUPLICA
95.	ZOBAVNIK BOJAN	OŠEVEK
96.	ZUPANČIČ BOŽO	MOTNIK POVELJNIK VODA
97.	ZUPANČIČ JOŽE	MEKINJE

35.	PIKL JOŽE	GOLICE
36.	RAVNIKAR FRANCI	KAMNIK
37.	ROBIČ ROK	ŽUPANJE NJIVE
38.	ROMŠAK SEBASTJAN	PODJELŠA
39.	SEDUŠAK MATJAŽ	KAMNIK
40.	SLABE ALEŠ	TUNJIŠKA MLAKA POVELJNIK VODA
41.	ŠTRAJHAR BRANKO	POREBER
42.	ŠUŠTAR ROBERT	POTOK
43.	TONIN FRANC	VRHPOLJE
44.	TONIN FRANC	ŠMARCA
45.	URH STANISLAV	JAKOPIČEVA 27
46.	URŠIČ DRAGO	TUNJIŠKA MLAKA
47.	URŠIČ MILAN	GODIČ
48.	VRANKAR RAFAEL	SOTESKA
49.	ŽEBOVC EMIL	KAMNIK

6. Protidiverzantski vod, šifra enote 5521/20, zborna mesto Dom Partizan Mekinje**Temeljne naloge:**

1. enota je bila angažirana z manjšimi časovnimi presledki od maja do novembra 1991 in tudi že decembra 1990;
2. enota se je zbrala po sistemu samopozivanja v zelo kratkem času, večina že v dobri uri, orožje so hranili doma;
3. izvajanje bojne akcije v Trzinu, spopad z desantom in oklepnimi vozili JLA;
4. izvajanje nadzora območja občin Kamnik in Domžale do odhoda zadnjega vojaka iz Slovenije.

50.	BALANTIČ FRANCI	MOSTE
51.	BERLIC MARJAN	PODGORJE
52.	BOJEC JOŽE	DUPLICA NAM. POVELJNIKA
53.	BRELIH MIRAN	MOSTE
54.	ČERNELIČ MIHAEL	KAMNIK
55.	DRČAR BOJAN	CIRKUŠE
56.	HOČEVAR MATIJA	MEKINJE
57.	HOMAR DARKO	VRHPOLJE
58.	HRIBAR ANDREJ	KLANEC
59.	HRIBAR MIHAEL	KAMNIK
60.	KONCIJA GREGOR	MEKINJE
61.	KVAS IGOR	KAMNIK POVELJNIK VODA
62.	PODRIŽNIK ROBERT	DUPLICA
63.	PREŠEREN MATJAŽ	ZDUŠA
64.	SENOŽETNIK MARKO	KAMNIK
65.	SLAPNIK RAFAEL	KAMNIK
66.	STANIČ VLADIMIR	DUPLICA
67.	STEKLASA MARKO	KAMNIK
68.	ŠUŠTAR IZTOK	MARKOVO
69.	SVETLIN JANEZ	PODGORJE
70.	TRPOTEC FRANC	ZG. STRANJE
71.	VOLKAR JANEZ	KAMNIK
72.	VUGRINEC FRANC	KAMNIK
73.	ZABAVNIK BRANKO	ŠMARTNO
74.	ZAJC ROBERT	KAMNIK

1.	BOLTAR ALFONZ	KAMNIK	OBVEŠČEVALNI ČASTNIK
2.	DJURAŠEVIČ BORUT	KAMNIK	POMOČNIK ZA LOGISTIKO
3.	FIŠER ANTON	KAMNIK	POM. ZA LOGISTIKO v 55. ObmŠTO
4.	GRINTAL IVO	KAMNIK	ČASTNIK JRKBO
5.	JANC IVAN	KAMNIK	ČASTNIK
6.	Jeglič DRAGO	KAMNIK	ČASTNIK ZA POPOLNITEV
7.	LIPOVŠEK TONE	KAMNIK	NAČELNIK ŠTABA
8.	PODBEVŠEK ZVONE	DUPLICA	ČASTNIK ZA ZVEZE
9.	VERBOLE MATJAŽ	PODGORJE	OBVEŠČEVALNI ČASTNIK
10.	ŽAVBI PAVEL	DUPLICA	SKLADIŠČNIK v 55. ObmŠTO

* Občinski štab TO Kamnik se je v maju 1991 formalno združil v 55. Območno poveljstvo s sedežem v Domžalah, navedeni častniki pa so naloge izvajali v Kamniku. Pred reorganizacijo so bili člani štaba tudi: Janko Blagšič, Jure Slapničar in Marjan Štangelj.

Spodaj navedeni pripadniki so imeli formalni razpored pri štabu, nekateri so bili poslani v enote občine Kamnik:

11.	DOBLEKAR ALOJZ	KAMNIK	VOZNIK
12.	HAJDINJAK BRANKO	MEKINJE	
13.	GOLOB ROMAN	MEKINJE	
14.	KRIŽAJ VILJEM	ŠMARCA	
15.	STELE MILAN	TUNJIŠKA MLAKA	
16.	ROMŠAK ZDENKO	KRIŽ	
17.	COTMAN IGOR	GODIČ	

5. Zaščitni vod OŠTO Kamnik, šifra enote 5521/3, zborna mesto Osnovna šola 27. julij, Kamnik**Temeljne naloge:**

1. mobilizacija, oblikovanje enote, izvajanje zavarovanja občinskega vodstva in štaba TO Kamnik, obhodi pomembnih objektov in ulic,
2. usposabljanje enote in vojakov, ki niso bili na dolžnosti, ter zagotavljanje pogojev za razmestitev in bivanje enote,
3. sodelovanje z vodstvom OŠTO Kamnik,
4. izvajanje protokolarnih aktivnosti.

18.	ADŽIČ RADOVAN	DUPLICA
19.	BALANTIČ SILVO	KAMNIK
20.	BROLIH UROŠ	DOMŽALE
21.	CERAR MARJAN	VRHPOLJE
22.	DUJAKOVIČ STOJAN	KAMNIK
23.	GOLOB ANDREJ	NEVLJE
24.	HRIBAR JERNEJ	CIRKUŠE
25.	KERN PETER	KAMNIK NAM. POVELJNIKA
26.	KLANČIŠAR ROBERT	KAMNIK
27.	KOČAN DANO	MEKINJE
28.	KODERMAN TOMAŽ	KAMNIK
29.	KVATERNIK ALEKSANDER	KAMNIK
30.	MARČELO MARINO	KAMNIK
31.	MIHELIC JOŽE	ZAGORICA
32.	ORAŽEM MATJAŽ	ŠMARCA
33.	OSOLNIK STANISLAV	VELIKA LAŠNA
34.	PIBERNIK PETER	SUHADOLE

Zaključek

Namen tega zapisa je objaviti imena pripadnikov TO občine Kamnik in se jim zahvaliti za prispevek k osamosvojitvi Republike Slovenije.

V prihodnosti bodo v novejši zgodovini Slovencev zapisani predvsem Bučar, Pučnik, Kučan, Drnovšek, Peterle, Janša, Bavčar, Rupel in nekateri drugi. Prav pa je, da se tudi na ravni občine ohranijo zapisi osnovnih dejanj in imena akterjev. V zgodovini so se že mnogi borili za skupne ideale, nekateri so pri tem izgubili tudi svoja življenja.

Ta zapis je zaključek prispevkov, ki so bili objavljeni v zbornikih v letih 2002–2008. Njihov namen je bil opisati predvsem dogodke v občini Kamnik, in sicer na vojaškem področju. Mnogo je bilo tudi drugih dejanj, ki si zaslužijo pozornost in spoštovanje. O tem bi morali pisati tisti, ki jim je področje poznano.

Temeljna značilnost osamosvajanja je bila enotnost državljanov Slovenije in tudi politike. Danes žal ni tako. Mnoga nesoglasja izhajajo prav iz tistega obdobja.

Vrednost prispevka pripadnikov TO je potrebno obravnavati na osnovi poznavanja tedanjih politično-varnostnih in razmer na vojaškem področju. Te so bile zapletene in na srečo so se v večini primerov končale srečno. Lahko bi bilo tudi drugače.

Marsikje, tudi v Ljubljanski pokrajini, je do spopadov tudi prišlo. Kamniški teritorialci so opravljali naloge na mnogih mestih in jih častno izvršili. Posebno mesto smo pri tem dolžni nameniti Edu Peperku, padlemu v spopadu v Trzinu.

Prispevek pripadnikov teritorialne obrambe v občini Kamnik v času osamosvajanja

Povzetek

Prispevek zaključuje avtorjeve zapise o osamosvojitveni vojni, ki so bili objavljeni v zbornikih v letih 2002–2008. V prispevku so objavljena imena pripadnikov TO občine Kamnik, enote, v katerih so delovali, in imena prostovoljcev. V prihodnosti bodo v novejši zgodovini Slovencev zapisani predvsem Bučar, Pučnik, Kučan, Drnovšek, Peterle, Janša, Bavčar, Rupel in nekateri drugi. Prav pa je, da se tudi na ravni občine ohranijo zapisi osnovnih dejanj in imena akterjev. V zgodovini so se že mnogi borili za skupne ideale, nekateri so pri tem izgubili tudi svoja življenja. Temeljna značilnost osamosvajanja je bila enotnost državljanov Slovenije in tudi politike.

Kamnik Territorial Defence in the War of Independence

Summary

The article is a collection of notes about the War of independence published in Kamniški Zbornik between 2002 and 2008. Names of members and units from Kamnik are listed in the paper. Even though surnames such as Bučar, Pučnik, Kučan, Drnovšek, Peterle, Janša, Bavčar and Rupel are most commonly related to Slovene War of independence, we must by no means forget to preserve written records about the Territorial Defence members operating locally. Throughout the years many people fighting for their common ideals have lost their lives, thus it was of even greater importance that the essential characteristics of the Slovenian nation at that time were unity and cooperation.

Literatura

- BUKOVEC, Tomaž, 2010: Podnevi teritorialci, ponoči MSNZ-jevci. *Nedeljski dnevnik* 3. 1. 2010. 12–13.
- BUKOVEC, Tomaž, 2010: Le sekunda in v zrak bi šlo pol Šiške. *Nedeljski dnevnik* 10. 1. 12–13.
- JANŠA, Janez, 1992: *Premiki*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- MIKULIČ, Albin: *Bojna dejstvomjanja v vojni za Slovenijo 1991. Vojaški muzej Slovenske vojske*.
- MIKULIČ, Albin, 2005: *Manevrska struktura narodne zaščite, Uporniki z razlogom*. Ljubljana: MORS, Vojaški muzej.
- PESEK, Rosvita, 2007: *Osamosvojitve Slovenije*. Ljubljana: Nova revija.
- PESEK, Rosvita, 2008: *Nepreslišano. Dnevnik*, 27. 12.
- SARNAVSKY, Aleksander, 2001: *Hvala vam*. Kamnik: Studio Dataprint.
- ŠVAJNCER, Janez, 1992: *Teritorialna obramba Republike Slovenije*. Ljubljana: Viharnik.

»Ljudska prosveta kakor tudi vsak partijec mora imeti pred očmi, da prehajamo v socializem« – zapiski OK KPS Kamnik za leto 1946

Uvod

Članek predstavlja delovanje komunistične partije na širšem kamniškem območju leta 1946 in je nadaljevanje članka, objavljenega v prejšnji številki *Kamniškega zbornika*, v katerem so bili predstavljeni partijski zapiski iz leta 1945. Sodi v širši sklop pregleda dogajanja v letih 1945 do 1955. Krajevno pa se zaradi boljše primerjave razmer ne omejuje zgolj na območje današnje občine Kamnik, ampak na celotno območje nekdanjega političnega okraja Kamnik, tj. na ozemlje današnjih upravnih enot Kamnik, Domžale in občine Vodice.

Kamniška partija se je v letu 1946 največ ukvarjala z razmerami v lastni organizaciji, kjer so ugotavljali premalo delavnosti in ideološke zavzetosti pri članih, in z odkrivanjem »notranjih sovražnikov«, torej potencialne politične konkurence, ki bi jo utegnila ogroziti na oblasti. Veliko pozornosti je posvetila delovanju duhovnikov na Kamniškem, ki so predstavljali največjo grožnjo pri njenem neoviranem podrejanju vseh segmentov družbenega življenja. Zlasti so se trudili zatreti vsakršno delovanje Marijinih družb po posameznih krajih, kajti te so pomenile preveliko konkurenco partijski ideologizaciji mladine, zlasti deklet. Ostrejšo linijo je zaslediti tudi do Jehovovih prič, katerih pripadnike je bilo potrebno vreči iz službe, organizatorje pa pozapreti. Proti koncu leta 1946 pa so začeli tudi z veliko čistko v lastnih vrstah, saj so iz partije izključili kar precej članov, največ zaradi alkoholizma in nerednega udeleževanja partijskih sestankov, nekaj zaradi nemoralnega življenja, nekaj pa tudi, ker so bili preveč pod vplivom vere in Cerkve. Zanimiva je tudi ugotovitev, zapisana na enem od sestankov, da je premalo konspirativnosti in da se vse, kar so sklenili na sestanku, že naslednji dan zve po vsem Kamniku. Nekoliko resignirano ugotavljajo, da je kamniška partija nezmožna boja proti Cerkvi. V oktobru so potekale tudi prve volitve v slovensko ustavodajno skupščino, ki so bile tako kot volitve v jugoslovansko ustavodajno skupščino pred letom dni popolna farsa demokracije in svobodnih tajnih volitev, s čimer se je ponovno potrdilo posnemanje režima sovjetskega tipa »ljudske demokracije«.

Pregled zapisnikov

Zapiski OK KPS¹ Kamnik za leto 1946 se začnejo s sejo, ki je bila 7. 1. 1946 in sta se je poleg članov kamniškega OK (Repinc, Marija Jemec, Slavko Oblak, Lojze Pirnat, Primož Vidali, Marija Lukanc, Godnič in Ivo Zorman) udeležila še dva predstavnika vojske (iz 14. artilerijske brigade).² Iz zapisa je razvidno, da zamenjava v Navodu v Domžalah še ni bila izpeljana, tiskarna Veit na Viru je bila zapečaten, vendar je po nalogu oddelka za notranje zadeve v Ljubljani spet redno delala. Tam je bila odstavljena tudi odgovorna poročevalka. S partijskimi tečaji se še ni začelo. V tovarnah in partijski organizaciji je bila opravljena zamenjava nekaterih tovarišev. Razdelili so si delo po terenu oz. kdo bo kam hodil predavat in voditi partijske sestanke. Poživiti je potrebno delovanje SKOJ-a.³ Ugotovili so, da je najslabši položaj za partijo v tovarnah Titan in Knaflič (Utok), ker ni dobrih partijskih voditeljev. V Induplati sta partija in sindikat dobra, pri Kocjančiču so trenja med lastnikom in sindikatom, pri Mediču pa je v redu. Prav tako ugotavljajo, da ni najboljšega odnosa med vojsko in prebivalstvom. Povezati je potrebno po eni strani partijske in skojevske celice, po drugi strani pa partijo na terenu s partijskimi celicami v vojski. Vojsko je treba popularizirati.

Drugi sestanek je bil 13. 1. 1946. Prisostvovali so mu predstavniki KNOJ-a⁴ in artilerijske brigade.⁵ V začetku je poročilo o tem, da so izključili nekatere člane, ker se niso dovolj držali partijske linije ali se niso redno oz. skoraj nikoli udeleževali partijskih sestankov. Poročajo, da je mladina iz Jarš in Kokošenj pletla nogavice in zbiralala slamo za 1. Proletarsko brigado. V Moravčah mladina nudi precejšnjo pomoč vojski. Tudi v Vodcah je bila mladina »na splošno vsa zaktivizirana« in je tesno povezana s krajevnim odborom OF, kar se je pokazalo tudi pri pobiranju članarine za OF. Kljub temu ugotavljajo, da pri mladini disciplina še ni popolna. »Reakcionarji«⁶ govorijo, da mladina ponočuje, zato so sklenili, da bodo sestanki potekali vsako nedeljo dopoldne. Organizirana je bila tudi Marijina družba, v katero so vključena 3 dekleta, »takozvane klerikalke«, ki pa se sestankov OF sploh ne udeležujejo. Organizirana mladina pa ni v Marijini družbi. V Repnjah potekajo mladinski sestanki, na katerih med drugim razpravljajo o ustavi. Največ zanimanja je za agrarno reformo. Nune kljub dvakratni prepovedi Okrajnega odbora še vedno poučujejo. V Šinkovem Turnu so redno sestanki, vendar je tam velik nesporazum med sekretarjem mladine in učitelji. Sekretar naj bi bil ves čas okupacije v službi v Nemčiji. Po izjavah drugih se družijo le z »reakcionarnimi« družinami. Kot sekretar je delal velike nepravilnosti, zato so ga na željo mladine razrešili

- 1 OK KPS – Okrajni komite Komunistične partije Slovenije.
- 2 ZAL, KAM 126 – Občinski komite ZKS in KPS Kamnik, fasc. 50 (1945–1952), Okrajni komite KPS Kamnik (biro, plenum in zapiski), Zapiski OK KPS Kamnik za leto 1946, Zapisnik OK KPS Kamnik z dne 9. 1. 1946.
- 3 SKOJ – Savez komunističke omladine Jugoslavije/Zveza komunistične mladine Jugoslavije, partijski podmladek.
- 4 KNOJ – Komite narodne osvoboditve Jugoslavije.
- 5 ZAL, KAM 126, fasc. 50, Zapisnik OK KPS Kamnik z dne 13. 1. 1946.
- 6 Reakcionar – v komunističnem besednjaku oznaka za nasprotnika komunističnih idej, v smislu privrženca »starega družbenega reda«.

poslancev. Enako je bilo pri vzgoji sodnih prisodnikov. Zato je vsemu temu potrebno posvečati več pozornosti. Sklenili so, naj vaška celica odgovarja za poslance, sodnike prisodnike in javnega tožilca. Partija vsekakor ne sme zapostavljati oblastvene linije. Predvideti mora delegate za ponovno izvolitev na zborih volivcev. Nato so dali še nekaj konkretnih zadolžitve glede organiziranja v nekaterih partijskih celicah.¹⁶

Ugotavljajo, da komite do sedaj ni imel pregleda nad kadrom v sindikatih, zato so določili odgovorne za izpeljavo tega odloka po posameznih tovarnah. Ugotavljajo tudi, da so bili do sedaj premalo pozorni na agitprop. Zato so sedaj postavili posebnega »profesionalista«, ki bo odgovoren za to. Glede boja proti špekulantom ugotavljajo, da je »k špekulaciji nagnjen vsak človek in zato ima črna borza v tem času vse možnosti razvoja. Diferenciacija pa mora pripeljati do tega, da bodo špekulanti izpadli. Partija mora biti v tem pogledu čista ...«¹⁷

Naslednja seja je bila 17. januarja 1946. Navzoči so bili: Maček, član OK KPS, Rudič, Repnic, Miško, Pirnat, Svetlin, Zorman, Lukanc, Oblak, Jemec. Ugotavljajo, da je tiskarna Veit sedaj odprta, da je tam postavljen delegat, za vse delo pa je v tej tiskarni odgovorna Minika Kosirnik. Lastnik sam se ne strinja s tem in se v nekaterih primerih upira. Ugotavljajo, da v NAVOD-u v Kamniku manjka 500 kg sladkorja in okrog 300 kg maščobe. Kot krivec je osumljen J. P., skladiščnik iz Šmarce, ki pa je trenutno zbolel. Ko se pozdravi, ga je treba takoj zapreti in stvar raziskati.¹⁸

Celico v Komendi so preoblikovali v dve. Vsaka šteje po 8 članov. Prva odgovarja za teren Križ - Moste, druga pa za Komendo, Mlako in Zalog. Skojevke, ki so bile predlagane za članice KP, se udeležujejo rednih študijskih sestankov. Izvedli pa so tudi nekaj personalnih zamenjav. Obravnavali so tudi anketne liste. Na OK KPS so odposlali 12 primerkov, nekaj pa so jih dali v ponovni prepis nazaj na celice. Poročajo tudi o študijskem sestanku v tovarni Titan in Knaflič. Predlagali pa so, da bi se več celic skupaj udeleževalo študijskih sestankov ali da si sami nabavijo primerne brošure; kot posebej primerno navajajo Leninovo knjigo *Velika pobuda*.¹⁹

Nadalje ugotavljajo, da je glede agrarne reforme veliko anomalij. »Reakcija« v Bukovici je vrgla med ljudi parolo, da bo moral vsak interesent to zemljo plačati in čez čas vrniti. Kot kaže, to izhaja iz samostana Repnje. Iz Moravske doline se je širila vest, da so na oblastnih položajih še vedno tisti, ki so bili tam že med nemško okupacijo in prej v stari Jugoslaviji. Okrog Radomelj se pripravljata teren za razdelitev zemlje graščine Souvan, ki se bo delila v soboto 19. januarja. Okoli Komende se pojavljajo govornice, da imajo domobranci na Koroškem vojaške vaje in da bodo kmalu prišli nazaj. Okrog Peč se večkrat pojavljajo skrivachi, zato je bilo predlagano, da bi policija oz. »narodna milica« posvetila več pozornosti tem oddaljenim krajem. Tudi milica iz Moravč predlaga, da se Peče priključijo Moravčam zaradi lažjega dela in pregleda. Kar se duhovnikov tiče, poročajo, da so imeli v Bukovici sestanek Marijine družbe

16 ZAL, KAM 126, Zapisnik OK KPS z dne 16. 1. 1946.

17 Prav tam.

18 ZAL, KAM 126, Zapisnik 18. 1. 1946.

19 Prav tam.

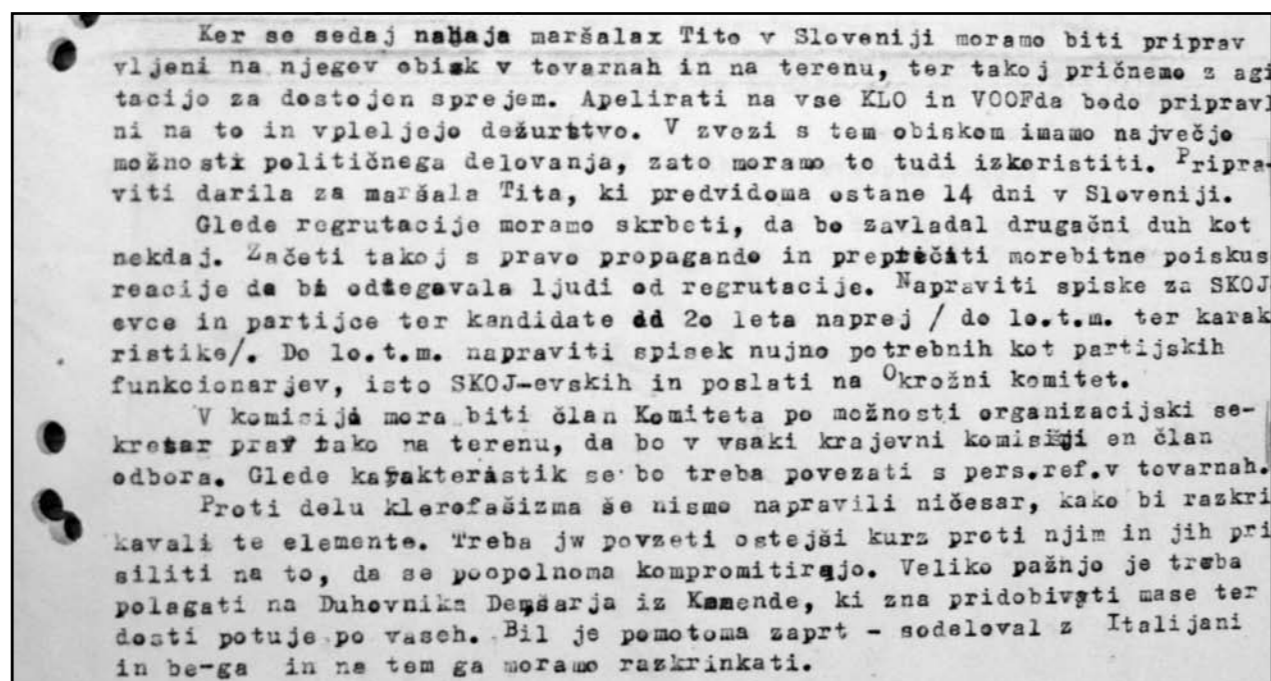
poleta ter duha revolucionarnosti«. Sklenili so, da je potrebno iskati metode, kako bi mladino »zaktivizirali«. Nujno je, da se živijo v njen položaj. Dokler mladina še ni dovolj »zgrajena«, jo je potrebno »zaktivizirati z delom, ki jo veseli. To je predvsem udejstvovanje na kulturno-prosvetnem področju. Treba jo je usmerjati v duhu partizanstva in jo tako privedi do politizacije, kajti zavedati se mora, da je danes tudi gospodarstvo tesno povezano s političnimi problemi. Naloga odborov ZSM naj bo zasledovati in razkrinkavati vse špekulante, črnoborzijance ter jih javljati naši oblasti.« Upoštevati je treba, da je »danes borba in to na gospodarskem polju, v kateri naj se bori tudi mladina. /.../ Mladino moramo zrevolucionalizirati, vzbuditi ji moramo čut odgovornosti. Mladina naj po sestankih odhaja disciplinirano domov, pozna naj razmerje med delom in zabavo. Drži naj se predpisov, t.j. po enajsti uri zvečer naj ne bo več mladina na cesti. Naša dolžnost je tudi, da zblížamo delavca in kmeta. Vliti jim je treba zavest, da so odvisni eden od drugega. Paziti moramo, kako bomo postopali proti raznim pojavom Marijine družbe. Med mladino je potrebno pospešiti na vseh področjih dela duh tekmovalnosti.«

Gimnazijska mladina naj tekmuje predvsem v učenju, disciplini, v številu študijskih sestankov. V obeh gimnazijah naj ZSM začne defašizacijo, če je potrebna. Povsod je potrebno postaviti tudi odgovornega za pionirje. Ta naj se tesno poveže z učiteljstvom. Paziti je treba, da bodo pionirje vzgajali v pravem duhu. Zelo pomembno je delo agitpropa¹⁵ med mladino: »Zaktivirajmo mladino, da bo napravila čim več parol, ki naj se obesijo na vidna mesta (parole v zvezi z ustavo, borba proti špekulantom, črni borzi, ...). Stenčas naj tudi bolj živahno deluje. Tudi on je lahko v pomoč razkrinkavanju narodnih škodljivcev.«

Poudarjajo tudi finančno vprašanje. Razvidno je, da se mladina vse premalo zaveda svojih dolžnosti, ki vežejo vsakega člana organizacije. Pobirajo naj se članarina in tudi prostovoljni prispevki. Čisti dobiček od mladinskih prireditev mora vsak krajevni odbor preko okrajnega odbora poslati glavnemu odboru ZSM.

Naslednja seja OK KPS Kamnik je bila izredna in je potekala 11. 1. 1946. Najpomembnejša točka je bila obravnavanje sklepov Ljudske skupščine Slovenije, ki se je sestala po volitvah. Sklenili so, da se morajo vsi sklepi skupščine, ki so precej revolucionarni, takoj udejanjiti. Ugotavljajo, da je bila tehnična izvedba zasedanja skupščine zelo slaba, celice niso pazile na vzgojo

15 Agitprop je skrajšana oblika za oddelek za agitacijo in propagando. Oddelki agitpropa so bili sestavni del centralnih in regionalnih komitejev komunističnih partij v Sovjetski zvezi. Agitprop je bil sestavljen iz sektorja za notranje zadeve in tujino. Cilj agitpropa je bil širjenje komunističnih idej v Sovjetski zvezi in tujini. S propagandnimi informacijami so podpirali in povečevali dosežke komunističnih oblasti, politiko ZDA in Zahodne Evrope pa so prikazovali kot politiko imperialističnega in kapitalističnega izkoriščanja delavcev. Pripadniki agitpropa so vodili komunistično propagando, agitacijsko, indoktrinacijsko, ideološko-vzgojno in ideološko-nadzorno ter usmerjevalno dejavnost s pglavitnim ciljem, da mobilizirajo ljudi, kolektive, vojaške enote, najrazličnejše ustanove ipd. za izpolnjevanje nalog, ki jih je postavila Komunistična partija. Leta 1945 je agitprop po prevzemu oblasti ustanovil tudi Centralni komite Jugoslavije in Sovjetsko zvezo so novembra leta 1952 na VI. kongresu KPJ razpustili jugoslovanski agitpropovski aparat.

ZAL, KAM 126, Zapisnik OK KPS Kamnik, 1. 8. 1946

s te funkcije in izvolili novo sekretarko. Tudi iz Mengša poročajo, da se je tamkajšnja mladinska organizacija izboljšala. Mladinski sestanki potekajo redno, na njih vlada disciplina. Mladina iz Topol se udeležuje sestankov v Mengšu. Tudi v Trzinu so redni sestanki. Udeležuje se jih vsa mladina. V Dragomlju pa so posamezne mladinke povedale, da ne bodo obiskovale sestankov, ker jim bo oblast zaplenila neprijavljene prašiče. Zato so zadolžili pet »boljših mladink«, da jih prepričajo. Iz krajevnega odbora ZSM⁷ Pšata se je pet mladink vključilo v Marijino družbo. Ker je vas zelo klerikalna, jim je to zamisel težko prepričati. V Ihanu se mladina redno udeležuje sestankov, ustavo so študirali v kroških, mladina pa večkrat prireja igre.⁸ V Lukovici, Prevojah in Rafolčah prirejajo sestanke skupaj z vojsko. Vidi se, da je pravilna povezava. Mladinke perejo vojakom. V Šentožboltu in Krašnji je organizacija nekoliko zaostala, ker KLO ne posveča dovolj pozornosti vzgoji. V Domžalah mladinska organizacija ni pravilno povezana z vojsko, ker ne marajo, da bi jim bila vojska v pomoč. Mladina iz dveh četrti ima redne sestanke, ena četrt pa ne. Sestanki so tudi v Preserjeh, Šmarci, na Homcu in Duplici. V Šmarci imajo probleme s primernim prostorom za sestanke. V Tuhinjski dolini so z okrajne mladinske organizacije sami vodili sestanke in razlagali ustavo v Srednji vasi, Tuhinju in Špitaliču. V Motniku in Češnjicah so sestanki redni, na novo so postavili odbor ZSM v Pšajnovici in na Tučni - Brišah.⁹ V Komendi se mladina ne udeležuje rada sestankov in ne kaže nobenega zanimanja. Nekoliko boljše je v Mostah. V Zalogu se je organizacija znatno izboljšala, ker je mladina začela prihajati na sestanke. V Podgorju se je mladina najbolje izkazala na področju kulturno-prosvetnega dela. Naredili so že več predstav, katerih čisti dobiček so namenili najrevnejši družini v njihovi vasi, ki so ji Nemci požgali dom.¹⁰ V Stranjah se je »mla-

dinska organizacija vsaj nekoliko razgibala, vendar ni takšna, kot bi morala biti, ker manjka disciplina in čut odgovornosti.« Tudi političnega zanimanja ne pokažejo. Dosedanja sekretarka ni bila vsem po volji zaradi osebnega življenja, zato so izvolili drugo, ki je bila na tem mestu že prej in je nekoliko resnejša. V Stahovici in Črni mladinski sestanki potekajo tedensko, predavanja so zlasti o ustavi, v Bistričici pa je mladinska organizacija zelo mlada.¹¹

V Domžalah je organizacija ZSM postavljena v 3., 4. in 5. razredu gimnazije. V vseh razredih so tedenski sestanki, na katerih so študirali ustavo. Tudi profesorji menijo, da se je s tem zelo povečala disciplina. Mladina pripravlja akademijo za Prešernov dan. Tudi na gimnaziji v Kamniku je postavljena organizacija ZSM. Sestanki potekajo, tudi povezava med profesorji in organizacijo ZSM se je znatno izboljšala. Mladina tekmuje med seboj v stenčasu,¹² disciplini, učenju in premaganju kajenja.¹³

V Smodnišnici je bila mladinska organizacija ustanovljena pred kratkim in mladina kaže veliko zanimanje za prosvetno delo. Tudi v tovarni Titan se mladina rajši udeležuje sestankov kot na začetku. V tovarni Knaflič pa so še vedno težave, ker sekretarka nima avtoritete pri mladini. V Domžalah pri Zornu dela mladinska organizacija dobro, pravilna je tudi povezava s sindikati in odborom OF. Enako je v tovarni Kocjančič. V tovarni Jarše so redni sestanki, sicer pa mladina nima dovolj političnega zanimanja, slaba pa je organizacija v tovarni Okršlar.¹⁴

Nato so podali splošne ugotovitve, iz katerih je razvidno, da se mladina sicer razvija, vendar bi lahko naredila več, če bi jo aktivisti pravilno usmerjali. Vidi se tudi, da okrajni mladinski kader »ni poln življenjskega

11 Prav tam.

12 Stenčas – stenski časopis; v obdobju poveljnega pomanjkanja papirja in ostalih komunikacijskih sredstev je bil stenski časopis najbolj priročno sredstvo množičnega informiranja šolske mladine v šoli.

13 Prav tam.

14 Prav tam.

7 Zveza socialistične mladine.

8 Prav tam.

9 Prav tam.

10 Prav tam.

»The Cultural Society as well as Every Member of the Communist Party Must Bear in Mind that we are Entering Socialism« – Records from the District Committee KPS Kamnik in 1946**Summary**

These records present the activity of the Communist Party of Slovenia in 1946 and are a continuation of the article published in the previous issue of the *Kamniški zbornik*, where records of the District Committee of the Communist Party of Slovenia for Kamnik in 1945 were presented.

The major problems the Communist Party had to confront in 1946 were not only the lack of ideological endeavours of the Party members but also the threat of the 'internal enemies'; the political competition attacking the Communist Party's absolute authority. They saw their biggest threat in the educated townspeople and were therefore spying on them. The Communist Party was striving to subordinate every aspect of social life, yet some teachers and priests strongly opposed the Party, thus it is no surprise that several drastic measures were taken against the religion and the Church. One of the Party's main goals was to suppress the activity of St. Mary Societies, which were considered a threat to the imposing of the Communist ideology on the youth, especially girls. Also persecuted were the Jehovah's witnesses, who were deliberately being made redundant or imprisoned. Towards the end of 1946 there was a political purge among the Party and several members were expelled for numerous reasons, the most common being alcoholism, not taking part in Party's deliberations, immoral way of life and religious zealotry. In 1946 the first signs of dissatisfaction with the united Yugoslavian country were beginning to show and it was necessary to put up a fight against exaggerated patriotism. The function of the Communist Party fieldworkers from Kamnik was also to carry out the first elections for the Slovene constituent assembly, which had, not more than a year before, turned out to be a complete farce of democracy and independence. This public fiasco confirmed that the post war Communist regime in Yugoslavia was on its way to turn into a Soviet version of 'public democracy.'

»Ljudska prosveta kakor tudi vsak partijec mora imeti pred očmi, da prehajamo v socializem« – zapisniki OK KPS Kamnik za leto 1946**Povzetek**

Avtor v članku predstavlja delovanje komunistične partije na širšem kamniškem območju leta 1946 in je nadaljevanje članka, izdanega v prejšnji številki *Kamniškega zbornika*, kjer so bili predstavljeni zapisniki komunistične partije za kamniško okrožje iz leta 1945. Iz gradiva je razvidno, da se je kamniška partija v letu 1946 največ ukvarjala ne samo z razmerami v lastni organizaciji, kjer so ugotavljali premalo delavnosti in ideološke zavzetosti pri članih, ampak tudi z odkrivanjem »notranjih sovražnikov«, torej potencialne politične konkurence, ki bi jo utegnili ogroziti na oblasti; pri tem so videli največjo nevarnost v izobražencih iz kamniških meščanskih vrst, zato so organizirali vohunjenje za njimi. Tudi z nekaterimi protikomunistično usmerjenimi učitelji niso bili zadovoljni. Precej se ukvarjajo tudi z delovanjem duhovnikov na Kamniškem, ki so za partijo poleg potencialne politične opozicije predstavljali največjo grožnjo pri njenem neoviranem podrejanju vseh segmentov družbenega življenja. V tej zvezi so se zlasti trudili zatreti vsakršno delovanje Marijinih družb po posameznih krajih, kajti te so pomenile preveliko konkurenco partijski ideologizaciji mladine, zlasti deklet. Ostrejšo linijo je zaslediti tudi do Jehovovih prič, katerih pripadnike je bilo potrebno vreči iz službe, organizatorje pa pozapreti. Proti koncu leta 1946 pa so začeli tudi z veliko čistko v lastnih vrstah, saj so iz najrazličnejših razlogov izključili kar precej članov. Največ jih je bilo izključenih zaradi alkoholizma in nerednega udeleževanja partijskih sestankov, nekaj zaradi nemoralnega življenja, nekaj pa tudi, ker so bili preveč pod vplivom vere in katoliške Cerkve. V letu 1946 se na Kamniškem pojavijo tudi že prvi poveljni znaki razočaranja nad skupno jugoslovansko državo in v tej zvezi se poudarja potreba po boju proti »šovinizmu«. Članek predstavi tudi naloge kamniških komunistov na terenu pri izvedbi prvih volitev v slovensko ustavodajno skupščino, ki so bile tako kot volitve v jugoslovansko ustavodajno skupščino pred letom dni popolna farsa demokracije in svobodnih tajnih volitev, s čimer se je ponovno potrdilo, da je tedanji poveljni komunistični režim stopil na pot sovjetskega tipa »ljudske demokracije«.

ZAL, KAM 126, žig na zapisniku OK KPS Kamnik, 4. 6. 1946

Ile so se zavzeli, da mora plenum OF čutiti, da bodo morali krajevni aktivisti sprejeti večje breme na svoja ramena in da bodo bolj samostojni. Izražati se morajo predvsem krompirjeva kampanja, ustavna kampanja, skupščina ter razbijanje reakcionarnih parol, popularizacija partije, pomen nacionalizacije, organizacija in samodelavnost aktivistov OF na terenu, povezava med partijskimi organizacijami in LO, načrtnost, disciplina in kako vzgajati nove kadre. Denar, ki je bil namenjen za nagrado aktivistom na volitvah, naj se razdeli med tiste, ki so pomagali pri reševanju anketnih listov.¹¹⁰

110 Prav tam.

Nato so posamezni člani podali poročilo o delu posameznih volilnih enot. V tovarni Remec so partijci oportunistično gledali na delo volitev in ga prepuščali ostalim. V Šmarci so bili dojemljivi za način dela. V volilnem odboru na Rovih je vse delo slonelo na enem partijcu. Kamniška celica je bila agilna, partijci so držali organizacijo. Za Mengeš ugotavljajo, »da v tej volilni enoti ni bila vidna kakšna groba sektaška napaka ali oportunističnost, razen celice Komenda, ker so trdili, da ne morejo delati z ljudmi, ker so kmetje in so preveč nagnjeni k veri«. V Mengšu pa so več delali nepartijci kot sami člani KP. V celici je nediscipliniranost, nedelavnost in precejšnja familiarnost. Tudi v celici Vodice je »prevelika domačnost«. V Tuhinju je celica prevelika, sekretar je predan, vendar celice ne obvlada. V predvolilni kampanji je bila celica nedelavna in nedisciplinirana. Dela niso znali pravilno usmerjati in ne držati linije. Nekateri aktivisti so vodili nasprotno agitacijo in popularizirali drugega kandidata. Celice KP v Črnem grabnu so v začetku volilne kampanje delale velike napake, ker se niso strinjale s predlogom za prvega kandidata. V samih Domžalah je partija delavna kakor tudi v tovarni Induplati, kjer so partijci iz tovarne pomagali pri delu na terenu. V tovarni Zorn so veliki primeri frakcionaštva. Celica se je razdelila v dve struji, zato nimajo uspeha pri delu. Tudi v tovarni Induplati je celica razcepljena, in sicer kar na tri struje. Člani celice obsojajo sekretarja Blejca, da drži z vidnejšimi člani, ne vidi pa delavstva. Nadalje so glede na to, da je bilo v zadnjem času zelo malo članov sprejetih v partijo, sklenili, da bi v partijo pritegnili tiste skojevce in člane OF, ki so se v času volitev posebno dobro izkazali. Pregledati je potrebno tudi komisijo za pripravo anketnih listov in zamenjati nedelavne člane.¹⁰⁷

Naslednja seja OK KPS Kamnik je bila 14. novembra 1946. Obravnavali so vprašanje tuhinjske celice in posameznih partijcev, ki niso bili dovolj aktivni, pri svojem političnem delu v času volitev ali kako drugače delajo politično škodo. Nekateri so izključili, drugim pa dali strog partijski ukor.¹⁰⁸

Zadnja seja OK KPS Kamnik je bila 19. 12. 1946. Najprej so sklenili, da je potrebno tiste celice, iz katerih so člani, ki so bili izključeni ali so dobili ukor na zadnji seji, o tem obvestiti. Kaznovali so tudi Martinka Žebota, ker je »v svoji pijanosti kritiziral našo ljudsko oblast in to v prostorih kluba JA, kjer se je izražal proti sekretarju okrajnega komiteja.« Zato je dobil ukor pred izključitvijo in je premeščen. Treba bi bilo urediti tudi v zvezi z davčnimi komisijami, če naletijo na terenu na nerazumevanje.¹⁰⁹

Sklenili so, da bodo v januarju izvedli v Kamniku in Domžalah tečaj vseh sekretarjev celic, in sicer dvakrat tedensko zvečer. Tja bi povabili še najboljše članke partije. Za nadaljevanje pa bodo v februarju imeli še 10-dnevni tečaj, za katerega bi dobili sredstva iz tovarne. Nadalje ugotavljajo, da je »partija premalo naredila v vprašanju krompirjeve kampanje.« Na teren so zaradi tega poslali ves aktiv OK LO, če pa uspeh ne bo viden, bo potrebno uporabiti drug način organizacije. Obravnavali so tudi nekatere kadrovske zadeve. Nada-

107 Prav tam.

108 ZAL, KAM 126, Zapisnik OK KPS Kamnik z dne 15. 9. 1946.

109 ZAL, KAM 126, Zapisnik OK KPS Kamnik z dne 20. 12. 1946.

Kamniški grb s sveto Marjeto iz reliefa Augila grbonosca, ok. leta 1490, diateka Medobčinskega muzeja Kamnik

150-letnica šolstva v Tunjicah

Uvod

Zakonsko urejeno javno šolstvo na Slovenskem se je začelo z Marijo Terezijo (1719–1780), ki je podrobneje uredila organizacijo osnovnega šolstva. V manjših krajih na podeželju so bile ustanovljene trivialke, to so bile enorazredne šole za poučevanje branja, pisanja in računanja.

Ideja o uvedbi osnovne šole je bila uzakonjena s Splošno šolsko naredbo (1774), ki je podpržavila osnovno šolstvo (otroci od 6. do 14. leta), in kasneje s Politično šolsko ustavo (1806), ki je določala, da mora šolska mladina na deželi, ki ne hodi v obvezno šolo, in tista, ki je šolanje že končala, ob nedeljah in praznikih obiskovati ponavljalno šolo.

Velike zasluge za poučevanje v maternem, slovenskem, jeziku ima Blaž Kumerdej, ki je predlagal, da se izobražuje v materinščini.

Šola v Tunjicah je bila ustanovljena 1859. leta v času neoabsolutizma in habsburške monarhije, leta 2009 je minilo 150 let od njene ustanovitve.

Šolska usmeritev je bila vezana na cerkev, prvi začetki so bili pogojeni z naklonjenostjo in dejavnostjo župnika.

Po zakonu o načelih in razmerjih med šolo in Cerkvijo (1868) je imela slednja v šoli pravico, da poleg vodenja in nadzora verouka skrbi tudi za bogoslužje svojih vernikov. Verski obredi so tako postali sestavni del šolskega programa.

14. maja 1869 je izšel tretji avstrijski ljudskošolski zakon, ki je postavil temelje slovenski šoli. Uvedel je osemletno javno ljudsko šolo, ki jo ustanavlja, vzdržuje in nadzira država, vanjo pa imajo pravico hoditi vsi šoloobvezni otroci.

Spoznati sem želela delo in življenje nekdanjih učiteljev. Šola ima v družbi pomembno mesto, vključena je v vsakdanji življenjski utrip družine. V začetku ni bilo tako. Zgodovina priča, kako so bili začetki težki, saj polovica otrok ni redno obiskovala pouka, čeprav so bile določene denarne kazni za neopravičeno izostajanje.

V nadaljevanju si bomo ogledali zgodovinski razvoj osnovne šole v Tunjicah, ki je bila do leta 1963 samostojna, ob ustanovitvi osnovne šole Frana Albrehta pa je po občinskem odloku postala njena podružnica.

Podatke sem zbrala v arhivskem gradivu Šolskega muzeja, v Zgodovinskem arhivu v Ljubljani, Nadškofijskem arhivu v Ljubljani, v šolski kroniki Tunjic in v raznih strokovnih člankih, ki se ukvarjajo z zgodovino šolstva na Slovenskem.

Šola v času Avstro-Ogrske

Od ustanovitve šole do leta 1914

Pobudo za ustanovitev šole je dal tunjiški župan Jurij Gerkman, po domače Škle. Začetki pouka so bili,

Za cerkvijo sv. Ane stoji mežnarija, kjer so se šolale mnoge generacije otrok iz Tunjic. Iz arhiva šole.

kot je razvidno iz listin v Škofijskem arhivu, že poprej, vendar neredno in brez potrebnih uspehov. Poskusi zasilnega pouka v mežnariji so bili po prihodu kaplana Jurija Dolenca leta 1852 ter organista in cerkovnika Jerneja Pirnata 1853. Kaplan Dolenc je po lastni izjavi učil branje pozimi, kolikor je dopuščalo vreme, Pirnat pa s prostovoljnimi pouki ni bil uspešen.

Ob županovi propagandi za šolo so bili občani deloma proti ustanovitvi redne šole zaradi siromaštva, slabih poti in vremenskih težav, deloma pa so se navduševali za kamniško glavno šolo, kamor je 1856. leta hodilo 8 učencev, 7 pa jih je v Kamniku stanovalo. Zaradi nejevolje občanov se je Pirnat maja 1856 umaknil iz Tunjic. Po preureditvi in prenovi učilnice in učiteljevega stanovanja v mežnariji in po predhodni določitvi učiteljske plače je bila ustanovljena redna osnovna šola. Ob razpisu učiteljske službe je bilo v vseh štirih krajih šolske občine 64 šoloobveznih otrok:

- Tunjice – 26 dečkov, 12 deklic,
- Mlaka – 12 dečkov, 3 deklice,
- Košiše – 4 dečki, 2 deklici,
- Laniše – 3 dečki, 2 deklici.

Učitelj je poučeval celodnevno po 4 ure, dve uri dopoldne in dve popoldne. Verouk pa je prevzel osrednji krajevni kurator. Občina ni samo predelala obstoječe mežnarije v šolsko poslopje, ampak je zagotovila tudi iz lokalnih virov za združeno učiteljsko, organistovsko in cerkovniško službo dotacijo v letnem znesku 173 goldinarjev 73 krajcarjev avstrijske veljave.

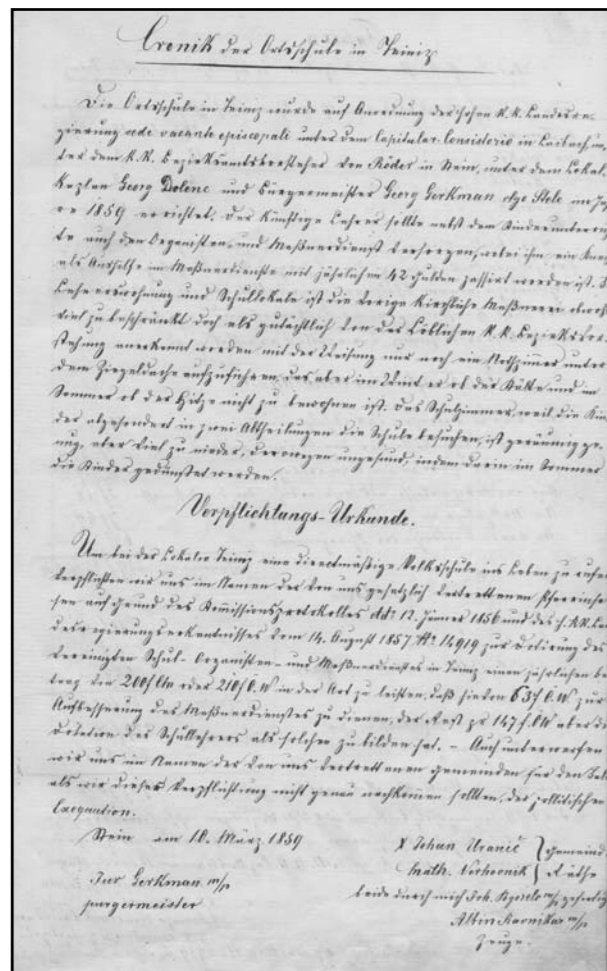
Deželna vlada je 14. avgusta 1857 izdala sklep za dotiranje združene učiteljske, organistovske in cerkovniške službe v Tunjicah. Bodoči učitelj naj bi poleg poučevanja otrok opravljal tudi službo organista in mežnarja, pri čemer mu je bil za pomoč v mežnarjenju dodeljen hlapec z letnimi 42 goldinarki.

Za učiteljevo stanovanje in šolski prostor je služila mežnarija, čeprav veliko premajhna, vendar priznana s strokovnim mnenjem cesarsko-kraljevega okrajnega predtajništva – z navodilom, da se napravi še pomožna sobica pod streho, tam pa pozimi zaradi mraza in poleti zaradi vročine ni bilo mogoče stanovati.

Ker so otroci ločeno obiskovali dva oddelka, je bila komisija mnenja, da je šolska soba dovolj prostorna, vendar pa veliko prenizka in zato nezdrava, ker se poleti otroci v njej dušijo.

Ker je bila osnovna šola v Tunjicah sistematizirana, je bilo potrebno preskrbeti tudi ustrezen učiteljski ka-

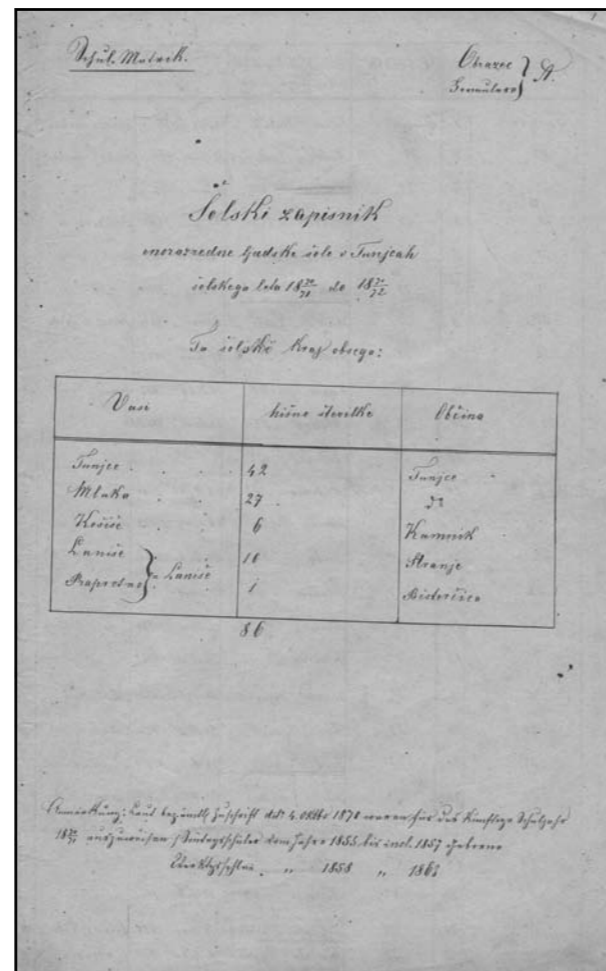

V uvodu v kroniko krajevne šole v Tunjicah so ohranjeni prepisi ustanovnih listin. Vir: ZAL.

der. Prvi učitelj, organist in cerkovnik v Tunjicah (šolski okraj Kamnik) je bil **Julij Škoflek**, ki je 22. novembra 1859 nastopil službo. Februarja 1860 se je učitelj Škoflek pritožil, da od svoje namestitve v Tunjicah ni prejel še nobenih prejemkov, zaradi česar je zašel v silno stisko. O tem je deželno vlado 7. marca 1860 opozoril konzistorij. Pri raziskavi te zadeve se je ugotovilo, da je bil krajevni duhovnik Jurij Dolenc proti šoli in je s prižnice zavajajoče vplival na ljudi. Ker ni bilo v njegovem interesu, da bi šola uspešno delovala, je delal proti njej. Ker s takšnim načinom ni prenehal, so predlagali premestitev Dolenca. Konzistorij ga zaradi tega ni premestil, ampak je 15. 5. 1860 vzel to z začudenjem na znanje, opozoril Dolenca na njegove dolžnosti in mu svetoval, naj se izboljšajo odnosi do šole.

Na obtožbe je Jurij Dolenc poslal konzistoriju dopis in se opravičil. V opravičilu je med drugim povedal, da v svojem 20-letnem delu ni samo katehiziral, ampak tudi uspešno poučeval mladino druge elementarne predmete, za kar je dobil pohvalni dekret deželne gubernije in okrajnega šolskega nadzorstva. Na Jančah je 11 let poučeval v zimskem času vso mladino in jo v pravem smislu prosvetlil in izobrazil. Težav in rovarjenja proti njemu naj bi bil kriv tunjiški župan, ki bi bil kaplana rad spravil iz Tunjic, ker mu ni bil všeč.

Na konzistorijsko poročilo je deželna vlada odgovorila 17. septembra 1860, da jemlje opravičilo na znanje in pričakuje, da bo Dolenc pravilno pojmoval šolo, ker so ljudske šole poklicane, da urijo mladino v navo-

Šolski zapisnik enorazredne ljudske šole v Tunjicah za šol. l. 1870/71, 1871/72. Vir: ZAL.

religiozni izobrazbi. Učitelj Škoflek je prenehal poučevati in je odšel iz Tunjic. Do prihoda novega učitelja je otroke poučeval **Josip Lomberger**. 27. oktobra 1861 je bil imenovan za učitelja, organista in mežnarja v Tunjicah **Ivan Barle**, ki je poučeval le leto dni. 5. novembra 1862 je bil naslovljen dekret na **Gregorja Koželja**, ki je bil nameščen v Tunjicah kot učitelj, organist in cerkovnik. Bil je domačin, rojen 1837. leta – po domače Sp. Koželj. Koželj je učil v Tunjicah 12 let. Dohodki so bili zelo nizki, in leta 1874 se je odselil v Šentgotard, kjer je dobil bolje plačano delovno mesto. Bil je oče trinajstih otrok.

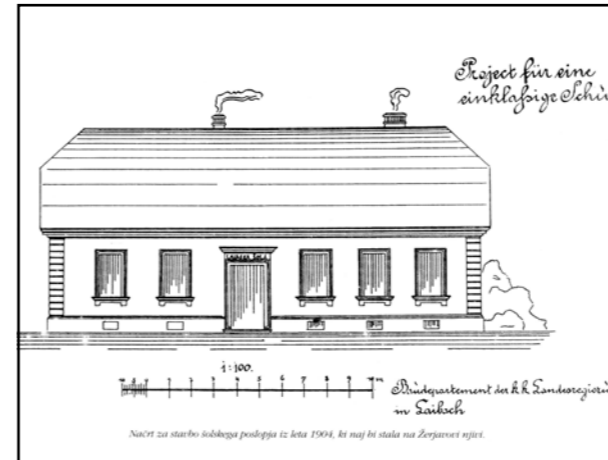
Šolsko leto se je vedno začelo s slovesno mašo. Ponavadi so se učenci vse leto skupinsko udeleževali nedeljskih in prazničnih maš. Zlasti slovesno je bilo v šol. l. 1882/83, ko je mladina v Tunjicah praznovala cesarjev god in spomin združenja Kranjske z Avstrijo. V ta namen je bila zjutraj slovesna maša, po njej pa nadaljevanje v šoli, kjer so pripravili kulturni program.

Učitelji so stanovali v slabem podstrešnem stanovanju v mežnariji. Ker so bile slabe stanovanjske in življenjske razmere, včasih celo leto ni bilo nobenega učitelja. Zato so morali poučevati otroke trikrat na teden kamniški učitelji (Avguštin Štefančič, Emil Adamič).

Zaradi neprimerne šolskega prostora so občani razmišljali o zidavi nove šole že leta 1903. Po šestih letih je bila izdana odločba, da lahko novo šolsko poslopje stoji na Žerjavovi parceli. Predvidena je bila zgradba z eno učilnico in stanovanjem za učitelja. Ker

Učitelj Gregor Koželj (Tone Palčič: Tunjice)

Načrt šolske stavbe, obravnavan leta 1904 (Tone Palčič: Tunjice)

pa občina Tunjice ni imela dovolj denarja za gradnjo šole, so se dogovorili, da bodo v ta namen varčevali in z gradnjo pričeli leta 1917. Vsi načrti so propadli, ker se je leta 1914 začela 1. svetovna vojna. Med vojno po več mesecev ni bilo pouka.

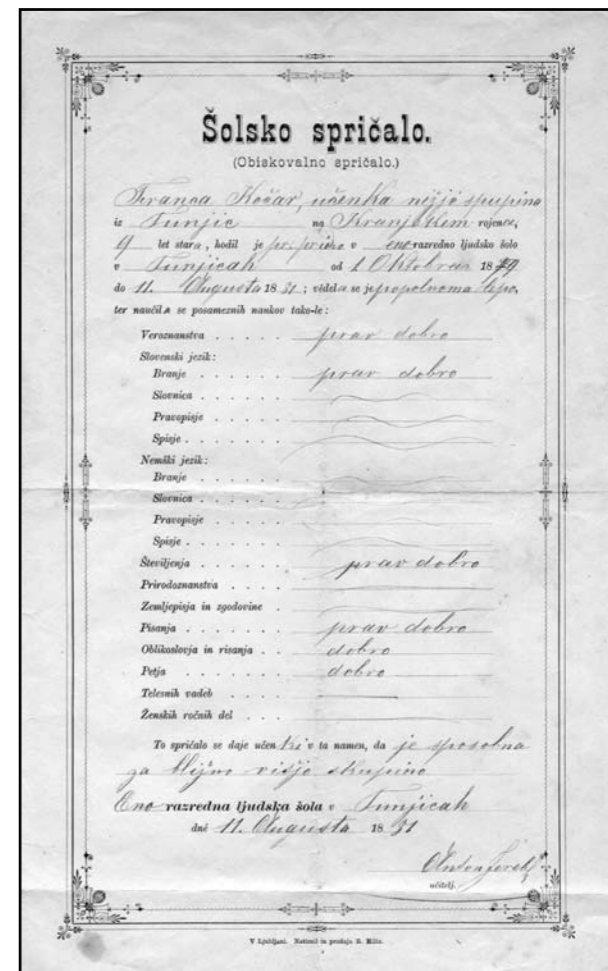
Javna ljudska šola

Javne ljudske šole so se ustanovile tam, kjer je bilo v vasi več kot 40 otrok. Šolska dolžnost se je začela v izpolnjenem 6. letu in je trajala do 12. leta. Otroci so morali šolo redno obiskovati, sicer je oblast kaznovala starše.

Naloga ljudske šole je bila otroke npravno in pobožno vzgajati, razvijati njihove duševne moči, dati jim potrebno znanje za nadaljnje izobraževanje za življenje in vzgojo, da bodo vrli ljudje in državljani. Imenovali so jo tudi vsakdanska šola. Trajala je šest let.

Ponavljalna šola

Ponavljalna šola je bilo nekakšno nadaljevanje šole. Ker osemletna redna šola na Kranjskem ni v celoti zaživela, so šestletni redni šoli dodali še dve leti. Obiskovali so jo mladi od 12. leta starosti dalje. Učencem ni bilo potrebno plačevati šolnine. Pouk v ponavljalni šoli je bil ob četrtkih, takrat so bili drugi otroci prosti. Otroci so ponavljali lepomiselnost in pisanje. Ponavljalna šola je imela namen dopolnjevati in razširjati znanje, ki ga je otrok dobil v ljudski šoli. Obisk šole je bil v splošnem dober, potekal pa je v zimskih mesecih.

Šolsko spričevalo iz šolskega leta 1880/81. Hrani Jelka Vrhovnik.

Šolski nadzor

Nad delom šole so bedeli deželni, okrajni in krajevni šolski sveti. Krajevni šolski sveti so se volili vsaka tri leta. Sestavljeni so bili iz zastopnikov cerkve, šole in občine. Nadzor nad poukom v Tunjicah sta imela okrajni in krajevni šolski nadzornik, ki je bil navadno župnik. Krajevni šolski svet je imel dolžnost, da občino nadomešča v vseh zadevah glede oskrbe in v pravnih zadevah, predvsem pa pri razširjanju in zidavi šol. Skrbeti je moral, da so se izpolnjevale šolske postave. Sestanke so morali imeti vsaj 4-krat letno. Nadzorovati je moral šolsko zemljišče, poslopje in orodje. Njegova naloga je bila, da je preskrbel šolske knjige in druge pripomočke za ubožne učence. Vsaj osem dni pred pričetkom šolskega leta je moral pripraviti imenike vseh šolobveznih otrok. Z nasveti je pomagal glede kazni zaradi zanemarjanja šole.

27. januarja 1889. leta so volili nov krajevni šolski svet. Kot udje (člani) so bili izvoljeni: Janez Vrhovnik (Zotlar), predsednik, Matevž Krumpetar (Košiš) in Franc Grkman (Škle), svetovalec, Matevž Slanovec (Komatar) in Florijan Pregled (Zg. Dolenc), namestnika. Člani krajevnega šolskega sveta so se menjavali. Tako so ga v šolskem letu 1903/04 sestavljali naslednji Tunjičani: Franc Malež iz Tunjic, h. št. 22 – predsednik, Janez Vrhovnik iz Tunjic, h. št. 40 – njegov namestnik, Matej Slanovec iz Košiš, h. št. 3 – član, Štefan Malež iz Košiš, h. št. 2 in Franc Kozel iz Tunjic, h. št. 42 – namestnika, Matija Kralj, veroučitelj in krajevni

Slika učiteljev kamniškega okraja iz leta 1889. Hrani Ana Čimžar.

šolski nadzornik, Jožef Pintar, učitelj in šolski voditelj. Telovadba se ni poučevala, v ženskih ročnih delih se je poučevalo 4 ure na teden; pouka so se udeleževale vse deklice 2., 3., 4. oddelka.

Višji nadzor je imel okrajni šolski svet s sedežem v Kamniku. Okrajni in krajevni šolski nadzorniki so se menjavali. Sestavljali so ga predstavniki okrajne oblasti, duhovnik, dva učitelja in 2 člana, izvoljena od okraja. Okrajni šolski sveti so glede na krajevne razmere v dogovoru s krajevnim šolskim svetom določali razporeditev počitnic.

Do tretjega avstrijskega osnovnošolskega zakona leta 1869 je bilo šolstvo pod cerkveno oblastjo, po njem pa je cerkveno zamenjala posvetna oblast.

V Tunjicah so bili **okrajni nadzorniki** (po abecedi): Anton Arrigler, Janez Fink, Franc Gabrovšek, Matko Kante, Gustav Lukežič, Miroslav Pretnar, Vilibald Zupančič, Janez Zima, Andrej Žumer.

Krajevni nadzorniki pa (po abecedi): Janez Frančič, Matija Kralj, Andrej Križman, Jakob Razboršek.

Verouk so nadzirali dekani, ki so se tudi menjali: Ivan Lovrenčič, Ivan Oblak.

Okrajna učiteljska konferenca

Zveza avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev je bila ustanovljena 12. avgusta 1908 in je združevala 34 učiteljskih društev. Kamniškemu društvu je načeloval Lovro Letnar, nadučitelj v Mengšu. Učitelji enega okraja so se srečevali na srečanjih, na katerih so razpravljali o skupnih zadevah in poudarjali svojo stanovsko pripadnost. Učitelji kamniškega okraja so se najprej srečevali v Kamniku, pozneje tudi v drugih krajih. Srečevali so se enkrat letno.

Šolska knjižnica

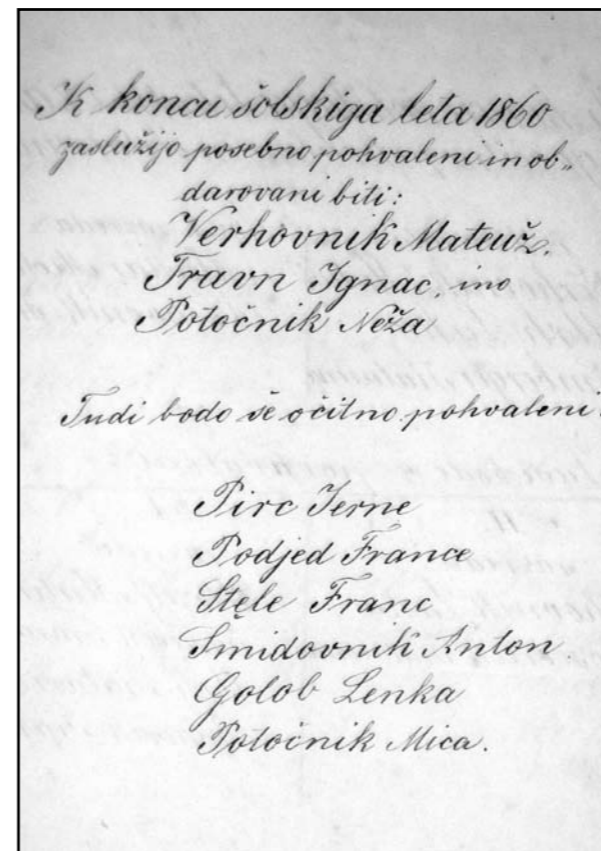
Šola je imela knjižnico, ki se je delila na učiteljsko in šolarsko. Za šol. leto 1884/85 je zapisano, da je štela 136 knjig oz. zvezkov, 2 zemljevida in 1 časopis (*Vindobona*). V šol. l. 1897 je deželni odbor Kranjske daroval šoli 4 iztise časopisa *Vrtec*. Število knjig je z leti naraščalo.

Okrajni šolski sveti so pripravljali sezname učbenikov, učil in učnih pripomočkov, ki so se v šolah lahko uporabljali. Npr. 24. februarja 1898 je okrajni šolski svet izdal razpis, da je dovoljena raba Orožnovega slovenskega stenskega zemljevida *Palestina*. Prav tako, da se zvezki Jožefa Petriča ne smejo uporabljati v ljudskih šolah, ker niso odobreni od deželne šolske oblasti.

V ljudski šoli so skrbeli tudi za ubožne otroke, ki so si šolske knjige lahko izposodili. Vsako šolsko leto je šola dobila nekaj denarja za ubožne, ki si knjig niso mogli kupiti. Za ubožne knjige je npr. pripadlo na tukajšnjo šolo za šol. l. 1895/96 2.25 goldinarjev, za šolsko leto 1896/97 2.80 goldinarjev. Število knjig v knjižnici:

Šolsko leto	Učiteljska knjižnica	Šolarska knjižnica
1894/95	157	53
1895/96	163	61
1896/97	169	64
1897/98	175	81
1898/99	181	96
1899/00*		
1900/01	198	110
1901/02	206	115
1902/03	213	122
1903/04	223	127

Število knjig je naraščalo. * Ni podatka.

Primer zapisa v Zlati knjigi. Hrani Šolski muzej.

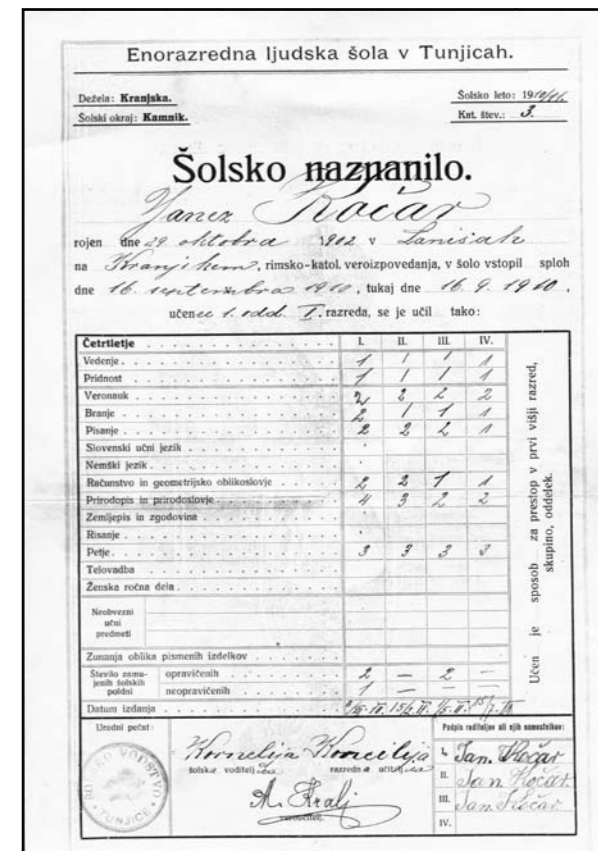
Šola je imela Zlato knjigo, v katero so vpisovali posebno pridne učence. Hrani jo Slovenski šolski muzej v Ljubljani. Vanjo so vpisovali učence v letih 1860–1874, 1881–1882 in 1884.

Prireditve, pouka prosti dnevi

Sestavni del šolskega pouka so bila tudi praznovanja. Slovesnosti so bile ob pričetku in zaključku šolskega leta, ob državnih in cerkvenih praznikih. Učenci so se udeležili cerkvenih obredov, pouk je bil skrajšan. Zelo slovesno so praznovali god cesarja in cesarice. Po maši jim je učitelj povedal nekaj iz življenja cesarskega para. Na večer pred praznovanjem so prižgali kresove, pokali so z možnarji in zvonili. Otroci so bili obdarovani za božič in za miklavža. Med revne otroke so poleg šolskih potrebščin in knjig razdeljevali tudi oblačila. Slovesno je bilo tudi ob obisku knezoškofa, ob vstajenjskih procesijah, ob praznovanjih farnega patrona. 26. julija so imeli otroci vedno prosto zaradi shoda v Tunjicah. Proste dni pa so imeli: 1. novembra, ob božiču – božični počitki, ob času pusta – pustni počitki, za veliko noč – velikonočni počitki, za binkošti – binkoštni počitki, vse zapovedane praznike in nedelje. Tako je bilo od ustanovitve do začetka 1. svetovne vojne, ki je zmotila že ustaljena praznovanja.

Učni predmeti, trajanje pouka, ocenjevanje

Začetek in konec pouka je določal okrajni šolski svet. V Tunjicah se je pouk od ustanovitve začel oktobra, po letu 1888/89 pa septembra, ker je tako zahteval na predlog krajevnega šolskega sveta okrajni šolski svet. Potekal je v vsakdanji in ponavljalni šoli. Glavne počitnice so bile od 1. avgusta do 15. septem-

Šolsko spričevalo iz šolskega leta 1910/11. Hrani Jelka Vrhovnik.

bra. V začetku šolskega leta se je pouk vedno pričel in tudi končal z mašo. Štirikrat letno so prejeli učenci šolska naznanila (spričevala). Ponavadi so imeli mašo v zahvalo, potem pa razdelitev šolskih naznanil. Ohranili so petstopenjsko ocenjevalno lestvico. Z razliko od sedaj je bila ocena 1 najboljša, 5 pa najslabša. Posebej so ocenjevali vedenje, pridnost, zunanjo obliko pisnih izdelkov in napredek. Predmeti, ki so jih poučevali v šolskem letu 1881/82, so bili: veroznanstvo, branje, številjenje, pisanje, oblikoslovje in risanje, petje, vedenje. Učni jezik je bil slovenski.

Pouk v času 1. svetovne vojne

Na začetku 1. svetovne vojne je tunjiško šolo obiskovalo 85 otrok, ki so hodili v redno šolo, v ponavljalno pa 14. Otroci so zaradi vojnega časa morali pomagati pri poljskem delu, zato se je pouk pričel kasneje, šolsko leto pa so prej zaključili. Za vojake so deklice pletle kape, nakolenice. Spletle so jih veliko, zato so dobile pisno pohvalo. Med počitnicami so nabirali robidovje, ki so ga posušili. V vojne namene so pobirali kovine, prazne steklenice. Učiteljica je pobirala tudi denarne prispevke za RK. Šola je postala prizorišče številnih domoljubnih prireditev v čast cesarju Francu Jožefu.

V letih od 1915–1918 je službovala v Tunjicah Cecilia Stele, sorodnica Steletovih – Lectarjevih iz Kamnika in Birtovih iz Tunjic. Zavzemala se je, da bi se šola razširila v dvorazrednico.

Učiteljica Cecilija Stele. Hrani Tone Stele.

Šola v času kraljevine Jugoslavije

Veliki župan je 17. 7. 1925 **enorazrednico** v Tunjicah razširil v **dvorazrednico**. Po vojni so obnovili prostor v mežnariji, povečali so okna in poglobili sobo za višino treh stopnic, da je imela 3 m predpisane višine.

Leta 1933 so končno povečali šolo; dozidali so še eno učilnico, ki je bila lesena in nato ometana.

Leta 1938 je postala šola **trirazrednica** s tremi učitelji.

Večinoma so učitelji poučevali le po nekaj let. Izjema je bila učiteljica **Ivana Justin**, ki je bila na šoli 13 let, od leta 1928 do 1941. Med Tunjičani je bila zelo priljubljena, saj jih je znala motivirati za igranje ljudskih iger. Širši okolici so predstavili ljudsko igro **Miklova Zala**, v kateri je sodelovala vsa vas in celo konji, ki so nosili »turške« jezdece. Bila je glavna pobudnica za ustanovitev Prosvetnega društva. Na Žerjavovem dvorišču so v letih 1932–1939 izvedli več iger na prostem. Vodila je tudi tamburaški orkester.

Predmetnik se je spreminjal. V šol. l. 1924/25 so v ponavljalni šoli ocenjevali: vedenje, pridnost, verouk, čitanje, pisanje, učni jezik, računstvo in merstveno oblikoslovje, zemljepis in zgodovino, prirodopis in prirodoslovje, dekliška ročna dela, zunanjo obliko pisnih izdelkov. Zapisovali so tudi število opravičenih in neopravičenih ur.

V šolskem letu 1937/38 so v javni šoli ocenjevali: vedenje, verouk, slovenski jezik, računstvo in oblikoslovje, lepomis, petje, telovadbo. Vpisali so tudi število izostalih dni (opravičenih in neopravičenih).

Šola je l. 1932 končno dobila prizidek z novo učilnico. Iz arhiva šole.

Pečat državne osnovne šole v Tunjicah. Iz arhiva šole.

Učiteljica Ivana Justin je povezovala Tunjičane z igranjem ljudskih iger. Hrani Ivanka Zobavnik.

Igralci Miklove Zale z učiteljico Ivano Justin. Vir: ZAL.

Pouk v času 2. svetovne vojne

Državna osnovna šola v Tunjicah je bila 1941. leta trirazrednica. Ob napadu na Jugoslavijo se je pouk še nekaj časa neovirano nadaljeval. Na šoli je bilo vpisanih 132 otrok: 71 dečkov in 61 deklic. Poučevali so trije učitelji: Ivana Justin – šolska upraviteljica, Ernest Palčič – učitelj, Jožefa Palčič – učiteljica. Šola je bila še vedno v stari mežnariji, ki je bila last cerkve. Bila je v slabem stanju. V njem sta bili dve učilnici, ki sta le delno ustrezali svojemu namenu. Šolskega vrta niso imeli. Aprila 1941 so Nemci zasedli naše kraje. V začetku maja 1941 sta prišla v šolo dva nemška orožnika in ukazala učiteljem, naj pošljejo otroke domov. Zapečatila sta učilnice. S tem se je slovenski pouk na šoli nehal. Učitelji so lahko odnesli iz razredov le svojo osebno lastnino.

Potem pa je bil pouk v nemškem jeziku. Takoj ob prihodu so nemški učitelji organizirali posebne tečaje za ponemčevanje odrasle mladine. V začetku se je mladina tečajev udeleževala, pozneje so se zaradi slabe udeležbe prenehali. Otroci niso radi obiskovali pouka, ker niso prav nič razumeli. V juliju so prišli učitelji s Koroške. V Tunjice sta prišla dva starejša učitelja, in sicer Franz Herzig in učiteljica Rohrer. Tu sta bila tri tedne. Dopoldne sta poučevala šolsko mladino, dvakrat tedensko pa je bil večerni tečaj za odrasle. 22. januarja 1942 sta prišla dva mlada nemška učitelja, ki sta poučevala do 28. 5. 1942, ko sta bila vpoklicana k vojakom. 30. maja sta prišli dve učiteljici tečajnici, ki sta poučevali samo en teden, potem sta iz strahu pred partizani odšli. Od takrat pa do osvoboditve na šoli ni bilo več pouka. Šolski prostori so ostali zaklenjeni, ključke so imeli na občini.

Pouk v času od 1945 do 1963

V šolskem letu 1945/46 je pouk obiskoval 101 otrok. V petdesetih letih se je šolski red ustalil. V veljavo je stopil nov šolski koledar, ki je določil začetek pouka na vseh splošnoizobraževalnih šolah 6. septembra, zimski odmor pa od 28. decembra do 10. januarja. V dnevi med 27. aprilom in 1. majem je bilo pouka prosto, šolsko leto pa se je zaključilo 10. junija. Prirejali so proslave, na katerih so deklamirali, člani telovadne sekcije so izvajali simbolične vaje in igrali igrice. Posebno svečano je bilo ob praznovanju rojstva republike. Ob tem so bili najmlajši cicibani sprejeti v pionirsko organizacijo. V obdobju po 2. svetovni vojni so negovali tradicijo NOB. Poudarjali so pridobitve revolucije, kar je bil sestavni del šolskih proslav. Pomembna sestavina je bilo načelo bratstva in enotnosti med vsemi narodi Jugoslavije. Praznovali so obletnice in državne praznike:

- septembra so proslavili priključitev Primorske k FLRJ,
- oktobra so praznovali obletnico osvoboditve Beograda,
- novembra je bila obletnica oktobrske revolucije,
- 29. novembra 1945 je bila proglašena republika Jugoslavija na 2. zasedanju AVNOJ-a. Vsako leto so praznovali njeno ustanovitev;
- 1. januar – novo leto,
- 8. februarja so počastili spomin na našega največjega pesnika Franceta Prešerna,
- 27. aprila pa so praznovali obletnico ustanovitve Osvobodilne fronte slovenskega naroda,
- 1. maj – praznik dela,
- 9. maj – praznik zmage,
- 25. maj – rojstni dan Josipa Broza Tita.

Učiteljica Jožefa Palčič je službovala v Tunjicah 17 let, njen mož Ernest pa 3 leta. Ob pričetku druge sve-

Palčičeva družina. Hrani Maruša Palčič.

točne vojne je bil odpeljan v vojno ujetništvo v Nemčijo. 1942. leta se je bolan vrnil domov. Leta 1945 je umrl za tuberkulozo, ki je bila posledica ujetništva. Jožefa Palčič - Iza je po vojni postala vodja šole, s sinom Tonetom sta živela v Tunjicah do leta 1955, ko je bila na svojo prošnjo premeščena v Kamnik.

Do leta 1954 so učitelji v Tunjicah poučevali otroke od 1.-4. razreda, od tega leta naprej pa do leta 1966 pa vse razrede od 1.-8., le da so nekateri učenci na višji stopnji hodili v 1. osnovno šolo v Kamnik.

V šol. l. 1951/52 so ocenjevali naslednje predmete: slovenski jezik, branje, srbohrvaščina, zgodovina, zemljepis, naravoznanstvo, računstvo, risanje, petje, telesna vzgoja, lepomiselnost, ročna dela in vedenje, vpisali so tudi število zamujenih dni.

Leta 1954 so krajani kupili zemljišče za novo šolo. Z gradnjo pa so zaradi finančnih težav pričeli šele leta 1961 in jo končali po treh letih dela. Pouk v njej se je pričel v šolskem letu 1966/67 in je potekal le na nižji, razredni stopnji.

Šola v Tunjicah postane podružnična šola

V Kamniku so leta 1963 zgradili novo šolo. Ustanovljena je bila osnovna šola Frana Albrehta Kamnik, šola v Tunjicah pa je po občinskem odloku postala njena podružnica.

Šola v Tunjicah je bila samostojna do leta 1963, v njej je poučevalo 52 slovenskih in 6 nemških učiteljev, ki pa niso poučevali niti leto dni.

V novi tunjiški šoli je pouk vrsto let potekal v kombiniranih oddelkih 1. in 3. razreda ter 2. in 4. razreda, v šolskem letu 1993/94 pa se je sestava oddelkov spremenila na kombinacijo 1. in 2. razreda ter 3. in 4. razreda.

31 let je poučevala, kasneje tudi vodila šolo učiteljica Marjeta Slabe. V Tunjicah je začela poučevati 1967. leta. Od leta 1970 je deset let vodila tudi popoldanski program male šole, kasneje so to delo prevzele vzgojiteljice. Tista leta, ko so na plantaži še zorela jabolka, so učenci pridno pomagali pri obiranju in si prislužili kar nekaj zabojev jabolok za šolske malice. Vrsto let so generacije učencev pomagale pri spravljaju drv in premoga, da so bili pozimi na toplem.

Po osamosvojitvi Slovenije 1991. leta praznujejo naslednje praznike: dan reformacije, dan spomina na mrtve, božič, dan samostojnosti in enotnosti, novo leto, slovenski kulturni praznik, velikonočni ponedeljek, dan upora proti okupatorju, praznik dela, dan državnosti. To so pouka prosti dnevi.

Šola vsako leto pripravi skupaj s krajevno skupnostjo ali samostojno prireditve ob novem letu, dnevu žena ali materinskem dnevu, ob zaključku šolskega leta in ob pomembnih obletnicah. Tako so učenci skupaj s Kulturnim društvom dr. Franceta Steleta pripravili proslavo ob 20-letnici postavitve spomenika umetnostnemu zgodovinarju Francetu Steletu.

V šol. l. 1994/95 se je pouk začel z enotedenskim zamikom v barvno prenovljenih prostorih. V tem šolskem letu so začeli izdajati šolsko glasilo *Lubadarčki*.

V šolskem letu 2003/04 se je pričela uvajati devetletka. Sedaj obiskujejo učenci pouk v Tunjicah pet let, v šestem razredu in naprej pa se vozijo na matično šolo v Kamnik.

Leto 2005/06 je bilo pomembno za tunjiško šolo, ker je bil prvič odprt oddelek podaljšane bivanja, začeli so tudi z razdeljevanjem kosil. Rdeča nit, ki je povezovala šolsko leto, je bilo praznovanje 40-letnice nove šolske stavbe, ki se je zaključilo 9. 6. 2006 na igrišču pod šolo s kulturno prireditvijo. V prostorih šole je bila prikazana zanimiva razstava o delu in življenju na šoli v štiridesetih letih.

Z uvedbo devetletke pa je v šolskem letu 2009/10 na šoli pet razredov, učenci so razporejeni v dva kombinirana in en čisti oddelek. Imajo tudi dva oddelka podaljšane bivanja. V novi šoli je poučevalo 21 učiteljev razrednega pouka, seveda pa se je način dela v zadnjem desetletju zelo spremenil, saj se dnevno vozijo poučevati nekatere predmete učitelji matične šole in strokovni sodelavci – logopedinja, knjižničarka, računalnikar, pedagoginja, socialna delavka.

Seznam učiteljev v Tunjicah – stara šola (pri cerkvi)

Ime in priimek učitelja	Poučeval/a od do
JULIJ ŠKOFLEK	1859-1861
JOSIP LOMBERGER	1861-1862
IVAN BARLE	1862-1863
GREGOR KOŽELJ	1863-1874
ŠTEFAN TOMŠIČ	1874-1875
IVAN URŠIČ	1875-1876
JAKOB DIMNIK	1876-1879
BERNARD JANC	1880
ANTON JEREB	1879-1884
JANKO JEGLIČ	1884-1886
PETER POGAČNIK	1885-1887
ALOJZIJA MOOS	1887-1889
APOLONIJA DOLINŠEK	1889-1892
IVAN FERLAN	1892-1894
AVGUŠTIN ŠTEFANČIČ	1894
JOŽEF PINTAR	1894-1905
KATARINA DRGANC	1903-1904
EMIL ADAMIČ	1905
ANTONIJA ALBREHT	1905-1910
VILIBALDA PEVC	1910
KORNELIJA KONCILJA	1910-1911
MARIJA CAPUDER	1912-1915
CECILIJA STELE	1915-1918
JUSTINA HITI	1918-1919
LJUDMILA SELJAK	1919-1920
MARIJA CIZEL PRAŠNIKAR	1920-1921
JOŽICA PODBREGAR	1921-1923
ARMELA VREMŠAK	1923
JUSTINA TONI	1923-1929
VALERIJA HROVAT	1925-1927
RUDOLF BRATOK	1927-1928
IVA JUSTIN	1929-1941
ZORA ČUK	1929-1934
MARIJA VRTOVEC	1930
MARIJA CIZELJ	1934-1938
JOŽEFA PALČIČ	1938-1955
ERNEST PALČIČ	1938-1941
Nemški učitelji (6)	1941-1942
MARJETA BRANISEL	1945
SLAVKA KLEMENČIČ	1945
CECILIJA ŠTRCIN	1945-1947
JERCA PEKOVEC	1946
ALOJZIJA KOŠIR	1947-1948
JUSTINA GORJUP	1948-1949
MARIJA PETERLIN	1949 od 14. 5.-15. 6. 1949
SLAVKA ZAVRŠNIK	1949-1950
ANGELCA ADAMIČ	1950-1956
IVANKA POTOČNIK	1953
MINKA SLADIČ	1953
TEREZIJA BABNIK	1955-1959
MILENA KOCIPER	1956-1958
ŠTEFAN LUŠTREK	1958-1965
GABRIJELA TREBUŠAK	1959-1965

Seznam učiteljev podružnične šole v Tunjicah

Ime in priimek učitelja	Poučeval/a od do
ŠTEFAN LUŠTREK	1958-1965
ALOJZ GORŠIČ	1965-1967
PAVLE SLABE	1967-1976
MARJETA SLABE	1967-1998
ANICA OSTERMAN	1976-1977
HELENA BOLE	1977-1992
METKA MESTEK	1992-2008
ANA STELE	1995-2002 - zbor, glasbena vzgoja
VERONIKA KOSELJ	1995-1999
VERONIKA SUSMAN	1995 - še uči - logopedinja
IVANKA UČAKAR	- še uči - knjižničarka
MIRTA VRHOVNIK	1996-1997 - angl. j.
IRENA POLLAK	1997-2000 - angl. j.
MATEJA JAMNIK	1998-1999
JELKA VRHOVNIK	1999 - še uči
POLONA ŠRAJ	2000-2001 - angl. j.
NATAŠA RAZBORNİK	2001-2002 - angl. j.
VESNA JAMŠEK	2001-2002
ALEKSANDRA NABERNIK	2002 - angl. j.
MARIJA KATARINA KRT	2002-2003 - angl. j.
JOŽE RAMUTA	2003-2008
BISERKA VOLASKO OCEPEK	2003-2004 - indiv. pomoč
ALENKA BRLOGAR	2004-2005 - indiv. pomoč
LIDIJA VIDMAR	2003-2005 - angl. j.
MOJCA ANTONIN	2003-2007
MARJETA KOČAR	2003-2007 zbor, glasbena vzgoja
KARLA KOMAN	2005-2006
MOJCA GABRIČ	2005 - še uči - angl. j.
MAJA MRZLIKAR LEŠNJAK	2005-2006
DANIJA HROVAT	2005-2008 - indiv. pomoč
ŠPELA GRKMAN	2006-2007
JANA RAZBORŠEK	2006 - še uči
DENISE ZAJC	2007 - še uči - gospodinjstvo
SIMEON KLOKOČOVNIK	2007-2008
JASMINA BEŠIČ	2007-2008 - angl. j.
JANA TREBUŠAK	2007 - še uči
MARJETA KUCHAR	2008 - še uči - oddelek PB
POLONA KRIZAJ	2008 - še uči - oddelek PB
SIMONA KOŽELJ	2009 - še uči - angl. j.

Ravnateljji

V šolskem letu 1964/65 se je prej samostojna šola v Tunjicah priključila kot podružnična šola k OŠ Frana Albrehta. Tako ima matična šola 4 podružnice: v Nevljah, Mekinjah, Tunjicah in na Vranji Peči. Menjavali so se tudi ravnateljji.

Ime in priimek	Obdobje ravnateljstva
SLAVKO FRBEŽAR	1963-1974
IVAN JUSTINEK	1975-1976
PAVLE SLABE	1976-1987
ANTON KAMIN	1988-1995
EMILIJA GREGORČIČ	1995-2005
RAFKO LAH	Od leta 2005 dalje

Za čistočo šole so skrbeli ljudje, ki so živeli v bližini šole. Omenila bi Palegrino Traven, ki je stanovala v šoli. Bila je mežnarica in organistka v cerkvi. Malico so otroci nosili s seboj, največkrat je bil to kos kruha ali pa jabolko.

Po vojni 1957. leta je začela delovati mlečna kuhinja. Vsi učenci so dobivali mleko v prahu in sir, pozneje pa kakav in marmelado. Material za mlečno kuhinjo so dobili od Rdečega križa iz Kamnika. Učencem ni bilo treba plačevati hrane, le kruh so prinesli s seboj, Palegrina pa jim je kuhala kavo. V naslednjem šol. letu je kruh pekla domačinka in ga po potrebi dostavljala šoli, malico so popestrili z ribami, mlekom in čajem. Kasneje so kruh kupovali v pekarni Perne v Kamniku. Šolsko leto 1959/60 je prineslo zamenjavo. Čistilka je postala Anica Šmidovnik - Pikovčeva. Malico pa je sama kuhala in pripravljala učiteljica Gabrijela Trebušak na svojem štedilniku. Ker je sadje v letu 1960/61 dobro obrodilo, so organizirali akcijo zbiranja sadja za šolsko mlečno kuhinjo. Zbrali so 150 kg sadja, ki so ga otroci prinesli od doma. Skuhali so 50 l marmelade. Od Rdečega križa so dobili moko in mleko v prahu. Moko so oddali peku, ki jim je pekel kruh. Ko se je Anica poročila in se preselila, jo je zamenjala Milka Žagar - Udamova, ki je na tunjiški šoli opravljala dela čistilke in kuharice polnih 30 let. Dobila je novo nalogo – pripravo šolske malice, pozimi je skrbel za ogrevanje učilnic, kidanje snega in spomladi za urejenost šolske okolice. Ob upokojitvi jo je nadomestila Marinka Torkar - Mohtova, ki to delo opravlja še danes. Pripravlja šolsko malico, učencem razdeli kosila, skrbi tudi za urejenost učilnic in šole.

Zaključek

V prispevku sem skušala predstaviti 150-letno delovanje šole v Tunjicah. Prvi začetki so bili težki tako za učence kot za učitelje, saj so bivali in delali v slabih razmerah. Napredek in razvoj pa sta prinesla tudi izboljšanje razmer v šolstvu. Že pred 1. svetovno vojno so Tunjičani zbirali denar za novo šolo, vendar so po sili razmer s njeno gradnjo začeli šele leta 1961, vanjo pa so se učenci in učitelji preselili v šolskem letu 1966/67. Pouk je zaradi manjšega števila otrok zadnjih 25 let potekal v kombiniranih oddelkih.

Šolska stavba je bila po strahovitem neurju 23. avgusta 2008, ko je ostala brez strehe, prenovljena in je sedaj ena izmed zelo lepo urejenih podružničnih šol.

Šola v Tunjicah je sedaj ena izmed najlepše urejenih podružničnih šol. Iz arhiva šole.

Literatura

- CIPERLE, Jože, VOVKO, Andrej, 1987: *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
 HEINZ, Franz, 1895: *Zbirka zakonov in ukazov v ljudskem šolstvu na Kranjskem*. Ljubljana: Kleinmayr.
 HOJAN, Tatjana, 1975: *Izobraževanje odrasle mladine 1870–1941*. Ljubljana: Šolski muzej.
 PALČIČ, Tone, 1995: *Tunjice*. Kamnik: Krajevna skupnost Tunjice.
Šola pod Gobavico. Zbornik OŠ Mengeš ob 200-letnici javnega šolstva v Mengšu. Mengeš: Osnovna šola Mengeš, 2000.
Šola – srce kraja: Zbornik ob 150-letnici javnega šolstva v Tunjicah. Kamnik: Osnovna šola Frana Albrehta, 2009.
 TUL, Vlasta, 1987: *Šolsko praznovanje skozi čas, katalog ob razstavi*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
 DROVENIK ČALIČ, Tanja, 2002: *Šola na hribu. Kronika osnovne šole Zgornji Tuhinj*.

Viri

- Kronika šole v Tunjicah (1946–1998), (1998–).
 Kronika šole v Tunjicah. Zgodovinski arhiv Ljubljana 1859–1940.
 Razne listine o tunjiški šoli. ZAL KAM 92, 2–9.
 Zapisniki učiteljskih konferenc v šol. l. 1952/53–1962/63.
 Ročni zapisnik za slovensko učiteljstvo (1894–1915). Slovenski šolski muzej.

150-letnica šolstva v Tunjicah

Povzetek

Enorazredna šola v Tunjicah je bila z dovoljenjem deželne vlade v Ljubljani odprta leta 1859. Delovala je v mežnariji. Imela je samo eno učilnico. Ta je bila v začetku zelo nizka in temna. Učitelj je moral biti tudi cerkovenik in organist. Prvi učitelj je bil Julij Škoflek.

V šolskem letu 1925/26 je bila šola razširjena v dvorazrednico. 1933. leta so dozidali še eno učilnico, ki je bila lesena in nato ometana. Leta 1938 je šola postala trirazrednica. Da bi se čimprej sezidalo tako potrebno šolsko poslopje, je krajevni šolski odbor za zbiranje denarja ustanovil sklad za novo šolo. Leta 1961 so pričeli zidati novo šolo, ki so jo slovesno odprli decembra 1965. Pouk je potekal v kombiniranih oddelkih.

150th Anniversary of Tunjice Elementary School

Summary

In 1859 one-class school in Tunjice was given the permission to open by the provincial government in Ljubljana. It was located in the sextonage and had one dark classroom with very low ceiling. The first teacher was Jurij Škoflek, who was also required to be a sexton and an organist.

In the school year 1925/26 the school was enlarged into a two-class school and in 1933 a new classroom was added to the edifice. In 1938 the school was turned into a three-class school and the School board established a fund for collecting money for a new schoolhouse. Construction works started in 1961 and four years later, in December 1965, the school was solemnly opened. The lessons were organized as combined classes.

Devetdeset let Urarstva Cerar

Uvod

Cerarjeva urarna na današnji Maistrovi ulici 1 v Kamniku je lansko jesen praznovala devetdeset let svojega delovanja. V leto 1919 namreč segata učno pismo in pomočniško spričevalo Vilka Cerarja, očeta današnje lastnice Marte Cerar Leskošek, ki skupaj z možem Benjaminom Leskoškom že več kot petdeset let vodi družinsko obrt, ki jo je prevzela od svojega očeta. Z urarstvom se je v družini Cerar domnevno že pred Vilkom ukvarjal tudi njegov pet let starejši brat Mirko Cerar, vendar je o njegovi urarski obrti danes premalo znanega, zato Cerarjevi kot začetek svoje družinske dejavnosti štejejo leto 1919. Ta letnica krasi tudi obrtniški izvesek na pročelju njihove trgovine.

Prispevek je skromen zapis o devetih desetletjih Urarstva Cerar. Nastal je predvsem na podlagi pripovedovanj Marte Cerar Leskošek in Benjamina Leskoška ter nekaterih družinskih pisnih virov in slikovnega gradiva. Kot tak predstavlja podlago za temeljitejšo etnološko raziskavo, obdelavo celotnega hišnega arhiva, umestitev v zgodovino urarstva na Slovenskem in širše ter ureditev muzejske zbirke starih ur in drugih urarskih predmetov, kar si ta stara kamniška in družinska obrt, morda ob svoji stoletnici čez deset let, vsekakor zasluži.

Družina Cerar in začetki družinske urarske obrti

Rodbina Cerarjev, ki v Kamniku na Maistrovi ulici 1, pred tem pa v domači hiši na današnji Parmovi ulici 1, že devet desetletij oziroma dve generaciji neprekinjeno vodi svojo urarsko delavnico, izvira iz Blagovice. Tam je bil leta 1869 rojen **Alojz Cerar**, oče prvih dveh družinskih urarjev in ded Marte Cerar Leskošek. Bil je trgovec in sodavičar, v Kamnik pa je prišel kot trgovski vajenec v trgovino Pri Petku, ki je bila takrat v lasti premožnega Kamničana Ivana Kecla. V tej trgovini je Alojz spoznal svojo bodočo ženo **Frančiško Igljič**.

Iz izpiska matične knjige župnega urada v Kamniku z dne 1. januarja 1900, ki jo je pisal takratni župnik Janez Oblak, je moč razbrati, da se je trgovec Alojz Cerar, rojen 20. decembra 1869 v Blagovici, h. št. 23/5, s Frančiško Igljič, rojeno 9. marca 1871 v Kamniku, h. št. 42, poročil 19. avgusta 1895. V zakonu se jima je rodilo pet otrok. Najstarejši sin **Alojz** je bil rojen 28. maja 1896 v Kamniku, h. št. 90 (2. februarja 1923 se je poročil z Ano Vidmar in se preselil v Trbovlje). Drugega sina, rojenega 29. maja 1899 v isti hiši, sta imenovala **Friderik**, a so ga vseskozi klicali **Mirko**. Umrli je 10. januarja 1926 za posledicami tuberkuloze. Družina se je nato preselila v Lukovico 12, kjer se je 20. julija 1902 rodil **Julius**, ki so ga klicali Julček, 1. januarja 1904 pa še Guilielmus oziroma **Vilko**. 29. maja 1905 je Franči-

Letnica 1919, ki označuje začetek družinske urarske dejavnosti, je zabeležena tudi na obrtniškem izvesku na pročelju urarne. Tablo v obliki ure, ki je bila doslej že večkrat temeljito obnovljena, je Vilko Cerar okoli leta 1945 odkupil od nekega ljubljanskega urarja Korošca. Foto: Aleš Leben.

ška Igljič rodila še svojega zadnjega otroka **Maximusa** oz. **Maksa** (8. februarja 1931 se je poročil z Antonijo Maselj) – 22. avgusta naslednjega leta je pri porodu mrtvorojenega otroka v ljubljanski bolnišnici umrla.

Alojz Cerar se je 14. aprila 1907 na Brdu pri Lukovici drugič poročil s **Frančiško Miklavec**, rojeno 14. avgusta 1872 v Gotenici 67. Umrli je 19. februarja 1957. V drugem zakonu so se jima na domačem domu v Lukovici 12 rodili štiri otroci: **Frančiška** (rojena 22. maja 1908, poročena 24. februarja 1935 s Pavlom Jermanom), **Rudolf** oz. Rudi (rojen 11. aprila 1911, poročen 31. julija 1938 z Marijo Kadunc s Sel pri Kamniku), **Jožef** (rojen 4. februarja 1913, umrl 6. februarja 1913) in **Valentina** oz. Tinca, kakor so ji rekli (rojena 14. februarja 1914, poročena 2. februarja 1937 z Jožefom Čokanom).

Alojz Cerar je imel v Kamniku na tedanji Šutni 78¹ svojo sodavičarsko delavnico. Bil naj bi zelo podjeten in priden kot mravlja. Vse svoje otroke je želel kmalu spraviti od doma, do lastnega kruha, zato si je prizadeval, da bi bil vsakdo od njih izučen za kakšno obrt, eden od njih tudi za urarstvo. Pri hiši je bilo namreč veliko lačnih ust.

1 Današnja Parmova ulica 1. Hišo je leta 1801 kupil Anton Igljič in jo leta 1828 toliko odprodal svojemu bratu Matiji Igljiču, da je ta tu sezidal novo usnjarno, sam pa je obdržal toliko, da je napravil pod (Dreschboden). Leta 1835 je hiša prešla v last Jakoba Igljiča, 1871. pa jo je podedoval njegov sin Jakob Igljič ml. Leta 1889 je hišo podedovala Johana Igljič, 1902. pa jo je na dražbi kupil **Alojz Cerar** iz Lukovice, jo dve leti kasneje prepisal na svojo ženo **Frančiško Cerar, rojeno Igljič**, leta 1907 pa podedoval nazaj ter jo leta 1935 prepisal na svojega sina **Vilka Cerarja**, ki je takrat že bil urar. (Vir: Janko Polec, Kamniške meščanske hiše in njihovi lastniki v dvesto letih, *Kamniški zbornik* 1955, stran 110) Ko se je družina preselila v Lukovico, so hišo na Parmovi oddajali krojaču Josipu Jerincu in tudi drugim, dokler ni Mirko v njej uredil svoje urarske delavnice.

Marta Cerar Leskošek in Benjamin Leskošek pred svojo urarno na Maistrovi ulici 1 v Kamniku. Fotografirano novembra 2009. Foto: Aleš Leben.

Cerarjeva urarna je danes prežeta s tradicijo, saj številne ure v vitrinah krasijo tudi stare družinske fotografije. Foto: Aleš Leben.

»Julčka in mojega očeta je oče peljal v Trst, da bi šel eden v Ameriko, ker je bilo pri hiši veliko otrok in je bilo določeno, da mora eden od hiše. V pristanišču je oče Vilka že dal na ladjo, nato pa se je ladja začela zibati, česar se je Vilko ustrašil, zato je očetu rekel, da bo v življenju naredil vse, če ga le vzame dol z ladje, ker se je bal vode. Moj oče je bil takrat star le kakšna štiri leta. In oče je rekel, če ne bo šel Vilko, bo šel pa Julij. In takrat je šel Julij v Ameriko in se ni nikdar več vrnil v Slovenijo. V Ameriki ni bilo nikogar iz naše družine, verjetno pa je šel tja iz Slovenije s kakšno skupino, kakor je bila takrat navada. V Ameriki je postal slaščičar, poročil se je z dekletom, ki je bila doma iz Škofje Loke in je prav tako živela v Ameriki. Po 2. svetovni vojni nam je Julij nekajkrat poslal paket iz Amerike. V teh paketih so bile obleke in hrana. Enkrat nam je poslal

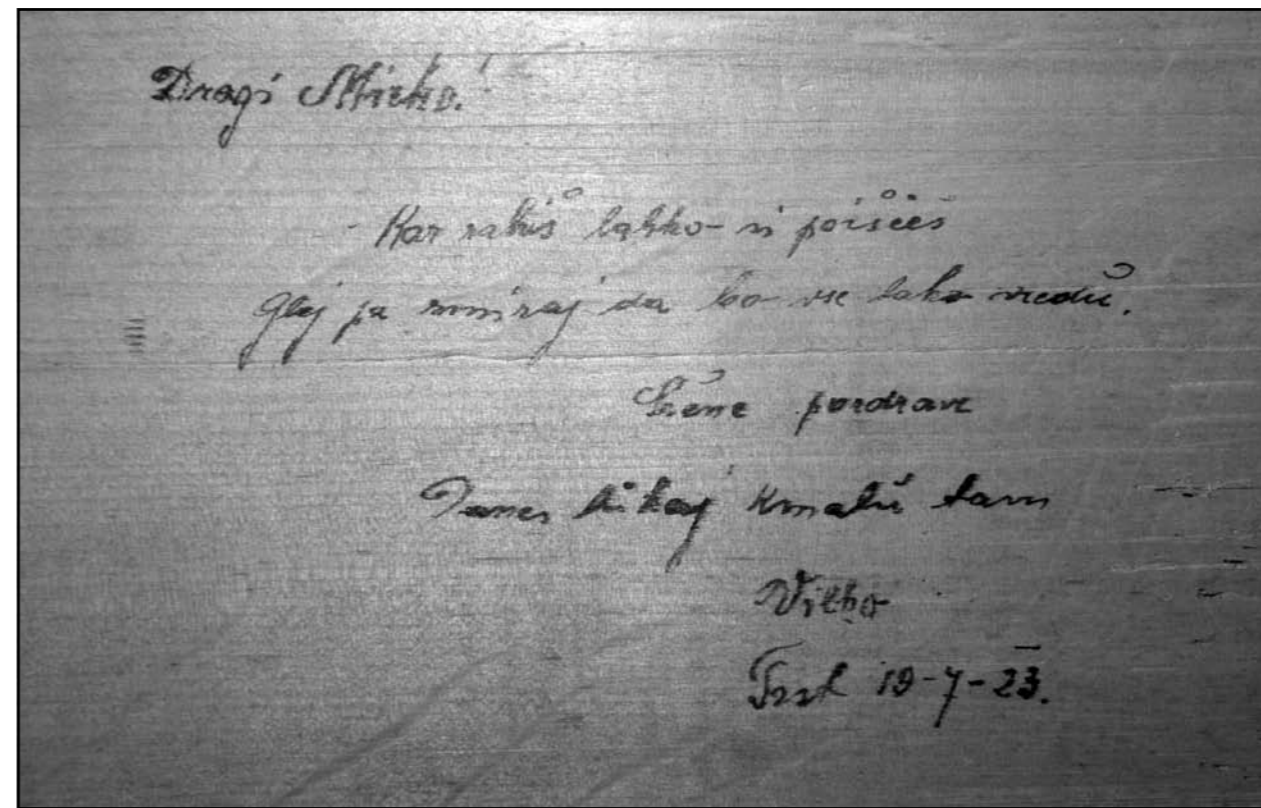
Alojz Cerar je kupil in obnovil hišo na današnjem Starem trgu v Lukovici, kjer je uredil trgovino in z družino živel do svoje smrti. (Iz zbirke družine Cerar)

tri pakete hkrati. Hrana v teh paketih je bila čudnega okusa, ameriška, nekaj tistih oblek pa sem krasno uporabila za pusta.

Mojega očeta je stari oče, še preden se je izučil za urarja, ko je bil star približno devet let, poslal delat v neko družino. Enkrat nam je oče vsem petim sestram povedal, da se sploh ne zavedamo, kaj imamo, ko imamo dom. On ga namreč ni imel. Ko je bil star dve leti in pol, mu je umrla mama, a je imel tudi mačeho zelo rad, vendar je moral od doma. Za božič je želel domov, pa so starši v pismu zapisali: 'Ne pošiljajte otroka domov, nimamo žlice.'²

Otroci so se tako izsolali za različne poklice in se izselili od doma. Najstarejši Alojz je bil sodavičar v Trbovljah, kamor se je poročil, Mirko je bil urar, čeprav

² Po pripovedovanju Marte Cerar Leskošek.

»Dragi Mirko! Kar rabiš, lahko si poiščeš. Glej pa zmeraj, da bo vse tako v redu. Srčen pozdrav. Danes tukaj, kmalu tam. Vilko. Trst, 19. 7. 1923.« Foto: Aleš Leben.

Mirko Cerar – fotografija last Rudija Cerarja

podatki o njegovem šolanju niso znani, Julij, ki je za vedno ostal v Ameriki in se domov ni nikdar vrnil, je bil slaščičar, tudi Vilko je bil urar, Maks je bil tapetnik, Frančiška iz drugega zakona je bila gospodinja, Rudi je bil avtomehanic in taksist, Tinca, ki se je nekaj časa pri polbratu Vilku, prav tako kot njegov nečak Rudi Cerar mlajši, učila za urarko, a obupala in učenje opustila, pa je bila gospodinja. Rudi Cerar mlajši se je po 2. svetovni vojni tudi izučil za urarja.

Cerarjeva družina je nato živela v Lukovici, kjer je imel oče Alojz Cerar trgovino, v kateri se je dobilo vse od »šivanke do lokomotive«.

Z urarstvom se je v družini domnevno najprej začel ukvarjati **Mirko Cerar** (29. maj 1899 – 10. januar 1926), ki je imel delavnico v domači hiši na tedanji Šutni 78. Bil naj bi prvi izučeni urar v družini, čeprav je bilo v širšem sorodstvu tudi še nekaj priučenih urarjev, ki so semintja popravljali cerkvene in druge ure.

Prva družinska delavnica je bila skromna, v domači hiši mu jo je uredil oče. O tem je pisal v pismu svojemu sinu, takrat tudi že urarju, Vilku Cerarju v Trst 28. decembra leta 1923.

»Mirko je v Kamniku čisto zadovoljen, akoprav sta še dva že precej ukoreninjena, pa ima on največ dela, splošno računa od navadnega snaženja po 160 K in vsak rad plača, se nadejam, da po preteku ednega leta si bode napravil denar, lokala v mestu mu nisem mogel dobiti; končno sem se odločil v našo hišo, tam pa sem se moral z gostačem pravdati, da sem vendar dosegel, da mi je spodnje sobe polovico izpraznil, vstavil sem na cesto večje okno in sobo pregradil z leseno steno, napeljal električno luč in v prostoru 2,70 m širjave in 3,50 m daljave ima delavno mizo, posteljo, omaro za obleko in peč, čisto pripravno, pa ga nič ne stane, v mestu bi moral od takega prostora plačati najmanj 1000 K mesečno.«

Kje in natanko kdaj se je Mirko Cerar izučil za urarja, ne vemo, saj je o njegovi obrti ohranjenih zelo malo podatkov in spominov. Kot urar je delal zelo malo časa, le nekaj let, saj je pri sedemindvajsetih letih nenadno zbolel in umrl zaradi tuberkuloze. Poročen ni bil in ni imel otrok. Določeno obdobje sta opravljala urarsko obrt oba brata – Mirko v domačem Kamniku, Vilko pa v Trstu. Povezuje ju lesena škatla z rezervnimi deli za ure, ki jo je Vilko leta 1923 kupil v Trstu in s posvetilom, zapisanim na spodnji strani pokrova, poslal svojemu starejšemu bratu v Kamnik.

Škatlica z rezervnimi deli za popravilo ur, ki jo je leta 1923 Vilko Cerar poslal iz Trsta. V njej so kazalci, navijalne, balančne, minutne in sekundne osi, razni vijaki, krone in koleščki ... Ure, s takšnimi deli v Cerarjevi urarni popravljajo še danes, zato skoraj devetdeset let star komplet pri delu še vedno prav pride. Foto: Aleš Leben.

Urar Vilko Cerar in urarska delavnica na Maistrovi ulici

Vilko Cerar se je urarske obrti začel učiti z dvanajstimi leti.

V hišnem arhivu je ohranjeno »učno pismo, s katerim podpisana rokodelska zadruga (Zadruga obrtniških rokodelcev v Krškem, op. p.) v Krškem potrjuje, da se je Vilko Cerar, rojen dne 1. januarja 1904 v Lukovici (kronovina Kranjska), pristojen v Kamnik (kronovina Jugoslavija), v času od 1. maja 1916 do 31. oktobra 1919 pri Pavlu Obidu, urarskem mojstru v Krškem, obrti izučil in se med časom svoje učne dobe vedel zvesto, marljivo in npravno. /.../ Na podlagi izpričevalne njegovega učnega mojstra ter na predlog izpraševalne komisije bil je imenovan dne 31. oktobra 1919 za preizkušnjo za urarskega pomočnika oproščen. Krško, dne 31. 10. 1919.«

Le nekaj dni za tem, 3. novembra 1919, je Vilko Cerar prejel spričevalo za urarskega pomočnika, na katerem je zapisano:

»Potrjujem s tem, da je g. Vilko Cerar, z Lukovice, rojen l. 1904, pri meni naredil pomočniško skušnjo z dobrim uspehom. Kot naloga za izvršitev je bilo popravilo kontrolne ure z novo balanz wello.³ Na podlagi tega se dotičnega za sposobnega kot urarskega pomočnika priporoča. Ljubljana, 3. 11. 1919. Sequardt.«⁴

Po šolanju v Krškem se je Vilko kot izučeni urar odpravil delat k nekemu urarju v Trst. »Menda je šel po šoli za nekaj časa tudi v Celje, a dokumenti o tem žal niso ohranjeni, prav tako kot tudi ne za njegov mojstrski izpit. V Trstu je bilo takrat veliko urarjev, večina Slovencev. Oče je delal pri urarju na ulici Via Cesare

3 Kontrolna ura z balančno osjo. To je zelo natančna žepna ura, balančna os pa je njen osrednji del in hkrati najzahtevnejše urarsko popravilo pri mehanskih urah.

4 Takratni urarski mojster v Ljubljani.

Marta in Benjamin Leskošek z učnim pismom, ki je le eden od obrtnih dokumentov iz hišnega arhiva z letnico 1919. Foto: Aleš Leben.

Učno pismo Vilka Cerarja z dne 31. oktobra 1919 (Iz zbirke družine Cerar)

Pomočniško spričevalo Vilka Cerarja z dne 3. novembra 1919 (Iz zbirke družine Cerar)

Poročna slika Olge Prusnik in Vilka Cerarja (Iz zbirke družine Cerar)

Urar Vilko Cerar pri svojem delu skupaj z ženo Olgo. Ker je bil urarski jezik večinoma nemški, Vilko pa je iz Trsta prenesel veliko italijanskih izrazov, so mu Kamničani rekli kar Italijan. Fotografirano v domači delavnici še na Parmovi ulici leta 1927. (Iz zbirke družine Cerar)

Olga in Vilko Cerar s svojimi hčerami, najmlajša med njimi na tej sliki je Marta. Fotografirano leta 1934. (Iz zbirke družine Cerar)

Battisti 24 in ta urarna obstaja še danes. Z možem sva šla pred leti enkrat tja na obisk in mojega očeta so se tam še dolgo dobro spominjali!»⁵

Kmalu za tem, ko je v začetku leta 1926 za posledicami bolezni nepričakovano umrl brat Mirko, je Vilko Cerar prišel nazaj v Kamnik in se 31. julija 1927 v Velešovem poročil z **Olgo Prusnik**, hčerko gostilničarke Franje Prusnik in orožniškega stražmojstra Jožeta Prusnika, ki sta živela v hiši na tedanji Šutni 87 v Kamniku.

V zakonu se jima je rodilo pet hčera: **Dika Marija** (rojena 29. januarja 1928, poročena s Francem Bremšakom, živi v Ljubljani), **Vilka** (rojena 29. januarja 1929, poročena z Janezom Matjašičem, živi na Šutni v Kamniku), **Olga** (rojena 23. marca 1931, poročena z Romanom Krivcem, živi v Ljubljani), **Marta** (rojena 4. aprila 1934, poročena z Benjaminom Leskoškom, živi v Kamniku) in **Nikolaja** oz. **Nika** (rojena 6. decembra 1935, poročena in ločena z Jožetom Kodermanom, umrla 1995).

Družina je živela v hiši na tedanji Šutni 78, kjer je imel oče po bratu Mirku že svojo urarsko delavnico, a jo je leta 1927 preselil v najete pritlične prostore Žargi-

5 Marta Cerar Leskošek.

jeve trgovine na tedanji Maistrovi ulici 20,⁶ saj v domači hiši zaradi lokacije ni bilo dovolj prometa.

V prostorih nekdanje Žargijeve trgovine z mešanim blagom si je Vilko Cerar uredil urarsko delavnico, najel pa je tudi pritlični prostor v isti stavbi s sosednjim vhodom, kjer je bila po vojni nato mlekarna, saj se ni ukvarjal le s popravilom in prodajo ur, čeprav je bila to vseskozi prvenstvena dejavnost. V prostoru je bilo nekaj pohištva iz Žargijeve trgovine, nekaj iz stare domače delavnice, nekaj pa ga je kupil na novo.

Poleg popravila ur in izdelave rezervnih delov se je v svoji delavnici od vsega začetka pa do konca 2. svetovne vojne ukvarjal tudi s prodajo in popravilom zlatnine in srebrnine ter celotnim programom očesne optike. V sosednjem lokalu pa je prodajal šivalne stroje, radioaparate, kolesa in kolesa z motorjem. Ker pa Vilko Cerar ni mogel hkrati opravljati dveh obrti, je kot prodajalka sosednji lokal prevzela žena Olga, za kar je imela tudi uradno potrjeno obrt. Iz obrtne lista, ki ga je 17. februarja 1932 izdalo Sresko načelstvo Kamnik, je tako razvidno, da je »prijavila obrat svobodnega obrta trgovine s kolesi, šivalnimi stroji, gramofoni, pisalnimi stroji in njih deli, katerega bo izvrševala v Kamniku, Majstrova ul. hiš. šte. 20, občina Kamnik.«

Vilko se je popravila ostalih naprav in predmetov, kot so očala, radioaparati in podobno, naučil že med svojim urarskim delom v Trstu, saj je bilo nekdanj običajno, da so imeli urarji v svoji ponudbi tudi tovrstno razširjeno dejavnost.

»Po 2. svetovni vojni smo ohranili le urarstvo, čeprav smo občasno popravljali tudi druge stvari – nakit in optiko. In še danes se zgodi, da kdo pride vprašat, če še popravljamo očala in nakit ter če še luknjamo ušesa za uhane.«⁷

Po vojni je oblast ukinila vsakršno zasebno trgovino, zato je Vilko Cerar nadaljeval le s popravilom ur, vso ostalo dejavnost pa je moral kljub svoji podjetnosti in zagnanosti opustiti. Žena Olga je svojo obrt zaprla in možu pomagala v urarni. Povojna oblast jim je odvzela tudi kolesa in vse rezervne dele, ki so jih nato prodajali v tedanji trgovini Kočne na Glavnem trgu.

Vilko Cerar je v svoji trgovini prodajal in popravil zelo kakovostne izdelke. Pri urah so prevladovala znane švicarske in nemške znamke. Med ročnimi in žepnimi urami so bile že pred 2. svetovno vojno pojem ure Omega, ki so v tistih letih stale 580 dinarjev. Cena je bila tovarniško določena, predstavljala pa je kar polovico tedanje uradniške plače. Prodajal je tudi znane budilke Junghans, ki so takrat stale 45 dinarjev, ter druge ure znamk Cortebert, Doxa, Zenith, Kienzle in Mauthe, katerih rezervne dele imajo v Cerarjevi Urarni še danes.

Med kolesi so bile pred 2. svetovno vojno najbolj prodajane znamke Wanderer, Miele, Triump, Daimler, Dürkop in Gerige, pri radioaparatih Mende, Blaupunkt

⁶ Naslov Maistrova ulica 20 je bil pred tem preimenovan v Veliko ulico 20, danes pa je to Maistrova ulica 1.

Hišo je leta 1897 kupil trgovec Ivan Žargi, po njem jo je leta 1929 dedoval sin, prav tako trgovec Maks Žargi, ko pa je ta leta 1933 umrl, je hišo podedovala njegova žena Marija Žargi, rojena Weibl. Leta 1956 je Vilko Cerar pritlične prostore, kjer je bila urarska delavnica, odkupil in jih prepisal na svojo hčer Marto Cerar, ki je lastnica še danes. (Vir: Janko Polec, Kamniški meščanske hiše in njihovi lastniki v dvesto letih, Kamniški zbornik 1955, str. 143)

⁷ Benjamin Leskošek.

VILKO CERAR, urar in optikar

KAMNIK, MAJSTROVA UL. 20

Zaloga vsakovrstnih ur, zlatnine in srebrnine. — Raznovrstni optični predmeti. — Prodaja koles in njih posameznih delov. Ugoden in cenen nakup na obroke. Sprejema tudi popravila vseh v to stroko spadajočih del po najnižjih cenah.

294

Zaloga vseh vrst ur, zlatnine, srebrnine in poročnih prstanov. Zaloga vsakovrstnih očal. Prodaja RADIO APARATOV - ŠIVALNIH STROJEV - dvokoles in njih posameznih delov — raznih znamk

VILKO CERAR
URAR
KAMNIK

Vilko je svojo obrt oglaševal tudi v lokalnem časopisu. (Pod Grintovci, 28. februar 1941, str. 4)

Vizitka, ki je hkrati služila tudi kot vrečka za manjše izdelke, s katere je razvidno, da so se v Cerarjevi urarni poleg urarstva ukvarjali tudi z drugimi dejavnostmi. (Iz zbirke družine Cerar)

Pred urarno Vilko Cerar na Maistrovi ulici. Na pročelju hiše je tabla, ki kupce opozarja na prodajo koles in posameznih delov. Na fotografiji je Vilko Cerar drugi z leve, v sredini je njegova polsestra Tinca. Fotografirano okoli leta 1930. (Iz zbirke družine Cerar)

in Orion, pri šivalnih strojih pa Singer in Phaph. Osnovno kolo se je pred 2. svetovno vojno pri Cerarjih lahko kupilo za 1000 dinarjev.

Vilko Cerar je v svoji delavnici ure prodajal in popravil, je pa tudi ročno izdeloval nekatere potrebne rezervne dele. Imel je svojo stružnico, na kateri je iz jekla in medenine za vsako uro posebej izdelal potrebni rezervni del – česar pač ni mogel kupiti. Potrebni material in že izdelane ure je sicer kupoval na sejmih po vsej Evropi, pa tudi od veletrgovcev in njihovih potnikov, ki so sami prišli v Kamnik v njihovo trgovino.

»Oče je odlično govoril nemško, zato se je brez težav znašel na vseh večjih sejmih po Evropi, v Leipzigu, Berlinu, na Dunaju, v Münchnu, pa tudi v Trstu, Milanu, Ženevi, kjer je navezoval stike in naročal material, ki so mu ga nato izdelovalci pošiljali po pošti. Veliko je sodeloval tudi z urarji iz Zagreba, od tam je k nam vrsto let hodil tudi t. i. furniturist, kakor smo rekli tem veletrgovcem za ure in rezervne dele.«⁸

Vilko Cerar v svoji delavnici ni delal sam. Poleg žene Olge, ki je pomagala pri prodaji izdelkov, je imel vseskozi zaposlenega tudi vajenca oz. pomočnika. Že pred 2. svetovno vojno je pri njem kot vajenec delal Srečko Berlec, kar šestnajst let je v trgovini predvsem kolesa, radioaparate in šivalne stroje prodajal in popravil Zoran Cunder, za urarja pa se je le kratek čas

⁸ Marta Cerar Leskošek.

V sklopu urarne so Cerarjevi do konca 2. svetovne vojne prodajali in popravljali tudi kolesa. (Iz zbirke družine Cerar)

Cerarjeva urarska delavnica okoli leta 1935 (Iz zbirke družine Cerar)

učila tudi polsestra Tinca in pa njegov nečak Rudi Cerar, ki se je za urarja tudi izučil in nato odprl samostojno obrt v Domžalah.

Srečko Berlec, rojen leta 1924, je skupaj z brati in sestro že zgodaj izgubil svojega očeta, zato je Vilko Cerar, njegov dobri prijatelj, prevzel skrbništvo nad vsemi njegovimi otroki. Ko se je Srečko odločil, da bi se rad izučil za urarja, ga Vilko ni potreboval, zato se je šel učiti k nekemu urarju v Domžale. Ko pa je ta po pol leta umrl, ga je v nadaljnji uk vzela k sebi Vilko. Pri njem se je učil in decembra leta 1942 tudi opravil pomočniški izpit, januarja leta 1943 pa je bil poklican v nemško vojsko, od koder se ni več vrnil. Le nekaj dni pred koncem vojne je bil ubit na fronti v Franciji, čeprav je večinoma kot urar delal v vojaški delavnici v zaledju bojišča.

Zoran Cunder pred Cerarjevo urarno. Fotografirano okoli leta 1935. (Iz zbirke družine Cerar)

Marta Cerar Leskošek in Zoran Cunder pred domačo hišo na Parmovi ulici. Fotografirano leta 1988. (Iz zbirke družine Cerar)

Marta Cerar Leskošek se Srečka spominja kot zelo delovnega pomočnika. V šali so ga klicali: »Srečko ima ravno prečko.«

Že od vsega začetka je v urarni na Maistrovi ulici pri delu pomagal pomočnik **Zoran Cunder** (rojen 29. septembra 1911), ki naj bi ga bil Vilko Cerar pripeljal s seboj iz Trsta. V družini je ostal vse do leta 1946, ko si je zaradi zdravstvenih težav zaradi nenehnega sedenja pri popravilu ur poiskal primernejše delo urarja na železnici. Zoran Cunder je pri Cerarjevih stanoval in jim pomagal tudi pri drugih hišnih opravilih.

Oče je po vojni na občini zaprosil, če bi lahko za vajenca dobil kakšnega vojnega ujetnika in ga je šel v Ljubljano iskat. »**Josip Forster** je to bil, doma iz Münchna, bil je finomehanik, zelo olikan in miren in oče ga je brez pomisleka vzel domov. Stanoval je v nemških blokkih ob Cankarjevi. Vsako jutro je prišel v delavnico,

zvečer pa je šel nazaj. Popravljal je lahko tudi radioaparate, kolesa ... Bil je prijazen, priden, radi smo ga imeli in nekaj let je bil pri nas.«⁹

Kot zadnji od očetovih vajencev in pomočnikov pa je v urarni delal Vilkov nečak **Rudi Cerar** (rojen 25. junija 1939). Zaključil je vajensko šolo za kovinarsko stroko v Celju in pridobil pomočniško spričevalo iz urarstva. 18. novembra 1958 se je zaposlil v Cerarjevi urarni, šel naslednje leto za leto dni v vojsko, po vrnitvi pa se je zaposlil v podjetju Ura Ljubljana in tam delal do 31. januarja 1968. Februarja 1968 je začel svojo obrt v Domžalah in jo vodil do upokojitve leta 1999. Danes nadaljuje urarsko dejavnost v Domžalah njegov sin Sašo Cerar.

Razmere za delo v domači delavnici je občutno spremenila 2. svetovna vojna, saj je Vilka Cerarja eden od domačinov leta 1943 izdal, zato je bil skupaj s številnimi takratnimi obrtniki in trgovci odpeljan v koncentracijsko taborišče v Begunje, kjer so mu napisali celo smrtno obsodbo. Po treh mesecih se je nato vrnil domov, a mu je sosed, sicer Nemeč po rodu, rekel, naj se raje umakne, saj ga bodo v nasprotnem primeru ujeli in odpeljali še enkrat. Za eno leto je zato leta 1944 odšel na Dunaj, domačo delavnico pa je ves ta čas ob pomoči Zorana Cundra neprekinjeno vodila žena Olga.

Med vojno so Nemci z ukazom večkrat prišli v trgovino po material, ki so ga potrebovali. Iz nekaterih dokumentov je razvidno, da so za to tudi nekaj plačali. Kljub vsemu so Cerarjevi med vojno veliko blaga, predvsem koles in rezervnih delov, skrili pri znancih, sorodnikih in sosedih. Prav tako so veliko pomagali NOB, saj so starejše sestre nosile dele koles in drug material (npr. svetilke) partizanom tudi v Tesnice (Sotesko) in druge kraje okoli Kamnika.

Vilko Cerar je leta 1956 lokal na Maistrovi ulici 1 odkupil za svojo hčerko Marto. Sam je obrt vodil vse do svoje smrti leta 1963, ko je bil star komaj 59 let.

Urarsko obrt je od svojega očeta prevzela Marta Cerar

Ker je bilo v družini Vilka in Olge Cerar pet hčera, se je za urarko morala izučiti ena od njih, čeprav je bil to moški poklic. Za ta poklic se je odločila **Marta Cerar** (rojena 4. aprila 1934).

»Nobena od sester se ni hotela odločiti za ta poklic. Vedele so, kako zahtevna je ta obrt, koliko je dela ... oče je bil namreč v delavnici po cele dneve in zelo malo smo imele od njega. Še ob nedeljah je delal, saj se je takrat prodalo največ koles, ker so šli ljudje mimo od maše. Oče je bil zato zelo ponosen in srečen, ko sem se odločila nadaljevati njegov poklic. Ko sem naredila pomočniški izpit, mi je za večje veselje kupil fiča.«¹⁰

Marta Cerar se je po nižji gimnaziji v Kamniku vpisala v kovinarsko obrtno srednjo šolo v Celju, kjer je obiskovala program za urarje kot edina ženska v svoji generaciji. Na same začetke in šolanje pa jo še danes vežejo posebni spomini.

»Na šoli so bili sami fantje in že na začetku me je skrbelo, kako bom vse skupaj zdržala. Začeti je bilo zelo težko in velikokrat sem jokala. Moj oče je bil zelo na-

⁹ Marta Cerar Leskošek.

¹⁰ Marta Cerar Leskošek.

Marta Cerar je začela samostojno voditi domačo obrt po očetovi smrti leta 1963. Je ena zelo redkih šolanih urark pri nas. Foto: Aleš Leben.

Benjamin Leskošek. Foto: Aleš Leben.

Družinska fotografija Leskoškovih leta 1937. Najmlajši v sredini je Benjamin Leskošek, ki je bil, kot kaže, že zgodaj zaznamovan z urami, saj ima eno od njih tudi na fotografiji. (Iz zbirke družine Cerar)

tančen, skrben in strog. Nikoli nas ni tepel, a beseda je vedno zelo veliko pomenila in vedno sem mu želela ustreči, nikdar nisem rekla ne, čeprav sprva nisem verjela, da bom kdaj tudi sama popravljala ure. Oče je lokal prepisal name, da bi raje delala, kupil mi je tudi avto, nato pa rekel, da imam vse, kar potrebujem. Mama je bila drugačna, saj je vztrajala, da bi bilo dobro, če se tudi poročim. Prav v zvezi s tem so me ves čas šolanja zbadali moji sošolci, češ da se bom poročila in nikdar zares delala – no, pa še danes, že več kot petdeset let vodim to obrt in ure so meni vse!«¹¹

¹¹ Marta Cerar Leskošek.

Pomočniški izpit – izdelava in zamenjava navijalne osi – je opravila v Celju pri urarju Trglavčniku, mojstrski izpit pa je delala v Ljubljani v podjetju Ura pri urarju Svetku.

Samostojno je začela voditi družinsko obrt po očetovi smrti leta 1963, dve leti zatem, 31. julija 1965, pa se je poročila z **Benjaminom Leskoškom**, inženirjem strojništva, rojenim 5. junija 1933 v Kozjem pri Podčetrtku v družini z devetimi otroki, med katerimi je bil najmlajši. »Z Marto sva se spoznala na avtomobilskih dirkah in zaradi urarske delavnice se ni želela preseliti k meni v Ljubljano, zato sem sam prišel v Kamnik. Ko

sem se upokojil, sem tudi sam začel popravljati ure, saj me je ta obrt zanimala že od otroštva naprej.¹²

Najprej je bil nekaj let vajenec pri svoji ženi, nato pa je naredil pomočniški izpit pri urarju Stanetu Logarju.

V zakonu sta se jima rodila dva sinova – Igor leta 1966 in Brane dve leti zatem. Eden od njiju bo domačo obrt nadaljeval, predvsem pa ure navdušujejo vnučkinjo Elo Ireno (rojena 10. februarja 1999).

Cerarjeva urarna je bila v osemdesetih letih 20. stoletja temeljito prenovljena, kar deset let sta urarja zato opravljala obrt v domači hiši na Parmovi ulici. Lokal je bil ponovno odprt leta 1988 in tako je urejen še danes.

»V delavnici sem prestala veliko hudega. V kotu je stal majhen gašperček in pogosto me je zeblo. Drva sem si od doma prinesla kar v cekarju. Dela je bilo zelo veliko, zato sem pogosto delala tudi vse nedelje, da so stranke svoje ure popravljene dobile nazaj v začetku tedna. Cesta tod mimo je bila takrat še makadamska, po tleh v delavnici je bil lesen pod in za veliko noč smo ga morali zribati – s prašnim oljem, kar je bilo v bistvu staro motorno olje, skoraj kot asfalt. To smo polili po tleh, posuli z žaganjem in z metlo zdrgnili – bilo je lepo črno, a ljudje so ven po pločniku znosili črne korake, noter pa prinesli bele.«¹³

V urarni so Cerarjevi popravljali vse vrste ur: žepne, ročne, budilke, stenske, kmečke, namizne, kukavice .... In kar nekaj primerkov z visoko letnico se je v trgovini ohranilo do danes.

Marta Cerar Leskošek in Benjamin Leskošek svojim strankam z veseljem pokažeta tudi starejše ure, ki jih hranita v urarni. Foto: Aleš Leben.

¹² Benjamin Leskošek.

¹³ Marta Cerar Leskošek.

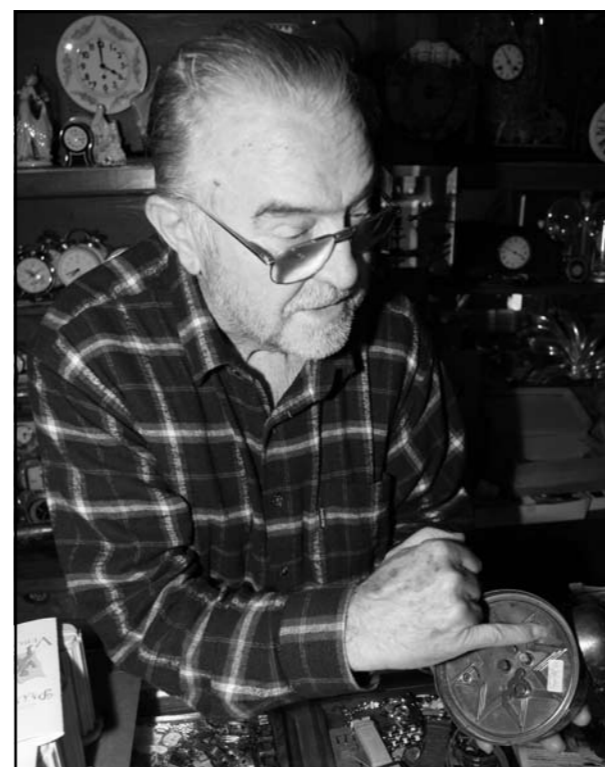
Zakonca Leskošek sta predstavnika starejše generacije urarjev, ki še znajo popraviti prav vsako uro. Foto: Aleš Leben.

Ena najstarejših ur pri Cerarjih z letnico 1824 ima ključek, s katerim se navije, in še vedno deluje. Kasneje so se ure navijale na krono in ne več s ključki. Gre za žepno uro, ki je srebrna, da je še bolj zaščitena, ščitilo jo je tudi ročno izdelano kovinsko ohišje. Vsak kolešček je pod svojo ploščo, včasih so si takšne ure privoščili le najbogatejši. Njen lastnik je bil železničar, saj je bila zelo točna, in od njega jo je Marta odkupila. Foto: Aleš Leben.

Okoli 150 let stara žepna ura, ki je že delovala z navijanjem na krono. Taki uri so rekli »fantazije ura«, posebna pa je zaradi svoje gravure. V mehanizmu ima petnajst dragih kamnov, rubinov, ki se za razliko od kasnejših medeninastih niso izrabljali. Foto: Aleš Leben.

Urar Vilko Cerar je, ko je takšno budilko prodal, na hrbtno stran ročno vgraviral leto prodaje in številko 5, kar je pomnilo, da je ura toliko let v garanciji. Foto: Aleš Leben.

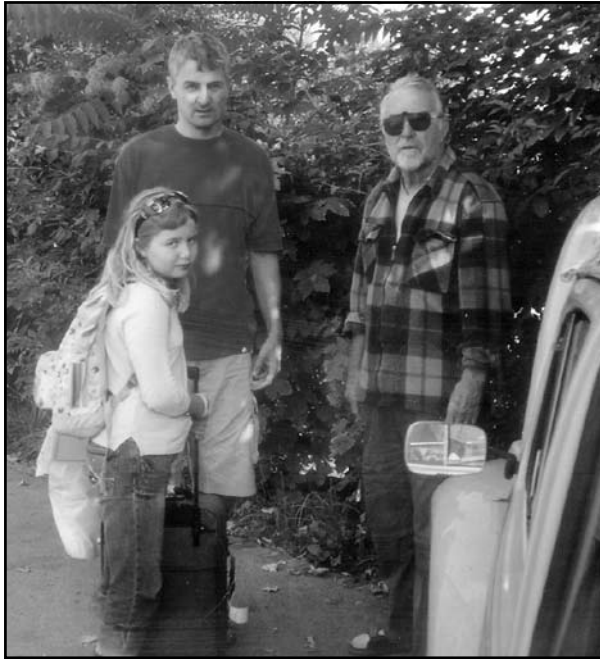
Klasična budilka Junghans, v obdobju med obema vojnama zelo kakovostna ura. Urar Vilko Cerar jih je nakupil po sto kosov in potiskal s svojim imenom. Foto: Vilko Rifel.

Ena od najstarejših ur, ki jo je imel na svojih policah v urarni že Vilko Cerar, je tudi t. i. letna ura (Jahres Uhr), ki jo je prvi urar hranil v svoji izložbi, kar je razvidno na drugi fotografiji, danes pa so jo zaradi nenehnih tresljajev z ulice zaradi varnosti raje prenesli na polico. Ura, ki je še vedno brezhibna, saj je Vilko Cerar ni nikdar prodal, ima vrteče se nihalo, takšno ime pa je dobila zato, ker se je navijala enkrat na leto oz. na vsakih štiristo dni. Foto: Aleš Leben.

¹² Benjamin Leskošek.

¹³ Marta Cerar Leskošek.

Z delom v Cerarjevi urarni bodo nadaljevale mlajše generacije. Na fotografiji Benjamin Leskošek s svojim sinom Braneom in vnukinjo Elo Ireno. Fotografirano leta 2009. (Iz arhiva družine Cerar)

Zaključek

Cerarjeva družina že devet desetletij neprekinjeno opravlja urarsko obrt. V tem času je delavnica postala pravi živi muzej starih ur, orodja, rezervnih delov in delovnega pohištva, predvsem pa zakladnica že skoraj pozabljenega znanja. V minulih desetletjih so jo odkrili in z zanimanjem obiskovali tudi številni turisti, ki so za urarno izvedeli v tujih turističnih vodnikih, v zadnjih letih jo vse bolj odkrivajo in cenijo tudi Kamničani sami. Po zaslugi zakoncev Cerar Leskošek se bo znanje preneslo na njune potomce, ki bi staro mestno obrt v smislu kulturne dediščine v obliki urejene zbirke v bodoče lahko predstavili tudi širši javnosti.

Devetdeset let Urarstva Cerar

Povzetek

Cerarjeva urarna na današnji Maistrovi ulici 1 v Kamniku je lansko jesen zabeležila devetdeset let svojega delovanja. V leto 1919 namreč segata učno pismo in pomočniško spričevalo Vilka Cerarja, očeta današnje lastnice Marte Cerar Leskošek, ki skupaj z možem Benjaminom Leskoškom že več kot petdeset let vodi družinsko obrt, ki jo je prevzela od svojega očeta. Pred 2. svetovno vojno so v sklopu urarne prodajali tudi kolesa, radio aparate, gramofone, šivalne stroje in očesno optiko, po vojni pa so obdržali le obrt izdelave in popravila ur. Marta Cerar je ena redkih izučenih urark pri nas, saj je bila to večinoma moška obrt. V urarni, ki se je skozi desetletja oblikovala v pravi živi muzej starih ur, orodja, rezervnih delov in delovnega pohištva, še danes popravljajo vse vrste ur, dolgoletno tradicijo, pa bodo najverjetneje nadaljevale tudi mlajše generacije.

90 Years of Clockmaker's Trade Cerar

Summary

The clockmaker's trade Cerar, situated at Maistrova Street 1, celebrated their 90th anniversary in fall 2009. It was in 1919 when Vilko Cerar received a clockmaker's certificate and set up a family trade, which was passed on to his daughter Marta Cerar Leskošek, who has, together with her husband Benjamin Leskošek, been running the trade for the last 50 years. Before World War II they had extended their trade to selling bicycles, radios, gramophones, sewing machines and eye optics, but returned solely to clock making after the War. Marta Cerar is one of the few skilled female watchmakers in Slovenia since clock making has always been believed to be a strictly male trade. Through decades Cerar clockmaker's trade has become a living museum of old clocks, clockmaker's tools, spare parts and workshop furniture. Nowadays they are still experts in mending all kinds of clocks and watches and will most likely pass the long lasting tradition on to younger generations.

Literatura

- BUČIČ, Vesna, 1990: *Ure skozi stoletja*, katalog. Narodni muzej, Ljubljana.
BUČIČ, Vesna, 1964: Razvoj slovenskega urarstva. *Kronika*, letnik 12, zv. 2, Ljubljana. 110–120.
DULAR, Andrej, 1998: Urarska delavnica mojstra Jožeta Praznika. *Etnolog* 8, Ljubljana. 469–472.
POLEC, Janko, 1955: Kamniške meščanske hiše in njihovi lastniki v dvesto letih. *Kamniški zbornik*.
ZIKA, Ivan, 1967: Dodatek k seznamu kamniških meščanskih hiš. *Kamniški zbornik*.

Ustni viri

- Marta Cerar Leskošek (rojena 1934)
Benjamin Leskošek (rojen 1933)
Rudi Cerar ml. (rojen 1939)
Jože Berlec (rojen 1919)

Kamniška keramika

Uvod

Več kot 30 let sem bila zaposlena v keramični delavnici v Kamniku, kjer smo izdelovali okrasne in uporabne keramične izdelke, splošno znane pod imenom Svit. Še vedno imam v spominu vonj po keramiki. Ne, saj ne diši keramika sama, diši takrat, ko se žgejo izdelki iz keramike in sorodnih materialov. Ta prijetni, topli vonj po žganju si še vedno lahko priključem v spomin. Vsak dan, leto za letom, odkar sem prvič stopila v proizvodno halo, me je sprejel prijeten vonj po žganju. Stara tunnelska peč na Bakovniku je gorela celo leto in mimo nje smo slikarji in modelarji vsak dan hodili do svoje delavnice.

Ta vonj se je izgubil, ko smo se leta 1990 preselili v novo stavbo in novo delavnico. Še vedno se je pojavljal, ko smo v veliko manjši peči žgali naše izdelke. Bil pa je manj izrazit kot prej.

Od lani tega vonja ne čutim več, ostal mi je samo spomin nanj. 19. decembra 2008 se je iztekel odpovedni rok trem sodelavkam, ki so romale na zavod za zaposlovanje. Ostala sva še dva delavca z nalogo pospraviti in arhivirati delavnico. V marcu 2009 sva Darko Sušnik in jaz še zadnjič stala v delavnici.

Ta moj zapis ni sistematičen pregled ali raziskava o kamniški keramiki. To so spomini na moje delo in dogodke pri ustvarjanju kamniške keramike. V tem času sem se ukvarjala z različnim delom, vse pa je bilo povezano z izdelavo kamniške keramike in njenega najbolj znanega izdelka – majolike. Prvih 20 let sem bila slikarka keramike, potem pa sem opravljala tudi dela in naloge, povezane z vodenjem. V tem času sem dobera spoznala delo slikarja, modelarja, vodje izdelave, prodajo okrasne in uporabne keramike in porcelana. Glede na to, da je program ostajal nespremenjen, število zaposlenih pa se je nenehno krčilo, sem morala poprijeti za vsako delo. Pri delu sem se veliko ukvarjala tudi z zgodovino keramike, organiziranjem razstav in vsem potrebnim, kar sodi zraven.

Zgodovina kamniške keramike

Glina je naravni material, ki ga je človek med prvimi uporabil in oblikoval za svoje potrebe. O tem nam govorijo številne starodavne najdbe. Že od nekdaj so bile glinene posode lepo okrašene. Z odkritjem uporabnosti se je začela razvijati široka paleta oblik in okraševanja izdelkov. Osnovni material je doživel veliko popravkov, mešanja sorodnih materialov in s tem izboljšav.

Človek je za svoje potrebe uporabljal lončarsko glino, keramiko in porcelan. V slovensko zgodovino keramike je zapisanih več središč,¹ kjer so začeli izdelovati keramične izdelke. Vsak od njih ima svojo zgodbo, svoj namen in trajanje.

V Kamniku se je leta 1855 začela pisati zgodovina

Enkrat žgani izdelki – t. i. biskvit

beloprstene keramike. Za to keramiko je značilna bela črepinja – to je bela podlaga, ki omogoča različne načine okraševanja z več barvami. Keramično delavnico je ustanovil **Florijan Konšek**, takratni kamniški okrajni predstojnik in kasnejši notar v Kranju. (Zika, 1960) Delavnica je stala v današnji Žebljarski ulici. Zaposlil je češke delavce in uvažal češke surovine, kar mu je zagotavljalo kvaliteto. Posoda za vsakdanjo rabo je bila izdelana po vzoru dunajskega porcelana, izdelovali so tudi zahtevnejše okrasne predmete, kot so krožniki za sadje in pecivo ter okrasni krožniki z bogato ornamentiko. Izdelki so bili signirani z oznako FK Stein.

Podjetje je bilo leta 1864 prodano **Karlu Pollay** iz Sežane, leta 1875 ga je kupil **Hiacint Ribana**, leta 1878 pa **Blaž Schnabl**. Blaž Schnabl je bil rojen 1832. leta v Zahomcu na Koroškem, kasneje se je preselil v Ljubljano, leta 1860 pa se je priženil v Kamnik. Imel je prijavljenih več obrti – proizvodnjo čistilnega praška, žago in mlin, s katerim je mlel kamnine za izdelovanje porcelana, proizvodnjo apna itd. Direktor Schnablovega podjetja je bil Čeh **Oskar Skuta**, opisan kot zelo dober risar in strokovnjak. Skuta je osnoval mnogo novih cvetličnih motivov, prevladoval je rdeč nagelj. Poleg posnetkov dunajske posode so začeli izdelovati in risati posode po njegovih predlogah. Kamniški keramični izdelki so bili na trgu cenovno in kvalitetno konkurenčni dunajski keramiki in drugim proizvajalcem. Odjemalce so imeli v Istri, Furlaniji, Trstu, na Koroškem in Štajerskem. Leta 1911 je podjetje prevzel **Rudolf Schnabl**, sin Blaža Schnabla. Odlično belo glino je pridobival v lastnem glinokopu v vasi Dolenje pri Rovah. Podjetje se je zaradi uvoza češke uporabne keramike pod njegovim vodstvom začelo preusmerjati na izdelovanje okrasne keramike. Rudolf Schnabl je prvi pri nas začel izdelovati majolike. Bil je keramik, šolal se je na Dunaju. Poznal je kemijo in tehnologijo, vendar je bil po duši umetnik in ne podjetnik. Majolike je začel izdelovati, da bi ohranil tradicijo te posode na Slovenskem.

1. Znana središča keramike so bila še v Libojah, Ljubljani in Novi Gorici.

Posnetek ob otvoritvi razstave ob 150-letnici kamniške keramike v galeriji Pika v Kamniku. Stojijo od leve proti desni: Brigita Elmazovič (slikarka), Jelka Pokoren in Igor Pokoren (lastnika galerije in nosilca razstave), Milena Bukovec (upokojena slikarka), Slavi Cvetek (slikarka), Irena Radej (slikarka, vodja izdelave keramike in organizatorica razstave), Olga Kirn (slikarka), Franc Zor (nekdanji direktor TOZD-a Svit), Marija Ftičar (upokojena slikarka in vodja dekorativnega oddelka), Erika Gorenc (slikarka), Jelena Jerin (bivša direktorica), Jože Vahtar (bivši direktor in strokovni sodelavec).

Majolika je pisano poslikana, razgibano oblikovana ročka za vino. Sicer pa je to ime za določeno vrsto keramike – za fajanso, ki ga strokovnjaki uporabljajo za izdelke italijanskih renesančnih delavnic. Nastalo je iz imena za španski otok Majorka, od koder so v 14. in 15. stoletju pošiljali fajančno posodje v Italijo. Iz Italije je fajančna posoda prihajala tudi k nam. Oblika majolike, ki smo jo tako spoznali preko Italije, je bila dokončno izdelana že v 17. in 18. stoletju. Delno se je spreminjala le poslikava. Pogosti motivi so bili venec ali mandrola na čelu posode, kasneje ptice ali heraldični orel, še kasneje so dodajali domače motive rastlinja in živali. Venec ali mandrolo je nadomestila razgibana baročna kartuša, naslikana na čelo posode, ki je služila kot okvir za figuralne motive, orle ali napise. Majolike so pri nas uporabljali v plemiških in verjetno tudi v meščanskih domovih od sredine 17. stoletja dalje in so jih ves čas uvažali iz Italije. Prve domače majolike so nastale v Schnablovi delavnici na začetku 20. stoletja. Po obliki in okrasih so bile posnetek italijanskih, dodal pa jim je nekaj lastne fantazije. Novost je predstavljalo risanje cvetja na čelo majolike.² Cvetje je bilo uporabljeno kot okvir, kasneje pa kot samostojen element. Poleg majolik je Rudolf Schnabl oblikoval tudi razne keramične okraske, ki so jih prodajali kot spominke. Med njimi so bile figure: lovec, moški v različnih oblekah, Turkinja, veriverica, pes, reliefni motiv Malega gradu, itd. Nekaj teh kipcev še hrani dr. Niko

² Ustni vir: dr. Mateja Kos, vodenje po razstavi Unicum, Narodni muzej Slovenije, 2009.

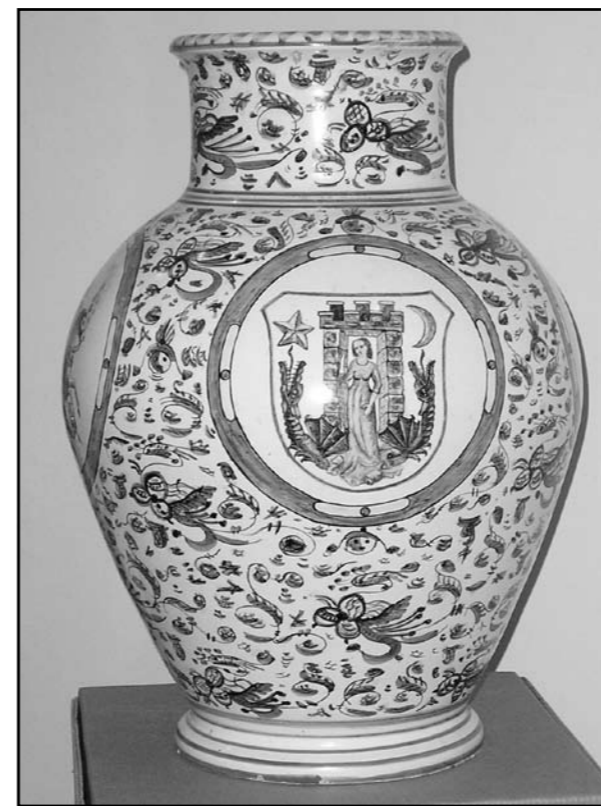
Sadnikar v svojem privatnem muzeju na Šutni v Kamniku.

Prva svetovna vojna je delo v kamniški delavnici zaustavila. Stavbo na Žebljarski ulici so naselili z vojniki. Po vojni pa je lastnik Rudolf Schnabl, ki se je vrnil s fronte, potreboval celo leto, da je delo spet steklo. Keramika je izgubila glavna tržišča. Proizvodnja se je močno skrčila, po kvaliteti pa je še vedno zavzemala pomembno mesto v domači keramični industriji.

Lastnik Schnabl se je povezal s Šolo za umetno obrt v Ljubljani in obnovil izdelavo okrasnih predmetov. Začeli so izdelovati krožnike za sadje in pecivo s slikanimi motivi iz Kamnika in okolice ter reprodukcijami Gasparijevih narodnih noš. Sodeloval je tudi s prof. Petrom Žmitkom, ki mu je izdelal več predlog z motivi iz narodne pesmi o Pegamu in Lambergarju in z motivi panjskih končnic. (Zika, 1960) Mojster Schnabl je risal in oblikoval večinoma sam, pomagali so mu njegovi domači. Največ težav je imel z iskanjem dobre gline.

Po drugi svetovni vojni se je kamniška keramična dejavnost spet razširila na izdelovanje uporabnega posodja in kmalu tudi zamrla, ohranila se je le okrasna keramika. Zamrtju uporabne keramike sta najbrž botrovali kakovost izdelkov in konkurenca drugih podjetij.

V letu 1948 je bilo podjetje nacionalizirano. Rudolf Schnabl je vse do leta 1957 vodil delavnico kot tehnični vodja in obratovodja, keramična dejavnost pa je bila vključena v Keramično-kemično industrijo, ki se je kasneje preimenovala v Svit.

Najboljši keramični izdelek v akciji iskanja najstarejšega keramičnega izdelka ob 150-letnici kamniške keramike. Avtor izdelka in poslikave Rudolf Schnabl. Motiv v okviru: sv. Marjeta. Zasebna last.

Zlata doba kamniške keramike

Kamniška keramika se kot ime prvič pojavi v dokumentu – odločbi o registriranju podjetja. Iz te odločbe je razvidno, da je bila 16. junija 1948 registrirana firma: Kamniška keramika, Kamnik, katere dejavnost je bilo izdelovanje keramičnih izdelkov za široko potrošnjo, keramične umetne obrti in industrijskih keramičnih izdelkov. Za upravnika je bil s tem dokumentom imenovan Franc Mohar, za knjigovodjo Dušan Ravtar, za trgovskega delovodjo pa Ante Janežič.³ Leta 1956 se je v Svit u zaposlila **Marica Ftičar**. Ko je prišla v tovarno, se je močno razvijal elektroporcelan. Tako so se imenovali vsi izdelki iz keramike, porcelana in sorodnih materialov, ki so se začeli izdelovati v Kamniku in so se uporabljali v elektroindustriji – najbolj znana je navadna varovalka, pa tudi izolatorji na stebrih za električno napeljavo. V dekorativnem oddelku je takrat slikalo pet ljudi. Poslikavali so skodelice za belo kavo, čaj in turško kavo. S prihodom Ftičarjeve v Svit se je začelo obdobje izdelovanja majolik s pečatom kvalitetnega spominka, ki se je ohranil do danes. Začelo se je sodelovanje z Božem Račičem. Ta se je nekega dne oglasil pri upravniku. Bil je navdušen nad majolikami in začel je nositi prva naročila. Kot učitelj in ravnatelj osnovne šole v Adlešičih je Božo Račič - Kume začel sistematično zbirati podatke o ljudski umetnosti, obrteh in domačih dejavnostih. Preko podjetja Dom je organiziral prodajo kamniške keramike po Sloveniji in po vsej Jugoslaviji. S poslikavo majolik z grbi so bili zadovoljni

³ Kopija 1-1051.

Ista vaza, motiv v okviru: sv. Jurij

tudi nadrejeni, motilo jih je le, da je bila ročna poslikava tako zamudna in s tem seveda draga. Božu Račiču gre tudi zasluga, da je tovarna dobila novo tunelsko peč za žganje dekorativnih izdelkov. Seveda so v njej odžigali tehnično keramiko, vendar pa je bila ta peč garancija, da oddelka niso ukiniti. V času gospodarskega razvoja je bil poudarek na tehniki in ročno delo ni bilo cenjeno. Zaradi tega so počasi zamirale tudi vse podobne delavnice. Ponekod so se še ukvarjali s podobno proizvodnjo, vendar se je samo v Kamniku ohranil specifičen način ročnega dela – oblikovanja in slikanja. Zadnja večja pomladitev delovne sile v oddelku okrasne keramike se je zgodila v letih 1978 in 1979 s prihodom novih slikark. To smo bile: **Irena Vidmar** (poročena **Radej**), **Zdenka Lipovšek** (poročena **Bratec**), **Brigita Slapar** (poročena **Elmazovič**) in **Monika Žerovnik**. Pomembno je tudi to, da smo imele zahtevano izobrazbo. Prej so zaposlovali ljudi večinoma brez osnovnega slikarskega znanja. Pod vodstvom Marice Ftičarjeve smo se naučile slikanja in oblikovanja keramike. Kvaliteta dela se je močno dvignila. Leta 1982 se je tovarna v Kamniku odcepila od Donita in pripojila k tovarni Elektroelement na Izlakah. V njenem sklopu smo spet delovali kot dekorativni oddelek. Čeprav je ročno delo postalo drago in predrago in smo se borili z likvidnostjo, smo imeli srečo, da so naši takratni vodilni delavci imeli posluš za tovrstno delo. Pod vodstvom direktorja tozda Franca Zora in generalnega direktorja ETI-ja Staneta Gošteta smo v letih 1976–1990 preživeli zlate čase, seveda tudi zaradi razcveta celotnega gospodarstva. V oddelku je bilo zaposlenih 18 ljudi.

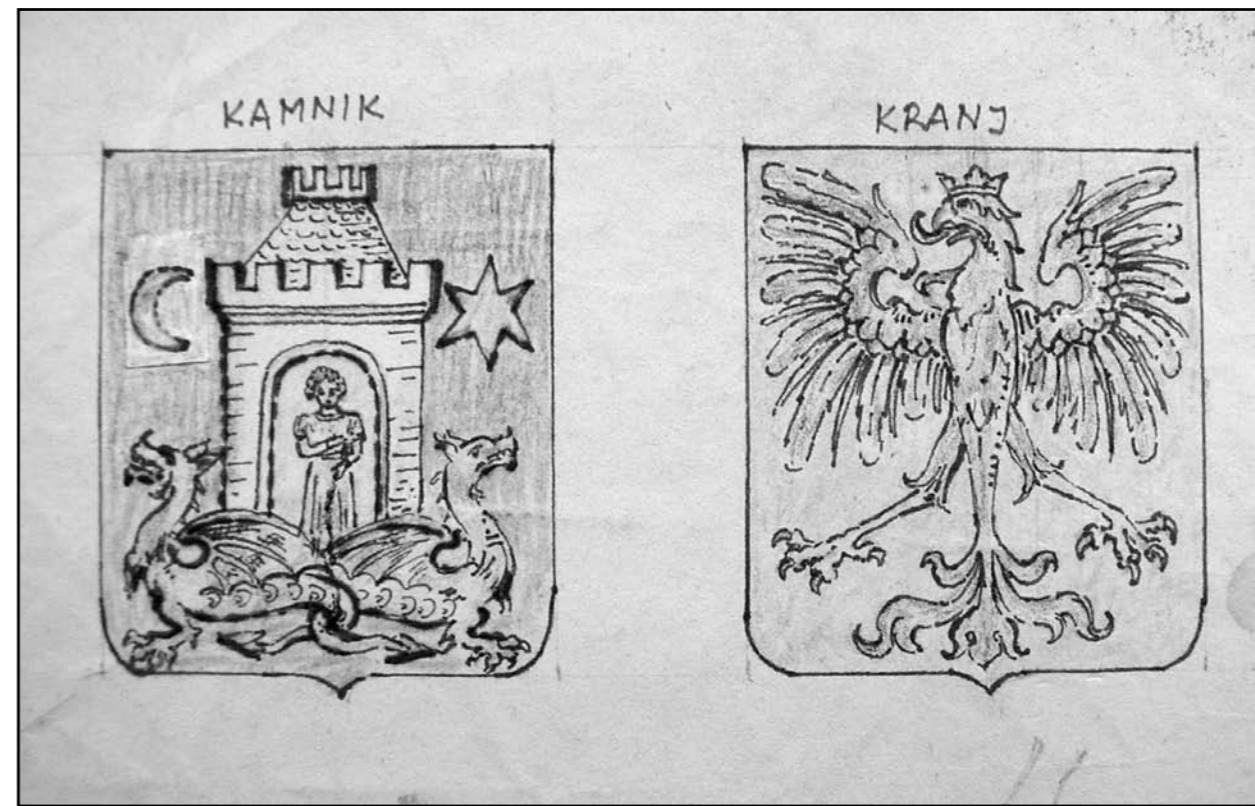

Olga Kirn pri glaziranju izdelkov

Upad naročil in ukinitvev oddelka dekorativne keramike

V letih 1995 in 1996 je odšla v pokoj skoraj polovica ljudi iz oddelka, vodenje slikarnice pa sem prevzela jaz. Pod mojim vodstvom in v glavnem z mojim prostovoljnim delom se je oddelček začel predstavljati v javnosti. Med delovnim časom ni bilo možnosti in posluha za raziskavo zgodovine, organiziranje razstav in vsega potrebnega dela. Zaradi upokojevanja in bolniške odsotnosti smo v tem letu ostali tudi brez modelarja, število slikarjev pa je nihalo med šest in sedem. Tako sem polovico delovnega časa učila novega sodelavca **Staneta Pavliča** ulivanja in oblikovanja izdelkov. Na srečo ga je delo veselilo in se je hitro vključil, kasneje pa smo z reorganizacijo proizvodnje dobili še nekaj ljudi. V kratkem obdobju desetih let smo doživeli še nekaj reorganizacij dela. Najpomembnejša je bila razdrobitev firme na matično in hčerinske firme, kar se je zgodilo v letu 1999. V tem času sem bila zaradi bolezni 10 mesecev odsotna, po vrnitvi na delo pa je bila hčerinska firma ETI Svit že v velikih težavah. Stroški dela so bili veliki, imeli smo težave z novo pečjo, ki je bila neprimerna za naše izdelke. Motivacija ljudi je padala. Matična firma nas je še vedno finančno podpirala, obenem pa je bilo premalo storjenega na organizaciji. Glede na to, da smo imeli vsako leto izgubo, smo delavci pogrešali odločnejše odločitve lastnika – matične firme. Dejstvo je, da ja matična firma poskušala rešiti naš položaj z zamenjavami direktorjev, vendar neuspešno. Vmes so zmanjševali število zaposlenih s prezaposlitvijo na drugih delih, in tako je bila v letu 2006 sprejeta odločitev, da ostane v ETI Svit samo še 6 zaposlenih. V teh letih smo počasi izgubljali tudi proizvodni program, saj je imel ETI Svit, d. o. o., ob ustanovitvi več programov: tehnično keramiko, labora-

torijsko keramiko in porcelan ter izdelavo uporabnih in okrasnih izdelkov iz keramike. Tehnična keramika z delavci vred je bila pripojena matični firmi, laboratorijska keramika je bila prodana. Dve slikarki sta bili razporejeni na druga delovna mesta v matični firmi. Ostal je le program okrasne in uporabne keramike. Po odstopu zadnje direktorice je bilo v Svit u zaposlenih 6 delavcev, od tega dva za polovični delovni čas. Dobili smo direktorja s sedežem na Izlakah, v Kamniku pa pooblaščenko direktorice. Na to mesto sem bila imenovana po 6-mesečni odsotnosti, kajti bolezen izpred osmih let se ni pustila odgnati. S sodelavci smo se zagnali v delo, delali veliko in bolje kot kdaj prej, pa nismo uspeli pokriti vseh stroškov in predvsem dolgov. Matična firma ETI se je odločila, da nas poskuša prodati. Njihova odločitev je bila pričakovana in razumljiva, saj z našim programom nismo bili konkurenčni med visoko specializirano tehnično keramiko. Tako smo poskušali dobiti kupca, vsi poskusi pa so bili neuspešni. V firmi so se odločili, da nas zaradi velikih stroškov pripojijo nazaj k matični firmi. Delavci smo bili obveščeni, da potekajo postopki pripojitve, pogodba je bila podpisana 25. aprila 2008, 1. julija smo dobili obvestilo, da je firma pripojena, trem delavkam so ponudili odpravnino, dva naj bi bila prerazporejena v matično firmo. Po izteku odpovednega roka 19. decembra 2008 je bilo potrebno urediti vsa skladišča in pospraviti. Tako sva s sodelavcem Darkom Sušnikom do marca 2009 zapakirala vse modele, izdelke, vzorce ... Gotove izdelke je prevzela matična firma, zanjo sem sestavila tudi spominsko zbirko izdelkov. Prav tako je bila sestavljena spominska zbirka izdelkov, opreme delovnega mesta modelarja in slikarja, vključno z lesenim modelarskim kolovratom, in predana v hrambo Medobčinskemu muzeju Kamnik na Zapricah. Po dogovoru z njihovo direktorico, ki je prišla na ogled, je bilo v muzej poslano

Risarski predlogi: grba Kamnika in Kranja, starost približno 45 let

vse gradivo, ki je nastajalo v letih delovanja od 1957 dalje in se je ohranilo. Zraven so tudi neprecenljivi listi z originalnimi Račičevimi risbami grbov, skice slikarjev in mnogo izdelkov, ki so bili razstavljeni na različnih razstavah. Muzej je dobil gradivo, ki se nanaša na vse delovanje, pogoj pa je bil, da je del izdelkov za stalno razstavljen. V Narodni muzej Slovenije v Ljubljani so bili donirani novejši izdelki. Za morebitnega novega izdelovalca smo pripravili posebne učne plošče z našimi značilnimi motivi. Shranjeni so vsi matični modeli, razmnoževalni modeli, del vzorcev, razno gradivo. Čakajo kolovrati, del biskvitnih polizdelkov, drobni inventar ... Vse je pripravljeno za nadaljevanje dela, ki se je zaključilo po 153 letih.

Kratek opis poteka izdelave keramičnega izdelka

Za izdelavo keramičnega izdelka potrebujemo maso, model, podglazurne pigmente, glazuro in drobne pripomočke. Med te spadajo različno oblikovani nožki, leseni pripomočki za oblikovanje in glajenje, razne gobice, čopiči, svedri, končki žice različne debeline itd. V Kamniku se je od nekdanj izdelovalca posodje iz beloprstene keramike. Za kamniško delavnico je značilna podglazurna poslikava, ki zahteva veliko vaje slikarjev. Obstaja več načinov izdelave. Izdelek lahko ulijemo ali oblikujemo. Pri tem se razlikuje le stanje glin: za ulivanje potrebujemo gsto tekočo glineno maso, za oblikovanje pa kompaktno maso, podobno testu.

Ulivna masa se vlije v model, izdelan iz posebnega mavca. Mavec vpije vlago in ko se ob robu naredi primerno debela plast glin, se odvečna glina odlije. Model z maso se suši na zraku, dokler ulitek ni primerno suh za nadaljnje delo. To je navadno takrat, ko masa odstopi od mavčnega modela. Podoben je postopek pri modeliranju ali formanju. Na osnovno obliko mode-

Nagrajeni lonček z motivom trniča. Avtorica Irena Radej.

la s prilagojenim oblikovalcem se »zaforma« glina. To delo se opravi na kolovratu, za ulivanje je potrebna miza. Od tu dalje je postopek enak. Ko se dobi osnovna oblika iz modela, se po potrebi dodela. Če je to skleda, se samo zgladi in očisti. Če je to majolika, je potrebno na kolovratu najprej narediti livček. Ko se majolika spet primerno osuši, se pritrdi ročaj s solzicami in pikicami. Ko je izdelek že dodobra suh, se retušira – grobe šive z nožem, potem pa še umije – zbríše z gobo. Suh

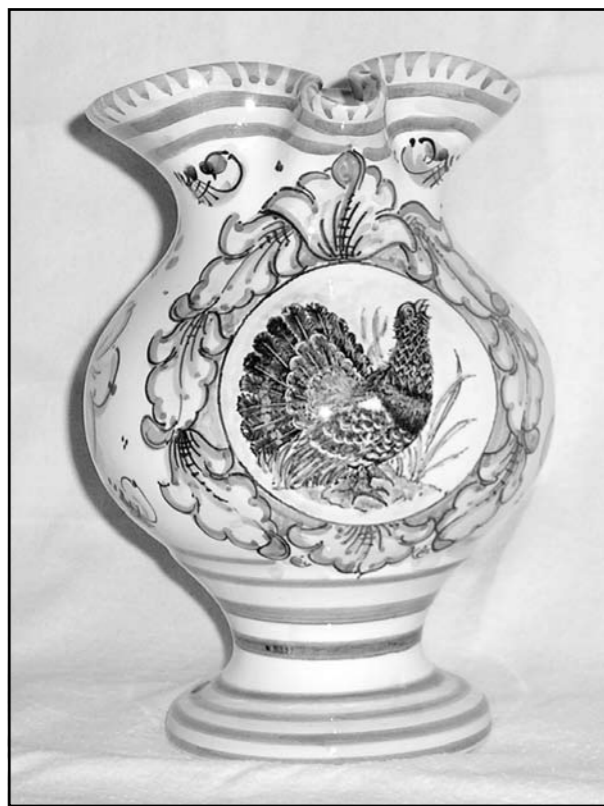

nik. Sodelovali so **Dušan Lipovec, Dušan Sterle, Alojz Berlec in Lojze Kalinšek**. V decembru istega leta smo pripravili razstavo tudi v Galeriji Loterija v Ljubljani. Manjše razstave smo pripravljali tudi v sodelovanju z našimi partnerji, tako leta 2003 v Dupljah pri Kranju. Omenila sem že razstave v Slovenj Gradcu, ki so bile vsaki dve leti, pripravili pa smo manjše priložnostne razstave za razne dogodke, na katerih smo sodelovali mi kot hčerinska firma ali ETI kot matična firma. Leta 2005 smo imeli še zadnjo večjo razstavo ob 150-letnici izdelave keramike v Kamniku. Razstavo smo organizirali skupaj z Galerijo Pika in ob pomoči občine Kamnik. Pred tem smo z medijskim sponzorjem Nedeljskim Dnevnikom izvedli akcijo iskanja najstarejše majolike in izdelka kamniške delavnice. Odziv je bil izjemen. Vse prispele izdelke smo pregledali v sodelovanju z dr. Matejo Kos iz Narodnega muzeja v Ljubljani. Ob tej priliki je bila izdana tudi knjižica z opisom zgodovine, spomini ge. Marice Ftičarjeve in slikovnim materialom. Najstarejši izdelek je bil krožnik z motivom narodne noše v lasti Marije Jeretina. Nagrado za najboljši izdelek pa je dobila vaza s štirimi motivi v lasti Stanke Grkman. Izvedli smo tudi nekaj projektov z zgodovinsko noto. Tako smo po pogodbi z Narodnim muzejem Slovenije izdelali omejeno serijo replik desertnih krožnikov iz Konškove delavnice. V počastitev 100-letnice rojstva rojaka Mihe Maleša smo izdelali replike njegovih krožnikov, ki so v originalu nastali v naši predhodni delavnici. Izbrani so bili trije motivi, vsak je bil zelo skrbno izdelan. Izredno težko je namreč 100-krat ponoviti določen motiv.

Nagrade

Za keramične izdelke smo v našem podjetju dobili kar nekaj nagrad. Izdelki, ki so prejeli nagrade, so bili delo domačih in tudi zunanjih avtorjev. Več priznanih umetnikov in oblikovalcev je delalo v naši delavnici. Nekateri so delali samo posamezne projekte za svojo uporabo in smo jim pri nas ponudili naše tehnično znanje, z nekaj avtorji pa smo imeli tudi večje povezave.⁴ Tako smo v ETI Svitlu izdelali porcelanske skodelice za kavo in čaj avtorja Petra Ogrina. Kolekcija je nosila naslov Morček, značilna je bila oblika ročke skodelic. Posnemala je uhan, ki so ga včasih nosili tudi moški, deloval naj bi proti glavobolu. Avtor je leta 2000 za to kolekcijo dobil 1. nagrado na natečaju za najboljši slovenski spominek na razpisu Slovenske turistične organizacije. Ta je odtlej vsako leto izvedla razpis, naši izdelki pa so bili zelo uspešni. Tako je leta 2002 lonček z motivom trniča, avtorice Irene Radej, dobil 3. nagrado. Leta 2003 je Jože Vahtar za izdelek mini majolika z vizitko dobil 1. nagrado. Leta 2004 je dobila pisno priznanje keramična skodelica Dobra misel avtorice Andreje Aljančič Povirk. Leto kasneje je bila nagrajena pisava za kruhke iste avtorice. Dobila je 1. mesto. Pisava je bila porcelanska različica znanih lesenih pisav za sirčke. Avtorica je spremenila in razširila namen uporabe. Leta 2007 so bili nagrajeni mo-

⁴ Znani umetniki, ki so delali v kamniški keramični delavnici: Miha Maleš (okoli leta 1935 do 1938), Karel Zelenko (zaposlen za kratek čas), Karel Plemenitaš, Rok Souček, Alenka Vicelj, Alenka Sotler, Viktor Šest, Majda Gregorič, in že naštetih umetnikov – omenjenih v delavnicah.

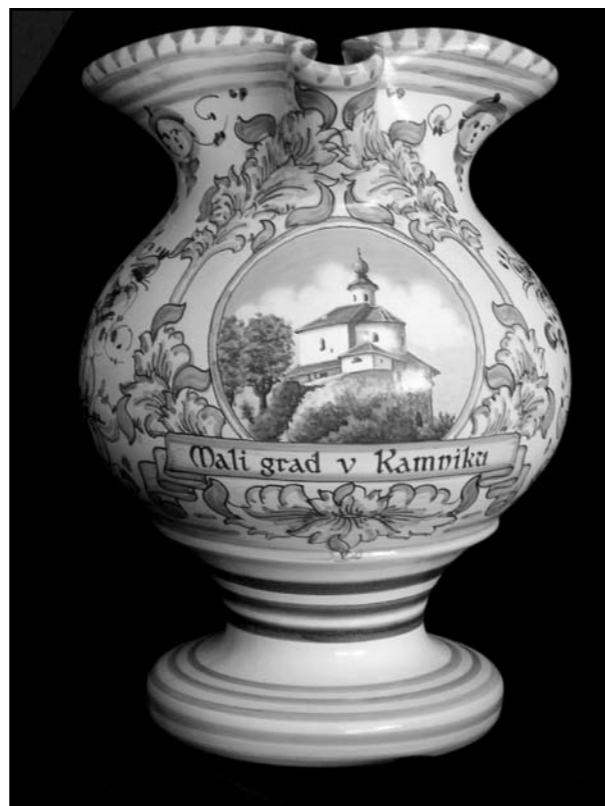

Majolika št. 3 z motivom divjega petelina, starost približno 5–10 let. Avtorica poslikave Olga Kirm.

se da v peč in odžge na temperaturi, primerni za uporabljeno maso. Običajno se izdelki žgejo od 6 do 8 ur pri 980 °C. Takemu izdelku po prvem žganju rečemo biskvit. Biskvitni izdelek dobi v roke slikar, ki ga najprej obrusi s finim brusnim papirjem. To je potrebno zaradi lažjega slikanja. Poslika ga z izbranim motivom, nato gre v glaziranje. Poslikanega izdelka v tej fazi se ne sme dotakniti, kjer je nanosena barva. Barva se s kovinskimi oksidi v prahu, ki se mešajo z vodo. Ker je biskvitni izdelek zelo porozen, vpije vodo, barva v prahu pa ostane na površini. Tak izdelek se poglazuje z namakanjem v tekoči glazuri ali s pršenjem z glazirno pištolo. Glazura je sestavljena iz vode in zmletih steklovin, primernih za določene materiale. Tako kot barva se tudi glazura hitro posuši. Izdelek se očisti na dnu oz. podnu, kjer stoji. Nato se ponovno odžge na predpisani temperaturi. Z žganjem se doseže, da se steklovine stalijo in vežejo na porozno podlago. S tem se fiksira barva in zapre črepinja. Če je postopek pravi in materiali usklajeni, se na izdelku ne sme pojaviti haris – to so drobne, komaj vidne razpoke. Na okrasno vlogo haris nima vpliva, za uporabno keramiko pa ni zaželen. Ne glede na izdelovalca se skoraj pri vsaki keramiki takoj ali pa sčasoma pojavijo te neželene razpoke. Zagotovo se jih znebimo pri boljšem materialu – porcelanu, ki pa ima že druge značilnosti.

Razstave in delavnice

Podatki o razstavah pred letom 1957 v Svitlu niso ohranjeni. Edini dokument je bila črno-bela fotografija, vendar na njej nista bila razvidna leto in kraj razstave. Ta fotografija pravi, da so bili izdelki razstavljeni. V času arhiviranja je nismo našli, možno je, da smo jo založili ali izgubili. Svitovi izdelki so bili razstavljeni na

Majolika št. 6 z motivom Malega gradu z napisom, starost 10–15 let. Avtorica poslikave Irena Radej. Zasebna last.

1. slovenski razstavi domače in umetne obrti v Slovenj Gradcu leta 1977. Tej razstavi je bila posvečena celotna številka revije Obrtnik (1977), na zadnji strani pa je tudi skromen članek nepodpisanega avtorja o heraldiki na Svitovih vazah. Iz tega članka je tudi razvidno, da je Svit leto poprej, tj. 1976, prejel posebno priznanje – Kompasovega Janeza – na sejmu spominkov v Kranjski Gori. Potem pa skoraj 20 let ni bilo nobene razstave. Potrebo po tem je bilo čutiti v odzivu ljudi, ki so bili naši kupci, pa so bili dostikrat presenečeni nad velikim izborom naših izdelkov in njihovo neznanostjo v širšem prostoru. Potrebo po razstavljanju pa smo čutili tudi ustvarjalci, saj je bil viden napredek po letu 1979 – po zadnji pomladitvi oddelka. Zdrava tekmovalnost in množica novih izdelkov sta kar klicali po prikazu v javnosti, vendar ni bilo pravega poslušanja. Nihče se ni hotel obremenjevati z dodatnim delom.

Z mojim prihodom na mesto vodje izdelave keramike leta 1996 se je to spremenilo in moj prvi korak je bil organizacija razstave v času Dnevnov narodnih noš v Kamniku. Razstava je bila odprta 6. septembra 1996 v Galeriji Veronika v Kamniku. Pripravili smo pregled naših izdelkov. Za to priložnost sem napisala tudi prvi daljši tekst Kamniška majolika skozi čas, ki je bil izdan na samostojnem listu in nam je ob razstavi in kasneje služil tudi kot neke vrste spremni dokument. Na otvoritev je prišel tudi takratni minister za kulturo dr. Janez Dular. Razstava je bila velik uspeh. Nadrejeni so zadovoljno zrlili z vseh fotografij. V letu 1998 smo razstavljali v Kranju. Otvoritev je bila 18. avgusta v prenovljeni Strebriščni dvorani Kranjske mestne hiše. Pripravili smo pregledno razstavo izdelkov, več pa je bilo zgodovinskega gradiva, saj sem medtem vseskozi raziskovala preteklost.

Majolika št. 10 z motivom Malega gradu, starost približno 10 let. Avtorica poslikave Irena Radej. Zasebna last.

Manjša razstava je bila na ogled leta 1999 na Obrtni zbornici Slovenje v Ljubljani. Vsaki dve leti pa smo sodelovali z novimi izdelki na razstavah domače in umetne obrti v Slovenj Gradcu. Pogoj za sodelovanje so bili novi izdelki s pridobljenim pozitivnim mnenjem posebne komisije za domačo in umetno obrt. To pomeni, da smo aktivno delali na razvoju novih izdelkov in se poskušali prilagajati potrebam trga z vedno novimi izdelki. Prav vsi slikarji smo sodelovali pri razvoju izdelkov.

Leta 2000 je bila v tovarni otvoritev novih prostorov. Za to priložnost smo pripravili razstavo klasičnih izdelkov in prvič predstavljenega izdelka: porcelanske skodelice iz serije Morček.

To je bil prvi slovenski porcelan, ki je nastal v Kamniku. Material je bil plod domačega znanja, avtor izdelka pa je bil oblikovalec Peter Ogrin, ki je zanj dobil tudi 1. nagrado na natečaju za najboljši slovenski spominek, ki ga je razpisala Slovenska turistična organizacija.

V tem letu sem obudila stare stike s Klavdijem Tutto, priznanim slikarjem. Bila sva sošolca in takoj je bil za sodelovanje. Prvič je sodeloval že na manjši otvoritveni razstavi prostorov, dogovorila pa sva se še za izvedbo mednarodne delavnice. Z njegovo pomočjo so prišli v našo delavnico ustvarjati slikarji: **Zvest Apolonio, Bogdan Čobal, Klavdij Palčič, Valentin Oman, Klementina Golija in Klavdij Tutta**. V enotedenski delavnici so nastala imenitna dela, ki smo jih skupaj z našimi značilnimi izdelki razstavili na Gradu Zaprice. V Kamniku se je prvič predstavila tako elitna skupina še živčih slikarjev. V tem letu smo sodelovali tudi na lončarskem festivalu v Sparu v organizaciji Lončarstva Magušar. 2001 smo podobno delavnico izvedli še s priznanimi kamniškimi slikarji in v čast občinskemu prazniku v marcu pripravili razstavo v avli občine Kam-

Slikovni material, motiv pav, starost približno 40–45 let, neznan avtor predloge. Oddano v Medobčinski muzej Kamnik.

Kamniška keramika

Povzetek

Leta 1855 je Florjan Konšek v Kamniku ustanovil podjetje za izdelavo beloprstene keramike. Podjetje je večkrat menjalo lastnike in tako ga je leta 1878 kupil Blaž Schnabl. Za njim ga je leta 1911 prevzel njegov sin Rudolf Schnabl. Bil je keramik, izšolan na Dunaju. Prvi je pri nas začel izdelovati majolike. Že takrat je želel s tem ohraniti tradicijo teh posod.

Podjetje je bilo 1948. leta nacionalizirano, iz družinskega se je spremenilo v družbeno podjetje. Še vedno pa so se v njem zaposlovali ljudje, ki so z veseljem delali in tako kot Schnabl ohranjali tradicijo. Pomemben delež pripada Marici Ftičar, ki je s svojo zavzetostjo in poslušnim delom predano opravljala. Pod njenim mentorstvom se je izučil tudi zadnji val podmladka slikark, ki so delale v keramični delavnici.

Iz tega vala izhajajo slikarke, ki so v letu 2008 morale zapustiti to delo in podjetje in so pristale na zavodu za zaposlovanje ali v drugi firmi.

Po 30 letih dela sem bila med njimi tudi sama. Največ, kar sem lahko po vsem storila, je, da sem vso zapuščino 153-letnega dela poskušala primerno ohraniti. Vse pomembno gradivo je bilo oddano v muzeje, sestavljena je tudi posebna zbirka za podjetje ETI Izlake, ki je bilo zadnjih 26 let lastnik delavnice.

Delo v keramični delavnici je zamrlo, ker je bilo vse skozi predrago. Niso bili storjeni pravi koraki in prave odločitve. V teh težkih materialističnih časih bo pravi junak tisti, ki bo spečo kamniško keramiko prebudil v pravo življenje.

liki in mali krožnik, krožnik Svit, krožnik Slovenija, repliko Konškovega krožnika.

Pivski vrči: mini vrček, št. 1, št. 2, št. 3, Švejk.

Bokali: št. 1, št. 2, št. 3.

Dekorative plošče smo delali v naslednjih dimenzijah: 4 x 4, 5 x 5, 10 x 10, 20 x 25, 30 x 15. Plošče smo po želji tudi uokvirili, najmanjše smo prodajali z magnetom.

Ure: 20 x 20, 20 x 25, ura z nihalom.

Sklede: fi 12, fi 16, fi 21, servirna skleda, skleda za sadje fi 28, skleda čipka, trikotna skleda, skleda Zora mala, skleda Zora velika.

Ostale izdelke smo izdelovali samo v eni velikosti: kelih, čaša, posoda za med, žlica za med – zajemalka, vaza amfora, hladilna posoda, komplet za sol in poper v obliki kokoši, pladenj list, lonček trnič, pisava za kruhke, skodelica luna (porcelan), skodelica dobra misel, skodelica riba, skodelica z ročajem, kapa in osnova za pivsko pipo Union (porcelan), steklenica za medico, kozarčki za medico, velika in mala skodelica Morček (porcelan) s šestimi različnimi motivi, svečnik, svečnik z ročajem, pekač za kruh sonce, pekač za kruh luna, pekač za kruh srce, posoda v obliki kaplje, držalo za prtičke, posoda za olive.

Poleg teh standardnih izdelkov smo izdelovali tudi množico artiklov za posamezne naročnike. Ti niso bili v redni prodaji. Vmes smo nekaj velikosti različnih izdelkov tudi opustili, saj nismo mogli obvladovati tako velikega števila izdelkov.

Motivi na izdelkih so bili grbi slovenskih mest, cvetje, različne letnice, slike Malega gradu, Bohinjskega in Blejskega jezera, lovski motivi. Izdelovali pa smo tudi pokale za različna tekmovanja in risali motive po želji naročnikov.

Seznam izdelkov, ki smo jih izdelovali, je zelo dolg. Že v redni proizvodnji smo imeli veliko artiklov. Obstajali pa so tudi izdelki, ki smo jih izdelovali za posamezne naročnike. To so bila različna podjetja in agencije, ki so delovale na zahtevnem trgu spominkov in daril. Tekma je bila vsako leto bolj zahtevna, uvoz pa domačim izdelovalcem ni bil naklonjen. Vendar smo zadnje leto opazili, da se naročniki spet ozirajo po domačih izdelovalcih, saj so se naveličali enakih uvoženih oblik, ki so dosegale nizko ceno s številčnostjo. Spet so začeli iskati izdelovalce omejenih serij. Vendar pa je ETI Svit in z njo kamniška keramika že izgubila bitko. Posodobitev in vlaganje v proizvodnjo praktično ni bilo in po opremlenosti nas je prekašal vsak popoldanski ljubitelj. Kolovrati za oblikovanje so bili stari že takrat, ko sem se sama zaposlila v delavnici. Če se ozrem nazaj, je bila miselnost odgovornih tista, ki nam je naredila največ škode. Odkar sem prišla v oddelek, so nas ukinjali, postavljali na stranski tir, nikoli nismo sodelovali na nobenem sejmu, imeli izobraževanja, »nagrajeni« smo bili tudi z manjšimi plačami. Zato smo bili zaposleni skoraj veseli, ko se je ta naša zgodba zaključila.

Utrudili smo se od nenehnega boja za obstoj, dokazovanja.

Znanje še obstaja, dokler so živi ljudje. Želim si, da se ta zgodba ne bi zaključila in da bi bil kdo drug bolj uspešen. 153 let je tako dolga doba, da je škoda pozabiti na vse.

Slikovni material z oznako Boža Račiča, starost približno 50 let, oddan v Medobčinski muzej Kamnik

Detajl na vazi v značilni podglazurni poslikavi. Dobro je vidna poteza čopiča. Avtorica Marija Ftičar.

delčki za peko kruha avtorice A. A. Povirk, ki je ponovno dobila 1. nagrado. Modelčke smo izdelovali v treh različnih oblikah: srce, luna in sonce. Izdelani so bili iz korderita – posebnega materiala, ki smo mu dodali snov proti temperaturnim šokom. Te nagrade dokazujejo našo sposobnost izdelati prvovrsten izdelek. Treba je omeniti, da so bili nagrajeni izdelki narejeni iz različnih materialov: keramike, porcelana in korderita. Vse te materiale je potrebno tehnološko obvladati, za kar smo imeli dobre pogoje. Menim, da smo bili tudi edini v Sloveniji sposobni izdelovati kvalitetne serijske izdelke iz več materialov. Eno je narediti izdelek v omejeni maloštevilni seriji ali pa se lotiti industrijskega načina dela. Vse to znanje se je izgubilo z zaprtjem ETI Svita, čeprav ljudje, ki to delo obvladajo, še živijo. Za dober izdelek pa to ni dovolj, predvsem je potrebna vsakodnevna rutina. Upajmo, da bo uspešno oživljena vsaj etnološka dediščina – keramika in z njo majolika.

Seznam izdelkov

Majolike: Izdelovali smo 11 različnih velikosti majolik, označevali smo jih z besedami in številkami: mini 1, mini 2, št. 0, št. 0,5, št. 1, št. 2, št. 3, št. 4, št. 5, št. 6, št. 10.

Krožniki: Izdelovali smo 7 različnih velikosti okrogle oblike: fi 12, fi 16, fi 18, fi 21, fi 26, fi 31, fi 42.

Poleg teh krožnikov smo imeli v programu tudi **kvadratne krožnike:** 17 x 17; 24 x 24; 32 x 32 in **ovalne krožnike:** 27 cm in 31 cm, **krožnik čipka, babičin ve-**

Drobni pripomočki, ki jih je oblikovalec biskvita uporabljal pri svojem delu.

The Ceramics of Kamnik

Summary

It was in 1855 when Florjan Konšek founded a company for white wares production. The company had changed several owners throughout the years until finally Blaž Schnabl bought it in 1878. In 1911 the business was taken over by his son Rudolf Schnabl, who was an educated ceramist, trained in Vienna. He was the first craftsman to be making the majolica mugs, wishing to preserve their tradition. The company was nationalized in 1948 and turned from family to social business. Nevertheless, it would still employ people dedicated to their work and tradition. We must not forget to mention Marica Ftičar, who was extremely devoted to her work and is also credited for having trained the last generation of painters working at the ceramics workshop.

This last generation was unfortunate enough to see the ruin of the company in 2008. I myself am one of the employees who, after 30 years, ended up on the street or were transferred to other companies. The least I could do was try to properly preserve the legacy of 153 years of fancywork. All the important material was given away to museums and ETI Izlake, which was the company owner for the last 26 years.

Wrong steps accompanied with wrong decisions are the reason why the production at the workshop died away. In these difficult materialistic times it will take a real hero to bring the ceramics of Kamnik back to life.

Literatura

ZIKA, Ivan, 1960: Iz zgodovine kamniške keramike. *Kamniški zbornik* VI. 222–225.

KOS, Mateja: *Gradovi minevajo, fabrike nastajajo: industrijsko oblikovanje v 19. stoletju na Slovenskem*. Ljubljana: Narodni muzej.

1. slovenska razstava domače in umetne obrti, Umetnostni paviljon Slovenj Gradec junij 1977. Ljubljana: Zveza obrtnih združenj Slovenije.

Ustni vir

Marica Ftičar, Kamnik

Naravno bogastvo Tunjiškega gričevja: premog in kremenčev pesek

Pridobivanje premoga

Ob desnih brežinah potoka Tunjščica, ki si utira svojo pot od Sidraža, kjer izvira, pa proti jugu, vse do vasi Križ, naletimo marsikje na sledove premoga. Ti se navadno kažejo kot stisnjene plasti med drugimi kamninami. V predelu gozda, ki ga imenujemo Drmakovec, pod hribom Rakovnik z nadmorsko višino 414 m, še danes najdemo ostanke pogreznjenih rogov, kjer so pred približno 300 leti kar intenzivno kopali premog. Vsi vhodi v posamezne rove so potekali iz dolinice, ki jo je ustvaril manjši potoček. To pa zato, ker so strugo potoka lahko razširili in jo uporabili kot edino trdno pot za odvoz nakopanega premoga. Vsi ostali dostopi so namreč na dokaj težavnem terenu. Premog so vozili z volovskimi vpregami po produ potoka do bližnje poti in nato skozi Podgorje v Kamnik. Na vzpetinici pred nekdanjimi rovi, kjer naj bi bila nekakšna deponija jalovine, še danes stoji nabožno znamenje, ki prikazuje klečečega moža, ki se priporoča sv. Ani. V ozadju pa se vidi tunjiška cerkev, ki je posvečena prav sv. Ani. Po ljudskem izročilu so znamenje postavili v spomin na nekoč zasute kopače. V sedanji obliki pa ga je leta 1940 naslikal kamniški slikar Anton Rojc (1892–1968). To potrjujeta njegov podpis in letnica pod sliko.

Iz nam neznanih razlogov so na tem mestu pridobivanje premoga opustili. Mogoče zaradi nesreče ali pa

zaradi preskromnih zalog in težko dostopnega terena.

V prejšnjem stoletju je Trboveljska premogokopna družba leta 1922 ponovno pričela sistematično iskati morebitne večje zaloge premoga v nedrjih tunjiških gričev, posebno na predelu med Košišami in Stolnikom. Pred leti mi je pripovedoval domačin Ignacij Vinšek (1900–1984), da si je kot fant v tej skupini služil prvi denar. Celo dopoldne je kopal in prebiral premog, popoldne pa ga je naložil na voz in ga s parom konj odpeljal v Kamnik. O teh izkopavanjih danes ve še veliko povedati Slavko Sedušak – Sušakov oče iz Košiš, rojen 1920. leta, gospodar domačije, na kateri so izvajali poskusne odkope. Ker pa po nekaj letih niso našli kakšnih bogatejših nahajališč, so raziskovanje opustili. Delovodja premogokopne družbe Janez Prašnikar se je zaljubil v Sušakovo hčer Ivano Sedušak, sicer Slavkovo sestro. Odpeljal jo je v Trbovlje, kjer sta se poročila. Umrila je v domu starostnikov v Laškem leta 2004.

V šestdesetih letih prejšnjega stoletja so v Sidražu gradili vodni zbiralnik za vaški vodovod. Na mestu, kjer so začeli kopati, je bila debelejša plast črnega premoga, tako da so zbiralnik dobesedno vklesali v premog. Prišli so strokovnjaki na ogled, a se za nadaljnji odkop niso odločili zaradi ne ravno lahkega dostopa.

Pridobivanje kremenčevega peska

Prav tako se v gričevju okrog Tunjic nahaja v debelih plasteh kremenčev ali silikatni pesek. Na površju je nekoliko pomešan z ilovnato zemljo in fosilnimi ostanki morskih školjk in drugih organizmov. V globljih plasteh pa je pesek zelo čist. Po pripovedovanju najstarejših krajanov so ga nekoč še pred gradnjo železniške proge Ljubljana–Trst vozarji vozili celo v Trst. Nazaj pa drugo blago, kot sta sol in vino. Uporabljali so ga za pridobivanje stekla, v keramični obrti, za dodatke v metalurgiji in tudi za livarske kalupe. Če so ga kopali v rovih globoko pod zemljo, je bil čist in brez primesi zemlje in drugih materialov. Eden takih rogov je še da-

V notranjosti je rov v celoti ohranjen. Foto: Iztok Grilc.

Slavko Sedušak ve pri svojih 89 letih veliko povedati o premogokopih v Tunjicah. Foto: Zdravko Zabavnik.

Nabožno znamenje v bližini vhodov v premogovnik, obnovljeno leta 1940. Foto: Iztok Grilc.

nes dobro ohranjen, le da je vhod vanj nekoliko zasut. Pesek boljše kvalitete so vozniki nasuli v jutaste vreče, tako da se jim na dolgi poti ni stresal. Iz teh odkopov so kremenčev ali kot so mu tudi rekli livarski pesek furmani vozili tudi v Špalekovo tovarno v Kamnik oziroma v Titan, kot so tovarno preimenovali. Nazadnje pa so Titanovi livarji še kakšnih 15 let po drugi svetovni vojni uporabljali dnevni kop v Stolniku. Danes so potrebe drugačne. V dolini potoka Knež ob cesti, ki vodi iz Tunjic v Komendo, je velik dnevni kop ne posebno čistega materiala. Ta pesek se ne uporablja več v prvotne namene, temveč ga občasno odvažajo v večjih količinah za mehki zasip plinovodnih cevi. Tudi velike površine na golfskih igriščih izravnavajo z njim. Zelo koristno se ga da uporabiti za izdelavo montažnih travnatih ruš v obliki preproge.

Vhod v rov kremenčevega peska. Foto: Iztok Grilc.

Naravno bogastvo Tunjiškega gričevja: premog in kremenčev pesek

---

Povzetek

Prispevek predstavlja nahajališča premoga in kremenčevega peska v Tunjiškem gričevju in kako so domačini nekdaj to naravno bogastvo izkoriščali.

Natural Resources of the Tunjice Hills: Coal and Pebbly Sand

Summary

The paragraph outlines the coal and pebbly sand deposits in Tunjice Hills and presents the way these natural resources were being exploited by the local inhabitants.

Kamniški vlak v težavnih časih (1968–1978)

1 Uvod

V šestdesetih letih 20. stoletja je slovenski politični vrh ukinitel številne lokalne železniške proge, ki jih danes ni več, npr. gorenjsko železnico do Kranjske Gore, Planice in Trbiža, železnico do Tržiča, železnico do Vrhničke in nekatere lokalne proge na Štajerskem. Ukinitelj lokalnih železniških prog, med njimi tudi kamniške proge, je bila politična odločitev v času, ko je politična oblast dajala prednost gradnji cestnega omrežja in razmahu avtobusnega prometa. Ukinitelj kamniške proge sta se upirali tako občini Kamnik in Domžale kot tudi železničarji kamniške proge, a so bili očitki o nerentabilnosti proge vse glasnejši. Tako je Izvršni svet SR Slovenije 27. decembra 1967 sprejel sklep, da s 1. februarjem 1968 ukine javni potniški in blagovni promet na kamniški prog. Zanimalo nas je, kako je kamniška proga uspešno prestala krizno obdobje in obstala do danes. Celotna raziskava temelji na objavah prispevkov o kamniškem vlaku v občinskem časopisju občin Kamnik in Domžale.¹

2 Kratka zgodovina kamniške proge (do leta 1968)

Naj na kratko izpostavimo pomembne mejnike v zgodovini kamniške železnice do leta 1968, ko so kamniško progo ukiniteli.

- Po graditvi železnice Dunaj–Trst se je vlada odločila pritegniti zasebne pobude iz privatnega kapitala za načrtovanje železniških prog. Oblikovala je *Zakon o podeljevanju koncesij za graditev zasebnih železnic*, ki je bil objavljen 14. septembra 1854. Ta zakon je pozneje omogočil graditev kamniške proge.
- Leta 1868 so Kamničani prvič zaposlili za graditev kamniške proge.
- Leta 1879 so podjetniki kamniško-domžalskega območja ustanovili *Konzorcij za uresničitev gradnje železnice Ljubljana–Kamnik*. Veljaki kamniškega okraja, ki jih je vodil podjetnik *Alojz Prašnikar*, so zaposlili trgovskega ministra za trasiranje kamniške proge.
- Po veliki borzni katastrofi leta 1873 se je država vračala na sistem državnih železnic. Z letom 1880 je bila podržavljena *Rudolfova železnica*, kamor je spadala tudi gorenjska proga Ljubljana–Trbiž, s kolodvorom v Šiški. Južna železnica, ki je imela v lasti glavni ljubljanski kolodvor, je še naprej ostala v zasebnih rokah.

Lokomotiva kamniškega vlaka, ki je vozil na kamniški prog do leta 1939 (Železniški muzej v Ljubljani)

- Leta 1880 je resorno ministrstvo izdalo dovoljenje za gradnjo ozkotirne kamniške proge. Pri ponovnem pregledu trase decembra 1882 so sklenili zgraditi normalnotirno železnico. Pri tej odločitvi je imel najpomembnejšo vlogo *Alojz Prašnikar*.
- 1. maja 1885 je državni zakon št. 67 za gradnjo kamniške železnice zagotovil državno podporo 200.000 goldinarjev z ustrežno udeležbo kranjske dežele pri nakupu glavnice. *Konzorcij za gradnjo železnice Ljubljana–Kamnik* naj bi priskrbel preostali kapital.
- Naslednjih šest let so organizirali zborovanja in zbirali kapital za graditev proge. Zaradi skromne udeležbe pri podpisovanju delnic sta Prašnikar in Lazarini 6. oktobra 1886 sklicala zborovanje v veliki dvorani hotela Slon v Ljubljani, kjer sta razložila gospodarski pomen proge in navzoče navduševala za podpisovanje delnic.
- Ko je bila večina kapitala zbrana in je graditev podprla tudi vojska, je *Gradbeno podjetje Lazarini* skupaj z *Alojzom Prašnikarjem* zaposlilo za koncesijo. Dobila sta jo 14. aprila 1889, veljala pa naj bi 90 let.
- Za izhodišče kamniške proge je bil predviden kolodvor v Šiški, pred podržavljenjem imenovan *Kolodvor prestolonaslednika Rudolfa*, ker *Družba Južne železnice* ni dovolila priključitve kamniške proge na njen glavni ljubljanski kolodvor.
- 21. novembra 1890 je do Kamnika prispel prvi vlak z gramozom, 18. decembra 1890 je bil tehnično-po-

¹ Prispevek je nastal na podlagi raziskovalne naloge Špele Hribar in Sabine Komar, učenk 9. razreda OŠ Rodica v šolskem letu 2008/2009, pod mentorstvom profesorice Vilme Vrtačnik Merčun, ki je raziskovalno nalogo priredila za *Kamniški zbornik*.

Kamniški vlak danes

15. 2. 1968). O rezultatih prizadevanj občin Kamnik in Domžale za ohranitev kamniške proge v januarju 1968 podrobneje govorita dva prispevka v Občinskem poročevalcu 15. februarja 1968.

Problematika v zvezi z ukinitvijo javnega prometa na železniški progi Ljubljana–Kamnik

... je bila nadaljnja pomembna točka dnevnega reda januarske seje domžalske občinske skupščine. Izvršni svet Slovenije je namreč sklenil, da v bodoče ne bo več regresiral morebitnih izgub na omenjeni progi. Posledica tega je bila odločitev CDS ŽTP Ljubljana, da se s 1. februarjem t. l. ukine javni promet na tej progi. Po navedbah omenjenega podjetja je bilo namreč v letu 1966 na tej progi 343 milijonov S dinarjev izgube. Prizadete občine so pokrenile v zvezi s tem sklepom podjetja ustrezno akcijo. Njen rezultat je bil, da se je s **1. februarjem** zagotovil najprimernejši režim obratovanja na kamniški progi, ki naj bi veljal vsaj v prvem polletju, medtem pa bi poskušali najti najustreznejšo rešitev za v bodoče. Vendar bodo morale pristojne skupščine za ta čas prevzeti plačilo razlike za potniški promet, kar ima za posledico vprašanje regresiranja prevoznih stroškov za dijake in delavce z mesečnimi vozovnicami, medtem ko morajo gospodarske organizacije zagotoviti planirano višino blagovnih pošiljk. V razpravi je bilo povedanih precej pripomb na račun poslovanja ŽTP, ki je imelo vsekakor za posledico tudi ugotovljeno izgubo, ki pa se je zdela odbornikom v taki višini nerazumljiva in nesprejemljiva. Odborniki so dali koristne napotke za poslovanje v bodočem režimu, od katerih bo marsikaterega mogoče upoštevati ... (Problematika v zvezi z ukinitvijo javnega prometa na železniški progi Ljubljana–Kamnik, Občinski poročevalec, 15. februar 1968)

Železnica v bodoče – da ali ne?

Na sestanku predstavnikov gospodarskih organizacij se je dokončno razčistilo vprašanje, ali je pro-

ga potrebna ali ne. Nesporno je bilo ugotovljeno, da z ukinitvijo proge kamniško-domžalski prostor izgubi enega izmed bistvenih lokacijskih pogojev. To pa tudi pomeni, da bi morale gospodarske organizacije, če bi bila proga ukinjena, zaradi te spremembe ponovno preučiti perspektivne razvojne programe. Poleg tega so na sestanku poudarili, da tudi ni zanemariti problema osebne prometa, ki je izredno pomemben predvsem za šolarje. Vprašanje pa je, ali naj vozi po starem voznem redu. Prisotni na sestanku so izrekli marsikatero docela resnično pripombo na račun poslovanja železnic. Predstavniki železnic pa so nanizali svojo problematiko in predvsem poudarili, da je jugoslovansko gospodarstvo poznalo železnico v dobi, ko jo je črpalo ne samo za prevoze, pač pa tudi njeno akumulacijo za izgradnjo, sedaj pa, ko je izčrpana, zastarela, jo je spustilo na težka pota rentabilnosti, ne da bi ji vrnili vsaj nujno potrebna sredstva za modernizacijo. Nasprotno, družba vsa sredstva vlaža v ceste in s tem omogoča neenako konkurenco med železniškim in cestnim transportom.

Marsikatera upravičena pripomba je padla na račun Izvršnega sveta Slovenije, ki na ta sestanek kljub vabilu ni poslal predstavnika. Poleg tega pa je dopustil, da ima celotno področje za rešitev tega problema le slab mesec dni časa. V tem času pa je nemogoče pripraviti najboljši način rešitve, opraviti ustrezne primerjalne analize in doseči zadovoljive komercialne sporazume.

Na podlagi opisanih ugotovitev so vsi prisotni ugotovili, da je nemogoče v tako kratkem času priti do trajnih odločitev. Zato se lahko sklene z železnico le začasen dogovor z veljavnostjo do **30. junija**. V tem času se bo preučila vsa nakazana problematika. Predstavniki gospodarstva in občinskih skupščin so na tem sestanku izvolili posebno komisijo, ki bo v njihovem imenu reševala ta problem.

Obe skupščini sta na svojih sejah obravnavali pro-

blematiko kamniške proge. Čeprav sta bili seji v Kamniku in Domžalah, sta skupščini sprejeli po vsebini enake sklepe: Da solidarnostno skleneta pogodbo z Železniško transportnim podjetjem Ljubljana za nadaljnje opravljanje blagovnega in potniškega železniškega prometa. Za podpis pogodbe sta pooblastili oba predsednika skupščin. Za blagovni promet je skupščina sklenila pogodbo z ŽTP pod pogojem, da ji gospodarstvo in posamezne gospodarske organizacije s pogodbo jamčijo, da bo prevozilo prijavljeno število vagonov letno oz. polletno in da bodo krili razliko med dosedanjo in novo izračunano tarifo. Pripomniti moramo, da bo pokrivanje razlike manjše, kolikor bo prevoz po železnici večji in obratno. Res je, da imajo gospodarske organizacije za te možnosti, kajti doslej so prevažale po železnici le nizko tarifirano blago, npr. premog, pesek, surovine, dočim so visoko tarifirano blago, kot so npr. izdelki, pretežno prevažali po cesti. Prav ta razlika v načinu prevozov kaže, da je pripeljala do izračuna izgube na tej progi. Kajti železniške tarife so pripravljene tako, da je ob normalni obremenitvi proge (v tonaži) in ob povprečnih tarifah proga normalno rentabilna. Če pa vozi blago, ki ima nizke tarife, je proga kljub velikemu tovoru ob takem načinu tarifiranja v izgubi. Rešitev je torej možna:

- 1) da se povečajo prevožene količine po železnici,
- 2) da se spremeni struktura prevozov in
- 3) da se kombinirano povečuje količina in struktura prevozov.

Glede rešitve problema osebne prometa sta bili skupščini postavljeni še pred večji problem. Izračuni so namreč pokazali, da ima le-ta dva do trikrat večjo izgubo kot blagovni promet. Analize so pokazale, da izvira izguba pri osebne prometu iz sledečih vzrokov:

- veliko število vlakov v enem dnevu,
- z nekaterimi vlaki se potniki skoraj ne vozijo,
- vozni redi vlakov so prilagojeni predvsem za zveze z drugimi vlaki, ne pa na prihod in odhod v službo oziroma šolo,
- zamude vlakov so pogoste in precejšnje predvsem zaradi čakanja za uvoz v Ljubljano. Tako potniki kljub zgodnjemu odhodu vlakov zamujajo v službo.

Zaradi teh vzrokov je bilo potrebno, da skupščini režim vožnje prevzameta sami, železnica pa da na razpolago kompozicije vlakov po točno določeni nespremenljivi ceni. Ponujena cena je bila za vožnjo iz Kamnika v Ljubljano in nazaj 62.000 S din, iz Domžal v Ljubljano in nazaj pa 31.000 S din. Izračun je bil sedaj veliko lažji. V eno smer iz Domžal do Ljubljane moramo dobiti 15.500 S din. Če se pelje 100 potnikov, pomeni, da bi moral plačati potnik 155 S din za to razdaljo, če se jih pelje 200, pa le še 78 S din na potnika. V kolikor se pelje več potnikov, se prevoznina na enega potnika še zniža. Vendar že ob prevozu 200 potnikov bi mesečne vozovnice znašale 3900 S din (78 S din x 25 delovnih dni x 2 obe smeri = 3900 S din). Redne vozne cene se v primerjavi z dosedanjimi ne bodo zvišale, ker vsak nepredvideni potnik zvišuje dohodek in s tem omogoča, da bi v bodoče lahko cene mesečnim vozovnicam morda celo znižali.

Vsi vemo, da se dnevno vozi s področja občine Domžale v Ljubljano v službo in v šole 2500 prebivalcev. Utopično bi bilo na to število delati izračun. Pač pa smo menili, da se je pripravljenih vsaj 10 % vseh voziti

z vlakom, zato smo po izračunu za relacijo Domžale – Ljubljana in nazaj postavili ceno mesečne vozovnice 3500 S din. Ustrezno razdalji pa se cena mesečne vozovnice veča ali manjša ...

Skupščini sta sprejeli tudi spremenjeni režim mesečnih vozovnic. Nabavi si jo lahko vsakdo, samo da predloži sliko. Prodaja kart je spremenjena v toliko, da se te lahko kupijo ali na postaji ali pa v vlaku. Brezplačnih voženj na vlaku ni več, razen za otroke do 4. leta starosti, za otroke od 4. do 12. leta pa je polovična vozina. Poleg tega je bilo tudi sklenjeno, da bo železnica **za vsako zamujeno minuto** plačala občini 600 S din. Tako je že marsikaj urejenega na račun prej ugotovljenih pripomb, razen voznega reda. Prvotno pripravljene vozni red, ki ga je pripravila železnica, je trajal samo 5 dni. Na pripombe občanov so se predstavniki obeh skupščin zedinili za nov vozni red, ki velja samo za delavnike /.../ (S. M.: Železnica v bodoče – da ali ne?, Občinski poročevalec, 15. februar 1968)

O razburljivih dogajanjih v času ukinitve kamniške proge smo povprašali gospoda Jožeta Pogačnika, ki je bil predsednik Skupščine Občine Domžale od 1963 do 1969, torej tudi v času ukinitve kamniške proge.

Z g. Jožetom Pogačnikom smo se pogovarjali 26. 2. 2009.

Kakšne so bile reakcije krajanov po ukinitvi potniškega vlaka?

Nekaterim gotovo to ni bilo prav. Morali so se navaditi na avtobuse, ki so velikokrat zamujali.

Kako ste se v Občini Domžale upirali ukinitvi kamničana? Kaj ste ukrenili?

Na občinske seje smo vabili predstavnike podjetij. Protestirali smo proti temu, da se kamniški vlak ukine. Dosegli smo, da je od 1. februarja 1968 dalje začel potniški vlak na pobudo Občine Domžale in Kamnik spet voziti. Tudi Občina Ljubljana Bežigrad se je zavezala za kamniški vlak. Imeli smo zelo trda pogajanja, da ni prišlo do ukinitve proge. Z direktorji Leka in drugih večjih podjetij, ki so imeli veliko tovarnega prometa, smo podpisali pogodbo, s katero so doplačevali železnici pogodbeno vsoto denarja, da se je tovarni promet lahko nadaljeval. Tovornih prevozov je bilo ogromno za Papirnico Količevo, Helios, Tosamo, Industriji (premog), Moravčani pa so na domžalski postaji s kamionov prekladali na vagone moravški pesek. Vse se je kar dobro izteklo. Zelo prizadeven za ohranitev tovarnega prometa je bil takratni direktor Leka.

Kje ste v občini črpali denar za kritje teh stroškov?

Denar za kritje razlike smo črpali iz občinskega proračuna.

Kako so dogodki potekali naprej, izvemo v občinskih časopisih šele tri mesece kasneje, v aprilu 1968. Očitno je, da so tovarni in potniški vlaki na kamniški progi v tem času vozili in da so občinske skupščine uresničile sklepe iz januarja 1968. Poleg tega je zaznati željo avtorjev prispevkov in nekoliko njihove propagande za to, da bi občani še bolj množično uporabljali kamniški vlak. Občinski odborniki so si zelo prizadevali za ohranitev potniškega in tovarnega prometa na kamniški progi, zato so želeli ustreči potnikom tudi z novim voznim redom, ki je bil objavljen v aprilskem občinskem glasilu.

Seja občinske skupščine v mesecu marcu

Ena prvih postavk izdatkov, ki ni šla mimo odbornikov brez razprave, je bil znaten znesek za pokrivanje izgube oziroma regresiranje potniškega prevoza na železniški progi Ljubljana–Kamnik. Črtanje te postavke bi pomenilo ukinitvev potniškega prometa na omenjeni progi in s tem manjše možnosti prevoza. Doslej predvideni znesek bi se lahko bistveno zmanjšal, če bi se potniki v večji meri posluževali prevoza z vlakom. Njegov vozni red je po zadnji dopolnitvi zelo primeren in zagotavlja pravočasen prihod na delo ali v šolo in prav tako najboljšo zvezo za povratek. Mimo tega je prevoz udobnejši in varnejši od avtobusnega. Za razdaljo Domžale–Ljubljana pa ne potrebuje več kot 19 minut. (Seja občinske skupščine v mesecu marcu, Občinski poročevalec, leto VII. Domžale, 15. april 1968)

Domžalski tovorni kolodvor

je vedno poln življenja in prometa. Vse to dokazuje, kako nesmiselna je bila razprava o ukinitvi kamniške proge.

Nekoliko drugače pa je seveda z osebnim prometom. Neprilagojenost voznega reda potrebam ljudi in večne spremembe so povzročile, da se je večina potnikov preusmerila na avtobuse. S povečanjem števila potniških vlakov in z odpravo zamud pa se je stanje v potniškem prometu spet uredilo in železnica zagotavlja potnikom soliden, red in hiter prevoz. (Občinski poročevalec, 15. april 1968)

Dodatni vlaki na progi Ljubljana–Kamnik

Od 1. 2. 1968 dalje sta občini Domžale in Kamnik naročili in plačniki prevozov potnikov na železniški progi Ljubljana–Kamnik. Ko je ŽTP Ljubljana ukinita javni potniški promet na tej progi, sta občini sklenili prevzeti odgovornost, da se prevoz potnikov ne ukine in obveznost plačevati železnici ta prevoz. Ta sklep sta sprejeli na podlagi utemeljene bojazni, da bi z ukinitvijo te proge še bolj obremenili ceste, da bi se za dijake in delavce mesečni promet podražil in da bi verjetno avtobusna podjetja podražila svoje storitve. Vsak par vlakov znaša 620 novih dinarjev. Razliko med iztržkom za vstopnice in to ceno morata plačati občini. Za februar bo po obračunu vsaka občina plačala cca. 10.000 novih dinarjev. Opaziti je, da novi vozni red ni bil najugodnejše sestavljen. Temu sta kriva dva vzroka: manjše število vlakov ter usklajevanje prihodov in odhodov vlakov iz Ljubljane z zmogljivostjo vlakov v Šiški. Zato od 1. aprila dalje vozijo vlaki tako, da pelje vlak iz Domžal v Ljubljano ob 5.11, 6.08, ... Občinska skupščina upa, da bo z novimi vlaki ustregla veliki večini občanov, ki vsak dan potujejo v Ljubljano ali Kamnik. Pri tem je treba opozoriti na to, da vlaki sedaj nimajo zamud in da vozi vlak do Ljubljane le 19 minut. (S. M.: Dodatni vlaki na progi Ljubljana–Kamnik, Občinski poročevalec, 15. april 1968)

Do junija 1968 v občinskih glasilih ni bilo več prispevkov o kamniški progi. Očitno so potniški in tovorni vlaki vozili, kakor je bilo sklenjeno na razširjenih sestankih. Tik pred pretekom šestmesečnega pogodbenega obdobja pa v Kamniškem občanu zasledimo nove ukrepe, ki so bili odločilni za obstoj kamniške proge.

Prvega julija ukinjen potniški promet na kamniški progi

Skupščina občine Kamnik je na svoji seji 27. junija obravnavala več pomembnih zadev, med katerimi velja omeniti zlasti poslovanje na železniški progi Ljubljana–Kamnik v času od februarja do konca junija letos.

Odborniki občinske skupščine so bili seznanjeni z rezultati poslovanja na železniški progi Ljubljana–Kamnik, ki jih je posredovala posebna komisija, imenovana pri občinskih skupščinah Domžale in Kamnik. Ugotovitve te komisije so bile, da **tovorni promet presega predvideni promet na Železniški postaji Kamnik, na postajah Domžale in Jarše pa zaostaja, da je potniški promet nerentabilen**, saj znaša povprečna mesečna izguba, ki jo mora plačevati kamniška občina, 1,5 milijona starih dinarjev. Komisija je predlagala Železniškemu transportnemu podjetju Ljubljana, naj prevzame vso odgovornost za tovorni promet, saj so letošnji štirje meseci pokazali, da je omenjeni promet rentabilen. Komisija je tudi predlagala obema skupščinama, naj razpravljata o perspektivi potniškega prometa na tej progi. Odborniki občinske skupščine so po temeljiti razpravi, v kateri so ugotovili, da se število potnikov, kljub ugodnostim na potniških vlakih, v tem obdobju ni povečalo in se je zato izguba iz meseca v mesec večala. Zato so sklenili, naj bi **s 1. julijem letos ukiniteli potniški promet na tej progi**.

Občinski skupščini Domžale in Kamnik sta v začetku letošnjega februarja, ko je republiški Izvršni svet odredel nadaljnje plačevanje izgube na tej progi, sklenili z ŽTP Ljubljana pogodbo do konca junija, po kateri sta obe skupščini plačevali izgubo v potniškem prometu. Ta je znašala v petih mesecih 7 milijonov 600 tisoč S dinarjev. Ker se kljub vsem prizadevanjem in ugodnostim, cena mesečne vozovnice je bila 60 N dinarjev, medtem ko je na avtobusih 145 N dinarjev, število potnikov na vlakih v tem času ni povečalo, so se odborniki skupščine odločili za ukinitvev potniškega prometa in to predlagali tudi domžalski občinski skupščini. Seveda je imela občinska skupščina pred očmi dejstvo, da šolska mladina zaradi ukinitve vlakov ne bi smela biti prizadeta. Zato so se dogovorili s podjetjem Ljubljana transport, ki bo skupno z republiško izobraževalno skupnostjo omogočil dijakom in študentom v jeseni 45-odstotni popust na redne cene vozovnic. To pomeni, da bo cena mesečne vozovnice za študente in dijake le za 19,5 dinarja višja od sedanje cene na železnici.

Ker je tovorni promet rentabilen, se je občinska skupščina odločila podaljšati pogodbo o tovornem prometu z železniškim transportnim podjetjem do konca leta, s tem, da bo železniško transportno podjetje zmanjšalo dostavnino tistim podjetjem, ki so v štirih mesecih preseglji plan prevoza po železnici. Za druga podjetja bo obračunalo ŽTP ob zaključku leta. Pri obračunu je treba upoštevati razne tehnološke in objektivne vzroke, zaradi katerih so morala nekatera podjetja zmanjšati prevoz po železnici. Zanimiv je podatek, da so se kamniška podjetja v začetku februarja letos obvezala, da bodo v obdobju od februarja do maja prevozila 1332 vagonov blaga, medtem pa so to obveznost presegle skoraj za 30 %, v tem času je bilo namreč prepeljanih 1729 vagonov blaga. Odborniki skupščine so odločno podprli tudi stališče Izvršnega

Pod uro na kamniški železniški postaji

sveta republiške skupščine do vprašanja ukinjanja lokalnih železniških prog. Menijo namreč, da je treba to problematiko enostavno obravnavati in da ni mogoče popuščati nikakršnemu izsiljevanju s katere koli strani. (L. J.: Prvega julija ukinjen potniški promet na kamniški progi, Kamniški občan, junij 1968)

4 Kamniška proga postane industrijski tir

Potniški vlaki na kamniški progi od 1. julija 1968 dalje niso več vozili. Da se kamniška proga fizično ni odstranila, je preprečeval tovorni železniški promet, za katerega so nosila stroške podjetja na kamniško-domžalskem območju. Kljub takemu stanju so bili ljudje optimistični glede prihodnosti kamniške proge. Tako vsaj lahko sklepamo iz prispevka neznanega avtorja, ki je bil 15. februarja 1969 objavljen v Občinskem poročevalcu.

Železniška proga od Ljubljane do Kamnika še ni za v staro šaro

Zaradi naraščajočega števila ljudi, ki se dnevno vozijo v Ljubljano, bo postala kamniška proga v prihodnje znova pomembna in je le sreča, da se pri ukinitvi kamničana (za potniški promet) niso hkrati odločili tudi za rušenje proge. Na kamniški progi kanijo vpeljati šinobus. S tem bi se proga bolje izkoristila, obenem pa odpadejo vse variante in vsi predlogi za vse poti in ceste, ki naj bi jih na novo speljali v enaki ravnini preko železniške proge. V poštev bi torej prišli le sorazmerno dragi podhodi ali nadvozi. /.../ Z improviziranimi prehodi preko železniške proge ne bo nič. Vse, kar bodo ukrenili, bo spodobno in načrtno. Morda bo takrat, ko bo do tega prišlo, že Ljubljana segala do Domžal. Takrat bo središče mesta morda na Ježici. Ali pa kje drugje. Takrat nas morda ne bo več med živimi. Toda

tisti, ki bodo živeli, bodo živeli sodobno in varno. Mi pa se podredimo tistim, ki razvoj načrtujejo in ki pri tem mislijo tudi na jutrišnji dan, ne samo na to, kje bi gradili ali prišli bližje prehodu železniške proge. (Železniška proga od Ljubljane do Kamnika še ni za v staro šaro, Občinski poročevalec, 15. februar 1969)

Tovorni promet na domžalski železniški postaji je vedno večji. Dolgi tovorni vlaki vsak dan dovažajo in odvažajo na stotine ton surovin in izdelkov. Proga v veliki meri razbremenjuje cesto, še posebno v zimskem času. (Železniška proga od Ljubljane do Kamnika še ni za v staro šaro, Občinski poročevalec, 15. februar 1969)

V naslednjih letih v občinskih glasilih ni zaslediti prispevkov o kamniški progi. Kamniška proga je bila v tem času dobro izkoriščena za tovorni promet, kakor govori slika v Občinskem poročevalcu s 15. februarja 1969, ves potniški promet pa se je preusmeril na ceste. Prvi naslednji prispevek o kamniški progi je bil objavljen 26. januarja 1976 v domžalskem Občinskem poročevalcu. Očitno je, da se je pogodbeni tovorni promet z novimi pogodbami podaljševal, da pa so bila domžalska in kamniška podjetja, ki so železniški tovorni promet uporabljala, obremenjena z dodatnimi stroški. Poleg tega se začenjajo pojavljati zahteve za ponovno uvedbo potniškega prometa. Takole poroča K. U.:

Razprava o kamniški progi

Izvršni svet Občine Domžale je na svoji 66. seji razpravljal o problematiki kamniške proge in zavzel do tega vprašanja določena stališča. Člani Izvršnega sveta so bili seznanjeni s stališči, ki jih je sprejel Izvršni svet Občine Kamnik in ki jih misli posredovati Izvršnemu svetu SRS in Samoupravni interesni skupnosti za železniški in luški promet.

Zaradi tega, ker gre za nekatere bistvene zadeve, ki sedaj bremenijo gospodarstvo in promet na sedanem industrijskem tiru Ljubljana–Kamnik, je tudi Izvršni svet Občine Domžale razpravljal o tem problemu in sprejel stališča, ki jih je nakazal Izvršni svet Občine Kamnik. V bistvu gre za to, da sedanji **industrijski tir ni vrisan v železniške zemljevide** in da s tem nastajajo težave pri prevozu blaga, da pogodba iz leta 1970, ki je bila sklenjena s skupščinami občin Kamnik, Domžale in Bežigrad, ni več v soglasju, kajti med tem časom je bila ustanovljena samoupravna interesna skupnost in bi morala ta sedaj reševati te probleme. Najbolj sporno vprašanje, ki sicer izhaja iz pogodbe in aneksov k tej pogodbi, pa je vprašanje prevoza blaga in storitev po tem industrijskem tiru. Tako morajo delovne organizacije zaradi manjšega števila prevozov, kot je to postavljeno v pogodbi – 12.000 železniških voz – plačevati penale, ker ne dosežajo te številk, poleg tega morajo pokrivati izgubo, ki jo izkazujejo jugoslovanske železnice in še razliko v ceni, ki nastaja med industrijskim tirom in programi za splošni promet. Ta cena pa ni tako majhna, saj znaša v povprečju 250.000 din na ton/km.

Iz analize, ki je bila pripravljena za sejo Izvršnega sveta, je razvidno, da je bilo v letu 1974 naloženih ali razloženih 8958 železniških voz in da ta številka ne bo dosti manjša tudi v letu 1975. Na podlagi razprave je bil sprejet sklep, da se celotna problematika posreduje v razpravo delegatski skupščini in da se takoj pokrene akcija za ureditev teh zadev s pristojnimi organi in skupnostmi.

Poleg tega so bili sprejeti naslednji konkretni sklepi:

- Ravno tako, kot predvideva Izvršni svet Občine Kamnik, da bo o tem seznanil republiške organe in Samoupravno interesno skupnost za železniški in luški promet, bo tudi Izvršni svet Občine Domžale posredoval problematiko, ki izvira z območja naše občine, in podprl **prizadevanja, da se sedanji industrijski tir spremeni v progo za javni promet.**
- Na podlagi tega, ker se na območju Občine Domžale načrtujejo velike investicije, kot so Papirnica Količevo, Kemična industrija Domžale, Oljarna, Lek Mengeš in Fructal-Alko ter še druge delovne organizacije, promet na progi ne bo v upadanju, ampak se bo še povečeval. Po progi bo namreč treba v prvem obdobju prepeljati veliko opreme in gradbenega materiala, pozneje pa veliko surovin in gotovih izdelkov. Zaradi tega bi bilo nesmiselno, da bi železnica ne priznala kamniško progo kot progo za javni promet, jo vnesla v svoje karte in s tem omogočila točnejšo dostavo vseh prevozov.
- Dnevna migracija delovne sile, ki odhaja z območja občine na delo predvsem v ljubljanske občine, je zelo velika, saj ta številka predstavlja že 4.500 ljudi, ki odhajajo na delo izven občine ali v šole in približno 1.500 ljudi, ki dnevno prihajajo na delo v občino. Te številke pa brez dvoma pogojujejo obremenjevanje cest in vplivajo na onesnaževanje zraka ter na številne prometne nesreče. Zaradi tega je nujno potrebno, da se proga ponovno **usposobi za potniški promet** in da se s tem razbremenijo ceste in vpadnice v Ljubljano.
- Zaradi tega, da bi ti dogovori lahko potekali v smislu strokovnega dogovarjanja, je Izvršni svet imenoval

komisijo, ki jo sestavljajo Ivanka Zajc, Ingo Paš in Štefan Lončnar, in to z nadlogo, da pripravi vse potrebno za spremembo sedanjega statusa kamniške proge in da se dokončno reši tudi vprašanje javnega (osebnega) prometa na tej progi.

O vseh teh vprašanjih bo Izvršni svet seznanil tudi vse delovne organizacije, kajti problem prevoza po železnici je bil že velikokrat obravnavan na sestankih aktiva gospodarstvenikov in tudi kritično ocenjen zaradi tega, ker morajo naše delovne organizacije v bistvu trikrat plačevati usluge, ki jih opravljajo sedaj po železnici. Ker pa gre za več tisoč prevozov, stroški niso majhni, v čemer lahko tudi iščemo vzroke, da delovne organizacije skušajo preusmeriti promet na cestna transportna podjetja. To pa ob sedanji situaciji in gotosti prometa ni smotno in v bistvu vedno bolj postavlja v ospredje vprašanje okolja in čistega ozračja. (K. U.: Razprava o kamniški progi, Občinski poročevalec, 26. januar 1976, str. 4)

5 Zahteve za ponovno uvedbo potniškega prometa na kamniški progi

Da so se zahteve za uvrstitev kamniške proge med javne proge pojavljale že dalj časa, poroča prispevek o kamniški progi, ki je bil objavljen februarja 1976 v Občinskem poročevalcu. Domnevamo celo, da so bile te zahteve prisotne ves čas od ukinitve potniškega prometa, vendar so interesi dozoreli in se množično izrazili šele po letu 1975. Izjemoma je potniški vlak (brezplačno) vozil potnike iz Kamnika in Domžal v Ljubljano ter nazaj 9. maja 1975 – ob 30. obletnici osvoboditve, kar je med ljudmi še bolj spodbudilo željo po ponovni uvedbi potniškega prometa na kamniški progi.

Na svečano proslavo ob 30-letnici osvoboditve smo po daljšem obdobju v Domžalah na kamniški progi spet videli osebni vlak, ki je vozil občane in delovne ljudi v Ljubljano. Postavlja se vprašanje, če ne bi bilo potrebno tudi v bodoče razmišljati o tem, da bi na progi ponovno uvedli potniški promet. (Občinski poročevalec, 20. maj 1975)

Še o kamniški progi

Pobuda, ki sta jo dala izvršna sveta občin Kamnika in Domžal je doživela nekatere drugačne poglede na ta problem tako na Samoupravni interesni skupnosti za železniški in luški promet kot na Komiteju za železniško gospodarstvo Ljubljana.

Občani in delovni ljudje so prepričani, da bo na kamniški progi ponovno uveden potniški vlak in da ne bomo videli takih prizorov samo ob velikih slovesnostih, ampak vsak dan. (Občinski poročevalec, 25. februar 1976, str. 4)

Na podlagi teh ugotovitev je bil na aktivu gospodarstvenikov ponovno obravnavan problem kamniške proge, skupaj s predstavniki TOZD Železniškega transportnega prometa Ljubljana, ki so ga zastopali tovariš Čurčič, Branko Sok in tovariš Lestan. Osnovno vprašanje je sicer bilo **pokrivanje izgub jugoslovanskih železnic** in seveda tudi vprašanje tega, zakaj morajo delovne organizacije kamniške in domžalske občine poleg stroškov vzdrževanja industrijskega tira, plačevanja nastalih razlik po pogodbi iz leta 1970, pla-

čevati še celotno izgubo v železniškemu prometu.

V razpravi je bilo pojasnjeno, da gre za širši način reševanja nastale situacije in da gre za odpravo nekaterih zadev, ki sistemsko niso rešene. Čeprav so izdelani programi in plani za razvoj, pa železničarji ne odločajo sami o teh vprašanjih, kajti vprašanja cen za njihove usluge in storitve so v pristojnosti zveznih organov za cene. Poleg tega je znano dejstvo, da so največji koristniki železnice tiste delovne organizacije, ki niso najbolj akumulativne, vendar so osnovnega pomena. Med te spadajo tako železarne, kakor rudniki in del bazične industrije. Poleg tega že vrsto let ugotovljamo, da imajo nekatere proge večje ugodnosti glede cen in to z različnimi faktorji, kar pa komaj zadošča za redne obratovalne stroške. Rentabilno je poslovanje na glavni progi Ljubljana–Zidani Most in še na nekaterih mednarodnih progah.

Delavci, ki delajo na železnici, se zavedajo tudi tega, da njihove storitve niso najboljše /.../ Posebno vprašanje pa izvira tudi iz tega, da imamo samo v Sloveniji ustanovljeno samoupravno interesno skupnost, ne pa tudi v ostalih republikah. Sicer bo to vprašanje rešeno na podlagi sklepa Zveznega izvršnega sveta in nekaterih drugih, ki so bili sprejeti v tej zvezi. Kamniška proga pa zahteva posebno obravnavo. Dejstvo je, da so narejene **analize pokazale, da je proga rentabilna** in da obstoje vse možnosti, da se spremeni v progo za javni promet. Pri vsem tem še vedno ostaja odprto vprašanje potniškega prometa. Predstavniki železnice so utemeljevali, da bi ponovna usposobitev proge za potniški promet zahtevala istočasno rešitev vrste odprtih vprašanj in da je tudi vprašanje same proge odprto, ker sedanji tiri omogočajo **največjo hitrost 50 km/h.**

Razpravljavci so smatrali, da takšni pomisleki niso povsem utemeljeni in da ne moremo že sedaj govoriti o tem, da bi bil potniški promet nerentabilen, saj bi lahko našli kaj hitro podatke, koliko ljudi bi se dnevno prevažalo z vlaki na delo ali z dela. Jasno pa je pri tem to, da bi ljudje lahko večkrat potovali po železnici in ne bi bili več odvisni od cestnega javnega ali osebne proge.

/.../ Predstavniki gospodarstva so smatrali, da je vsa vprašanja, ki izvirajo iz naslova kamniške proge, potrebno obravnavati skupaj in najti ustrezno rešitev. Drugače si je težko predstavljati, da bi **v delovnih kolektivih** dosegli popoln uspeh pri pokrivanju izgube železnice, kajti delovni ljudje vedno postavljajo na dnevno rede ureditev vseh problemov s kamniško progo.

Vsi so sicer poudarili, da ne pričakujejo ureditev tega problema takoj, vendar pa so opozorili na dejstvo, da je takšna **razprava potekala že pred enim letom**, vendar pa ni rodila nobenih sadov. Na osnovi tega je bil sprejet sklep, da naj TOZD ŽTP Ljubljana v roku enega tedna da pismeno obrazložitev vprašanja kamniške proge, iz katerega morajo izhajati vse rešitve, ki so bile nakazane ne samo na samoupravni interesni skupnosti, ampak tudi na aktivu gospodarstvenikov.

Gospodarski razvoj kamniško-domžalskega področja zahteva rešitev tega vprašanja in tudi varstvo okolja ne sme biti eno izmed zadnjih vprašanj, ker je tesno povezano z vprašanjem onesnaževanja zraka in prometne varnosti. O bodočih razpravah in zaključkih bo razpravljala **delegatska skupščina** in skušala doseči

to, kar je bilo izraženo ne samo v predstavniki in posvetovalnih organih, ampak tudi **na zborih delovnih ljudi in občanov**. To pa pomeni ponovno vključitev kamniške proge med ostale železnice v našem gospodarstvu in ponovno uvedbo potniškega prometa. (A. R. Še o kamniški progi, Občinski poročevalec, 25. februar 1976, str. 2)

Iz prispevka izvemo o vseh kompleksnosti nastale situacije, ki se je zapletla še zaradi spremembe organiziranja posameznih gospodarskih (tozdi, sozdi), republiških izvršilnih (SIS za železniški in luški promet) in državnih organov.

6 Ponovna uvedba potniškega prometa na kamniški progi

29. maja 1978 je Železniško transportno podjetje ponovno uvedlo kamniški potniški vlak. Kako je prišlo do te nenadne, dolgo pričakovane odločitve in s kakšnimi težavami se je srečeval kamniški vlak ob ponovni uvedbi, nam razjasnijo prispevki v občinskem časopisju sredi leta 1978. V besedilu prispevkov smo poudarili subjekte, ki so izvedli posamezne akcije za ponovno uvedbo potniškega prometa na kamniški progi. Glede na poudarke lahko ugotovimo, da ponovna uvedba vendarle ni bila tako nenadna in nepričakovana, saj so se zanj zavzemali mnogi ljudje preko organov tedanje družbene organiziranosti.

Kamničan bo vozil le ob delavnikih

Letos poteka 10 let, odkar je prenehal voziti potniški vlak v Kamnik in presenetila nas je odločitev Železniškega gospodarstva Ljubljana, ki se je odločilo ponovno uvesti potniški promet na progi iz Ljubljane v Kamnik. Na to odločitev so nedvomno vplivala stalna prizadevanja **domžalske in kamniške občinske skupščine** ter vedno večji promet na ljubljanskih vpadnicah. Vožnja z Viatorjevimi avtobusi, ki so pred desetimi leti »izrinili« kamniškega hlapona, je zlasti ob konicah postala prava muka za številne delavce in študente, ki se dnevno vozijo v Ljubljano in v Kamnik.

V začetku bo potniški vlak vozil le ob delavnikih in **29. maja** jutraj bo že odpeljal z železniške postaje Kamnik mesto. Seveda pa ponoven začetek potniškega prometa na kamniški progi ne bo potekal brez težav. Proga je dotrajana in v zadnjih letih niso vanjo vložili mnogo denarja. Tudi s postajališči ni vse tako, kot bi moralo biti, zato bodo morali urediti ustrezne perone in znova usposobiti nekatera postajna poslopja. Najnujnejše pa bo gotovo do dne, ko bo kamničan spet zapiskal in popeljal prve potnike v Ljubljano.

Težave bodo tudi na železniških prehodih, kjer ceste prečkajo kamniško progo. Zavarovana sta le dva prehoda, v Domžalah in Črnučah. Zato bo kazalo biti vsaj v začetku zelo previden pri prečkanju proge. Železniške zapornice v Črnučah pa bodo povzročale še dodatne sitnosti, saj bodo sedaj zaprte dlje časa, kot ta leta, ko je v Kamnik vozil le tovorni vlak.

Karkoli že, ponovna uvedba potniškega prometa na kamniški progi bo razbremenila cesti proti Ljubljani in hkrati skrajšala čas vožnje zlasti ob konicah. (A. R.: Kamničan bo vozil le ob delavnikih, Kamniški občan, maj 1978)

Vlak vozi!

To ni nobena utvara, ampak dejstvo, ki je po tolikem času le postalo resnica. Morda tega ne moremo povsem dojeti zaradi tega, ker smo si preveč let prizadevali, da bi industrijski tir ponovno oživil tudi za potniški promet in se kot v »dobrih starih časih« vozili s kamničanom. Čeprav so novice o uvedbi potniškega prometa na kamniški progji bolj na skrivaj prihajale med nas – v obliki voznih redov v časopisju – je le stekel promet, ki nam omogoča, da se umakemo s cest in se poslužimo te povezave med Ljubljano in Kamnikom.

Ne mislimo razpravljati o vzrokih, ki so pripeljali do tega, saj je dovolj, če povemo, da je zatrpianost na naših cestah dala »zeleno luč«, da zopet vozi vlak. Nepretrgane kolone avtomobilov, avtobusov in tovornjakov ne ovirajo samo hitre povezave med Ljubljano in domžalsko-kamniškim predelom, ampak zahtevajo predvsem v konicah veliko izgubo časa za vse tiste, ki se dan za dnem prevažajo na delo ali v šole. Poleg tega je prisotna tudi varnost udeležencev v cestnem prometu, saj se v prometnem kaosu dogajajo številne nesreče, ki imajo za posledico veliko materialno škodo in terjajo tudi velik krvni davek.

In kako bo potekal promet? Iz voznega reda lahko razberemo, da bo imel vlak trenutne postaje v Kamniku, Jaršah, na Rodici, v Domžalah, na Črnučah in v Ljubljani. To so sedaj tista postajališča, ki jih je Železniško gospodarstvo Ljubljana predvidelo v voznem redu. Glede na to, da so izpadla nekatera postajališča – v naši občini Trzin – pripravljajo pri Železniškem gospodarstvu Ljubljana tudi drugo varianto, po kateri bi bila postajališča še na Bakovniku, v Trzinu in za Bežigradom. Odprto pa ostaja tudi postajališče na Homcu. Ne glede na vse to, kako bo ta zadeva končno urejena, pa se moramo zavedati predvsem naslednje:

- Uvedba in rentabilnost potniškega vlaka bo odvisna od nas samih, saj smo mi tisti, ki bomo razbremenili prenatrpne ceste in hitreje prihajali na delo, v šole, po opravkih v Kamnik ali v Ljubljano in se vračali domov.
- Poskrbeti bomo morali tudi za varne prehode preko železniških tirov, posebno zaradi tega, ker smo se že malce odvadili pogostih vlakov in bi vsaka nepazljivost lahko imela zelo hude posledice. Temu vprašanju bomo morali posvetiti vso pozornost, saj si vsi želimo, da se z uvedbo vlaka zmanjšajo številne nesreče.

Vlak imamo in zaradi tega pustimo naše »jeklene konjičke« doma ali na primernih mestih pri postajališčih ter izkoristimo tisto, za kar smo se tolikokrat neuspešno pogovarjali, pa smo sedaj končno le dobili. VLAK VOZI! Vsi pa smo prepričani, da se bomo zelo kmalu pogovorili o vseh odprtih vprašanjih in da nam je vlak »pripeljal« tudi dobro voljo in več prostega časa, ki ga ne bo potrebno zapravljati v nepretrganih kolonah na cestah. Upamo, da bomo znali koristiti to, po čemer smo toliko hrepeneli in da bo kamničan postal del našega vsakodnevnega življenja na poti na delo in z dela. (Vlak vozi!, Občinski poročevalec; Domžale, 30. maj 1978; leto XVI, št. 8)

Kamničan tudi v interesu Ljubljane

Ko je 29. maja letos na železniški progji Ljubljana–

Kamnik po desetih letih ponovno začel voziti potniški vlak, smo v javnosti večkrat slišali vprašanje, na čigavo zahtevo in seveda na čigav račun je oživel potniški promet na tej nekdanji »nerentabilni« progji. Za jasnejši odgovor na to vprašanje je prav, da posežemo nekaj let nazaj. ...

Že v razpravah o zagotovljenih sredstvih za pokrivanje izgub na železnici v letu 1974, je bila združenemu delu postavljena zahteva, da se blagovni promet vključi v javni promet in da se uvede potniški promet na tej progji.

Občani in delavci v združenem delu v občinah ob tej progji so na mnogih zborih že nekaj let opozarjali na potrebo po ponovni uvedbi javnega prometa in še zlasti na potrebo po potniškem prometu. Iz kamniške in domžalske občine potuje dnevno v Ljubljano približno 6.000 ljudi, kar ob nenehno naraščajočem prometu na severni ljubljanski vpadnici dodatno prispeva k nemožnim prometnim razmeram ob vstopu v Ljubljano in v sami Ljubljani.

Skupščini občin Kamnik in Domžale sta decembra 1975 predlagali Izvršnemu svetu Skupščine SR Slovenije, da razveljavi odlok o izločitvi železniške proge Ljubljana–Kamnik iz javnega prometa, Samoupravni interesni skupnosti za železniški in luški promet pa, da se uporabniki te proge enakopravno vključijo v to skupnost in probleme na tej progji skupno razrešujejo.

V odgovoru na delegatsko vprašanje kamniške delegacije na **Zboru občin** Skupščine SR Slovenije **maja 1976** je republiški Izvršni svet menil, naj se o ponovni uvedbi javnega prometa koristniki železniških storitev in izvajalci teh storitev dogovorijo v okviru SIS za železniški in luški promet SR Slovenije. Izvršni svet je tudi predlagal SIS, da o zahtevi občin Kamnik in Domžale razpravlja na svoji skupščini ter zavzame dokončno stališče.

Na seji **Zbora občin** Skupščine SR Slovenije **julija 1976** so kamniški delegati ob podpori predlagali amandma k predlogu družbenega plana SR Slovenije za obdobje 1976–1980. Predlagali so, naj se v poglavju o prometu doda besedilo: V tem srednjeročnem obdobju bo samoupravna interesna skupnost za železniški in luški promet uredila vprašanje vključitve lokalnih prog (Ljubljana–Kamnik, Ljubljana–Kočevje itd.) v javni promet. V obrazložitvi amandmaja je bilo rečeno, da je potrebno celovito obravnavati promet (železniški in cestni) v naši republiki, še posebej pa je nesprijemljivo, da železniške proge delimo na republiške in občinske. Proti temu amandmaju je v zboru občin glasovala le ena tretjina delegatov, vendar ni bil sprejet, ker se precej delegatov ni moglo odločiti ne za in ne za proti.

Ob razpravi o problematiki razvoja kompleksnega prometa v SR Sloveniji, ki je bila v **Zboru občin** Skupščine SR Slovenije **februarja 1977**, je skupščina delegatov zbora občin iz Občine Kamnik predlagala dopolnitev predlaganih ukrepov s tem, da se preuči uvedba potniškega prometa tudi na pogodbenih obmestnih železniških progah in vključitev teh prog v javni promet.

K predlogu stališč, sklepov in priporočil o izvajanju programov ukrepov za racionalizacijo pridobivanja, pretvarjanja, transporta in porabe energije, ki jih je republiška skupščina sprejela januarja letos, so kamni-

ški delegati predlagali, naj se v sklepih poudari pomen ponovne vključitve primestnih železniških prog v potniški promet, kar bi prispevalo k gospodarnejši porabi energije in varstvu okolja.

Najpomembnejši dokument, ki izraža skupne interese **občin ljubljanske regije**, in ki še posebno poudarja skupno razreševanje prometnih tokov v regiji, je dogovor občin te regije o skupnih vprašanjih družbenega razvoja za obdobje 1976–1980. V tem dokumentu je med drugimi rečeno, da urejen promet v prostorskem smislu pomeni tak promet, ki hitro povezuje posamezne centre v regiji in razbremeni mestna območja. V dolgoročnem obdobju moramo izkoristiti potek železniških prog proti Kamniku, Litiji, Medvodam, Grosupljem, Logatcu ter Ribnici in Kočevju tudi za osebni promet. Idealna lega teh prog dovoljuje razmišljanje o uvedbi hitrega regionalnega medmestnega prometa, ki bi povezoval nekatera središča v regiji. Ta dogovor so konec leta 1976 sprejele **vse občinske skupščine v ljubljanski regiji**, vključno z Skupščino mesta Ljubljane in pomeni osnovo za nadaljnje skupno razreševanje prometnih problemov v regiji in še posebej v Ljubljani, kjer sedanji položaj nujno zahteva najhitrejšo, celovitejšo, dolgoročnejšo rešitev mestnega in predmestnega prometa.

Do konca junija letos bomo v Sloveniji ustanovili temeljne skupnosti za železniški in luški promet, ki bodo pokrivale prometno zaokrožena območja in v okviru katerih bo mogoče učinkoviteje kot v sedanji široki republiški skupnosti razreševati te probleme. V javni razpravi o dokumentu za ustanovitev te skupnosti v ljubljanski regiji je še posebej doživel podporo občanov in združenega dela predlog novega določila samoupravnega sporazuma o združevanju v Samoupravno interesno skupnost za železniški in luški promet SR Slovenije, na osnovi katerega lahko po sklepu temeljne samoupravne interesne skupnosti za železniški in luški promet SR Slovenije odloči o uvedbi javnega prometa na pogodbenih progah in o zagotovitvi potrebnih pogojev za opravljanje javnega prometa.

Kamniška proga, gledana z vidika prometnega problema Ljubljane in širših družbenih vidikov gospodarskega ravnanja z energijo in še posebej varstva okolja, gotovo ne more biti nerentabilna. Če bomo v okviru temeljne skupnosti za železniški in luški promet ocenjevali rentabilnost s teh vidikov, potem se gotovo ne bo težko odločiti za ponovno uvedbo te pomembne prometne žile v javni promet.

Interes, ki ga že nekaj let izražajo kamniški in domžalski občani in delovni ljudje torej ni lokalni interes, pač pa dosti širši, družbeni. To je lahko odgovor, zakaj kamničan ponovno vozi, čeprav zaenkrat samo »pogodbeno« in ne »javno«! Zato bo v okviru skupnosti za železniški in luški promet pri obravnavanju vprašanj rentabilnosti in zagotavljanju pogojev, zlasti prometne varnosti, moralo sodelovati ne le kamniško in domžalsko gospodarstvo, pač pa tudi združeno delo Ljubljane. (F. Svetelj: Kamničan tudi v interesu Ljubljane, Kamniški občan, junij 1978)

Kamniška proga je pridobila status javne proge dve leti kasneje, maja 1980. Da so se nekateri ljudje odvadili kamniškega vlaka, kažeta sliki v aprilskem Občinskem poročevalcu leta 1980. Poleg tega, da avtorji

prispevkov spodbujajo množično uporabo kamniškega vlaka in poudarjajo njegove prednosti, pišejo kritično tudi o njegovih pomanjkljivostih, kot npr. zapis o (ne) prilagojenem voznem redu kamniškega vlaka in drugih nesmislih pri organizaciji kamniškega vlaka (Kamničan še kar po starem?). Iz prispevkov izvemo tudi o razlogih, ki so vodili k ukinitvi kamniškega vlaka pred desetimi leti, ter o razlogih, ki so privedli do njegove ponovne uvedbe.

Kamničan ni več raca

Le še dober mesec nas loči od ponovne uvedbe rednega potniškega prometa na kamniški progji. V tem času se je stari in priljubljeni kamničan dodobra uveljavil in vse več je potnikov, ki se izogibajo prenatrpanih avtobusov in raje sedejo na vlak. Med potniki pa so tudi taki, ki sta jih energetska kriza in drag bencin prepričala, da je mnogo ceneje in udobneje sedeti na vlak in se odpeljati proti Ljubljani.

Zakaj so pred desetimi leti avtobusi prevzeli tolikšen del potnikov, da se železnici ni več zdelo potrebno obdržati kamniške proge? Med vzroki hitrega uveljavljanja avtobusnega prometa moramo naštetih zlasti naslednje: **avtobus je bil mnogo udobnejši in je hitreje pripeljal v Ljubljano**. Velja tudi omeniti, da so z avtobusnimi progami danes povezane že vse vasi in da **ustavi skoraj ob vsaki hruški**. Za avtobus tudi velja, da so **zveze z Ljubljano zelo pogoste**, saj kamniški avtobus koketira z mestnim prometom v Ljubljani.

Toda vse ali pa vsaj pomembnejše prednosti je avtobus v tekmi z vlakom v teh letih izgubil. Vožnja je mnogo **manj udobna** in tudi **potovalna hitrost vlaka se je povečala**. **Obnova spodnjega stroja proge** bo omogočila, da se bodo potovalne hitrosti še povečale, kar za avtobus ob vedno večjem cestnem prometu, ne bi mogli trditi.

Vendar pa ostaja odprto vprašanje vozni redov in večjega števila postaj ob progji. **Vozni red potniških vlakov** bi morali še bolj prilagajati zahtevam potnikov. Zlasti zjutraj bi kazalo uvesti še en vlak, ki bi odpeljal proti Ljubljani približno četrta ure pred šesto zjutraj, da bi bil sprejemljiv tudi za šolarje. Na splošno pa kaže svetovati tistim, ki imajo na skrbi kamniško progo, da bi čez dan uvedli več novih parov vlakov, ki bodo še bolj približali svoje usluge potnikom.

Omenili smo že, da bi tudi **večje število postankov** približalo vlak občanom. Zato bi kazalo razmisliti o podaljšanju prometa do tovarišča na Tunjiški cesti v Kamniku, razmisliti o postajah v Šmarci, na Bratovževi ploščadi v Ljubljani in morda še kje za Bežigradom.

Seveda so vsi predlogi trd oreh za upravljavce potniškega prometa in se vsaj nekateri zdijo neuresničljivi. Morda je to tudi res, vendar pa velja ugotoviti, da naj se v razmišljanje o požitvi potniškega prometa na kamniški progji vključi širši krog uporabnikov in strokovnjakov, kar je te dni, ko se spreminja voznik red, še pomembnejše. Pogostejše pobude občanov pa tudi pri oblikovanju voznega reda za avtobuse ne bodo odveč. (T. Jančar, Kamničan ni več raca, Kamničan, april 1980)

Kamničan še kar po starem?

Konec maja je preteklo dve leti, odkar je po desetih letih prekinitve na progji Ljubljana–Kamnik ponovno

začel voziti potniški vlak. Res da še vedno vozi »pogodbenu« in ne povsem »javno« kot ostali vlaki, toda treba je priznati, da so se ljudje kar navadili nanj. Zlasti delavci, ki morajo dnevno potovati iz Kamnika in Domžal v Ljubljano in nazaj, napolnijo jutranja dva vlaka, prav tako pa tudi popoldanska, ki se vračata iz Ljubljane.

Pričakovali smo, da se bomo iz izkušenj teh dveh let naučili na vozni red, pa tudi poslovanje na vlakih prilagodili tako, da bo pritegnil še več občanov, zlasti dijakov in študentov, ki se ob konicah na eni nogi prevažajo z avtobusi. Za kaj gre? Gre za »nov« vozni red, ki je bil objavljen v Dnevniku 27. maja. V bistvu ni prav nič spremenjen, čeprav so bile med občani in na seji občinske skupščine postavljene zahteve, naj se spremeni odhod jutranjega vlaka iz Kamnika, ki odpelje iz Kamnika ob 6.18 in prispe v Ljubljano ob 6.58 uri, tako, da bi odpeljal iz Kamnika vsaj četrto ure prej in bi bil 20 minut pred sedmo v Ljubljani. To bi bilo primerno za vse učence in delavce, ki morajo biti v šolah oz. na delovnih mestih do sedme ure.

In kako je ta predlog upoštevan v »novem« vozni redu. Tako, da sedaj ta vlak odpelje iz Kamnika eno minuto kasneje, torej ob 6.19, in pride v Ljubljano ob 7.00 uri! Prejšnji prihod tega vlaka v Kamnik (sedaj pride ob 6. uri) bi lahko koristil tudi delavcem, ki se vozijo na delo v Kamnik. Podobno je »prilagojen« delavcem odhod popoldanskega vlaka iz Kamnika. Ta namreč odpelje ob 14.04. Zamislite si lahko, v kakšen dir se morajo spustiti delavci in delavke Svilanita ali Ete, da ob največjem prometu na cestah ujamejo ta vlak, če ga! Vprašujem, kaj so menili o takem predlogu novega voznega reda na kamniški progi delegati skupnosti za železniški in luški promet, ki sofinancira vožnje po pogodbeni progi, če so ga sploh obravnavali!

Pa še nekaj drugim pripomb. Še vedno slišimo, zlasti med železničarji, mnenje o »nerentabilnosti« tega vlaka, o prevelikih stroških za prevoz in podobno. Ni smo pa preveč prizadeti, da bi vlak čim bolj racionalno izkoristili in zmanjšali stroške. Samo nekaj primerov. Zakaj ob pol osmih zvečer pelje iz Kamnika v Ljubljano **prazen motorni vlak**, da bi se ob pol petih zjutraj spet prazen vrnil v Kamnik. Poleg njega pa pripelje zjutraj v Kamnik še klasična kompozicija vlaka, tudi prazna. Ali ne bi mogel vsaj en motorni vlak prenočiti v Kamniku? Tako bi zmanjšali nepotrebne stroške za 48 km vožnje!

Tudi **prodaja kart** za vlak bi morala biti bolj organizirana. Zakaj ne bi omogočali potnikom, da si s pustostom kupijo paket vozovnic, ki ne bi bile omejene samo na vožnjo v enem mesecu in brez popusta kot sedaj. Sicer pa bi bila tudi cena vozovnice v primerjavi z avtobusno vozovnico lahko nekoliko nižja, ne pa izenačena, kot je. Vsi vemo, da so avtobusne postaje še vedno bližje potnikom kot železniške.

Vsekakor bi se dalo z malo **bolj posodobljeno organizacijo prodajanja in kontrole vozovnic** zagotoviti večji dohodek, kot pa je to sedaj, ko se zlasti v jutranjih vlakih marsikateri potnik pripelje v Ljubljano brezplačno.

Skratka, v času, ko nas skrbi, kako bo jutri z energijo, ki je vsak dan dražja, in smo ugotovili, da je za družbo vsekakor rentabilnejši prevoz po železnici in podobno, bi se morali bolj potruditi in več storiti, da bi storitve kamničana bolj približali potrebam občanov in

delovnih ljudi. (F. S.: Kamničan še kar po starem? Občinski poročevalec, 1980)

Čeprav železničarji niso odpravili vseh pomanjklivosti, pa je kamniški vlak od junija 1978 dalje vozil, od maja 1980 pa postal javna železniška proga. Kot glavne razloge za ponovno uvedbo javnega potniškega prometa na kamniški progi lahko povzamemo naslednja dejstva in možnosti železnice:

- Zaradi velikega števila dnevnihton migrantov za Ljubljano so cestne vpadnice ob dnevnih konicah močno obremenjene in prihaja do zastojev. Zaradi tega se hitrost avtobusnih prevozov upočasnjuje. Ljudje izgubijo veliko časa v prometnih zastojih. Zaradi prometne zatrapanosti cest je bilo potrebno razbremeniti cestne vpadnice v Ljubljano.
- Vlak je energetsko bolj varčen in ekološko bolj sprejemljiv, saj avtobusni in osebni avtomobilski promet močno onesnažujeta zrak.
- Vozovnice za vlak so občutno cenejše od avtobusnih (čeprav iz prispevkov izvemo, da po ponovni uvedbi potniškega vlaka sprva ni bilo tako).
- Vlak postaja dostopnejši, saj je ob kamniški progi več postajališč.
- Še danes je aktualna zahteva, da bi morala država zakonsko določiti, kateri tovari zaradi velikega onesnaževanja zraka in obremenjevanja cest sodijo na železniške tere.
- Vozni redi vlakov bi se morali še bolj prilagoditi potrebam potnikov.
- Vlak je za potnike udobnejši, ker je na avtobusih velika gneča (da ljudje stojijo »na eni nogi«).
- Z obnovitvijo železniške proge bi se potovalna hitrost lahko povečala (za prevoz do Ljubljane bi potrebovali le 19 minut).

7 Praznovanje 100-letnice kamniškega vlaka

Občani kamniške in domžalske občine so zelo slavnostno obeležili 100-letnico kamniškega vlaka, o čemer so poročali tudi prispevki v občinskem časopisu občin Kamnik in Domžale.

Posebej prijetno je bilo 28. januarja 1991, ob 12. uri, na železniški postaji v Ljubljani. Železničarska godba iz Zidanega Mosta je pospremila opoldanski vlak, ki je odpeljal proti Kamniku. S tem so se železničarji in drugi delavci spomnili daljnih dni, prehojene poti, problemov in težav, spomnili pa so se tudi nalog, ki jih čakajo do osrednje prireditve, ki bo 15. junija letos – op. 1991 (S. S.: Stoletnica kamničana, Kamniški občan, 11. februar 1991, str. 6)

Na domžalski železniški postaji je Turistično društvo Domžale kot glavni organizator sprejema jubilejnega muzejskega vlaka pripravilo bogat kulturni spored z godbo, pevci upokojenskega zbora pod vodstvom Staneta Habeta ter narodnimi nošami. Uspelo prireditve je duhovito vodil Boris Kopitar, ki je pred mikrofonom povabil k slavnostnim besedam ob jubileju najprej župana Ervina A. Schwarzbartla, nato pa še člana predsedstva Republike Slovenije dr. Dušana Pluta. (V drugo stoletje pelješ, Kamničan, Slamnik, št. 11–12, Domžale, 12. 7. 1991, str. 4.)

8 Današnje težave kamniške proge so težave slovenskih železnic

V *Občinskem poročevalcu* februarja 1991 lahko beremo prispevek o problematiki železniškega blagovnega prometa. Podjetja vedno bolj uporabljajo cestni promet, ker ta terja manj manipulacij in je zato cenejši. Težava je v enaki, če ne v še večji meri, aktualna danes.

Manj potnikov in tovora

V februarski številki *Občinskega poročevalca* je bil objavljen intervju z g. Marjanom Travnom, vodjem domžalske železniške postaje. Med drugim je povedal: »Kje so vzroki za vse manjši tovarni promet? V tovarnah, ki so se še nedavno odločale, da zaupajo svoje tovore železnicam, so preveč lažodni, saj se jim zdi prepeljati tovor na postajo in ga tam preložiti na vagono, preveč naporno in komplicirano. Rešitev je v zakonskih določilih, kateri tovari obvezno sodijo ob prevažanju na tere!« (Matjaž Brojan: Manj potnikov in tovora, Marjan Traven, šef železniške postaje Domžale, Občinski poročevalec, 13. februar 1991)

Na podlagi razgovorov z delavci na železniških postajah Kamnik, Jarše in Domžale ugotavljamo, da se kamniški vlak še danes srečuje s številnimi problemi.

- Potniški vlaki so stari, zato so vagoni neudobni in potrebni modernizacije.
- Garnitur potniških vlakov je premalo, te pa bi potrebovale več vagonov. Ena garnitura potniškega vlaka sprejme 140 potnikov, zato se dogaja, da so potniški vlaki danes ob konicah zelo natrpani.
- Večina železniških tirov v Sloveniji je zastarelih. Ker se profil tirnic obrabijo (debeli bi morali biti 50 mm), bi jih morali menjati približno na 40 let. Ker pa je država leta in leta vlagala denar v gradnjo sodobnega cestnega križa, so železniški tiri postali zastareli, nujno potrebni obnove.
- Na kamniški progi bi potrebovali dva tira, da bi povečali število vlakov, ki se danes lahko srečujejo le na večjih železniških postajah.

Tudi blagovni železniški promet se srečuje s številnimi težavami.

- Ker ni konkurenčen cestnemu prometu (ki pripelje tovor od vrat do vrat in je zato z njim manj manipulacij), bi železnica lahko prevzela več tovora samo ob posredovanju države. Ta bi morala predpisati, kateri tovor zaradi varovanja okolja in uničevanja cest (zaradi prevelike teže) sodi na železnico.
- Poleg tega železnici primanjkuje posebnih tovarnih vagonov za specialne tovore, na primer za pralne stroje, televizorje in avtomobile. Takšen tovor potrebuje tovarne vagono s pregradnimi stenami, da ne pride do premikanja in poškodb predmetov. Ker teh železnica danes nima, je »obsojena« le na prevoz grobega tovora in nafte.

9 Zaključek

Kamniška proga je bila v preteklosti zelo pomembna prometna žila, ki je povzročila zgostitev gospodarskih dejavnosti in prebivalstva na kamniško-domžalskem območju. Njena vloga je še danes izredno pomem-

bna, še posebno za dnevno migracijo prebivalcev med Kamnikom in Ljubljano. Število potnikov se danes na kamničanu še vedno povečuje, čeprav se potniški promet srečuje s številnimi problemi. Ceste so posebno ob prometnih konicah vedno bolj zatrpane, zato predvidevamo, da bo železniški potniški promet na kamniški progi igral pomembno vlogo tudi v prihodnosti. V mestnih središčih je premalo parkirnih mest, zato ima bodočnost javni promet. Železniški prevoz je za polovico cenejši od cestnega, je bolj varčen in okolju bolj prijazen. Nujna obnova in modernizacija železniškega prometa (elektrifikacija, dva tira, obnova tirnic, udobnejši vlaki, tovarni vlaki za specialni tovor itd.) pa sta odvisni od lastnice – države. Skrajni čas je, da bi se država zavedela pomena obstoječe železniške mreže in jo začela intenzivneje posodabljati. Da pa je kamniška proga obstala, se moramo zahvaliti vztrajnosti ljudi, ki v kriznem obdobju od 1968 do 1978, v času ukinitve kamniške proge, niso izgubili upanja, pač pa so vztrajali v svojih zahtevah, dokler kamniška proga ni bila ponovno uvedena.

Kamniški vlak v težavnih časih (1968–1978)

Povzetek

V prispevku smo z uporabo prispevkov iz starih občinskih časopisov občin Kamnik in Domžale podrobneje raziskali obdobje od decembra 1967, ko je Izvršni svet SR Slovenije sklenil ukiniti kamniški vlak, do ponovne uvedbe 29. maja 1978. Predstavniki občin Kamnik, Domžale in Bežigrad so v povezavi s podjetniki na tem območju dosegli, da kamniški vlak 1. februarja 1968 ni prenehal voziti. Kamniška proga je tedaj izgubila status javne proge in postala občinska pogodbeno proga, kasneje, po ukinitvi potniškega prometa, pa industrijski tir. Občine in predstavniki podjetij so z Železniškim transportnim podjetjem (ŽTP) Ljubljana sklenili pogodbo, da bodo plačevali stroške vzdrževanja proge in železničarjem krili izgubo. Posebna komisija je do konca maja 1968 ugotavljala rentabilnost kamniške proge in na koncu ugotovila, da je tovarni promet rentabilen, potniški pa ne. Zaradi tega je bil 1. julija 1968 potniški promet na kamniški progi ukinjen. Številni dnevni migranti, ki so se vsak dan vozili v šolo ali na delo v Ljubljano ali Kamnik, so bili odtlej prisiljeni uporabljati avtobuse. Pogodbene tovarni promet pa je ostal in rešil kamniško progo pred odstranitvijo. Za ponovno uvedbo javnega železniškega prometa na kamniški progi se je zavzela širša družbena skupnost na območju prizadetih občin, sklicevali so zbere krajanov, zbere delavcev, o tem so razpravljali tudi na občinskih skupščinah. Z zahtevami, pobudami in delegatskimi vprašanji, naslovljenimi na najvišji republični politični vrh, so po desetih letih vztrajanja dosegli, da je bil na kamniški progi ponovno uveden potniški promet. Dve leti kasneje, maja 1980, je bil kamniški progi vrnjen status javne proge. Čeprav se število potnikov na kamniški progi povečuje, se kamniški vlak še danes srečuje s številnimi težavami.

The Kamnik Train in its Difficult Times (1968–1978)

Summary

The research project describes the period between December 1967, when the Executive Council of the Socialist Republic of Slovenia cancelled the Kamnik train, and May 29, 1978, when the Kamnik railway line was re-established. The major sources for our project were old newspapers of the Domžale and Kamnik municipalities. The representatives of some larger companies and the above mentioned municipalities, in cooperation with Ljubljana Bežigrad municipality, managed to prevent the cancellation of the Kamnik railway on February 1, 1968. At that time the Ljubljana–Kamnik railway line lost its status of a public line and became the municipal contractual line. Following the abolition of the passenger railway it became an industrial railway. The representatives of the companies and municipalities had made a contract with the Ljubljana Railway Transport Company, stating they would cover the costs for the maintenance of the railway line. A special commission audited the profitability of the Ljubljana–Kamnik railway line at the end of May 1968. The freight transport was found profitable whereas passenger transport was not. Consequently, the passenger railway transport was cancelled on July 1, 1968. Numerous daily commuters were forced to start using public buses. The contractual freight transport persisted, which consequently saved the railway line. The communities of the above mentioned municipalities were trying to preserve the Ljubljana–Kamnik railway line. With demands, initiatives, delegates' questions addressed to the highest government representatives, they managed to attain their goal. After ten long years the Ljubljana–Kamnik railway line was re-opened for passenger services in 1978. Two years later the line got back its status of a public line.

Literatura in viri

- BOGATAJ, Janez, 1976: *Promet, komunikacijska sredstva in komuniciranje. Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja. Vprašalnice IV*. Ljubljana: Raziskovalna skupnost Slovenije.
- BOGIČ, Mladen, 1989: *Tiri in čas. Pregled razvoja železniškega omrežja na širšem gravitacijskem območju Slovenije in Istre*. Ljubljana: Železniško gospodarstvo Ljubljana.
- BRATE, Tadej, 1991: *Gradnja in promet na kamniški progi. Kamničan prvih sto let, 1891–1991*. Kamnik: Zveza kulturnih organizacij. 65–77.
- BRILEJ, Martin, 1999: *150 let železnice, od Celja do Ljubljane, 1849–1999*. Litija: Tiskarna Aco.
- KLOBČAR, Marjanca, 1991: *Sto let življenja s kamničanom. Kamničan prvih sto let, 1891–1991*. Kamnik: Zveza kulturnih organizacij. 3–64.
- MOHORČIČ, Ivan, 1968: *Zgodovina železnic na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica.
- STRAŽAR, Stane, 1988: *Ob bregovih Bistrice. Od Rodice do Duplice in Radomlje z okolico*. Radomlje: Krajevna skupnost Radomlje. 599–603.
- ZORMAN, Ivo, 1988: *Račka puhačka*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Časopisni članki (po časovnem zaporedju)

- L. J.: Se kamničan po 75-ih letih res poslavlja?, *Kamniški občan*, december 1966.
- Seja občinske skupščine v mesecu marcu, *Občinski poročevalec, glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva Občine Domžale*, leto VII, št. 4, Domžale, 15. januar 1968.
- S. M.: Ukinitve železniškega prometa na kamniški progi?, *Občinski poroče-*

- valec, glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva Občine Domžale*, leto VII, št. 1, Domžale, 15. januar 1968.
- L. J.: Se bomo še vozili s Kamničanom? *Kamniški občan, glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva Občine Kamnik*, januar–februar 1968, str. 8.
- F. S.: O železniški progi in podražitvi vode, *Kamniški občan, glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva Občine Kamnik*, januar–februar 1968, str. 2–3.
- Problematika v zvezi z ukinitvijo javnega prometa na železniški progi Ljubljana–Kamnik, *Občinski poročevalec, glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva Občine Domžale*, letnik VII/2, Domžale, 15. februar 1968.
- S. M.: Železnica v bodoče – da ali ne?, *Občinski poročevalec, glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva Občine Domžale*, letnik VII/2, Domžale, 15. februar 1968.
- L. J.: 1. julija ukinitelj potniški promet na kamniški progi: S seje občinske skupščine Kamnik, *Kamniški občan, glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva Občine Kamnik*, leto VII, št. 6, junij 1968.
- Železniška proga od Ljubljane do Kamnika še ni za v staro šaro, *Občinski poročevalec, glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva Občine Domžale*, 15. februar 1969.
- Domžalski tovorni kolodvor, *Občinski poročevalec, glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva Občine Domžale*, leto VII, št. 4, Domžale, 15. april 1968.
- P. P.: Dodatni vlaki na progi Ljubljana–Kamnik, *Občinski poročevalec, glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva Občine Domžale*, letnik VII, št. 4, Domžale, 15. april 1968.
- O. L.: Bo železniška proga še dolgo delila Domžale na dvoje?, *Občinski poročevalec, glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva Občine Domžale*, leto VII, št. 11, 15. december 1968.
- Železniška proga od Ljubljane do Kamnika še ni za v staro šaro, *Občinski poročevalec, glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva Občine Domžale*, leto VIII, št. 2, 15. februar 1969.
- K. U.: Razprava o kamniški progi, *Občinski poročevalec, glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva Občine Domžale*, Domžale, 26. januar 1976.
- A. R.: Še o kamniški progi, *Občinski poročevalec, glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva Občine Domžale*, Domžale, 25. februar 1976.
- R.: Kamničan bo vozil le ob delavnikih, *Kamniški občan, glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva Občine Kamnik*, maj 1978.
- Varno čez progo, *Občinski poročevalec, Glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva Občine Domžale*, leto XVI, št. 8, Domžale, 30. maj 1978, str. 1–2.
- F. Svetelj: Kamničan tudi v interesu Ljubljane, Ob uvedbi potniškega prometa na progi Ljubljana–Kamnik, *Kamniški občan, glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva Občine Kamnik*, junij 1978, str. 2.
- Vlak vozil!, *Občinski poročevalec, glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva Občine Domžale*, leto XVI, št. 8, Domžale, 30. maj 1978, str. 1.
- Ne upoštevajo STOP znaka, *Kamniški občan, glasilo Občine Kamnik*, september 1979.
- T. Jančar: Kamničan ni več raca, Več vlakov, več postajališč, več potnikov, *Kamničan, glasilo Občine Kamnik*, april 1980.
- F. S.: Kamničan še kar po starem?, *Občinski poročevalec, glasilo Občine Domžale*, leto XVIII, 1980.
- Miloš Likar: Sto let si star, ljubi naš Kamničan, Jubilej, *Občinski poročevalec, glasilo Občine Domžale, letnik XXVIII, št. 17*, Domžale, 27. december 1990, str. 20.
- Matjaž Brojan: Manj potnikov in tovora, Marjan Traven, šef železniške postaje Domžale, *Občinski poročevalec, glasilo Občine Domžale*, letnik XXX, št. 2, Domžale, 13. februar 1991, str. 4.
- V drugo stoletje pelješ, Kamničan, *Slamnik, glasilo Občine Domžale*, letnik XXIX, št. 11–12, Domžale, 12. 7. 1991, str. 4.
- Potrebujemo železnico, so rekli pred 105 leti, Ob jubileju kamniške proge, *Občinski poročevalec, glasilo Občine Domžale*, letnik XXIX, št. 1, Domžale, 24. januarja 1991, str. 12.
- Stane Simšič: Ob 100-letnici bodo vlaki okrašeni, *Kamniški občan, glasilo Občine Kamnik*, letnik XXXI, Kamnik, 28. januarja 1991, str. 1.
- Stane Simšič: Stoletnica kamničana, *Kamniški občan, glasilo Občine Kamnik*, letnik XXXI, Kamnik, 11. februarja 1991, str. 1 in 3.
- Stane Stražar: Železna cesta skozi našo vas, Sto let Kamničana, *Občinski poročevalec, glasilo Občine Domžale*, letnik XXX, št. 3–4, Domžale, 28. februarja 1991, str. 15.
- Kolektiv železniške postaje Domžale občanom, *Občinski poročevalec, glasilo Občine Domžale*, letnik XXX, št. 3–4, Domžale, 28. februarja 1991, str. 15.
- 100 let si star, naš vlak, *Slamnik, glasilo Občine Domžale*, letnik XXIX, št. 10, Domžale, 6. junija 1991, str. 1.
- Ob 100-letnici proge Ljubljana–Kamnik, Jubilej kamničana, *Slamnik, glasilo Občine Domžale*, letnik XXIX, št. 6–7, Domžale, 17. 4. 1991, str. 9.
- Stane Simšič: Kmalu potniški peron, Železnica, *Kamničan, glasilo Občine Kamnik*, maj 1991.
- Stane Simšič: Prvih 100 let kamniške proge, *Kamniški občan, glasilo občine Kamnik*, 27. junij 1991.

Ameriška Lira in njen ustanovitelj Matej L. Holmar

Konec sedemdesetih let prejšnjega stoletja smo v pevskem društvu Lira ob bližajoči se stoletnici pričeli s prvimi pripravami na jubilej. Tedaj je zborovodja Samo Vremšak mimogrede navrgel, da je bila v Ameriki v začetku dvajsetega stoletja ustanovljena ameriška Lira, njen ustanovitelj pa je bil Matej Holmar. Samo tedaj ni znal pojasniti, ali je bil Holmar, ki je bil rojen leta 1869 v Samotnem mlinu (Humar, 2004: 126) in je leta 1890 zaključil šolanje na Orglarski šoli v Ljubljani, preden je odšel v Ameriko, član kamniške Lire. Tedaj sem bil tajnik društva in sem skušal najti odgovor v društvenem arhivu, pa to ni bilo mogoče, saj je bila prva knjiga društvene kronike uničena, kar dokazuje zapis v jubilejni publikaciji Lire ob njeni stoletnici: »Kronika tega obdobja (doba od ustanovitve društva do prve svetovne vojne, op. pis.) je bila obdelana v I. knjigi kronike Lire. Prva knjiga sega do 7. avgusta 1913, ko se začena druga knjiga. Med drugo svetovno vojno je bila I. knjiga skrita na podstrešju občine v današnji knjižnici, Kolodvorska ulica št. 2. Takoj po osvoboditvi so šli Liraši na občino po knjigo, jo videli in tudi imeli v rokah. Rečeno jim je bilo, da bodo knjigo dobili, ko bo za to čas. Taki odgovori so se ponavljali iz leta v leto, dokler jim niso leta 1950 odgovorili, da so 'ves stari papir' poslali v papirnico na Količevo. Toda ni propadla samo ta knjiga, propadli so tudi številni kamniški dokumenti in Kamnik ni bil pri takem ravnanju takrat nobena izjema.«¹

Kasneje sem se še nekajkrat srečal z informacijami o ameriški Liri. Pravo zanimanje za zgodovino delovanja tega društva in za življenjsko pot njenega ustanovitelja pa se je sprožilo ob obisku Amerike leta 2007, ko sva z ženo obiskala tudi Cleveland in ugotovila, da društvo še obstaja in bo čez dve leti slavilo stoletnico svojega delovanja. Od tedaj zbiram informacije in raziskujem to temo v vseh dosegljivih virih. Delovanje društva je bilo in je še umeščeno v tipično ameriško okolje, ki se vendarle zelo razlikuje od našega, pogojeno s tipično ameriškiimi političnimi, gospodarskimi, kulturnimi in drugimi razmerami, zato se ta sestavek, vsaj v grobem, dotakne tudi nekaterih od teh vprašanj, posebej seveda izseljenske problematike.

Ameriški Slovenci

Prvi Slovenci, ki so se stalno naselili v Severni Ameriki, so bili protestanti, ki so v času protireformacije zbežali v Nemčijo, od tam pa so nekateri skupaj z nemškimi protestanti zbežali v ZDA. Izseljevanje se je nadaljevalo tudi v 17. in 18. stoletju. Množično izseljevanje v Ameriko pa je povezano z misijonskim delom F. I. Barage med Indijanci po letu 1830. Na njegovo pobudo in pobudo kasnejših sodelavcev je prihajalo v

Matej L. Holmar leta 1923

Ameriko vse več slovenskih misijonarjev; do leta 1912 jih je delovalo v ZDA že 127. Prispevali so k društvenemu in kulturnemu življenju v prvih naselbinah v ZDA. Med njimi jih je pet zasedlo celo škofovska mesta. Izseljevanje Slovencev po letu 1850 do prve svetovne vojne je pospešila zemljiška odveza leta 1848. Velike odškodnine so vplivale na propad mnogih kmetij, gospodarski položaj so slabšale tudi mnoge slabe letine in izseljevanje je postalo gospodarska nuja. Seveda so izseljevanje povzročali še razni drugi vzroki. Mnogi so se zadolžili zaradi vdajanja pijači, zopet drugi so se izselili zaradi družinskih nesporazumov itd. Najštevilnejše je bilo izseljevanje v Beli krajini, kjer je zaradi trtne uši in peronospore upadel pridelek grozdja. Neposredno po prvi svetovni vojni so se izselila mnoga dekleta, ki so zaradi fantov, umrlih na bojiščih, poiskala partnerje v Ameriki, tam je bilo več možnosti za možitev. K temu pa je treba dodati, da se je v Evropi tedaj pričela vse bolj utrjevati miselnost o Ameriki kot obljubljeni deželi, kar je botrovalo izseljevanju mnogih, tudi avanturistov. O številu Slovencev v ZDA se očne glede na razne vire razhajajo. Pred drugo svetovno vojno naj bi jih bilo okoli 300.000, po uradnem štetju leta 1980 se jih je 126.643 opredelilo za Slovence. Po letu 1924 se je zaradi zakona o imigracijskih kvotah, ki je dal prednost germanskim priseljencem, naseljevanje Slovencev skoraj prenehalo. Po letu 1945 se je naselila predvsem politična emigracija na podlagi posebnih zakonov o razseljenih osebah, ki jih je v obdobju 1948–52 sprejel ameriški kongres.

Glede na čas naseljevanja in življenjske razmere lahko celotno obdobje od začetkov razdelimo na štiri

¹ Katalog, *Lira 1882–1982*, Kamnik 1982, str. 3.

ri obdobja po prevladujočih socialnih, gospodarskih, kulturnih in drugih značilnostih in posebej po stopnji vključenosti v celotno ameriško življenje. Prvo obdobje, čas prvih naselitev, se zaključuje sredi druge polovice 19. stoletja, ko pride do najbolj množičnega naseljevanja. Drugo obdobje se konča po prvi svetovni vojni, ko naseljevanje zaradi imigracijskih zakonov zamre. Sledi obdobje, ko se razmere ustalijo in nekateri govorijo o slovenski kulturni renesansi. Obdobje se konča okoli leta 1960, ko nastopi doba popolnega in enakovrednega vključevanja vseh generacij v vse sfere ameriškega življenja.

Razmere ob ustanovitvi in pričetku delovanja Lire

Obdobje, v katerem je zaživela ameriška Lira (v nadaljevanju Lira), je zaznamovano s težkimi socialnimi in življenjskimi razmerami. Slovenski izseljenci so bili večinoma kmečkega porekla, zaposlovali so se pri najtežjih delih v tovarnah, rudnikih, premogovnikih, železarnah, jeklarnah itd., le redki so se odločili za poljedelstvo. Gospodarsko so se zaradi specifičnih ameriških razmer najprej osamosvojili gostilničarji, trgovci, hotelirji pa tudi pogrebniški. Izseljenci so bili posebej ranljivi ob raznih nesrečah in boleznih, tedaj so ostali brez slehernega dohodka, saj socialno varstvo ni bilo organizirano. Šele konec 19. stoletja so po zgledu Čehov pričeli ustanavljati podpirne organizacije (jednote). Najstarejša je Ameriška slovenska katoliška jednota (1894). S pobudami za gradnjo slovenskih cerkva, ustanavljanje slovenskih župnijskih šol, pevskih zborov in kulturnih društev je pomembno prispevala k oblikovanju in ohranjanju slovenske narodne zavesti. Svobodomiselniji Slovenci pa so ustanovili Slovensko narodno podporno jednoto (1904). Ker so bili slovenski izseljenci, glede na druge narode v manjšini, so bili velikokrat zasmehovani, kakor piše dr. Edi Gobec leta 1975 v *Izseljenskem koledarju*. Navaja, da je pisatelj Robert St. John imenoval Slovence »molčeči narod«. Omenja tudi J. Trunka, ki je konec 19. stol. študiral teologijo v Clevelandu in so ga zasmehovali z »neumnim« Poljakom.

Ne glede na našete težave in ovire pa so izseljenci organizirali živahno ljubiteljsko kulturno dejavnost. Delovali so pevski zbori, dramske skupine, likovne skupine in telovadna društva. Prireditve so imeli sprva v gostilniških prostorih, med prvo svetovno vojno pa so pričeli graditi lastne domove. Glede zanimanja za politiko pa je za ameriške Slovence značilna neka dvojnost: svobodomiselnih, liberalno usmerjenih so med prvimi sodelovali in bili udeleženi v socialističnem gibanju, katoliško usmerjeni Slovenci pa se politično niso organizirali, saj so jih povezovale župnijske cerkve in šole. Eni in drugi pa so imeli svoja društva. Seveda pa je treba poudariti, da se je v ameriškem gospodarstvu in politiki uveljavila druga in naslednja generacija. V politiki so posegli celo po najvišjih položajih, in to ne glede na nazorsko pripadnost. Postali so župani, poslanci, člani kongresa in senatorji. Izpostaviti pa je treba še eno bistveno značilnost tega obdobja: ameriški izseljenci so v tem obdobju pričeli izdajati številne slovenske časopise, koledarje in druge publikacije, nekateri časopisi in publikacije izhajajo še danes, seveda pa ne več samo v slovenskem jeziku, temveč tudi v

angleškem, ki vse bolj prevladuje. Samoumevno je, da so bili vsi ti mediji bodisi levo bodisi desno usmerjeni.

Pogled na razmere tistega časa je v svoji knjigi opisal Vatroslav Grill (Grill, 1979), ki se je 1913 kot štiriinajstleten deček s starši preselil v Cleveland. Zanj je bilo mesto ena sama velika vas, toda bil je presenečen, ker so bile hiše znotraj udobne, lične, s plinsko kurjavo in razsvetljavo. Presenetilo ga je tudi, da je bila hrana zelo poceni. Cleveland naj bi bil v tistem času izrazito protestantski, priseljevanje Evropejcev v prvih dveh desetletjih dvajsetega stoletja pa naj bi mu bilo vtisnilo katoliški pečat. Svoj delež naj bi bili prispevali tudi Slovenci, saj je Cleveland, kjer je živel največ Slovencev, pred 2. svetovno vojno jih je bilo okoli 40.000, postal njihova metropola v Ameriki. Poudaril je še, da je ameriška družba okrutna, a dinamična in da se ni nihče nikomur klanjal.

Matej L. Holmar

V uvodu zapisane domneve o vzročnosti med kamniško in ameriško Liro ni mogoče zanesljivo ugotoviti in s tem potrditi Holmarjevega članstva v kamniškem zboru. Mogoče pa je sklepati, da je bil zbor poimenovan po kamniškem zaradi vpliva in pomena, ki ga je imela kamniška Lira pri spodbujanju in nastajanju neke nove vizije o narodu in njegovem samozavedanju. Lira, ki je s svojim kulturnim vplivom pričela Kamničanom vzbujati zavest o enakovrednosti slovenstva z drugimi narodi, ki je oslabil protislovenske tendence v taki meri, da je npr. kamniško nemško društvo Leseverein pričelo hirati in kmalu zatem prenehalo delovati, je prav gotovo vplivala na mladega študenta orglarstva. V njem sta v takem okolju nastajala nov duhovni svet narodnega samozavedanja in pripravljenost za aktivno sodelovanje v procesu narodove afirmacije. Drugih ali drugačnih povezav zaenkrat ni bilo mogoče ugotoviti. Lahko pa pogledamo nekatere vzroke za nastanek zbora v Clevelandu. Potrebno pa je pred tem spoznati nekaj več dejstev o Holmarju. Matej, v krstni knjigi je vpisan kot Matevž Humar, je bil sin Franceta in Ane Humar, rojene Rak. Rojen je bil 14. septembra 1869 (Krstna knjiga Mekinje) v Samotnem mlinu v Vodica nad Kamnikom št. 6. Poklic si je izbral po vzoru starejšega brata Tomaža in se vpisal na orglarsko šolo v Ljubljani, ki jo je končal leta 1890. Tudi spremembo priimka v Holmar je povzel po njem. Službo organista je opravljal v Mekinjah, Radečah, Šentrupertu in Ribnici, od tam se je leta 1905 izselil v Cleveland.

V času študija na orglarski šoli se je mladi Matej seznanil s cecilijanskim gibanjem. V 19. stoletju je katoliška cerkvena glasba zašla v krizo. Organisti so vanjo vnašali vse več posvetnih prvin, vse bolj so pričele prevladovati instrumentalne skladbe, pri petju pa so se vse bolj zgledovali po italijanskem belkantu. Gibanje, ki je vplivalo tudi na sodobno umetno glasbo in se je pojavilo v nemških deželah, je dobilo ime po sv. Ceciliji, zavetnici cerkvene glasbe. Kmalu se je razširilo tudi pri nas. Najbolj vneti pripadniki cecilijanstva so bili: A. Foerster, A. Hribar in H. Sattner, ustanovitelji orglarske šole v Ljubljani. Holmar, učenec te šole, se je zelo trudil za prenovo katoliške cerkvene glasbe, kar izpričujejo njegova obširna poročila v *Cerkvenem glasbeniku*. Ta razodevajo, da je bil dosleden pri uveljavlja-

Ernestina Rekar in nečakinja leta 1913

nju cecilijanskih smernic. Njegovi zbori so zato izvajali zahteven program domačih skladateljev: A. Foersterja, A. Hribarja, H. Sattnerja, G. Riharja, I. Zupana in še mnogih drugih. Izvajali so tudi program evropskih kapacitet: J. Haydna, M. Hallerja, C. Etta, J. Galusa itd. Razen o pevskih programih, ki kažejo kar visoke aspiracije in ambicioznost, je poročal o problemih pri oblikovanju cerkvenih zborov, saj je mnogokrat oral ledino, in o mnogih drugih težavah, predvsem gmotnih, ter odnosih s predstojniki. Posebej pa je spodbujal k uveljavljanju cecilijanske ideje. Zelo obširno je poročal iz Ribnice, kjer izvemo, da je imel kar dva zbora, poleg tega pa je bil še zborovodja čitalniškega zbora. Pisal je o izletih, ki so jih organizirali, in o narodnih pesmih, ki so jih prepevali, tudi »koncertnih«, pohvalil dekana in njegov prispevek za nabavo muzikalij ter dodal, da ni povsod tako, saj morajo mnogokje organisti pokrivati te stroške iz svoje skromne plače. (*Cerkveni glasbenik* 1905: 70–71, 78–80)

V poklicnem življenju je bil Matej uspešen, osebno pa je zašel v kar precejšnje težave. V času, ko je bil organist v Št. Rupertu, se je zaljubil v Ernestino Rekar, ki je bila učiteljica na tamkajšnji osnovni šoli. Ernestina ali Nesta, kakor so jo klicali, je bila Ljubljancanka, resna in odločna, kakor jo je opisala njena pranečakinja Lepša Šturm. Zaradi težav z vidom pa je bila predčasno upokojena. Družina Rekar se je štela h gornjemu sloju meščanstva, saj je bil Nestin brat Fran predsednik deželne sodišča v Ljubljani. Kakšno je bilo njuno razmerje, ko je bil Holmar organist v Ribnici, ni mogoče dognati. Zgodilo pa se je, da je Matej takrat postal nezakonski oče. O materi in otroku doslej ni bi-

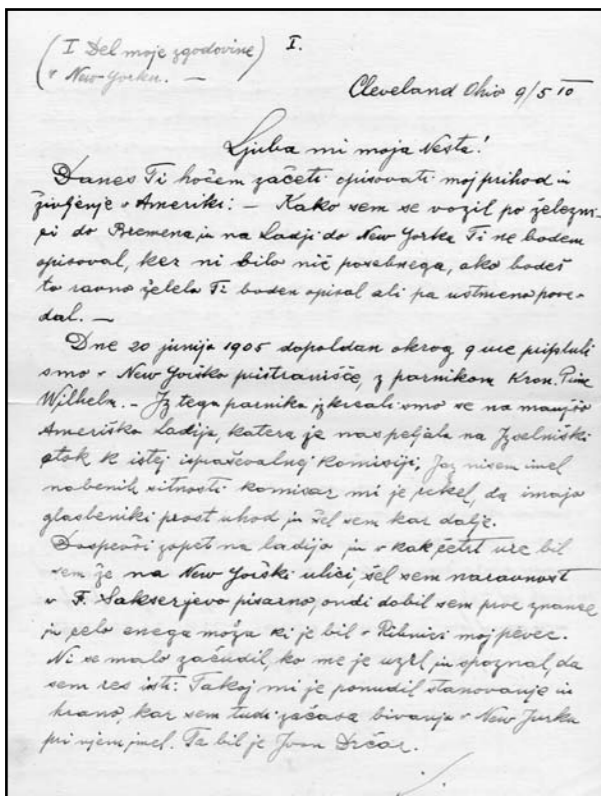
lo mogoče ničesar ugotoviti ne v matičnih knjigah ne v drugih virih. Razumljiva pa je bila Nestina reakcija, saj je Mateja začela odklanjati, na kar se da sklepati iz pisma, ki ji ga je pisal leta 1910 iz Clevelanda. V njem opravičuje svoje dejanje: »Povedal sem Ti že, da sem bil do one nesrečne noči popolnoma nedolžen glede stikanja žensk, da tudi ni bila moja krivda, da je tako prišlo ...«

Izselitev v Ameriko

Reakcija na njegovo dejanje ni nastala samo pri Nesti, temveč tudi v tedanjem provincialnem okolju, kar je povzročilo izselitev v Ameriko. Nesta ga ni le odklanjala, temveč je za daljši čas pretrgala vse stike z njim. V Ameriko je šel bolj ali manj na slepo srečo, saj je imel le neko pogojno zagotovilo tiskarja Sakserja, ki je leto pred njegovim odhodom obiskal z ženo in neko Fani iz Ribnice, da bo dobil delo v tiskarni. V kakšni situaciji se je znašel v prvih mesecih svojega bivanja v Ameriki, ilustrira že omenjeno pismo Nesti, ki je odgovor na Nestino pobudo, ko je ponovno vzpostavila stik z njim. V pismu podrobno razloži vse svoje eksistenčne in ljubzenske težave v prvih mesecih bivanja v Ameriki.

Po prihodu v New York 20. junija 1905 je najprej iskal delo pri Sakserju. V tiskarni se je oglašil pri Fani, saj mu je njen fant iz Ribnice naročil, naj mu o njej čim prej poroča. Fani ga je sprejela z veliko zadrego in ga peljala k Sakserju. Ugotovil je, da je Fani vplivna oseba pri njem, zato jo je, da bi si čim bolj zanesljivo zagotovil delo, naslednji dan obiskal na njenem stanovanju in tedaj odkril, da ima Fani razmerje s Sakserjem, saj ga je, ob priprtih vratih, opazil v sosednji sobi. Ta obisk mu je onemogočil delo v tiskarni, ker je Fani preprečila njegov sprejem. Po tej izkušnji je hitro dojel ameriško krutost in se na prvi razpis zaposlil kot natak. Delo je po treh tednih izgubil zaradi zamenjave lastnika gostilne. Novega dela nekaj časa ni dobil, tudi zaradi neznanja angleščine. V tej situaciji je pisal Vidu Hribarju, ki ga je verjetno poznal, če potrebuje organista ali pevovodjo. Hribar je bil doma iz Cirkuš v Tuhinjski dolini in se je leta 1890 izselil v Ameriko, tedaj pa je bil župnik pri Sv. Vidu v Clevelandu. Odgovor je bil negativen in Holmar je bil še nekaj časa brezposeln. Zatem je dobil delo uglaševalca klavirjev. Med tem pa se je v Clevelandu zgodilo, da je župnik Hribar hotel sezidati novo cerkev, ker je bila stara lesena. Del faranov se je temu uprl. Prišlo je do razdora. Nasprotniki so hoteli ustanoviti svojo faro. Med župnikovimi nasprotniki je bil verjetno tudi organist. Župnik je prav gotovo hotel povečati svoj vpliv z novimi pristaši in je zaprosil Holmarja, da prevzame mesto organista. Ta je ponudbo sprejel.

O začetkih svojega delovanja v Clevelandu je leta 1923, preden se je vrnil iz Amerike, poročal v *Cerkvenem glasbeniku*: »L. 1905, 1. oktobra, sem prevzel službo organista in pevovodja v župni cerkvi sv. Vida, Cleveland Ohio. – Tedanji pevski zbor je ob mojem nastopu popolnoma zastavkal; kljub temu, da sem se z njimi pogajal, so bili stavkarji vztrajni. Zato sem začel z mladino, ki je še šola pohajala; začetek ni bil lahak, vendar smo polagoma postajali vedno krepkejši in vedno več prirastka je bilo v zbor. Ker je ljudstvo čulo otroke lepo eno- in dvoglasno prepevati, so se za-

Holmarjevo pismo Nesti Rekar iz leta 1910

čeli tudi odrasli oglašati za zborovo cerkveno petje.« V situaciji razdvojene fare je Holmar ravnal modro in profesionalno in si s tem zagotovil kontinuiteto in perspektivnost dela. Razcep je trajal do leta 1907, ko ga je razrešil novi župnik Jernej Ponikvar ob pomoči p. Kazimirja Zakrajška.² Holmar se je kljub naštetim in drugim težavam z vsem ognjem posvetil svojemu obsežnemu delu. Vodil je mešani in moški zbor – vsak zbor je namreč pel pri svoji maši. Poučeval je petje v farni šoli, vodil tudi petje vsak drugi dan pri šolskih mašah, kjer je sodelovalo navadno po 500 do 800 otrok. Skrbel za note, ki jih je prepisoval sam, bodisi ročno ali na stroju. Prepisoval je pevske partiture itd. Stroške je, kakor je zapisal: »poravnaval največ sam, nekoliko tudi društvo (po ustanovitvi Lire, op. pis.). Cerkev in šola nič.« (Cerkveni glasbenik 1923, 46: 112–114) Bil je tudi zborovodja društev Sokol in Prosveta. Sodeloval pa je tudi v drugih društvih, o tem je poročala Ameriška domovina: »Društvo Triglav priredi 31. 10. 1915 igro 'Ženska borba'. V sredo si je društvo izvolilo tudi nov odbor, ki je sledeč: A. M. Kolar predsednik /.../ in M. Holmar vodja glasbe in petja.«

Razloge za ustanovitev samostojnega pevskega društva pa je pojasnil v že omenjenem poročilu iz leta 1923: »Pevski zbor je naraščal in zopet razpadal, to vsled razmer ponajveč delavskih, ker so se delavci in delavke vedno selili za boljšim zaslužkom. /.../ Ljudje so prve čase valovali iz kraja v kraj; nič stalnosti ni bilo. Polagoma pa so pričeli za stalno se naseljevati, kupovali so si svoje domove, župnija je postajala vedno večja. V šolo je pohajalo vedno več mladine, pri pevskem zboru je bilo iz meseca do meseca ojačanje. Da bi zbor postal bolj stalen, je bilo potrebno poskrbeti za

nekako zvezo med pevskim zborom. V ta namen smo prirejali koncerte in dramatične igre; a to je bil samo trud in delo za župnijo in šolo, pevcem ni nič ostalo. L. 1912 pa smo ustanovili Slovensko Katoliško pevsko društvo 'Lira' s sedežem v župniji sv. Vida. Društvo mora skrbeti za lepo in pravilno cerkveno petje, ob prostem času sme pa tudi prirejati koncerte, igre in zabavne večere. Čisti prebitek ostane v pevski blagajni za nagrado pevskega zboru in za nabavo potrebnega blaga, muzikalij itd.« (Cerkveni glasbenik 1923, 46: 112–114)

Holmar je v skrbi za lepo in kvalitetno petje sestavil in v samozaložbi izdal cerkveno pesmarico, v katero je vključil tudi 12 svojih skladb. Pesmarica, ki vključuje skupaj 251 pesmi in ima naslov Slava Bogu, je še danes, kakor navaja dr. Vendelin Špendov, aktualna in dobrodošla cerkvenim zborom »širo po Ameriki«. Špendov omenja, da je bil Holmar med organisti v slovenskih cerkvah v Ameriki verjetno edini z glasbeno in cerkvenoglasbeno izobrazbo. (Cerkveni glasbenik 1990, 83: 15) Pesmarico so uporabljali tudi pri nas, ponekod jo še sedaj.³

Poleg pesmarice Slava Bogu je leta 1923 izdal še pesmi za moške in mešane zборе z naslovom Ameriška Slovenska Lira. O tej zbirki piše Špendov: »Zbirka vsebuje enajst izvirnih skladb, dve sta verskega, devet pa svetnega značaja, s posebnim poudarkom na narodni zavednosti in družabnosti /.../ Teh enajst skladb, priobčenih na 46 straneh velikega (folio) formata, je izbor skladb, ki jih je Holmar zložil v različnih dobah svojega življenja. Uporabljal je dvodelne in tridelne oblike, včasih s prehodi, ki se raztezajo do 8 taktov, kakršno je pač besedilo. Dve sta petdelni obliki. V daljših skladbah ima rad imitacijo. So pa v glavnem homofonske skladbe, kontrapunkta je malo. Opazno je, da je zelo cenil način skladanja Ignacija Hladnika in se mu skušal približati /.../ Precej njegovih skladb je še v rokopisih.« (Cerkveni glasbenik 1990, 46: 16–17) To potrjujejo tudi raziskave njegovega dela, ki kažejo, da je komponiral ob najrazličnejših prilikah, kar bo prikazano v nadaljevanju. Ker je Špendov leta 2008 umrl, žal zaenkrat ni bilo mogoče ugotoviti, kje so rokopisi. Pesmarico Ameriška Slovenska Lira so med drugo svetovno vojno v Clevelandu ponatisnili, kakor izvemo iz pisma, ki ga je Nesta pisala Matejevi sestri Pepci (Josipini) 25. novembra 1945 v New York. Z dobičkom ponatisa naj bi, kakor piše Nesta, pomagali jugoslovanskim partizanom.

V času ustanovitve Lire je bil kaplan pri Sv. Vidu slovenski duhovnik John J. Oman, ki je v svojih spominih, objavljenih leta 1939 v knjigi Za božjim klicem, zapisal: »Ne prej ne pozneje ni imel slovenski Cleveland zbor, ki bi prekašal Liro! Imeli smo in imamo še sedaj pevske zборе, na katere smo lahko ponosni, vendar dvomim, če kateri teh dosega nekdanjo Liro, prekaša je pa gotovo ne!« (Trdan, 1939: 78)

Leta 1923 se je Holmar vrnil za stalno v domovino. Z Nesto je bil po letu 1910 vseskozi v pisnem kontaktu. Odločila sta se, da jesen življenja preživita skupaj. Po Matejevi vrnitvi sta se leta 1924 poročila pri Sv. Petru v Ljubljani, v Višnji Gori sta kupila hišo. Matej je živel tam do svoje smrti 9. decembra 1945, Ernestina

3 Vir: Francka Krt, Mekinje.

Ameriška Lira ob ustanovitvi leta 1912

pa je po njegovi smrti hišo zapustila svoji nečakinji in se preselila v Begunje na Gorenjskem k svojim sorodnikom. Umrla je 24. aprila 1956 in je v Begunjah tudi pokopana. Matej se je kot upokojenec ukvarjal med drugim tudi s čebelami, občasno pa je pomagal pri vodenju mladinskega pevskega zbora v Višnji Gori.⁴

Ti skromni podatki povedo, da je bil Matej Holmar zelo uspešen organist, zborovodja, pevski učitelj in organizator, izjemno delaven, posebej v Ameriki, ki je s svojim delom vplival na kulturni nivo in utrjevanje narodne zavesti svojih rojakov. Znal je doumeti potrebe časa in nanje ustrezno reagirati s svojo izjemno aktivnostjo. Deloval je na mnogih področjih, tudi kot skladaatelj. O kvaliteti tega dela pa zaenkrat obstaja le omenjena ocena Špendova in se o njej ni mogoče povsem zanesljivo izreči.

Živahno obdobje delovanja Lire od ustanovitve do leta 1923

Značilnosti delovanja Slovenskega katoliškega pevskega društva Lira (v prvih dokumentih obstajanja društva ni naziva »katoliško«) najlažje dojamemo, če posamezna obdobja razmejimo glede na pevovodje, ki so ga v tistem času vodili. Lira je bila ustanovljena 21. septembra 1912 na pobudo Mateja L. Holmarja in tedaj je imela 15 pevcev. Poleg rednih članov so v društvu sodelovali tudi podporni člani. Prvo obdobje je prav gotovo zaznamovano z izjemno aktivnostjo Holmarja. Nešteto informacij o tem nudi slovenski časopis Clevelandška Amerika, ki se je kasneje preimenoval v Ameriško domovino. Prvo obvestilo zasledimo v rubriki Mestne novice že 26. novembra 1912, kjer izvemo, da je društvo Lira v nedeljo priredilo »lepo veselico in igro v

4 Vir: Milan Jevnikar, Višnja Gora.

korist balkanskih ranjencev in krepko zapelo pesmi: V boj, Slovenec in Hrvat ter Zrinjski Frankopan. Vršila se je potem igra: Na letovišče, ki je povzročila obilo smeha in zabave.«

Naslednje obvestilo sledi v časopisu 28. 2. 1913 in pove, da ima društvo »na pustni terek v Knausovi dvorani domačo zabavo, petje in druge zanimivosti.« Kmalu sledi obvestilo o prvem javnem nastopu Lire, »ki bo 6. 4. 1913« v šolski dvorani. Pove, da so priprave »fino napeljane, izbrane so fine točke, katere bodo izvajali razni mladi slovenski umetniki, zapeli nekaj pesmic, za katera besedila je zložil župnik Smrekar iz Collinwooda, uglasbil pa slov. organist Matej Holmar.« Iz obvestila izvemo še za »nadaljne izvajanje na mandolino in kitaro. Krasen odlomek iz Cavalleria rusticana, razen tega sta na programu dve igri in sicer: Najdena hči in Krčmar pri zvitem rogu.« (Ameriška domovina 6. 4. 1913)

V časopisu je zaslediti še mnoga obvestila, tudi o izletih, najbolj vpadljiv pa je oglas z dne 30. maja 1913, ki vabi na igro Garcia Moreno, ki jo je društvo priredilo 1. junija 1913. (Ameriška domovina 30. 5. 1913) V naslednjih letih je teh obvestil nekaj manj, vsa pa kažejo na razgibano delovanje društva. O delovanju in njegovem obsegu v tem času izvemo največ iz poročila v Cerkvenem glasbeniku, ki ga je Holmar objavil, preden je zapustil Ameriko: »V župniji je bilo splošno navdušenje za to novo in potrebno društvo, /.../ Med pevskim zborom je zavladalo novo navdušenje in neka nerazdružna medsebojna bratska vez in veliko dobrih novih moči je pristopilo.

Koliko javnih nastopov je imela 'Lira' vsako leto z našo krasno slovensko in narodno pesmijo, ne bom našteval. Dostikrat smo bili vabljeni od druge narodnosti in mestne oblasti, da jim priredimo koncert

2 Vir: dr. Bogdan Kolar.

SLOV. PEVSKO DRUŠT. "LIRA"
PRIREDI IGRO

GARCIA MORENO,

ZALOGRA V PETIH DEJANJIH
V NEDELJO, DNE 1. JUNIJA 1913.
ZVEČER V KNAUSOVI DVORANI.

VSPORED:

Petje: 1. "Lira" Matej Holmar, za mešani in moški zbor.
2. "Pomladanska" Matej Holmar, ... mešani zbor.
3. "Pozdrav" Matej Holmar, ... mešani zbor.
4. "Prolog" k igri, govori L. Perme. Igra "Garcia Moreno"

OSEBE:

Don Gabriel Garcia Moreno, predsednik republike Ekvador.....	F. Perme ml.
Gabrielito, njegov sin.....	Ivan Bošič
Tajnik Morenov.....	F. Prijatelj
Nun, Morenov službenik ladjanec.....	F. Švigelj
Rafael Perez, katoliški časnikar.....	L. Perme
Ignacio, njegov prijatelj.....	F. Oraščič
General.....	F. Doplak
Redovnik.....	Jan Svete
Polanko, advokat.....	Anton Peterlin
Rajo, sedar.....	Leopold Novak
Asdrada.....	Anton Zakrajšek
Kampucano.....	Viktor Švigel
Pedro.....	Matija Križman
Diego.....	Jolef Brodnik
Levi, jud.....	Jan Sever
Poslanec republike Peru.....	Frank Uhan
Vojak glasnik.....	F. J. Turk
Delavec.....	Matija Bradac
Delavec iz Ibare.....	Jolef Hočvar
Sluga.....	Jolef Starž
Dijak.....	Alojs Prijatelj
Ustaš.....	Stefan Peterlin

Godi se v Kito (Quito), glavnem mestu južnoameriške republike Ekvador. Čas 1875.

Cena sedežem 50, 35, 25c. -- Začetek ob 7 in 30 minut.

K obliki naključni vahi "LIRA"

Reklamni oglas v časopisu Ameriška domovina leta 1913

/.../ Lansko leto smo imeli koncert ob priliki 10-letnice društvenega obstanka v veliki dvorani Kolumbovih Vitezov, Ircev in Angležev, pela se je veličastna P. Hug. Sattnerja kantata 'V pepelnični noči' s klavirjem in orkestrom. Zbor je bil združen s pevskim zborom 'Slovenija', Newburg. Skupni zbor je štel precej nad sto pevcev in pevk. V zadnji zimi imelo je društvo par 'brežičnih' koncertov, ki so se prav dobro obnesli.« Zaključni pa z oznako stanja v Ameriki: »Splošno pravilo glede pravičnega petja in orgljanja je tudi v Ameriki z prav malimi izjemami: 'Mala plača, malo muzike!'« (Cerkveni glasbenik 1923, 46: 112–114)

Ob petdesetletnici društva so v Clevelandu izdali Spominsko knjigo, kjer je Janez Sever zapisal: »Koliko koncertov – samostojnih ali pa z drugimi zbori – je utegnil Holmar v času svojega 18-letnega pevskega udejstvovanja v Clevelandu naštudirati, bo najbrž težko natančno ugotoviti. Moralo pa jih je biti zelo veliko, saj je bil pevsko in sploh glasbeno doslej ena izmed najbolj aktivnih slovenskih osebnosti, ki so kdaj delovale v Clevelandu. Gotovo je, da je samo z zborom 'Lira' priredil vsako leto po dva koncerta, enega na jesen, drugega na spomlad ter s tem začel s tradicijo, katere se drži še danes večina naših pevskih zborov v Clevelandu.« Sever je še dodal: »V Holmarjevem obdobju je 'Lira' redno vsako leto podala vsaj po eno dramatično prireditev. Vendar so te pripravljali drugi, ne Holmar,« in zaključil: »Matej L. Holmar je bil izredno dober pevski učitelj. Za ta poklic je imel poleg lepe strokovne usposobljenosti in naravne zavzetosti tudi še druge potrebne lastnosti. Bil je strog, kar v Ameriki

Pevodnja Martin Košnik

ni brez pomena, nikoli se ni razburil; vsakega pevca je znal prav poučiti. Eden nekdanjih pevcev ga je okarakteriziral: 'Bil je kakor princ!'«

Holmarjevo delo sta nadaljevala Peter Srnovršnik do 1949, za njim pa Martin Košnik

Peter Srnovršnik je bil rojen v Mozirju 17. februarja 1883. V Celju je končal orglarsko šolo in nato opravljal službo organista v Mozirju in v Lučah. Leta 1905 se je izselil v Ameriko in bil pevovodja in organist v raznih krajih v ZDA. Med drugim je bil ob ustanovitvi Jugoslovanske pevske zveze leta 1916 v Johnstownu imenovan za glavnega tajnika. Od leta 1923 do svoje smrti leta 1954 je živel v Clevelandu, kjer je nasledil Holmarja. Bil pa je bolehen in ga je že leta 1943 nadomestil mladi, nadarjeni in perspektivni Edvard Kužnik, vendar je ta še isto leto padel kot ameriški vojak pri Aachnu v Belgiji. Srnovršnik je pripravil kar nekaj samostojnih nastopov Lire. Gospodarska kriza in zatem druga svetovna vojna pa sta vplivali tudi na kulturno življenje in posredno na delovanje Lire. Zaradi bolezni je Srnovršnik leta 1949 prenehal s svojim delom in nasledil ga je Košnik.

Novi organist pri Sv. Vidu in pevovodja Lire Martin Košnik je kot politični emigrant prišel iz Cerknice, kjer je od leta 1929 po končani ljubljanski orglarski šoli vse do svoje izselitve leta 1945 opravljal organistovsko službo. Martin Košnik je bil rojen 14. novembra 1908 v Trsteniku nad Kranjem, umrl pa je leta 1979 v Clevelandu. Kot organist je imel v Cerknici zelo do-

Ameriška Lira danes

ber pevski zbor in zelo slabe orgle. S svojim zborom je vsako leto pripravil koncert narodnih pesmi. Vodil pa je v tem času tudi pevski zbor na Rakeku, s katerim je pripravil več uspešnih koncertov.

Košnik je z Liro pripravil kar lepo število koncertov, bodisi samostojno bodisi z drugimi zbori. Pripravil je dva stilna koncerta: leta 1953 stilni koncert Marijinih pesmi in leta 1957 stilni koncert slovenskih božičnih pesmi. Leta 1953 je Lira nastopila s Slovenskim oktetom iz Ljubljane v Slovenskem narodnem domu v Clevelandu. Leta 1956 pa je imela koncert skupaj s Slovenskim ameriškim oktetom. Pred svojim zlatim jubilejem pa je Lira leta 1958 nastopila s koncertom slovenskih cerkvenih, narodnih in umetnih pesmi.

Slovesnost ob petdesetletnici zbora je društvo 28. oktobra 1962 začelo s slovesno dopoldansko mašo, popoldne pa pripravilo koncert glasbe sodobnih slovenskih skladateljev.

Delovanje Lire od konca prejšnjega stoletja do danes

Za to obdobje je značilna preusmeritev delovanja Lire skoraj izključno na cerkveno področje. Vzrok za to je več, prav gotovo je najvažnejša spremenjena kulturna klima, ki pogojuje povsem nova razmerja do ljubiteljskih dejavnosti in aktualni odnos do kulture nasploh. Pri tem skoraj ni razlike med razmerami v Ameriki in pri nas.

Delovanje Lire v tem zadnjem obdobju lahko povzamemo po elektronskem sporočilu Košnikove hčere Martine Košnik - Jakomin iz Clevelanda z dne 7. junija 2009, v katerem pravi: »Danes je Lira le skromen zborček. Pojemo vsako nedeljo pri sv. maši ob 10.30. Za praznike pojemo skupaj z drugim zborom pri Sv.

Vidu pod vodstvom Janeza Sršena.« V sporočilu pove, da so ob petdesetletnici društva pa tudi kasneje nastali mnogi posnetki koncertov, razni zapiski in drugi materiali, ki so jih pripravili nekateri preminuli člani društvenega odbora, vendar se je ta arhivski material porazgubil. Sporoči pa še: »Za mojim očetom so sledili še organisti: Rudi Knez, Peter Johnson, David Križan in sedanji Franci Coffelt.«

Ameriška Lira danes

Ob zaključku lahko ugotovimo enako problematiko ljubiteljskih zborov, pa naj bo to ameriška ali kamniška Lira ali zbor prijateljskega društva Heiterkeit iz Giesna (Nemčija): zaradi spremenjenih kulturnih razmer so se vsi znašli v eksistenčni krizi. Obe Liri, kamniška in ameriška, pa sta opravili svojo zgodovinsko vlogo.

Ameriška Lira in njen ustanovitelj Matej L. Holmar

Povzetek

Matej L. Holmar, ki je bil rojen 1869 v Samotnem mlinu v Vodica nad Kamnikom, je po končani orglarški šoli v Ljubljani služboval kot organist v Mekinjah, Radečah, Št. Rupertu in Ribnici. Leta 1905 se je izselil v Ameriko, kjer je bil v župniji sv. Vida v Clevelandu organist in pevovodja. Leta 1912 je ustanovil Slovensko katoliško pevsko društvo Lira, s katerim je priredil mnogo koncertov. Uredil in v samozaložbi je izdal cerkveno pesmarico *Slava Bogu*. Leta 1923 je izdal, tudi v samozaložbi, pesmarico za moške in mešane zборе z naslovom Ameriška Slovenska Lira. Leta 1923 se je vrnil v domovino, se poročil z učiteljico Ernestino Rekar in živel do svoje smrti 1945 v Višnji Gori.

Lira je po Holmarjevem odhodu nadaljevala s tradicijo prirejanja koncertov, posebej v času, ko je vodil zbor Martin Košnik. Društvo Lira obstaja še danes in goji skoraj izključno cerkveno glasbo.

American Choral Society Lira and its Founder Matej L. Holmar

Summary

Born in Vodice above Kamnik in 1869, Matej L. Holmar finished organ school in Ljubljana and later worked as an organist in Mekinje, Radeče, Št. Rupert and Ribnica. He moved to America in 1905 where he became a choirmaster and an organist in St. Vid parish in Cleveland. In 1912 he founded a Slovene choral society Lira, which performed in many concerts. He edited and published by himself a hymnbook *Slava Bogu* (Praise to God). In 1923 he published, also by himself, a song book for male and mixed choirs titled American Slovene Lira. Later that year he returned to Slovenia, married a teacher Ernestina Rekar and lived in Višnja Gora to his dying day in 1945.

Choral society Lira continued its tradition after Holmar left, especially at times of Martin Košnik as the choirmaster. Lira choral society has always been focused on hymns and is still active today.

Literatura

- Ameriška domovina, 1912, 1913.
Cerkveni glasbenik, 1905, 1923, 1990.
Enciklopedija Slovenije, 1. zvezek.
GRILL, Vatroslav, 1979: *Med dvema svetovoma*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
HUMAR, Janez, 2004: Puškar in goslar Janez Humar iz Godiča. *Kamniški zbornik XVII.* 126–127.
Katalog, *Lira 1882–1982*. Kamnik 1982.
Krstna knjiga Mekinje, NŠALJ.
Slovenski izseljenski koledar. Ljubljana 1975.
Spominska knjiga, *Petdesetletnica Slovenskega katoliškega pevskega društva Lira*. Cleveland, 1962. OHIO, Z.D.A.
TRDAN, Franc, 1939: *Za božjim klicem*. Kranj.

Viri

- Pismo M. Holmarja Ernestini Rekar, 5. september 1910.
Pismo Neste Holmar Pepci (Josipini) Holmar, 25. november 1945.
Elektronsko pismo Martine Košnik - Jakomin, 7. junij 2009.
Ustni vir: Lepša Šturm, Ljubljana.
Ustni vir: dr. Bogdan Kolar, Ljubljana.
Ustni vir: Francka Krt, Mekinje.
Ustni vir: Milan Jevnikar, Višnja Gora.

O, hišica očetova Glasbeniki iz rodbine Hribar iz Zgornjega Tuhinja

Težko bi našli pisanju o bratih Hribar iz Zgornjega Tuhinja št. 8 primernejši naslov, kakor je začetek pesmi, ki jo je zložil najmlajši med njimi. Vsi so bili rojeni v skromni kmečki hiši in uspeha v življenju jim ni zagotovilo premoženje staršev, ampak le njihova lastna pridnost in zavest, da hočejo.

Kajžar **Peter Hribar**, po domače Kokle, se je leta 1828 poročil z Marijo Košir iz Hruševke. Približno v istem času je postal mežnar v Zgornjem Tuhinju. V prvih dvaindvajsetih letih zakona sta imela osem otrok. O življenjskih poteh najstarejše, Elizabete (*11. novembra 1828), in njenih mlajših sester, Neže (*13. januarja 1846) in Marije (*23. marca 1850), nimamo podatkov, zato bomo govorili le o moških potomcih iz Hribarjeve rodbine, ki so bili kar po vrsti zelo nadarjeni za glasbo.

Najstarejši sin **Joahim** je bil rojen 8. julija 1830. O njegovem splošnem šolanju ni nič znanega. Vemo pa, da ga je orgljanja in drugih glasbenih spretnosti naučil organist pri Novi Štifti, kjer je bila že od začetka 17. stol. znamenita božja pot. Tu je bilo za cerkveno petje in glasbo dobro poskrbljeno. Spomnimo se samo poročila ljubljanskega škofa Tomaža Hrena, ki je zapisal, da je vso noč molil in pel z romarji. Ali dobrih sto let kasneje na pesmaričarja Ahaca Steržinarja in njegove *Katolič kerfhanskega vuka pejŕme*. Verjamemo lahko, da so bili organisti pri tako znameniti romarski cerkvi primerno kvalificirani in je mladi Hribar dobil dobro podlago za nadaljnje delo. Ko je sklenil šolanje pri Novi Štifti, je deloval kot organist najprej v Špitaliču, nato na Češnjicah nad Blagovico in nazadnje v Krašnji, kjer je umrl 1899.

Drugi Petrov sin **Šimen**, rojen 21. oktobra 1832, zaradi bolezni ni dosegel cilja, saj ga je slabo zdravje prisililo, da je šolanje opustil in se vrnil domov. Vendar je prav njegov rod dal domačemu kraju največ. Ker se sam ni mogel glasbeno temeljito izobraziti, je štirinajstletnega sina Franca, rojenega 1868, poslal v ljubljansko orglarsko šolo. Od leta 1884, ko je šolanje uspešno sklenil, je bil organist v rojstnem kraju celih 54 let, skoraj do druge svetovne vojne. Službo je nastopil točno ob 50-letnici Rumplovih orgel, ki še danes pojo v farni cerkvi v Zgornjem Tuhinju, in jo zapustil, ko so že presegle svojo stoletnico. Umrl je med drugo svetovno vojno.

Tretji sin **Jernej**, rojen 10. avgusta 1835, je bil deležen prve splošne izobrazbe v glavni šoli v Kamniku. Kje je dobil prve glasbene nauke, ni znano. Najbrž pri starejšem bratu Joahimu, ki je bil takrat že organist v bližnjem Špitaliču. Ko je tri leta opravljal organistovsko službo v domačem kraju, je odšel v idrijsko učiteljsko pripravnico in jo končal 1857. Ravno v tem letu je dobil

Zgornji Tuhinj prvo šolsko stavbo. Za učiteljsko in organistovsko mesto je med drugimi zaprosil novopečeni učitelj domačin Jernej. Po vnetih priporočilih župnika Bononija je ljubljanski konzistorij 10. oktobra 1857 izdal dekret in postavil Jerneja Hribarja za prvega učitelja v Zgornjem Tuhinju. Eden od razlogov, zakaj se je župnik Bononi tako zavzemal za to, da bi dobil prosto učiteljsko mesto ravno Jernej Hribar, je bil ta, da je želel obdržati v službi priljubljenega cerkovnika Petra, Jernejevega očeta. Če bi prišel v faro nek tuj učitelj, bi temu pripadla tudi cerkovniška bera, saj so takrat na podeželju običajno združevali tri slabo plačane službe: učiteljsko, organistovsko in cerkovniško v eno, da je mogla družina vsaj za silo shajati. Stari Hribar bi bil tako ob večino sredstev za preživljanje in mlajša dva fanta, ki sta bila še dijaka v Ljubljani, Anton na učiteljski pripravnici, Jožef na gimnaziji, bi morala mogoče celo prekiniti šolanje. Z Jernejevo nastavitvijo 1. novembra 1857 so bera in drugi dohodki ostali družini Hribar, žal samo za dve leti. Jetika ga je pobrala že 7. novembra 1859. O njegovem delovanju v tem času ni veliko znanega, vemo pa, da je imel poleg glasbenega tudi likovni talent, kar potrjuje njegova zelo lepa, kar kaligrafska pisava.

Četrty sin je bil **Anton**, rojen 4. junija 1839. Po treh razredih glavne šole v Kamniku je obiskoval nižjo gimnazijo kot gojenec Alojzijevišča v Ljubljani in jo končal kot odličnjak. Ker je bil zelo vnet za glasbo in je v njej videl svojo življenjsko poklicanost, je kljub izvrstnemu uspehu sklenil zapustiti gimnazijo in nadaljevati šolanje na šoli, kjer je bilo največ priložnosti za učenje glasbe, na učiteljski pripravnici. Spet jo je sklenil z izvrstnim uspehom v dveh letih in 1858 dobil spričevalo za pouk na glavnih šolah.

V času šolanja je bil zelo zaposlen z glasbo. Njegov prijatelj in sošolec skladatelj Fran Gerbič, katerega je pogosto spremljal na orglah, je pripovedoval Franu Ferjančiču, »da se mu zdi, kakor bi še danes videl Hribarjevo precej zategnjeno postavo, s podolgastim suhim obrazom, kako v stari zelenkasti suknji in vedno s kakimi notami pod pazduho naglo hiti po ljubljanskih ulicah«.¹ V tem času je bil Anton že spreten in po Ljubljani tudi znan organist.

Med obiskovanjem pripravnice je nekaj časa supliral na ljubljanski normalki in na šoli pri Sv. Jakobu v Ljubljani. V tem času je tudi nadomeščal šentjakobskega organista in skladatelja Kamila Maška, ko je bil ta na bolezenskem dopustu.

Z dekretom konzistorija je 22. septembra 1858 postal učitelj na glavni šoli v Kranju.² Kratko leto službovanja v Kranju je bilo zanj zelo pomembno, ker se je tu spoprijateljil z izobraženim Janezom Globočnikom, ravnateljem glavne šole, ki si je ravno v tem času najbolj vneto prizadeval za ustanovitev kranjske gimnazije. Ta je bila res ustanovljena že čez tri leta. Tudi Janez Globočnik je izšel, tako kot Hribarji, iz znamenite in nadar-

1 Fran Ferjančič: Ob smrti dvajsetletnici pevovodja in skladatelja Antona Hribarja. CG 1907.
2 Pisec nekrologa v *Ljubljanskem zvonu* 1887, str. 441, je napačno zapisal, da je bil Anton Hribar v prvi službi »... v Loki, kjer je prišel v dotiko z ondodnim duhovnikom Ant. Globočnikom ...«, kar ni res. Niti Anton Globočnik niti Anton Hribar nista bila nikoli zaposlena v Škofji Loki.

kot skladatelj. V *Cerkvenem glasbeniku* je izšlo kar 26 njegovih del, od kratkih pesmi do latinskih maš.

Svoje skladbe pa je pridno izdajal tudi v samostojnih zvezkih, v čemer se močno razlikuje od svojega starejšega brata Antona, ki svojih skladb ni tiskal. Prvi dve njegovi samostojni zbirki *Venec Mariji* in *Zdihljeji k Devici Mariji* sta izšli kmalu po prihodu v Ljubljano, kar pomeni, da je veliko komponiral že v Kamniku. V naslednjih letih so izšle: *Postni in velikonočni napevi*, 26 *Tantum ergo*, *Slovenske mašne pesmi* in *Deset Tantum ergo*.

S patrom Hugolinom sta začela izdajati zbirko *Slava Bogu*, vendar je ta sodeloval samo pri prvih dveh zvezkih: *I. 20 mašnih pesmi za mešani zbor* (1893) in *II. 23 Marijinih pesmi* (1894). Naslednje zvezke je izdajal pater Angelik sam: *III. Obhajilne pesmi za mešani zbor*, *IV. Postne in velikonočne pesmi* (1896), *V. Adventne in božične pesmi* (1898).

Pater Angelik je napisal tudi pet latinskih maš. Prva je bila *Missa pro defunctis* za mešani zbor (1880). Sledile so *Missa Tota pulchra es Maria* (1888) z obveznimi orglami, *Missa in honorem s. Joseph* (1892) in *Missa in honorem s. Antoni Paduani* (1902). Kdaj je izšla *Missa panis angelorum*, nisem mogel ugotoviti. Cerkveni glasbenik je ni izdal, samostojne izdaje ni zaslediti. Ali je bila mogoče samo v rokopisu?

Zadnja njegova zbirka *Slava Brezmadežni*, ki je izšla ob petdesetletnici dogme o brezmadežnem spočetju leta 1904, je doživela kasneje še dve izdaji v Premrlovi preureditvi. Mnoge pesmi iz teh zbirk so bile tako zanimive in dobrodošle, da je že nekaj let po skladateljevi smrti (1910–1912) Katoliška bukvarna založila tri zvezke Angelikovih izbranih skladb. Ti zvezki so izšli v veliki nakladi in se močno razširili po slovenskih koorih.

Na kako žejna tla so padle Hribarjeve adventne, spoznamo šele, ko pregledamo, katere za advent primerne umetne pesmi smo imeli Slovenci pred njim: Janeza Travna *Vi oblaki ga rosite* (prevod Blaž Potočnik), Gregorja Riharja *Izpolni se obljube čas človeški rod rešiti* (Blaž Potočnik) in Leopolda Cveka *Glej svitel glas močno svari*. Leopold Belar ni napisal nobene, tudi Andrej Vavken ne. Vsi naštetni so ustvarili množico božičnih, advent pa precej zanemarili.

V repertoarju postnih je bilo samo za malenkost bolje: ena Travnova, dve Riharjevi, Cvekova *Tam na vrtu Oljske gore* in Vavkova *Kraljevo znamenje križ stoji*. Hribar jih je ponudil kar pol zvezka, od katerih nekatere prav dobro zadenejo vzdušje spokornega časa. Problematična pa so besedila, saj smo imeli v tistem času razen Potočnikovih prav malo bogoslužju primernih pesemskih besedil. Zato prav izstopa pesem, ki je komponirana na besedilo ene najbolj pretresljivih meditacij o bolečini Matere pod križem iz 13. stol.: *Stabat mater dolorosa – Mati žalostna je stala ...* in predstavlja krono njegovih postnih.

Čeprav se je pater Angelik že od začetka priključil gibanju za reformo cerkvene glasbe, v večini njegovih skladb ni čutiti strogega cecilijanskega duha. Le v najbolj liturgičnih oblikah – v latinskih mašah – ga je premamil reformatorski zagon. V večini del pa je njegov glasbeni jezik preprost, vendar daleč od banalnosti, razumljiv vsakemu izvajalcu in poslušalcu ne glede na stopnjo njegove glasbene in splošne razgledanosti.

Napevi so pogosto podobni napevom iz slovenske ljudske tvornosti, zato smo jih kar precej sprejeli v svoj repertoar ljudskega petja: *Pridi skoraj Jezus moj ...*, *Srce jaz ljubim presladko ...*, *Ponižno tukaj pokleknimo ...* in celo *V zakramentu*. Tudi litanijski napev, ki se poje pri ljudskem petju, je Hribarjev. Med pesmimi za ljudsko petje je pristala tudi priljubljena *Ti, o Marija, naša kraljica*, ki ji ljudje pritegnejo še marsikje, kjer župniki s pomočjo »organistov« pristnega ljudskega petja še niso povsem izgnali iz cerkve.

Angelik Hribar je predvsem cerkveni skladatelj, vendar ne moremo kar tako mimo njegovih posvetnih skladb. Večina je namenjena mešanim zborom. V njih čutimo dobršno mero domotožja po kmečkem ognjišču in razgibani naravi domačega okolja. V *Mlaticih* je obudil spomin na ritem cepcev, ki jih je poslušal v otroških letih, *Večerni zvonovi* opevajo pesem zvonov nad domačo dolino, *O, hišica očetova* pa iskreno izraža tesnobo slovesa. Kot menih se najbrž ni pogosto vračal v rodni kraj, saj mu vsakodnevne obveznosti na koru niso dovoljevale počitnic, rodni krov pa je nosil v srcu prav do konca.

Glasbeniki iz družine Hribar

Povzetek

Hribarji iz Zgornjega Tuhinja so lep primer glasbeno nadpovprečno nadarjene rodbine. Vseh pet sinov mežnarja Petra Hribarja je poskušalo pridobiti poleg splošne tudi primerno stopnjo glasbene izobrazbe. To se jim zaradi različnih okoliščin ni posrečilo v enaki meri. Zadnja sta zaradi pridnosti in zagnanosti presešla raven ozke lokalne pomembnosti.

Najstarejši, Joahim, je vse življenje služboval kot organist v širši okolici rodnega kraja. Drugi, Šimen, zavoljo bolehnosti ni dokončal šolanja, je pa svojega sina Franca usmeril v orglarsko šolo in tako dal domači fari organista za več kot pol stoletja. Tretji, Jernej, je šolanje dokončal, postal učitelj in organist v domačem kraju, a prehitro podlegel sušici. Predzadnji, Anton, je po uspešnih začetkih v Ljubljani in Kranju razdal svoje velike zborovodske sposobnosti in moči na Goriškem, od njegovega skladateljskega dela pa so se žal ohranili samo fragmenti.

Najmlajši, Jožef, z redovnim imenom pater Angelik, je prebil večino ustvarjalnih let kot organist in zborovodja na frančiškanskem koru v Ljubljani, v slovensko glasbo pa se je zapisal kot pomemben avtor cerkvenih pesmi od adventnih in postnih do latinskih maš.

Musicians of the Hribar Family

Summary

The Hribar family from Zgornji Tuhinj is a perfect example of an extremely talented kin. All five sons of sexton Peter Hribar were well on the road to achieve a certain level of musical education although not all succeeded. The most successful were the youngest two sons who became well established musicians.

Joahim, the oldest son, spent his life playing organ in local churches. Šimen, the second son, did not manage to finish his studies due to a serious illness, yet he succeeded in directing his son into becoming a successful organist. Jernej, the third son, finished school, became an organist and an organ teacher at his home village. Unfortunately enough, he passed away of tuberculosis at a very young age.

Anton, the next to last son, had a good career as a choir leader. Starting in Ljubljana and Kranj, he moved to Goriško where he continued passing on his knowledge to younger generations. In addition, he was a very talented composer, yet only fragments of his music sheets have been preserved.

The youngest son Jožef, whose monastic name was Angelik, spent most of his creative years as an organist and choir leader of the Franciscan Order church choir in Ljubljana. His greatest merit, however, was in music composition since he is the author of numerous Slovene church hymns and advent and fasting masses, some of them even in Latin.

Cehovski vrči (18. stoletje), diateka Medobčinskega muzeja Kamnik

Kamniški študentje na baselski univerzi

V 16. stoletju je postal Basel priljubljeno univerzitetno mesto za študente iz slovenskih dežel. Nad petdeset vpisov slovenskih študentov na univerzo na področju švicarske reformacije dokazuje, da so se študentje zanimali za te ideje. Podrobnejša analiza krajevnega izvora študentov nakazuje, kje je bil ta interes močnejši oziroma šibkejši. Na univerzo so hodili tudi nekateri iz Kamnika in njegove okolice.

Baselska univerza je bila ustanovljena 12. novembra 1459 z bulo papeža Pija II. Naslednje leto je že sprejela prve študente. V tem najzgodnejšem obdobju je bil med vpisanimi tudi študent iz slovenskih dežel. Leta 1461 se je vpisal »Gabriel Krantz de Stein«. Matrike baselske univerze, ki jih je uredila in v petih zvezkih objavila univerzitetna založba, prinašajo podatke o letu vpisa, imenu, kraju in deželi študenta. Pri omenjenem študentu pa manjka podatek o njegovem deželnem izvoru. Označba kraja bi lahko pomenila Kamnik ali Kamen na Koroškem. Priimek študenta je lasten številnim prebivalcem Kranjske in bi lahko kazal na njegovo domačo deželo. Ponoven vpis študenta iz slovenskih dežel je bil šele leta 1513. Takrat se je na univerzo vpisal »Michael Resch de Stein«. ¹ Čez šest let je na univerzo začel hoditi Kamničan (»Litopolitanus«) Konrad Henseler.²

V tem času se je Basel razvil v središče evropskega humanizma. Tukaj je živel in deloval eden izmed najpomembnejših prirodoslovcev 16. stoletja Theophrastus von Hohenheim, bolj znan kot Paracelsus (1493–1541). Ob prevzemu učnega mesta je v Baslu javno zažgal dela Gallena, ki je veljal na medicinskem področju za takšno avtoriteto kot Ptolomej na področju astronomije ali pa kot sveti Avguštin in sveti Tomaž Akvinski na cerkvenem področju. Paracelsus je bil doma na Koroškem. Svoji domovini je posvetil zgodovinsko delo *Chronica und Ursprung des landts Kärnten*.³ Tukaj je živel Heinrich Loriti-Glarean, ki je bil izvrsten glasbeni teoretik in prevajalec grških klasikov. Znan je bil po prevodu Homerjeve *Iliade*. Predaval je poetiko na baselski univerzi in kasneje v Freiburgu. Največji evropski humanist Erazem Rotterdamski je v Baslu ustanovil šolo, kjer so se učili kritičnega preučevanja antičnih piscev, cerkvenih očetov in *Svetege pisma*. Erazem je svoja dela tiskal v baselski tiskarni Johana Frobeniusa, ki so mu sodobniki nadeli naziv kralj tiskarjev. Tu je bila natisnjena Erazmova grška *Nova zaveza* z opombami in latinskim prevodom.

V mladosti se je na baselski univerzi šolal Ulrik Zwingli. Uvidel je razkorak med vsebino *Svetege pisma*

in razmerami v Cerkvi. Želel je, da se iz cerkvenega življenja umaknejo vsi tisti običaji, ki jih ne predpisuje *Sveto pismo*. Širjenje njegovih idej je upočasnila cenzura, vendar jih ni mogla povsem zavreti. Njegovi privrženci niso postali le ozki teološki krogi, ampak tudi nekateri predstavniki mestnih oblasti in ljudske množice. Novi red so najprej uvedli v Zürichu. Odpravili so odpuške, romanja, cerkveno petje, čaščenje svetnikov in relikvij. Iz cerkva so odstranili podobe, slike in sveče. Podobno se je zgodilo v Baslu. Zwinglijevi privrženci so nasilno prevzeli oblast leta 1529, odpravili mašo in uničili podobe svetnikov.⁴ S tem si je reformacijska stranka pridobila veliko samozavesti in kljub svoji šibkosti ni pristala na povezavo z Lutrom, pa čeprav so se mnenja kresala pri čisto teološkem vprašanju, to je o Kristusovi navzočnosti v evharistiji. Na krilih zmaga iz Züricha in Basla so Zwinglijevi privrženci hoteli vpeljati spremembe še v drugih švicarskih mestih. Naleteli so na močan odpor katoliške strani in doživeli leta 1531 poraz v bitki pri Kapplu, v kateri je Zwingli izgubil življenje.

Vodilno vlogo med njegovimi privrženci je prevzel Henrik Bullinger, ki je imel stike s Primožen Trubarjem. Jože Rajhman navaja pet Trubarjevih pisem, naslovljenih na švicarskega reformatorja.⁵

V teh pismih se spozna široka dimenzija Trubarjeve in Bullingerjeve osebnosti. V času hudih verskih bojev, ko je bilo to, v kar veruješ, pomembnejše od življenja, je bil pogovor z drugače mislečimi in verujočimi odraz velikega poguma in humanizma. Pogovor, v katerem sogovorniki drug drugega spoštujejo, poslušajo in po možnosti tudi upoštevajo pripombe, so zmožni peljati le največji humanisti. Ti so sposobni sklepati dogovore.

Henrik Bullinger je dosegel kompromis z drugim švicarskim reformatorjem Jeanom Kalvinom. Kalvin je bil mnenja, da človek ne more prostovoljno izbirati med dobrim in zlom, on sploh nič ne izbira, on je že odrešen ali preklet. Kdor ni preklet, se za to srečo ne more sklicevati na svoja lastna dejanja, ampak zgolj na Zveličarjeve zasluge. Glede vprašanja evharistije je Kalvin zagovarjal stališče, da Kristusovo telo in kri v posvečenem kruhu nista navzoča, vendar je evharistija kljub temu milostni dar Boga.⁶ Leta 1549 sta švicarska reformatorja sklenila »Consensus Tigurinus«, ki glede evharistije in predestinacije sprejema omiljene kalvinistične formulacije. Tako sta ustvarila temelje za zedinjenje švicarske reformirane Cerkve, ki se je zgodilo leta 1562 z nastankom skupne veroizpovedi cvinglijancev in švicarskih kalvinistov, tako imenovane »Confessio helvetica posterior«.⁷

Tudi Primož Trubar je kazal pripravljenost za sodelovanje med reformiranimi cerkvami ne glede na njihove razlike. To je bilo očitno v pismih, naslovljenih na Henrika Bullingerja, in v odločanju slovenskih študentov za študij v Baslu. Vpliv Primoža Trubarja na njihovo iz-

1 Hans Georg Wackernagel, *Die Matrikel der Universität Basel*, I. Band 1460–1529, Basel 1951, str. 19.

2 Prav tam.

3 Walter Rüegg, *Geschichte der Universität in Europa, von der Reformation zur Französischen Revolution (1500–1800)*, Band II, München 1996, str. 425.

4 *Zgodovina cerkve 3, Reformacija in protireformacija (1500–1715)*, Družina, Ljubljana 1994, str. 72.

5 Jože Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, Ljubljana 1986, str. 24–37.

6 *2000 let krščanstva*, Ljubljana 1991, str. 845.

7 *Zgodovina Cerkve 3, Reformacija, protireformacija in katoliška prenova (1500–1715)*, Družina, Ljubljana 1994, str. 195.

Students from Kamnik at the University of Basel**Summary**

The centre of European humanism in the 16th century was Basel. European greatest humanists, such as Paracelsus, Heinrich Loriti-Glarean and Erasmus von Rotterdam lived and worked there. Most of them published their works in Johann Frobenius' printing house. One of the students at the University of Basel was Ulrik Zwingli, who started a new movement with the main idea to ban all the religious customs and traditions that would not be described in the Bible. This new order was violently implemented in Basel in 1529. There had been three students from Kamnik studying at the University of Basel before the reformation: Gabrijel Kranjc, Mihael Reš and Konrad Henseler. There were no other students from Kamnik studying in Basel after 1529, which could indicate that the Swiss Reformation was of no interest to students from this region.

Kamniški študentje na baselski univerzi**Povzetek**

Basel je bil v 16. stoletju v samem središču evropskega humanizma. Tu so delovali in živeli Paracelsus, Heinrich Loriti-Glarean in največji evropski humanist Erazem Rotterdamski, ki je svoja dela objavljajal v baselski tiskarni Johanna Frobeniusa. V mladosti se je na baselski univerzi šolal Ulrik Zwingli, ki je začel gibanje, ki je zahtevalo, da se iz cerkvenega življenja umaknejo vsi običaji, ki jih ne predpisuje Sveto pismo. Njegovi privrženci so strogi red leta 1529 nasilno uvedli v Baslu. V času pred uvedbo reformacije so na baselsko univerzo hodili tudi trije Kamničani, in sicer Gabrijel Kranjc, Mihael Reš in Konrad Henseler. Po letu 1529 pa baselska univerza ni bila več priljubljena za študente iz Kamnika, kar priča, da pri njih ni bilo dovolj zanimanja za švicarsko reformacijo.

Basel. Foto: Marko Mugerli.

biro ni bil zanemarljiv, saj je veliko število slovenskih študentov hodilo najprej na študij v Tübingen, potem pa v Basel ali obratno. V Tübingenu jim je stal ob strani prav Primož Trubar.

Pomemben vpliv pri izbiri študijskega mesta je imela tudi deželna stanovska šola v Ljubljani, ki jo je ustanovil Lenart Budina. Lenart je nekaj časa delal kot korektor v baselski tiskarni Johanna Frobeniusa. Leta 1529 se je moral zaradi nemirov umakniti v Freiburg, kjer je dosegel bakalavreat. Kasneje se je vrnil v Ljubljano, kjer je okoli leta 1535 odprl latinsko šolo.⁸ Iz leta 1584 je ohranjen seznam učencev omenjene šole. Med učenci sta bila tudi Lenart Fašank in Jakob Wabecius iz Kranjske,⁹ ki sta se leta 1591/92 vpisala na univerzo v Baslu.

Po letu 1529, ko so švicarski reformatorji prevzeli oblast v Baslu, na tamkajšnji univerzi ni podatkov o kamniških študentih, kar govori, da v Kamniku ni bilo takšnega interesa za ideje švicarske reformacije kot v ostalih krajih, na primer v Kranju, Ljubljani, Kopru in na Koroškem, od koder so prihajali številni baselski študentje. V Kamniku je bil večji interes za ideje nemške reformacije. Med študenti na nemških univerzah so bili tudi Kamničani. Štipendijo so kranjski

stanovi podeljevali od leta 1582 tistim, ki so študirali na nemških univerzah. Večina prejemnikov je študirala v Tübingenu. Tako je bila leta 1582 prva štipendija podeljena Marku Kumbrehtu, sinu vojaka Melhiorja Kumbrehta iz Kamnika. Kot štipendist štajerskih deželnih stanov se je v letih od 1577 do 1582 šolal na graški gimnaziji, potem pa se je kot štipendist kranjskih stanov vpisal na univerzo v Tübingenu, čez dve leti pa še na univerzo v Strassburgu. Leta 1587 se je poročil s katoličanko na katoliški način, zato je izgubil štipendijo. Že čez tri leta je postal vdovec. Leta 1592 se je ponovno poročil, in sicer z Judito, hčerko Adama Bohoriča. Kruh si je služil kot predikant v rodnem mestu.¹⁰

⁸ Primož Simoniti, *Humanizem na Slovenskem*, Ljubljana 1979, str. 114–118.

⁹ ARS, Stan. I, fasc. 54, šk. 98, sn. 4, str. 15.

¹⁰ Marko Mugerli, *Pomen in vloga izobrazbe v plemiškem stanu od 16. do 18. stoletja*, Ljubljana 2003, str. 200–202.

Cerkev v Stranjah

Zgodovina cerkve v Stranjah

Najstarejša omemba te cerkve je iz leta 1405 v Zapisniku o posvečevanju v svečeniške redove pod navedkom »*filialis ecclesia sancti benedicti in Stranach*« (Miscellanea 5, f.5'). Vnovič se omenja v listini iz leta 1415 z imenom *Stranach* (1 DAS) ter kot »*Stranyach*« v listini iz leta 1445 (1 DAD).¹

Naslednja omemba cerkve v Stranjah (*ecclesia sancti Benedicti abbatis in Stranach*) je v listini župnijskega arhiva v Kamniku z dne 31. 5. 1499, iz katerega izvemo, da so bili tega dne posvečeni prezbiterij cerkve (chorus), veliki oltar sv. Mohorja in Fortunata in sv. Roka (1 Nškalj).² Že takoj naslednje leto (1500) je stranjska cerkev ponovno omenjena: *ecclesia sancti Benedicti ville Stragne* (1 Nškalj).³ Pozneje najdemo cerkev »*zw Strainach*« omenjeno v Zapisniku cerkvenih dragocenosti iz leta 1526.⁴

Valvasor poroča o njej, da ima tri oltarje: sv. Benedikta, sv. Mohorja in Fortunata, za tretjega pa ne ve, komu je posvečen. Omenja pa tudi oltar, ki ga je imela cerkev za obrambo pred Turki.⁵

Rokopisni opis vikariatov Nevlje, Šmartno in Zgornji Tuhinj iz leta 1703⁶ pravi, da so jo ustanovili bržkone benediktinci iz Gornjega Grada,⁷ da ima zvonik z dveh zvonovoma in tri oltarje: sv. Benedikta (veliki), sv. Mohorja in Fortunata (levi stranski) in sv. Marka (desni stranski). Zunaj cerkve je stal še lesen oltar, ki so ga uporabljali za bogoslužje na praznik sv. Marka.

Leopold Podlogar omenja cerkev v Stranjah v opisu taborov v turških časih: prvotno cerkveno stavbo so leta 1834 prezidali in obnovili. Stolp taborske utrdbe so prezidali v zvonik, in tako je ta ostal ločen od cerkve.⁸

Poleg pisnih virov, ki poročajo o zgodovini cerkve v Stranjah, se je kot konkretni dokaz, ki nam odstira pogled v preteklost, ohranil kip sv. Mihaela (?) iz »zlatega oltarja« iz zgodnjega 17. stoletja (ok. 1630), ki je shranjen pri Vodniških v Zagorici. Kip dokazuje, da je cerkev dobila v tem času novo oltarno opremo, ki so jo najbrž zamenjali šele v 19. stoletju.

Ti zgodovinski viri nam pomagajo oblikovati vsaj približno predstavo o nekdanji cerkvi v Stranjah in o njenem nastanku.

Cerkev v Stranjah – pogled z južne strani.
Foto: Janez Trepel.

Opis cerkve iz časa pred II. svetovno vojno (po dr. Francetu Steletu)

Cerkev stoji na 455 m visokem griču zahodno od ceste Kamnik–Bistriška dolina. Zvonik stoji osamljen nekaj korakov od glavnega vhoda proti zahodu.

V tlorisu pravokotna ladja je dolga 10,06 m, široka 7,45 m in visoka 6,50 m. Prezbiterij je približen kvadrat, 6 m dolg, 5,40 m širok in 5,30 m visok, s porezanimi vhodnimi vogali, tako da je zaključek tristran. Slavolok je širok 4,02 m.

Zunanjščina: Stene so nerazčlenjene. Glavni portal je kamnit, s trikotnim slemenom, nad njim pa sta polkrožno okno in še višje okrogla lina. Prezbiterij ima ven segajoč podzidek. Vsa cerkev je zunaj zelenkasto barvana in ima enotno streho iz skrilavca. Zakristija je prizidana na južni strani prezbiterija.

Zvonik je brez podzidka; v pritličje vodi gotski, zgoraj zaokrožen kamnit portal, ki je prirezan v obliki ajdovega zrna. Navzgor so stene nerazčlenjene, ob zvonovih so velike polkrožno zaključene line. Streha zvonika je baročna.

Notranjščina: Ladja je prekrita z banjo s sosvodnicami, slonečo na pilastrih ob stenah. Vsaka stena ima po tri pravokotna okna. Tlak je kamnit (v prezbiteriju so bele in črne plošče). Kor je obokan in spredaj sloni na dveh kamnitih stebrih. Nad prezbiterijem se boči plitva kupola, ki izhaja iz osmerokotne osnove (podlage). Stene ladje so zelenkaste, pilastri pa beli. V prezbiteriju je troje pravokotnih oken.

Oprema:

Veliki oltar iz časa nastanka cerkve je lesen, v kompoziciji vidne baročne tradicije: je delo Aleša Janežiča, podobarja iz Zaloga pri Komendi.⁹ Tabernakelj je iz leta 1893, delo Franca Tončiča, podobarja iz Kamnika. Slika sv. Benedikta, o. pl., pa je delo slikarja M. Koželja iz leta 1909.

Severni stranski oltar s kipom Žalostne Matere božje je delo istega mojstra kot veliki oltar, prav tako tudi stranski oltar na južni strani s kipom sv. Martina.

Križev pot po Führichu ima podpis: M. Koželj pinxit 1867.

Orgelska omara je lesena, z zapoznelimi rokokojškimi motivi. Orgle so delo Rumpla iz Kamnika. Na

1 Milko Kos, *Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500)*, II. zvezek, Ljubljana 1975, str. 577.

2 Anton Koblar, *Regesti listin farnega arhiva v Kamniku*, IMK 6, str. 138.

3 Prav tam, str. 139.

4 Anton Koblar, *Kranjske cerkvene dragocenosti leta 1526*, IMK 5, Ljubljana 1895, str. 145.

5 Glej J. W. Valvasor, *Die Ehre ... VIII.*, str. 779.

6 To je popis, ki je (ali je bil?) v kamniškem farnem arhivu; torej ni identičen s Podlogarjevim tekstom.

7 Iz registra iz leta 1426 izvemo, da je Gornji Grad imel na tem območju dve posestvi, in sicer v Zagorici (»za Gorizo«) in »Nabystrizi« (Bistrica pri Kamniku), ki sta spadali pod urad Pureber (prim. Ignacij Oražen, *Das Benediktiner-Stift oberburg II.*, Marburg 1876, 107 in 305–306).

8 Leopold Podlogar, *Tabori v turških časih na Kranjskem (rokopis)*, Nškalj.

9 Tako piše L. Podlogar v svojem rokopisu (in po njem navaja Stelè).

Notranjščina cerkve. Foto: Janez Trepel.

balustradi spredaj je tabla z napisom: SUB RECTORE DOMINO BLASIO LIPPOVITZ ZELUS PAROCHIANORUM EXTRUXIT 1838.

Krstni kamen stoji pod korom in je približno iz sredine 19. stoletja; na vrhu je postavljena lesena skulptura »Krst v Jordanu«.

Viseča svetilka pred velikim oltarjem z vboklo ornamentiko je verjetno iz časa nastanka cerkve.

Kamniti kropilnik ob glavnem vhodu ima letnico 1623.

Slika Brezmadežne, o. pl., ki je za velikim oltarjem, ima podpis: M. Koželj pinxit 1864.

Prižnica je preprosta, vendar lepa; na vrhu stoji kip Dobrega Pastirja.

Nebo s sliko dveh angelov, ki molita sv. Rešnje Telo, ima podpis: M. K(oželj) 1878.

Zakristija: V zgornjem prostoru je dvodelna omara iz prve polovice 18. stoletja, narejena iz naravnega lesa s črnimi vložki.

Relikvarij v obliki monštrance z vboklo ornamentiko poznega rokoka je približno z začetka 19. stoletja.

Pacifikal v obliki križa: noga je šestdelna in z gravirano ornamentiko. Nodus ima renesančne karakteristike; pod njim je napis v gotici MARIA AVE. Na nogi spodaj je Rasov monogram in 1732 STAIN. Zdi se, da je noga z nodusom starejša, in sicer nekako z začetka 17. stoletja, ter da se napis nanaša na čas ponovne uporabe. L. Podlogar je našel v notranjosti križa napis: PRO MATRICE B. M. V. CIVITAS STEIN EIUS FILIALIBUS. MAX LEOP. RASP PLEB. STEIN. Podobne križe so takrat (v času gradnje kamniške župnijske cerkve) dobile tudi druge podružnice, na kar se nanaša ta napis.¹⁰

¹⁰ France Stelč, *Politični okraj Kamnik: Topografski opis*,

Cerkev v Stranjah je svoj čas veljala za eno od likovno najrevnejših cerkev v škofiji, bila pa je tudi premajhna za stransko župnijsko občestvo.

Stranje v času II. svetovne vojne

Druga svetovna vojna je župnijo Stranje hudo prizadela. 9. junija 1941 so Nemci odpeljali župnika Janeza Langerholca in ga izselili v Srbijo. Župnišče, ki je stalo nad glavno cesto, je leta 1942 zasedla nemška žandarmerija. Oktobra leta 1944 pa je postojanko napadla Šlandrova brigada. Zgradba je pogorela, Nemci pa so v bunkerjih napad preživeli. Po uničenju župnišča je žandarmerija zasedla cerkev in jo spremenila v vojaško utrdbo. S 40 cm debelo betonsko ploščo so notranjščino razdelili v dve etaži ter spodaj in zgoraj naredili stanovanja. Pod cerkvijo so skopali podzemne rove, ki so vodili do posameznih bunkerjev, od katerih sta dva še danes vidna.

Precej cerkvenega inventarja so Nemci požgali: klopi, oltarje in prižnico. Nekaj pa so ga ljudje vendarle rešili: tabernakelj velikega oltarja, v katerem danes v zakristiji shranjujejo svete posode; kip Dobrega Pastirja kot edini ostanek prižnice, ki ga je Plečnik ob prenovi vključil v okno nad zakristijo; oltarni baldahin in lesen kip Boga Očeta, ki danes krasita krstilnico. Ohranili pa so se tudi kipi: sv. Petra, sv. Pavla, sv. Janeza Evangelista in sv. Marka (ti so sedaj nameščeni na steni prezbiterija – na vsaki strani oltarja po dva) ter kipi sedanjih stranskih oltarjev (Žalostna Mati božja, sv. Neža, sv. Ana (?), sv. Martin, sv. Anton Puščavnik in sv. Klement). Te kipe je pozneje mojster Plečnik vkomponiral v obnovljeno svetišče. Ohranila pa se je tudi

Stranje, Ljubljana 1929, str. 206–208.

Lestenev v prezbiteriju (Elija na ognjenem vozu). Foto: Janez Trepel.

marmorna obhajilna miza – te Nemci niso uničili, pač pa so jo vrgli iz cerkve. Domačini so jo shranili, po vojni pa jo je Plečnik spet vključil v bogoslužni prostor.¹¹

Povojna obnova cerkve

Po vojni je bil za župnijskega upravitelja imenovan p. Martin Perc, frančiškan iz Kamnika. Pater Martin, ki je v Kamniku tudi živel, je prevzel veliko breme obnove – vedel je namreč, kaj vse ga čaka, če hoče vrniti cerkvi njeno pravo podobo in dostojanstvo, ki sta ji bili med vojno nasilno in sramotno odvzeti. Poleg vsega pa so bile povojne razmere zelo zapletene in tudi graditi je bilo v tistem času zaradi splošnega pomanjkanja sredstev težko.

Osnovna motivacija za obnovo opustošene cerkve je bila želja in odločna volja faranov, da cerkev kar najhitreje obnovijo. Pater Martin se je po pomoč obrnil na arhitekta Jožeta Plečnika in ga prosil, če bi hotel prevzeti naloge projektanta pri obnovi cerkve. Toda mojster sprva ni bil prav nič navdušen in je prošnjo zavrnil. Zakaj se je tako odzval, nam postane bolj razumljivo, če nekoliko poznamo okoliščine, ki so pogojevale njegovo angažiranje na področju arhitekturnega ustvarjanja. Naročil namreč ni imel, pa tudi sicer je čutil, da njegovo delo ni dovolj cenjeno – pri svojem umetniškem snovanju se je čutil omejenega, potisnjenega na stranski tir. Po večkratnih prošnjah in po posredovanju dr. Emilijana Cevca je vendarle obljubil, da bo prišel cerkev pogledat. In res je prišel. Že ob prvem obisku je bil kar zadovoljen: všeč mu je bil hrib, na katerem stoji cerkev, pa tudi cerkev sama – njena zunanjščina – je

¹¹ Glej p. Pavel Krajnik, Zapisnik ob prevzemu župnije sv. Benedikta v Stranjah, 1956, NŠKALJ.

Lestenev v prezbiteriju (kanaanska oglednika). Foto: Janez Trepel.

nanj naredila lep vtis. Obljubil je, da bo poskušal kaj narediti.

Predvsem pa ga je navdušila in dodatno spodbudila zavzetost župljanov, ki so si zelo prizadevali, da bi bila cerkev kmalu obnovljena, in so zato prostovoljno in v velikem številu prihajali pomagat.

Preden so lahko pričeli z obnovo notranjščine cerkve, so morali opraviti delo, ki je bilo nedvomno eno izmed najzahtevnejših. Treba je bilo namreč iz cerkve odstraniti betonsko ploščo, ki je prostor delila v dve etaži. Nadzorstvo pri odstranjevanju so zaupali zidar-skemu mojstru Iskri iz Godiča. Ker je bilo treba uporabiti razstrelivo, je bila potrebna zelo velika previdnost, kajti bila je nevarnost, da se poškoduje ali celo zruši še tisto, kar je bilo dobrega in uporabnega. Vendar so kljub vsej zahtevnosti delo uspešno opravili.

Pri obnovi cerkve je kot projektantka najprej sodelovala Plečnikova učenka inž. Majda Neřima iz Kamnika, ki je izdelala načrte za povečavo cerkve do zvonika in za ploščo na južni strani ter poskrbela za gradbeno dokumentacijo. Cerkev je sedaj dolga 22 m. Na južni strani je bil prej le ozek pas ravnega prostora. Zato so ta del nekoliko podaljšali ter naredili teraso, oprto na arkade. S tem so pridobili 80 m² ravnega in urejenega prostora.

S tem je bil narejen prvi korak, ki je Plečniku omogočal, da je lahko pričel s svojim delom. Najprej je bilo treba rešiti problem, kako bo mojster Plečnik prihajal v Stranje. Dogovorili so se, da se bo do Kamnika pripeljal z vlakom, od tam – v Stranje in nazaj v Kamnik – pa ga bo treba prepeljati z vozom (avtobus takrat v Stranje še ni vozil). Prosili so torej ključarja Toneta Balantiča, če je pripravljen sprejeti to skrb; prošnji je takoj ustregel in tako je vozil »profesorja« v glavnem on.

Križ na tabernaklju. Foto: Janez Trepel.

Lučka za previdevanje. Foto: Janez Trepel.

Okno v prezbitteriju. Foto: Janez Trepel.

Kadar je prišel Plečnik v Stranje pogledat, kako delo napreduje, je navadno vedno najprej potegnil iz žepa skicirko in svinčnik ter skiciral idejo, ki se mu je porodila.

Z mojstri, ki so sodelovali pri realizaciji Plečnikovih zamisli, so imeli v Stranjah kar srečno roko – imeli so namreč skoraj vse v domačem kraju ali v njegovi neposredni bližini. Farani so obnovo cerkve vzeli zelo resno in odgovorno, pa tudi obrtniški mojstri so bili pri svojem delu natančni in dosledni. Ko jim je Plečnik poslal načrte, so do njegovega naslednjega obiska stvar že izgotovili. Tako je bil mojster vedno bolj vesel in navdušen, ko je videl, da gre res vse po njegovih zamislih in načrtih. Vedno znova je imel kakšno novo idejo, ki jo je predložil obrtniškim mojstrom. Tudi p. Martin je želel, da bi bila obnovljena cerkev res lepa, zato je z veseljem sprejel vsako Plečnikovo zamisel.

Potek obnovitvenih del je Plečnik vseskozi nadzoroval: ko so mojstri določeno delo opravili, ga je natančno pregledal.

V zahvalnem govoru ob pogrebu Jožeta Plečnika je škof Vovk med drugim povedal naslednje: »Njegova ljubezen je pohitela tudi k cerkvam na deželi. Takoj po zadnji vojni se je ustavila za dolgo pot v Stranjah pri Kamniku, kjer je divjost tujca belo cerkev na griču spremenila v žalosten bunker. Tu je Bogu in preprostim ljudem poklonil v očiščeni in povečani cerkvi lepo-

Niša in zvonec – gong. Foto: Janez Trepel.

te, kakršnih tudi znamenite katedrale nimajo ...»¹²

Cerkev v Stranjah, ki jo je po vojni obnovil in opremil mojster Plečnik, F. Stelè imenuje kar »muzej Plečnikove umetne obrti«. Skrbno so opremljeni oltarji, njegova bujna domišljija se je igrala ob oblikah svetilk in lestencev; do potankosti je izrisal celo kljuge in obôje na vratih ...¹³

Umetnine, s katerimi je Plečnik obogatil cerkev v Stranjah in jo povzdignil med bisere na področju sakralne umetnosti, so izraz njegove ljubezni ter predanosti Bogu in ljudem, s katero je bilo prepojeno vse njegovo bitje. V svoji umetniški in duhovni dimenziji je bil Plečnik velika zakladnica, iz katere bogastva je črpal in nesebično dajal tudi drugim.

Opis Plečnikovih umetnin in njihova simbolika

Stranjsko cerkev, ki so jo Nemci med vojno prezidali v bunker, je Plečnik po osvoboditvi povzdignil v pravi muzej svoje umetnosti. Noben kos njene opreme ni ne izjemno velik ne iz posebno dragocenega gradiva, zato pa je do konca prežet z neizmernim znanjem in ljubeznijo do plemenitenja človekovega okolja. Ker so vaščani med gradnjo sprejeli vsako njegovo zamisel z navdušenjem, je Plečnik spoznal, da je preprostemu človeku njegova umetnost včasih celo bližja kot pa še tako učenemu meščanu. Lepšega priznanja za svoj življenjski trud si prav gotovo ni mogel zamisliti. »Kmet, to je naše plemstvo,« je tedaj dejal.¹⁴

Veliki oltar sv. Benedikta si je Plečnik zamislil v

¹² Silvester Čuk, Plečnikove cerkve na Slovenskem, *Ognjišče* 5 (1986), str. 36.

¹³ Prav tam, str. 36.

¹⁴ Glej Damjan Prelovšek, Do konca predan umetnosti, *Ognjišče* 5 (1986), str. 36.

obliki monštrance. Oltarni nastavek pa je povečal in obogatil z lesenimi pozlačenimi konicami v obliki žarkov. V pozlačeni okvir, ki je narejen iz lesa, je vkompoiniral lesene glave angelov in svetnikov (sv. Terezija Deteta Jezusa, sv. Klara, sv. Anton in sv. Frančišek). Okvir monštrance, ki ga na vrhu razpleta Sveti duh – golob, se spodaj na obeh straneh dotika tabernaklja, ki je iz orehovine, vendar brez okraskov ali simbolov. V sredini je postavil kip župnijskega zavetnika sv. Benedikta, ki je bil leta 1944 rešen pred uničenjem in po vojni restavriran. Vse skulpture so delo Maksa Berganta.

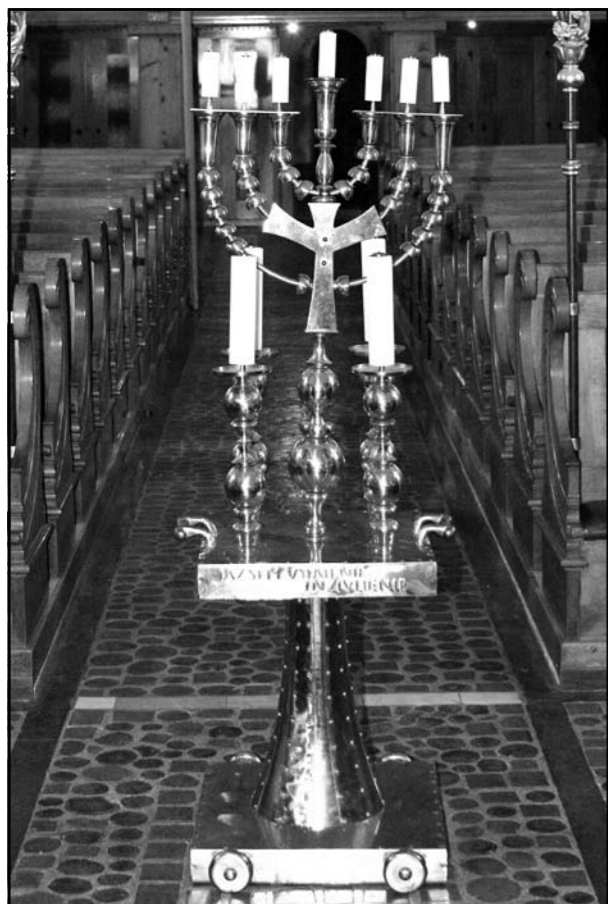
Oltarna menza je marmorna, mogočna in tudi oblikovno zanimiva. Na sprednji strani je z zlatimi črkami vklesan napis: 19 PRIBEŽALIŠČE SI NAM GOSPOD IZ RODA V ROD 48.

Škof Vovk je oltar blagoslovil 8. avgusta 1948.

Križ na tabernaklju, delo pasarja Alojza Pirnata iz Ljubljane, je iz bron. Zakaj povsod lahkota lesa, tu pa bron? Plečnik je to ljudem takole razložil: »Nositi Jezusa je težko; življenje po njegovem nauku namreč ni lahko.«

Svečniki: zanje je Plečnik uporabil štiri različne materiale: les, kamen, železo in zlato. Ob oltarju stoji na vsaki strani po en velik svečnik iz kovanega železa; okrašena sta z vinsko trto in grozdi, kar je simbol Jezusovih besed: »Jaz sem trta, vi mladike« (Jn 15,5). Na levi, evangelijski strani oltarja stoji velikonočni svečnik, izdelan iz kovanega železa, okrašen z enajstimi marmornimi ploščicami različnih velikosti.

Prezbiterij: na zadnjo steno je Plečnik namestil štiri lesene kipe, ki so v prejšnji cerkvi stali v velikem oltarju (sv. Peter, sv. Pavel, sv. Janez Evangelist in sv. Marko). Čeprav so mu mnogi svetovali, naj vse staro požge in naredi vse novo, je svojo veličino dokazal tudi s tem,

Sedmerokraki svečnik. Foto: Janez Trepel.

da je ohranjal staro, pa vendar delal novo. To svoje ravnanje je ljudem tudi razložil. Želel je namreč, da bi prihodnji rodovi vsaj delno videli, kakšna je bila cerkvena oprema, preden jo je doletela kruta usoda.

Okno v prezbitერი (na levi strani) je okrašeno z bogato izrezljano lesenom mrežo, ki deluje kot zavesa. Nad oknom visi lep lesen lesteneč, kot spomin na družino Pogačarjevih. Pod oknom je še omarica za shranjevanje svetih olj.

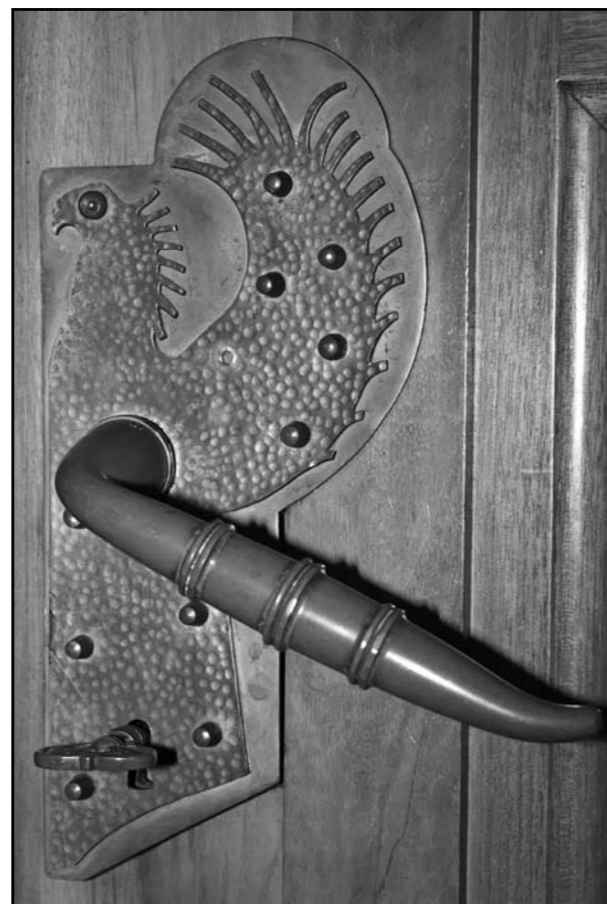
Okno nad zakristijo je Plečnik rešil na zanimiv način. Vanj je vključil kip Dobrega Pastirja, ki je tako dobil novo mesto v cerkvi in postal vezni člen med starim in novim.

Niša pri glavnem oltarju: v stari cerkvi je bil to prostor, kamor so ministranti pri maši postavljali vrčke z vinom in vodo. Plečnik jo je okrasil, naredil lepa vrata in nastala je ljubka umetnina. Podobni niši pri stranskih oltarjih je ohranil nespremenjeni. Ko so ga ljudje spraševali, zakaj ni še tam kaj lepega naredil, je dejal: »To sem pustil za moje naslednike, ki bodo obnovljali svetišče, da bodo videli, da se tudi iz preproste stvari, kot je npr. niša, da narediti lepa umetnina.«

Zvonec – gong pri zakristiji: ko ministrant pozvoni, zapojeta dva zvončka, ko pa spusti ročaj, ta udari še ob velik bronast gong. – V starih časih so gong uporabljali, ko so naznanjali prihod kralja. Podobno funkcijo ima tudi ta gong: naznanja namreč prihod velikega kralja – Kristusa, ki prihaja na oltar.

Na gongu je napis: LAQVEVS CONTRITVS EST ET NOS LIBERATI SVMVS QVI VIVIMVS BENEDICIMVS DOMINO¹⁵.

¹⁵Besedilo, ki je napisano na gongu, je vzeto iz Psalma 124 (123

Kljuka na vratih v zakristijo. Foto: Janez Trepel.

Vrata v zakristijo so zelo nizka. Nad ta vrata je Plečnik razpel lesen okras in jih s tem optično dvignil. Tudi **kljuka** pri teh vratih je zelo lepo in domiselno oblikovana, celo ključ je izdelan po njegovem načrtu. Pri kljuki so vrata okrašena s ploščico, ki ima obliko petelina, v katerega perjanici se lesketa droben kamenček. – Petelin zjutraj prvi zapoje; prav tako naj bi človek, ko se zjutraj prebudi, najprej počastil Stvarnika.

Lesteneč v zakristiji je lesen. Izdelal in pozlatil ga je Maks Bergant. Poleg tega so v zakristiji po Plečnikovi zamisli tudi omara, stopnice, pod, ki je takšen kot v cerkveni ladji (z lesnimi vložki), ter dve kadilnici.

Lučka za previdevanje: na ročaju je pritrjen zvonček, ki naznanja ljudem, da duhovnik nese Jezusa bolniku. Pater Martin jo je v nekrologu IN PIAM MEMORIAM, ob smrti arhitekta Jožeta Plečnika, takole opisal:

Z isto skrbjo, natančnostjo in ljubeznijo, kakor je znal ustvarjati katedrale, se je zavzel tudi za prav majhne in neznatne stvarce. Treba je bilo npr. napraviti svetilko, ki naj spremlja Sv. Rešnje Telo na poti k bolnikom. Pazljivo je poslušal vrsto pogojev, ki jih naj ta svetilka ima: ker spremlja duhovnika majhen mož (ne več mežnar, ampak ministrant), mora svetilka biti majhna, da mu ne bo tolkla po petah; ne sme pa biti igrača, ki bi mikala otroka, da bi se z njo igral; narejena mora biti tako, da nerodni mali mož nikakor ne bo mogel razbiti stekla; izvede naj se tako, da bo sveča vedno v pokončnem položaju in se ne bo cedila, tudi če jo ministrant še tako neredno drži; izmišljena mora biti

po Vulgati, vrstica 7b; celotna 7. vrstica navedenega psalma se glasi: Naša duša je kakor ptica, ki se je rešila iz zanke lovcev; zanka se je pretrgala in mi smo se rešili.

Klopi v cerkvi. Foto: Janez Trepel.

tako, da noben nerodnež ne bo mogel vanjo vtakniti predolge sveče, ki bi svetilko okadila; ker ima ministrant ob dežju v eni roki dežnik, v drugi pa svetilko, tretje roke pa nima, morata biti svetilka in zvonček tako združena, da bo zvonček tja grede zvonil, nazaj grede pa molčal. Ko se je ustavil val teh pogojev, se je profesor nasmehnil in dejal: »No, lepo, skromni ste. Ali je morda še kak pogoj?« »Še!« »Kakšen?« »In lepa naj bo!« »Sklonil je glavo, svaljkal svojo bradico in rekel: »To pa – če bo Bog dal. Bomo poskusili.«

Ko je pred to svetilko stal mlad gradbeni inženir in videl, kako so vsi ti pogoji genialno izpolnjeni, je pretresen pripomnil: »Gospod pater, imam občutek, kakor da stojim pred katedralo.« Ko je neki sivolasi inženir stal pred vrati, ki vodijo v Stranjah od velikega oltarja v zakristijo, je pobožal kljuko in vzdihnil: »Že samo zaradi te kljuke nismo Slovenci vredni, da Plečniku podplat poljubimo.«

Lesteneč pred glavnim oltarjem sta lesena in pozlačena. Prvi predstavlja Elija, ki se na ognjenem vozu pelje v nebesa (Elija na ognjenem vozu simbolizira cerkev, ki vodi v večno življenje). Drugi lesteneč predstavlja kanaanska oglednika, ki se vračata z ogleda obljubljenega dežele in neseta grozd (tudi mi, ko pridemo v cerkev, moramo prinesiti svoj dar Bogu). Z iste strani, kjer visi ta lesteneč, ministranti prinašajo darove na oltar.

Nad marmorno **obhajilno mizo** visi lepo oblikovana **večna luč**, narejena iz kovine in prebarvana z zlato barvo.

Prižnica, ki stoji na marmornem podstavku v kotu na levi strani vrat iz zakristije v prezbitერი, je po svoji funkciji zelo podobna ambonu. Os, na kateri stoji, omogoča, da se takrat, ko se ne rabi, lahko potisne

v stran, da ne zastira pogleda na oltar. Prejšnja prižnica je bila velika, pripeta pod strop in zato precej nefunkcionalna. Plečnik pa je želel, da duhovnik, ko oznanja božjo besedo, stoji blizu ljudem, ki jim je ta beseda namenjena. Zato je izbral tako obliko prižnice in jo postavil skoraj med ljudstvo. Nad prižnico visi preprosta svetilka, prižnica sama pa je okrašena s simboli: križ, vinska trta in ribice.

Stranski oltar Žalostne Matere božje: pred uničenjem so uspeli rešiti le kipe, ki sedaj stojijo v oltarju, vse ostalo je zgorelo. Kipu Žalostne Matere božje je Plečnik dodal veliko gloriolo. Poleg stojita kipa sv. Neže in sv. Ane (?).

Oltar je v celoti izdelan iz marmorja, le tabernakelj, ki je vanj vgrajen, je lesen. Pred tabernakljem stoji na oltarni menzi manjši križ, ki je nekoliko stiliziran (ima deteljčasto obliko), korpus pa je bronast. Oltarna menza stoji na marmornatem podstavku, ki ima obliko vaze. Zanimiva pa sta tudi svečnika, ki stojita na oltarju: spodnji in zgornji del povezuje pozlačena ploščica, v katero je vgravirana pesem STABAT MATER (na vsaki ploščici je ena kitica: na prvi MATI ŽALOSTNA JE STALA ..., na drugi pa SVETA MATI, TO TE PROSIM ...). Ob straneh oltarja stojita dva velika svečnika, ki sta zanimiva tudi zaradi svoje nenavadne oblike.

Stranski oltar sv. Martina: oltar sam je po obliki in izvedbi enak oltarju na levi strani. Poleg kipa sv. Martina stojita še kipa sv. Antona Puščavnika in sv. Klementa. Svečniki – na oltarju in velika dva ob oltarju – se po obliki nekoliko razlikujejo od onih pri Marijinem oltarju. Tudi križ, ki stoji na oltarni menzi pred tabernakljem, je nekoliko drugačen: okrašen je z vinsko trto in grozdi.

Oba stranska oltarja sta bila blagoslovljena 17. septembra 1950; blagoslovil ju je škof Vovk.

Pogled v krstilnico. Foto: Janez Trepel.

Tudi **cerkveni pod** je nekaj posebnega. Sestavljen je iz lesenih klad različnih dimenzij in oblik (večinoma so to kosi, ki so našagani iz drobnih drevesnih debel), zalitih z betonom. Mojster je rekel, da mora biti cerkveni pod tak, da bo topel pozimi in poleti, predvsem pa, da bo lep.

Sedmerokraki svečnik za rajne, ki ga je izdelal Alojz Pirnat, je v celoti prekrit z medenino. Na podstavku ima štiri kolesa, da ga je mogoče prepeljati. V sredini je križ s korpusom, iz križa pa raste sedem svečnikov – sedem zakramentov. Na tem svečniku so tudi štirje napisi z izrazito eshatološko vsebino:

- V KRISTUSU V MIRU (napis na sprednji strani)
- Jaz sem vstajenje in življenje
- Živi ali mrtvi, Kristusovi smo
- Kdor veruje v me, bo živel

Križev pot: Slike križevega pota, ki krasijo stene stranske cerkve, so delo slikarja Leopolda Layerja in so bile pred vojno v marijaniški kapeli v Ljubljani. Od tam so jih prenesli v Stranje; Plečnik jim je naredil lepe okrogle okvirje in jih okrasil s štirimi stiliziranimi cvetovi, ki so razvrščeni v obliki križa.

Svetilke križevega pota: vsaka je po obliki drugačna. Ljudje so sicer hoteli, da bi bile vse svetilke povsem enake, vendar je Plečnik to odklonil: »Vsaka slika križevega pota izraža drugo trpljenje, zato mora biti vsaka svetilka drugače oblikovana.« Stilno so sicer enotne, vendar pa je vsaka zase umetnina in lepota.

Svetilke so plačali župljani za umrle družinske člane, eno od teh pa ministranti za svojega pokojnega vrstnika.

Okna z zavesami: okna cerkvene ladje so nova in so v celoti ulita iz betona. Zaves v času Plečnika ni bilo, jih je pa očitno predvidel, ker je naredil karnise, vendar so bile zaves nameščene v kasnejšem obdobju.

Stene cerkvene ladje so delno obložene z leseno oblogo, prav tako tudi vogali stenskih slopov.

Klopi so izdelane iz hrastovine in imajo rahlo upognjene stranice, toda za klečanje niso najbolj udobne.

Lestenci na stropu cerkvene ladje: prva dva spredaj sta kot košarici s cvetjem, srednja dva sta izdelana v obliki krogle in simbolizirata zemljo – stvarstvo, zadnja dva pa imata obliko krone. Prva dva sta izdelana iz medenine, ostali štirje so kovinski, pobarvani z zlato barvo.

Prostor pod korom so pridobili, ko so cerkev podaljšali in jo povezali z zvonikom. Strop je lesen in kasetiran, podobno kot na koru. Nanj so pritrjene tri lesene svetilke: prva, ki je poleg glavnega vhoda, ima obliko svitka, druga svetilka je sestavljena iz treh krogel (simbol sv. Trojice), tretja, ki visi pri spovednici, pa ima obliko dveh prekrižanih ključev, obdanih z lovrovim vencem: zakrament sprave je namreč tisti ključ, ki nam spet odpre vrata k Bogu.

Stebra, ki nosita kor, sta obložena z leseno oblogo.

Spovednica je precej velika in narejena iz hrastovega lesa. Po Plečnikovem načrtu jo je izdelal mizar Franc Koncilija iz Mekinj.

Vhodna vrata v cerkev so na obeh straneh enaka in narejena iz treh različnih materialov: lesa, kovine in stekla. V sredini vrat so prosojna stekla, ki jih varuje kovinska mreža v obliki lipovih listov. Tudi kljuki vhodnih vrat sta oblikovno zanimivi. Obe imata na vrhu nekak nastavek z napisom IHS, nad njim pa kronico, ki je prav tako iz kovanega železa. – Cerkev namreč ni navadna hiša, temveč božja, kraljevska hiša. To je hotel Plečnik poudariti tudi z obliko kljuk na vratih. Ob vsakih vhodnih vratih sta na notranji strani po dva kropilnika, pritrjena na steno.

Krstilnica: Ko so cerkev v začetni fazi obnove podaljšali in jo združili z zvonikom, je prvotni vhodni del zvonika izgubil svoj pomen. Vstop v zvonik je mojster Plečnik speljal z zunanje strani, z zaviti betonskimi stopnicami, ki vodijo v eno etažo višje, v prvotni vhodni del zvonika pa je umestil krstilnico, ki je svojevrstna mojstrovina, ena izmed najlepših v Sloveniji. V njej je upodobljen Bog Oče, ki blagoslavlja novo rojstvo božjih otrok. Nad lesenim kipom Boga Očeta se boči kasetiran baldahin, ki je bil nekoč nad starim tabernakljem. Zidane stene je Plečnik oplemenitil s fugiranimi stiki med lomljenimi kamni, spodnji del stene je obložil z leseno oblogo, prostor pa prekril z lesenim stropom, ki ga nosijo trije ornamentalno rezljani in delno pozlačeni tramovi. Vrh lesenega opaža na obeh daljših stenah krstilnice je osem cvetovom podobnih svetilk, ki razsvetljujejo prostor krstilnice. Svetilke so izdelane iz kovanega železa. Na eno izmed svetilk je dal mojster Plečnik napisati: »Bog je luč, ti imaš samo ključ.« Luč, ki sije skozi melodično valovanje železne vratne mreže v gotskem portalu krstilnice, oznanja, da se tu rojevajo otroci Luči.

Lopa na južni strani. Foto: Janez Trepel.

Krstni kamen, ki visi na štirih pozlačenih verigah, je izklesan iz polzlahtnega kamna v obliki krogle. Plečnik je najprej naredil kovinsko posodo za krstno vodo; na željo škofa Vovka pa je to zamenjal s kamnom, ki sedaj visi v krstilnici.

Poleg krstnega kamna stoji lep in visok kovan svečnik s krstno svečo.

Ob občudovanju te Plečnikove umetnine, porojene iz globoke vere, doživljamo lepoto in izpoved vere velikega mojstra, ki je znal vsakemu predmetu vdihniti globoko simboliko glede na njegovo namembnost.

Lope pred cerkvijo: Lopa pred glavnim vhodom je naslonjena na steno cerkve, na drugi strani pa je oprta z dvema kamnitima stebroma na betonskih podstavkih. Streha je pokrita z bakreno pločevino.

Lopa na južni strani cerkve je precej večja od one na severni strani (pred glavnim vhodom). Plečnik jo je sestavil iz neuporabljenih delov zunanjsčine ljubljanske Glasbene matice, ki je bila tudi njegovo delo. Zanimiv je način povezave okrasnih elementov s pomočjo preprostih betonskih klad.¹⁶

Lopa pred zakristijo je najmanjša, podprta s stebrom, ki je enak onim pri južni lopi. Tudi ti dve lopi sta pokriti z bakreno pločevino.

Kor: Vhod nanj je s terase na južni strani. Zlasti zanimiva je zunanja stran vhodnih vrat in zato takoj pritegne pozornost opazovalca: kljuka je izdelana iz kovanega železa in ima obliko kače; vrata so okrašena z različnimi motivi (vsi iz kovanega železa): golobi, cvetlice, spodaj pa je podoba kače. Vse to ima simbolični pomen, ki se nanaša na cerkvene pevce: kadar na-

mreč ti pojo res s srcem, je njihovo petje v božjo čast. Toda rado se zgodi, da med njimi nastanejo nasprotja in prepiri, ki so lahko strupeni kot kačji pik. Vendar pa naj se med njimi to ne bi dogajalo, zlasti ko vstopajo v svetišče živega Boga. To hočejo povedati tudi podobe golobov na vratih.

Strop na koru je lesen in kasetiran. Kor se zaključuje z leseno balustrado.

Orgle so dvomanealne in imajo 17 registrov. Postavil jih je mojster Jenko leta 1950. Zanje je daroval precejšnjo vsoto Jože Potočnik iz Amerike. Po prvotnem Plečnikovem načrtu naj bi bile piščali nameščene poševno (ne pa povsem vertikalno, kot je to pri vseh orglah); ker to ni bilo izvedljivo, so jih postavili vertikalno. Orgelske piščali so nameščene v omari, ki je na sprednji strani zaprta z žaluzijami. Te se s pritiskom na za to namenjen pedal lahko delno ali popolnoma odpro in omogočajo bolj ali manj zastrti ali popolnoma odprt zvok.

Kelhi: Za župnijsko cerkev v Stranjah si je Plečnik zamislil kar tri kelihe.

Veliki kelih, ki se uporablja ob praznikih, tehta 2,5 kg. Nogo keliha krasijo podobe sv. Benedikta, sv. Martina in sv. Pavla. Medaljoni z reliefnimi podobami Kristusove glave, obdane s trnjevo krono, simbolom evharistije, in Marije pa krasijo kupo. Deblo keliha je okrašeno z nekaj kamni različnih barv.

Kelih za nedeljsko bogoslužje je manjši in ni tako masiven kot veliki. Noga keliha je okrašena s kamni.

Delavniški kelih je sicer zelo preprost, vendar lep in dragocen spomin na mojstra Plečnika.

Poleg kelihov ima cerkev še dva ciborija, ki sta izdelana po njegovem načrtu, ter kelih, ki naj bi se uporabl-

¹⁶ Glej Damjan Prelovšek, Do konca predan umetnosti, Ognjišče 5 (1986), str. 45.

Pod cerkvijo so skopali podzemne rove, ki so vodili do posameznih bunkerjev, od katerih sta dva še danes vidna. Precej cerkvenega inventarja so Nemci požgali, kipe, ki so se ohranili, pa je pozneje mojster Plečnik vkomponiral v obnovljeno svetišče.

Pri povojni obnovi cerkve je kot projektantka najprej sodelovala Plečnikova učenka Majda Neřima iz Kamnika, ki je izdelala načrte za povečavo cerkve do zvonika. Vstop v zvonik je mojster Plečnik speljal z zunanje strani, v prvotni vhodni del zvonika pa je umestil krstilnico, ki je svojevrstna mojstrovina, ena izmed najlepših v Sloveniji.

Stranjsko cerkev, ki so jo Nemci med vojno prezidali v bunker, je Plečnik povzdignil v pravi muzej svoje umetnosti. F. Stelè to cerkev imenuje kar »muzej Plečnikove umetne obrti«. Skrbno je opremil oltarje, njegova bujna domišljija se je igrala ob oblikah svetilk in lestencev – zelo zanimive so svetilke križevega pota, ki so si po obliki različne –, do potankosti je izrisal celo kljuko na vratih.

Umetnine, s katerimi je Plečnik obogatil cerkev v Stranjah in jo povzdignil med bisere na področju sakralne umetnosti, so izraz njegove ljubezni ter predanosti Bogu in ljudem, s katero je bilo prepojeno vse njegovo bitje.

The Church of St Benedict in Stranje

Summary

The church was first mentioned in 1405. Years later its name appeared in Kamnik parochial archives on 31 May 1499. According to Valvasor it had three altars and an additional one, used for protection against the Turkish invaders. In the manuscripts of Nevlje, Šmartno and Zgornji Tuhinj vicarages, from 1703, it is stated that the church might have been built by the Benedictines from Gornji Grad. In his descriptions of Turkish invasions Leopold Podlogar wrote that the church was rebuilt in 1834 and that the fort tower was reconstructed into bell tower and thus remained separated from the nave. A well preserved sculpture from the so called 'Golden Altar', from the beginning of the 17th century, proves that the church had new altar equipment at that time which remained unchanged till the 19th century.

During the World War II German invaders occupied the church and turned it into a fort, reorganizing it into two floors where they built several apartments. Underneath the church they built tunnels leading to bunkers, two of which are still visible today. Most of the church inventory was burnt by the Germans; however, some sculptures were preserved and later integrated into the church restored by architect Jože Plečnik.

The project leader of the post war restoration was Jože Plečnik's student Majda Neřima from Kamnik, who put together a building plan for connecting the nave and the bell tower. It was Jože Plečnik's idea to move the entrance to the bell tower to the outer side and build a baptistery in the location of the original entrance. It turned out to be a real architectural masterpiece and is one of the most beautiful baptisteries in Slovenia.

(vse iz orehovega lesa). Sledila je še izdelava velike spovednice iz hrastovega lesa. Pri mojem delu, ki je zahtevalo veliko truda in natančnosti, sem pogosto imel stike s profesorjem Plečnikom. Moram reči, da je bil vedno zelo prijazen, vendar odločen mož. Ko mi je izročil načrte za prve štiri stropne svetilke, sem mu omenil, da bi naredil po dve enaki. On pa: 'Mojster, le pustite, naj bo po mojem! Pozneje boste videli, da imam prav, ko bo vsaka svetilka drugačna.'«

Naj dodam še nekaj zanimivosti iz pogovora z mizarskim mojstrom Francem Koncilijo:

»Profesor Plečnik ni imel navade, da bi opravljeno delo direktno pohvalil (z besedami). Izdelani predmet, ki mu je uĝajal, je zadovoljno pogladil z roko, in to je veljalo kot priznanje in pohvala mojstru, ki ga je izdelal. Vedno je prišel pogledat, če se dela pravilno izvršujejo po načrtu. Po ogledu le-teh je spet pripravil načrt za novo delo. V pogovoru je bil Plečnik sicer redkobe-seden, a kar je rekel, je vedno držalo.«

Franc Kladnik, mizarski mojster iz Stranj, je leta 1947 izdelal klopi po Plečnikovem načrtu, kar je nedvomno predstavljalo zahtevno delo.

Alojz Pirnat, pasarski mojster iz Ljubljane, je opravil večino pasarskih del – naj ponovno omenim križ na tabernaklju in sedmerokraki svečnik za rajne. Nekatera pasarska dela pa sta opravila brata Žmuc iz Ljubljane.

Franc Jenko, orgelski mojster iz Šentvida pri Ljubljani, je leta 1950 postavil nove dvomanualne orgle s 17 registri.

Poleg naštetih mojstrov so pri obnovi cerkve sodelovali tudi Andrej Malež, vodja zidarskih del, tesar Janez Kočar (Pogačarjev) ter mizarja Jože Gradišek in Ciril Uršič, ki so prav tako veliko prispevali k današnji podobi in lepoti cerkve.

Nenazadnje pa je potrebno ponovno poudariti vlogo župljanov, ki so s svojo zavzetostjo, prostovoljnim delom ter raznim gradbenim materialom prispevali pomemben delež k obnovi cerkve v Stranjah.

Cerkev v Stranjah

Povzetek

Najstarejša omemba cerkve v Stranjah je iz leta 1405. Naslednja omemba je v listini župnijskega arhiva v Kamniku z dne 31. 5. 1499. Valvasor poroča o njej, da ima tri oltarje, omenja pa tudi oltar, ki ga je imela cerkev za obrambo pred Turki. Rokopisni opis vikariatov Nevlje, Šmartno in Zgornji Tuhinj iz leta 1703 pravi, da so jo ustanovili bržkone benediktinci iz Gornjega Grada. Leopold Podlogar omenja cerkev v Stranjah v opisu taborov v turških časih, kjer navaja, da so prvotno cerkveno stavbo leta 1834 prezidali in obnovili, stolp taborske utrdbe pa prezidali v zvonik, in tako je ta ostal ločen od cerkve. Ohranjen kip iz »zlatega oltarja« iz zgodnjega 17. stoletja (ok. 1630) dokazuje, da je cerkev v tem času dobila novo oltarno opremo, ki so jo najbrž zamenjali šele v 19. stoletju.

V času II. svetovne vojne je nemška žandarmerija zasedla cerkev in jo spremenila v vojaško utrdbo. S 40 cm debelo betonsko ploščo so notranjščino razdelili v dve etaži ter spodaj in zgoraj naredili stanovanja.

Križev pot s svetilkama. Foto: Janez Trepel.

ljal pri bogoslužju na Veliki planini. Plečnik je pripravil tudi načrte za obnove kapele na Veliki planini – prvotna kapela, ki je bila postavljena leta 1938, je namreč med II. svetovno vojno pogorela (v februarju 1945 so jo požgali Nemci). Žal do realizacije načrta ni prišlo, saj dovoljenja za gradnjo nove kapele v takratnem času ni bilo mogoče dobiti. In tako je kot spomin ostal samo kelih.

Danes na Veliki planini stoji kapela, za katero je izdelal načrt arhitekt Emil Fijavž po predlogi arhitekta Vlasta Kopača. Kapela je bila postavljena leta 1988 in posvečena 7. avgusta istega leta – posvetil jo je takratni ljubljanski nadškof in metropolit dr. Alojzij Šuštar.

Mojstri, ki so sodelovali pri obnovi cerkve

Plečnik je hotel obnoviti stranjsko cerkev s pomočjo domačih ljudi. Le če je bila sila, so iskali delavce drugod. Razen Alojza Pirnata, pasarskega mojstra iz Ljubljane, bratov Žmuc iz Ljubljane ter Franca Jenka, orgelskega mojstra iz Šentvida pri Ljubljani, so pri obnovitvenih delih sodelovali mojstri iz Stranj in neposredne bližine.

Maks Bergant, kipar, rezbar in pozlatar iz Kamnika, je izdelal vse skulpture za glavni oltar, obe svetilki v prezbiteriju (Elija na ognjenem vozu in kanaanska oglednika), 14 angelov ter svetilko v zakristiji. Nosilni drogovi baldahina nad Najsvetejšim, ki stoji ob prvih klopeh, pa so delo Berganta in Koncilije. Bergant je opravil tudi vsa restavratorska dela skulptur, ki so jih domačini rešili pred uničenjem Nemcev (v času II. svetovne vojne).

Franc Vektorac (Vettorazzi), kamnosek iz Spodnjih Stranj, je izklesal vse predmete, ki so narejeni iz marmorja (oltarji, kropilniki, krstni kamen, ...).

Franc Končan, kovaški mojster iz Domžal. Njegovo delo so kovani deli svečnikov, štiri svetilke (lestenci) v ladji, kovana vrata krstilnice, kovani deli prižnice in vse kovano železje na vratih, vključno s kljukami.

Franc Koncilija, mizarski mojster iz Mekinj, je veliko prispeval k današnji podobi stranjske cerkve. O svojem delu mi je takole pripovedoval:

»Nekega dne so mi iz Stranj pripeljali tri smrekove hlode za stropnike v krstilnici. Na našem vrtu sem si napravil nadstrešje, da sem tam obdeloval les in ga izrezoval. Poletnega dne, zatopljen v to težavno delo, nenadoma zaslišim za hrptom glas: 'Mojster, vi ste pa od vruga.' Začuden se ozrem in zagledam smejočega se profesorja Plečnika v družbi s profesorjem Bitencem in p. Martinom. V veselem pogovoru smo odšli v hišo, kjer mi je Plečnik dal navodila za moje delo. Pri pomnil je še: 'Pri stropu v krstilnici in drugih stvareh, ki bodo iz naravnega smrekovega lesa, ne smete malih grč ali razpok kitati, ker smrekov les sčasoma malo potemni, kit pa ostane enak, kot je bil.'«

Pri načrtih večjih del, zlasti stenskih oblog, je mojster Plečnik vedno pripisal mere z naročilom: 'Še enkrat na mestu kontrolirati.'«

Tako je potekalo moje prvo delo po načrtu profesorja Plečnika. Zatem so sledila še druga: obloga in klopi v krstilnici iz naravnega macesnovega lesa, lesen deli glavnega oltarja, vrata iz zakristije v prezbiterij, prižnica, okno v prezbiteriju, dva stranska oltarja, štirinajst okroglih okvirjev križevega pota, lepe stropne svetilke

The architectural contribution of Jože Plečnik made the Church of St Benedict in Stranje the jewel of Slovene sacral art, therefore it is no surprise that France Stelè named the above mentioned church »The museum of Plečnik's architectural craft«. Plečnik elaborately furnished the altars, designed the Stations of the Cross, numerous lamps, chandeliers and, what is more, even the door handles.

Kratice

DAD	Državni arhiv na Dunaju, oddelek Haus-Hof-und Staatsarchiv, listine v splošni seriji listin (Allgemeine Urkundenreihe)
DAS	Državni arhiv Slovenije, sedaj Arhiv Republike Slovenije
FA	Franciškski provincialni arhiv v Ljubljani
IMK	Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko 1, 1891–19, 1909
Miscellanea 5	Zapisnik o posvečevanju v svečeniške redove (ordinationes clericales) iz 1391–1405 v Ms. 892/V, Mestna biblioteka v Vidmu
NŠKALj	Nadškofjski arhiv v Ljubljani

Literatura

- ČUK, Silvester, 1986: Plečnikove cerkve na Slovenskem, *Ognjišče* 5. 29–36.
- KOS, Milko, 1975: *Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500)*, II. zvezek. Ljubljana.
- KRAJNIK, Pavel, 1956: Zapisnik ob prevzemu župnije sv. Benedikta v Stranjah, NŠKALj.
- ORAŽEN, Ignacij, 1876, *Das Benediktiner-Stift Oberburg II*. Marburg.
- PERC, Martin, 1957: In Piam Memoriam (nekrolog ob smrti arhitekta Jožeta Plečnika, tipkopis), FA.
- PODLOGAR, Leopold: Tabori v turških časih na Kranjskem (rokopis), NŠKALj.
- PRELOVŠEK, Damjan, 1987: Do konca predan umetnosti, *Pionir* 10. 44–46.
- STELÈ, France, 1929: *Politični okraj Kamnik: Topografski opis*. Ljubljana.
- VALVASOR, Johann Weichard, 1689: *Die Ehre des Hertzogthume Crain VIII. Buch (Zweiter Teil)*. Nürnberg.

Breda Podbrežnik Vukmir, prof.
Irena Kotnik, prof.
Matična knjižnica Kamnik
Ljubljanska cesta 1, Kamnik

Oris zbiranja in vsebine slovstvene folklorne v kamniški občini za knjigo *Čuden prečudež: podoba človeka skozi folklorne pripovedi*

1 Uvod

Članek prikazuje nekatere vidike slovstvene folklorne, ki sta jo avtorici, ki sicer nista etnologinji, spoznali ob zbiranju, urejanju in objavi pripovedi za knjigo *Čuden prečudež*, ki je izšla leta 2009 v zbirki Glasovi (Celjska Mohorjeva družba) kot 37. po vrsti. Glasovi objavljajo folklorne pripovedi s slovenskega govornega območja. Pobudnica in dolgoletna urednica te zbirke je dr. Marija Stanonik. V knjigi je zbrano gradivo, ki so ga po ustnem pričevanju zapisali različni zapisovalci v zadnjih 30-ih letih, največ gradiva pa sva zapisali avtorici Breda Podbrežnik Vukmir in Irena Kotnik, ki sva gradivo tudi uredili in pripravili za objavo. Kot je v uvodu zapisala dr. Stanonikova, je prepletenost prvobitnega in kultiviranega ena od izjemnih lastnosti te knjige.

Pripovedi, ki se prenašajo iz roda v rod, nam veliko povedo o tem, kako so ljudje v preteklosti živeli, kaj so delali in kako so si svet predstavljali; pripovedi, včasih srhljive, vedno pa zanimive, so vsebovale tudi poučne elemente, saj so bile sredstvo, da so otroke podučevali, kaj je dobro in prav, kaj slabo in nevarno in kako naj bi se obnašali v naravi in med ljudmi. (Dapit, Krolej, 1999: 5) Pripovedi, ki so zbrane v knjigi *Čuden prečudež*, ohranjajo kulturno dediščino Kamnika in okoliških vasi, prikazujejo materialno, socialno in duhovno kulturo ne samo daljnih, pač pa tudi bližnjih prednikov. Izražajo zgodovinsko zavest ljudi, ki so živeli na kamniškem območju. Zgodovinska zavest se oblikuje s pomočjo osebnih in kolektivnih ali skupnih spominov, ki se širijo z naravno komunikacijo, to pa lahko razdelimo na tri časovno zamejena obdobja: osebni spomini, za katere so značilne osebne interpretacije konkretnih dogodkov in stanj; osebni spomini pripovedovalcev, z naravno komunikacijo sporočeni ljudem, ki so jih še poznali – gre za spomine na pripovedi, vendar so ti spomini že trikrat generacijsko in osebno interpretirani; časovno nedoločena preteklost, za katero je značilna mitičnost, tudi konkretni dogodki so kombinirani z različnimi predstavami, vrednotenji in so predstavljeni kot metaforična ali občna dogajanja. (Stanonik, 2008: 86) Vse te časovne in spominske ravni zajema knjiga *Čuden prečudež*, prav tako pa jih skuša prikazati ta članek.

Spomini na Jurija Humarja so še zelo živi. Ilustracija Mojca Fo Sekulič.

Članek predstavlja nekatere vidike zbiranja ter vsebinsko in motivno analizo zbranega gradiva z vidika označevanja podobe človeka, kakor se izrisuje v folklornih pripovedih. Pri tej analizi so naju zanimali ljudje, njihovo življenje in doživljanje, saj je gradivo motivno preobsežno za analitični prikaz v enem članku. Avtorici predstavlja najina spoznanja in refleksije o podobi človeka v našem okolju. Za ta prikaz ni bilo mogoče razviti objektivne metode, čeprav je v etnologiji tudi metoda neposrednega opazovanja z udeležbo, kar zagotovo je snemanje folklornega dogodka pri informatorjih, ustrežna za znanstveno raziskovanje. Vendar pa se tokratna analiza ne more izogniti vrednostnim sodbam – s katerimi pa ni nič narobe, če so te jasno določene v smislu izrecno podanih vrednostnih sodb, ki jih ne moremo presojati po kriterijih resničnosti in dokončnosti, saj je to subjektivna kategorija. (Myrdal, G., povzeto po Stanonik, 1991: 180) Avtorici želiva opozoriti, da kljub natančnemu poznavanju folklorne pripovedništva že sam izbor obravnavanih vsebin in motivov temelji na subjektivnih merilih. Ker nisva etnologinji, se ne moreva strokovno posvetiti genezi posameznih motivov.

Članek potrjuje dve spoznanji: da je bil kamniški prostor ves čas odprt v svet in prehodan, na kar kažejo različice mednarodnih motivov in prisotnost arheptipskih elementov v pripovedih; da je kamniško okolje vplivalo na življenjske okoliščine, te pa na vsebino in različice pripovedi, ki so se ustno širile ter preoblikovale med ljudmi. Na to nas opozarjajo motivi dovjih mož in belih deklic, dogodki raubšicev, pastirjev, furmanov, furjatarjev, rokovnjačev, holcarjev ...

Pri zapisu sva se odločili za naslednji sistem znakov. Reducirani samoglasniki so označeni s polglasnikom (ə) (dəkleta 'dekleta') oz. ustreznimi samoglasniki. Glasovna zveza ə + r je zapisana po izgovoru, in sicer v dveh primerih. Prvič, če se nahaja v korenu in hkrati pred soglasnikom (pəru 'prvi', uməru 'umrl', zato razlika v pisanju besed iste besedne družine (smrt)), in drugič, če je ta zveza zunaj korena (npr. predpona pər-'pri-', predlog pər 'pri'). Dvoustnični v je označen z v. Soglasniki so zapisani po izgovoru, brez upoštevanja prilikovanja po zvonečnosti. Priporniški g (y) je zapisan tako kot v knjižnem jeziku, torej g. Mesto naglasa je označeno pri besedah, ki se naglašujejo drugače kot v knjižnem jeziku. Tonemski naglas ni označen.

Zapisi so se med seboj razlikovali, zaradi preglednosti in lažjega branja sva sistem poenotili. Vendar pa je bogastvo narečja ohranjeno tako glasoslovno kot besedoslovno. Prav zato je na koncu dodan slovar narečnih in manj znanih izrazov. Treba je priznati, da smo se za pojasnitev nekaterih besed morali pošteno potruditi, saj so od današnjega načina življenja oddaljene. Pod vsako pripovedjo je še dodaten slovar, ki zajema tako besede iz dodanega slovarja kot nekatere besedne zveze iz pripovedi, ki so zaradi narečnih glasovnih posebnosti v medsebojni povezanosti ali zaradi spreganja ter sklanjanja teže razumljive – takšen primer je na primer nikalna oblika glagola v prihodnjem času (*dela še navma* – zdajle še ne bova).

4 Folklorizacija

Pripovedovalci pogosto povedo, kako so se povedke prenašale – kje so jo slišali, kdo jim jo je povedal. Iz njihovih besed lahko razberemo, kako je potekal postopek folklorizacije, torej »razmnoževanje« slovsstvene folklore. »Kə smo bli mi utroc, okol deset let stəri, smo se ob zimskəh večerəh zbərali na pečī in staro mamō smo vedno sprašval, če kaj novga ve. In ona nam je pərpovədvala zgdobbe, kə so jih že né pərpovədvali stari starši, k je bla utrok.« (5)⁷; ali: »Dela lih ne b vedva, ke smo bli, ampak ena j pərpudvāla, kəko je bo, k so ličkal.« (168); drugje, npr. v povedki *Tolk čajta ga mormo kuhat, de bo məhək gratov* (221) se je izročilo prenašalo splošno, ne da bi bil prenašalec še znan: »Jest to vem, kər so pravlə.« Rezultat folklorizacije so številne variante povedk. V knjigi so tako med drugim štiri variante pravljice o Veroniki in šest variant povedke o kopanju zaklada. Tudi ostanki povedk, torej pripovedi, v katerih je zgodba zgolj nakazana z motivi, ni pa docela izpeljana, so rezultat folklorizacije. Povedke se prenašajo skozi daljše časovno obdobje in tako postanejo del slovsstvene folklore. Vsak pripovedovalec pripoveduje drugače, zgodbi bodisi nekaj doda, vzame ali spremeni.

Variante povedke o kopanju zaklada tako družijo ista izhodiščna zgodba: Može ponoči na mestu, kjer naj bi bil zakopan zaklad, v tihoti kopljejo jamo. V trenutku, ko pridejo do zakopanega zaklada, jih zmoti prišlek z neprijetno novico. V tistem kopači prekršijo pravilo in spregovorijo, zaklad izgine in može ostanejo praz-

⁷ Vsaka pripoved ima v knjigi svojo zaporedno številko. Da bi bralec lahko našel pripovedi v knjigi, v oklepaj dodajava zaporedno številko pripovedi.

Lisica in zajec. Ilustracija Mojca Fo Sekulič.

2 Sodobnost in folklorno pripovedništvo

»Velika škoda je, ker ljudska pripoved vse hitreje izginja iz našega življenja, tudi po zaslugi radia in televizije. Mnogi se še spominjamo pripovedi starejših ljudi v dolgih zimskih večerih ob topli kmečki peči in svetlobi petrolejke!« je v knjižici *Na Sela gremo*¹ zapisal France Hvale iz Rožičnega.

Predvsem starejši ljudje so mnenja, da pripovedovanje počasi ugaša in da zato tudi ni več dobrih pripovedovalcev. France Hvale se npr. spominja svoje mladosti in starega Korenčevega očeta iz Rožičnega, ki je otroke z vasi, željne zgodb, poslal na Sela v gostilno pri Štajercu po žganje, nato pa jim pripovedoval o svojih vojnih dogodivščinah, o selski cerkvi, ki se je sama prestavila, in mnoge druge, ki so jih otroci vedno poslušali z odprtimi očmi. Kot »mojstra« za zgodbe o coprnica se spominja starega Jurkovega očeta, prav tako iz Rožičnega, menda mu v tem ni bilo para. Z obžalovanjem ugotavlja, da takih ljudi ni več, in prida, da smo se zbiranja zgodb v teh krajih pač lotili prepozno.² Da se zbiranja vedno nekako lotimo prepozno, sva v času nastajanja knjige *Čuden prečudež* (Podbreznik, Kotnik, 2009) spoznali tudi avtorici sami. Vendar kljub splošnemu prepričanju, da se je folklorno pripovedovanje umaknilo novim načinom preživljanja prostega

časa, opažava, da je pripovedovanje zgodb tako v vaškem kot v mestnem okolju med vsemi generacijami živo,³ hkrati z načinom življenja se spreminjata le kontekst folklornega dogodka in popularnost določenega pripovednega žanra.⁴ Tisti, ki so menili, da so dobri pripovedovalci v zatonu oz. jih ni več, so najverjetneje mislili na tiste, katerih pripovedi so poslušali v svoji mladosti. Njihove pripovedi so se od današnjih najverjetneje razlikovale po snovi, aktualni tematiki⁵ in so, če niso bile zapisane oz. se niso ustno prenesle na naslednjo generacijo, pozabljene. Pripovedovalci izražajo veliko mero samokritike in obžalujejo, da si pripovedi, ki so jih slišali kot otroci oz. mladostniki, niso zapomnili, ker *kdo to sploh še ve*. Med te spadajo predvsem pravljice, zgodovinske povedke, ki se nanašajo na domače kraje, legende in bajčne povedke o coprnica, divji jagi ...⁶

3 Med terenom in kabinetom

Na samem začetku zbiranja folklornih pripovedi sva se obe znašli pred izzivom iskanja dobrih pripovedovalcev. Iskali sva jih preko najinih poznanstev in stikov ter ves čas poizvedovali za tistimi, ki s pripovedmi zabavajo, strašijo svoje poslušalce oz. osvetljujejo že pozabljene dogodke iz naših krajev. Ni se zgodilo, da bi nama kdo odklonil sodelovanje. Nekateri so bili sprva zadržani in prepričani, da nama tisto, kar bodo povedali, najverjetneje ne bo prišlo prav. Nekaj jih je bilo prepričanih, da je folklorno pripovedovanje stvar preteklosti in je svojemu prispevku pripisovalo le majhno vrednost. Bolj pomembne so se jim zdele starejše povedke in nekateri so obžalovali, da poznajo samo njihove drobce oz. ostanke.

Postopoma sva pridobivali spretnosti, ki jih terjajo folklorni dogodki, in s spodbujanjem pripovedovalce pripravili do tega, da so na stečaj odprli vrata spominov in da so zgodbe oživele. Pristen stik med pripovedovalcem in poslušalci je močno pripomogel k temu, da so se iz naših srečanj razvili pravi folklorni dogodki. Takrat sta ponavadi popustila trema in nezaupanje nekaterih, predvsem starejših pripovedovalcev do diktafona. Dlje časa sva bili na terenu, bolj sva vedeli, kako in kaj vprašati. Največkrat sva sami omenili določen motiv, npr. coprnice, dovje može, kopanje zakladov, ali zgodovinsko obdobje, jih povprašali, če je kje v bližini kdaj strašilo ali se zgodilo kaj nenavadnega. Včasih so naju pripovedovalci pričakali z zgodbami, za katere so mislili, da ne smejo utoniti v pozabo. Poslušali sva jih

³ Enako tudi Jelka Hadalin (1994: 162) na podlagi izkušenj s terena: »Splošno mnenje je, da jih [pripovedovalcev] skoraj ni več, sama pa sem se prepričala, da jih niti ni tako malo.«

⁴ O neusahljivem, vendar spremenljivem ljudskem ustvarjanju Milko Matičetov (2000: 233) pove: »Če trdim o ljudskem ustvarjanju, da je neusahljivo, ker ima svoje korenike globoko v potrebi najpreprostejšega človeka tudi po takem posebnem izživljanju, to še ne pomeni, da je nespremenljivo. Nasprotno, kakor se spreminja ljudsko življenje in mišljenje, tako se nujno spreminjajo tudi oblike, ki to življenje in mišljenje umetniško odražajo. Vendar pa so te spremembe, zlasti pri ljudskem pripovedništvu, težko oprijemljive in jih zdaj le bolj slutimo, kot da bi jih mogli pokazati in dokazati.«

⁵ Povzeto po pogovoru s Francetom Hvaletom – Blekovskim (1939) iz Rožičnega, dne 13. 7. 2007.

⁶ Povzeto po pogovoru s Francetom Hvaletom – Blekovskim.

¹ Knjiga *Na Sela gremo* avtorja Franceta Hvaleta zaenkrat obstaja v tipkopisu in še ni izdana.

² Podobno navaja Anton Gričnik (1995: 13): »Kolikokrat sem slišal očitek, češ: Kje ste hodili do sedaj? Zamujate za petdeset let! Koliko teža bi znal povedati ta in ta, pa je žal že pokojni! Skoraj stoletna Potočnikova Roza iz Ribnice na Pohorju je zavzdihnila: 'Ko bi vedeli, koliko so vedele povedati naše babice!' [...]«

1991: 436). Hudič je sedel furmanom na voz, da so konji komaj vlekli (51, 52), oglasal se je z žvižgi v okolici Laz, z vrha Vovarja in Gaberja (55, 56, 57). Hudič sklepa pogodbe – za dušo daje bogastva, vendar ga prebrisan ljudje lahko ukanijo. Zato sklepamo, da so v naših zgodbah skratje njemu podobna hudobna bitja, ki menjajo človeške duše za denar (60), na Veliki planini so strašili z žvižganjem pastirje, a se nekateri tem bajeslovnim bitjem niso pustili prestrašiti (61): »*Če si ti žvižgov, so un tud žvižgal. Pa so pærslå, kane, pa skakal ke pa søm. Fajmošter je reku, enkæt, ko søm mu povedu, to je biv še Céner, župnik. Prav: 'Ker lohka pride do tega, da ti bojo rekla: 'Dušo predej pa mene kup!' Søm reku: 'Kaj bi dušo pærdaju, se ne bojim!' Søm réku: 'Jest nisøm næč druja naredu, kokær, ke pa søm je skakav pa žvižgav. Jest søm šu naprøj.'*« (Prim. Cevc, 1993: 67, 84)

Največjo pozornost folklorne pripovedi namenja coprnice. Najpogosteje pričajo o njihovem delovanju moški, ki se ponoči vračajo domov bodisi iz mlina bodisi z vasovanja, pa jih coprnice dobijo in jih vodijo naokrog celo noč, celo po trnju in grmovju, moški pa ne vedo, kje so in kod hodijo (76, 77, 78, 79, 80). Svojo magično moč so uporabljale tudi tako, da so molzle »štrike« in potem sosedove krave niso imele mleka (83, 84), neki holcar, očitno čarovnik, je mleko pomolzel iz toporišča sekire (85, 86, 87). Pogosteje so čaravnice ženske, pripovedovalci omenjajo celo, da so bile na nek način izključene iz socialnega vaškega življenja ali pa kako drugače zaznamovane (90): »*So djal, dæ so ble to take žleht ženske, kæ so jøh izklučil, dæ niso sme le nurmalnæ žvet. In tiste so pu gmajnah hudile. In to so reklå, dæ so ble copærance. Saj kole, çæ j kera præv žleht pa taka, se reče, dæ j kæ copærænca. Tudi præv, çæ so kæsne utroke mele, nezakonske. To j bo vçasøh greh, še pa še!*« Menda so bile doma tudi v Češnjicah, od koder so se na metlah vozile proti Novi Štifti (89).

Ovsec meni, da so šamani, vrachi, čaravniki in čaravnice posledica prastare želje po stiku s svetim, po graditvi mostu med naravnim in nadnaravnim, večja številčnost čarovnic pa je posledica tega, da so v matriarhalni družbi tudi verske zadeve opravljale ženske. (Ovsec, 1991: 423) Položaj in podoba čarovnic sta se poslabšala v dobi krščanstva, ko postanejo simbol zla in delajo ljudem le slabo: v naših primerih ponoči vodijo ljudi po neznanih poteh, čarobno preko vrvi ali ročaja sekire pomolzejo sosedovo kravo, delajo točo. Nekateri hodijo ponoči med spanjem tlačiti ljudi, otrokom pa sesajo kri, zato so matere za zaščito na zibke narisale pentagrame (91, 92, 93). Tako človeka polpretekla dobe spoznamo v primežu strahu pred nadnaravnim in pred vplivi zla pa tudi v strahu pred naravnimi pojavi, kot je toča, za kar so krivdo lahko nosile nedolžne ženske, ki so »storile bridko smrt« na grmadah.

Svoje prste ima hudič tudi pri kopanjih zlata in prizkuša kopače zaklada. Nadnaravne razsežnosti imajo tudi t. i. črne maše, ki so se jih nekateri udeleženci pomotoma udeležili – to so namreč maše »ta mrtvih«, ki raztrgajo žive, če po naključju zaidejo mednje. V to so nekateri povsem ali vsaj deloma prepričani. Narobeto va mama iz Podgorja je svojemu sinu pripovedovala, da je ena Johanca mislila, da je prišla k prvi jutranji maši: »*Pa pride u cerku, je bla pa čist povhna cerku tistøh, kæ so že pomrlæ, ta mrtvøh. Je pa ena pokojna*

ljicho, bržkone spomin na davno opuščene navade in obrede (Matičev, 1956: 135).

Bajčne pripovedi

V drugem razdelku so bajčne povedke. Njihova značilnost so bajčna bitja. To so velikoplaninski dovji možje in bele deklice, ki so živeli na Veliki planini in so pastirjem tudi pomagali, včasih pa jih spravljali v grozo. Gre za odmev iz časov preseljevanja narodov, najbrž iz predсловanskega obdobja, ko so se prvotni naseljenci pred prodirajočimi plemeni umikali v višinske predele. Po pastirskem izročilu so ves čas živeli na planini. Svoje mrličke so pokopavali v Dovjih grobeh, izumrli pa so, ker niso imeli več žensk. Nanje spominjajo krajevna imena Dovja raven, Dovja griča in Dovji potok. Tone Cevc je zapisal, da je ta motiv pogost zlasti pri alpskih narodih, v izročilu pa so opisani kot ljudje, poraščeni z dlako po vsem telesu (Cevc, 2009: 83, Cevc, 1993: 66). Ljudem so pomagali in svetovali pri poljskem delu (32, 33), motiv kaže na to, da so se slovanski prišleki učili kmetovati v gorskem svetu od staroselcev (Cevc, 2009: 83). Prav tako pa je bilo z belimi ženami, ki so pastirje učile o rabi zdravih rastlin (40, 41). To je po malograjski Veroniki najbrž druga posebnost kamniškega okolja, čeprav najdemo divje može tudi v drugih alpskih predelih slovenskega ozemlja, kjer se ukvarjajo s pastirstvom na planinskih območjih.

Tem bajčnim bitjem, ki imajo zagotovo zgodovinsko ozadje, sledijo ajdovske deklice, torka, pehra baba, različne pojavne oblike hudiča, skratje, ki so zahtevali dušo v zameno za denar, sledi veliko povedk o coprnica. Posebnost v našem okolju, ki je povezana s pašništvo, so coprnice ali coprniki, ki so znali pomolsti štrike ali ročaj sekire. Sledijo motivi møre, kovanja zakladov, maše »od ta mrtvih« in divja jaga. Vsi ti motivi so neposredno vezani na posamezne kraje. V Zgornjem Tuhinju vedo povedati, kje je ajdovska skala, kjer so živeli ajdi, »*velikanski ludje*«, torka je na primer strašila predice pær Špin u Zakal. Torka je bajeslovno bitje, ki je imelo zavetništvo nad predicami in prejo, v krščanstvu pa je to bitje skrbelo, da so predice praznovale kvatrne večere, ko je bilo prepovedano presti, še posebej na večer pred kvatarno sredo – od tod ime Torka (Cevc, 2009: 84).

Če nadaljujemo z ženskimi bajčnimi bitji, smo že pri babah ali Pehtri babi. Te motive je našel Tone Cevc (1993), saj so mu pastirji povedali, da so pastirji pred Babjim trebuhom morali tej babi darovati hlebec kruha, da jim ne bi škodovala: »*Učasøh smo gnal u Pvanino nad Babjøm trebuhom. Je tvo tko, de je vsak, kæ je pærvekæt šu, morov hlebæc is sabo nest. Tøm je bla pod eno skalo baba. In kdor ni nesu, je tistgæ, kæ je najprvi šu, ga je prec baba zagræbiva, pa gæ vrgva pod pvaz. Po so jøh se pa otroc bal. Še est, kæ søm šu tæ pærvekæt, søm hlebæc kruha nesu.*« (47) Šmitek omenja podobnost med tem slovenskim mitičnim bitjem in Gorgono, antičnim ženskim bitjem: kdor jo je pogledal v oči, je okamenel, premagal pa jo je junak Perzej (Šmitek, 1998: 85). Starožitnost in stari motivi niso mrtvi, saj obstajajo pričevanja o osebnih srečanjih s temi bitji: z belimi ženami, belimi možmi in predvsem s hudičem. Hudič naj bi asimilirala stara boštva spodnje-ga sveta in je protipol dobremu, utelešenju zla (Ovsec,

kratka pripoved. Na koncu smo našli kar 30 pravljic. Med njimi so že znani in tudi mednarodni motivi, kar priča o tem, da so se folklorne pripovedi ves čas širile med ljudmi in da so nekateri pravljичni motivi stari. Šmitek meni, da je mitološko izročilo doživelo največje spremembe ob prehodu iz »svetega« v »posvetno« besedilo (torej iz mitosa v epos), kar se je zgodilo v obdobju pokristjanjevanja – tedaj so se spremenile mitološke lokalizacije, kronologije in genealogije, ohranila pa se je osnovna struktura dogajanja. Zapiše tudi, da so sporočila mitov lahko razumljena dobesedno ali simbolično, prav tako tudi pravljica, ki vsebuje arhetipsko plast doživljanja, kar znani psiholog Jung povezuje celo s kolektivnim nezavednim, torej naj bi bili nekateri pravljичni motivi ne samo zelo stari, pač pa del našega notranjega sveta, ki ga z razumom ne obvladamo (1988: 7). Tudi v naših pravljicah je moč slutiti mitološke osnove in spremembe, ki so se zgodile že v našem okolju. A razlago mitov prepuščava za to poklicanim. Za naš namen naj bo dovolj spoznanje, da je bilo naše okolje vedno odprto v svet, kar dokazujejo tudi prastari pravljični motivi.

Začenjajo se seveda s kamniško Veroniko, ki je najbolj prepoznaven pravljичni lik v našem okolju. Več variant Veronike govori o njeni skoposti in hudobiji, za kar jo zadene večno prekletstvo. Emilijan Cevc je zapisal, da nam v motivu pol žene pol robe (kače) in v imenu Veronika razkriva kot eno prvotnih jeder motiv ribe Faronike – Feronike (1958: 129). Gre za ribo Faroniko, ki nosi svet in se vključuje v svetovni kozmogonični kompleks (prav tam: 133). Krojepeva in Dapit (2004: 7) jo povezuje z mitsko kačo, ki nosi svet, kot so germanška kača Midgard, grška Hydra. Za naš konec je posebnost motiv divjih koz z zlatimi parklji, ki ga je pred več kot tremi desetletji zapisal Tone Cevc, ki navaja izročilo o gamsih z zlatimi parklji in izviru zlatega studenca, ki ga tudi analizira (1973: 79).

Več pravljic poznamo že iz drugih zbirk Glasovi ali različnih zbirk slovenskih pravljic, na primer motiv deklice, ki hrani kačo; šaljive živalske pravljice o volku, lisici in zajcu; pravljice o Jezusu in svetem Petru ter junji hoji po svetu; variante o treh bratih, od katerih jo najbolje odnese najmlajši in najbolj neumen oz. tisti, ki so ga za takšnega imeli. Posebnost je pravljica *Prav elca od unga sveta* (19), ki je varianta Trnuljčice:⁸ nek mladenič pade v jamo, na spodnji svet, kjer najde vse kraljestvo speče, kraljična pa ima v srcu zaboden nož. Ko ji ga potegne ven, kraljestvo oživi. Pravljica, po kateri je knjiga dobila ime, pripoveduje o pastirju, ki po naključju reši kralja pred mišjo nadlogo in je zato bogato nagrajen. Sicer pa v pravljicah na prvi pogled ni opaznih toliko posebnosti našega okolja, razen v Veroniki, ki je domovala na Malem gradu, in najbolj značilno zaznamuje veduto našega mesta, poleg tega pa je ta pol žena pol kača našla svoje častno mesto v mestnem grbu. Teško pa je določati domači kraj pravljice, vzrok je njena splošnost, saj se vedno začenja z nekoč in nekje. Pri določanju kraja je treba vedno pogledati literarne variante, vendar to niso zanesljiva dokazila (Stanonik, 2008: 49). Za pravljičnostjo se lahko skriva tudi stvarnost, saj je marsikaj, kar se nam zdi prav-

⁸ Povzeto po pogovoru z dr. Marijo Stanonik.

nih rok. V variantah povedke pa pride do spremembe osebe, ki kopačem prepreči priti do zaklada. V eni od variant (97) tako kopače zmoti neznan moški: »*Bili so že prepričani, da so našli zaklad. Ravno takrat je prišel mimo po poti nepoznan moški, ki jih je ogovoril. /.../ Kopači so bili prepričani, da je bil moški, ki jih je ogovoril, gotovo sam hudič in jim je s tem preprečil dvig zaklada.*« V drugi varianti (99) kopačem prekriža načrte žena: »*/.../ so v izkopani jami že videli svetleč zaklad, ko je mimo prišla žena od enega izmed sodelujočih kopačev ter možu rekla: 'Kaj le delaš tukaj, ko ti je doma vsa živina crnila v hlevu!'*« V tretji (95) neznanega moškega oz. ženo enega od kopačev zamenja farovška kuharica: »*Toda glej 'satansko prevaro'. V tistem hipu pa pridirja do njih farovška kuharica, vpjoča: 'Glejte, vi na gradu kopljete 'šac', v Šmartinu pa gori farovž in cerkev.'*« Pripovedovalček dober oz. slab spomin je ključnega pomena za proces folklorizacije. Tiste pripovedovalce in nosilce slovske folklore, po zaslugi katerih živijo povedke v vseh njihovih variantah, vsekakor odlikuje dober spomin. Da pa v procesu folklorizacije nastajajo tako živahne variante, ima včasih zasluge tudi nekoliko opešan spomin pripovedovalca. Pripovedovalec, ki se, včasih samo začasno, ne spomni več dobro poteka zgodbe, v pripoved vnaša konstrukte svoje domišljije ali elemente iz drugih zgodb, včasih pa delov zgodbe, ki jih je pozabil, ne nadomesti z novimi in pusti praznino. V prvem primeru je rezultat delnega pozabljenja nova varianta, drug primer pa povedko vodi v pozabo, saj se zgodbeni del krči in v naslednjem koraku folklorizacije morebitni pripovedovalec nima na razpolago niti osnovne zgodbe. Vse to kaže na razgibano življenje povedk, na njihovo množenje, spreminjanje in navsezadnje tudi ugašanje. Proces folklorizacije namreč skozi čas ustvarja mnoge variante pravljic in povedk, spreminja njihove zaplete, junake zgodb ter razplete prilagaja trenutnemu videju dogodkov ali poanti, ki jo želi pripovedovalec izpostaviti.

5 Vsebinska in motivna analiza

Zaporedje obravnavanih prikazov vsebinske in motivne analize zbranih folklornih pripovedi iz knjige *Čuden prečudež* sva utemeljili na zaporedju pripovedi iz knjige, za katero smo morali vso zbrano in zapisano gradivo urediti v vsebinske sklope. Koncept zaporedja posameznih vsebinskih sklopov in tudi vsebinski sklopi so bili plod pogostega strokovnega pretehtavanja med avtoricama in urednici zbirke dr. Marijo Stanonik. Odločitev za razporeditev te ali one zgodbe je bila velikokrat težavna, saj se v enem samem besedilu prepleta več vsebin ali celo žanrov. Na koncu smo vsa besedila razporedili v devet sklopov: pravljice, bajčne, strašljive, legendne, zgodovinske, socialne pripovedi, anekdote ter etnološke in šaljive pripovedi.

Pravljice

Pregled drugih knjig iz zbirke Glasovi, kamor spada tudi knjiga *Čuden prečudež*, nas navaja k misli, da je najmanj ohranjena in najteže najdljiva pravljica. To lahko povezuje z daljšo in bolj zapleteno pripovedno strukturo, ki je za spomin težja preizkušnja kot

Zgodbe o beračih in razočaranih ljubimcih, ki umrejo, že kažejo na to.

Razdelek s socialnimi folklornimi pripovedmi se začneja z otroštvom. Najprej se srečamo s podobo otroka oziroma mladostnika, ki mu starši različno razlagajo ali prikrivajo, kako pride na svet otrok: »Včasoh so otrokom zakrival, ne pa pərpovdval, tko kə dons vse pərpovdujejo. Jest sām bla sedəmnajst let stara, k je biv moj brat rojen, pa nisəm vedva, de je bla mama noseča.« (315) »V potok, so nam govorel, de təm not so dojenčki. V tistəh mehurčkəh notər. Pol smo pa hodil s palčkam bezat, če bi biv tam kakšən. De otroka voda pərnese!« (316)

Naslednji dve podobi sta srečen in nesrečen otrok. Prvi je zasmehovan in živi v nasilnem domu, polnem gorja: »Kə smo že bliz doma bli, təm k se križajo, k se gre na Sovinjo Peč, sta pa dva brata pəršla: 'Le čak, Koleča, dons jih boš pa dobiv!' Doma se glih preoblečəmo, pa pride najstarejš brat Janez, je pa pas odpel, me j pa tolk nabutu, de sām bla čist črna.« (322) Drugi živi svoje otroštvo v ljubečem domu ob prebiranju knjig in igri z vrstniki.

Nekajkrat srečamo tudi prevaranta in prevaranega. Prebivalce Novega trga so z oblubo, da bodo dobili denar, prevarali cigani: »In oče je šu ke pa jim je dal dva jurja, cgan so mu pa dnar dal. Un je šu dam in vas vesel, de bo vidu, kolk je tega dnarja not, al je res milijon. Je tist odpru, not so bli pa sam tak jurjə, sam po en stran narjen.« (330)

Da na parah človekova pot ni nujno končana, se izkaže v primerih, ko se pokojni nenadoma prebudi iz smrti: »Ko je bila hiša čisto polna ljudi, se je ta ženska na parah kar naenkrat dvignila. Malo je pogledala okoli sebe, ljudje pa so začeli bežati skozi okna, skozi vrata, strah jih je bilo!« (336)

Srečamo tudi podobo zapuščenega ljubimca, ki od žalosti umre: »On pride də né, ona ga je misləva ubjet pa puzdravt, jo je pa stran purinu! 'Najina veza je sedaj končana!' Umahniva je in padva mrtva čəz prəh, je tilnik zlumiva.« V ljubezni ranjeni mladenič pa naredi samomor in napove smrt svoji nekdanji izvoljenki: »Eden od tistih hudobnih fantov mu je prevzel dekle. Ko je on to izvedel in ko jo je srečal, ji je rekel: 'Zapomni si. Jaz se bom ustrelil, tebe bo pa strela ubila, ker si me zapustila.'« (338)

V spominskih pripovedih najdemo tudi podobo morilca. V dolini Črne so se možje dogovorili, da se bodo rešili svojih žena tako, da jih bodo ubili: »So bli trije bratje kmetje, en pa ni biv glih kmet. So se u gostilən dobil in so se med seboj zgovorlə. So se zgovorlə, de bojo u šestəh tednəh vsi žene uničlə.« (344)

Podobe ljudi z družbenega dna so raznolike. Od upokojene priljubljene učiteljice, ki je svoja pozna leta preživljala v hiralnici, do beračev, ki so na svoji poti pristali iz različnih razlogov: »Bil naj bi iz bogate hiše in se je šel v mladih letih učiti za župnika. V zadnjem letniku je še z nekom drugim pretepel profesorja in so ju izključili iz semenišča. Od takrat naprej pa je beračil. Hodil je tudi pozimi bos, da je imel kožo na nogah čisto spokano.« (347)

Anekdote

V spomin so se najbolj vtisnili posebni ljudje s posebnimi darovi na eni strani, na drugi pa kamniški originali ali posebneži in berači. Prav o beračih sva imeli avtorici zbranih zelo veliko spominov, vendar jih vseh nisva mogli uvrstiti v knjigo. To kaže na dejstvo, da so ljudje ob njih doživljali bodisi empatijo bodisi nelagodje, saj so bili ne samo revni, drugačni in zanemarjeni, pač pa nekateri tudi v vedenju in ravnanjih čudaški.

S posebnim spoštovanjem se spominjajo duhovnika Jurija Humarja, ki je imel posebno moč zdravljenja, prav tako nekateri iz njegove rodbine. Globoko v kolektivno zavest pa je zasidran Svatenškov Johan ali Mali Bog, ki je imel menda dar napovedovanja. Njegove prerokbe so postale zelo znane in ljudje še danes pritrjujejo njegovim napovedim, češ res je tako, ali pa dodajo razlage njegovim pitijsko obarvanim besedam.

Etnološke pripovedi

V etnološkem razdelku so podobe človeka povezane predvsem z njegovim odnosom do dela in z verovanjem.

Otroci verjamejo, da na Miklavžev večer darila zares prinese sam Miklavž: »Mi smo vedl, de mama peče piškote, sam smo tolk verjel v Miklavža, de smo verjel, de tud piškote Miklavž pərnese, de j to svetnik in de pərnese to in fertik.« (386) Starejši se oblečejo v parkeljne in se odpravijo od hiše do hiše ter preizkušajo otroke v molitvi: »Roščov Peter se j napravu v parkəlna. Je narobe obleku kožuh pa j hodu po hišah s ketno. On je biv kot parkəl. Pol en drug se j pa napravu v Miklavža. Po so pa takrat hodil ker ene par dni pred Miklavžam, največ pa na predvečer.« (387) Skozi vse leto je človek tesno povezan z verskimi običaji. Treba pa je dodati, da so po Kuretovem mnenju parkeljni ali hudiči še ostanek animistične stopnje človekovega razvoja, ko je zimski čas doba duhov, saj se na zemljo vračajo duhovi rajnih. Razni našemljenci so svoj čas predstavljali duhove prednikov in demone rasti, ki so dobili v obhodu sv. Miklavža krščanski obraz in so postali parkeljni, ki so kaznovali poredne otroke (Kuret, 1989a: 223).

Človek pa je tudi vraževeren: »Pravjo: če češ slišat, kugá žvina guvari, de morš na svet večer ob povnoč od prapota səme dat v varžet. Pa vse slišəš, kugá se kra ve puğovarjajo, kva se žvina puğovarja.« (397) »Včasoh so pravlə, de tist, kə hišo vahta, kə grejo drug k polnočənc, da če gre ukrog hiše, de vse vid, kugá bo druh let. Edən je pa sebe vidu na parah.« (398) Kuret navaja, da je po vsej Evropi razširjena vera, da v sveti noči živali govorijo in da se pogovarjajo, kaj se bo zgodilo v naslednjem letu (Kuret, 1989a: 331).

Vseskozi je prisotna podoba delovnega človeka, tesno povezanega z domom in zemljo. Končanemu opravilu sledita sprostitiv in druženje: »Vse sorte je bvó. Smo gnoj nusil, prst nusil, kist, ənket pər enmu ənket pər enmu. Po zvəčer, zvəčer so pa na večəh mestəh pləsal. Prəh so prst nusil pa gnoj nusil, po so pa pləsal. Kóla j bvó.« (411) Priložnost za druženje je bila na vasi tudi smrt. Pokojnik je ležal na svojem domu in sorodniki ter vaščani so ob njem bedeli tudi dve noči: »Smo krupil včasəh, ni blo večc, vse sorte vice smo pravlə pa ... Zdej, če j bəl tak, če j biv starejši, so pel pa vice gu-

Cerkev svete Ane med gradnjo. Ilustracija Mojca Fo Sekulič.

vórlə pa vse štorije, kuko j blo məd vojno pa take stvari. Če j pa kər bəl tak, da j mav mlajši, tist so pa pol mav bəl mulil pa bəl kulturnə se ubnašal. Če j pa en sam biv, pa da j stər biv təmļa ke čez osəmsət let, to j blo pa bəl živahnə. Tuki ubičajno nismo, mel so pa vse sorte, v Pudgórrjə so rihtarja təvklə.« (426)

Šaljive pripovedi

Podobe šaljivega, hudomušnega človeka srečamo v razdelku šaljivih folklornih pripovedi. »Spravu se j tud enkət u hruško, po j pa skuviku kə sova. Poj pa əldem ni blo všəč, ker skovik sove ponazarja, de bo ker v žlaht al pa v vas uməru. Poj so pa enmo Vovkovmo reklə: 'Jože, pejt dol, v hrušk skuvika.' Bla j pa mesečna noč, on je ke pəršu. Je pa Dulinšək vidu, je pa djav: 'Joža, sej ni sova, to sām jest, de novš strelu!' On je biv za štose. En Dulinškov. Boh ve, kdaj je že uməru. To mi je Štefan pravu.« (477) Prisotne so tudi podobe lokalnih junakov in njihovih dogodivščin. Eden izmed njih je Grkman: »Enkət səm biv na straž, bó je pozim. Bliz mene so tlil vovkovə, pa me j gratov strah pa səm zlezu na drevu. Na dreves səm se spomnu, də səm pozabu pušo, pərsvonəno pər dreves. Kva naj pa zdej? Ja, nəč, uscav səm se na kopit puše, kə j curk zmrznu, səm pa ohka pušo po ledə k seb potegnu.« (479)

Veliko šaljivih dogodkov je pospremljenih z alkoholom, posebno v moških družbah, kot je lovska: »Večkat smo lumpal, ənket smo šlə pa tud, k smo gor jagal, smo šlə dumu, smo pa na Kučəvəm, tle k sta dve hiše, ta zgorən pa ta spodən Kučəvar, smo pa təm lumpal, smo se pa tud mal napil šnopsa pa tko naprəj. In je biv ... smo mel pa engə modərga jagra, kər je zmeri nəš

upuzarju, də je treba pər pjač merco met, de se preveč ne napijəš. On se je pa takət pa napiv tle per ta zgorənu Kučəvarju, k je šu dam, je šu ud Kučəvarja, ke prot Selom je pa ena ozka steza pa taka, strma, səj veš, pər ke na dulino pa to. Ti, in je təm šəv pu stez ke in je pud pót padu, ne. In je kómi vən pəršu! In pol so, so ga obdolžlə, da je merco zgubu!«

6 Zaključek

Posebno vrednost dodajo zgodbi še osebnostne razsežnosti pripovedovalcev. Nekateri so dodali svoje razlage. Tako si pripovedovalec razlaga dejstvo, da je bilo še pred drugo svetovno vojno veliko pojavov v zvezi s čarovnicami, ki so po vojni izginili: »Tega je blo še pər drugo svətvno vojno ugromnə, də so bli ljudje pol prepričan, da s tem, kə je blo tok teh detonacij, ud təh bomb, ud tega groma v zraku in vsəga, s tem so čarovnce enostavno izginle ...« (76) Druga pripovedovalka si njihovo izginotje razlaga drugače: »Danes je to drugače, sede v avto, pa coprnice ne pridejo zraven.« (77) Ena od pripovedovalk čarovnice razlaga z dejstvom, da so bile to izobčene ženske ali pa tiste, ki so imele nezakonske otroke, saj je bil to »včasəh greh, še pa šel.« (90). Zanimiv je preblisk spretne pripovedovalke pravljice Lisica je šva v Gorjance (16): »Naveličava se je, men se zdí, po Thin, je zveva pot, de bi šla v Gorjance.« Subjektivnost dodajo pripovedovalci s svojimi refleksijami, s katerimi poudarjajo svoje doživljanje: »Jest tle zmeri zəjokam, mama mi je pərpuvədvala to zgodbo.« (184) Ali ob zaključku socialne povedke, ki pred nami razgrinja pretresljivo zgodbo o odraščanju in nerazumevanju: »Pol səm se pa poročila, səm bla pa spet dekla. Zdej, kje mož umrl, səm pa gospa.« (322)

Tudi v zgodovinske dogodke se vpleta pripovedovalčeva refleksija ali njegovo stališče: »Kamənk je biv včas dərgačən. Zdej pa ne vem, zakuga je tko pusto.« (296)

Naletimo tudi na tradicionalne zaključke: »No, poj pa konc. Po səm šva pa jest dam!« (16) Ali: »Sam po pa jest ne vem, po səm šla pa spat!« (29)

Sodobnost se z besedami ali refleksijami prepleta z izročilom tudi v naših povedkah. Pripovedovalec pravi, da ni rečeno, da so ljudje »nakladali«, torej si izmišljevali (132), k malograjski Veroniki je šla kar delegacija, ki se je »skəp zbrala« (1), po vojni pa so bili mladinci »umvadincə«, kar po gorenjsko pomeni omladinci (306). Da pa sodobni čas ne prinese samo dobrega, kar so lahko tudi zmrzovalne skrinje, pač pa tudi razrahljane vezi, nam pove pripovedovalec takole: »Zdej je pa vse mal čudən, kukər de je vse skəp pər Merkatörjə.«

Literatura

- CEVC, Emilijan, 1958: Veronika z Malega gradu. V: *Kamniški zbornik*, 4, 111–145.
- CEVC, Tone, 1973: Pripovedno izročilo o gamsih z zlatimi parklji iz Kamniških Alp. *Traditiones*, 2, 79–86.
- CEVC, Tone, 1974: Okamnela živa bitja v slovenskem ljudskem izročilu. *Traditiones*, 3, 81–112.
- CEVC, Tone, 1993: *Velika planina : življenje, delo in izročilo pastirjev*. 3., dopolnjena izd. Ljubljana: samozal. T. Cevc, Inštitut za slovensko narodopisje Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti.
- CEVC, Tone, 2009: Opombe in komentarji. V: *Veronika z Malega gradu : kamniške povedke in pravljice*. Kamnik: Matična knjižnica Kamnik.
- DAPIT, Robert, KROPEJ, Monika, 1999: Bajna bitja narave v slovenskem ljudskem pripovedništvu. V: *Visoko v gorah, globoko v vodah : velikani, vile in povodni možje*. Radovljica: Didakta.
- GRIČNIK, Anton, 1995: *Noč ima svojo moč, Bog pa še večjo : Pohorje pripoveduje*. Ljubljana: Kmečki glas. Zbirka Glasovi, 8.
- HADALIN, Jelka, 1994: Folklorna pripoved – od pripovedovalcev k bralcem, *Traditiones*, 23, 161–176.
- KURET, Niko, 1989: *Praznično leto Slovencev : starosvetne šege in navade od pomladi do zime*. Ljubljana: Družina. 1. zvezek.
- KURET, Niko, 1989a: *Praznično leto Slovencev : starosvetne šege in navade od pomladi do zime*. Ljubljana: Družina. 2. zvezek.
- MATIČETOV, Milko, 2000: K novi izdaji slovenskih pravljic. V: *Slovenske narodne pravljice*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- MATIČETOV, Milko, 1956: Ljudska proza. V: *Zgodovina slovenskega slovstva*. Ljubljana: Slovenska matica.
- PODBREŽNIK VUKMIR, Breda, KOTNIK, Irena, 2009: *Čuden prečudež : folklorne in druge pripovedi iz Kamnika in okolice*. Celje: Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba. Zbirka Glasovi, 37.
- STANONIK, Marija, 1991: Etnolog in domači kraj. *Loški razgledi*. 171–184.
- STANONIK, Marija, 2001: *Teoretični oris slovstvene folklorne*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- STANONIK, Marija, 2008: *Interdisciplinarnost slovstvene folklorne*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- ŠMITEK, Zmago, 1998: *Kristalna gora : mitološko izročilo Slovencev*. Ljubljana: Forma 7.
- VERONIKA z Malega gradu : kamniške povedke in pravljice. Izbrle in uredile Breda Podbrežnik Vukmir, Maja Šinkovec Rajh, Andreja Štorman Vreg; ilustriral Kostja Gatnik; opombe in komentarji Tone Cevc. Prenovljena in dopolnjena izd. Kamnik: Matična knjižnica, 2009.

Rokopisi

- HVALE, France: *Na Sela gremo*. Tipkopis.

Oris zbiranja in vsebine slovstvene folklorne v kamniški občini za knjigo *Čuden prečudež: podoba človeka skozi folklorne pripovedi*

Povzetek

Članek prikazuje podobo človeka v kamniški slovstveni folklori, ki sta jo avtorici spoznali ob zbiranju, urejanju in objavi pripovedi za knjigo *Čuden prečudež*, ki je leta 2009 izšla v zbirki Glasovi (Celjska Mohorjeva družba) kot 37. po vrsti. Z besedo kamniško mislimo na celotno področje kamniške občine in ne zgolj na območje mesta Kamnik. Glasovi objavljajo folklorne pripovedi s slovenskega govornega področja. Pobudnica in dolgoletna urednica te zbirke je dr. Marija Stanonik. V knjigi je zbrano gradivo, ki so ga po ustnem pričevanju zapisali različni zapisovalci v zadnjih 30-ih letih, največ gradiva pa sta zapisali avtorici Breda Podbrežnik Vukmir in Irena Kotnik, ki sta gradivo tudi uredili in pripravili za objavo. Pripovedi, ki so zbrane v knjigi *Čuden prečudež*, ohranjajo kulturno dediščino Kamnika in okoliških vasi, prikazujejo materialno, socialno in duhovno kulturo daljnih in tudi bližnjih prednikov. Izražajo zgodovinsko zavest ljudi, tako osebno kot kolektivno.

V članku avtorici skušata prikazati predvsem motiv človeka, njegovega doživljanja in reflektiranja na okoliščine, kakor se to izraža v folklornem gradivu. Folklorizacija je prinesla mnoge predelave prvotnih mitskih elementov in motivov folklorne pripovedništva, v čemer se odraža posebnost lokalnega okolja. Pomembni pa sta dve spoznanji. Prvo je, da arhetipski elementi kot različice mednarodnih elementov kažejo na to, da je bil naš geografski prostor ves čas odprt in prehodan. Drugo pa je, da je tipično okolje vplivalo na življenjske okoliščine, te pa na vsebino in različice pripovedi, ki so se ustno širile med ljudmi.

V članku se avtorici dotakneta prikaza njunega dela, ki je bilo razpeto med terenom in kabinetom in pri katerem sta naleteli na vprašanje folklorizacije – kako nastajajo in se širijo ter »oprijemajo« različice motivov.

V vsebinski in motivni analizi pa prikazujeta podobo človeka. Sledita razporeditvi gradiva iz knjige, kjer so pripovedi razdeljene v naslednje razdelke: pravljice, bajčne pripovedi, strašljive, legendne, zgodovinske, socialne, anekdote, etnološke in šaljive pripovedi. V pravljicah se dotaknemo mitskih elementov, v bajčnih so sledi subjektivnega že močnejše, na kar kažejo na primer podobe coprnice, zanimivi so tudi odzivi na nadnaravne dogodke, kar naj bi bila tudi divja jaga. V strašljivih pripovedih se človek sooča s silovitostjo narave v prvinskem elementu in se zaveda svoje ranljivosti, tudi tukaj priznava nadnaravno, čeprav pa se nekateri znajo soočiti tudi s prihajajočo smrtjo kot sestavnim delom življenja. Legendne pripovedi kažejo na močne krščanske korenine in strah pred presežnim, kar najbolj nazorno kažejo razširjene pripovedi o skrunitvi razpel ali križev ter kazni, ki so doletele skrunitelje. Zgodovinske pripovedi kažejo naše prednike v različnih zgodovinskih obdobjih, tokrat pa se podobi človeka pripišejo še nekatere druge osebne lastnosti: pogum, iznajdljivost, nagon po preživetju, šaljivost in strašne preizkušnje v vojnem času. V so-

cialnih pripovedih slikamo človeka skozi njegova življenjska obdobja in v različnih položajih, skušali pa smo zajeti tako podeželske kot mestne motive. Anekdote kažejo ljudi, ki so se vtisnili v spomin: prerok Svatenskov Johan, duhovnik in zdravilec Jurij Humar, berači, posebneži. Etnološke prikazujejo navade prednikov od miklavževanja dalje, njihovo vraževerje pa tudi navezanost na dom in druženje. Šaljive so na koncu in kažejo človeka v njegovi svetli podobi, kot hudomušnega človeka, ki bodisi pripoveduje nenavadne zgodbe iz prve svetovne vojne ali pa svoje lovske dogodivščine.

Vse to podkrepita s tipičnimi pripovedmi iz knjige, zapisanimi v narečnem jeziku.

Collecting the Information and Other Materials about the Kamnik Municipality Literary Folklore for the Literary Work *Čuden prečudež: the Image of a Man through Traditional Folk Tales*

Summary

The article presents the image of a man in Kamnik literary folklore based on the folk tales the two authors collected while gathering material for the literary work *Čuden prečudež*. It was published in 2009 in the collection of Glasovi (Celjska Mohorjeva družba), which specializes in publishing Slovene folk tales. Dr. Marija Stanonik is the initiator and has been an editor for many years. This literary work is a collection of folk tales written over the past 30 years based on oral tradition. The materials were organized and revised by the two authors, Breda Podbrežnik Vukmir and Irena Kotnik, who put down most of the tales themselves. Folk tales, gathered in the book *Čuden prečudež* preserve the cultural heritage of Kamnik and the surrounding villages since they depict the material, social and spiritual culture of our forefathers. They express the personal and collective consciousness of the people living in these areas.

The authors' main goal is to present the motive of the people, their experience and reflections on the conditions they lived in, as expressed in the folk tales. The oral tradition brought many alterations to original mythological elements and motives of folk tales, which reflect in the peculiarity of the local environment. The detailed comparison of many stories brought the authors to the recognition that the archetypical elements as varieties of international elements point to the fact that our geographical position was highly transitional. The typical surroundings and environment influenced the locals and thus the contents of the oral tradition.

The authors also came across an important question of folklorisation – the way certain motives are spread and grasped.

The folk tales in the book are organized as follows: fairy tales, myths, horror tales, legends, historical tales, social tales, anecdotes, ethnological and humorous tales. Fairy tales have several mythical elements. Myths carry traces of subjectivity where images of witches and supernatural beings are present. Horror stories mostly present the fierce power of nature compared to the vulnerability of human beings and

Knjige Janeza V. Valvasorja Slava vojvodine Kranjske (1689), diateka Medobčinskega muzeja Kamnik

Nekoč je bilo jezero

Kamniški kolektivni spomin in identiteta mesta

*Čas ne teče, temveč traja in se ohranja;
to spominu omogoča,
da potuje v nasprotni smeri iluzornega toka časa.
Spomini se ohranjajo prav zaradi materialnega okolja,
ki nas obdaja.*

Maurice Halbwachs, *Kolektivni spomin*, 2002

V letu 2009 smo praznovali 780-letnico, odkar je bil Kamnik omenjen kot mesto. Vse leto so tekle prireditve. Tako je tudi Društvo sv. Jakoba povabilo mene, knjižničarko, da novembra pripravim literarni večer z naslovom *Kamnik v literarnih delih (Kamničanov)*. Iz obilne bere spominske proze in lepe književnosti sem izbrala precej odlomkov in jih skupaj z bralci Tone-
tom Ftičarjem, Anžetom Slano in Ano Nušo Gregorič povezala v mozaik. Kje sem iskala? Pregledala sem domoznansko zbirko v Matični knjižnici Kamnik, upoštevala bibliografijo, objavljeno v *Kamniškem zborniku XIII (1996)*, se pogovarjala, klikala po spletu, pisala znancem. Hvala vsem, ki ste mi pomagali. kateri motivi opredelijo mesto Kamnik? Pojavlja se jih več (Veronika, Mali grad, jezero, mestne ulice, prebivalci, originali, vojni čas, okolica mesta, gore). Za predstavitev na literarnem večeru smo izbrali vsakega nekaj, z odlomki smo predstavili pahljačo čustev, odnosov, pogledov, spominov.

Ko sem se lotila pisanja članka, sem imela na izbiri dve poti. Ali nadaljevati, kjer je končal Emil Cesar, ki je v preglednem članku *Kamnik in okolica v sloven-*

ski književnosti (Kamniški zbornik, 1958) že predstavil starejše avtorje, ali slediti vzoru Emilijana Cevca, ki je isto leto objavil vse variante pripovedke *Veronika z Mallega gradu (Kamniški zbornik, 1958)*.

Odločila sem se, da večjo pozornost posvetim enemu motivu – motivu (Kamniškega/Malograjskega) jezera. Pregledala sem dostopne inačice pripovedke, prebrala, kaj o geološki preteklosti kamniške pokrajine pravi znanost in se spraševala o simbolnih pomenih motivov. Kot geolog razbira daljno preteklost iz kamnin in njihove oblike, kot arheolog iz drobnih predmetov sklepa o načinu življenja, tako pozorni bralci, opremljeni z vedenji iz literarne zgodovine in teorije, sociologije, etnologije, antropologije, poskušamo razbrati, kaj nam pripovedovano in zapisano izročilo sporoča o preteklosti prebivalcev Kamniškega, pa tudi kaj sporoča nam tu in sedaj.

Dominantna figura kamniškega grba je skopušna grofica Veronika, nesrečna, zakleta pol kača pol ženska, toda v spodnjem delu sta kar dva zmaja. Se kdaj sprašujemo, kaj za mesto in njegovo identiteto pomenijo zmaji? Ognjena bitja, živeča v jezerih in ob izviri. Kaj simbolizira jezero? Kdo je vitez Vrtomir, vitez, borec, ki mu pomaga starčkov svet in čudežni prstan, da premaga zmaja in reši prihodnost družine?

Moj zapis je esejističen, ni interpretacija ali poglobljena analiza. V času svetovnega spleta in množice razdrobljenih informacij ponujam v branje odlomke različnih inačic povedke o jezeru, citate iz geoloških razprav in »definicije« simbolov. Odgovore poiščite sami. Odgovori so vaši. Dovoljeno diagonalno branje, preskakanje, vračanje k odlomkom, raziskovanje navedenih virov.

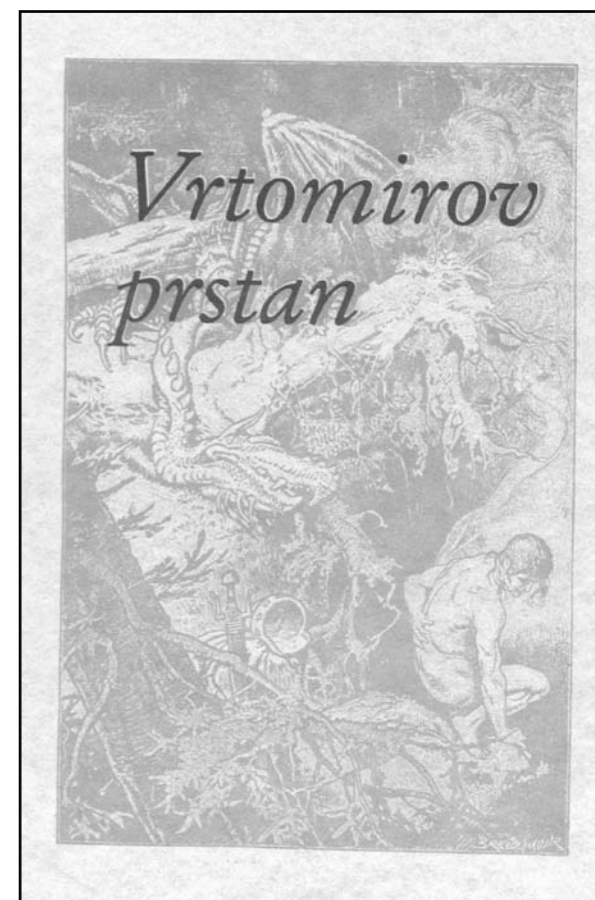
Prvi predstavi Kamnik Valvasor v *Slavi vojvodine Kranjske* pred tristo leti. Že v drugem, tretjem odstavku zapiše pripovedko, ki se v slovenskem prevodu M. Rupla sliši takole:

Fotomontaža Malograjsko jezero. Avtor Primož Zupan.

Naslovnica Vrtomirov prstan, 1937

jezika v jezik vse do današnjih dni? Smo potomci človeka z rezilcem, ki je lovil mamute – tudi v izročilu, pripovedih, je veriga od ust do ust sklenjena?

Kako pa se je pletla literatura, zapisana beseda? Kamniški avtorji so zapisovali povedke, poustvarjali na znane motive in povečevali svoj kraj posebej v 2. polovici 19. stoletja, v času iskanja identitete Slovencev in seveda posledično v času iskanja identitete Kamničanov.

Jakob Alešovec je prvič izdal prozno delo *Vrtomirov prstan ali Zmaj v bistriški dolini* leta 1867, nato je z malenkostnimi spremembami izšlo še pet ponatisov (1881, 1893, 1899, 1906, 1937). Kar sedemdeset let ponatisov, neštete priredbe za gledališče. Generacije so napajale svoj spomin in svoje čutenje. Besedilo navajam iz šeste izdaje, ki jo je leta 1937 obnovil Andrej Pogačar in v uvodu zapisal: **Tole pravljico je v svojih mladih letih v okolici Kamnika slišal in pozneje tudi zapisal pisatelj Jakob Alešovec.**

Prelepo je mesto Kamnik ... **Nekdaj je bilo tam, kjer zdaj stoji mesto Kamnik, veliko jezero, ki je pozneje predrlo breg med Malim in Starim gradom ter se razlilo po širnem polju. Nad jezerom vrh strmega hriba je stal mogočen grad, čigar razvaline še sedaj kljubujejo vremenu in vetru. Tu je nekoč gospodoval silovit in neusmiljen graščak Hinko. — Pod gradom tik jezera je stala kočica starega Bogomila, ki je že veliko let v svojem čolničku prevažal popotnike čez širno jezero. Ni se bal ne slabega vremena in ne viharjev .../ Nekega večera, pozno je že bilo, je divjala**

grebenu. Vse kaže, da je mogla to dolino ustvariti edino Nevljica, ki ji je nakopičeni prod onemogočil neposreden dostop do Kamniške Bistrice in je bil zato njen tek odmaknjen proti jugu. Zaradi tega je bila prisiljena vrezati si svojo strugo in je tako polagoma ustvarila bistriški vzporedno dolino. V teku nadaljnje razvoja pa sta se Nevljica in Kamniška Bistrica tako približali, da sta se naposled združili. Pravzaprav je Nevljica Kamniško Bistrico pretočila vase ...

Ko so spomladi 1938 kopali pri regulaciji Nevljice precej globoke jame za opornike novega mostu, so naleteli tam na debelo plast sivice. Ta nedvomno dokazuje, da se je v Logu razvilo v tisti dobi jezero, ki je obsegalo ves nižinski prostor in se potemtakem raztezalo ob spodnji Nevljici med Vrhpoljem in Kamnikom. Pogrezanje in s tem ojezeritev Loga se je izvršila v würmski dobi. /.../ Koliko časa se je vzdržalo jezero v Logu, ne vemo. Vsekakor pa moremo trditi, da je bilo v postglacialni dobi tam še plitvo jezero in da se je na njegovem dnu tedaj izločal barski ali jezerski železovec. /.../ V zgodovinski dobi je bil Log samo zamočvirjen, edinole ob večjem deževju ga je zalila voda, ki je včasih kmalu odtekla, včasih pa obstala tudi za dalj časa. Morda misli Valvasor prav na to jezero, ko pravi, da je bilo na kraju zdajšnjega Kamnika baje jezero, ki se je odtekalo po šutenskem klancu. (Rakovec, 1958: 5–32)

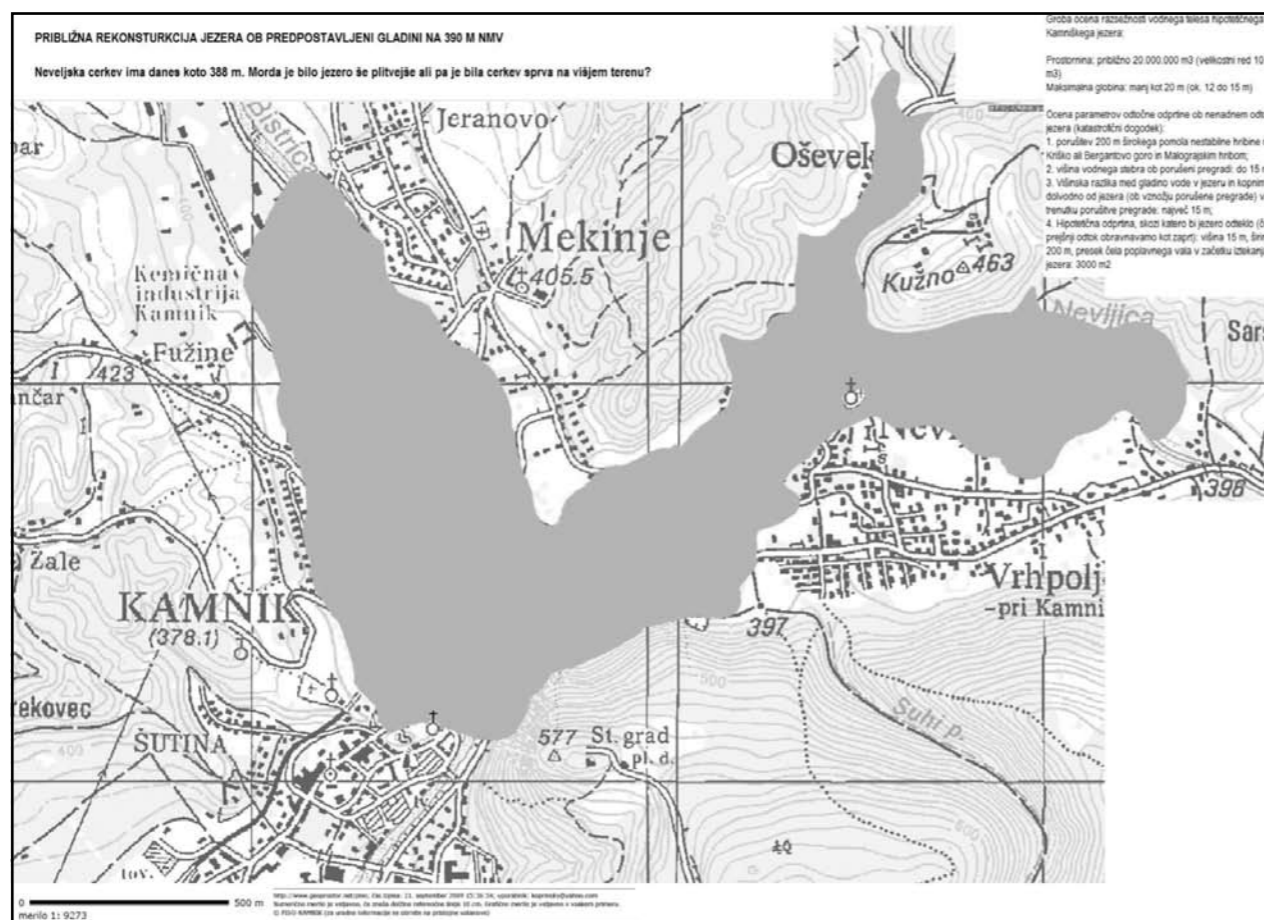
Tudi arheologi so raziskovali in ugotovili:

Paleolitik. Pri regulaciji Nevljice in gradnji mostu je bila odkrita leta 1938 plana paleolitska postaja. Poleg znanega mamuta, ki je posrečeno rekonstruiran v Naravoslovnem muzeju v Ljubljani, poznamo od tu tudi mikrolitsko rezilce, ki se ga običajno dobi v razvitem aurignacienu. Kasno datacijo v okviru mlajšega paleolitika nakazuje tudi prisotnost severnega jelena. Tako je paleolitska postaja v Nevljah očitno mlajša kot visokogorska Mokriška jama in sodi najverjetneje v drugi interstadial (toplotni presledek) zadnje würmske poledenitve (Würm II/III) **absolutno v čas pred okoli 50000 leti.** (Gabrovec, 1965: 90)

Postojanka je torej živela po koncu prvega interstadiala. Tudi kulturno govori za mlajši čas. Majhno mikrolitsko rezilce, ki je edini kulturni inventar neveljske postaje, **so včasih razlagali kot aurignaško. Danes, po odkritju številnih novih kraških postaj, ga tolmačimo bolje v okviru tardigravettiana, kulture, ki je v našem prostoru značilna za čas francoskega solutrénena in magdaléniana.** Na koncu je morda treba še povedati današnja naziranja glede absolutne starosti. Če smo pred 15 leti zapisali mnenje strokovnjakov: 80000 let za Potočko zijalko in Mokriško jamo in 50000 za Nevlje, so danes mnenja predvsem na podlagi C 14 meritev nižja. **Raziskovalci mislijo pri prvih dveh postajah na starost 30000 in pri zadnji 20000 let.** (Gabrovec, 1985: 6)

Tisti, ki prisegate na splet, pa si oglejte <http://www.youtube.com/watch?v=JZgsTcx3auo> Verene Vidrih Perko.

Arheologi mislijo, sodijo, sklepajo in obdobje zamikajo čedalje bližje našemu času, se pa ujamejo v sodbi z geologi – jezero je bilo, ob jezeru je bival homo sapiens, misleči človek. Sprašujem se le, ali se je informacija o jezeru prenesla iz govornice v govornico, iz

Zemljevid – meje (domnevnega) jezera. Avtor Primož Zupan.

Kjer stoji danes mesto, **je baje bilo nekoč jezero.** Še pred nekaj leti so na obzidju, na tako imenovanem Malem gradu, videli železne obroče, ki so jih rabili za privezovanje ladij. Jezero se je baje odtekalo tam, kjer gre pot iz mesta v predmestje, Šutna imenovano, k farni cerkvi. Kjer pa teče danes reka Bistrica, je bilo, pravijo, jezero tako visoko, da je Mali grad ležal spodaj ob vznožju gore; ta gora da je bila takrat eno, pozneje pa da se je razcepila na dvoje, ker se je utrgal strahovit oblak. Na ta način sta se ločila bratska gradova Mali in Stari grad. Po starem pripovedovanju je tedaj jezero preplavilo mengeško polje, odneslo samostan med Mengšem in Holmcem ter posejalo polje s toliko kupi kamenja. **Meje jezera postavlja staro izročilo k cerkvi v Nevljah, ki je posvečena sv. Juriju, pa jo še danes mnogi imenujejo Sv. Jurij ob jezeru; tu je bila nekoč, pravijo, tudi pračara.** (Valvasor, 1994: 250)

Do druge svetovne vojne so v arhivu frančiškanskega samostana hranili nekaj let starejši rokopis, pisan v italijanščini. Besedilo je razbral in prevedel France Stelè.

Kamniško mesto je zelo staro, v poganskih časih so bili (tod) trije gradovi, mesta pa ni bilo; na kraju, kjer je danes mesto, **je bilo veliko jezero, ki se je raztezalo od Kamnika do okoliških hribov.** Od omenjenih gradov pa je bil eden na večjem, drugi na manjšem hribu nad mestom, tretji pa na mengeškem hribu. V njih so prebivali trije malikovalski bratje, ki niso bili nikoli složni; vedno so se klali in spopadali med seboj. Končno se je v tem kraju zakotil **zmaj, ki se je tako močno premikal, da je razbil razvotljeno goro, ki je**

zadrževala jezero, in to se je razlilo pa polju okoli hriba, zmaj pa, ki mu je zmanjkalo vode, je na polju poginil. Nato je na mestu, kjer je bilo jezero, nastal lep in prijazen kraj, kjer so zgradili mesto, in ko so prišli učenci sv. Mohorja in Fortunata, so sprebrnili tamošnje prebivalce h krščanski veri. Ko so ti videli lepi čudež, so po vzoru mesta Berita izbrali za zavetnico sv. Marjeto, da bi bili rešeni zmaya .... V času pa, ko se je razlilo jezero, je ostalo v tem gradu le eno dekle z imenom Veronika.

Relatio notabilium Conventus Camnicensis data Illustr. Domino Baroni Ioanni Waikiardo Valvasor Die 27. Augusti 1684 (Cevc, 1958: 141, Hrovatin, 2007: 108)

Oba primera kažeta, da je izročilo, spominjanje in pripovedovanje, krožilo v več inačicah. Valvasor v tiskani verziji previdno zapiše, da je baje bilo nekoč jezero, neurju pripiše izlitje, pa tudi čas opredeli – v Mengšu naj bi že bil samostan. Rokopis pomakne jezero v predkrščanski čas, izlitje jezera pa povzroči mitično bitje – zmaj. Kako brati, kako razumeti pomene ene in druge povedke?

Raziščimo še, kaj o morebitnem jezeru pravi znanost. Pa dajmo prednost preučevalcem kamnin. Geologija ugotavlja na podlagi vrste kamnin, da je ob spodnji Nevljici jezero bilo.

Marsikdo si je že zastavil vprašanje, kako je mogla nastati kratka predorna dolina med Malim in Starim gradom, ko je vendar v neposredni bližini bilo dovolj prostora za rečno strugo po znatno manj odpornem

Zakleto jezero.

(Po kameniški bajki.)

uj me, Vitovec, o lopov,
 S smrtjo kaznil te je Bog
 In za sto krvavih ropov
 Te Sodnik obsodil strog!
 Da za tabo v boj sem stopal,
 Da za tabo zgal, prisiljen ropal,
 Pahnil si me v tmo podzemno,
 V ječo hladno, večno temno.
 Štirkrat pet sem let presedel,
 Poblede mi je obraz:
 Nihče ni za mene vedel,
 Za nikogar nisem jaz.
 To življenje sem preživel —
 Prost sem, toda blede, osivel;
 In ko hodim tod otóre,
 Tvojih oproščen okov,
 Ta pogled mi več ne more
 Najti doma, ni grobov!
 Kočo belo rad bi zrl,
 Zrl tolmuna bi globel,
 Čul pozdrav iz ljubih grl,
 Drage svoje bi objel — —
 A okrog in krog dolino
 Krije jezero temno,
 Onstran hriba pa v globino
 Šumen slap grmi na dnó. —

Gora nosi zadnje žare,
 Zemljo tih objema mrak,
 Ko obmolkne in otare
 Tožno solzo si možak.
 Tajen glas pa zašepeče:

»K vodi, k vodi sém ne hodi«,
 V trstju dalje mu trepeče:
 »Sém ne hodi k vodi, k vodi!«
 Zadržti telo mu velo,
 Groza mu prevlada bol,
 In čez trato osamelo
 Pohiti ob slapu v dol.
 A ko beg ustavi svoj,
 Vidi kočó pred seboj.

Sprejme samotar ga svet,
 Prenočišče mu pripravi
 Od hvaležnosti navnel,
 Vso povest mu mož izjavi. — —
 Poln spominov z roko velo
 Samotar pokrije čelo:
 »Kaj mi praviš, kaj mi deš,
 Da ni najti moč sinú,
 Kje doma si, več ne veš
 In o ženi ni sledú?
 Le ostani mož pri meni,
 Jaz povem ti o obeh:
 Vem o sinu, vem o ženi,
 Vem, da si na rodnih tleh.«
 Zablesté možu oči
 V ognju živega plamena:
 »Dej, govori, kaži mi,
 Kje živita sin in žena!«
 »Vmiri se«, mu stavec dé,
 »In poslušaj zgodbe te!
 Ni mi mari zlobni svet
 Let samotnih že deset;

Anton Medved: Zakleto jezero. Dom in svet, 1890.

Nekoč je bilo jezero

Naše mesto je staro. Zelo staro. Nekoč ... Vse to so nam pripovedovali v šoli, mi pa smo poslušali, prevzeti od skrivnostne davnine, in nič nas ni bilo treba opominjati kakor pri vajah s poštevanko ali pri lepopisju. Toda izročilo o preteklosti je seglo dlje. Nekoč je bilo tu jezero ... Ne kakršnokoli jezero, ne kar nekakšna mlaka. Ležalo je sredi gozdov, bilo je globoko, da mu ni bilo videti dna, bilo je temno modro, gladina pa je bila svilnata, če si potopil vanjo veslo, so se zarisali na njej krogi. ... Bili smo zaljubljeni v svoje jezero in žal nam ga je bilo, ker je odteklo. V šoli so nam pripovedovali, da je bilo nekoč silno neurje, da se je utrgal oblak in je jezero hudo naraslo. Takrat so si divje vode izkopale prehod med Malim in Starim gradom, preplavile mengeško ravnino, odnesle samostan, ki je stal tam nekje, polja pa na debelo prekrile z gramozom. Tako minejo

vse lepe reči, toda kaj smo mogli? Sveta jeza pa nas je navdala, ko smo pri naslednji uri zgodovine slišali, da je neki profesor pred več kot sto leti poskušal jezero zanikati. Da je dokazoval, kako ga nikoli ni bilo. Da ni omenjeno v nobenih zapiskih iz tistih časov. ... Ne, svojega jezera nismo dali. Smo pa že raje verjeli Valvasorju, ki je bil učen mož. ... Tako nam je vera v jezero ostala. (Zorman, 1989: 31–34)

Razlagalna ali aitiološka pripovedka (grško aitia – vzrok) skuša čudežno razložiti nenavaden pojav v naravi (nastanek jezera, zemeljski udor) ali kako zgodovinsko dejstvo (ustanovitev samostana, razrušitev gradu). Nekatero razlagalne pripovedke so zgodovinsko utemeljene, druge ne. Skoraj vsak kraj ima svojo aitiološko pripovedko. (Pripovedka o Šmarni gori, Rabeljsko jezero.) <http://wapedia.mobi/sl/Pripovedka>

iz te pravljice, sem si zapomnil vzklik duha, ki se je iznenada prikazal Vrtomiru: »Zakaj me budiš iz smrtnega spanja?« Vsaj zdi se mi, da se je tako glasilo dotično mesto v klasični prvi izdaji. Tako se obregnem ob onega, ki me po nepotrebnem dramati iz zamišljenosti. V zadnji, gotovo predelani in obnovljeni izdaji se glasi to mesto: »Čemu me budiš iz mrtvaškega spanja?«

Povest se godi ponajveč na Starem gradu pri Kamniku in v Kamniški Bistrici, kjer je strašil in goltal ljudi grozoviti zmaj s sedmimi glavami. Prav za prav Kamnika takrat še ni bilo razen morda kočé čolnarja Bogomila, tam nekje ob Malem gradu. Odtod tisti znaki verig na skali, kamor je Bogomil privezaval svoj čoln. Čolnar Bogomil je namreč prevažal potnike »čez širno jezero«, ki se je razprostiralo med Starim gradom, Malim gradom, Zalami in Nevljami, torej nekako na prostoru, kjer se danes šopiri slavno mesto Kamnik. To pravljico je menda zapisal Jakob Alešovec, ki jo je slišal v kamniški okolici. Alešovec je bil namreč naš rojak, rojen na Skaručni pri Kamniku. Moža sem poznal. Tam v Vipavski vinarni na ljubljanskem Bregu,

lepja Veronika spremeni v nestvor s kačjim repom, pa ni junaka, ki bi imel poguma, da bi se ji približal k tretjemu poljubu. In tako ostane Veronika zakleta in skrita pod Malim gradom menda do sodnega dne s svojimi zakladi vred.

Mali grad je griček z razvalinami in cerkvico sredi mesteca — nekaj edinstvenega! Kdaj je nastal grad in kdaj je propadel, o tem menda ni zanesljivih zgodovinskih virov. Vsekakor je morala biti zgodovina Malega gradu pestra. Kakšna bo bodočnost? Hotel? Muzej? Kačje gnezdo?

O Starem gradu je znano kaj več. Po zgodovinarju Kaspretu je bil grad sezidan v dvanajstem stoletju. Prvi lastniki so bili vojvode meranski, za njimi grofje Ortenburški, Gallenbergi, ki so prišli, kakor večina naših plemenitašev, iz Bavarskega. Friderik V. je okrog leta 1430. Ivanu Gallenbergu konfisciral Stari grad, ker se je vtikal v bratske spore Habsburžanov. Oskrbniki so bili Lambergi, potem Thurni. Prav za prav so bili samostojni zakupniki. Zadnji zakupnik je bil Ahacij pl. Thurn. Ko mu je leta 1576. strela ubila hčerko, je zapustil grad. Sta-

svoje kritične opazuarja 1832., kar p ročni podpis.

In tako čuva Kamnih zakladov. Veronajvečjega privatne viji N. Sadnikarja ravnih krasot tudi

Končujem, ne z Kranj, Kamnik p sem, da naj se kara našimi lepimi kraj klobuk doli! —, teševljenega Nemca, des und Stein sind kar bi se reklo po

Kamnik Sta bis V Kamniku, jul

Poja

Ker se je svojčas kamniška Čitalnica damentov, smo se i arhitektu ing. Zida mrljivo pojasnilo, prav nobene nevar živi Skali.

Takole piše o Vrtomirju list Kamničan iz leta 1939.

silna nevihta. Jezerski valovi so s tako silo pljuskali ob skalovje, da je zaglušilo sleherni glas.

V tej nevihtni noči se srečata mladi junak, težko ranjeni Vrtomir in stari Bogomil. Vrtomir pojasni svojo usodo: potuje po svetu, da bi našel očeta, mater in sestro. Pravljčni elementi se prepletajo z zgodovinskimi. Ko najde kosti mrtvega očeta prav na Starem gradu, prejme v dar čudežni prstan. Iz bitke v bitko, od ugrabitve do ugrabitve, po bojih s Turki končno pri izviru Bistrice ubije strašnega zmaja. Konec je srečen, vse bitke so končane, oče počiva v grobu, naslednji rod pa živi na obnovljenem gradu nekje na Dolenjskem.

Manj znana, a po predelavi motiva zanimiva je pesem stalnega sodelavca revije Dom in svet, Kamničana Antona Medveda: Zakleto jezero; Po kameniški bajki.

Anton Medved se je po svoji navadi odločil tudi v tej pesnitvi za zelo svobodno predelavo motiva. Dogodke umesti v konkretni zgodovinski čas, v boje češkega vojskovodje Jana Vitovca (umrl 1648). Jezero je kratkega veka. Nastane kot prekletstvo za zločin sina, ki ubije lastno mater, odteče pa, ko očetov pogum in ljubezen odrešita vso družino. Odkletje opazuje samotar, ki je živel na bregu jezera in pomagal očetu s pripovedjo o dogodkih in navodili za odrešitev.

Slednjič mu srce se vname, /Stopi k njemu, ga objame. /Prime ga: kot oko trene, / strese zid se brežne stene, /Zagrgra na dnu globin/ in čez slap grmeči vali /vodo odneso z obali /na brezmejno plan ravnin. /Samotarja divji tek /prebudi dirocih rek /iz molitvenega vzleta. /S strahom se ozre na breg /in v radosti vidi hkrati /da poljublja očeta /zaročenka, sin in mati.

Vlogo prenašalca izročila čedalje bolj prevzema šolstvo. Po različnih virih povzame učitelj Ljudevit Stiasny takole:

Dobro je označil krasoto tega kraja prof. Richter že leta 1818 /.../ »Z Malega gradu vidimo v tem zemskem kotu majhen svet, kjer dobimo v mali meri vse, kar svet sicer kaže na velikem prostoru, in kjer um ne hote opaža velika poglavja človeškega dejanja in nehanja v stoletjih. Kotel, katerega je izdolbla Bistrica, predno si je prodrla pot v dolino, krog in krog obdan z divnimi, zelenimi holmi, iznad katerih prijazne hiše božje poleg grajskih razvalin gledajo na delovanje v mestecu ... V mislih imamo prve stanovalce tega kraja, kako se naseljujejo po kopnih višavah okrog jezera; vidimo, kako močotci zidajo nedostopne gradove, ... Potrtega duha razvedruje neizčrpni zaklad kamniškega bajeslovja: Bajke o jezeru, o ajdovskem templju na Malem gradu ... o zmaju v bistriški dolini, o junaku Vrtomiru, ... še sedaj žive med starimi ljudmi, a žal, s sedanjim rodom izginejo menda za vselej v morje pozabljivosti. ... Ako je kedaj stalo tu jezero, odteklo je gotovo veliko pred l. 1200.« (Stiasny, 1894: 10–11)

Na koncu knjige objavi tudi pesnitev Antona Medveda Zakleto jezero, izšlo štiri leta predtem v DiS.

Vrtomirov prstan kar izhaja, bere ga staro in mlado vse do druge vojne, izrazite prelomnice. Po vojni izročilo prenaša predvsem šola, ki poudarja bajčnost pripovedovanega, ki poudarja, da so to le razlage neukega ljudstva. Družina in sosesa sta svoj svet. Tam izročilo živi in naslednja generacija ga zapiše in objavi.

Kamnik.

(Prirodopisno-zgodovinski obraz. — Spisal **Jos. Benkovič**.)

vznožju sivih Karavank, kjer se vrsté drug za drugim nebotični vrhovi okrog častitega starca Grintovca kot veličastna skupina, leži v tesni naravni kotlini mesto Kamnik.

Pred leti že je pisal dober poznavatelj slovenske zemlje: Kamnik je vreden, da se imenuje biser naše domovine (Stein verdient unter den Perlen unse-res Vaterlandes genannt zu werden), in nekdo drugi sodi: »Bled in Kamnik sta bisera Kranjska« (Veldes und Stein sind Perlen von Krain).« In res ni mnogo krajev v Sloveniji, ki bi se bodisi v prirodni krasoti, bodisi v slavi svoje zgodovine mogli kósati s Kamnikom.

Na sever »v dnu zad stojé snežnikov velikani«: Grintovec, Rinka, Brana, Skuta, Planjava, Ojstrica itd., ki mo-gočno dvigajo gole glave proti višnje-vevu nebu; spredaj na jug se širi plodna ravan tje do bele Ljubljane in do starega Kranja, porastena z bujno travo in zlatim žitom. Na vshodu je zavarovano mesto s strmo gorostasno pečino, iznad katere gleda v dolino siva razvalina »Starega gradú«; na zahodni strani pa se dviga polagoma nizek holm, porasten čez in čez s krasnim zelenjem. Iz srede mesta, itak tesno omejenega, kipi v zrak kamenit hribček, na čegar vrhu se beli prijazna, staro-davna cerkvena. V tesni strugi tik mesta

Kamnik (Prirodopisno-zgodovinski obraz). Dom in svet, 1892.

Kamniško jezero

Tu, kjer je zdaj Kamnik, je bilo včasih jezero. V Nevljah so se še pred leti videli koli: To je bilo ob neveljski cerkvi, kamor so privezovali čolne, ker je bilo tam jezero. In še danes pravijo tej cerkvi sveti Jurij na jezeru, ker je to cerkev svetega Jurija. Med Starim gradom in Malim gradom je bil hrib, ki je zapiral to jezero. In nekoč, ko je dolgo deževalo, je bila velika povodenj in je ta voda spodjedla hrib in ga predrla. Razlila se je po polju in hrib odnesla tja do Homca, in to je zdaj Homški hrib. (Pripovedovala Ana Sitar, roj. 1914, objavljeno v Podbrežnik, 1999 in Podbrežnik, 2009: 34)

Zapise ponatiskujejo v slovenskih izborih povedk, pripovedk – Dušica Kunaver: Slovenske bajke in pripovedke, Polona Škrinjar: Slovenski miti in legende, Roberto Dapit: Visoko v gorah, globoko v vodah; variante in povzetke v 21. stoletju prinaša splet. Žejni smo zgodb, iščemo pomene. Ob 780-letnici mesta smo meščani dobili v užitek Čuden prečudež zapisovalk in urednic Irene Kotnik in Brede Podbrežnik, ki sta pod naslovom Zgodovinske: Boh ve, kolk let nazaj je biv tle jezer objavili 8 pripovedi, povedanih od 1995 do 2004, pripovedovalci pa so bili rojeni med leti 1914 in 1934. Naslovi: Učas je blo u Kamnk jezero; Boh ve, kolk let nazaj je biv tle jezer; Jezer je strašn narasu; Ob treh je zvonil; Sveti Jurij na jezeru; Jezero je blo do Homca; Homški hrib.

Poleti so člani kamniške skupine Štajn v okviru Kamfesta pripravili projekt Prezrti prostori Malograj-skega jezera. Upodobili so legendo o Kamniškem jezeru, zato ker

»Kamnik nima le legende o Veroniki, ampak tudi to o jezeru, ki je med domačini sicer manj znana, a o domnevnem obstoju jezera priča kar nekaj virov. Najbolj znan pričevalec tega je Valvasor, ki omenja železne obroče za privezovanje čolnov na obzidju Malega gradu. Zgovorna pa je tudi cerkev v Nevljah, ki so ji nekoč rekli sv. Jurij ob jezeru. Po nekaterih podatkih naj bi bil nekdanj pod vodo ves severni del Kamnika,« pravita mlada arhitekta Sinan Mihelčič in Jernej Markelj in izpostavita svoje kolege, ki so pomagali pri projektu – Nadja Hribar, Petra Kregar, Ana Kreč, Primož Zupan, Ajda Rems, Barbara Logar, Nina Humar, Grega Čadež in nekateri drugi. S svojim projektom smo želeli spomniti na legendo in oživiti nekatere zapostavljene, a zanimive dele mesta.« (<http://www.kotv.si/kamnik/kamfest-2009/prispevek/kamfest-ddv-stajn/174>)

Na Srednjeveških dnevih in Kamfestu pa je mlada generacija Pridenmožic oživela viteza Vrtomira. Tekmovanje s srednjeveškimi katapulti za Vrtomirjev prstan poteka že več let zapored, o tem so zapisali:

Vrtomirjev prstan je bolj ali manj prezrta srednje-veška zgodba o junaku Vrtomirju, ki pride v Kamnik, da bi našel izgubljeno sestro, pomiril nemirnega duha umorjenega očeta in premagal strašnega sedemgla-

vega zmaja iz Kamniške Bistrice, kar se mu na koncu, po številnih prigodah, tudi posreči. (www.kamnik-tourism.si/index.php?option...6...)

Znova ugotavljamo, da temeljni simboli ... vztrajno živijo v človeškem srcu in domišljiji, v kolektivni miselnosti. **Jezero** simbolizira zemeljsko oko, s katerim prebivalci podzemeljskega sveta lahko gledajo ljudi, živali, rastline. Za Galce so bila jezera ali božanstva ali prebivališče bogov. V njihove vode so metali daritve v zlato in srebru, pa tudi trofeje, ki so jih dobili z zmagami. **Voda**. Simbolične pomene vode je mogoče skrčiti na tri prevladujoče teme: vir življenja, sredstvo očiščevanja, središče preporoda ali obnavljanja. V judovskem in krščanskem izročilu je voda simbol stvarjenja. Voda je vir življenja in vir smrti, ustvarjalna in uničevalka. Voda ima očiščevalno lastnost, zato ima tudi soteriološko moč. Potopitev prinaša preporod, ker je hkrati življenje in smrt. Voda briše zgodovino, ker vzpostavi bitje v novem stanju. **Zmaj** je za nas predvsem strog čuvar ali simbol zla in demonskih nagnjenj. V resnici je čuvar skritih zakladov in kot takšen nasprotnik, ki ga je treba premagati, če hočemo priti do njih. Zmaj je kot nebeška, ustvarjalna in urejevalna moč seveda simbol cesarja. Povezan je s strelo (bruha ogenj) in rodovitnostjo (prinaša dež). Sveti Jurij ali sveti Mihael, katerih boj z zmajem so umetniki tako pogosto prikazali, ilustrirata večni boj dobrega z zlom. (Chevalier, 1995, različne strani)

Grbi in zmaj: V mestnem grbu Ljubljane je simbol zmaja pomemben del grba. Zmaj sedi na gradu. /.../ Druga takšna mesta ali občine v bližini Ljubljane s simboliko zmaja so še Kamnik, Ptuj, Kozje in Celovec. /.../ Lož, Šenčur, Šentjur, Jurij pri Ščavnici imajo v svojem grbu klasično podobo svetega Jurija, ki zabada v zmaja svojo kopje. Le da so razlike v barvah grba, običajno zeleni zmaj z belim konjem, zapolnitev grba pri Šentjurju rdeče barve, a pri Šenčurju modre barve. Kozje ima v grbu podoben simbol kakor prestolnica Ljubljana. Zmaj sedi na gradu, vendar tukaj ovija svoj rep okoli gradu. Podoben grb kakor Ljubljana ima tudi glavno mesto Koroške Celovec. Skočimo še k Rusom. Moskva ima značilni grb svetega Jurija. Ruska federacija pa si je vstavila svetega Jurija v srce dvozglavega orla. Specifičen grb je grb občine Kamnik s številnimi ezoteričnimi simboli. Zmajema, »morsko deklico«, gradom in luno s šestkrako zvezdo. Izpod gradu ležita dva zmaja. Opozarjata nas, da čez Kamnik tečeta dve zmajevi črti, ena čez frančiškanski samostan, druga preko Šutne in Starega gradu. (<http://www.pozitivke.net/article.php/20070329135420102/print>)

V **Kolektivnem spominu**, temeljnem delu socioloških študij spomina, avtor pravi, da se individualni spomin posameznika vedno opira na kolektivni spomin. Slednjega ustvarjamo, obnavljamo in preoblikujemo skupaj s člani skupin, ki jim pripadamo. Pomnjeni dogodki člane združujejo, oblikujejo njihov posebni značaj, in jih ločijo od drugih skupin, ki imajo drugačne spomine. Tako skupina v skupnem spominskem skladišču shrani nič manj kot podobo same sebe. Ko pa priče določenega časa izginejo, zamre tudi živo izročilo. Kolektivni spomin je podoba neprekinjenosti, stalnosti, tako kot je nepretrgano naše življenje. /.../ Občutek, da zgubljam opore lastnemu spominu, je pa vse prej kot ugoden. Spomin oblikuje naš značaj, hrani potrdilo o našem prejšnjem obstoju, o prijateljih, sorodnikih in znancih, ki so v mreži odnosov oblikovali naš svet in mu s skupnimi nazori in življenjskimi usmeritvami določali pomen. Strah za lasten spomin, strah pred pozabo, nas odpelje korak naprej – do strahu za lasten obstoj. Če se izgubi podoba naše preteklosti, se močno zamaje tudi podoba naše sedanosti. /.../ Vendar, kolektivni spomin je atemporalen, ahistoričen, se nenehno obnavlja v sedanosti tiste skupine, ki ga je ustvarila. Kako potem ohraniti spomin in preprečiti pozabo? Po besedah Mauricea Halbwachsa pozabe sploh ni. Ko eno obdobje preneha zanimati prejšnje obdobje, ne gre za pozabo, temveč za prihod druge skupine, ki od preteklosti obdrži le tisto, kar je možno živeti v zavesti sedanje skupine. (www.radiostudent.si/article.php?sid=11460)

Smo kaj bliže odgovoru, zakaj pripovedujemo, pišemo, uprizarjamo? Zakaj je spet oživel motiv jezera? Stopa Veronika v ozadje? Bo Vrtomir premagal zmaja? Bo oče objel sina in se bo jezero izlilo? Bo v kotlini pod gradom in na polju ob toku Bistrice zaplalo novo življenje?

Nekoč je bilo jezero

Povzetek

Spodbuda za nastanek esejističnega zapisa je literarni večer Kamnik v literarnih delih. Ugotavljam, da so motivi, ki označujejo mesto Kamnik tako v ljudskem kot v umetnem slovstvu, grofica Veronika, Mali grad, jezero, mestne ulice, prebivalci, originali, vojni čas, okolica mesta, gore. Raziskala sem motiv Kamniškega (Malograjskega) jezera: pregledala sem dostopne inačice pripovedke, prebrala, kaj o geološki preteklosti kamniške pokrajine pravi znanost in se spraševala o simbolnih pomenih motivov.

Kjer stoji danes mesto, je baje bilo nekoč jezero, prvi zapiše J. V. Valvasor 1689. Nadaljuje Jakob Alešovec (1867, 1881, 1893, 1899, 1906, 1937) z zgodovinsko pravljico Vrtomirov prstan ali Zmaj v bistriški dolini. Anton Medved se v pesnitvi odloči za zelo svobodno predelavo motiva. O jezeru piše Josip Benkovič v reviji Dom in svet 1892. Oba zapisa povzame učitelj Ljudevit Stiasny: Potrtega duha razvedruje neizčrpn zaklad kamniškega bajeslovja: Bajke o jezeru, o ajdovskem templju na Malem gradu...o zmaju v bistriški dolini, o junaku Vrtomiru. Ivo Zorman v Lectovem srcu, 1989: Nekoč je bilo tu jezero ... Bili smo zaljubljeni v svoje jezero in žal nam ga je bilo, ker je odteklo. V 21. stoletju oživljajo spomin instalacija Prezrti prostori Malograjskega jezera, tekmovanje s srednjeveškimi katapulti za Vrtomirjev prstan in knjigi Veronika z Malega gradu ter Čuden prečudež. Maurice Halbwachs pravi, da temeljni simboli ... vztrajno živijo v človeškem srcu in domišljiji, v kolektivni miselnosti, da se individualni spomin posameznika vedno opira na kolektivni spomin. Če se izgubi podoba naše preteklosti, se močno zamaje tudi podoba naše sedanjosti.

In Times Past There Was a Lake

Summary

The incentive for this essay was a literary evening *Kamnik v literarnih delih* (Kamnik in literary works). The most frequently occurring motives connected to Kamnik are countess Veronika, Mali Grad castle, the lake, town streets, townsmen, warfare, the surroundings of the town and the mountains. The author researched the motives of Kamnik (Mali grad castle the lake), reviewed available stories, made a scientific research on geological structure of the area and questioned the symbolic meaning of motives.

'In times past there was a lake in the very place the town is today' was the first official note about the lake, written by J.V. Valvasor in 1689. Notes about the lake were continued by Jakob Alešovec (1867, 1881, 1893, 1899, 1906, 1937) who wrote a historical tale *Vrtomirov prstan ali Zmaj v bistriški dolini* (Vrtomir's Ring or The Dragon of the Bistrica Valley). Anton Medved's *Zakleto jezero* was a free remake of the motive. Josip Benkovič mentions the lake in Dom magazine in 1892. Ljudevit Stiasny was the author of *Potrtega duha razvedruje neizčrpn zaklad kamniškega bajeslovja: Bajke o jezeru, o ajdovskem templju na Malem gradu...*

o zmaju v bistriški dolini, o junaku Vrtomiru (a collection of tales about the lake, Mali grad, the Bistrica valley and the hero Vrtomir). Ivo Zorman in his work *Lectovo srce* (1989) states as follows: 'In times past there was a lake in this area... We loved it with all our hearts and were very sorry it flowed away.' The 21st century revival of the motive is the installation *Prezrti prostori Malograjskega jezera*, Vrtomir's ring catapult shooting tournament and literary works *Kamniška Veronika* and *Čuden prečudež*. According to Maurice Halbwachs 'the fundamental symbols always dwell in ones heart and imagination; in the manner of thinking that the memory of the individual is always based on collective memory. Should we lose our image of the past, our image of the present might be in jeopardy.'

Literatura

- ALEŠOVEC, Jakob, 1937: *Vrtomirov prstan ali Zmaj v bistriški dolini*. Kamnik: Tiskarna Slatnar.
- BENKOVIČ, Josip, 1892: Kamnik (Prirodopisno-zgodovinski obraz). *Dom in svet* 5/11.
- CESAR, Emil, 1958: Kamnik in okolica v slovenski književnosti. *Kamniški zbornik*. 146–168.
- CEVC, Emilijan, 1958: Veronika z Malega gradu. *Kamniški zbornik*. 111–145.
- CHEVALIER, Jean, 1995: *Slovar simbolov*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- GABROVEC, Stane, 1965: Kamniško ozemlje v prazgodovini. *Kamniški zbornik*. 89–134.
- HALBWACHS, Maurice, 2002: *Kolektivni spomin*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Kamnik : 1229–1979 : zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta*. 1985. Kamnik [Ljubljana]: Kulturna skupnost, [Sekcija za krajevno zgodovino Zgodovinskega društva za Slovenijo]. Stane GABROVEC: Kamniško ozemlje v prazgodovini. 6–12.
- MEDVED, Anton, 1890: Zakleto jezero. Po kameniški bajki. *Dom in svet* 3/6. 192.
- PODBREŽNIK VUKMIR, Breda, KOTNIK, Irena, 2009: *Čuden prečudež. Folklorne in druge pripovedi iz Kamnika in okolice*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- PODBREŽNIK VUKMIR, Breda, ŠINKOVEC RAJH, Maja, ŠTORMAN, Andreja, 1999: *Veronika z Malega gradu. Ljudsko pripovedno izročilo s Kamniškega*. Kamnik: Matična knjižnica Kamnik.
- PODBREŽNIK VUKMIR, Breda, ŠINKOVEC RAJH, Maja, ŠTORMAN VREG, Andreja, 2009: *Veronika z Malega gradu. Kamniške povedke in pravljice*. Kamnik: Matična knjižnica Kamnik.
- RAKOVEC, Ivan, 1958: Geološki razvoj kamniške pokrajine. *Kamniški zbornik*. 5–32.
- STIASNY, Ljudevit, 1894: *Kamnik. Zemljepisno-zgodovinski opis*. Ljubljana: L. Stiasny.
- Janez Vajkard VALVASOR, Janez Vajkard, 1994: *Slava vojvodine Kranjske: izbrana poglavja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- ZORMAN, Ivo, 1989: *Lectovo srce*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Viri

- HROVATIN, Ivan M., 2007: Izročilo o jezeru in zmaju kot kozmogonski mit. *Studia mythologica Slavica* 10. 105–115. http://sms.zrc-sazu.si/pdf/10/SMS_10_Hrovatin.pdf [najdeno 15. 01. 2010].
- KOSMOS, Iva, 2007: *Pisanje spominov in želja po zasidranju v sedanjosti*. 26. 3. 2007. www.radiostudent.si/article.php?sid=11460 [najdeno 20. 12. 2009].
- Dr. Verena Perko o mamutu in pračloveku. <http://www.youtube.com/watch?v=JZgsTcx3auo> [najdeno 20. 12. 2009].
- <http://wapedia.mobi/sl/Pripovedka> [najdeno 15. 01. 2010].
- <http://www.kotv.si/kamnik/kamfest-2009/prispevek/kamfest-ddv-stajnj/174> [najdeno 20. 12. 2009].
- <http://www.pozitivke.net/article.php/20070329135420102/print> [najdeno 15. 01. 2010].

Pojav rokovnjaštva v Kamniku in njegovi okolici

Federman v glajsu je šporov, v zautragah milo
grand blinkov.¹

Uvod

Začetki organiziranih tolpa v naših krajih segajo v čas, ko so se Turki dokončno umaknili iz naše bližine in so se s tem prenehali nasilni roparski vpadi. S prenehanjem turških vpadov na slovensko ozemlje pa so Vlahi, Uskoki, Čiči in mnogi drugi begunci, ki so jih Turki pregnali z njihovih domov na Balkanu, po končanih bojih z njimi izgubili svojo vlogo branilcev pred turško nevarnostjo in so mnogi med njimi postali nevarni roparji in morilci, ki so ustrahovali predvsem prebivalce krajev ob hrvaški meji – področje Dolenjske, Notranjske in Primorske, vključno z Istro. Čeprav se je oblast poskušala spopasti z njimi, ji zločinskih tolpa ni uspelo izkoreniniti.² »Cesar Maksimilijan je 7. marca 1513 poročal, da je v deželi veliko roparjev, ki napadajo in more zlasti trgovce.«³ Med omenjene tolpe so pri nas uvrščali tudi rokovnjače v začetku 17. stoletja. Njihov pojav na slovenskem ozemlju je mogoče razdeliti nekako v tri obdobja. Prvi val razmaha rokovnjaštva sega v obdobje tridesetletne vojne (1618–1648), še posebej pa se je po vsej Evropi razširilo po končani vojni.⁴ Cesar Ferdinand je leta 1652 poročal: »Nasilstvo (nasilje) in umori so pri vas postali tako pogosti, da mirni ljudje ne najdejo zavetja niti v svoji hiši in celo v cerkvi ne.«⁵ Drugi val razmaha rokovnjaštva sega v obdobje francoske okupacije naših krajev 1805–1813. Med leti 1820–1825 je rogoviljenje rokovnjačev pri nas nekoliko pojenjalo.⁶ Tretji val razmaha in hkrati vrhunec rokovnjaštva na naših tleh pa sega v leta 1825–1853. Po letu 1853 pa o rokovnjaški nadlogi na Slovenskem ni bilo več slišati. Na območju Gorenjske in okolice Kamnika sega nastanek prvih rokovnjaških združb v začetek 18. stoletja.⁷ Sprva so bežali med rokovnjače zlasti pošten mladi kmečki fantje, ki so se z begom izognili rekrutiranju v vojaško službo, in pa vojni ubežniki, ki so pozneje pobegnili s službenja vojaške službe,

ki je do reforme leta 1802 trajala dolgih trideset let. Rokovnjači so se potem približno dvesto let upirali različnim oblastem, izogibali vojaški službi in živeli skrivnostno življenje, razpeto med skrivanjem na odročnih krajih v zavetju temačnih gozdov in nočnimi pohodi. Prebivalstvo je pred tovrstno roparsko nadlogo zelo trpelo, še posebej premožnejši sloj. Vodiški kaplan Ignac Valenčič, ki je dobro poznal tedanje razmere in je bil zagrižen nasprotnik rokovnjaštva, je leta 1841 cesarju natančno poročal o rokovnjaških grozodejstvih.⁸ Samo na Gorenjskem je bilo v tistem obdobju okrog štiristo rokovnjačev. Hodili so naokrog, ustrahovali prebivalstvo zlasti po vaseh, pri tem beračili, kradli, ropali in počeli razna druga grozodejstva. Predvsem v letih 1808–1813 je bil kriminal v naših krajih močno v porastu, čeprav je francoska vlada uvedla strogo policijo, ki je bila v vojaških rokah. Po Napoleonovem ukazu z dne 12. februarja 1810 se je ustanovila policijska (žandarmerijska) legija za Ilirijo. Imela je štiri stotnije. Tako so na prehodu v posamezne okraje stale policijske stražnice, v katerih je bilo nastanjenih določeno število policijskih pešcev. Te stražnice pa je ljudstvo poimenovalo »rauberkomande«. Med francosko okupacijo naših krajev je Avstrija sprva s pomočjo svojih agentov tudi sama pospeševala razvoj rokovnjaštva. Ko pa je Avstrija ponovno okupirala naše kraje, se ji je to zelo otepalo, saj je imela z rokovnjači velike težave.⁹

Vzroki za nastanek rokovnjaštva pri nas

Ko je Marija Terezija ukinila najemniško vojsko in 10. marca 1770 uzakonila splošno vojaško obveznost, torej s prisilno rekrutacijo na temelju vojaških konskripcij, ki so bile vpeljane po pruskem zgledu, sta že v prvem desetletju po sprejetju zakona izogibanje vojaški službi in ubežništvo dobila takšen obseg, da je bilo treba posredovati. Le kdo od mladih fantov si je želel iti v vojsko, v kateri je rok služenja trajal 30 let, tj. praktično vse življenje. Mali kmet, po večini do srede 19. stoletja še tlačan, se je ubijal in dajal krvni davek, ko je služil vojskam, saj so morali vsi odvečni sinovi in posli za dolga leta med vojake. Država je za potrebe vojske terjala od občin določeno število rekrutov (vojaški ubežniki) in kdor ni imel svojega posestva, ni bil obrtnik ali pomočnik, je moral med vojake. Vojaško službo so bili zavezani služiti kmečki sinovi, hlapci, slabi dijaki, potepuhi in pa tudi potujoči tuji rokodelci (slednji si zlasti niso upali na Prusko, kjer jih je kralj Frederik Viljem I. enostavno polovil in vtaknil v vojašnico). Vojaške službe pa je bilo oproščeno izobraženo prebivalstvo, duhovščina, meščanstvo ter tisti kmetje, ki so imeli najmanj pol grunta zemlje. Poleg tega se je vsakdo z odkupom lahko izognil vojaški službi, če je plačal posebno takso, ki je znašala 500 do 800 gld. To za takratne čase ni bila majhna vsota in jo je bil sposoben plačati le malokdo iz sloja revnega prebivalstva.

Uredba, da je bil vojak zavezan služiti skoraj vse življenje, je bila v Avstriji odpravljena šele z odlokom z dne 4. maja 1802, ko so določili dolžino trajanja voja-

1 Prevod: Gospod v gradu je bogat, v skrinjah ima mnogo cekinov.
2 Špela Podlipnik, Helena Spruk, mentor prof. Ožbej Vresnik, raziskovalna naloga *Rokovnjači na Slovenskem*, Šolski center Rudolfa Maistra, Kamnik 1998, str. 3.
3 Stane Stražar, *Črni graben*, Lukovica 1985, str. 164.
4 Tridesetletna vojna je ime za spopade v Evropi, ki so potekali na področju Svetega rimskega cesarstva, razlogi zanje naj bi bili v verskih sporih med protestanti in katoliki.
5 Stane Stražar, *Črni graben*, Lukovica 1985, str. 164.
6 Josip Benkovič, Črtice o rokovnjačih, *Dom in svet*, 1890, letnik 3, številka 5, str. 148.
7 Andrej Kranjc, *Konglomeratni kras v Sloveniji: zgodovina raziskovanja in poznavanja jam v Udin borštu na Gorenjskem = Conglomerate karst in Slovenia: history of cave knowledge and research of Udin boršt (Gorenjsko, Slovenia)*, Ljubljana 2005, str. 523.

8 Leopold Podlogar, Roparji na slovenski zemlji, *Mladika*, letnik 5, l. 1924, 264, in letnik 4, l. 1923, str. 182; Stane Stražar, *Črni graben*, Lukovica 1985, str. 164–165.
9 Leopold Podlogar, Roparji na slovenski zemlji, *Mladika*, letnik 4, l. 1923, str. 383–384.

Trdo je udaril z gorjačo ob tla in vzkliknil: »Baba daj!« Narisal: Robert Uranič.

tretje, najnižje stopnje, to so bili najbolj betežni ljudje, ki so se izločili iz že prej omenjenih skupin in niso imeli posebnega pomena. Večinoma so prosjačili, kradli pa le ob izredni priložnosti. Niso hodili v tolpah in so se le občasno pridružili ob ognjiščih ostalima dvema stopnjama rokovnjačev. Prezimovali so v hišah in živeli od hrane, naprosjačene čez leto, ali pa gostovali pri kmetih. Ob ropih je veljalo nenapisano pravilo, da ob napadu prvi udarijo šteklijačarji, nato špehmavharji in šele nato so prišli na vrsto ostali. Rokovnjačem pa so se pridruževali tudi odpuščeni vojaki, ki niso imeli svojega imetja. Vajeni so bili vojaškega življenja, po odpuštu iz vojske pa se niso drugače znašli, kot da so na silo jemali, kar so potrebovali.²⁴

Pravi rokovnjač načeloma ni rad prelival krvi, če pa jo je moral, jo je le v skrajni sili, če mu je šlo za lastno življenje. Oborožen s težko gorjačo je navadno stopil v hišo. Zaloputnil je z vrati in se naslonil nanje, potrkal z gorjačo trdo ob tla in molčal. Gospodar je takoj vedel, kaj to pomeni, urno ga je vprašal, kaj želi. Zahtevano je prejel brez prerekanja in obotavljanja. Če pa so domači predolgo čakali, se je ponavadi zadril: »Dedec daj!«

24 Špela Podlipnik, Helena Spruk, mentor prof. Ožbej Vresnik, raziskovalna naloga *Rokovnjači na Slovenskem*, Šolski center Rudolfa Maistra, Kamnik 1998, str. 10–13; Josip Mal, Najnovejša doba, *Zgodovina slovenskega naroda*, I. 1928, str. 61–150; Leopold Podlogar, Roparji na slovenski zemlji, *Mladika*, letnik 4, I. 1923, str. 342; *Slovenska kronika XIX. stoletja 1800–1860*, str. 250; Stane Stražar, *Ob bregovih Kamniške Bistrice*, Radomlje 1988, str. 148; Stane Stražar, *Črni graben*, Lukovica 1985, str. 164–165; Boris Režek, *Stene in grebeni*, I. 1959, str. 10–321; Josip Jurčič, *Rokovnjači*, Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, sedma knjiga, I. 1956, str. 282.

so stopili med rokovnjače, so prejeli »list svobode«. Ljudskega napada se niso bali. Posvetna oblast jim zlepa ni prišla do živnega, saj so imeli za varnost pred vojsko in žandarji v svojih taborih postavljene straže. Kadar se je bližala nevarnost njihovem zbirališču, se niso ne vem kako ustrašili, kajti njihova skrivališča so bila običajno na težko dostopnih krajih na meji dveh sodnih okrajev. Ob nevarnosti so se premaknili na ozemlje sosednjega sodnega okraja in že so bili varni. Saj so dobro vedeli, da sodna oblast ni trpela, če so varnostni organi prestopili mejo svojega okrožja. Rokovnjači so bili sprva po večini vojaški ubežniki. Vmes so bili taki, ki so bežali pred vojaško suknjo, bodisi da so jo že nosili in ji ušli ali pa jim je ta nevarnost še pretila. Ti ubežniki so imeli morda drugače čisto vest, bili pošteni ljudje in so imeli željo, da se vrnejo domov, ko bo pozabljen njihov pobeg. Ker pa niso smeli prebivati med ljudmi in si tako niso mogli na pošten način služiti kruha, so v gozdovih in samotah ter slabi družbi podivjali in tudi sami zašli na kriva pota. Pozneje pa so začeli med rokovnjače prihajati tudi brezdelneži, ki niso marali za pošteno delo, potepuhi, tatovi, morilci in bivši zaporniki, zlasti zaradi slednjih je rokovnjaštvo prišlo na slab glas. Tako je prihajalo do ropov, celo do krvavih spopadov, umorov, surovih maščevanj in požigov, ki so postali v naših krajih tako pogosti, da je deželni glavar o njih uvedel mesečna poročila. Samo jedno rokovnjaške družbe so sestavljali njeni voditelji. Najvišje na hierarhični lestvici je bil »papež«, glavni rokovnjač, ki je imel neomejeno oblast nad vsemi ostalimi rokovnjači in je vodil pomembnejše roparske pohode in celotno organizacijo, obenem pa je bil pristojen tudi za poroke²² med člani rokovnjaških tolp. Papežu je bilo neposredno podrejenih dvanajst rokovnjačev, imenovanih »kapitanik«, ki so smeli nositi malhe križem rame. Tem so sledili v tri stopnje razdeljeni rokovnjači. Na najvišji stopnji so bili šteklijači (štekelj – železna ost na koncu pohodne palice), ki so dobili ime po stari besedi štekliati (ropotati). Ti so bili najhujši hudodelci. Pravili so jim tudi »šteklijačarji«, bili so najbolj drzni in nasilni, pa tudi najbolj zviti. To so bili vojaški begunci, pobegli zločinci in skrivači, po plaščih, ki so jih nosili, so jih imenovali tudi »plaščarji« (plašurji, plajšarji). Šteklijačarji so bili hudobni in so že za najmanjše zamere požigali domačije. V Trzinu je rokovnjač zažgal mesarjevo hišo samo zato, ker ga je mesarjev pes pomagal ujeti. Ko so februarja 1834 vodili skozi Prevoje uklenjene rokovnjače, so šli ti prav ponosno. Ljudem, ki so jih gledali, so zapretili: »Sedaj ne poklekujete pred nami. Toda če se povrnemo, boste klečali; kajti tedaj bo vzšlo sonce nad vašimi strehami.«²³ V drugo stopnjo so spadali t. i. malharji, tudi »špehmavharji«, ki so nosili malhe (torbe) za shranjevanje naprošenega. Ti so živeli od manjših tatvin in so od kmetov rajši naprosili slanine, kruha in zrnja kot kradli. Teh se ljudje še zdaleč niso tako bali kot šteklijačarjev. Pozimi so se razdelili in prezimovali pri posameznih kmetih. Zanje so bili značilni uhani v obliki polmeseca, ki so jih sami izdelovali iz svinca. Najmanj nevarni pa so bili rokovnjači

22 Rokovnjaška poroka je potekala nekako takole: Ženin in nevesta sta stopila pred ogenj, se poljubila, prijala za roke in skupaj preskočila ogenj, se spet poljubila – tako je bil obred zaključen.

23 Stane Stražar, *Črni graben*, Lukovica 1985, str. 164–165.

uzaspani, da se noben ne prebudi.«¹⁵ Ljudska pripoved pripoveduje, da so rokovnjači nosečim materam iz telesa izrezali nerojenega otroka, mu odrezali roke in jih posušili nad ognjem, kurjenim z brinovimi drvimi. Rokovnjač je nosil otroško roko v malhi, ki ga je naredila nevidnega, kadar mu je trda predla. Na konec prstov otroške roke naj bi nakapljal vosek in ga v temi prižgal, svetlobo pa naj bi v temi videl le rokovnjač.¹⁶ Tako v tistih časih noseča ženska ni smela oditi na samotno pot brez spremstva, ker so se bali, da bi jo ugrabili rokovnjači. Ta vraža dokazuje, da ljudska domišljija v tistih časih ni imela meja in da so imeli ljudje rokovnjače zaradi njihove pretkanosti za nekakšne nadljude. Rokovnjači so imeli svoje zaupnike ponavadi med berači, kmeti, gostilničarji, uradniki in celo med birači, ki so poizvedovali, kaj ljudje o njih govore, od kod jim preti nevarnost in kje bi mogli kaj ukrasti. Zato se jih ljudje niso upali tožariti na sodišču, ker so se bali njihovega maščevanja. Oblasti so bile brez moči, kmetje so rokovnjače celo podpirali in jim dajali, kar so hoteli, da so se ubranili hujše škode, požigov in krvavih maščevanj. Na drugi strani pa so jih rokovnjači branili pred rubeži, grajsko samopašnostjo in izkoriščanjem s strani cerkve, pogosto pa so z orožjem v roki preprečevali vojaška novačenja (mobilizacija). Zaradi take informiranosti so bili težko ulovljivi. Na njihovih rokovnjaških pohodih so za varnost skrbele njihove rokovnjaške ljubice, ogledniki pa so bili predvsem malharji¹⁷ in rokarji, ki so se ob roparskih napadih in vlomih pridruževali šteklijačarjem¹⁸ in so smeli pobrati ostanke plena. Rokovnjaške ljubice so kot beračice obhodile vasi in v njih izvedele vse novice in o morebitni nevarnosti s posebnimi znamenji (pisana ruta na smreki – nevarnost, bela ruta na plotu – varno) ali pa na kakšen drug način opozarjale na nevarnost.¹⁹ Rokovnjaška družba je živela v družini, v kateri je bilo štiri do osem ljudi, po potrebi pa so se združevali v tolpe. Svoja skrivališča so imeli v temnih gozdovih in samotnih gorah. Čeprav so veljali za izmečke družbe, so bili organizirani kot družba znotraj družbe. Imeli so namreč zborovanja, ki so jih imenovali »kurjavščice«.²⁰ Dogajala so se na samotnih krajih globoko v gozdu. Na takih zborovanjih so različni člani poročali o tem, kje bi bilo najlažje napasti in kaj ukrasti ali od kod jim preti nevarnost, urejali pa so tudi zadeve, kot so izdajalci in novi člani (ko je bil novinec sprejet med rokovnjače, praktično ni imel več možnosti, da bi izstopil, izbiral je lahko le med roparskim načinom življenja ali pa smrtjo).²¹ Po končanem posvetu je sledila veselica, imenovana »finfranje«. Vsi, ki

15 Jakob Grimm, *Deutsche Mithologie*, Göttingen 1835, str. 606.

16 Leopold Podlogar, Roparji na slovenski zemlji, *Mladika*, letnik 4, I. 1923, str. 343.

17 Malharji ali špehmavharji, ime so dobili, ker so nosili malhe (torbe) za shranjevanje naprošenega.

18 Šteklijačarji ali plaščarji (plašurji, plajšarji), ime so dobili po osti na koncu pohodne palice, ki jim je obenem služila za gorjačo, oblečeni pa so bili v dolge vojaške plašče, ki so jim segali skoraj do gležnjev.

19 Gorazd Stariha, Dimež in njegovi, *Zgodovinski časopis* 51, Ljubljana 1997, str. 483–516.

20 Josip Jurčič, *Rokovnjači*, Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, sedma knjiga, I. 1956, str. 283; Josip Benkovič, Črtice o rokovnjačih, *Dom in svet*, 1890, letnik 3, številka 1, str. 19.

21 Josip Benkovič, Črtice o rokovnjačih, *Dom in svet*, 1890, letnik 3, številka 1, str. 19–20.

ške službe, in sicer: na 10 let pehota, 12 let konjenica in 14 let topništvo.¹⁰ Ker je o oprostivi vojaške službe odločalo graščinsko plemstvo, ki je pač zaščitilo svoje interese, je imelo navado pritisniti na tiste, s katerimi je bil plemič v sporu. Drugi vzrok za nastanek rokovnjaštva je do neke mere prav gotovo povzročil odlok Jožefa II. o prodaji kmečkih zemljišč. Prišlo je do razlašanja kmetov, izganjanja z zemlje in vsakovrstnega izkoriščanja, kar je mnogo nesrečnih kmetov potisnilo na rob bede in posledično tudi med rokovnjače.¹¹ Može niso šli radi v vojaško službo bodisi pod Avstrijo ali pod Francozi. Fantje, ki bi morali služiti dolgoletno vojaško službo, posebno iz obmejnih gorenjskih krajev, so rajši čez gore pobegnili na Koroško ali Štajersko ali pa so se vojaški službi skušali izogniti tako, da so se skrivali po gozdovih in odročnih krajih. Zato so ob novačenju uhajali v gore in tam ostajali, dokler ni minila nevarnost. Nekateri pa so se za vedno naselili v krajih, kjer tedanja postava (oblast) zanje ni veljala. Tako so bili v tistih časih pastirji in drvarji po večini sami skrivači in tudi med rokovnjači jih je bilo precej. Kar jih ni ušlo pred naborom, so mnogi pozneje pobegnili iz vojske. Ker so se mladeniči, godni za vojsko, tako radi z begom odtegovali vojaščini, je bilo zlasti med francosko okupacijo ukazano, da se morajo potrditi vsi fantje, ki ne pridejo k naboru. Gosposka je morala sestaviti spisek teh ubežnikov, zapisati vse njihove pravice do dedovanj. Kaznovani so bili z globo od 500 do 1500 frankov. Za globo pa so morali starši ubežnih rekrutov jamčiti z vsem svojim premoženjem.¹²

O rokovnjačih samih in njihovi organizaciji

Rokovnjači so bili dobro organizirani. Njihova organizacija je temeljila na strogi disciplini in vraževerju. Da bi se lažje in varneje sporazumevali, so si izmislili lastno govorico. Na primer zmerljivka iz rokovnjaškega besednjaka: »Ti lobov kumer'č, d'tej prefak upetov!« (Ti slabi človek, da ti je duhovnik ubežal!)¹³ Ta govorica je bila zmes raznih evropskih jezikov – nemškega, italijanskega, madžarskega, hrvaškega in slovenskega. Imenovali so jo »plintovska špraha«.¹⁴ Govorico so poznali le redki člani rokovnjaške družbe, ponavadi le vodje. Svoje prednike naj bi rokovnjači imeli v nemškem roparskem združenju, imenovanem »red modrecev«. Združenje je delovalo v Avstriji in južni Nemčiji. Ime rokovnjači (tudi rokovniki, rokomavhi) je povezano s staro vražo, ki pa se ni ohranila le med našimi ljudmi, pač pa tudi v srednji Evropi, da se namreč z roko nerojenega otroka da čarati (slavni učenjak Jakob Grimm v svoji knjigi *Deutsche Mithologie* na strani 606 piše: »S prsti nerojenih otrok se morejo čarobnosti uganjati; če se zapalijo ali zažgo, narejajo plamen, ki ljudi v hiši

10 Boris Režek, *Stene in grebeni*, I. 1959, str. 10–30, 320–321.

11 Josip Jurčič, *Rokovnjači*, Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, sedma knjiga, I. 1956, str. 282.

12 Špela Podlipnik, Helena Spruk, mentor prof. Ožbej Vresnik, raziskovalna naloga *Rokovnjači na Slovenskem*, Šolski center Rudolfa Maistra, Kamnik 1998, str. 13–15; Josip Mal, *Zgodovina slovenskega naroda, Najnovejša doba*, I. 1928, str. 61–150.

13 Miran Hladnik, Luteranci, rokovnjači in pesniki, *Kranjski zbornik*, Kranj 2005, str. 169–180.

14 Josip Benkovič, Črtice o rokovnjačih, *Dom in svet*, 1890, letnik 3, številka 4, str. 115.

ali »Baba daj!«²⁵ Če se je kdo od prisotnih začel opravičevati, da nima ničesar, je rokovnjač zagrozil: »Vem, da imaš, sicer ne bi prestopil tvojega prača! Ker pa imaš, moraš dati meni, ki nimam. Jaz imam isto pravico živeti kakor ti!«²⁶ Če opozorilo ni zaleglo, je zapela gorjača po plečih. Da bi se kdo domačih upiral rokovnjaču, ni prišlo nobenemu na misel, saj so dobro vedeli, da so njegovi tovariši v bližini. Kar je prejel, je spravil v svojo malho in kakor je prišel, je tudi odšel. Ponavadi so terjali živila, na primer moko, slanino, klobase, meso, maslo, itn. Kradel je bogatim. V hiše siromakov in revnih kmetov je zahajal le, če je potreboval prenočišče. Bil je neke vrste komunist, ki ni mogel trpeti, da bi se kdo mastil ob obilnem premoženju, siromak pa naj bi stradal.²⁷ Na nek način jih lahko primerjamo z drugimi ljudskimi junaki, kot so: tirolski Andrej Hofer, angleški Robin Hood, slovaški in poljski Janošik, srbski hajduki itn. Ni gledal na to, da bi obogatel, ampak mu je šlo le za lagodno in lahko življenje.²⁸

Rokovnjači v naših krajih

Rokovnjači so se v naših krajih zadrževali zlasti na Gorenjskem, kjer so po njih znani kraji: Naklo, Tenetiše, Tatinec, Poženk, Duplje, Udin boršt, Jošt, Strahinj, Nasovče itn. V kamniškem koncu sta bili njihovo priljubljeno shajališče in skrivališče Kokrska dolina in dolina Kamniške Bistrice, prav tako pa tudi gore nad tema dolinama.²⁹ V temnih gozdovih Kamniške Bistrice je imel rokovnjaški papež glavno skrivališče in od tu je vodil organizacijo, ki je imela tudi svoje podružnice, najbližja je bila v Udin borštu v bližini Kranja. Delovali so na območju celotnega slovenskega ozemlja, zlasti pa je bilo njihovo prisotnost čutiti v okolici Ljubljane, Kranja, Radovljice, Tržiča, Loke, Mengša, Lukovice in Kamnika. Ob preteči nevarnosti so se običajno naglo umaknili na Koroško ali Štajersko, kjer se jim ni bilo treba bati kranjskih posvetnih oblasti. Ko pa so jim tam postala tla prevročna, so se začasno spet vrnili na Kranjsko. Pozneje so nekateri možje, ki so vodili rokovnjaške združbe, prišli tako daleč navzkriž z oblastjo, da niso pričakovali nobene milosti, zato pa je tudi sami niso poznali. Marsikatero ime, kot npr. Dimež,³⁰ ki

se je potikal med Ljubljano in Gorenjsko, po Bitnjah in Šmarjetni gori vse do leta 1862,³¹ Veliki Gropa,³² ki je deloval zlasti v okolici Kranja, Črni Jurij,³³ Sivi Jur,³⁴ Nande, ki je deloval zlasti v kamniški okolici,³⁵ Hudi Kljukec,³⁶ je povezano z nečloveškimi grozodejstvi.³⁷ To niso bili več rokovnjaški tatovi in nasilneži, ampak poživljeni izvržki človeške družbe, strašna šiba za vsak kraj, kamor so se priklatili s svojimi tovariši. Omenjeni rokovnjači so zelo sovražili ljudi, ki so se jih drznili naznaniti oblastem, jih pomagali loviti, takim so se potem maščevali na najbolj okruten in nečloveški način. Enako so postopali tudi pri vlomih, ropih in pobojih.

Rokovnjači so s stalnim premikanjem obvladovali na Gorenjskem vse prometne zveze čez Ljubelj, Jezerko, Črnivec in Trojane, po ropih pa so se umikali v varno zavetje temnih gozdov in gora. Njihovo delovanje je bilo usmerjeno predvsem na podeželje. Prišlo je tako daleč, da so se tovarniki in vozniki, ki so potovali po cestah, speljanih čez temačne gozdove in odročne kraje, zaradi bojazni pred rokovnjaškim napadom združevali v skupine in z oboroženim spremstvom potovali po teh poteh. V kočijah vozeči se imenitniki so prav tako potovali z oboroženim spremstvom ali so bili tudi sami oboroženi. Ljudstvo je torej imelo upravičene razloge, da je vsakega tujca gledalo z nezaupanjem.³⁸

pa tam, kjer je na škodo drugih preveč dobrot!«

- 31 Miran Hladnik, Luteranci, rokovnjači in pesniki, *Kranjski zbornik*, Kranj 2005, str. 169–180; Leopold Podlogar, Roparji na slovenski zemlji, *Mladika*, letnik 4, l. 1923, str. 342–343, letnik 5, l. 1924, str. 27–348.
- 32 Veliki Gropa, pravo ime Gregor Hrastnar, je bil mož visoke postave in dolgih snežno belih las, ki je bil vedno po vojaško oblečen. Bil je nezakonski sin matere iz okolice Kamnika, rojen leta 1761. Zelo mlad je odšel med vojake in je služil cesarju celih 29 let. Umril je slep leta 1855 v 94. letu starosti. Na stara leta se je spravil z oblastjo in začel živeti pošteno, delal je kot cesarsko-kraljevi cestar.
- 33 Jurij Bobek, Črni Jurij, se je rodil v neveljski fari blizu Kamnika okoli leta 1790. Že zelo mlad je odšel med rokovnjače. Med drugim je bil premeten tihotapec in tat. Oblast ga je ujela in ga obsodila na vislice, a je bil pomiloščen in je osedel enaindvajset let ječe. Ko pa je prišel iz zapora, se je nastanil v rodni vasi in se udinjal za gozdnega čuvaja nekaterim posestnikom, poleg tega pa je prosjačil po hišah. Umril je leta 1869.
- 34 Jurij Preželj, Sivi Jur, se je rodil leta 1815 v Kamniku na Grabnu. Tudi on se je izognil vojaški službi tako, da se je skrival po gozdovih v dolini Kamniške Bistrice. Ko so mu minila leta vojaške obveznosti, se je prenehal skrivati in se je zaposlil v kamniški Meščanski korporaciji. Postal je njen gozdni čuvaj in je bival na Kopsičih, poleg tega je stranskim kmetom pasel živino. Leta 1880 ga je zadela kap in od takrat se je preživljal s prosjačenjem. Umril je leta 1890.
- 35 O rokovnjaču Nandetu sicer ni veliko znanega in se je spomin nanj ohranil le v ljudskem izročilu. Njegov pravi priimek naj bi bil Jerman. Znano je, da je deloval zlasti na kamniškem koncu v obdobju francoske okupacije naših krajev in seveda tudi po njej.
- 36 Janez Košir, Hudi Kljukec, se je rodil v vasi Jama v župniji Šmartin pri Kranju. Bil je premeten tat in žepar, drugače pa je bil odličen ranocelnik. Čez leta je zapustil rokovnjaške vrste in se ustalil v domači vasi kot gostilničar in ranocelnik. Temu je sledila poroka, a se je srečno družinsko življenje kaj kmalu končalo, ko je spet zašel na kriva pota, bil ujet pri krajih, obsojen in zaprt. V zaporu se je leta 1897 obesil.
- 37 Špela Podlipnik, Helena Spruk, mentor prof. Ožbej Vresnik, raziskovalna naloga *Rokovnjači na Slovenskem*, Šolski center Rudolfa Maistra, Kamnik 1998, str. 20–25.
- 38 Špela Podlipnik, Helena Spruk, mentor prof. Ožbej Vresnik, raziskovalna naloga *Rokovnjači na Slovenskem*, Šolski center Rudolfa Maistra, Kamnik 1998, str. 10–13; Josip Mal, Najnovejša doba, *Zgodovina slovenskega naroda*, l. 1928,

- 25 Leopold Podlogar, Roparji na slovenski zemlji, *Mladika*, letnik 4, l. 1923, str. 342.
- 26 Josip Benkovič, Črtice o rokovnjačih, *Dom in svet*, letnik 3, številka 1, l. 1890, str. 19–20.
- 27 Leopold Podlogar, Roparji na slovenski zemlji, *Mladika*, letnik 4, l. 1923, str. 342.
- 28 Miran Hladnik, Luteranci, rokovnjači in pesniki, *Kranjski zbornik*, Kranj 2005, str. 169–180.
- 29 Špela Podlipnik, Helena Spruk, mentor prof. Ožbej Vresnik, raziskovalna naloga *Rokovnjači na Slovenskem*, Šolski center Rudolfa Maistra, Kamnik 1998, str. 12–13; Boris Režek, *Stene in grebeni*, l. 1959, str. 10–321; Miran Hladnik, Luteranci, rokovnjači in pesniki, *Kranjski zbornik*, Kranj 2005, str. 169–180; Leopold Podlogar, Roparji na slovenski zemlji, *Mladika*, letnik 4, l. 1923, str. 342–343, letnik 5, l. 1924, str. 27–348.
- 30 Franc Zihert, Dimež, se je rodil leta 1827 na Gorenji Savi pri Kranju kot nezakonski otrok Jeri Zihert, ki je tudi imela stike z rokovnjači. Oblast ga je leta 1852 prijela in zaprla, a jim je leta 1857 pobežnil iz zapora. Umril je leta 1862. Ohranjene pripovedi ga opisujejo kot sposobnega, drznega in lepega mladeniča, ki so ga imela dekleta rada. Tudi on ni zdržal pri vojaki in je raje pobežnil med rokovnjače ter postal njihov poglavar. Revnih ni ropal, ampak samo bogate. Pred očetovimi očitki pa se je navadno takole branil: »Oče, jaz nisem razbojnik in ubijalec! Kmeta in reveža ščitim, jemljem

V tistih časih je bilo v rabi strelno orožje, ki se je polnilo od spredaj. (iz zbirke Roberta Uraniča)

Pojav rokovnjaštva v Kamniku in njegovi okolici

Že v času vladavine Marije Terezije so rokovnjači pogosto rogovili v okolici Kamnika. Ohranjeni pisni viri iz tistega časa omenjajo pisma s pritožbami, ki sta jih oblasti pošiljali opatinji iz mekinjskega samostana. Maksimilijana Leopoldina Gallenberg (1729–1758) in Bernardina grofinja Batthyanni (1759–1771) se pritožujeta o ljudeh, ki vznemirjajo samostanske podložnike in delajo škodo samostanskim zemljiščem. Prosili sta vlado za pomoč zoper rokovnjaško nadlogo. Vlada je na njuno prošnjo poslala vojake, rokovnjaške lovce.³⁹ Rokovnjači so se na kamniškem koncu najbolj razširili na začetku 19. stoletja in omenjene kraje ustrahovali vse do srede 19. stoletja. Poleg zlasti dveh znanih rokovnjačev, Črnega Jurija in Nandeta, so bili po Kamniku in njegovi okolici znani še Anton Kloubčar »Klavara«, Anton Nograšek »Kušmiha«, Josip Mihevec »Nemengar«, Tomaže in Janez Pristopnik, Josip Čuden, Josip Kušar, Matej Capuder, France »Čegrtav«, Jer-

str. 61–150; Leopold Podlogar, Roparji na slovenski zemlji, *Mladika*, letnik 4, l. 1923, str. 342–343, in letnik 5, l. 1924, str. 27–348; *Slovenska kronika XIX. stoletja 1800–1860*, str. 250; Stane Stražar, *Ob bregovih Kamniške Bistrice*, Radomlje 1988, str. 148; Stane Stražar, *Črni graben*, Lukovica 1985, str. 164–165; Boris Režek, *Stene in grebeni*, l. 1959, str. 10–321.

- 39 Leopold Podlogar, Roparji na slovenski zemlji, *Mladika*, letnik 5, l. 1924, str. 182–183; Josip Benkovič, Črtice o rokovnjačih, *Dom in svet*, 1890, letnik 3, številka 3, str. 82.

Rokovnjači so se v odročnih gozdovih v dolini Kamniške Bistrice počutili povsem varno. Narisal: Robert Uranič.

Krivo znamenje ob cesti Kamnik–Kranj. Foto: Vilko Rifel.

nej »Krofnaž« in Boštjan Koch »Gofelštehar«. ⁴⁰ Oblast ni poznala usmiljenja pri preganjanju rokovnjačev in vsak, ki je prišel v roke lovcem, je kmalu visel na vislicah. V tem obdobju so stale vislice na mnogih krajih. Pri Kamniku so bile na dveh krajih: pri »krvavem znamenju« ob okrajni cesti proti Kranju in na Duplici (nad nekdanjo Planjavškovo hišo). Tam je leta 1816 viselo kar pet rokovnjačev hkrati. ⁴¹

Še leta 1850 piše neki dopisnik v *Ljubljanskem časniku*: *Da so se rokovnjači v letih 1848 in 1849 pod Grintavci še posebej zaplodili. V Mengeš si sicer ne upajo, pač pa v Cerkljah ali Komendi vsak teden kakega kmeta ubijejo in kakih pet do šest ljudi potolčejo in polomijo. Požar za požarom se ponavlja tod okoli. Ljudje so tako prestrašeni, da so vsi prepadeni, nekateri skoro nič ne spe. Tatinstvo in roparstvo je v bujnem cvetju, odkar so se pojavili med rokovnjači številni vojaški beguni. Ti napadajo kmete, ki se vozijo ali potujejo na semnje. Kradejo prašiče, katerim režejo glave in jih postavljajo na gospodarjevo okno, prašiča pa s seboj pobašejo.* ⁴²

Kot središče in sedež rokovnjaškega poglavarja obenem naj bi bilo območje ob štajersko-koroško-kranjski meji, nad izvirov Savinje in Kamniške Bistrice (Jermanova vrata) med Planjavo in Brano. Vrhovi okoliških gor so predstavljali naravno trdnjavo. Prav gotovo je, da so prav dobro poznali vse prehode od tam v Kokro, na Jezersko in v Logarsko dolino. Rokovnjači, ki so se skri-

⁴⁰ Josip Benkovič, Črtice o rokovnjačih, *Dom in svet*, 1890, letnik 3, številka 9, str. 278.

⁴¹ Josip Benkovič, Črtice o rokovnjačih, *Dom in svet*, 1890, letnik 3, številka 5, str. 147.

⁴² Leopold Podlogar, Roparji na slovenski zemlji, *Mladika*, letnik 5, l. 1924, str. 183.

Nandetova jama, imenovana po rokovnjaču Nandetu, je nedaleč od struge Sedelščka. Foto: Vilko Rifel.

Zanimiv prehod v Spodnjih rokovnjaških luknjah. Foto: Vilko Rifel.

vali v Kamniški Bistrici in v gorah nad njo, so počenjali razna hudodelstva, ogrožali prebivalce okoliških vasi in skoraj vsak dan se je zgodilo, da so kje kaj ukradli, predstavljali podkupljeni mejnike, povzročali med prebivalci spore, tožbe. Zgodilo se je celo, da so v okolici koga ubili. Ni bilo tržnega dne v Kamniku, v Kranju ali drugod v bližini, da bi rokovnjačev ne bilo zraven, saj so tam kaj radi prodali kaj ukradenega. Pojavljali so se tudi na božjih poteh in božjih shodih. V kamniški okolici sta bila to Sv. Primož nad Kamnikom in pa Nova Štifta pri Gornjem Gradu. Ker je na omenjene božje poti prihajalo veliko ljudi, je bilo v veliki gneči lahko krasti denar iz žepov. Na takih krajih je zato kar mrgolelo rokovnjačev. ⁴³

⁴³ Leopold Podlogar, Roparji na slovenski zemlji, *Mladika*, letnik 5, l. 1924, str. 183.

Do Spodnjih rokovnjaških lukenj je težaven dostop. Lepo pa se vidijo s poti na Kamniško sedlo pod Galerijami. Foto: Iztok Grilc.

V takšnih okoliščinah, ko je na eni strani trla prebivalstvo oblast, na drugi pa so terjali svoj davek tudi rokovnjači, življenje ni bilo lahko. S strani premožnejših posestnikov in cerkve so se neprestano vrstile pritožbe, naslovljene na tedanja oblast. Komendski župan Aleksej Kern je 12. marca 1843 poslal prošnjo cesar-

ju, v kateri je občina Komenda prosila, naj kaj ukrene v zvezi z rokovnjaško nadlogo, ki pustoši v njihovem kraju in sosednjih okrajih. Na kamniškem koncu so imeli rokovnjači svoja shajališča v Bideršici (na širnem in gosto zaraslem gričevju pri Komendi) in v Sidolah (dolgem jarku od Vodice do Voglja), v Podgorju, kjer so

se zbirali pri dveh kmetih, pri enem se je reklo pri Vihcu, pri drugem pa pri Ovscu. Po ohranjenih sodnih spisih iz tistega časa in ustnem izročilu so rokovnjači, ki so zahajali v kamniško okolico in v sosednje okraje, običajno prihajali iz glavnih skrivališč v prej omenjenih krajih. Tako so se še do danes ohranila nekatera ledinska imena v Kamniški Bistrici, kot so: Rokovnjaške luknje, v Jermanskem robu votlina, imenovana Nandetova jama. Prav v gozdovih Kamniških planin so imeli rokovnjači najbolj skrita mesta za svoje »kurjavšča« in »finfranje« in prav od tod naj bi bila vodena celotna organizacija.⁴⁴ O rokovnjaškem papežu Nandetu, pisal naj bi se Jerman, sicer ni veliko znanega, spomin nanj se je ohranil le v ljudskem izročilu. Zelo mlad naj bi bil zašel med rokovnjače, menda zato, ker ga je nek graščak po krivem obtožil dejanja, ki ga ni storil. Znano je, da je deloval zlasti na kamniškem koncu v obdobju francoske okupacije naših krajev in seveda tudi po njej. Imel je dva zvesta pomočnika, od katerih se je eden imenoval Rajtguzn, drugi pa je bil Tomaž Velikonja. Skrival se je v Kamniški Bistrici v votlini pod Jermanskim robom, ki še danes nosi njegovo ime. Bil naj bi prijetnega videza in vedno lepo oblečen. Kradel je predvsem premožnim, nakradeni denar pa je nemalokrat razdelil med siromake.⁴⁵

Po ustnem izročilu so imeli rokovnjači svoj tabor tudi v bližini prevala Črnicva nad Kamnikom, v zijalki pod Podbevškovo pečjo, in v Tunjicah v Žerjavovem grabnu, pod cerkvijo. Tam so imeli v zemlji izkopano skrivališče. Kot njihov vodja se omenja »Črni Jurij«. Rokovnjač »Črni Jurij«, tudi »Črni Jurka«, se je rodil v neveljski fari, v vasi Vrhpolje, okoli leta 1790. Njegovo pravo ime je bilo Jurij Šamer, po domače Bobek.⁴⁶

Že zelo mlad je dezertiral iz vojske in zabredel med rokovnjače. Bil je zelo pameten in premeten tihotapec. Potikal se je v glavnem po kamniški okolici, še posebno v Kamniški Bistrici in njenih gozdovih. Veljal je za suroveža, pred katerim je trepetal vsak premožen človek, medtem ko revnemu človeku ni storil žalega. Ni se pa skrival samo v Tunjicah in temačnih bistriških gozdovih, ampak je imel dobro skrito skrivališče v jami v bližini Vrhpolj pri Kamniku, imenovano »Bobkova jama«. Črni Jurij je bil majhne, tršate rasti, začrnelega in koščenelega obraza. Oblečen pa je bil v temnordeč plašč, ki mu je segal do pete, na glavi je nosil nizek klobuk s širokimi krajci, ki ga je imel močno potisnjene naprej. V roki pa je vedno nosil debelo gorjačo. Ime si je prislužil, ker je bil poraščen z gosto črno brado, ki je ni nikoli bril, poleg tega se je po obrazu mazal še s sajami, da je bil videti starejši. Bil je tat velikega sloga, saj je kradel premožnejšim in manj premožnim. Kar je nakradel, je s svojimi pajdaši bratsko razdelil. Nemalokrat pa je del plena odstopil tudi revnim ljudem. S svojima rojakoma Tomažem Rakom in Matejem Pircem je nosil tobak s Hrvaškega. »Nekoč so peljali poleg tobaka na vozu tudi ukradeno meso čez mejo. Rokovnjaški lovci so jih zasledili. Ker Jurij ni imel pri sebi nobenega pametnega orožja, je pograbil na vozu debelo svinjsko

pleče in začel udrihati po rokovnjaških lovcih. Udrihal je s tako močjo, da je pobil dva lovca na tla, druge pa prepodil. Tatovom je uspelo pobegniti, a kljub uspelemu pobežu jih je nekdo prepoznal in ovadil. Rokovnjaški lovci so prišli na njihove domove. Mateja Pirca so prijeli prvega, Jurij pa je še pravočasno pobegnil v gozd. Tomažev dom pa je bil v sosednji vasi. Tudi on se je spustil v beg čez njivo, posejano z ržjo. Zapletel se je v visokem žitu in padel. Lovci so ga ustrelili.« Matej Pirc je po odsluženi kazni dal slovo rokovnjačem in se marljivo oprijel zidarstva. Umril je nagle smrti 15. avgusta 1855.⁴⁷

Črni Jurij je izginil za nekaj časa iz kamniške okolice. Kmalu pa se je pojavil s svojim novim pomočnikom, nekim Matjanom s Šenturške Gore pod Krvavcem. Z njim je potlej opravil veliko grozodejstev in nečloveških zločinov, nekaj celo hujših od tistega, ki se je zgodil s komendskim pastirjem. Dolgo časa so ga zaman lovili, saj sta imela s pajdašem povsod skrivališča in svoje skrivne prijatelje, h katerim sta se zatekla, če jima je pretela nevarnost.

Nekoč so ga poskušali cesarski lovci ujeti v krčmi v eni od vasi v fari Gozd nad Kamnikom.

»Ko so lovci prestopili hišni prag v krčmi, je Jurka planil kvišku izza mize, za katero je sedel, in potegnil izza pasu velik nož in se postavil v bran. Kolikor korakov je naredil proti lovcem, so se ti za toliko korakov umaknili nazaj. Ko pa se je Jurka umikal, so se mu na isto razdaljo približali lovci. Nenadoma pa Jurka zacepeta in zakriči, zavihiti nož in so požene proti vratom med lovce. Med vrati spusti nož na tla, da zazveni ob padcu na pod. Presenečeni in prestrašeni lovci se spogledajo, koga je ranil, medtem pa se je Jurka pognal v klet. Presenečeni lovci so se pognali za njim na podstrešje in vse pretaknejo, a o Jurku ni bilo ne duha in ne sluha. Niso še vsega pretaknili, ko se jim oglasi Jurka, ki jim je pobegnil skozi kletno okno, visoko s hriba. Pognali so se za njim, a jim je pobegnil.«⁴⁸

V roke jim je prišel Matjan, ki je bil pozneje obešen. Tudi Jurka je prišel čez čas v roke pravice. Obsojen je bil na vislice, a pomiloščen in je odsedel v zaporu enaindvajset let.

Ko se je vrnil iz zapora, se je nastanil v rojstni vasi. Bil je gozdni čuvaj nekaterim posestnikom, poleg tega pa je prosjačil in pripovedoval verjetne in neverjetne rokovnjaške zgodbe. O svojem bivanju v zaporu je rad pripovedoval: »Bilo nas je več pod zemljo zaprtih. Ležali smo na železnih mrežah, pod katerimi je tekla voda. Svetloba je v temnico prodirala le skozi odprtino v stropu; skozi to so nam spuščali tudi hrano. Zaradi slabe in pičle hrane so vsi kmalu pomrli, le jaz in moj drug sva ostala. Pa je tudi ta kmalu šel za tovariši. Ječarji niso vedeli, da sem le jaz ostal še živ; zato so dajali vedno hrane za več mož. Prav to me je otelo gotove smrti. Samemu pa mi je bilo silno dolgočasno. Začel sem čarati, da bi prišel vrag pome in me odpeljal na svetlobo. Toda nekaj zmešan sem bil, da nisem vsega prav govoril. Zato nisem prejel tega, česar sem želel, pač pa nekaj drugega, česar se tudi nisem branil – dobil sem veliko, črno, čopasto kokoš! Uvidel sem, da

Zgornje rokovnjaške luknje so nad spodnjo postajo tovarne žičnice za Kamniško sedlo ob markirani poti. Foto: Iztok Grilc.

je ne bi mogel rediti, zato sem ji zavil vrat in jo surovo pojedel. Prav dobro mi je teknila!«⁴⁹ Nekateri so se Črnega Jurija še vedno bali, čeprav se je na stara leta spokoril in obžaloval svoja dejanja, predvsem umore. Nekoč naj bi bil zagrešil še posebno okruten zločin, ubil naj bi bil nosečo žensko skupaj s še nerojenim otrokom. Umril je leta 1869 in je pokopan na neveljskem pokopališču.⁵⁰

Rokovnjaška družba je nemalokrat imela po bogatih hišah posestnikov podkupljene nezveste posle, ki so jim priskrbeli ključke od gospodarjevih zalog ali pa so sami po dogovoru nastavljali rokovnjačem blago na domenjen kraj.

»V Kamniku je neki hlapec gospodarju podavil ponoči vso kuretino, da bi jo poslal v 'gore'. A prhutanje

letnik 5, l. 1924, str. 265; Špela Podlipnik, Helena Spruk, mentor prof. Ožbej Vresnik, raziskovalna naloga Rokovnjači na Slovenskem, Šolski center Rudolfa Maistra, Kamnik 1998, str. 22.

44 Leopold Podlogar, Roparji na slovenski zemlji, *Mladika*, letnik 5, l. 1924, str. 182; Josip Jurčič, *Rokovnjači*, Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, sedma knjiga, Ljubljana 1956, str. 283.

45 Breda Podbrežnik Vukmir, Irena Kotnik, *Čuden prečudež*, Celje 2009, str. 171–173.

46 Tone Palčič, *Tunjice*, Tunjice 1995, str. 62–63.

47 Leopold Podlogar, Roparji na slovenski zemlji, *Mladika*, letnik 5, l. 1924, str. 265.

48 Leopold Podlogar, Roparji na slovenski zemlji, *Mladika*, letnik 5, l. 1924, str. 265.

49 Josip Benkovič, Črtice o rokovnjačih, *Dom in svet*, 1890, letnik 3, številka 8, str. 276–277.

50 Leopold Podlogar, Roparji na slovenski zemlji, *Mladika*,

Tu so bili rokovnjači dobro skriti pred žandarji. Foto: Iztok Grilc.

in kokodakanje ubogih živali je izdalo neusmiljenega mesarja. Prišel je pod ključ. Prihodnjo nedeljo si je moral navezati na hrbet vso podavljeno kuretino ter jo v spremstvu dveh stražnikov nesti pred cerkev, da ga je videlo vse ljudstvo, ki je šlo od službe božje. Ko so ga izpustili, je pobegnil v 'gore' med svoje rokovnjaške brate.⁵¹

51 Leopold Podlogar, Roparji na slovenski zemlji, *Mladika*, letnik 5, l. 1924, str. 183.

Skrivači – vojaški begunci v dolini Kamniške Bistrice

Vsi vojaški begunci in dezerterji pa le niso postali rokovnjači in jih kljub hudemu pomanjkanju in življenju v samoti poštenje ni zapustilo. Skušali so priti do poštenega kosa kruha tako, da so se udinjali za pastirje na samotnih kmetijah in delali kot drvarji v odročnih gozdovih, v katere je posvetna oblast le malokrat za-

Zgornje rokovnjaške luknje imajo več različnih vhodov. Foto: Iztok Grilc.

šla. Prav v gozdovih Kamniške Bistrice se je skrivalo precej takih dezerterjev in vojaških ubežnikov, ki so si vsakdanji kruh služili s tem, da so pomagali drvarjem pri sečnji. Takšen primer je rodbina Uršičev, ki so živeli v Koncu. Po rodbinskem izročilu so prišli s Tolminskega in so bili drvarji in oglarji, pa tudi kaj drugega. Stari Matija Uršič, ki je kmetoval v Koncu, je rad povedal lovcem in gozdarjem, če so ga kaj trdo prijimali: »Mi smo rokovnjači in se nikogar ne bojimo!« Po podatkih Janeza Majcenoviča je bilo še med obema vojnoma zapisano o Uršičih sledeče: »To so rokovnjaški otroci, če ga udariš, nič ne joka, samo grdo izpod čela te gleda ...«⁵² Tudi med drvarji, ki so drvarili v gozdovih

52 France Malešič, *Zgodovina reševanja v gorah nad Kamnikom*, Kamnik 2002, str. 46.

doline Kamniške Bistrice, so bili »rezenterji« (dezerterji), vojaški begunci, dobro znani in niti na misel jim ni prišlo, da bi jih izdali biričem (orožnikom). Saj so jim nemalokrat le za obrok hrane nekateri skrivači pomagali pri gozdnih delih, medtem ko so se drugi preživljali kako drugače. Le v redkih primerih so se, ko jih je neizmerna lakota prisilila v to, lotevali manjših tatvin, pogosteje pa so skrivoma odhajali v človeška bivališča in prosjačili za hrano. Vsak je imel posebno dobro skrito bivališče (imenovano festunga – iz nem. trdnjava) na težko dostopnem kraju.

Dolgo časa je bil znan tak skrivač »Sivi Jur«. Ime se ga je prijelo na stara leta, ker je zaradi bolezni povsem osivel. Njegovo pravo ime je bilo Jurij Preželj. Rodil se je 7. aprila 1815 v Kamniku na Grabnu. Kot nekateri

Pištola, ki se polni od spredaj, mošnjček s svinčnimi krogli in rog, napoljen s smodnikom. (Iz zbirke Roberta Uraniča)

Ker Črni Jur ni imel pri sebi nobenega pametnega orožja, je pograbil z voza ukradeno svinjsko pleče in kar z njim začel udrihati po rokovnjaških lovcih. Narisal: Robert Uranič.

njegovi vrstniki se je tudi on izognil vojaški službi. Največ se je zadrževal v gozdovih Kamniške Bistrice. Kjer danes ob cesti v Kamniško Bistrico teče bister studenček v korito (deset minut za nekdanjimi Galerijami), je nad studencem zelo strmo pobočje. Tam si je skrivač uredil svojo festungo, kakor so mimoidoči drvarji imenovali njegovo malo trdnjavo. Pod skrivališčem je nagrmadil velik kup skalovja, ki je čakalo le na rahel sunek, da bi zgrmelo v globino. »Ko je oblast nekoč poslala orožnike z nalogo, da polove v bistriški dolini tam skrivajoče se 'flehtarje', jih je premeteni možak nič hudega sluteče spustil v dolino. Ko pa so se vračali s kolono ujetnikov orožniki iz doline v smeri Stahovice in so bili ravno pod njegovo trdnjavo, se je na njih vsulo nagrmadeno kamenje, ki ga je sprožil skrivač. Valeče se kamenje po strmini je strašno bobnelo in prestrašilo presenečene orožnike, da so se razbežali, ujetniki pa so jim pobegnili v strmino in zopet v svobodo.«⁵³ Sivi Jur se je leta 1860, ko so mu minila leta, ki so bila določena za vojaško službo, nehal skrivati in se je zaposlil pri Meščanski korporaciji iz Kamnika. Postal je njen gozdni čuvaj in je bival na Kopiščih. Poleg tega pa je kmetom iz stranske župnije pasel živino. Življenje, ki ga je preživel v samoti, mu je pustilo posledice. V letih osame je postal krut do ljudi in živine, še posebno pa je sovražil kmete, zato so se ga ti zelo bali. Leta 1880 ga je zadela delna kap. Od takrat je imel hude težave s premikanjem ene roke in ene noge, pa tudi glavo je imel vedno obrnjeno v eno stran, zato je gledal samo v eno stran. Ker za Meščansko korporacijo v Kamniku ni bil več koristen, mu je ta odpovedala službo. Od tistega časa se je preživljal s prosjačenjem in s tremi goldinarji, ki mu jih je mesečno izplačevala

⁵³ Pavel Kunaver, V Kamniški Bistrici nekdanj, *Kamniški zbornik* V, Kamnik 1959, str. 194–199.

V strmem pobočju nad studencem ob cesti Stahovica–Kamniška Bistrica je imel Sivi Jur svoje dobro skrito skrivališče.

Bertucova griča ob poti v Kamniško Belo, kjer je navadno obedoval skrivač Bertuc.

občina Županje Njive. 30. januarja 1890 je umrl in je pokopan v Mekinjah.⁵⁴

⁵⁴ Pavel Kunaver, V Kamniški Bistrici nekdanj, *Kamniški zbornik* V, Kamnik 1959, str. 194–199; Špela Podlipnik, Helena Spruk, mentor prof. Ožbej Vresnik, raziskovalna naloga *Rokovnjači na Slovenskem*, Šolski center Rudolfa Maistra, Kamnik 1998, str. 24.

Tine Balantič, po domače Rebernikov iz Kregarjevega, je Cenetu Griljcu pripovedoval, da njegov ded ni hotel v cesarsko vojsko, kjer bi bil moral služiti dvanajst let. Pred vojaki in žandarji se je skrival in drvaril v Kamniški Bistrici. »Rebernik in njegov tovariš sta se skrivala v bajtici na Debelem hribu v Mokrici. Nekega dne sta dva orožnika tiho prilezla do skrivališča in z na-

Rokovnjaške zgodbe

Kako so Komendčani pregnali Črnega Jurja in njegove rokomavhe iz Komende

V vasi Komenda je cerkev, ki je v tistih časih slovela kot ena najbogatejših na Gorenjskem. Vsako tretje ali peto leto je obiskal župnijo veliki mojster malteškega reda. Prihajal je z velikim sijajem in vse cerkve, posebno župnijsko, prav knežje obdaroval. Cerkvi sv. Petra je ob nekem obisku podaril dragocen kip farnega patrona. Bil je ulit iz čistega srebra. Ta je ob neki priložnosti izginil iz cerkve. Ukradli naj bi ga bili rokovnjači. Cerkevna zakladnica je bila v zvoniku, takoj za vhodom s kora v zvonik. Tam je bila zidana kamra z železnimi vrati, ki so imela troje ključavnice. Zdelo se je neverjetno, da bi kdo mogel vanjo vlomiti; pa je bila kljub temu pogosto okradena. Ljudje so celo obdolžili mežnarje (cerkovnike), da so bili povezani z rokovnjači in da so prisrbeli rokovnjačem voščene odtise ključev.

Med leti 1825 in 1843, ko je rokovnjaštvo doseglo svoj vrhunec, se komendska duhovščina ni več mogla zanesti na ključavnice in trdna železna vrata cerkvene zakladnice, zato je cerkveni denar in dragocenosti skrila v cerkvenem seniku med seno in v šupo (shramba za nastilj) med slamo. Duhovniki sami pa so bili vedno v smrtni nevarnosti, zato so imeli ta čas komendski, vodiški in cerkljanski župniki naročene straže, ki so jih v sili poklicali na pomoč. V Komendi je bil v tej dobi župnik Frančišek Dolicelj (1841–1863). Njegov duhovni pomočnik pa je bil Kajetan Huber (1841–1842). Znan je bil kot pesnik nekaterih slovenskih popevk (npr. Otok bleški). Ko je Huber zapustil vojaško službo in prišel za kaplana v Komendo, je s seboj prinesel tudi različno orožje – sablje, puške, samokrese itn. Ta dva sta se v zvezi z vodiškim župnikom Jernejem Arkom in kaplanom Ignacijem Valenčičem zarotila zoper rokovnjaško nasilje in se mu s skupnimi močmi odločno postavila po robu pri branjenju cerkvenega imetja. Valenčič je o vse hujšem rokovnjaškem nasilju poročal kranjskim oblastem, a pri tem ni naletel na večji odziv. Vsi štirje so s pridigami navduševali kmete, naj si sami pomagajo, kolikor morejo, ker vlada ni bila pripravljena ničesar storiti zoper rokovnjaško nadlogo. Kaplan Huber je kmete osebno sam vodil ter s puško na rami skupaj z njimi preganjal rokovnjače po okoliških gozdovih. Ko je prišel v gostilno, je imel navado sestri med kmete. Ob neki priložnosti je nanasel pogovor tudi na rokovnjače. Kmetje so vsevprek trdili, da rokovnjačev nihče ne užene, saj so se vsi bali njihovega maščevanja, če bi jih kdo izdal. Tedaj stopi Huber (mož je bil izredno velik in močan) sredi sobe in spregovori: »Ste li vi možje? Ne niste možje, vi ste 'figarji'. Vi se rokovnjačev bojite, jaz pa se jih ne bojim. Če jih kje izsledite, pridite mi povedat. Kdor izmed vas ima še kaj gorenjskega poguma v sebi, pojde z menoj. Polovimo jih in odvedemo v Ljubljano.« Te odločne Huberjeve besede so malodušne kmete opogumile. Prihodnjo nedeljo je Huber spet goreče navduševal farane s prižnice, naj se zberejo v močno skupino in preženejo nasilno rokovnjaško nadlogo. Kmete je govor tako raznel, da so sklenili poiskati rokovnjaško gnezdo in nadlogi narediti konec. Neki pastir jim je sporočil, da zahajajo rokovo-

Skrivač Bertuc se je preživljal tako, da je za obrok hrane pomagal drvarjem pri sečnji v gozdovih doline Kamniške Bistrice.

perjenima puškama presenetila počivajoča begunca. Tadv pa se nista prav preveč prestrašila, kajti pred odhodom sta skuhala zase in za orožnika žgance, da ne bi šli lačni na pot. Orožnika sta ju zvezala, ne da bi se ujetnika upirala. Zadovoljna sta oboroženca hvalila drug drugega in se pogovarjala, kako dobro je, da 'ju imata'. Komaj pa so stopili iz bajtice, je že eden od ujetih hitro kakor blisk izginil po strmini. Orožnika sta upala, da bosta v dolino privedla vsaj Rebernika. Ta ju je, ko so že nekaj časa hodili, prosil, naj ga pustita, da stopi za grmovje z namenom, da opravi veliko potrebo. Kdo mu tega ne bi dovolil? Stopil je zvezan za bližnje grmovje in tamkaj nekaj ropotal. Čez nekaj časa sta orožnika zaklicala: 'Ali je že?' 'Še ne!' je dvakrat odgovoril Rebernik. Ko pa sta orožnika nestržno vprašala tretjič, se je Rebernik krepko odrezal: 'Že!' in jo ucvril v temni gozd.⁵⁵

Podoben skrivač je bil tudi Bertuc. Doma je bil iz Kroke in je pogrkoval. Sicer pa je bil rejenc iz kamniškega špitala, zato so mu domačini pravili tudi »špitarvar«. Bil je divji lovec, drvar in skrivač (flehtar, flihtingar – nem. der flüchtling), ki se je skrival v Kamniški Beli in Mešeniku in se tako izmikal vojaški obveznosti. Na najožjem delu doline Kamniške Bele je ob poti skalnata vzpetina, Bertucova griča, kjer je pogosto obedoval, v strmini nad Belo pa je imel dobro skrito skrivališče, svojo »festungo«. Ko so drvarji sekali tam blizu, se je z njimi dogovoril, da mu bodo dajali mahaje s klobukom znamenje, če bi se bližali orožniki. Zabaval jih je s svojim čudaštvom in so radi oponašali njegovo nenehno vprašanje: »Al bo trreba al ne bo trreba?« – pobegniti namreč, če bi se bližali orožniki. In tako so mu nekaj-

krat pomahali s klobukom in mož jo je jadrno ubral v nedostopne strmine, četudi o orožnikih ni bilo ne duha ne sluha. Nekoč pa so se orožniki le približali poseki in drvarji so mu brz dali znamenje s klobukom. Bertuc se je spomnil njihovih potegavščin in preplašen se je začel – kakor je sam pozneje pripovedoval – spraševati »Al bo trreba al ne bo trreba?«, dokler se nenadoma ni znašel obkoljen od orožnikov. Tedaj je presenečen spoznal, da »bo trreba« in kakor bi tresčilo vanj, se je pognal v goščavo in jo ucvril med drevjem. Ko so začeli orožniki streljati za njim, je bil že na varnem. Orožniki pa so ob smehu drvarjev odšli z dolgimi nosovi. Drvarji pa so od tedaj naprej pomahali Bertucu samo, če »je blo trreba«.⁵⁶

Zaton rokovnjaštva

V letih 1848–1853 je nastopila tretja, zadnja »plima« rokovnjaške moči. Okoli leta 1850 je bilo ogromno rokovnjačev zlasti na tromeji med Kranjsko, Štajersko in Koroško. Tako so že leta 1849 na Kranjskem postajale vse glasnejše zahteve, naj oblast nekaj napravi v zvezi z rokovnjaško nadlogo, saj se je močno povečalo število ropov in drugih hudodelstev. S posebnim odlokom so 18. januarja 1850 ustanovili žandarmerijo, ta je bila zamišljena kot vojaško organizirano telo, prostor njenega delovanja pa se je raztezal čez celotno avstrijsko cesarstvo. V pravem smislu pa je bila del oboroženih sil habsburške monarhije. Sredi leta 1850 so na Kranjsko le prišli težko pričakovani žandarji. Začeli so se pregoni rokovnjačev. Žandarjem je ob pomoči vojaštva uspelo očistiti deželo te nadlo-

ge. K hitremu koncu rokovnjaštva je pripomogel tudi cesarjev odlok, ko je s patentom z dne 14. februarja 1845 skrajšal služenje vojaškega roka na 8 let. Po letu 1850 pa je bil vojaški rok skrajšan na 6 let. Tako je bilo konec zlatih rokovnjaških časov. Od leta 1850 do 1852 so bile rokovnjaške družbe po planinah razpršene. Krepke moške so poslali med vojake, druge so potaknili po ječah, slabotno starino pa so poslali na njihove domove. Zloglasne rokovnjače so pobesili, nepoboljšljivim pa prisodili dosmrtni zapor. Kako močne so bile rokovnjaške združbe, dokazuje, da so bile še leta 1850 blizu Kamnika tri rokovnjaške družine, ki so bile razdeljene na: Durgelce s kamniško-brdskega, Srakarje s kamniško-kranjskega in Pintarje s kamniško-mengeškega območja.⁵⁷ Toda tudi med njimi se je začel razdor. Njihovi medsebojni spori so oslabili že tako razrahljano rokovnjaško družbo. Tako so imele oblasti lažje delo in velike uspehe pri lovu na rokovnjače. Vrstili so se pravi pregoni in krog rokovnjaškega delovanja se je vedno bolj krčil. Konec leta 1851 so jih oblasti polovile na območju Železne Kaple, leto kasneje v Zgornjesavinjski dolini in na Kranjskem. Časopisje je seveda o tem rado na dolgo in široko pisalo, še zlasti o spopadu med skrivači in žandarji blizu Solčave leta 1851. Takrat so decembra prišli trije žandarji, ki sicer pozimi niso imeli navade laziti naokrog in se jih skrivači v visokem snegu niso nadejali, iz Železne Kaple čez Šentjakobsko planino in so pri prvem kmetu pod njo med južino pograbil hlapca, ki ni imel potnega lista ter ga gnali s seboj v Solčavo. Tam so se v krčmi tako dolgo krepčali, da so prav pozno odšli k Sv. Duhu in pri kmetu Rogarju prijeli dva starejša moška, ki sta bila prav tako brez papirjev. Ker pa se je že mračilo, so žandarji pri omenjenem kmetu prenočili. O tem se je raznesel glas po vseh kmetijah in čez noč se je zbralo 25 skrivačev, med njimi jih je bilo šest iz Solčave, drugi pa so bili Kranjci in Korošci. Na Šentlenartskem sedlu so v zasedi pričakali žandarje, ki so se še pred dnem z ujetniki vračali v Železno Kaplo, in jih napadli. Žandarji so se sicer branili, a so podlegli premoči in težko ranjeni obležali na bojišču. Skrivači so se razkropili, ujetniki pa ušli nazaj v Solčavo.

Ta napad je povzročil vojaško zasedbo Solčave z okolico in razglasitev obsednega stanja, ki je trajalo le deset dni. Vse moške so vključene vodili v Železno Kaplo, da bi napadeni žandarji med njimi spoznali krivce. Napadalca niso dobili nobenega. Šele leto pozneje je neki skrivač, ki je sodeloval v napadu in je bil pri tem lažje ranjen v roko, prišel pred sodišče in izdal svoje sokrivce. Vsi so bili potem obsojeni na dolgoletno ječo in so v raznih jetnišnicah v kratkem pomrli. Tako je rokovnjaštvo povsem razpadlo. Nekdaj močno organizacijo je nasledilo le nekaj zloglasnih posameznikov, ki so med ljudmi vzbujali strah, vendar so kmalu prerasli bolj v legende ljudskega slovstva kot pa v nevarnost, ki je skorajda dvesto let ogrožala slovenske dežele. Po novem letu 1854 se o kaki rokovnjaški nadlogi ni več poročalo.⁵⁸

57 Josip Jurčič, *Rokovnjači*, Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, sedma knjiga, 1956, str. 283.

58 *Slovenska kronika XIX. stoletja 1800–1860*, str. 402–403; Boris Režek, *Stene in grebeni*, I. 1959, str. 10–321; Špela Podlipnik, Helena Spruk, mentor prof. Ožbej Vresnik, raziskovalna naloga *Rokovnjači na Slovenskem*, Šolski center Rudolfa Maistra, Kamnik 1998, str. 28.

55 Pavel Kunaver, V Kamniški Bistrici nekdanj, *Kamniški zbornik* V, Kamnik 1959, str. 194–199; France Malešič, *Zgodovina reševanja v gorah nad Kamnikom*, Kamnik 2002, str. 51.

56 Pavel Kunaver, V Kamniški Bistrici nekdanj, *Kamniški zbornik* V, Kamnik 1959, str. 194–199; France Malešič, *Zgodovina reševanja v gorah nad Kamnikom*, Kamnik 2002, str. 62.

Ljubezen med rokovnjačem Matevžem in lepo Urško

V času francoske okupacije so francoski vojaki na kranjskem sejmu ujeli postavnega in iznajdljivega rokovnjača Matevža, ki jim ga je izdal tekmeč za srce lepe Urške. Matevž že naslednje jutro vklenjen stoji pred vojaškim sodiščem z zavestjo, da so mu šteti dnevi in mu vislice ne uidejo, saj so imeli Francozi zelo hude kazni za rokovnjače. Ko so ga vojaki že nameravali odpeljati na morišče, jih presenetil nenaden obisk samega Napoleona, ki mu je bil drzni Kranjec všeč in ga je pri prici pomilostil. V zameno za podarjeno življenje pa je moral obleči vojaško suknjo. Medtem je življenje v rokovnjaškem taboru teklo naprej. V prelepo Urško se je zaljubil tudi rokovnjač Mahne. Kljub prigovarjanju pa je Urška ostala zvesta Matevžu. Izdajalski tovariš tudi Mahneta zvali v francosko zasedo, kjer ga Francozi pozneje umorijo. To izdajstvo pa je prišlo na ušesa poglavarja Dondžeza, ki mu je za kazen pripravil mučno smrt na mravljišču. Pozneje se je Matevž kot francoski vojak vrnil iz Rusije. Iskaje svojo izvoljenko, je Urško našel na samotni kmetiji, kjer je pomagala pri gospodinjskih opravilih in vsakdanjem delu pri očetovem prijatelju, ki je zanjo skrbel kot za lastno hčer. Ob snidenju se je Urška vsa srečna stisnila v objem svojemu izvoljencu in srečnemu dogodku je kmalu sledila poroka.⁶⁴

*Moj fantič pod oknom stoji,
se hudega mraza boji –
je deklica z bala se zanj
in vrgla srajčko nanj.*

*Gremo na kresovanje!
Otroci, drva prinesite!
Žgance bomo kuhal',
s slanino zabeljene.*

*Če v vas pridemo,
ljudi pretepemo,
hiše jim zažgemo,
denar jim pokrademo.*

*Če patrolja prikrevlja,
nič se ne ustrašimo,
kmete postrelimo,
prašiče odpeljemo.*

*Naj bo berič ali gospod,
vojak ali pes,
h konjedercu pojdejo,
vrag jih bo jemal.*

*vzela razven kos kruha, pa sem ga že snedla,' 'Kaj, ba-
ba?' zadere se nad menoj tako silno, da sem skoro iz
kože skočila, 'Ti, copernica; ali ti se mi bodeš lagala?
Daj sem, kar imaš; ako ne drugega, pa dušo!' Meni je
od strahu kar beseda zastala v grlu. Hvala Božu: Ta
rokovnjač je bil še dovolj usmiljen, ker me ni naklestil.
Le sunil me je tako silno, da sem s košem vred prav
močno telebnila na tla in stresla vsa drva.'⁶²*

Zviti kmet

Na popotnike so ob samotnih poteh prežale mnoge nevarnosti, med njimi tudi rokovnjači. Zgodba iz Radomelj je ena izmed redkih šaljivih zgodb s take poti, ki pa bi se lahko končala tudi drugače. Nekega dne je kmet iz Radomelj z vozom peljal po samotni gozdni poti. Kar naenkrat se mu je na vozu pridružil rokovnjač. Kmet ga je prepoznal in mu začel pripovedovati o nevarnosti poti, po kateri sta se peljala. Med razgovorom je zvito pripomnil, da je svoj denar spravil na varno, in sicer v vrečo sena, ki je bila spravljena na vozu. Rokovnjač je hitro zgrabil vrečo in jo jadrno ucvril v gozd. Kmet pa je zadovoljno peljal naprej, saj je v resnici svoj denar spravil v žep svoje suknje.⁶³

Rokovnjaške pesmi iz tistega časa**V kamniški okolici je njega dni krožila celo rokovnjaška pesem:**

*Moj kimōrč pōh fenstoam stena,
se hrاندouha kōlta kena –
se dirnouca knājsowa zajn,
je virfnowa vājsročko najn.*

Ostale ohranjene pesmi:

*Halo na finfranje!
Šraci, golcovno pritragajte!
Makarone bomo pahal',
z judovno zamahnene,*

*Če v kočarsko privolhamo,
lufte prefalakamo,
kumše jim zaiframo,
blinke jim pokumamo.*

*Če šticioj prišeba,
nihto se ne kejnamo,
šerkelne popihamo,
berlinkovte odfarmo.*

*Naj bo grilc al federman,
vincgar al šmalar,
k erbežniku povolhajo,
škrobi jih bo vnejal.*

62 Josip Benkovič, Črtice o rokovnjačih, *Dom in svet*, 1890, letnik 3, številka 1, str. 20.

63 Špela Podlipnik, Helena Spruk, mentor prof. Ožbej Vresnik, raziskovalna naloga *Rokovnjači na Slovenskem*, Šolski center Rudolfa Maistra, Kamnik 1998, str. 26–27.

Jetnike so potem odpeljali na vozovih v Mekinje, kjer je bilo v tistih časih okrajno sodišče. Vso pot jih je spremljala množica ljudi in jih obkladala s psokami in udarci. Tako so trije od vklenjenih rokovnjačev do prihoda v Mekinje umrli. Sodišče je ujete rokovnjače obsodilo, pa tudi nekaj mož iz množice je moralo za nekaj časa v zapor, in to ne za kratek čas, ampak so bili zaprti tudi dve leti, ker so vzeli pravico v svoje roke.

Od tedaj Komenda baje ni več videla rokovnjačev. Rokovnjaški papež Črni Jurij, ki je organiziral neuspešen napad na kaplana Huberja in župnišče v Komendi, se je pozneje pastirju, ki je ovadil njihovo rokovnjaško shajališče, strašno maščeval. Ujel ga je in ga v samotnem gozdu razpel za roke in noge med dve smreki nad velikim mravljiščem. Šele čez nekaj dni so ga našli popolnoma razjedenegega, a še živega. Ko pa so ga odvezali in položili na tla, je takoj izdihnil. Druga verzija pripovedi pa pravi, »da je sedemletni pastir iz okolice Komende orožnikom izdal rokovnjaško shajališče in se mu je Črni Jurij maščeval tako, da ga je za noge privezal na rogovilo, da je z glavo visel tik nad mravljiščem, saj je fantiča hotel le prestrašiti. A je kmalu pozabil na privezanega fantiča in ga prišel odvezat šele čez nekaj dni, a so mravlje že do kosti objedle ubožegega fantiča.«⁶⁰

Zgodba posestnika iz Podgorja

»Poljedelec iz Podgorja pri Kamniku je tožil nekdanj predrznega lopova. Nekoliko dnij in nočij potem so orožniki stražili hišo. Ker dolgo ni bilo slutiti nobene nevarnosti, stala je straža le še po noči. A kaj se zgoditi? Nekega dne pripelje neznan človek s konjem voz skozi vas. Pred dotično hišo se ustavi, in v istem hipu planejo tovariši molče iz bližnjega gozda. Nekateri obkolijo poslopje, drugi vdero noter in v kratkem znosijo vso hrano na voz; ker pa voz ni še poln, nalože še nekaj stolov in klopj. Dokončavši svoj posel izginejo vsi kakor senca. Vse to se je vršilo pred očmi gospodarja in gospodinje. Molče sta morala zreti, kako so jima iznašali imovino. Nihče se ni smel ganiti z mesta, niti zakričati, sicer bi bilo po njem. Predno so se sosedje zavedeli, ni bilo po tatovih ni duha, ni sluha. In koliko bi pomagalo, ako bi se jim kmetje ustavili? Vnel bi se boj, nekaj ljudij bi obležalo na mestu; prej ali slej pa bi se pokazali še rudeči petelini nad njih strehami.«⁶¹

Srečanje v gozdu

Ženska pripoveduje: »Šla sem nekoč v gozd po drv. Poln koš sem naložila in še prav lepih gob po vrhu. Komaj zadenem breme na ramena in storim par korakov, stopi predme velikansk mož tako nevtegora, kakor bi z neba padel. Črn je bil, kakor zamorec, in brado je imel vso zmršeno, kakor divjak. Gledal me je pa tako grdo, da sem mislila kar kes obuditi čez svoje grehe. Nič ni zinil; le debelo palico je zasadil srdito pred menoj v zemljo in me še grše pogledaval. Precej sem zvedela, koga sem imela pred seboj. Prav pohlevno sem izpregovorila: 'Mož, danes pa nisem nič seboj v gozd

60 Leopold Podlogar, Roparji na slovenski zemlji, *Mladika*, letnik 5, l. 1924, str. 181–182; *Slovenska kronika XIX. stoletja 1800–1860*, str. 249–250; Josip Benkovič, Črtice o rokovnjačih, *Dom in svet*, 1890, letnik 3, številka 5, str. 149–151.

61 Josip Benkovič, Črtice o rokovnjačih, *Dom in svet*, 1890, letnik 3, številka 1, str. 20.

njači ponoči in podnevi v krčmo »Pri Žvircu«⁵⁹ na Spodnjem Brniku v cerkljanski fari. To pa je prišlo na ušesa tudi rokovnjačem, ki so sklenili Hubru poplačati njegovo hujskanje. Ni preteklo veliko časa, ko so rokovnjači pripravljali maščevanje pogumnemu duhovniku. Neko deževno jesensko noč leta 1841 potrka neznan človek na vrata komendskega župnišča. Župnik vpraša moža, kaj želi. Ta ga milo poprosi, naj gre previdet (obhajati) njegovo mater v pol ure oddaljeno vas Mlaka. Gospodu se je stvar zdela sumljiva, ker je bil podnevi tam in ni bilo nobenega bolnika. Vedoč, kako gorki so mu rokovnjači, odgovori, naj pripelje dve znani in verodostojni prici. Z njima pojde takoj k bolnici. Mož preklinja joč odide. Drugo jutro se napoti župnik v tisto hišo in najde ženo, ki o vsem tem ni nič vedela, popolnoma zdravo. Kmalu zatem se je razvedelo, da je pet močnih rokovnjačev pričakovalo župnika na Gmajnici – na pol poti med cerkvijo in Mlako, da bi ga usmrtili. Ker se rokovnjačem ta namera ni posrečila, so ob neki priložnosti spet poskušali kaplana ubiti. Huber je hodil vsak dan večerjat v bližnjo hišo Glavarjevega beneficiata. Bilo je v adventu leta 1841. Že se je zmračilo, ko se je kaplan odpravil k svojemu tovarišu Mihaelu Avguštinu (1820–1848). Nič hudega sluteč v župnišču ni zaklenil vhodnih vrat. V tem času pa so se tiho kakor duhovi v vas pritepli rokovnjači. Eden se je skril za drevo, da bi od tam ustrelil domov se vračajočega duhovnika, nekateri so se splazili v župnišče, ostali pa so postavili stražo.

Huber se je nenavadno dolgo zadržal v beneficiatovi hiši. Prijetno kramljanje po večerji pa je nenadoma zmotilo zvonjenje farnega zvona, kajti vaška straža je zaslišala ropotanje v župnišču in je začela z zvonovi klicati na pomoč. Še preden so vaščani prišli do cerkve, je rokovnjaški zasedi uspelo pobegniti.

Kaplan Huber je v bojazni za svoje življenje povabil k sebi v župnišče korenjaka Jurjevca s Klanca, ki ga je stražil čez noč. Rokovnjači pa niso odnehali in so ponovno poslali svojega pajdaša, ki je nameraval kaplana umoriti. Potiho se je priplazil ponoči po lestvi na okno kaplanove spalnice. Jurjevec je njegovo početje opazil, takoj nameril puško in ustrelil, pri tem je nepridiprava zadel v peto. Brez glasu je rokovnjač šepajoč izginil v noč. Kmalu zatem je rokovnjaška tolpa ponovno napadla kaplanijo. Huber in čuvaj sta streljala in klicala na pomoč, v zvoniku se je oglasil zvon. Ogromna množica vaščanov je prihitela nad rokovnjače in jih pregnala.

Drugega dne (22. decembra 1841) rano zjutraj se je odpravila velika četa kmečkih mož proti Brniku. Bili so že v bližini zloglasne krčme, ko so jih opazili rokovnjači in se spustili v beg na vse strani. Kmetje so planili za njimi, jih polovili in zvezali. Še zvezani so se upirali.

59 Po pripovedi Jožeta Lampeta, Fištjovega s Spodnjega Brnika: V 19. stoletju je bila na Spodnjem Brniku (danes križišče Kamnik–Kranj in Vodice–Cerklje) gostilna »pri Tišlarju«, v kateri so se sestajali rokovnjači s kamniškega in tuhinjskega konca. Pri tem so v gostilni domače zaprli in zaklenili v kamro, da so med sabo razdelili nakradeni denar in plen, pri čemer so se včasih tudi pošteno sporekli. Zanimivi pa sta bili tudi hišni imeni sosednjih hiš ob gostilni, pri eni hiši se je reklo Pri Fondežu (fond), pri drugi pa Pri Torbežu (torba). Ob istem križišču pa je bila na nasprotni strani ceste še ena gostilna Pri Žvircu, v kateri so se v kletnih prostorih podnevi skrivali rokovnjači, ki so bili na poti s kamniške strani v Udin boršt.

*Rufa nas dernica:
Karnovo veštro sem spalala!
Karnova veštra je bonova, oj bonova!*

*Kjer je glajs, taj smo mi!
Kjer je korizna, taj smo mi!
Kjer je merkat, taj smo mi!
Kjer je šronca, taj smo mi!
Srečenca pa za nas ni!*

Pojav rokovnjaštva v Kamniku in njegovi okolici

Povzetek

Začetki rokovnjaških tolp v naših krajih segajo v čas, ko so se Turki dokončno umaknili iz naše bližine in so s tem prenehali nasilni roparski vpadi. Prvi val razmaha rokovnjaštva sega v obdobje tridesetletne vojne (1618–1648), še posebej pa se je po vsej Evropi razširilo po končani vojni. Drugi val sega v obdobje francoske okupacije naših krajev (1805–1813). Med leti 1820–1825 je delovanje rokovnjačev pri nas nekoliko pojenjalo. Tretji val in hkrati vrhunec rokovnjaštva na naših tleh pa sega v leta 1825–1853. Sprva so se priključevali rokovnjačem pošteni mladi kmečki fantje, da so se izognili rekrutiranju v vojaško službo, in pa ubežniki iz vojaške službe, ki je do reforme leta 1802 trajala trideset let. Rokovnjači so se potem celih sto petdeset let upirali oblasti, tako francoski kot avstrijski, se izogibali vojaški službi in živeli skrivnostno življenje, razpeto med skrivanjem na odročnih krajih v zavetju temačnih gozdov in nočnimi pohodi. Ustrahovali so prebivalstvo zlasti po vaseh, beračili, kradli, ropali in počeli druga grozodejstva. Bili so dobro organizirani. Njihova organizacija je temeljila na strogi disciplini in vraževerju. Da bi se lažje in varneje sporazumevali, so si izmislili lastno govorico, ki je bila zmes več jezikov in narečij. Organizirani so bili kot družba znotraj družbe. Vse do danes so se v Kamniški Bistrici ohranila nekatera ledinska imena, ki pričajo o rokovnjačih: Rokovnjaške luknje, Nandetova jama. Vsi vojaški begunci in dezertarji pa niso postali rokovnjači. Udinjali so se za pastirje na samotnih kmetijah in delali kot drvarji v odročnih gozdovih. Sredi leta 1850 so na Kranjsko prišli težko pričakovani žandarji. Začeli so se pregoni rokovnjačev. Po novem letu 1854 se o rokovnjačih ni več poročalo.

*Kliče nas deklica:
Mesno juho sem skuhalo!
Juha je dobra, oj dobra!*

*Kjer je grad, tam smo mi!
Kjer je cerkev, tam smo mi!
Kjer je semenj, tam smo mi!
Kjer je ženitev, tam smo mi!
Ječa pa za nas ni!*

Bandits (Rokovnjači) in Kamnik and its Surroundings

Summary

The time of first arrival of bandits to Kamnik was after the Turkish invasions, after Turks had left our country and their violent raids had been terminated. The first wave of brigandage was the time of the 30 Years' War (1618–1648). The second wave dates back to when our country was occupied by the French (1805–1813). The third wave, which also presents the climax of brigandage in our area, were years between 1825 and 1853. At first, bandits were mostly deserters or young boys who would join the bandits to avoid being recruited. Bandits managed to resist the French and Austrian government for more than 150 years; they would not join the army and live secret lives hiding in forests and going on plundering expeditions. They would terrorize the villagers, beg, plunder and perpetrate other atrocities. Their organization was based on strict discipline and superstitions, thus they were very well organized as a society within society. They even invented their own language, which was a mixture of languages and dialects. Up to this day several names have remained in use, bearing witness to the existence of the bandits: Rokovnjaške luknje, Nandetova jama. However, not all deserters became bandits. Some would go work as herdsmen in the mountains or loggers in secluded forests. 1850 was the year of the arrival of the gendarmery who started the persecution of the bandits. After 1854 there were no more written reports about the existence of the bandits.

Viri

Vlasto Kopač iz Ljubljane
France Malešič iz Kamnika
Cene Griljc iz Kamnika
Jožef Lampe, Fištjov s Spodnjega Brnika

P. Janez Žurga kot geolog

Za začetek bom posegel daleč nazaj. V višjih razredih gimnazije sem začel zbirati kamnine, minerale in fosile. Prav veliko o tem nisem vedel. Med drugim me je zelo navdušila knjiga *Iz življenja kamnov* ruskega geologa Fersmana *Zanimateljina mineralogija*. Prevedel jo je p. Janez Žurga. Knjiga skoraj pesniško pripoveduje o kamninah, mineralih in drugih geoloških zanimivostih. Napisana je tako, da navduši zlasti mladega bralca, gotovo tudi zaradi odličnega prevoda p. Janeza Žurge, ki pravi, da jo je priredil za naše razmere.

Pri majhni zbirki kamnin, mineralov in fosilov sem bil s svojim znanjem kaj hitro pri koncu. K sreči sem imel na področju geologije dobre stike z jezuitom p. Mrakom, ki je nekaj časa študiral naravoslovje in se je vse življenje zanimal za te vede. Povezal me je z Janezom Žurgo. Prijaznemu možu sem nosil primerke in dal jim je pravilna imena. P. Žurge se spominjam kot prijetnega moža, pripravljenega pomagati ubogemu neveščemu dijaku.

Za zbirko kamnin, mineralov in fosilov mi je ob nekem razpisu leta 1950 Prirodoslovno društvo Slovenije dalo priznanje v obliki udeležbe na eni od ekskurzij. Žal mi je takrat na Triglavu glavo poškodoval kamen in kaže, da sem se zaradi tega tesnega stika s kamnom dokončno odločil za študij geologije. Ker se ekskurzije nisem mogel udeležiti, sem dobil v dar knjigo. To priznanje Prirodoslovnega društva je v največji meri zaslu-ga p. Janeza Žurge, saj bi bil brez njegove pomoči velik revež.

Janez Žurga se je rodil 22. 9. 1885 v Dolenjem Gradšču pri Dolenjskih Toplicah. Najbrž je navezanost na domači kraj vplivala, da se je zanimal za toplice in za Dolenjsko sploh. Novomeška gimnazija ga je uvrstila med pomembnejše dijake te šole (Dodič, 1971). Leta 1910 je bil posvečen v duhovnika. Na željo predstojnikov je začel študirati še naravoslovje in diplomiral leta 1925. Za »usposobljenostni izpit« je ob koncu študija izdelal »domače naloge« iz prirodopisa: Skrilavi plašč ob pohorskem granitu, geološko-petrografska študija (ocena prav dobro) in iz geografije: Dolina Save med Ljubljano in Zagrebom (ocena odlično). Ni pa dobro poznal samo geoloških dogajanj, ampak tudi živalstvo in rastlinstvo (Duhovnik, 1969; Rakovec, 1991; Pleničar, 2001). Kot duhovnik je deloval tudi v Kamniku in tu tudi leta 1969 umrl.

Že leta 1926 je objavil svoje najpomembnejše strokovno delo o starosti granita na Pohorju (Žurga, 1926). Za to razpravo je prejel svetosavsko nagrado. Delo je sicer kratko, vendar vsebinsko bogato. Žal Žurga ni dodal slik, skic ali profilov. Razumljivo je, da je Žurgov talent, znanje in zagnanost kmalu opazil takratni vodilni geolog prof. dr. Karel Hinterlechner in ga vabil za asistenta na univerzo. Menda se je za to delo težko odločil. Prof. Jože Duhovnik (1969), ki je Žurgo dobro poznal, pravi takole: »Vedel je, zakaj so ga njegovi predstojniki poslali študirat naravoslovje, zavedal se je tudi, da se s tem pravzaprav odteguje svojemu osnov-

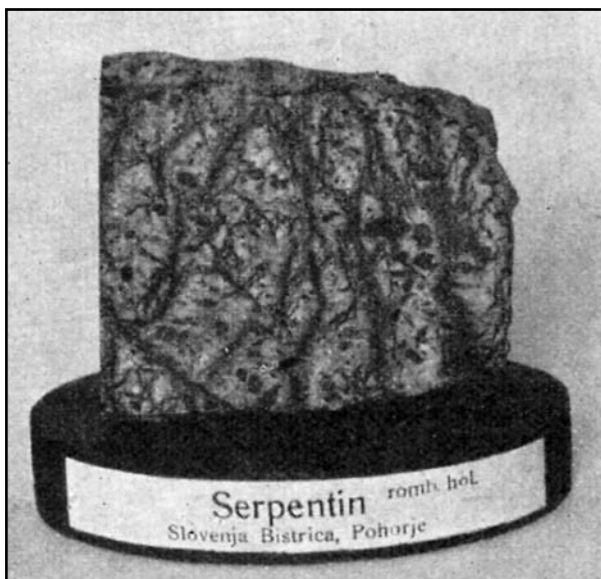

P. Janez Žurga na samostanskem vrtu

nemu poklicu, za katerega se je odločil v mladih letih. Šele po dolgotrajnem prigovarjanju se je vdal in tako skušal pozneje izpolnjevati dolžnosti obeh poklicev.«

V svojem življenjepisu (Žurga, 1972) pravi takole: »Pohorje pri Mariboru je tako imenitno, da so o njem pisali že mnogi ljudje – učene glave – porabili mnogo papirja in črnila. Moj predstojnik na mineraloškem zavodu ljubljanske univerze me je določil, da naj tudi jaz preiščem Pohorje in predložim spis.« Članek o pohorskih magmatskih in metamorfni kamninah ni samo Žurgova najpomembnejša razprava, ampak njegovo edino objavljeno strogo strokovno delo. Bistveni zaključki so, da »pohorske magmatske kamnine niso 'arhajske', ampak vsaj deloma terciarne.« (Žurga, 1926) Ne izključuje možnosti, da je del metamorfni kamnin na Pohorju nastal v starejših obdobjih. Povsem pravilno sklepa, da je Pohorje mlado gorovje in ne »arhajsko«, kot so večinoma do takrat mislili. V pohorski zgradbi so sicer tudi starejše kamnine, vendar ima Žurga za sam nastanek pohorskega masiva povsem prav. Njegove ugotovitve omenja v svoji razpravi tudi ugleden dunajski geolog Artur Winkler-Hermaden (1928) in se z njimi strinja. Le petrografska imena kamnin so se ob kasnejših podrobnih petroloških raziskavah in razvoju vede spreminjala. Tako med drugim danes na Pohorju ne govorimo več o granitu, ampak o granodiortu, in še kaj. Vendar to bistva Žurgovih razmišljanj ne spremeni. V zadnjem času so z modernimi metodami potrdili Žurgove osnovne in bistvene podatke. (Fodor in sod., 2008)

Serpentinit iz okolice Slovenske Bistrice. Primerek je iz mineraloške zbirke ljubljanske univerze. (Iz knjige *Iz življenja kamnov*)

Svoje trditve je Žurga naslanjal na številna opazovanja v naravi in je navajal vrsto dokazov za to. Kot pravi Duhovnik (1969), so ga »vodili dar bistrega opazovanja v naravi, jasnost pri sklepih ter skrajna odločnost, da se nikdar ni podajal na spolzka tla.«

Leta 1926 se je končno odločil in postal asistent na Mineraloško-petrografskem inštitutu oziroma Inštitutu za nauk o slojiščih na Tehniški fakulteti v Ljubljani. V arhivih je podatek, da je naredil državni strokovni izpit za asistenta na univerzi z odliko. Asistent je ostal do leta 1945. Zanimivo je, zakaj ni napredoval od asistentskega mesta. O tem pravi J. Duhovnik (1969) takole: »Ugotovitvam, ki jih je Žurga z dokazi podkrepil v *Geografskem vestniku* leta 1926, so mnogi nasprotovali. To je zavrlo njegov polet v znanstvenem udejstvanju. Mogoče je bila pri tem najbolj odločilna njegova lastnost, da se ni nikdar potegoval za kakršnokoli čast, častihlepnosti sploh ni poznal. Zato se tudi ni več trudil, da bi dosegel doktorsko čast, ki bi bila za nadaljnjo kariero na univerzi potrebna. Ta naslov si je sicer nameraval pridobiti prav z raziskavami, ki so mu nakopale nasprotja.«

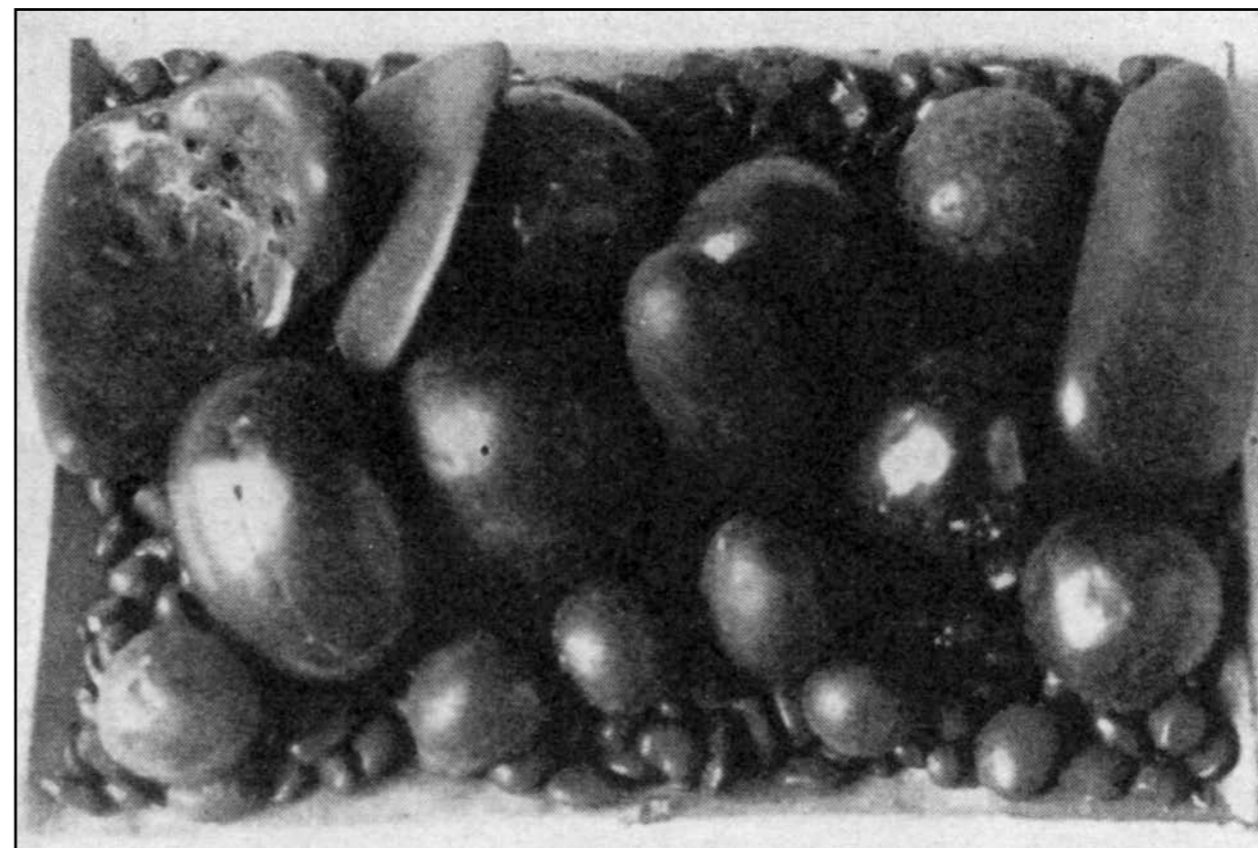
P. Žurga je bil upokojen leta 1945. V arhivih obstaja podatek, da so ga upokojili iz zdravstvenih razlogov. Dejansko je Komisija za podeljevanje preživnin pri okrajnem četrtnem narodnem odboru v Ljubljani v točki 3 dopisa z 19. decembra 1945 napisala, »da je nesposoben za pridobivanje, kar je dokazal s pričevanji dveh zdravnikov v javni službi«. Če pomislimo, da je bil ob upokojitvi star 60 let, bi zgornji podatek morda držal, vsaj kar se tiče osnovne utemeljitve za upokojitev. Prof. Duhovnik pa izrecno pravi, da ga je pri delu podpiralo njegovo kleno zdravje, ki je le dvakrat nekoliko popustilo zaradi revmatičnega obolenja. Vendar se je stanje izboljšalo in je bil zopet lahko na terenu. Ker je bil upokojen leta 1945, je morda vzrok za to treba iskati še drugod. Brez dvoma je v tistih časih motilo, če je bil pedagog duhovnik. Janez Žurga pa je v prošnji rektorju 7. decembra 1944 za bolezenski dopust zara-

di revmatičnih obolenj napisal, da je kljub bolniškemu dopustu pripravljen enkrat do dvakrat tedensko v nujnih primerih prihajati na inštitut. Potemtakem bozen le ni bila tako huda, da ne bi mogel več delati. In še to: po upokojitvi je izdelal več strokovnih geoloških poročil za razne ustanove.

Kot resnega in takrat enega redkih naših strokovnjakov za mineralogijo in petrologijo so Žurgo naprosili za opis mineraloško-petrografske zbirke v Narodnem muzeju v Ljubljani. (Žurga, 1933) V uvodu poudarja misel, ki jo je ponovil še v nekaterih svojih člankih: »*Bolj kakor rastlinstvo in živalstvo vtisne zlasti rudninska podlaga posameznim deželam svoj značaj. Kajti od kamenite podlage je odvisno rastlinstvo, od rastlinstva večinoma živalstvo, od vseh skupaj pa človek. Prvi početki človeške kulture so bili v tesni zvezi s kamnom, iz katerega je izdeloval človek orodje in orožje; iz rud je pridobival pozneje kovine in rude, ki so končno tista dragocena stvar, po kateri narodi hrepene, da se morejo neovirano razvijati.*« V članku našteva minerale in kamnine iz omenjene zbirke. Pri mnogih navaja kako zanimivost in nahajališče.

V času okrog leta 1935 in nekaj po tem je bil Žurga najbolj priden pri pisanju. Iz ruščine je prevedel in dopolnil z domačimi podatki knjigo A. Fersmana *Iz življenja kamnov* (Fersman & Žurga, 1935). V uvodu pravi, da smo pri nas pogrešali mineraloške knjige, predvsem takšne, »*ki bi bravca previdno vodile v čuda mrtve narave mimo toliko kamnov, ne da bi se spotaknil.*« Žurgovo pravilno gledanje na geološke pojave je čutili tudi iz uvoda, kjer pravi, da »*je vse, kar vidimo – tudi kamni – le bežeča trenutna slika iz zgodovine drobne kapljice v vsemiru – naše zemlje.*« Zato tudi daje v narekovaj »*mrtvi svet kamnov.*« Svoj pogled na nenehno spreminjanje v naravi, torej na rojevanje in propadanje, poudarja Žurga še na nekaterih mestih.

Leta 1935 je v *Planinskem vestniku* objavil prijeten in zanimiv prispevek o geologiji Pohorja (Žurga, 1935). Pri tem in drugih člankih žal ni dodal slik ali pa so te zelo redke. Na kratko opisuje dogajanja na ozemlju Pohorja, predvsem glede magmatskega delovanja. Podatke sicer navaja na stopnji takratnega časa. Tako pravi, da je pod Zemljino skorjo vroča magma, kar danes ne drži. Malo nerodno se včasih izrazi, recimo, ko pravi, da je terciarno morje prodiralo po dolinah še globoko v Alpe. Teh dolin takrat še ni bilo, kar je gotovo vedel tudi Žurga. O starosti magmatskih kamnin ponavlja svoje ugotovitve, ki jih je objavil v razpravi leta 1926. Negeologu preprosto pove, da je vsaj del magmatskih kamnin mlajše starosti, ker predirajo terciarne kamnine. Za pohorski marmor je Žurga vedel, da so ga pridobivali že Rimljani in ga rabili za stavbe na Pohorju in na Ptuju. Za jezera in močvirja na Pohorju pravi, da so brez dna in je v njih muhasti povodni mož. Očividno je poznal ljudske zgodbe. Razloži tudi, da so v podlagi jezer neprepustne kamnine in zato voda na njih zastaja. Nekaj ima ljudskih izrazov. Serpentinu (pravilno serpentinitu) pravijo kačji kamen, pozneje se je uveljavilo ime kačnik. Popotnika opozori na »*srebraste luske tinjca v blestniku in filitu*«, pri čemer misli na sljudo muskovit. Nehote tinjec povezujemo s krajema Malo in Veliko Tinje na Pohorju, kjer je v okolici dovolj kamnin s sljudo. Precej bolj verjetno pa je, da sta ti imeni povezani s staroslovansko besedo tin, kar

Železova ruda bobovec z Rudnega polja, fotografiran v Prirodoslovnem muzeju v Ljubljani (Iz knjige *Iz življenja kamnov*)

pomeni utrjen prostor. (Savnik, 1980) Vendar imena minerala tinjec s tem ne moremo razložiti. Zanimivo je, da daje Žurga v knjigi *Iz življenja kamnov* prvo mesto tinjcu in je beseda sljuda v oklepaju. Na strani 137 pravi, da pride beseda tinjec od tega, ker se da lepo klati v tanke ploščice.

Fersmanovo knjigo je Žurga dopolnil z vrsto domačih slik, nekaj iz raznih virov, nekaj jih je bilo narejenih prav za to knjigo. Vse slike o kapnikih, kraških jamah in nekaterih drugih kraških pojavih so iz naših krajev. Tudi nekaj mineralov in kamnin je iz ljubljanskih zbirk, med drugim kamena strela, kačji kamen (serpentin), domača je slika solin iz Dalmacije, triglavskega pogorja in še kaj. S prevodom knjige je Žurga vzbudil ali poživil zanimanje za mineralogijo in geologijo. Navduševanje in seznanjanje ljudi za te naravne zanimivosti je bilo eno od prizadevanj Janeza Žurge. To se je pokazalo tudi na študentskih ekskurzijah, ki jih je zelo rad vodil, mlade tam bolje spoznaval in večal njihovo znanje. Tako je o tem zapisal Jože Duhovnik (1969).

Naslednja zanimiva publikacija je Žurgov članek *Nekoliko iz zgodovine Dolenjske* iz leta 1938. V njem preprosto in razumljivo opisuje vrsto geoloških zanimivosti – od kraških pojavov (tu se ustavi pri Lukenjskem gradu nedaleč od Prečne pri Novem mestu), tektonike (ve, da je velik del Dolenjske razkosan na »plošče«) raznih kamnin in do njihove starosti. Imel je občutek za varstvo narave, saj pravi: »*Gozdovi ne samo lepšajo njeno lice, ampak varujejo obenem rodovitno zemljo. Kjer ljudje brezsmiselno trebijo gozdove, izginja z gozdovi vred tudi zemlja. Leto za letom odplavlja voda rodovitno prst, zlasti s strmih obdelanih pobočij in vinogradov in marsikak posestnik s skrbjo opazuje, kako se vsako leto prikazuje več kamenja iz njive.*«

Zanimivo je tudi to, da povezuje pokrajino z geološko zgradbo. Prav zato ima severovzhodni del Dolenjske različno pokrajinsko lice. V članku navaja drobne zanimivosti. Za karbonske kamnine pravi, da so nastale večinoma v plitvem morju, nekaj peščenjakov celo na obrežju suhe zemlje. V teh so našli pri Litiji ostanke že davno izumrlih rastlin. Žurga omenja te in podobne pri Savskih jamah v Karavankah tudi v članku leta 1939. Iz tega je videti, da je Žurga dobro poznal starejšo literaturo, saj so o karbonskih rastlinskih ostankih poročali že sredi 19. stoletja (primerjaj Kolar-Jurkovšek & Jurkovšek, 1985). Za del jurskih plasti pravi, da so enake kot pri Podpeči. Omenja jih pri Dolenjskih Toplicah. Tam je v okolici mlina dejansko polno enakih spodnjajurskih školjk, kakršne krasijo podpeški apnenec.

Pri različnih kamninah se ni zadovoljil z golim opisom, ampak navaja vrsto drugih podatkov. Za velikotrnske plasti (imenuje jih trnske), ime so dobile po Velikem Trnu pri Krškem, pravi, da imajo velik pomen kot dober vodni horizont pa tudi za poljedelstvo in vinogradništvo.

Znaten del članka o Dolenjski je namenjen ilovici in pojasnjuje razloge za njen nastanek. Zavedal se je, da so na večje prelomnice vezani potresi in termalne vode. Našteva premogovnike na Dolenjskem pa tudi svinčevo, cinkovo, živosrebrovo in bakrovo rudo. Pri Krmelju so topili cink v 11 pečeh. Poudarja, da je ta cink slovel po svoji čistosti in je na dunajski razstavi dobil prvo nagrado. Največ so se ukvarjali s pridobivanjem železa. Auerspergove topilnice so bile na Dvoru pri Žužemberku, viteza pl. Fridau v Gradacu pri Črnomlju, grofa Larisch-Mönicha v Ponikvah v Dobropolju. Pri vsakih Žurga navaja, katero rudo so topili. Žurga je me-

Literatura in viri

- Arhiv Univerze v Ljubljani, personalne mape.
 DODIČ, Metka, 1971: Pomembnejši učenci novomeške gimnazije. 225 let novomeške gimnazije. Novo mesto. 341–396.
 DUHOVNIK, Jože, 1969: P. Janez (Franc) Žurga. *Geologija* 12. Ljubljana. 237–241.
 FERSMAN, Aleksander & ŽURGA, Janez, 1935: *Iz življenja kamnov*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, Kosmos. 1–232.
 FODOR, László, GERDES, Axel, DUNKL, István, KOROKNALI, Balázs, PÉCSKAY, Zoltan, TRAJANOVA, Mirka, HORVÁTH, Peter, VRABEC, Marko, JELEN, Bogomir, BALOGH, Kadosa, FRISCH, Wolfgang, 2008: Miocene emplacement and rapid cooling of the Pohorje pluton at the Alpine-Pannonian-Dinaric junction, Slovenia. *Swiss J. Geosci.*, 101, Suppl. 1, Basel. 255–271.
 KOLAR-JURKOVŠEK, Tea & JURKOVŠEK, Bogdan, 1985: Nova najdišča paleozojske flore v Posavskih gubah med Ljubljano in Litijo. *Razprave 4. razr. SAZU*, 26, Ljubljana. 199–218.
 PAVLOVEC, Rajko, 1977: Povezava paleogenskih zahodnodinarskih in alpskih morskih bazenov. *Rudarsko-metalurški zbornik*, 1977/2–3. 241–246.
 PLENIČAR, Mario, 2001: Žurga Janez. *Enciklopedija Slovenije*, 15. 388.
 RAKOVEC, Ivan, 1991: Žurga Janez. *Slovenski biografski leksikon*. 1043.
 SAVNIK, Roman, 1980: *Krajevni leksikon Slovenije*, 4, Podravje in Pomurje. 1–643.
 WINKLER-HERMADEN, Arthur 1928: Über das Alter der Eruptivgesteine im Draudurchbruche. *Verhandlungen geol. Bundesanstalt*. Wien. 243–244.
 ŽURGA, Janez 1926: Starost granita na Pohorju. *Geografski vestnik*. 35–37.
 ŽURGA, Janez, 1933: Mineraloško-petrografski oddelek. *Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani, Prirodopisni del*. 186–213.
 ŽURGA, Janez, 1935: Nekaj malega iz geologije Pohorja. *Planinski vestnik*, 35. 207–210.
 ŽURGA, J. (= P. Janez), 1938: Nekoliko iz zgodovine Dolenjske. *Trgovski list*, Dolenjska številka, 42. 4–7.
 ŽURGA, Janez, 1939: Iz geologije naših Alp. *Planinski vestnik*, 39. 1–7.
 ŽURGA, Janez, 1972: Mozaik mojega življenja. *Ave Marija koledar 1973*, Lemont. 65–129.

P. Janez Žurga kot geolog

Povzetek

Poleg teologije je J. Žurga študiral naravoslovje. Od leta 1926 do upokojitve 1945 je bil asistent na ljubljanski univerzi. Njegovo najpomembnejše strokovno delo je razprava o magmatskih in metamorfih kamninah na Pohorju (1926). Pravilno je sklepal o njihovi starosti. Leta 1933 je opisal mineraloško-petrografsko zbirko v Narodnem muzeju v Ljubljani. Leta 1935 je izšel njegov prevod Fersmanove knjige *Iz življenja kamnov*, v kateri je marsikaj dopolnil in dodal domače slike. Isto leto je v *Planinskem vestniku* objavil članek o geologiji Pohorja. Leta 1938 je na zanimiv način opisal geologijo Dolenjske, pokrajine v jugovzhodni Sloveniji, leta 1939 pa geologijo Alp. Poleg publiciranja je Žurga izdelal vrsto elaboratov za hidroelektrarne, vodovode, kamnolome, plazove in mineralne vode. S svojim delom je posegal na zelo različna področja. Vedno je vzpodbujal pri študentih in ljudeh sploh zanimanje za geologijo.

P. Janez Žurga as Geologist

Summary

Besides studying theology Mr. J. Žurga also studied natural science. Between 1926 and 1945 he worked as an assistant at the University of Ljubljana. His most important work is a discussion on the origins of magmatic and metamorphic rocks of the Pohorje area (1926). His other works are a detailed description of mineralogical-petrographical collection of the Natural Museum of Slovenia in Ljubljana (1933), the translation of Fersman's *Iz življenja kamnov (From the Life of Rocks, 1935)*, an article about the history of Pohorje and a 1938 description of the geology of the Dolenjska region. Also impressive is his report on the geology of the Alps (1939). Furthermore, he prepared numerous expert's detailed reports for hydroelectric power stations, waterworks, stone-pits, avalanches and mineral waters. His reports highly influenced various fields of work and he would always be stimulating students' and people's interest in geology.

nil, da so topilnice propadle zaradi rude, ki je bila zelo različna in so jo pridobivali na raznih koncih, prevoz je bil drag, plačevati so morali kopače in dajati odškodnine kmetom.

Žurga se je precej zanimal za naravni in tehnični kamen. Ko je pozneje pisal o tem več elaboratov, se je usmerjal predvsem v tolčenec za ceste in apnenec za kemično industrijo. V članku o Dolenjski je naravnemu kamnu posvetil znaten odstavek. Dolenjski kamen je po kakovosti večkrat postavil pred druge, bolj znane. Po njegovem mnenju se stari jurski apnenec iz Podpeči »z dolenjskimi ne morejo primerjati, ker podpeški je ves poln razpok in je njegova trajnost na prostem zelo omejena«.

Žurga je vselej mislil na človeka. Pri topilnicah pravi, da je bila zaposlena »velika množica delavstva«. Za Dolenjsko na splošno skoraj s trpkostjo ugotavlja: »Smemo trditi, da je malokje v Sloveniji zemlja do človeka tako skopa kakor v kraškem delu Dolenjske. Nastopijo celo meseci suše, ko je v nekaterih krajih laže dobiti kozarec vina kakor čašo vode. Naslednjim rodovom se obetajo še težji časi, ako sedanji rod ne bo znal obvarovati dragocene prsti, ki jo leto za letom odplavlja voda.«

V *Planinskem vestniku* je objavil še en članek, v katerem na preprost način opisuje geologijo Alp (Žurga, 1939). Starost nekaterih kamnin se je ob poznejših raziskavah spremenila, kar celotne slike ne moti. Žurgova ljubezen do naše dežele se čuti iz uvodnega odstavka, kjer pravi: »Naše kraje štejejo med najlepše v Evropi. Poseben sloves uživajo naše gore, ki jih poznavo v inozemstvu ne samo zaradi njihove lepote, ampak tudi zaradi njihove geološke zgradbe.«

Poleg kamnin navaja Žurga podatke o globini nekdanjega morja, o koralnih grebenih, vulkanih, zalivih, kopnem in še o čem. Vedel je, da se je prostor današnjih Julijskih Alp dvignil iz morja v kredni dobi, kar smo z drugačnimi utemeljitvami dokazali tudi pozneje. (Pavlovec, 1977) Julijci in Kamniške planine so bile po Žurgovih navedbah takrat združene, južneje od Julijskih Alp je bilo še morje. To povsem ustreza današnjim pogledom. Omenja tudi tektonska dogajanja, kot so prelomi, narivi in dviganja ozemlja.

Žurga je za različne naročnike izdelal nad 100 elaboratov (Duhovnik, 1969; Rakovec, 1991; Pleničar, 2001). V njih je obravnaval načrte za gradnje hidroelektrarn (zajezitev Prečne pri Lukenjskem gradu, Moste pri Žirovnici, elektrarne na Dravi in na manjših rekah, kot so Kamniška Bistrica, Bistrica v Vratih, Belca pri Bašlju), za sanacijo elektrarne Hubelj pri Ajdovščini, za mostove, ceste (Ljubljana–Kranj, na Golnik), vodovode in kamnolome. Dajal je mnenja za ureditev plazovitih območij. Raziskoval je toplice (Laške, Šmarješke, Čateške) in slatine zlasti na Goričkem (Nuskova, Serdica, Sotina). Manj se je ukvarjal z rudnimi ležišči, nastopil pa je kot strokovnjak za rudarsko škodo pri posedanju površja nad jamo Orlek v Zagorju in uspel proti premogokopni družbi.

Prav o zadnjem zanimivo piše v življenjepisu (Žurga, 1972). Trboveljska premogokopna družba je na vsak način hotela krivdo za posedanje odvrniti od rudarskih del. Žurga pravi, da je »trdila, da je naravni plaz nastal brez njene krivde, dasi je bilo očitno, da so ga sprožila rudarska dela«. Zapletel se je z rudarskim in-

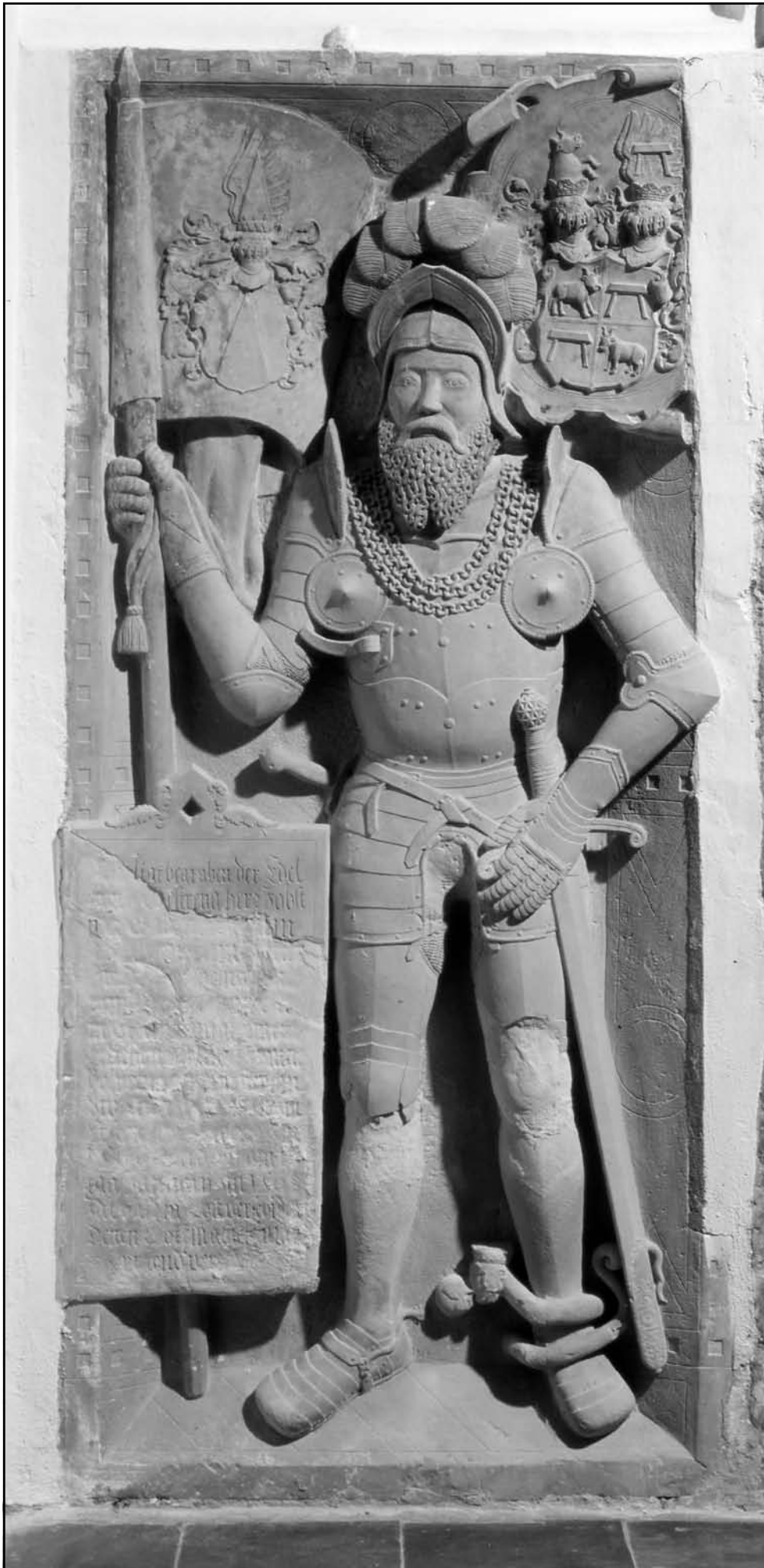
ženirjem, ki je trdil nasprotno. Žurga pa pravi: »Dobil sem toliko geoloških dokazov, da je povzročilo plaz le rudarsko delo, da ni bilo o tem več dvoma.« Zmagal je Žurga.

Janez Žurga opisuje v svojem življenjepisu marsikatero zanimivost. Poglejmo njegove poglede na banjanico. Priznava sicer, da je včasih uspešna, vedno pa ne. Zanimiv je primer barona Codelija, ki je svetoval kopanje vodnjaka v Pirničah. Po 12 m še niso našli vode. Žurga je takoj povedal, da kopljejo v produ, »kjer je vsako upanje na vodo izključeno«. Po več primerih ugotavlja, da je iskanje vode z banjanico skrajno nezanesljivo.

Žurga navaja tudi hudomušne dogodivščine s svojega terenskega dela. Ko se je ustavil na kmetiji na Pohorju in prosil za kozarec vode in kruh, je imel s seboj poln nahrbtnik vzorcev kamnin. Ženica ga je vprašala, kaj prenaša. Bila je prepričana, da kot frančiškan prosi za jajca, moko in druga živila. Ko je povedal, da nabira kamne, je bila prepričana, da se je menihu zmešalo in je v joku odšla. Po Pohorju so menda še dolgo govorili o zmešanem menihu, ki pobira kamenje.

Žurga je bil pri svojih stališčih vztrajen. Nekoč je prosil za prenočišče župnika v Novi Štifti. V debati, koliko je svet star, je Žurga povedal, da milijone in celo milijarde let. Župnik ga je odločno zavrnil z besedami: »Svet je star šest tisoč let in nič več in nič manj. Vse drugo je kriva vera.« Kmalu zatem so se v Ljubljani srečali duhovniki, med njimi tudi župnik iz Nove Štifte. Slovesno je izjavil, da imajo med seboj človeka, ki trdi, da je svet starejši od šest tisoč let. Več ljudi je pritrdilo, da je to res, in ubogi župnik iz Nove Štifte je bil prepričan, da je zašel med same krivoverce.

P. Janez Žurga je zapustil za seboj bogato dediščino. Presenetljivo je predvsem to, da je posegal na tako različna področja, za kakršna imamo danes specializirane geologe. Če k temu dodamo poleg osnovnega duhovniškega poklica še rezljanje razpel in kipov, nas Žurgova široka dejavnost še bolj preseneti. Koristno bi bilo temeljito pregledati Žurgovo zapuščino, ki jo hranijo v Frančiškanskem samostanu v Kamniku. Ugotovimo pa naslednje: Žurga je bil izvrsten geolog, opazovalec narave, največkrat je sklepal pravilno in skoraj vizionarsko. Ob tem je zanimivo vprašanje, zakaj ni pisal več strogovnih oziroma znanstvenih prispevkov. Ostajal je predvsem pri elaboratih in poljudnoznanstvenih člankih. Pri tem ga gotovo ni zadrževalo kakšno politično nasprotovanje, vsaj do konca druge svetovne vojne ne. Res je tudi, da v Žurgovih asistentskih časih objavljane ni bilo tako pomembno, kakor je današnje nesmiselno lovljenje točk na univerzi ali sorodnih ustanovah. Morda ga k temu tudi niso spodbujali predpostavljeni strokovnjaki, lahko celo iz konkurenčnih strahov. Najbrž ni povsem sprejemljiva Duhovnikova misel, da ga je zavrlo neupravičeno nasprotovanje nekaterih Žurgovi razpravi o Pohorju. Kot odličen strokovnjak je bil gotovo trdno prepričan o svojih stališčih. Pričakovali bi, da jih bo skušal z novimi raziskavami še bolje dokazati. Vsekakor nam bo prijetni p. Janez Žurga v marsičem ostal nepojasnjena skrivnost.

Dr. Jure Žalohar
Koroška cesta 12, Kranj

Tomaž Hitij, dr. dent. med.
Godič 39 b, Stahovica

Mag. Matija Križnar
Prirodoslovni muzej Slovenije, Ljubljana

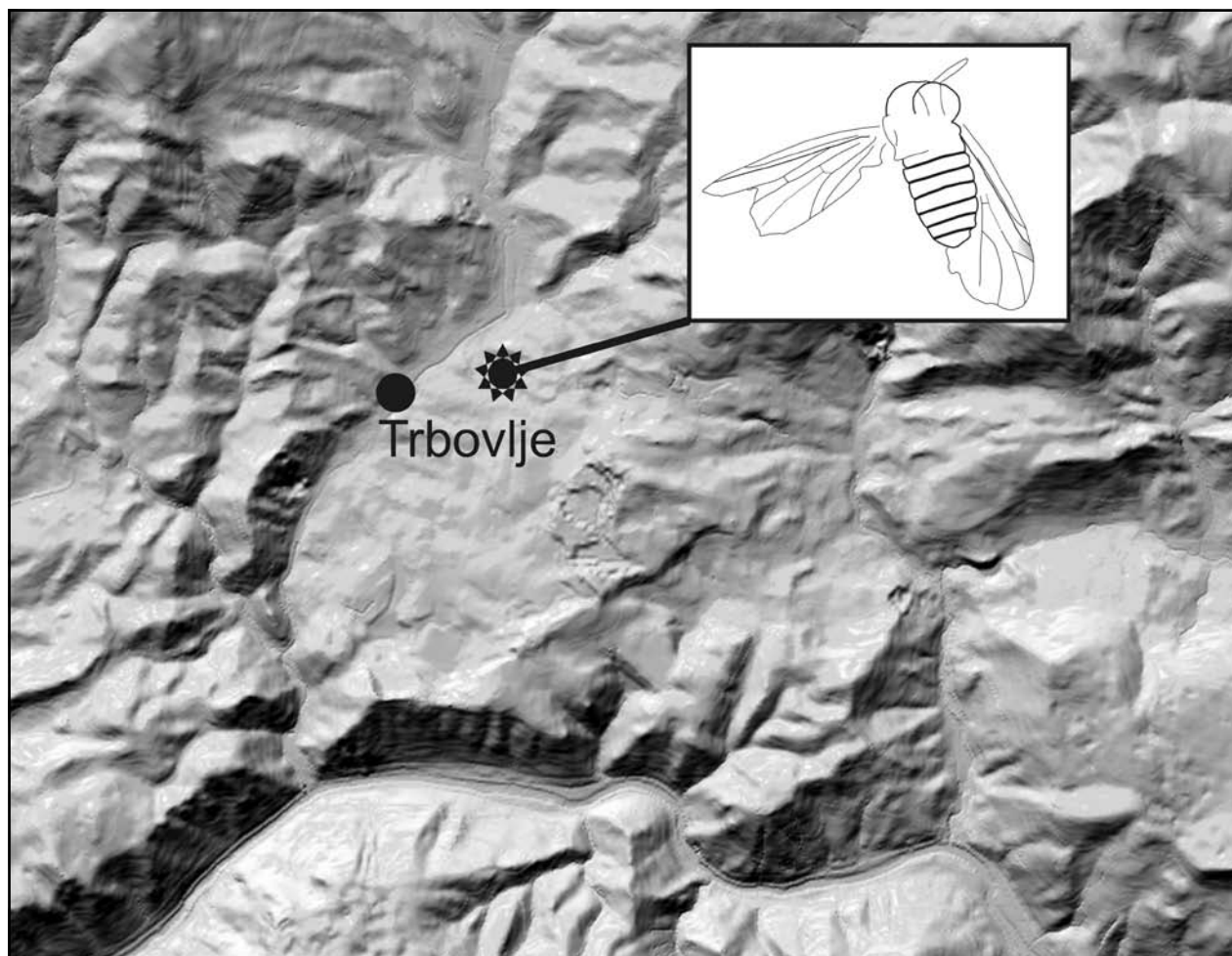
Muhi dlakarici (Diptera: Bibionidae) iz terciarnih plasti Zasavja in Tunjiškega gričevja

Uvod

Najdbe fosilnih žuželk so v Sloveniji redke. Nekaj slabše ohranjenih ostankov so našli v eocenskih plasteh pri Socki (Pajtler, 2003), v oligocenskih plasteh pri Hrastniku v Zasavju (Jurkovšek, ustno sporočilo) ter v oligocenskih plasteh pri Podnartu (Križnar et al., 2009). Med najbolj znanimi fosilnimi žuželkami iz naših krajev je dlakarica (Bibionidae), opisana v tem članku, ki jo je našel Matija Križnar leta 1996 (Pavšič et al., 1997) v zgornjeoligocenskih plasteh pri Trbovljah in je bila celo prikazana na eni izmed znamk Pošte Slovenije (Križnar, 2002). Leta 1997 smo v Tunjiškem

gričevju odkrili plasti koprolitnega horizonta (Žalohar, 2004; Žalohar et al., 2006a, b, 2007; Hitij in Žalohar, 2007; Križnar, 2006; Zessin et al., 2008; Žalohar et al., 2009), kjer smo našli doslej najbogatejše nahajališče fosilnih žuželk v Sloveniji. Nahajališče je v zadnjih letih postalo svetovno znano po najstarejših fosilih morskih konjičkov na svetu (Žalohar et al., 2009), o čemer je poročal celo *National Geographic* (glej *National Geographic News*, rubriko »fossil seahorses«). Poleg dveh novih vrst morskih konjičkov smo iz teh plasti opisali tudi nov rod in novo vrsto kačjega pastirja *Sloveniatrum robici* (Zessin et al., 2008), imenovano po zaslužnem slovenskem naravoslovcu Simonu Robiču. Fosilne žuželke koprolitnega horizonta pripadajo različnim skupinam. Najpogostejši so kožekrilci (Hymenoptera), predvsem mravlje (Formicidae) ter posamezne ose in čebele. Nekoliko redkejši so dvokrilci (Diptera) z najpogostejšimi predstavniki, ki pripadajo sprevodnim mušicam (Sciaridae) in glivaricam (Mycetophilidae). Poleg tega smo našli tudi hrošče (Coleoptera), termite (Isoptera) in kobilice (Orthoptera).

V tem članku opisujemo dve fosilni žuželki iz družine Bibionidae. Prvi primerek je omenjena dlakarica (Bibionidae), ki jo je našel Matija Križnar v zgornjeoligocenskih plasteh pri Trbovljah (slika 1), drugi primerek pa je bil najden v srednjemiocenskih (sarmatijskih) plasteh v Tunjiškem gričevju (slika 2). Oba primerka smo se odločili podrobneje raziskati predvsem zaradi njune dobre ohranjenosti ter zaradi uporabnosti predstavnikov družine Bibionidae pri paleoklimatskih rekonstrukcijah (npr. Collomb et al., 2008).

Slika 1: Geografska lega nahajališča fosilnih žuželk pri Trbovljah

Trbovlje

Oligocenske in miocenske plasti v Zasavju so razmeroma dobro raziskane predvsem zaradi bogatih nahajališč premoga, ki ga izkoriščajo v industrijske namene že od začetka 19. stoletja. Prve raziskave so opravili geologi Državnega geološkega zavoda na Dunaju, med katerimi omenimo delo Bittnerja (1884) in Tellerja (1907). Bittner je postavil osnove delitve miocenskih formacij v Zasavju, njegovo delo pa je še danes temelj za vse nadaljnje raziskave. Temeljiti pregled in recenzijo vsega znanja o terciarju Zasavja ter rezultate novih raziskav je leta 1967 podal Kuščer. Na podlagi njegovega dela je kasneje Placer (1999) podal predlog za formacijsko poimenovanje terciarnih plasti Laške sinklinale (slika 3). V zadnjem času je oligocenske plasti podrobno raziskoval Hafner (2001). V nadaljevanju se bomo omejili le na oligocenske plasti, od koder je tudi opisana dlakarica.

Najstarejše plasti terciarne starosti v Zasavju pripadajo trboveljski formaciji, ki je oligocenske starosti. Razčlenimo jo na tri člene, in sicer na spodnjetrboveljski, premogov in zgornjetrboveljski člen. Spodnjetrboveljski člen je sestavljen predvsem iz kontinentalnih prodnatih plasti, ki se menjavajo s plastmi peska, melja in gline.

Nad temi plastmi sledi premogov člen, ki predstavlja prehod iz telmantičnega preko semiterestičnega do limničnega močvirskega podokolja (Uhan, 1993). Med nihanjem dna intramontane kotline se je usedal rastlinski material, iz katerega je nastajal premog. Med plastmi premoga so pogosti tudi laporasti, tufski, glinasti in karbonatni, piritni in markazitni vložki. V plasteh laporovca so našli številne polže, školjke, ribe, želve in kopenske sesalce (za pregled glej Hafner, 2001, in Križnar, 2009). Odin s sodelavci (1994) je določil absolutno starost tufskih vložkov v premogu na $25 \pm 0,1$ milijonov let, torej so plasti zgornjeoligocenske starosti.

Zgornjetrboveljski člen tvorita laporovec in skrilavi glinavec, ki sta se pretežno usedala v jezerskem okolju z le lokalnim in občasnim morskim vplivom (Bittner, 1884). Na osnovi plastnatosti in laminacije je Hafner (2001) ločil ritmitni in varvni tip, ki sta nastajala kot posledica termičnega sezonskega mešanja jezerske vode. Zgornjo mejo zgornjetrboveljskega člena označuje prehod iz skrilavega glinavca v neplastnato morsko glino – sivico (kiscelska formacija). V plasteh zgornjetrboveljskega člena je bila najdena velika množica fosilnih ostankov (za pregled glej Hafner, 2001, in Križnar, 2009). Najpogostejši so rastlinski ostanki, mehkužci, želve in ribe. Fosilna dlakarica, ki jo opisujemo v tem članku, je bila najdena v laminiranem laporovcu tik nad premogovo plastjo na nekdanjem dnevnem kopu Dobrna nad Trbovljami. Tu izdanja tankoplastnati do skrilavi laprovec s številnimi rastlinskimi ostanki, sladkovodnimi polži in ribami.

Nad oligocenskimi plastmi sledijo miocenske, ki jih po Placerju (1999) razčlenimo na govško, laško in dolsko formacijo in zavzemajo obdobje od spodnjega do srednjega miocena.

Tunjice

Tunjiško gričevje nudi najpopolnejšo sliko stratigrafskega razvoja paleogenskih in neogenskih plasti v tem delu Panonskega bazena, saj tu najdemo plasti od spodnjega oligocena do zgornjega dela srednjega miocena v skupni debelini do okoli 1200 metrov. Prve raziskave terciarnih plasti v Tunjiškem gričevju segajo v 19. stoletje, ko so na tem ozemlju raziskovali geologi Državnega geološkega zavoda na Dunaju. Ozemlje so kasneje kartirali še Kühnel (1933) ter Premru s sodelavci (1983a, b) v okviru izdelave geološke karte SFRJ (1 : 100.000), list Ljubljana. Rezultate novjših stratigrafskih raziskav so objavili Vrabc (2000) ter Žalohar in Zevnik (2006). Najstarejše plasti pripadajo spodnjemu oligocenu (gornjegrajske plasti s številnimi koralami, hidrozoji in rdečimi algami) in izdanjajo pri Podgorju. Tipično so v Tunjiškem gričevju oligocenske plasti razvite kot bazalni konglomerat in morska do brakična glina, ki ji Pavšič na podlagi nanoplanktonske združbe (ta je značilna za nanoplanktonsko biocono NP 25) določa zgornjeoligocensko starost (Vrabc, 2000). Miocenske plasti so razvite podobno kot v Zasavju in so razdeljene v govško, laško in dolsko formacijo (Žalohar in Zevnik, 2006), ki zavzemajo spodnji in srednji miocen (slika 4).

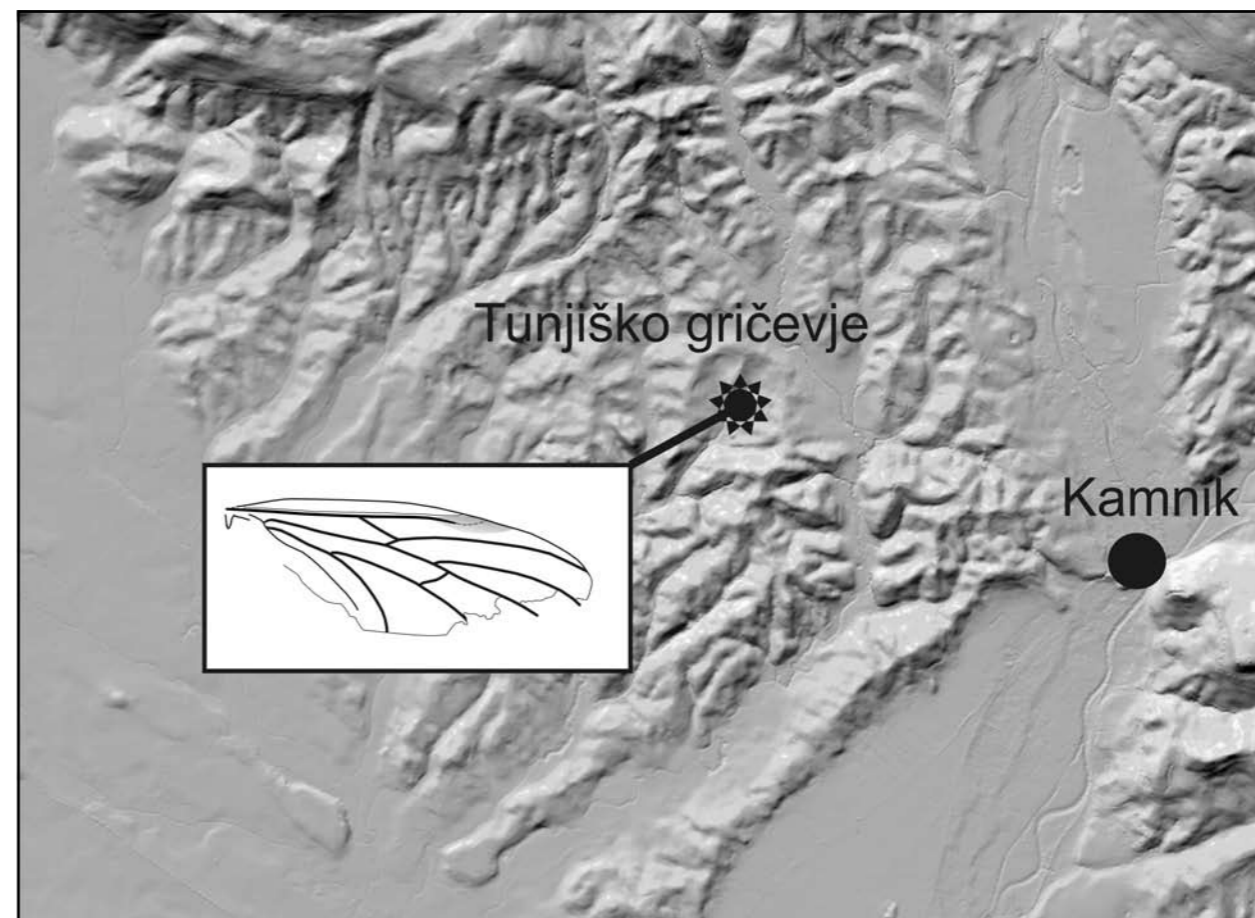
Novo nahajališče fosilnih žuželk je bilo odkrito v koproilitnem horizontu v spodnjem delu dolske formacije. Dolska formacija je v Tunjiškem gričevju razvita kot menjavanje tanjših in debelejših plasti ter do nekaj metrov debelih horizontov sive gline, glinavca, laporovca, srednje- do debelozrnatega peska, proda in konglomerata. Ponekod najdemo bogato fosilno makrofavno, predvsem polže rodov *Cerithium*, *Pirenella* in *Mohrensternia* ter školjke rodov *Cerastoderma*, *Irus* in *Musculus*.

Koproilitni horizont predstavlja menjavanje sivih glinavcev s školjkasto krojivijo in horizontalno laminiranih diatomejskih laporovcev in karbonatnih meljevcev v skupni debelini okoli 10 m. Izdanke koproilitnega horizonta lahko opazujemo ob cestnih usekih in ob potokih v okolici Tunjic in cerkve sv. Ane. Starost plasti je bila določena na podlagi diatomejske združbe (Horvat, 2003), ki je značilna za spodnji sarmatij. Koproilitni horizont vsebuje izjemno bogato in raznoliko združbo makrofosilov, med katerimi najdemo morske makroalge, ostanke kopenskih rastlin, meduze, školjke, polže, insekte in ribe. Na podlagi diatomejske združbe (Horvat, 2003) ter na podlagi fosilne makrofavne in makroflore (Zessin et al., 2008; Žalohar et al., 2009) sklepamo, da so se plasti koproilitnega horizonta odlagale v restriktivnem morskem okolju s slabo »prezračeno« vodo. Prisotnost morskih organizmov kljub temu kaže, da je bilo okolje ves čas povezano z odprtim morjem.

Sistematika

Order DIPTERA Linnaeus, 1758
Family BIBIONIDAE Macquart, 1838
Genus *Plecia* Wiedmann, 1828

Plecia sp.

Slika 2: Geografska lega izdankov koproilitnega horizonta s fosilnimi žuželkami v Tunjiškem gričevju

MATERIAL – Primerek je bil najden leta 1996 (najdba M. Križnar) in je del fosilnega gradiva Prirodoslovnega muzeja Slovenije (slika 5).

LOKACIJA NAJDBE – Ploščica z opisano dlakarico je bila najdena na nekdanjem odprtem kopu Dobrna nad Trbovljami. Poleg dlakarice so bili v teh plasteh najdeni tudi drugi fosili, predvsem rastlinski ostanki ter sladkovodni polži in ribe.

HORIZONT – Primerek je bil najden v zgornjeoligocenskih (spodnjeegerijskih) plasteh zgornjetrboveljskega člena trboveljske formacije. Terciarij Zasavja pripada v širšem geotektonskem in paleogeografskem smislu k sistemu Panonskega bazena.

Opis

Primerek je dobro ohranjen. Dolžina telesa znaša 5,5 mm. Vidni so večji morfološki deli žuželke, in sicer glava, oprsje, zadek in krila. Noge niso ohranjene, razen enega samega fragmenta (femur, F), ki verjetno pripada desni sprednji nogi. Segment noge je tanek in tulčast, kar je značilno za dlakarice podružine Pleciinae. Pod veliko povečavo se na njem vidijo zelo drobne dlačice. Glava je dobro vidna in je bila med fosilizacijo dislocirana nad oprsje. Posamezni segmenti oz. morfološki deli glave niso vidni. Možna pa je rekonstruirati položaj sestavljenih oči (E), ki so izrazito disoptične. Oprsje (thorax, Th) in zadek (abdomen, Ab) sta dobro ohranjena. Na zadku je viden položaj sedmih tergito. Genitalije niso ohranjene oziroma niso vidne.

Krila so prav tako relativno dobro ohranjena z jasno vidnimi žilami C (costa), Sc (subcosta), R1, R2+3,

R3+5 (radialne žile), M1, M2 (medialni žili), CuA1, CuA2 (kubitalni žili), 1A (analna žila) ter r-m (prečna žila med radialnimi in medialnimi žilami). R2+3 je vidna le na desnem krilu, je kratka in ukrivljena ter leži poševno glede na R4+5 in R1. Prav tako sta le na desnem krilu vidni žila M2 ter pterostigma (Pt). Costa C poteka od baze do apikalnega dela kril. Bazalni del kril ni ohranjen oziroma ni dobro viden.

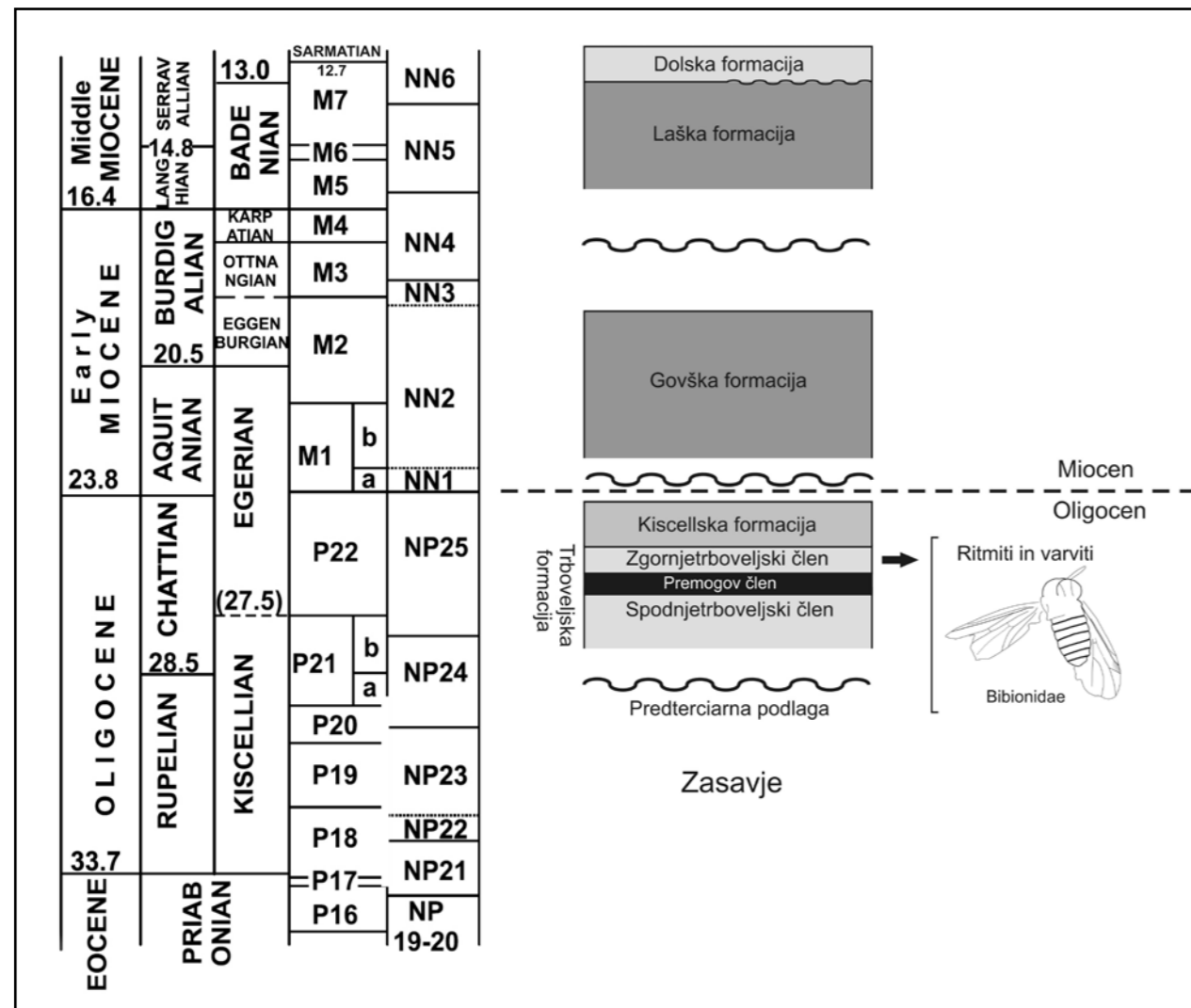
Diskusija

Primerek smo določili kot *Plecia* sp. na podlagi ohranjenega segmenta desne sprednje noge (F; pri podružini Pleciinae so segmenti nog dolgi, tanki in tulčasti), oblike in položaja radialne žile R2+3 (kratka in poševna glede na R4+5 in R1) ter oblike in položaja prečne žile r-m (pri podružinah Pleciinae in Pantheriinae skoraj pod pravim kotom glede na medialne žile). Glede na obliko zadka, ki je čokat in debel, ter glede na disoptične sestavljene oči sklepamo, da primerek pripada samici.

Genus *Bibio* Geoffroy, 1762
Bibio sp.

MATERIAL – Primerek ima evidenčno številko T-43, najden pa je bil leta 2005. Shranjen je v zbirki Hitij & Žalohar, ki je registrirana zbirka Prirodoslovnega muzeja Slovenije. Primerek je ohranjen na ploščici sivkasto-rjavega laminiranega diatomejskega karbonatnega meljevca (slika 6).

LOKACIJA NAJDBE – Ploščica z opisano dlakarico je

Slika 3: Kronostratigrafski pozicijski odnosi posameznih litoloških enot na območju Zasavja. Povzeto po Jelen in Rifelj (2002), Kuščer (1967), Odin et al. (1994), Placer (1999) ter Hafner (2001).

bila najdena ob pritoku Knežjega potoka ob cesti Tunjice–Komenda. Poleg dlakarice so bili v teh plasteh najdeni tudi drugi fosili, predvsem rastlinski ostanki, školjke, polži, ostanki meduz, ribe, pajki, paščipalci in številni drugi insekti.

HORIZONT – Primerek je bil najden v kopolitnem horizontu dolske formacije, ki je sarmatijske starosti. Diatomejska združba kaže, da je kopolitni horizont spodnesarmatijske starosti. Terciar Tunjiškega gričevja pripada v širšem geotektonskem in paleogeografskem smislu k sistemu Panonskega bazena.

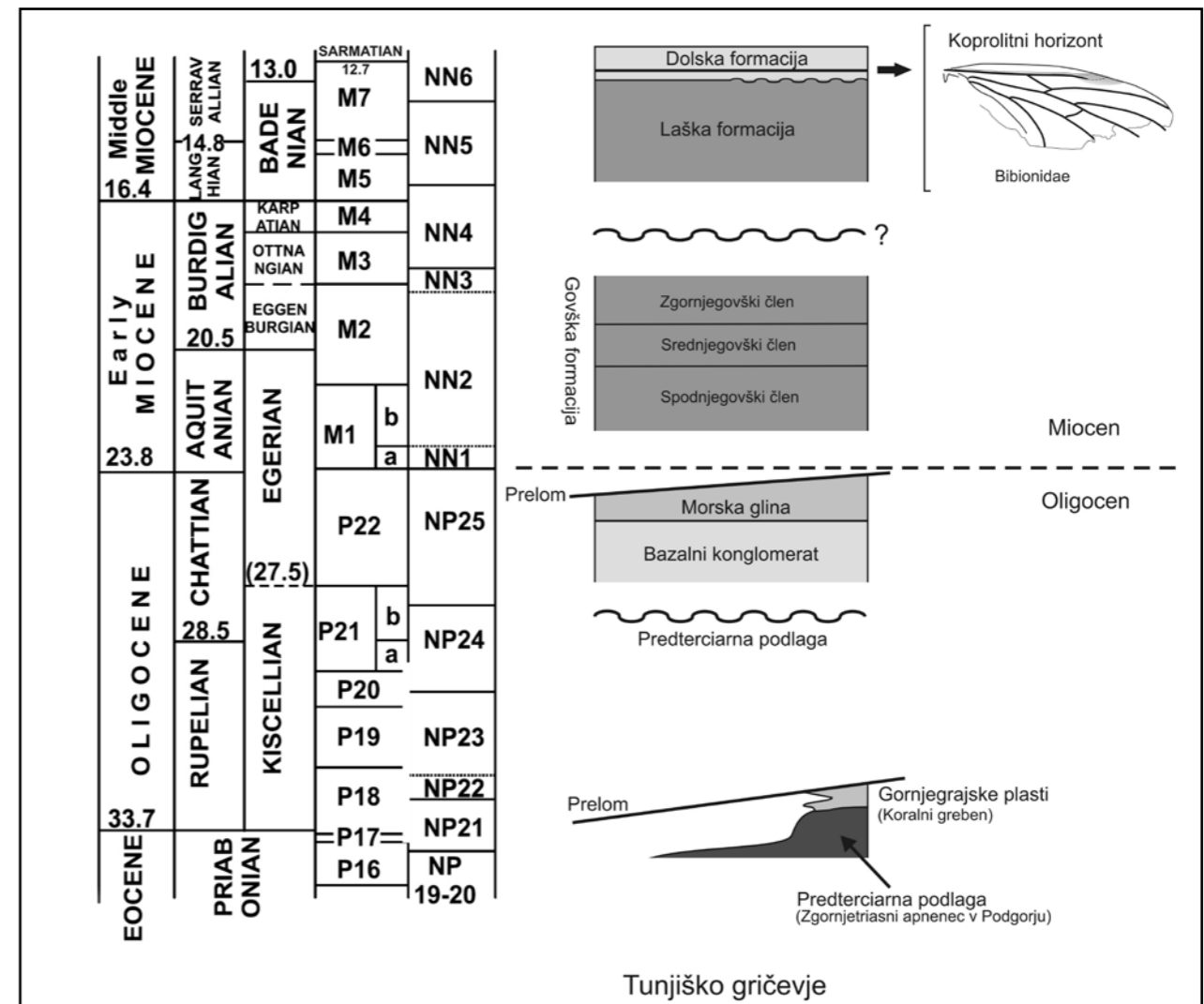
Opis

Telo primerka razen ene noge in desnega krila je slabo ohranjeno in je razpadlo še pred fosilizacijo. Posamezni morfološki deli niso razpoznavni (slika 6A). Relativno dobro je ohranjena ena izmed nog z jasno vidnimi segmenti (coxa, trochanter, femur, tibia in tarsus) in drobnimi kleščami (slika 6B). Tarsus je sestavljen iz petih tarsomer. Empodium in pulvili (lat. *pulvillus*) niso vidni. Segmenti nog so v primerjavi s primerkom iz Zasavja »masivni« in imajo »trobantaste« razširitve, ki so značilni za podružino Bibioninae (slika 6B). Noge so izrazito poraščene s številnimi dlakami in trni. Tibialni trn ni viden.

Desno krilo (sliki 6C in 6D) je relativno dobro ohranjeno z jasno vidnimi žilami C (costa), Sc (subcosta), R1, R4+5 (radialne žile), M1, M2 (medialni žili), m-cu (prečna žila med medialno žilo M2 in kubitalno žilo CuA1), CuA1, CuA2 (kubitalni žili) ter 1A (analna žila). Costa poteka od baze do apikalnega dela krila. Vidna je tudi prečna žila r-m med radialnimi in medialnimi žilami. Pterostigma (Pt) je razmeroma velika in temno obarvana. Celotno krilo je rjavkaste barve in je predvsem med žilama M1 in Sc zelo temno obarvano. Krilo (predvsem costa C) je mestoma poraščeno z drobnimi dlačicami. Baza krila ni dobro ohranjena in je ni mogoče zanesljivo rekonstruirati. Dolžina krila znaša 11 mm. Dolžina izseka noge na sliki 6B znaša 3 mm.

Diskusija

Primerek smo določili kot *Bibio* sp. na podlagi ohranjenega fragmenta noge (pri podružini Bibioninae so segmenti nog čokati, trobantasto oblikovani in poraščeni z drobnimi dlačicami in trni), odsotnosti radialne žile R2+3 (pri podružini Bibioninae je ta žila odsotna) ter oblike in položaja prečne žile r-m (pri podružinah Pleciinae in Pantheriinae je ta žila skoraj pod pravim kotom glede na medialne žile, pri podružini Bibioninae pa je poševna glede na M1 in R4+5).

Slika 4: Kronostratigrafski pozicijski odnosi posameznih litoloških enot na območju Tunjiškega gričevja. Povzeto po Jelen in Rifelj (2002) ter Žalohar in Zevnik (2006).

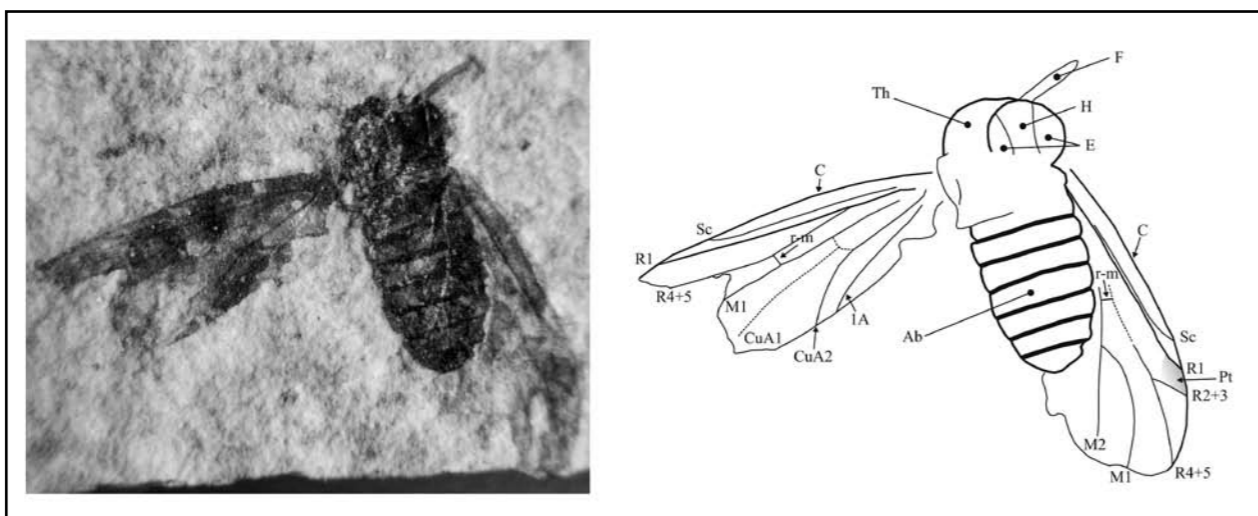
Paleoklimatske rekonstrukcije in diskusija

Dlakarice (Bibionidae) so med najpogostejšimi fosilnimi dvokrilci na večini evropskih kenozojskih nahajališč. Danes živijo po celem svetu in vključujejo več kot 1000 živečih in fosilnih vrst. Hkrati predstavljajo tudi največjo družino fosilnih dvokrilcev z več kot 340 opisanimi vrstami (Evenhuis, 1994). Najstarejše predstavnike bibionid so našli že v zgornjetriasnih plasteh formacije Dan River v Severni Ameriki (za pregled glej Evenhuis, 1994).

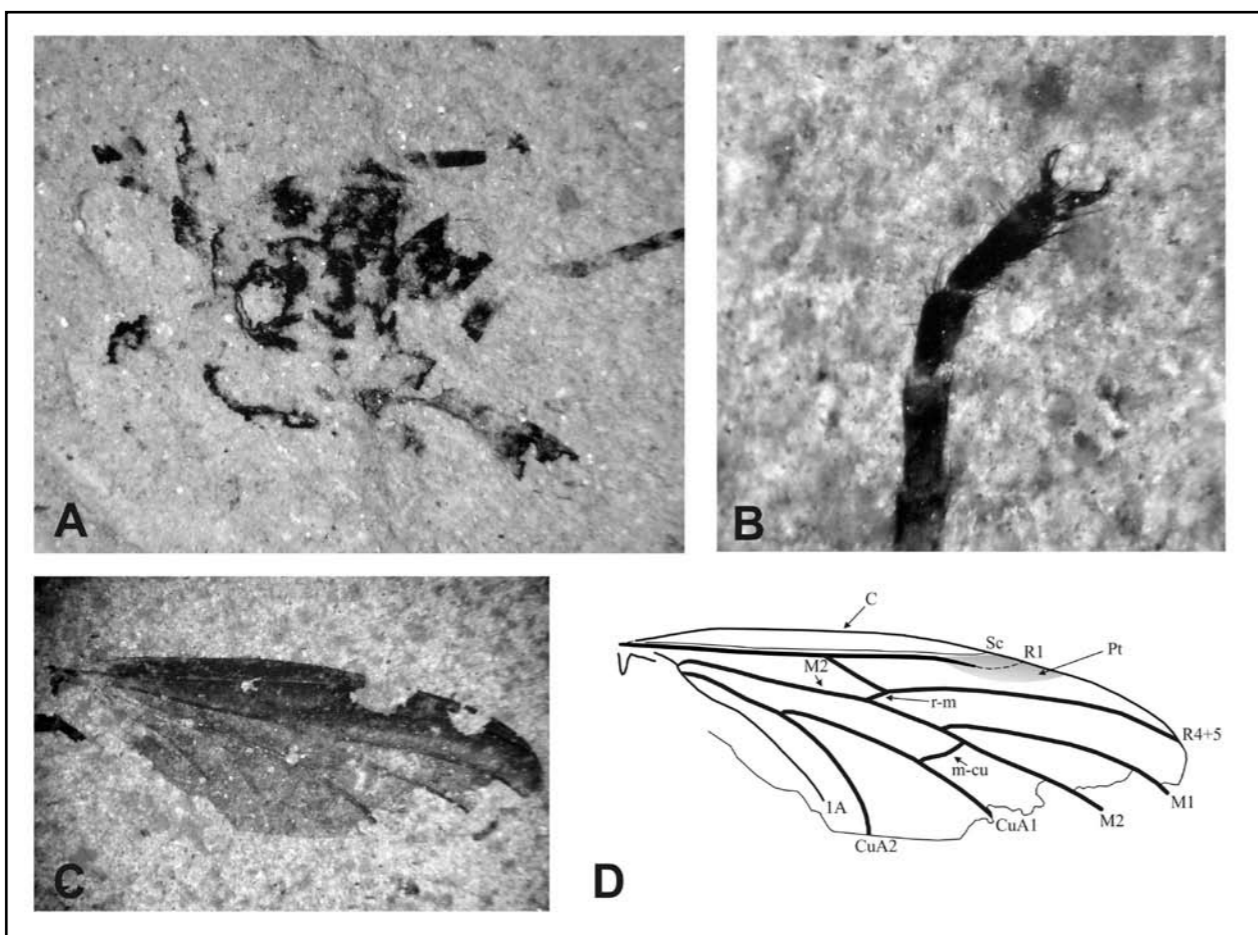
V zadnjem času so Collombova in sodelavci (2008) dlakarice uporabili pri paleoklimatskih rekonstrukcijah, pri čemer so raziskali njihovo fosilno združbo na večini najpomembnejših evropskih kenozojskih nahajališč fosilnih insektov. Podobne raziskave sta izvedla tudi Moe in Smith (2005) za ostale družine dvokrilcev, ki so bili najdeni v formaciji florissant v Severni Ameriki. Znano je, da imajo žuželke počasno hitrost speciacije. Zaradi svoje velike mobilnosti zlahka sledijo spreminjanju geografskega položaja klimatskih pasov na Zemlji, zato ostaja v geološki zgodovini združba žuželk v določenem klimatskem pasu zelo podobna. Fosilne združbe dvokrilcev lahko potemtakem uporabimo pri paleoklimatski rekonstrukciji na osnovi analize današnjih združb, za katere poznamo tudi korelacijo

s povprečno letno temperaturo. Med še danes živimi rodovi dlakaric najdemo v evropskem kenozoiku fosilne predstavnike rodov *Bibio*, *Dilophus*, *Bibiodes*, *Pantheria* in *Plecia*. Predstavniki prvih štirih rodov so značilni za zmerna do topla podnebja, v nasprotju pa se rod *Plecia* pojavlja pretežno v toplem, subtropskem in tropskem podnebju. Collombova s sodelavci (2008) je analizirala procentualna razmerja osebkov rodu *Plecia* in ugotovila veliko korelacijo s paleoklimatskimi rekonstrukcijami na osnovi drugih metod (sesalcev, vegetacije). V toplejši klimi je procentualni delež osebkov rodu *Plecia* večji od procentualnega deleža osebkov rodu *Bibio*.

Fosilnih dlakaric, ki jih opisujemo v tem članku, ne moremo neposredno uporabiti pri paleoklimatskih rekonstrukcijah, ker bi potrebovali večje število osebkov. Vendar pa lahko najdbo rodu *Plecia* v zgornjeoligocenskih plasteh pri Trbovljah in rodu *Bibio* v srednemiocenskih (sarmatijskih) plasteh Tunjiškega gričevja dobro koleriramo z globalnim spreminjanjem klime v kenozoiku. Slika 7 prikazuje evolucijo kenozojske globalne krivulje deleža izotopa ^{18}O (‰) v morskem okolju (prilagojeno po Zachos et al., 2001), ki kaže tendenco temperaturnih variacij. V zgornjem oligocenu je nastopila otoplitev, zato je najdba rodu *Plecia* v zgornjeoligocenskih plasteh pri Trbovljah bolj verjetna od najdbe

Slika 5: Fossilna dlakarica (Diptera: Bibionidae: Plecia) iz zgornjeoligocenskih plasti pri Trbovljah. Dolžina desnega krila je 6 mm. Glej tekst za podrobnejšo razlago.

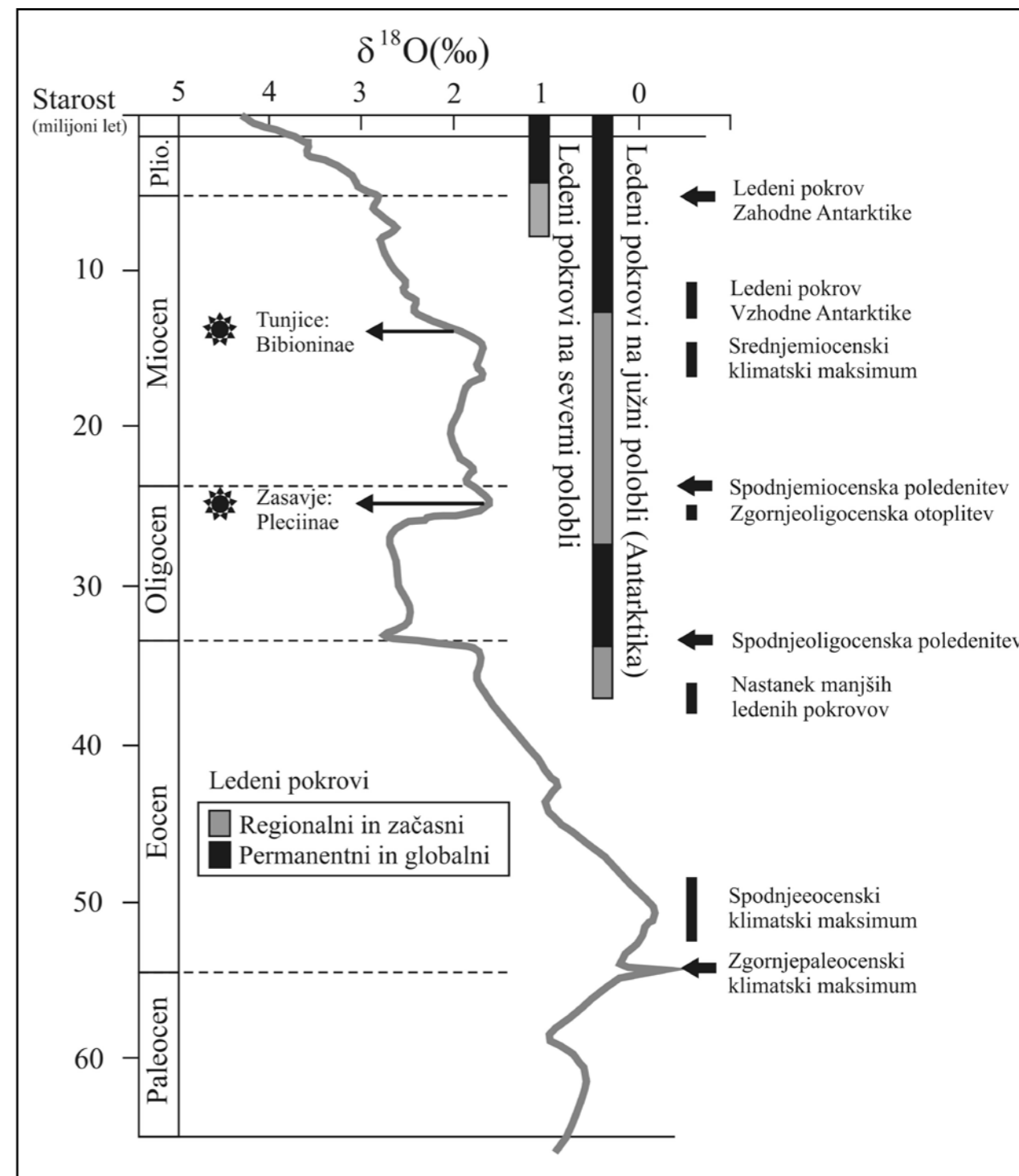

Slika 6: Fossilna dlakarica (Diptera: Bibionidae: Bibio) iz srednjemiocenskih (sarmatijskih) plasti Tunjiškega gričevja. Dolžina krila znaša 11 mm. Glej tekst za podrobnejšo razlago.

rodu *Bibio*. Toplo (tropsko) podnebje v času odlaganja plasti zgornjetrboveljskega člena nakazuje tudi ostale raziskave. Mihajlovič in Jungwirth (1988) ugotavljata, da je fosilna flora z nahajališča Dol pri Hrastniku tropska. Podobno Jelen s sodelavci (1988/89) omenja topli odsek zgornjetrboveljskega člena na osnovi palinoloških analiz. V istih plasteh kot opisano dlakarico smo našli plodove tropske rastline rodu *Tetrapterys* (Križnar, 2009), ki prav tako dokazuje izrazito toplo klimo. Rod *Tetrapterys* danes uspeva v neotropskih predelih Srednje in Južne Amerike, kjer je povprečna

letna temperatura med 25 °C in 28 °C (Lovrenčak, 2003), oziroma po nekaterih avtorjih celo med 24 °C in 30 °C (Mägdefrau in Ehrendorfer, 1988).

V nasprotju z izrazito toplim podnebjem, v katerem so se odlagale plasti zgornjetrboveljskega člena, je v sarmatiju prišlo do postopnega ohlajanja. Fosilna združba plasti koprolitnega horizonta vključuje zelo raznoliko makrofloro kopenskih rastlin, ki pripadajo družinam Pinaceae (*Pinus* in *Picea*), Aceraceae, Betulaceae, Fagaceae (*Fagus* in *Castanea*), Salicaceae, Juglandaceae (*Juglans*), Rosaceae in Buxaceae (Zessin

Slika 7: Evolucija kenozojske globalne krivulje deleža izotopa 180 (‰) v morskem okolju (prilagojeno po Zachos et al., 2001), ki kaže tendenco temperaturnih variacij.

et al., 2008; Žalohar et al., 2009). Takšna makroflora kaže na zmerno spodnesarmatijsko klimo, saj v njej prevladujejo mezotermični in listopadni elementi. Ob koncu badenija in v sarmatiju je deževni in zimzeleni mešani gozd, značilen za srednjemiocenski klimatski maksimum, doživel postopno transformacijo in je bil nadomeščen z mezotermičnim in listopadnim rastlinjem (Jiménez-Moreno, 2006). Takšno podnebje kaže, da je najdba predstavnikov rodu *Bibio* v sarmatijskih plasteh bolj verjetna, saj osebk tega rodu v zmernem podnebju prevladujejo nad osebki rodu *Plecia*. Tudi ostali fosilni dvokrilci koprolitnega horizonta vodijo do podobnega sklepa. Med njimi so najpogostejši predstavniki družin Mycetophilidae in Sciaridae, ki kažejo na bolj zmerno do toplo podnebje (Moe in Smith, 2005).

Muhi dlakarici (Diptera: Bibionidae) iz terciarnih plasti Zasavja in Tunjiškega gričevja

Povzetek

V zadnjih letih smo v Tunjiškem gričevju v plasteh koprolitnega horizonta, ki je srednjemiocenske (sarmatijske) starosti, odkopali večje število fosilnih žuželk, med katerimi smo našli tudi ostanke dlakarice. Doslej je bil na ozemlju Slovenije fosil dlakarice znan že iz zgornjeoligocenskih plasti pri Trbovljah (Pavšič et al., 1997). Ker sta oba najdena primerka dlakaric relativno dobro ohranjena, je bila možna nekoliko podrobnejša določitev, ki je pokazala, da trboveljski primerki pri-

pada rodu *Plecia*, tunjiški primerek pa rodu *Bibio*. Oba primerka smo se odločili podrobneje raziskati tudi zaradi uporabnosti predstavnikov družine Bibionidae pri paleoklimatskih rekonstrukcijah (naprimer Collobomb et al., 2008). Fosilnih dlakaric, ki jih opisujemo v tem članku sicer ne moremo neposredno uporabiti pri paleoklimatskih rekonstrukcijah, ker bi potrebovali večje število osebkov. Vendar pa lahko najdbo rodu *Plecia* v zgornjeoligocenskih plasteh pri Trbovljah in rodu *Bibio* v srednjemiocenskih (sarmatijskih) plasteh Tunjiškega gričevja dobro koleriramo z globalnim spreminjanjem klime v kenozoiku. V zgornjem oligocenu je nastopila otoplitev, zato je najdba rodu *Plecia* v zgornjeoligocenskih plasteh pri Trbovljah bolj verjetna od najdbe rodu *Bibio*. V nasprotju z izrazito toplim podnebjem, v katerem so se odlagale plasti zgornjetrboveljskega člena, je v sarmatiju prišlo do postopnega ohlajanja, zato je najdba predstavnikov rodu *Bibio* v sarmatijskih plasteh Tunjiškega gričevja bolj verjetna od predstavnikov rodu *Plecia*.

Two bibionid Fies (Diptera: Bibionidae) from the Tertiary Beds of the Zasavje Region and the Tunjice Hills

Summary

Recently systematic excavations in the Middle Miocene (Sarmatian) beds in the Tunjice hills have lead to recovery of numerous fossil insects. Among them remains of the fly of the Bibionidae family were also found. Bibionidae had already been known in Slovenia. Since one specimen, from the Upper Oligocene beds near Trbovlje was described by Pavšič et al. (1997). Because both specimens have been relatively well preserved, they have allowed a more detailed examination, which showed that the specimen from the Trbovlje region belongs to the *Plecia* sp., while the specimen from the Tunjice hills belong to the *Bibio* sp. Both specimens are also interesting from the paleoclimatic point of view (Collomb et al., 2008). However, for a reliable paleoclimatic reconstruction two specimens are certainly not enough. Thus the occurrence of the genus *Plecia* in the Upper Oligocene beds near Trbovlje is much more probable than the occurrence of the genus *Bibio*, since the Upper Oligocene beds near Trbovlje were deposited during a relatively warm period. In contrast, the occurrence of the *Bibio* in the Sarmatian beds in the Tunjice hills is probably related to more temperate climate in the Sarmatian substage of the Middle Miocene.

Literatura

- BITTNER, Alexander, 1884: Die Tertiär-Ablagerungen von Trifail un Sagor. *Jahrbuch geol. R. A.* 34, 433–600, Wien.
- COLLOMB, François-Marie, NEL, André, FLECH, Günther, WALLER, Alain, 2008: March flies and European Cenozoic paleoclimates (Diptera: Bibionidae). *Ann. soc. entomol. Fr.* 44 (2), 161–179.
- EVENHUIS, Neal, 1994: *Catalogue of the fossil flies of the world (Insecta: Diptera)*. – Backhuys Publishers, Leiden.
- HAFNER, Gorazd, 2001: *Sedimentološke značilnosti Trboveljskih plasti*. Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, 103 str.
- HITIJ, Tomaž, ŽALOHAR, Jure, 2007: Fosilne meduze odkrite v Sloveniji. *GEA* 17, 74, Ljubljana.
- HORVAT, Aleksander, 2003: *Paleontologija, biostratigrafija in paleoekologija*

- ja miocenskih diatomej (Bacillariophyta) Slovenije*. Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, 246 str.
- JELEN, Bogomir, RIFELJ, Helena, HORVAT, Aleksander, PAVŠIČ, Jernej, 1988/89: Spremembe mikrofosilnih združb v oligocenu Zasavja. *Geologija* 31/32, 329–345.
- JELEN, Bogomir, RIFELJ, Helena, 2002: Stratigraphic structure of the B1 Tertiary tectonostratigraphic unit in eastern Slovenia. *Geologija* 45/1, 115–138.
- JIMÉNEZ-MORENO, Gonzalo, 2006: Progressive substitution of a subtropical forest for a temperate one during the Middle Miocene climate cooling in Central Europe according to palynological data from cores Tengelic-2 and Hidas-53 (Pannonian Basin, Hungary). *Review of Palaeobotany and Palynology* 142, 1–14.
- KRIŽNAR, Matija, 2002: Oligocenska žuželka na znamki. – *Društvene novice* 27, 33. Društvo prijateljev mineralov in fosilov Tržič, Tržič.
- KRIŽNAR, Matija, 2006: Poškodbe fosilnih listov (ihnofosili) iz miocenskih plasti pri Kamniku. *Kamniški zbornik* 18, 303–307.
- KRIŽNAR, Matija, 2009: Taksonomske raziskave oligocenskih in miocenskih lesov v Sloveniji. Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, 161 str.
- KRIŽNAR, Matija, ŽALOHAR, Jure, HITIJ, Tomaž, 2009: Ribi rodu *Proantignonia* (Caproidae, Acanthomorpha) iz oligocenskih in miocenskih plasti Slovenije. *Geološki zbornik* 20, 19. posvetovanje slovenskih geologov, 91–96. Ljubljana.
- KÜHNEL, Wolfgang, 1933: Zur Stratigraphie und Tektonik der Tertiärmulden bei Kamnik (Stein) in Krain. – *Prirodoslovne razprave* 2, 61–124. Ljubljana.
- KUŠČER, Dušan, 1967: Zagorski terciar. *Geologija* 10, 5–85.
- LOVRENČAK, Franc, 2003: *Osnove biogeografije*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo (učbenik), 410 str.
- MÄGDEFRAU, Karl, EHRENDORFER, Friedrich, 1988: *Botanika – sistematika, evolucija i geobotanika*. Zagreb: Školska knjiga, 441 str.
- MIHAJLOVIČ, Đorđe, JUNGWIRTH, Enio, 1988: Oligocene aged flora from Novi Dol (Slovenia, Yugoslavia). *Revue de Paleobiologie* 7/2, 435–447.
- MOE, Amy, SMITH, Dena, 2005: Using pre-Quaternary Diptera as indicators of paleoclimate. *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology* 221, 203–214.
- ODIN, Gilles Serge, JELEN, Bogomir, DROBNE, Katica, UHAN, Jože, SKABERNE, Dragomir, PAVŠIČ, Jernej, CIMERMAN, Franc, COSCA, Michael, HUNZIKER, Christophe, 1994: Premiers âges géochronologiques de niveaux volcanoclastiques oligocènes de la Région de Zasavje, Slovénie. *Giorn. Geol., ser 3^a*, vol 56/1, 1999–212, Bologna.
- PAJTLER, Franc, 2003: Dr. Franc Unger in soteški skladi. – *Društvene novice* 28, str. 19–20, Društvo prijateljev mineralov in fosilov Tržič, Tržič.
- PAVŠIČ, Jernej, KRIŽNAR, Matija, MIKUŽ, Vasja, 1997: 25 milijonov let stara žuželka. – *Gea* 7, št. 2, str. 65. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- PLACER, Ladislav, 1999: Strukturni pomen posavskih gub. *Geologija* 41, 191–221.
- PREMRU, Uroš, 1983a: *Osnovna geološka karta SFRJ, 1 : 100000*, list Ljubljana (Basic geological map of Yugoslavia, 1 : 100000, sheet Ljubljana). – Zvezni geološki zavod, Beograd.
- PREMRU, Uroš, 1983b: *Osnovna geološka karta SFRJ, 1 : 100000 – Tolmač lista Ljubljana* (Basic geological map of Yugoslavia, 1 : 100000 – Guidebook of sheet Ljubljana). – Zvezni geološki zavod, Beograd.
- TELLER, Friedrich, 1907: *Geologische Karte der österr.-ung. Monarchie*. – SW Grupe 93, Cilli-Ratschach, Wien.
- UHAN, Jože, 1993: Geokemična tipomorfnost zasavskega premoča. *Rudarsko-metalurški zbornik* 40, 45–58.
- VRABEC, Marko, 2000: *Govški peščenjak v profilu Dobljč*. – Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, 100 str.
- ZACHOS, James, PAGANI, Mark, SLOAN, Lisa, THOMAS, Ellen, BIL-LUPS, Katharina, 2001: Trends, rythms and aberrations in global climate 65 Ma to present. *Science* 292, 686–693.
- ZESSIN, Wolfgang, ŽALOHAR, Jure, HITIJ, Tomaž, 2008: A new fossil dragonfly (Insecta, Odonata, Libellulidae) of the Miocene (Lower-Sarmatian) of the Tunjice Hills, Slovenia. *Virgo, Mitteilungsblatt des Entomologischen Vereins Mecklenburg* 11, 86–96.
- ŽALOHAR, Jure, 2004: Najdbe fosilnih žuželk v Tunjiškem gričevju. *Kamniški zbornik* 17, 265–268.
- ŽALOHAR, Jure, HITIJ, Tomaž, KRIŽNAR, Matija, 2006a: *Preteklost, odtisnjena v kamnu*. Ljubljana: Naravoslovni muzej Slovenije, 32 str.
- ŽALOHAR, Jure, HITIJ, Tomaž, KRIŽNAR, Matija, 2006b: Najstarejši fosili morskih konjičkov odkriti v Sloveniji. *GEA* 16, 52–55.
- ŽALOHAR, Jure, HITIJ, Tomaž, KRIŽNAR, Matija, 2007: Prva najdba fosilnega kačjega pastirja v Sloveniji. *Erjavecia* 22, 11–13.
- ŽALOHAR, Jure, HITIJ, Tomaž, KRIŽNAR, Matija, 2009: Two new species of seahorses (Syngnathidae, *Hippocampus*) from the Middle Miocene (Sarmatian) Coprolitic Horizon in Tunjice Hills, Slovenia: The oldest fossil record of seahorses. *Annales de Paléontologie* 95, 71–96.
- ŽALOHAR, Jure, ZEVNIK, Jaka, 2006: Miocenske plasti v Tunjiškem gričevju. *Kamniški zbornik* 18, 289–301.

Navtilida iz miocenskih plasti Tunjiškega gričevja

Uvod

Fosilni ostanki terciarnih glavonožcev so zelo redki. Čeprav se prvi navtilidi pojavijo že v kambriju in so čez celotno geološko zgodovino pogosti spremljevalci morskih združb, jih je do danes preživelo le nekaj vrst. Najdbe posameznih ostankov njihovih hišic pomenijo za slovensko paleontologijo pomemben prispevek. Tunjiška primerka iz tega prispevka sta bila že omenjena, a so bile navedbe brez slikovnega gradiva in tudi napačno interpretirane, zato bomo to popravili in predstavili miocenske ostanke te zanimive skupine.

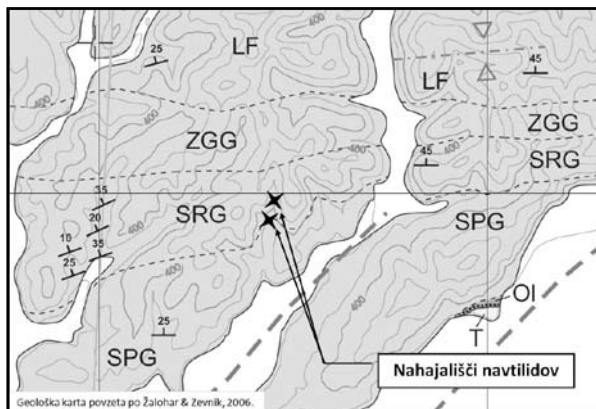
Najdbe terciarnih navtilidov v Sloveniji

Do sedaj so bili opisani samo skromni ostanki miocenskih navtilidov (Mikuž, 2008). Vsi izhajajo iz miocenskih plasti, ki so jih odkrili blizu Šentilja v Slovenskih goricah in iz nahajališča Okrog pri Ponikvah. Mikuž (2008) piše tudi o najdbah srednjeeocenskih navtilidov, odkritih pri gradnji avtoceste med Kozino in Črnim Kalom, ki pa še niso obdelani.

Iz Tunjic sta Žalohar in Zevnik (1998) omenila glavonožca rodu *Nautilus*, ki je bil najden pod cerkvijo sv. Ane. Enako navaja tudi Mikuž (2008), ki piše: »Leta 1997 je gospod Davorin Preisinger našel v okolici Tunjic dva ostanka miocenskih glavonožcev. Leta 2000 je razstavljal fosilne ostanke ...« Mikuž (2008) je na koncu dodal zapis, da ta dva fosilna ostanka pripadata *Aturia aturi*. Pri naši raziskavi ostankov smo preverili zapise in ugotovili, da gre v teh dveh navedbah za iste najdbe, le da so jih avtorji različno določili. Oba omenjena ostanka bomo v nadaljevanju tudi predstavili. Kot vidimo, je ostankov terciarnih navtilidov v Sloveniji zelo malo. Če pogledamo njihovo ohranjenost, nas to ne preseneča, saj so večji del le koščki ali majhni deli njihovih hišic.

Geološka zgradba nahajališča in starost ostankov

Fosilna ostanka navtilidov sta bila odkrita v enem izmed levih pritokov potoka Tunjščica. Nahajališči ležita na območju, imenovanem Rakovnik, južno od Vinskega vrha. Geološko sta miocenske plasti Tunjiškega gričevja raziskala Žalohar in Zevnik (2006), ki sta jih tudi razčlenila na govško (spodnji miocen), laško (spodnji del srednjega miocena) in dolsko (zgornji del srednjega miocena) formacijo. Ostanki navtilidov so bili najdeni v plasteh govške formacije, kar ustreza spodnjemu miocenu. Natančno starost ostankov je težko določiti, saj sta bila odkrita v strugi potoka, torej na sekundarnem mestu.

Geološka karta z vrisanimi nahajališčema miocenskih navtilidov v osrednjem delu Tunjiškega gričevja

Legenda: LF – laška formacija, ZGG – zgornjegovski člen, SRG – srednjegovski člen, SPG – spodnjegovski člen, OI – oligocen, T – trias (prirejeno po Žalohar & Zevnik, 2006)

Paleontološki del

Fosilni navtilidi (podrazred Nautiloidea) se pojavijo že v kambriju. V paleozoiku in mezozoiku je njihova pestrost največja, medtem ko se v terciarju pojavljajo samo nekateri rodovi. Danes srečamo v svetovnih morjih le nekaj vrst navtilidov, med katerimi je najbolj poznan rod *Nautilus*. Glavni znaki za razlikovanje posameznih rodov in vrst fosilnih navtilidov so oblika suturne linije, položaj sifa, dimenzije hišice in primerjava oziroma njihova razmerja (Wilmsen & Esser, 2004).

Sistematiko smo povzeli po Schultz, 1976, in Luke-neder & Harzhauser, 2002:

Razred: Cephalopoda Cuvier, 1795

Podrazred: Nautiloidea Agassiz, 1847

Red: Nautilida Agassiz, 1847

Superdružina: Nautilaceae Blainville, 1825

Družina: Nautilidae Blainville, 1825

Euciphoceras sp.

(Tabla 1 in Tabla 2)

Schultz (1976) je v svojem delu ločil rod *Eutrephoceras* na še dva podroda *Simplioceras* in *Euciphoceras*. Nekateri raziskovalci (Dzik & Gaździcki, 2001) označujejo podrod *Euciphoceras* kot samostojen rod, kar smo storili tudi mi.

Oba ostanka sta shranjena v zasebni zbirki Dava Preisingerja iz Kranja. Odkrita sta bila v potoku južno od Sv. Ane v Tunjicah in izhajata iz spodnjemiocenskih plasti.

Opis najdb:

Primerek 1 (evid. št. 3):

Ohranjeno je kameno jedro hišice s štirimi kamricami (tabla 1, slika a). Suturna linija je enostavna. Višina največjega zavoja je 57 mm, njegova širina pa okoli 51 mm. Razmik kamric na zunanji (ventralni) strani

ohranjenega kamenega jedra je okoli 19 mm. Premer popka je približno 15 mm. Položaj sifa je težko določiti, verjetno pa leži bolj na dorzalni strani (tabla 1, slika b). Na primerku je še delno ohranjena lupina hišice, predvsem pri popku oziroma starejših zavojih hišice.

Primerek 2 (evid. št. 215):

Ostane kamnena jedra, ki je veliko večji od prvega primerka. Verjetno gre za bivalno kamrico, kjer se je ohranila še ena kamrica (tabla 2, slika a). Na ostanku so ohranjeni deli hišice (biserna matica). Višina največjega ohranjenega zavoja je 111 mm, njegova širina pa je 92 mm. Dimenzije najmanjšega ohranjenega zavoja pa so 70 mm višine in 66 mm širine. Premer popka je okoli 19 mm. Položaja sifa ni mogoče določiti.

Primerjava: Oba opisana primerka imata zelo podobno suture oziroma obliko prekatov med kamricami. Sturna linija se najbolje ujema z risbo Schultza (1976, str. 50, slika D), ki je enostavna in rahlo ukrivljena proti smeri popka. Tudi Dzik in Gaždžicki (2001, str. 304, slika 6) predstavljata nekatere terciarne oblike rodu *Euciphoceras*, med katerimi naša primerka najbolj po obliki sovpadata s primerkom *Euciphoceras* sp. iz eocenskih plasti nahajališča Fayum v Egiptu. Rod *Euciphoceras* je morfološko (oblika hišice in suture) zelo podoben današnjemu rodu *Nautilus*, še posebej pri primerkih, katerih hišice so nekoliko stisnjene (Dzik & Gaždžicki, 2001). Galácz (2004, str. 3) navaja pri vrsti *Euciphoceras regale* nekatere meritve hišic, ki se dobro ujemajo tudi z našimi izmerami, predvsem v višini in širini hišice.

Stratigrafska in geografska razširjenost rodu *Euciphoceras*

Rod *Euciphoceras* se pojavlja od spodnje krede in vse do miocena, čeprav nekateri viri (Schultz, 1976) omenjajo tudi prve primerke iz srednje jure. Najbolj raziskani so ostanki rodu *Euciphoceras* iz eocenskih plasti, med katerimi je pogosta vrsta *Euciphoceras regale*, najdena skoraj povsod po Evropi (Schultz, 1976; Galácz, 2004).

Rod *Euciphoceras* so odkrili tudi v Angliji (formacija London Clay, eocen), Egiptu (Fayum, eocen), Madžarski (eocen, zgornji lutecij), Avstriji (srednji eocen), Italiji (miocen), Franciji (spodnja kreda), ZDA (eocen), Avstraliji (miocen) in Antarktiki (formacija La Meseta, eocen).

Mnogi raziskovalci (Chirat, 2000; Lukeneder & Harzhauser, 2002; Reyment, 2008) posvečajo pri fosilnih ostankih navtilidov posebno pozornost njihovi tafonomiji oziroma problemu, kaj se dogaja s hišicami navtilidov po odmrtnosti (postmortalno). Današnji navtilidi so prebivalci odprtih in globokih morij, kar verjetno velja tudi za njihove terciarne prednike. Njihove hišice so lahko prišle v priobalno območja z vodnimi tokovi, saj je poznano, da nekatere hišice lahko plavajo tudi več mesecev ali celo let (Lukeneder & Harzhauser, 2002, str. 463). Oblika hišice prav tako vpliva na dolžino postmortalnega prenosa njihovih ostankov. Tako na primer bolj sploščene hišice rodu *Aturia* hitreje potonejo kot ovalne hišice rodov *Nautilus*, *Eutrephoceras* in *Euciphoceras* (Reyment, 2008, str. 5). Verjetno so vodni tokovi tudi tunjiška primerka zanesli blizu obale,

kjer sta se ohranila. Zaradi dolgega transporta pa se je verjetno poškodovala tudi hišica.

Zaključek

Fosilni ostanki terciarnih navtilidov so v Sloveniji izredno redki, do sedaj smo poznali le nekaj ostankov rodu *Aturia* iz miocenskih plasti in še nekaterih nedoločenih glavonožcev iz eocena Primorske. V Tunjiškem gričevju sta bila pred leti odkrita ostanka verjetno spodnjemiocenskih navtilidov, ki so jih nekateri predhodni raziskovalci le omenjali. Z analizo omenjenih ostankov smo ugotovili, da oba primerka pripadata rodu *Euciphoceras*, na kar nakazujejo dimenzije in oblika hišice ter oblikovanost suturne linije. Najdena ostanka sta kljub slabši ohranjenosti prva primerka tega rodu v Sloveniji.

Literatura

- CHIRAT, Raymond, 2000: The so-called »cosmopolitan palaeobiogeographic distributio« of Tertiary Nautilida of the genus *Aturia* Bronn 1838: the result of post-mortem transport by oceanic palaeocurrents. *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology*, 157: 59–77.
- DZIK, Jerzy & GAŽDŽICKI, Andrzej, 2001: The Eocene expansion of nautilids to high latitudes. *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology*, 172: 297–312.
- GALÁČZ, András, 2004: Nautiloid cephalopods from the middle Eocene of Iszkaszentgyörgy, Transdanubian Hungary. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis, Sectio geologica*, 34, Budapest. 1–7.
- LUKENEDER, Alexander & HARZHAUSER, Mathias, 2002: Shell Accumulations of the Nautilidae *Aturia (Aturia) aturi* (BAST.) in the lower Miocene Paratethys (Lower Austria). *Abhandlungen der Geol. Bundesanstalt*, 57, Wien. 459–466.
- MIKUŽ, Vasja, 2008: Miocenski navtilidi Slovenije. *Razprave IV. razreda SAZU*, XLIX-2, Ljubljana. 5–19.
- REYMENT, Richard, 2008: A Review of the Post-mortem dispersal of cephalopod shells. *Palaeontologia Electronica*, 11/3, 12A. 1–13.
- SCHULTZ, Oskar, 1976: Zur Systematik der Nautilidae. *Anzeiger Österr. Akad. Wiss., Mathem. – Naturwiss. Klas.*, 6, Wien. 43–51.
- WILMSEN, Markus & ESSER, Klaus J. K. 2004: Latest Campanian to Early Maastrichtian Krons Moor, northern Germany. *Acta Geologica Polonica*, 54/4, Warszawa. 489–498.
- ŽALO HAR, Jure & ZE VNIK, Jaka, 1998: Terciarne plasti v okolici Kamnika. *Kamniški zbornik*, 14, Kamnik. 96–101.
- ŽALO HAR, Jure & ZE VNIK, Jaka, 2006: Miocenske plasti v Tunjiškem gričevju. *Kamniški zbornik*, 18 Kamnik. 298–301.

Navtilida iz miocenskih plasti Tunjiškega gričevja

Povzetek

V nižjih miocenskih plasteh Tunjiškega gričevja sta bila najdena dva fosilna ostanka rodu *Euciphoceras*. Fosili navtilidov iz terciarja so v Sloveniji prava redkost, saj je bilo pri nas iz obdobja miocena najdenih le še nekaj fosilov iz rodu *Aturia* in nekaj neznanih fosilov iz eocena. Tunjiški primerki so morfološko zelo podobni primerkom iz rodu *Euciphoceras*, najdenim v eocenskih plasteh Evrope. Tunjiška navtilida predstavljata prvo odkritje primerkov iz rodu *Euciphoceras* v Sloveniji, upamo pa, da ne tudi zadnje.

Tertiary Nautilids from the Tunjice Hills

Summary

Two remains of the genus *Euciphoceras* have been discovered in the Lower Miocene beds in Tunjice Hills near Kamnik. Fossils of Tertiary nautilids are very rare in Slovenia, whereas only a few remains of the genus *Aturia* are known from Miocene and some yet unidentified material from Eocene. The Tunjice Hills specimens are morphologically similar to specimens found in Eocene beds of Europe. These two nautilids represent the first find of genus *Euciphoceras* in Slovenia, yet we are hoping to find many more.

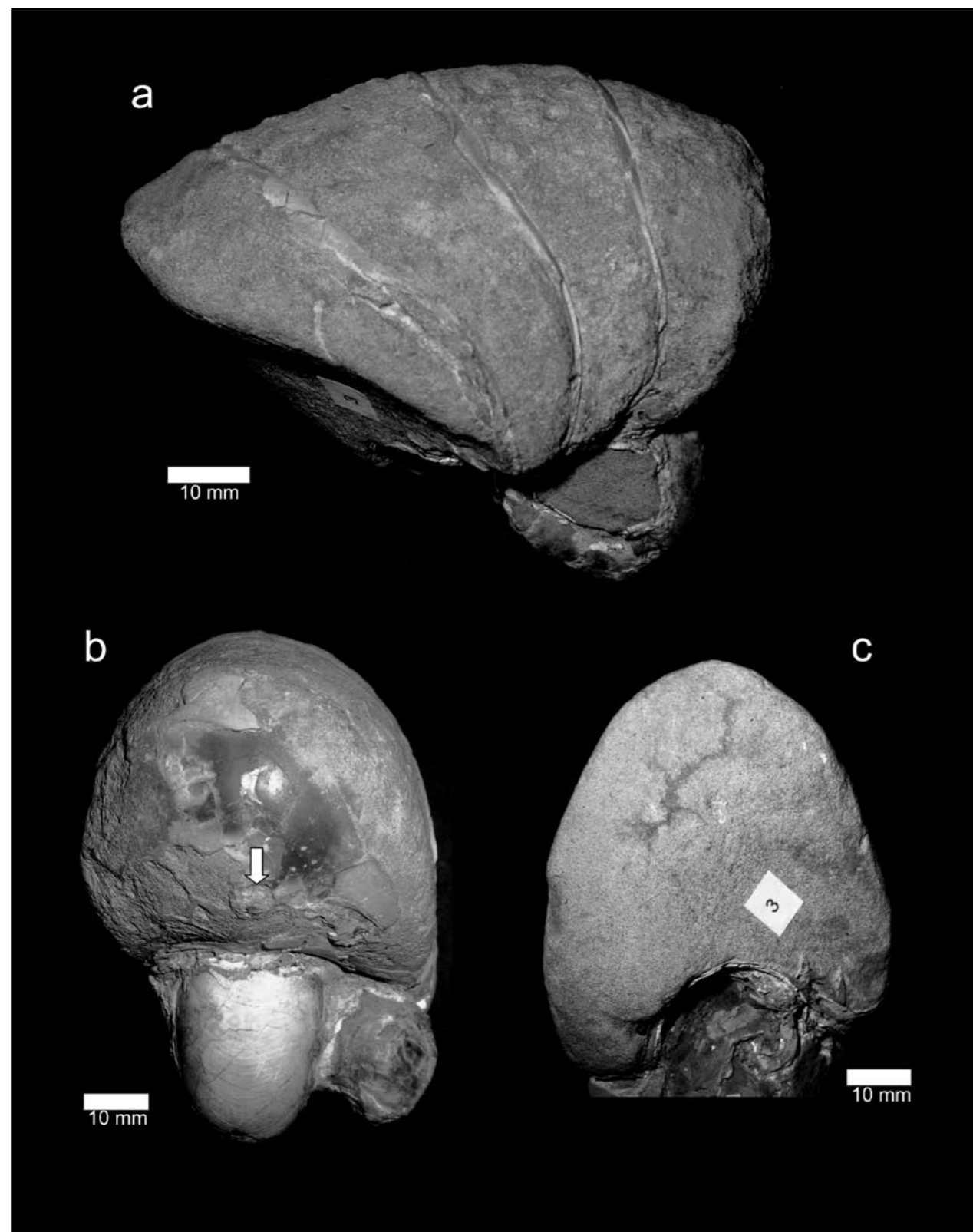

Tabla 1: Primerek 1, zbirka Davo Preisinger, evidenčna številka 3. a) Kameno jedro z ohranjenimi štirimi kamricami. b) Ohranjena stena prekata (septa) najmanjše kamrice. Puščica označuje položaj sifa. Spodaj je lepo vidna dobro ohranjena lupina hišice. c) Pogled na največjo ohranjeno kamrico.

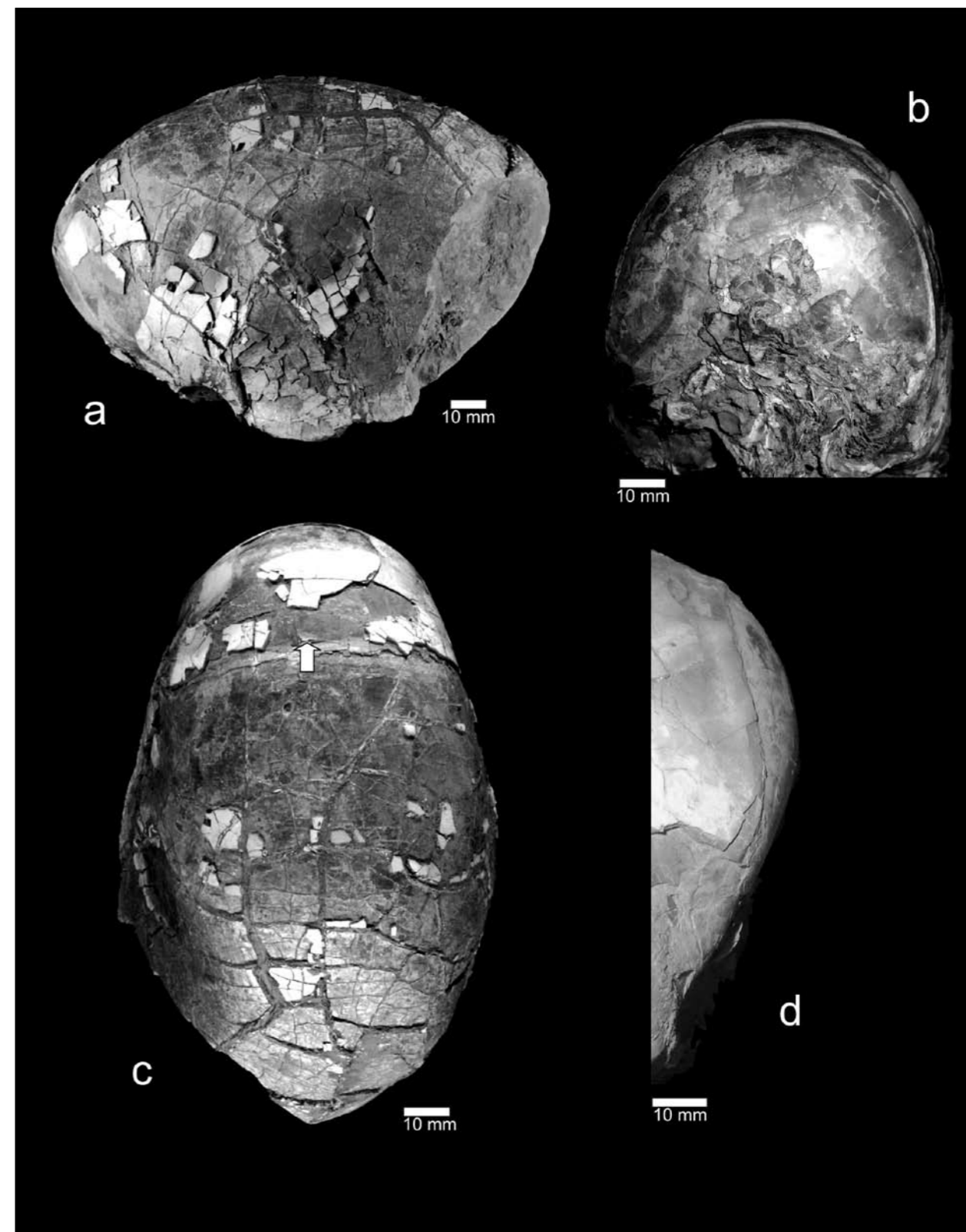

Tabla 2: Primerek 2, zbirka Davo Preisinger, evidenčna številka 215. a) Bivalna kamrica z delno ohranjeno biserno matico (lupino). Na levi strani se je ohranil še en prekat. b) Delno ohranjena septa kamrice. Hišica je pri notranjih zavojih močno poškodovana (spodaj). c) Pogled na ohranjene prekate od zgoraj. Puščica prikazuje mejo med kamricama. d) Stranski pogled na septo najmanjše kamrice. Fotografije: Matija Križnar.

Vojaška oprema: železna ostroga, puščične osti, ost kopja, topovska krogla, pasne spone (13.-15. stoletje) z Malega gradu, diateka Medobčinskega muzeja Kamnik

Sarmatijske ribe kostnice iz okolice Tunjic

Uvod

Fosilni ostanki terciarnih rib so v Sloveniji pogosti, vendar večinoma niso paleontološko obdelani. Pri raziskavah v sarmatijskih plasteh Tunjiškega gričevja smo odkrili pestro združbo fosilnih ostankov z velikim številom dobro ohranjenih rib kostnic. V prispevku predstavljamo to združbo in okolje, v katerem je živele.

Nahajališč s sarmatijsko ihtiofavno je zelo malo. Najbolj raziskano je nahajališče pri Beli Cerkvi na Dolenjskem, kjer so odkrili ribe iz rodu *Clupea* (Ramovš s sod., 1985) in pri gradnji dolenjske avtoceste tudi primerke morskih sesalcev, točneje delfinov (Mikuž, 2003). Sarmatijske kamnine z zelo podobno združbo fosilnih rib so znane iz okolice vasi Dolje, Podsused in Vrapče pri Zagrebu na Hrvaškem (Kramberger-Gorjanović, 1884a, 1884b; Anđelković, 1989). Omenjena nahajališča so zaradi pojavljanja povsem enakih skupin rib v mnogih pogledih primerljiva s tunjiškim.

Nahajališče sarmatijskih rib

Tunjiško gričevje spada med najbolj zahodne dele Centralne Paratetide in nudi najpopolnejšo sliko stratigrfskega razvoja paleogenskih (oligocenskih) in neogenskih plasti v tem delu ozemlja. Skupna debelina oligocenskih in miocenskih plasti je okoli 1200 metrov.

Prve raziskave terciarnih plasti v Tunjiškem gričevju segajo v drugo polovico 19. stoletja, ko so tu raziskovali geologi Državnega geološkega zavoda na Dunaju. Kasneje so geološko kartiranje prevzeli slovenski geologi in izdelali geološko karto SFRJ (Premru, 1983a, b). Rezultate novjših stratigrafskih raziskav pa so objavili Žalohar in Zevnik (1998, 2006) ter Vrabec (2000).

Nahajališče fosilnih rib je bilo odkrito leta 1997 (Žalohar, 2004; Žalohar & Zevnik, 1998, 2006). Plasti z ribami, žuželkami in mehkužci pripadajo dolski formaciji in so spodnjėsarmatijske starosti (približno 12,5 milijonov let), kar je s proučevanjem združbe diatomej ugotovil Horvat (2003). Riba se pojavljajo v plasteh koprolitnega horizonta, ki dosega debelino do približno 10 metrov. Koprolitni horizont predstavlja menjavanje sivih glinavcev s školjkasto krojitvijo in horizontalno laminiranih diatomejskih laporovcev in karbonatnih meljevcev. Poleg rib kostnic se v plasteh koprolitnega horizonta pojavljajo tudi druge zanimive skupine, kot so ostanki kopenskih rastlin, morske alge, meduze, školjke, polži, mnogoščetinci in žuželke (Žalohar s sod., 2006, 2010 – ta zbornik).

Pregled fosilnih najdb – paleontološki del

Podajamo splošni pregled najdb fosilnih rib kostnic iz nahajališča v Tunjiškem gričevju, v katerem navajamo nekatere določitve rib vsaj na ravni družine in jih primerjamo s podobnimi nahajališči po Evropi. Katalogiziranih je preko 150 primerkov, med katerimi so bili nekateri že deležni temeljitejše paleontološke obdelave (Žalohar s sod., 2009; Križnar s sod., 2009). Vsi predstavljeni primerki so shranjeni v zbirki Hitij & Žalohar, ki je registrirana zbirka Prirodoslovnega muzeja Slovenije.

Družina Clupeidae (sled)

Družina sledov predstavlja pomemben delež miocenske ribje favne. Posamezni rodovi se pojavljajo že zgodaj v terciarju. Številni primerki iz koprolitnega horizonta pripadajo tej družini. Med njimi lahko na podlagi

Starost	Litostratigrafska enota	Koprolitni horizont v Tunjiškem gričevju				
		Številka plasti	Debelina (cm)	Litologija KH	Favna	
SARMATIJ	Dolska formacija					
			Ceritijski peščenjak			
			Koprolitni horizont (KH)			

Številka plasti	Debelina (cm)	Litologija KH	Favna
8.	120	Diatomejski karbonatni meljavec in laporovec	
7.	250	Laporovec in glinavec	
6.	60	Diatomejski karbonatni meljavec in laporovec	
5.	15	Laporovec in glinavec	
4.	4	Diatomejski karbonatni meljavec in laporovec	
3.	1	Laporovec in glinavec	
2.	40	Diatomejski karbonatni meljavec in laporovec	
1.	50	Laporovec in glinavec	

LEGENDA: - Riba kostnice (Teleostei) - Mehkužci (polži in školjke)

Slika 1: Poenostavljen litostratigrafski stolpec koprolitnega horizonta iz Tunjiškega gričevja (prirejeno po Žalohar, Hitij & Križnar, 2009)

Sarmatijske ribe kostnice iz okolice Tunjic

Povzetek

V okolici Tunjic je bila nedavno odkrita vrsta sarmatijskih rib kostnic iz obdobja srednjega miocena. Vse na tem območju najdene vrste pripadajo družinam Clupeidae, Caproidae, Bothidae, Syngnathidae, Gadidae (*Maurolicus*) in Atherinidae. Prednjačijo značilnosti vrst *Sardinella sardin* in vrst Syngnathidae, predvsem rodov *Hippocampus* in *Nerophis*. Paleoeološke raziskave fosilnih ostankov kažejo, da so bile v tistem času na tem območju morske plitvine, obdane s kopnim, kar je tvorilo idealne pogoje za življenje teh vrst rib. Na tem območju najdeni fosilni ostanki so zelo podobni tistim, najdenim na Hrvaškem, v Srbiji, na Madžarskem in v Rusiji. Tunjiško gričevje je tako eno najbogatejših in najbolj raziskanih najdišč fosilnih ostankov v Sloveniji.

Sarmatian Bony Fish Assemblages from the Tunjice Hills

Summary

Early Sarmatian bony fish assemblages of the Tunjice Hills from the Middle Miocene (early) Copritic horizon have been represented on the genus level. So far described specimens belong to the fish families Clupeidae, Caproidae, Bothidae, Syngnathidae, Gadidae (*Maurolicus*) and Atherinidae. The predominant faunal elements are *Sardinella sardin* and species of Syngnathidae with genus *Hippocampus* and *Nerophis*. The paleoecological study of fossil material has revealed that soft bottom basins in a semi closed marine environment existed at that time. The fossil fish fauna from this area shares many features with Sarmatian fish faunas of Croatia, Serbia, Hungary and Russia. The Tunjice Hills is thus one of the richest and best studied fossil sites in Slovenia.

oblike telesa, položaja plavutnic in telesnih dimenzij določimo vrsto *Sardinella sardin* (slika 1A, 2A in 3A). Med njimi pa se verjetno pojavlja tudi rod *Clupea*. Vrsta *Sardinella sardin* se v Evropi pojavlja od oligocena do srednjega miocena. Ta vrsta je zelo pogosta in na nekaterih nahajališčih predstavlja čez 40 % celotne ribje favne (Carnevale in sod., 2006).

Celotno družino Clupeidae bi bilo potrebno revidirati (Grande, 1985), saj je med opisanimi rodovi in vrstami velik nered. Podobne združbe z večjo prisotnostjo predstavnikov družine Clupeidae so našli tudi drugod po Evropi. Med bolj zanimivimi so nahajališča v okolici Beograda (Anđelković, 1989), v Turčiji (Rückert-Ülkümen, 1965, 1994) in na Hrvaškem (Anđelković, 1989; Kramberger-Gorjanović, 1884a, 1884b).

Družina Caproidae (svinjke in kljunati kovački)

Družina danes združuje le dva rodova *Capros* in *Antigonia*. V geološki zgodovini se predstavniki družine Caproidae pojavijo v začetku oligocena (Baciu s sod., 2005). Odkrili smo en primerik fosilne ribe, ki smo ga opisali kot *Proantigonia cf. radobojana* (Križnar s sod., 2009). Primerik ima dobro ohranjen prednji del telesa z glavo (slika 2A). Na spodnji strani so lepo opazne značilne velike plavutnice (slika 2B), ki se lepo ujemajo z dosedaj opisanimi primerki iste vrste in njihovimi rekonstrukcijami (slika 2C). Najdeni primerik predstavlja prvo najdbo te zelo zanimive vrste rib pri nas. Vrsta *Proantigonia radobojana* je bila odkrita v enako starih (sarmatijskih) plasteh sosednje Hrvaške in v Romuniji (Baciu s sod., 2005). Podoben primerik *Proantigonia cf. cosmovicii* smo našli tudi v oligocenskih plasteh pri Podnartu (Križnar s sod., 2009).

Družina Bothidae (rombi)

Pogosti so zelo majhni ostanki fosilnih rib iz družine Bothidae. Prvi ostanek na sliki je velik le okoli 10 mm (slika 2D) in oblika telesa lepo nakazuje na pripadnost tej družini. Nekoliko večji je drugi ostanek (slika 2E) z dobro vidno ovalno obliko telesa in repom, položaj ust prav tako nakazuje, da pripada družini Bothidae. Ostanke omenjene družine so pogosti na nahajališčih na Hrvaškem, v Srbiji (Anđelković, 1989) in Rusiji (Carnevale s sod., 2006).

Družina Syngnathidae (morska šila in morski konjički)

Družino morskih šil in morskih konjičkov predstavlja vsaj dva rodova, ki smo ju našli na nahajališču. Leta 2009 (Žalohar s sod.) sta bili opisani novi vrsti morskih konjičkov *Hippocampus sarmaticus* (slika 5A, 5B, 5C, 5F in 5I) in *Hippocampus slovenicus* (slika 5G), ki so postali tudi svetovno znani kot najstarejši ohranjeni morski konjički na svetu. Na podlagi ohranjenih ostankov smo izdelali tudi rekonstrukcije obeh vrst *Hippocampus sarmaticus* (slika 5D) in *Hippocampus slovenicus* (slika 5H).

Posebno zanimivost predstavljajo tudi drugi ostanki družine Syngnathidae, ki pripadajo fosilnim primerkom kajčih šil. Pri pregledu ostankov smo opazili, da skoraj vsi ostanki, ki smo jih predhodno pripisovali ro-

du *Syngnathus*, nimajo repnih plavuti. Glede na izredno dobro ohranjenost primerkov bi se v primeru rodu *Syngnathus* repne plavutnice skoraj zanesljivo ohranile. Najdena kačja šila zanesljivo pripadajo vsaj dvema različnima vrstama. S primerjavo nekaterih recentnih rodov družine morskih šil smo nekaj najdenih fosilov pripisali rodu *Nerophis* (slika 4A, 4B, 4C in 4D), kar potrjuje tudi odsotnost repnih plavutnic in dimenzije teles. Da je rod *Nerophis* obstajal že v srednjem miocenu (badeniju), kažejo tudi najdbe iz Avstrije, kjer je Bachmayer (1980) opisal vrsto *Nerophis zapfei*. Podobne najdbe iz sarmatijskih plasti pri Dolju blizu Zagreba opisuje tudi Gorjanović-Kramberger (1891, tab. III, slika 4) kot *Syngnathus affinis*, ki pa, sodeč po slikah, verjetno pripadajo rodu *Nerophis*. Ostanke družine Syngnathidae omenja tudi Carnevale s sodelavci (2006, str. 689) iz spodnesarmatijskih plasti Rusije.

Ostale družine (manjše ribice)

Med manjšimi primerki smo odkrili tudi druge skupine, ki pa jim je ob pomanjkanju literature težko določiti natančno pripadnost. Po obliki telesa, velikosti glave in položaju ust smo družini Sternoptychidae in rodu *Maurolicus* pripisali ostanek majhne ribice, ki ima ohranjene tudi otolite (slika 3A). Drugi ostanek smo pripisali družini Atherinidae z majhno glavo in veliko očesno odprtino, telo pa je slabo ohranjeno in natančnejša določitev ni mogoča (slika 3B). Prav tako je ostal nedoločen ostanek, od katerega se je ohranila samo glava z veliko očesno odprtino in lepo vidnimi ostanki otolitov (slika 3C). Nekoliko bolje je ohranjen primerik iz družine Gadidae (slika 3D), ki ima prav tako ohranjene otolite. Primerik ima glavo nekoliko poškodovano, sicer pa oblika telesa in plavutnice kaže podobnost rodu *Micromesistius*, nekoliko manj rodu *Paleogadus*.

Med opisanimi primerki rib ni vseh najdenih ostankov, ki jih zaradi nezadostne literature še nismo uspeli identificirati ali pa so v fazi preparacije. Upamo, da bomo v prihodnosti lahko še poročali o omenjenih najdbah.

Paleoekologija in tafonomija

Rekonstrukcija okolja pri odlaganju sarmatijskih sedimentov v Tunjiškem gričevju je še vedno dokaj zapletena, saj ohranjena favna in flora izhajata iz različnih okolij. Če se osredotočimo na ribje ostanke, kaže ta na morsko okolje, med katerimi najdemo tudi vrste, ki so omejene zgolj na določeno slanost vode, kot je rod *Bothus* (stenohalina vrsta – ozka toleranca slanosti). Okolje blizu morske gladine je bilo verjetno primerno za življenje, na dnu pa so bili občasno neprimerni življenjski pogoji, npr. pomanjkanje kisika blizu dna in v sedimentu. Na takšne pogoje nakazuje odsotnost bioturbacijskih struktur in mehkužcev. Dobra ohranjenost koprolitov in rastlinskih ostankov kaže na odsotnost razkrojevalcev (bakterij), dobro ohranjeni skeleti rib pa na odsotnost mrhovinarjev, kot so polži. Velik vpliv na nastanek anaerobnih pogojev pri dnu je dobro stratificiran vodni stolpec, majhna globina in mehko dno v zaprtem ali polzaprtem zalivu (Schmid s sod., 2001). Odsotnost nekaterih tipičnih morskih prebivalcev, kot

so morski ježki, korale in nekateri mehkužci, nakazuje na posebne pogoje in kemijo morske vode, kar bi bilo potrebno še raziskati tudi z nadaljnjo analizo sedimentov.

Tafonomija ribjih ostankov je interpretirana različno. Mi se bomo opredelili na čas od pogina ribe do njene zasutja s sedimentom. Ta del tafonomije – biotratomija z nekrolizo – je čas med smrtjo organizma in razpadom (Tintori, 1992). Pri raziskavi smo odkrili različno ohranjene skelete rib. Mnogi so se odlično ohranili, drugi pa so razpadli do neprepoznavnosti (slika 6D). Vsi ti primerki so bili izpostavljeni razpadu bodisi na morski gladini ali pa so nedotaknjeni prispeli na morsko dno. Odlično ohranjeni primerki so na morsko dno prispeli dokaj hitro, ko se v njihovih telesih še niso nabrali plini, in so pogosto ohranjeni z vsemi luskami, kot je to pri nekaterih primerkih družine Clupeidae (slika 1A in 2A). Nekatera ribja telesa so bila že napolnjena s plini, ki so se sprostil skozi škržne odprtine (slika 3A), kjer so v telo prišle tudi bakterije (Elder & Smith, 1988). Pri nekaterih primerkih (slika 6A in 6B) smo zasledili skoraj popoln razpad glave, kar je verjetno posledica šibkih vodnih tokov na dnu, ki so raztresli ostanke ribe. Ostanke delno ohranjenih skeletov (slika 6C) kažejo, da so bile ribe žrtve plenilcev nad morskim dnom. Zanimivi pa so tudi primerki, katerih telesa so močno ukrivljena ali imajo obliko črke S (slika 6F in 6E).

Zaključek

Predstavljeno je edinstveno nahajališče fosilnih rib iz Tunjiškega gričevja in eno najbolj pestrih nahajališč rib v Sloveniji. Do sedaj so bili odkriti in zanesljivo določeni predstavniki družin Clupeidae, Caproidae, Bothidae, Syngnathidae, Gadidae, Sternoptychidae in Atherinidae. Prispevek je dobro izhodišče za nadaljnje raziskave fosilnih rib Tunjiškega gričevja. Zaradi nezadostne literature in primerjalnega materiala nismo uspeli zanesljivo določiti vrst oziroma taksonomsko uvrstiti vseh ostankov. Posebej bi bilo potrebno obdelati tudi primerke z ohranjenimi otoliti, ki bi verjetno bolj zanesljivo opredelili taksonomsko pripadnost.

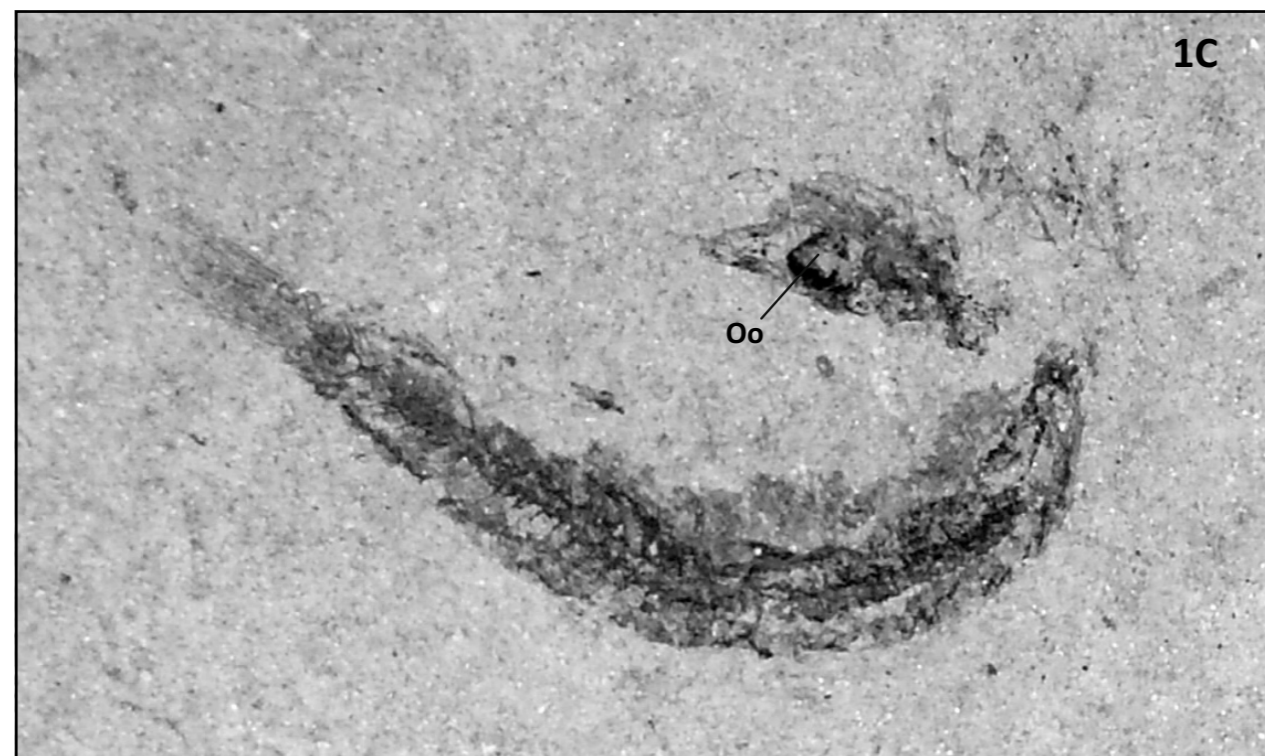
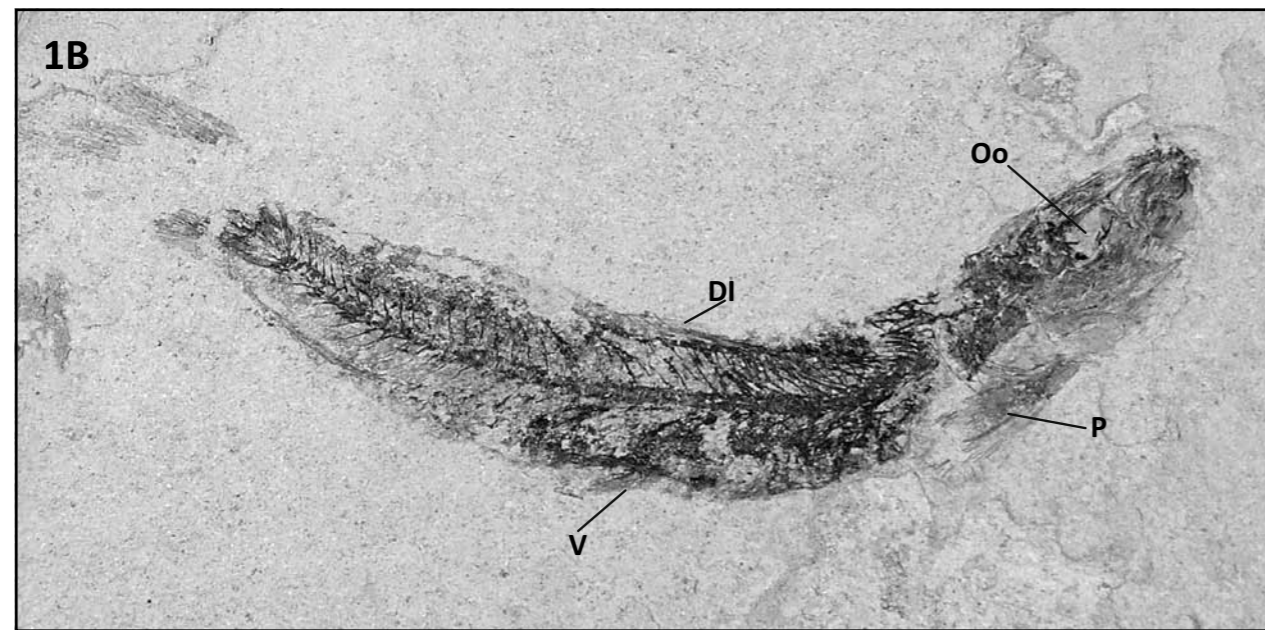
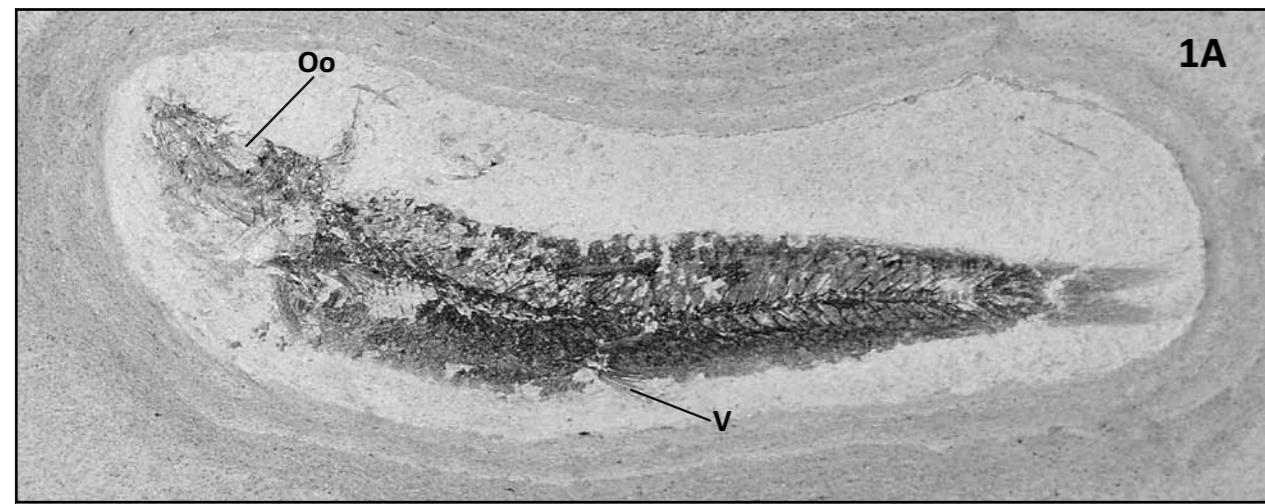

Tabla 1: Družina Clupeidae. 1A: *Sardinella sardinites*, dolžina 63 mm, evid. št. T-108. 1B: *Sardinella sardinites*, dolžina 54 mm, evid. št. T-114. 1C: *Sardinella* sp., dolžina 28 mm, evid. št. T-102.

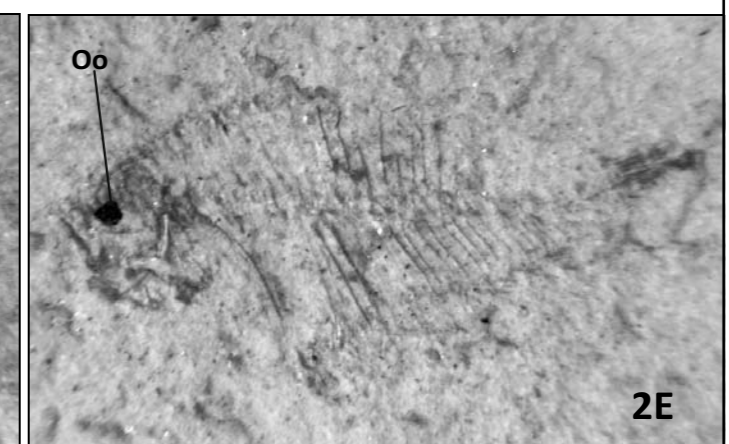
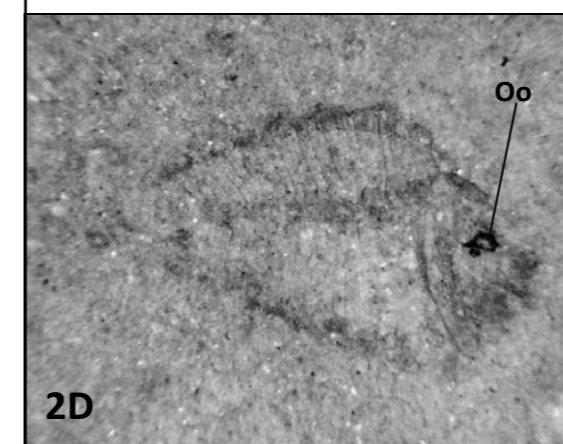
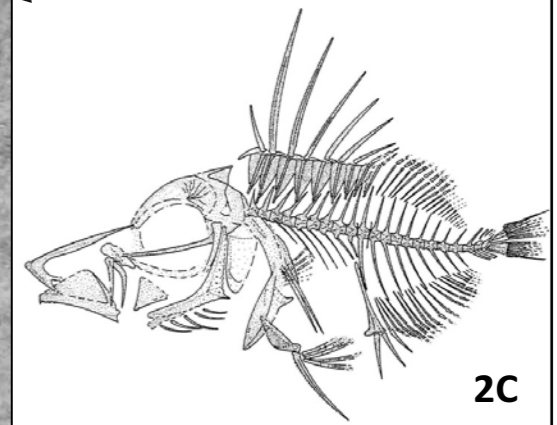
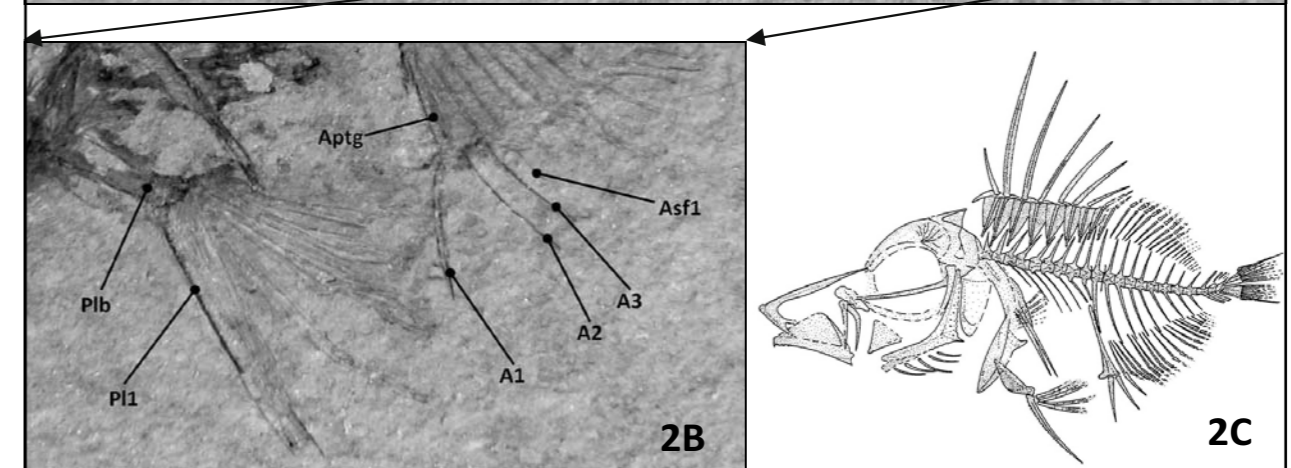
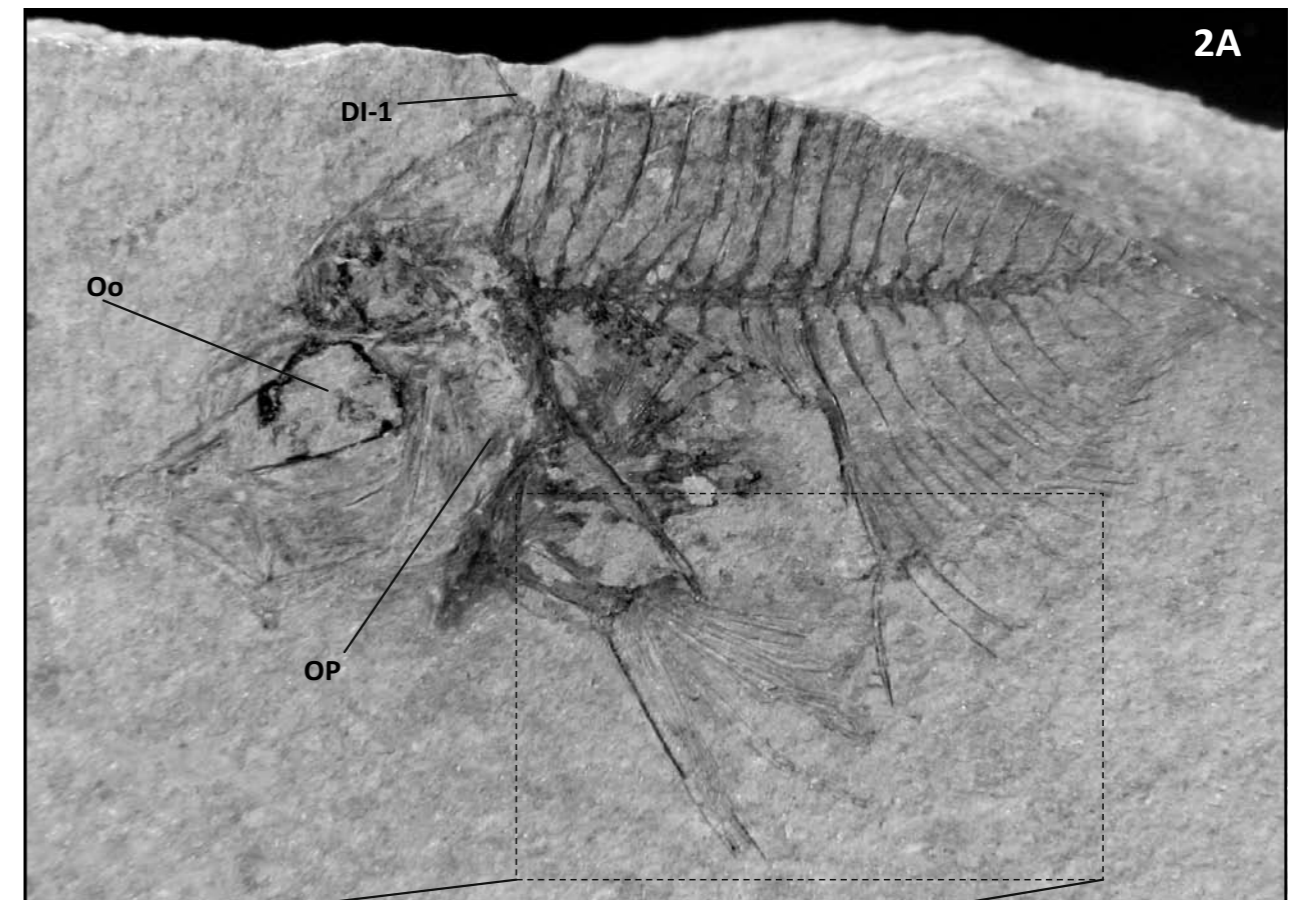

Tabla 2: Družina Caproidae. 2A: *Proantigonia* cf. *radobojana*, dolžina 23 mm, evid. št. T-543. 2B: *Proantigonia* cf. *radobojana*, izsek iz slike 2A. 2C: *Proantigonia radobojana*, rekonstrukcija vrste po Baciu, 2005, družina *Bothidae*. 2D: *Bothidae* gen et. sp. indet., dolžina primerka 9,5 mm, evid. št. T-107. 2E: *Bothidae* gen et. sp. indet., dolžina primerka 12 mm, evid. št. T-104.

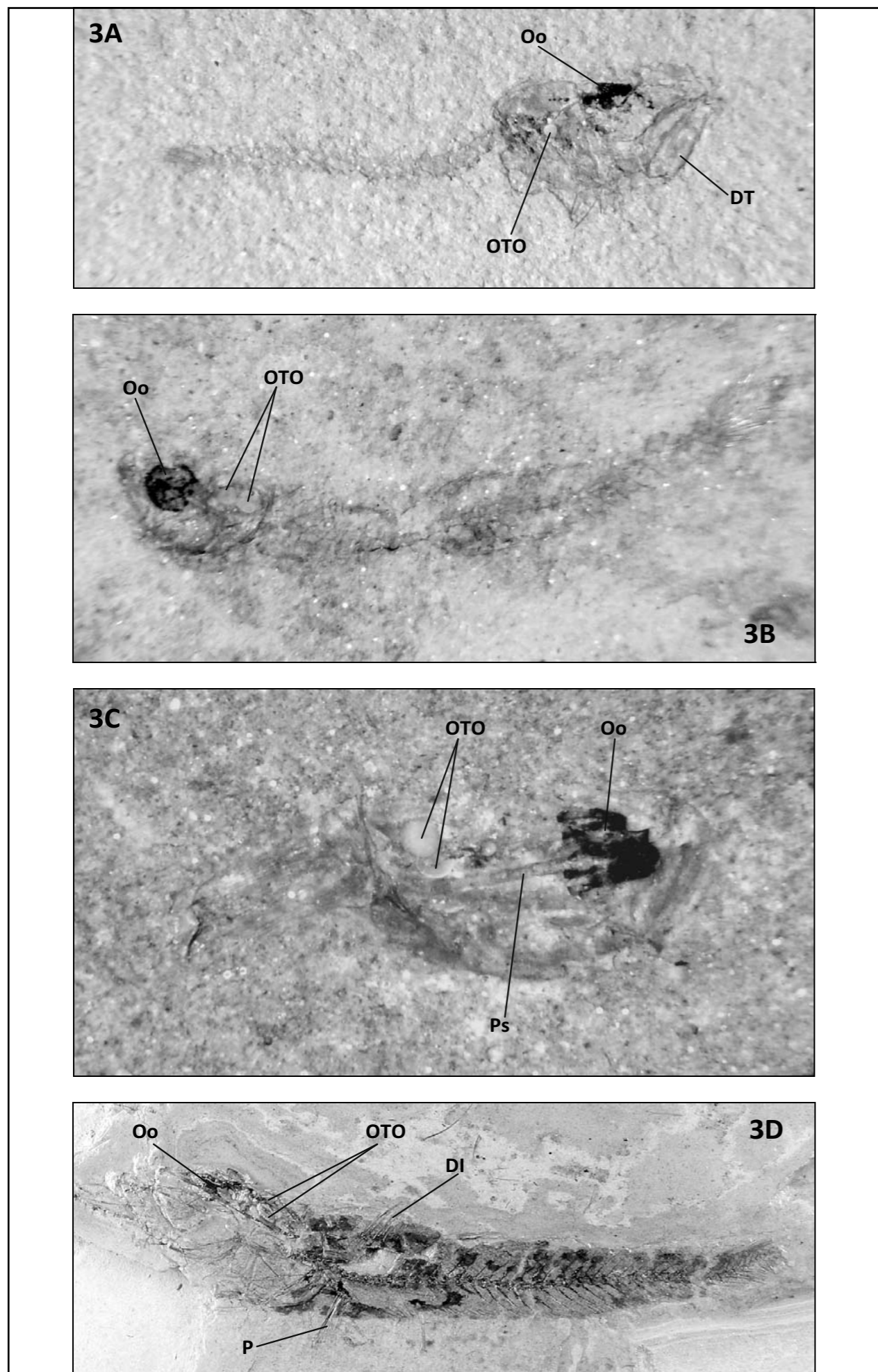

Tabla 3: 3A: *Cf. Maurolicus*, dolžina okoli 10 mm. 3B: Družina Atherinidae, dolžina primerka 11 mm, evid. št. T-111. 3C: Nedo- ločena riba kostnica, velikost glave 4 mm. 3D: Družina Gadidae, dolžina primerka 97 mm, evid. št. T-109.

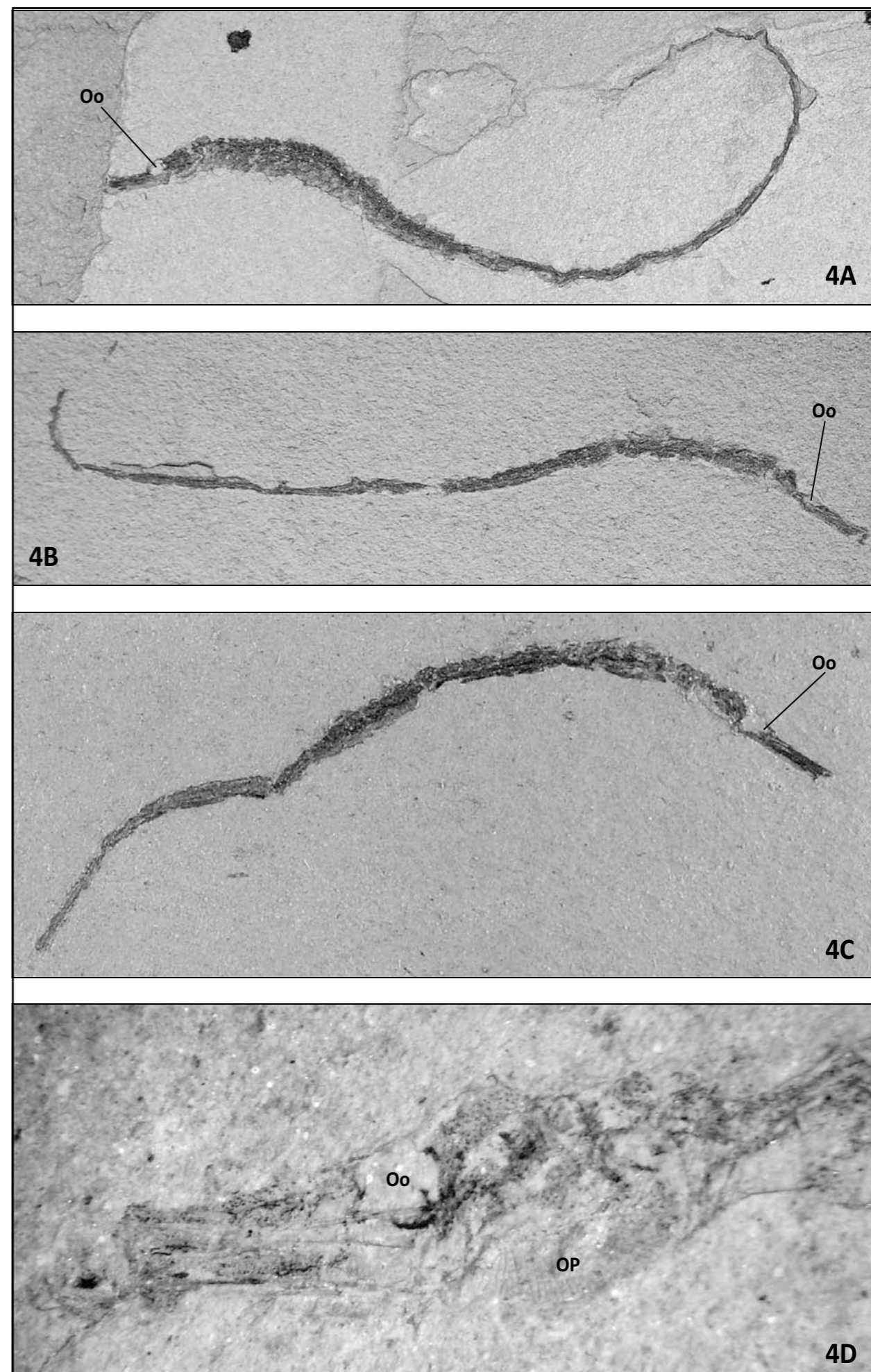

Tabla 4: Družine Syngnathidae. 4A: *Nerophis* sp., dolžina 94 mm, evid. št. T-219. 4B: *Nerophis* sp., dolžina 63 mm, evid. št. T-218. 4C: *Nerophis* sp., dolžina 83 mm, evid. št. T-232. 4D: *Nerophis* sp., dolžina glave 7 mm, evid. št. T-225.

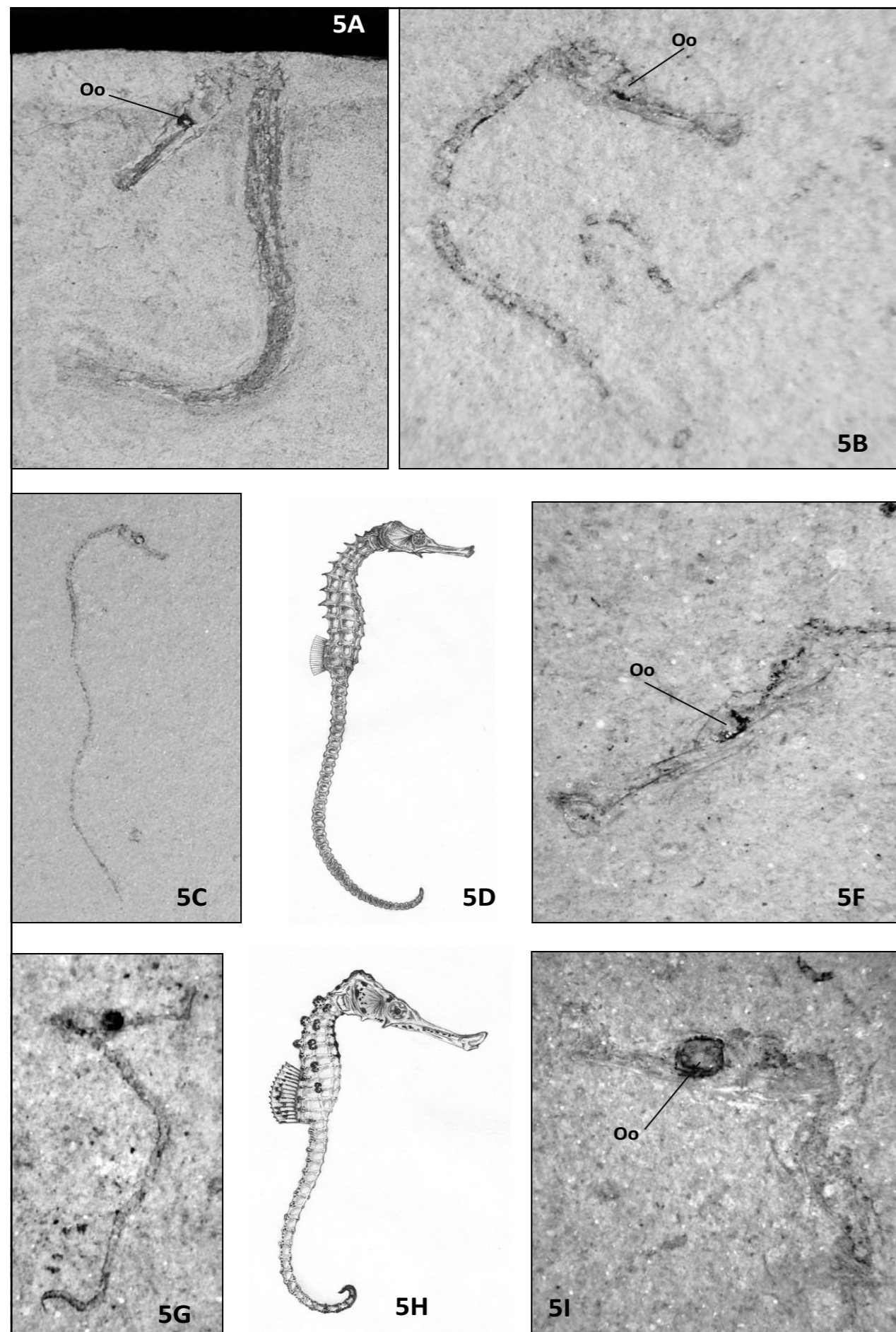

Tabla 5: Družine Syngnathidae. 5A: *Hippocampus sarmaticus*, holotip, dolžina 50 mm, evid. št. T-245. 5B: *Hippocampus sarmaticus*, dolžina 22 mm, evid. št. T-206. 5C: *Hippocampus sarmaticus*, dolžina 50 mm, evid. št. T-215. 5D: Rekonstrukcija morskega konjička *Hippocampus sarmaticus*. 5E: *Hippocampus sarmaticus*, dolžina glave je 4,5 mm, evid. št. T-238a. 5G: *Hippocampus slovenicus*, dolžina 8 mm, evid. št. T-248a. 5H: Rekonstrukcija morskega konjička *Hippocampus slovenicus*. 5I: *Hippocampus sarmaticus*, dolžina glave 4 mm, evid. št. T-204.

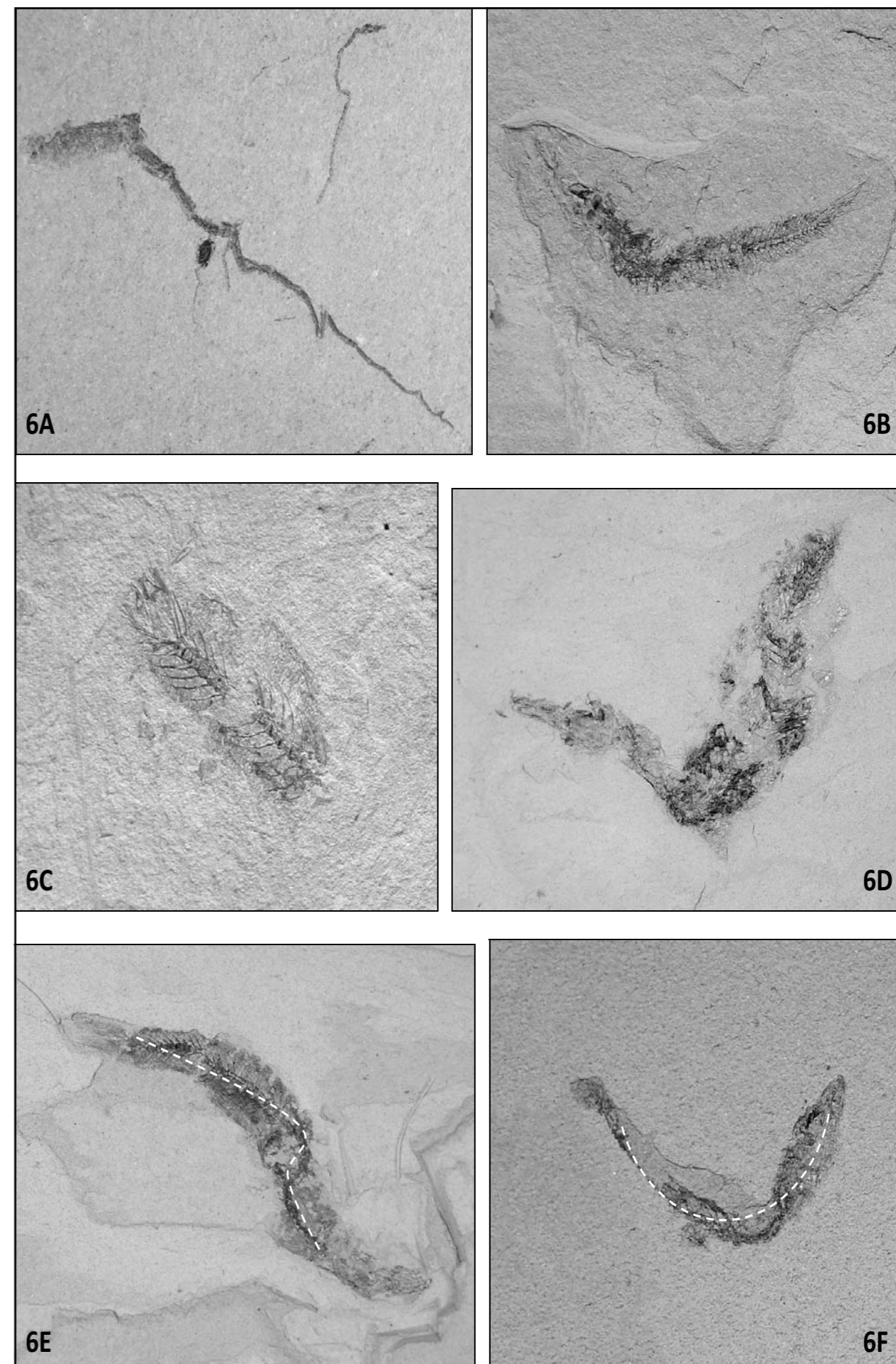

Tabla 6: 6A: Prelomljeno telo kačjega šila *Nerophis* sp., dolžina 60 mm, evid. št. T-195. 6B: Telo ribe brez glave in z dobro ohranjenim telesom, *Clupeidae*, dolžina 30 mm, evid. št. T-142. 6C: Telo ribe brez repne plavuti in glave, *Clupeidae*, dolžina okoli 20 mm, evid. št. T-136. 6D: Skoraj popolnoma razpadlo telo ribe, dolžina 62 mm, evid. št. T-123. 6E: Ukrivljeno telo (v obliki S), *Clupeidae*, dolžina 52 mm, evid. št. T-100. 6F: Ukrivljeno telo ribe, *Clupeidae*, dolžina 28 mm, evid. št. T-111.

Okrajšave k slikam tabel:

- A1 – prva bodica podrepne plavuti
- A2 – druga bodica podrepne plavuti
- A3 – tretja bodica podrepne plavuti
- Asf1 – prva mehka plavutnica podrepne plavuti
- Aptg – podpora podrepne plavutnice, pterigiofore
- DI – prva hrbtna plavut
- DI-1 – prva bodica hrbtnne plavuti
- DT – spodnja čeljustnica
- Oo – očesna odprtina (oko)
- OTO – otoliti
- OP – škržni poklopec
- Plb – okolčje, okolčna kost
- PI1 – prva bodica trebušne plavuti
- P – prsna plavut
- Ps – parasfenoid
- V – trebušna plavut

Literatura

- ANDELKOVIĆ, Jelena S., 1989: Tertiary fishes of Yugoslavia. A stratigraphic-paleontologic-paleoecological study. *Palaeontologia Jugoslavica*, 38. 1–121.
- BACHMAYER, Friedrich, 1980: Eine fossile Schlangennadel (Synngnythidae) aus dem Leithakalk (Badenien) von St. Margarethen, Burgenland (Österreich). *Ann. Naturhistor. Museum Wien*, 83. 29–33.
- BACIU, Dorin-Sorin, BANNIKOV, Alexandre & TYLER, James C., 2005: Revision of the fossil fishes of family Caproidae (Acanthomorpha). *Studia Ricerche sui Giacimenti Terziari di Bolca, Miscellanea Paleontologica*, 8. 7–74.
- CARNEVALE, Giorgio, BANNIKOV, Alexandre, LANDINI, Walter & SORBINI, Chiara, 2006: Volhynian (early Sarmatian sensu lato) fishes from Tsurevsky, North Caucasus, Russia. *Journal of Paleontology*, 80/4. 684–699.
- ELDER, Ruth L. & SMITH, Gerald R., 1988: Fish taphonomy and environmental inference in paleolimnology. *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology*, 62. 577–592.
- FRICKHINGER, Karl Albert, 1991: *Fossilien atlas Fische*. Mergus, Verlag für Natur- und Heimtierkunde. 1088 str.
- GORJANOVIĆ-KRAMBERGER, Dragutin, 1891: *Palaeoichthyološki prilozii*. 2. dio. *Rad JAZU*, 106. 59–129.
- GRANDE, Lance, 1985: Recent and fossil clupeomorph fishes with materials for revision of the subgroups of clupeoids. *Bulletin of the American museum of Natural History*, 181. 231–372.
- HORVAT, Aleksander, 2003: *Paleontologija, biostratigrafija in paleoekologija miocenskih diatomej (Bacillariophyta) Slovenije*. Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani. 246 str.
- KRAMBERGER-GORJANOVIĆ, Dragutin, 1884a: Die jungtertiäre Fischfauna Kroatiens. 1. Teil. *Beitr. Paläont. Österr.-Ungarns.*, 2. 86–135.
- KRAMBERGER-GORJANOVIĆ, Dragutin, 1884b: Die jungtertiäre Fischfauna Kroatiens. 2. Teil. *Beitr. Paläont. Österr.-Ungarns.*, 3. 65–86.
- KRIŽNAR, Matija, ŽALOHAR, Jure, HITIJ, Tomaž, 2009: Ribi rodu *Proantigonia* (Caproidae, Acanthomorpha) iz oligocenskih in miocenskih plasti Slovenije. *Geološki zbornik*, 20, 19. Posvetovanje slovenskih geologov. 91–96.
- MIKUŽ, Vasja, 2003: Novi najdbi delfina v Sloveniji iz srednjemiocenskih plasti pri Beli Cerkvi na Dolenjskem. *Razprave IV. razreda SAZU*, 44. 163–173.
- PREMRU, Uroš, 1983a: *Osnovna geološka karta SFRJ, 1 : 100000, list Ljubljana*, Zvezni geološki zavod, Beograd.
- PREMRU, Uroš, 1983b: *Osnovna geološka karta SFRJ, 1 : 100000 – Tolmač lista Ljubljana*, Zvezni geološki zavod, Beograd.
- RAMOVŠ, Anton, PAUNOVIĆ, Maja & ANIČIĆ, Bogoljub, 1985: Novi najdbi okamnelih rib v Sloveniji. *Proteus*, 48. 268–269.
- RÜCKERT-ÜLKÜMEN, Neriman, 1965: Fossile Fische aus dem Sarmat von Pinarhisar (Turkish Thrakien). *Senckenbergiana Lethaea*, 46. 315–361.
- RÜCKERT-ÜLKÜMEN, Neriman, 1994: Zur systematischen Stellung einiger Clupeidae aus Thrakien, Türkei. *Mitt. Bayer. Staatsslg. Paläont. hist. Geol.*, 34. 169–186.
- SCHMID, Hans Peter, HARZHAUSER, Mathias & KROH, Andreas, 2001: Hypoxic Events on a Middle Miocene Carbonate Platform of the Central Paratethys (Austria, Badenian, 14 Ma). *Ann. Naturhistor. Museum Wien*, 102 A. 1–50.
- TINTORI, Andrea, 1992: Fish taphonomy and Triassic anoxic basins from the Alps: A case history. *Riv. Ital. Paleontol. Strat.*, 97/3–4. 393–408.
- VRABEC, Marko, 2000: *Govški peščenjak v profilu Dobljč*. Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani. 100 str.
- ŽALOHAR, Jure, 2004: Najdbe fosilnih žuželk v Tunjiškem gričevju. *Kamniški zbornik*, 17. 265–268.
- ŽALOHAR, Jure, HITIJ, Tomaž & KRIŽNAR, Matija, 2006: *Preteklost, odtisnjena v kamnu*. Prirodoslovni muzej Slovenije, 32 str.
- ŽALOHAR, Jure, HITIJ, Tomaž & KRIŽNAR, Matija, 2009: Two new species of seahorses (Synngnythidae, *Hippocampus*) from the Middle Miocene (Sarmatian) Coprolitic Horizon in Tunjice Hills, Slovenia: The oldest fossil record of seahorses. *Annales de Paléontologie*, 95. 71–96.
- ŽALOHAR, Jure, HITIJ, Tomaž & KRIŽNAR, Matija, 2010: Muhi dlakarici (Diptera: Bibionidae) iz terciarnih plasti Zasavja in Tunjiškega gričevja. *Kamniški zbornik*, 19 (ta zbornik).
- ŽALOHAR, Jure & ZEVNIK, Jaka, 1998: Terciarnne plasti v okolici Kamnika. *Kamniški zbornik*, 14. 96–101.
- ŽALOHAR, Jure & ZEVNIK, Jaka, 2006: Miocenske plasti v Tunjiškem gričevju. *Kamniški zbornik*, 18. 289–301.

Fotografije: Jure Žalohar, rekonstrukcije morskih konjičkov Jure Žalohar in Tomaž Hitij. Vsi primerki so iz zbirke Hitij in Žalohar (registrirana zbirka pri Prirodoslovnem muzeju Slovenije).

Bambinijeve oltarne slike v Komendi in o drugih njegovih delih pri nas

O Bambinijevih slikah v Komendi sta pisala že Viktor Steska in France Stelè. Atribucija temu beneškemu mojstru bi najbrž bila negotova, če o tem ne bi pričala napisa na slikah ter omembe v župnijskem arhivu.¹ Nicolò Bambini je bil že za življenja cenjen slikar in njegov umetnostni ugled ni nikoli zamrl, toda njegovo slikarstvo še ni dovolj preučeno in tudi katalogizacija njegovih del, nastalih v dolgem slikarjevem življenju, še zdaleč ni zaključena. Čeprav je njegovo slikarstvo neločljivo povezano z beneškim zrelim barokom, je šele leta 1998 izšel prvi monografski pregled Bambinijevega življenja in dela, ki ga je kritično obdelal Roberto Radassao.² V tem pregledu so v uvodni študiji komendske slike le omenjene, v kataloškem delu (kat. 168–171) pa razporejene po kronološkem redu z osnovnimi podatki, a brez navedbe mer. K takšni obravnavi slik iz Komende je po svoje prispevala njihova usoda, saj so v svojem življenju previharile vsaj štiri obnovitveno-restavratorske posege. Pri dveh slikah št. 1. in 2. Stelè v topografskem opisu tega območja leta 1929 omenja slikarjev podpis na hrbtu slike. Bambinijevi signaturi na slikah št. 3 in 4 pa nista originalni, ampak ju je, sodeč po načinu pisave, verjetno s hrbtni strani prepisal Mihael Stroj leta 1860.

Vse štiri podobe so naslikane v oljni tehniki na platno, enakega izreza in enakih mer, 230 x 132 cm.³ Vstavljen so v oltarne nastavke, ki jih je v letih 1903–06 izdelal Andrej Rovšek ml.

1. *Smrt sv. Jožefa*, sp. levo: Strož. renovat: 1860. Prvi levi oltar, ob straneh sta kipa sv. Joahima in Ane. Na hrbtu slike napis: FECIT VENETYS / NICOLAVS BAMBINI / ANNO DNI 1727.⁴
2. *Križanje sv. Andreja*, sp. desno: Strož. renov: 1860. Prvi desni oltar, ob straneh sta kipa sv. Jakoba in Jude. Na hrbtu slike napis: FECIT VENETYS / NICOLAVS BAMBINI / ANNO DNI 1727.⁵
3. *Sv. Anton Padovanski in Frančišek Sérafski*, spodaj v sredini: FECIT VENETYS / NICOLAVS BAMBINI / ANNO DNI 1727. Drugi levi oltar, ob straneh sta kipa sv. Cirila in Metoda.

4. *Sv. Valentin in Florijan*, spodaj v sredini: FECIT VENETYS / NICOLAVS BAMBINI / ANNO D. N. I. 1727 / Strož. renovat: 1860. Renov 1904 L. Grilc. Drugi desni oltar, ob straneh sta kipa sv. Kozme in Damijana.

Ko je Bambini izvršil naročilo za Komendo, je imel za sabo že dolgo in uspešno slikarsko obdobje in se je kot cenjen slikar do takrat samo v Benetkah uveljavil v vsaj tridesetih cerkvah. Rodil se je 12. januarja 1652 in bil mesec zatem krščen v domači župnijski cerkvi S. Cassiano, ki stoji v srednjeveškem jedru Benetk. Bil je sin trgovca Mattije di Francesca in Laure di Nicolò. Z dvanajstimi leti je začel uk pri slikarju Sabastianu Mazzoniju, a je stanoval pri starših vse do odhoda v Rim leta 1672. Tako je že na samem začetku zaživel v spodbudnem umetniškem okolju, saj je bil cenjeni slikar Mazzoni, ki je vajenca vsestransko spodbujal in ga ljubeznivo pripravljajal za nadaljevanje študija v Rimu, tudi poet in arhitekt. V Večnem mestu je bil Bambini v šoli Carla Maratte, zopet ene od osrednjih osebnosti rimskega baroka, kjer je dobil odlično vzgojo v risanju in poglobljeno znanje o slikarstvu. Ko se je vrnil domov, je bil svet beneške umetnosti prevzet od slikarstva cavaliera Pietra Liberija, in tudi Bambini je sledil tej umetnostni izkušnji ter po Liberiju prevzel lepote fiziognomije žensk in njihovo ljubkost. Prvo znano Bambinijevo delo je velika oljna slika *Mojzes izbije vodo iz skale* na stropu ladje cerkve S. Moisé, nastala po letu 1670. Pomembno je, da je to delo izvršil mlad slikar v konkurenčnem okolju Benetk, in to še pred svojim odhodom v Rim. Toda med to sliko in naslednjimi Bambinijevimi deli je danes precejšnja praznina vse do prestižnega naročila alegorije *Zmagoslavje Benetk* v beneški palači Ca'Pesaro iz leta 1682. To delo ga uvršča že v povsem umetnostno okolje beneške lagune. Letnica z delom v Ca'Pesaro pa je povezana s prihodom neapeljskega slikarja Luce Giordana, ki je v to okolje vnesel nov umetnostni duh in vplival tudi na zorečega, a v umetnosti že utrjenega Bambinija. Tudi v nadaljevanju je nanj kot že formiranega slikarja opazno vplivalo slikarstvo omenjenega Giordana in Sebastiana Riccija, prvega velikega mojstra v beneškem slikarstvu na prehodu v 18. stoletje.

Kljub tem podatkom pa je o Bambinijevi dejavnosti zadnjih dvajsetih let 17. stoletja malo znanega. Sicer je arhivsko potrjenih nekaj večjih del, a so že zdavnaj izgubljena. Veliko je bilo naročil zasebnega značaja. V iztekajočem se 17. stoletju se pri njem zaznava večja stopnja akademizma, kar se sklada tudi z rimskimi vplivi, zlasti Carla Maratte, na sočasno beneško slikarstvo. Za Bambinija je v tem času značilna skladnost tonskih prehodov in barve se na lahko razlivajo v široke ploskve s pretanjenimi svetlo temnimi prehodi, s čimer so lahkotne figure podane v ljubkih pejzažih »alla veneta«. V tem obdobju se mu leta 1697 rodi hči Giovanna Rosa, ki ji je bil krstni boter plemič Alessandro Savorgnan. Kasneje se ji pridružita še brata, bodoča slikarja.

Prvo pomembno naročilo po Ca'Pesaro je pred 1698 prišlo od Alvise Barbara, člana ene izmed najuglednejših patricijskih družin v Benetkah. Za avlo palače, ki stoji ob Canal Grande, je naslikal štiri velika olja: *Lot s hčerama*, *Hagar in angel*, *Najdenje Mojzesa ter Juda in Tamar*.

1 Viktor Steska, *Slovenska umetnost. I. del Slikarstvo*, 1927, str. 133–134; France Stelè, *Politični okraj Kamnik. Topografski opis*, Ljubljana 1929, str. 371–372.

2 Roberto Radassao, *Nicolò Bambini »Pittore pronto spedito ed universale«*, Saggi e Memorie di Storia dell'arte, 22, 1998 (Istituto di Storia dell'arte, Fondazione Giorgio Cini, Venezia), str. 131–287.

3 Bambinijeve mere slik so bile drugačne, saj je bil prvotni, verjetno polkrožni zaključek slik kasneje predelan v današnjega. Prim. Darja Srebnik, *Restavriranje že restavrirane slike Nicolaja Bambinija »Smrt svetega Jožefa«*, 1727, Ljubljana 1994 (tipkopis diplomske naloge na Akademiji za likovno umetnost Univerze v Ljubljani).

4 Prim. Srebnik 1994 (op. 3), str. 19.

5 Podatek posredoval mag. Rado Zoubek, ki je v letih 1997/98 restavriral sliki št. 3 in 4.

Toda Bambiniju je šele novo stoletje prineslo splošno priznanje in ugledna naročila, tudi v samih Benetkah. Ne nazadnje mu je sloves utrjeval umetnostni trg in med trgovci je bil znan Domenico Fontana. Zato je med ljubitelji umetnosti vladalo kar zbirateljsko tekmovanje za Bambinijeva dela mitološke ali biblijske vsebine. Tako je bil prištet med ugledne slikarje, kamor so takrat (in še danes) sodili Gregorio Lazzarini, Antonio Balestra in Sebastiano Ricci. Slednji pa je s svojim dinamizmom in plastičnostjo, ki jo je na prehodu v 18. stoletje vnesel v beneško slikarstvo in kot že rečeno, pritegnil tudi pozornost Bambinija.

V tem srečnem obdobju je za cerkev S. Zacaria naslikal *Poklon Svetih treh kraljev* (1704–08). To je pet metrov dolga podoba, ki ne sodi le med njegova znana dela, ampak celo med slavljene podobe beneškega settecenta. Slika je pendant sočasni in prav tako sijajni sliki *Poklon pastirjev*, delu Antonia Balestre. Zenit priljubljenosti pa je dosegel z veliko oltarno sliko *Marijinega rojstva* (1712), ki je še danes na desnem oltarju beneške cerkve S. Stefano. V teh zrelih letih je kot ugleden Benečan dobival še naročila za Palazzo Ducale in razne javne naloge, tudi kot umetnostni izvedenec in cenilec umetnin.

Za naš prostor najbrž ni bilo brez odmeva Bambinijevo povabilo v Videm, kamor je takrat cerkvenoupravno sodil dobršen del Slovenije. Ko je Bambini zaključil fresko *Poveličanje Benetk in družine Dolfina*, je bil to povod za naročilo poslikave patriarhove palače v Vidmu, saj je naročilo prišlo neposredno po delu v Ca' Dolfina leta 1711. Kajti takrat je bil oglejski patriarh Dionisio Dolfino (patriarh 1699–1734) in Bambini je poslikal preurejeno knjižnico v patriarhovi palači v Vidmu. Na strop knjižnice je v oljni tehniki na platno naslikal *Zmagoslavje Božje modrosti* in štiri sopraporte: *Zmagoslavje Vere nad Malikovalstvom*, *Nevednostjo*, *Krivoverstvom in Lažjo*. Hkrati je za knjižnico naslikal še ovale štirih evangelistov in portretiral patriarha Dolfina.

V Videm se je Bambini ponovno vrnil ob zaključku del na prenovi patriarhove palače leta 1718. Za strop kapele Barbaro je v tehniki olje na platno upodobil *Marijino vnebovzetje* z oglejskima zavetnikoma in patronoma te kapele sv. Mohorjem in Fortunatom. Kot spremljevalce vnebovzete je posebej naslikal še pravokotni podobi puttov in angelov.

Leta, ki sledijo delom v Vidmu, pa so čas, ko mojster postopoma že zaznava leta. Utrjen sloves doma in zunaj Serenissime mu je neprekinjeno zagotavljal še nadaljnja naročila.

Zaradi te popularnosti se je tudi naročnik komendskih slik obrnil na Bambinija. Najbrž je bilo za zahtevnega naročnika domače okolje nezadovoljivo. Edina domača slikarja, ki bi v tem času lahko prišla v poštev, sta bila Valentin Metzinger in Mengšan Franc Jelovšek. A prvi se je naselil v Ljubljani v letu nastanka komendskih slik, Jelovšek pa začne samostojno delovati nekaj pred letom 1730 in v računih župnije Komende se kot »Maller von Monspurg [Mengeš]« pojavi šele junija 1729.⁶

Upravitelj ugledne župnije sv. Petra v Komendi komendator malteškega posestva Komenda je bil Peter Jakob baron de Testaferrata (1673–1763), plemić

iz La Vallete na Malti.⁷ V Komendi je živel v letih od 1715 do 1734 in je tudi, ko je bil poklican v Italijo, še naprej preko oskrbnikov vestno skrbel za komendsko faro in posest. Testaferrata je dohodke župnije v veliki meri uporabljal za gradnjo in obnovo domačih cerkva in za njih opremo. Tudi v Komendi se je odločil za novogradnjo. Konec aprila 1726 je bila, razen zvonika in morda še zahodne stene ladje, podrta stara cerkev in novogradnja je bila posvečena že 25. julija 1729. Iz vrstnega reda plačil za cerkveno opremo lahko razberemo, da se pri rušenju stare cerkve ni računalo na obstoječo opremo, izjema je bil morda le glavni oltar, ki so ga zamenjali šele 1758. Bambinijeve slike so bile plačane 9. oktobra 1727. Istega meseca sta bila ljubljanskemu kiparju Mateju Vrbniku izplačana stranska oltarja in marca 1729 je bil izplačan še za dva oltarja.⁸ Usoda pa Vrbnikovim oltarjem in Bambinijevim slikam ni bila naklonjena. Leta 1742 je strela poškodovala streho na zvoniku in stranske oltarje in čez štiri leta so bili štirje oltarji popravljeni ter pozlačeni, o popravilu Bambinijevih slik pa so zapisi iz petdesetih let 18. stoletja.⁹ Čez dobrih sto let so Vrbnikove oltarje zamenjali z novimi, te pa v letih 1903–06 z današnjimi. Te spremembe so vplivale tudi na slike, saj jih je 1860 obnovil Mihael Stroj, 1904 pa Ludvik Grilc. Zadnji restavratorski poseg na slikah pa je bil opravljen v letih 1994–97, zaradi slabega stanja slik pa ti posegi najbrž niso bili zadovoljivo opravljeni.¹⁰

Umetnostni pomen teh slik moramo presojati iz dveh zornih kotov. Najprej se pojavlja vprašanje, v kakšni meri so obnovitveno-restavratorski pristopi posegli v izvorno podobo. Kakor kaže, so bili destruktivni, s čimer so se izgubile prvotne zaključne poteze in finalni laki, s katerimi je slikar toniral in »navdahnil« svoje delo. Druga plat vrednotenja pa je čas nastanka, tj. v letih, ko je bila ustvarjalna moč Bambinija že v upadu. Zato Radassao o komendskih slikah pravi, da v slikarjevem delu niso presenečenje in v boljše poznavanje slikarjevega opusa ne prinašajo novosti.¹¹ Pravzaprav lahko v slikah iz Komende napravimo povzetek poznega Bambinija, ko v tej pozni fazi v veliki meri prevladuje cerkvena naročila. Tretje desetletje 18. stoletja je zaznamovano s spremembami v oddaljevanje od utečenega slikarstva Bambinija. Natančnost in brežibna likovna govorica, tako značilna za prejšnja dela, sta v postopnem upadanju. Zamira barvna živahnost in sence pridobijo na večji izraznosti. Črta oz. poteza čopiča se odebeli, kar nenazadnje tudi napoveduje upad umetnikove potence. Figure so oblikovane po načinu resastih potez in bliže neki trpkosti ter večji težnosti. Zdi se, kot da se je slikar ogradił od sočasnega lagun-

7 Prim. Stelè 1929 (op. 1) str. 360; S.[ilvo] K.[ranjec] geslo Testaferrata Peter Jakob, v: *Slovenski biografski leksikon* 4, 1981, str. 67–68 (z letnico smrti 1764); Ana Lavrič, Portret komendatorja Testaferrate, delo malteškega slikarja Francesca Zahre, *Acta historiae artis Slovenica* 3, 1998, str. 137–142; Matjaž Ambrožič, Glavarjev prednik Pietro Giacomo de Testaferrata, v: *Glavarjev simpozij v Rimu*, Mohorjeva družba, Celje 1999, str. 55–60.

8 Stelè 1929 (op. 1), str. 360; Blaž Resman, *Kiparstvo pozne baroka na Gorenjskem*, Ljubljana 2006, str. 49.

9 Stelè 1929 (op. 1), str. 360, 363.

10 Okrog zadnje restavracije štirih slik mi do zaključka prispevka ni uspelo pridobiti popolnih podatkov o času in načinu zadnjih restavratorskih posegov.

11 Radassao 1998 (op. 2), str. 143.

skega slikarstva, ki mu je najbrž postalo nedoumljivo ob neustavljivi ustvarjalnosti mladih, tudi za generacijo mlajših sodobnikov, ko lahko že govorimo o beneškem rokokuju. To je bila pač naravna usoda umetnika, ki je »moral« dočakati visoka leta. Zremo namreč v dela mojstra, ki je že presegel sedmo desetletje življenja, pri komendskih slikah pa je štel tudi za naše čase častitljivih 75 let. Dodatni element pri presojanju komendskih slik je, da je ostareli slikar naročilo za Komendo lahko v kratkem roku zmožel le ob pomoči delavnice oz. svojih dveh sinov. Leta 1725 se omenjajo trije njegovi otroci, od teh slikarja Giovanni in Stefano, ki sta po očetovi smrti nadaljevala s slikanjem.¹² Nicolò Bambini je umrl v petinosemdesetem letu 13. junija 1736 in bil pokopan v cerkvi S. Simeone grande,¹³ ki stoji v starodavnem delu Benetk, le nekaj ulic v stran od cerkve, kjer je bil krščen.

Glede pomena oltarnih slik v Komendi lahko dodamo, da so štiri sočasne slike v eni cerkvi edini primer v opusu Benečana Bambinija, tudi zadnje podpisane in datirane, niso pa edine pri nas. Pred drugo svetovno vojno se v literaturi našteva več Bambinijevih slik.¹⁴ Na podlagi arhivskega vira se je najpogosteje omenjala današnja slika sv. Ignacija Loyolskega na stranskem oltarju v cerkvi sv. Jakoba v Ljubljani kot delo Nicoloja Bambinija iz leta 1714. Vendar je za sedanjo sliko že Alberto Rizzi zavrnil atribucijo Benečanu in jo z vprašanjem opredelil kot delo avstrijskega slikarja.¹⁵ Matej Klemenčič pa jo je na podlagi inicialk prepoznal za delo graškega slikarja Hauckha. Na sedanje mesto pa je bila postavljena leta 1732.¹⁶

Kaj več od zgolj naštevanja imenitnih umetnikov, ki so na začetku 18. stoletja izpolnili zbirko ljubljanskega zdravnika Janeza Andreja Coppinija, med katerimi se omenja tudi Bambinijeva slika sv. Magdalene, žal, ni znanega ničesar.¹⁷

Največ Bambinijevih slik naj bi bilo pri ljubljanskih frančiškanih, ko so bili še na svoji prvotni lokaciji. V glavnem oltarju se omenjata dve njegovi sliki, ki sta se izmenjevali: *Marijino vnebovzetje* in *Marijino kronanje*. Bambinijevih naj bi bilo še trinajst drugih slik, pa tudi petnajst slik skrivnosti rožnega venca. Tudi pri uršulinkah v Ljubljani starejša literatura domneva o Bambinijevih delih.¹⁸

Pri uršulinskih slikah, ki jih je leta 1944 Veider prisodil Bambiniju, je že Rizzi opozoril, da gre za dela z »avstrijskim naglasom«,¹⁹ Barbara Murovec pa jih je pripisala Simoneju Gionimu (umrl po 1730).²⁰

Nicoloju Bambiniju pa kaže prisoditi sliko *Sv. Marti-*

12 Radassao 1998 (op. 2), str. 193, 198.

13 Radassao 1998 (op. 2), str. 153.

14 Steska 1927 (op. 1), str. 133–134; prim. Janez Veider, Slike v uršulinskem samostanu v Ljubljani, *Zbornik za umetnostno zgodovino* 20, 1944, str. 98–136.

15 Alberto ¹Rizzi, O nekaterih italijanskih slikah v Sloveniji, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 9, 1972, str. 134.

16 Matej Klemenčič, Nicolò Bambini, Johann Veit Hauckh in slika sv. Ignacija Loyolskega v ljubljanski šentjakovski cerkvi, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 42, 2006, 182–191.

17 Prim. Anica Cevc, *Stari tuji slikarji XV.–XIX. stoletja*, I, Narodna galerija, Ljubljana 1960, str. 5–6.

18 Prim. Steska 1927 (op. 1), str.

19 Prim. ²Rizzi 1972 (op. 1), str. 27.

20 Barbara Murovec, Galerija slik v ljubljanskem uršulinskem samostanu, v: *Tristo let ljubljanskih uršulink*, Ljubljana 2002, str. 271.

na (olje, platno, 325 x 190 cm) z glavnega oltarja župnijske cerkve v Šmartinu pri Kranju (Stražišče). Slika je v restavratorskem postopku in rentgenski posnetek razkriva precej preslikano prvotno stanje. Na prvotni podobi se mladeniški svetnik s široko razprtimi rokami s konja sklanja k čepečemu ubožcu in mu ponuja del že odrezanega plašča. Nenavadna pa je skupina treh stoječih angelov v ozadju oz. nad bradatim siromakom. Rentgen razkriva tudi povsem prekritega putta na levi zgoraj, ki je bil v ravnotežju z onima na desni. Ker je na desni precej gneče, bi kazalo, da je bila slika na tej strani nekoliko obrezana in hkrati v zgornjem delu predelana v polkrog. Kaj je narekovalo preslikavo na sicer dobro ohranjenem platnu in prvotni poslikavi, ni znano. Očitno se je pri preslikavi želelo približati pri nas standardni upodobitvi svetnika na konju, ki deli svoj plašč z revežem. Slika je že dobrih sto let uvrščena v opus ljubljanskega slikarja Valentina Metzingerja (1699–1759).²¹ Tradicionalno atribucijo Metzingerju je zavrnil Blaž Resman in kot možnega avtorja predlagal v Kranju naseljenega švabskega slikarja Franza Josepha Pintzerja.²² Šmartinsko sliko je namreč primerjal s podoben sliko iz Šmartna pri Cerkljah, ki jo je leta 1738 signiral Pintzer. Toda obe sliki sta bili žrtvi temeljite preslikave v 19. stoletju. Glavni oltar s sliko vred iz Šenčurja pri Kranju je leta 1859 obnovil in preuredil Štefan Šubic.²³ Po obnovljeni šmartinski se je moral zgledovati slikar, ki je »obnovil« Pintzerjevo sliko v Šmartnem pri Cerkljah.

Če se povrnemo k vprašanju avtorstva šmartinske slike, nam rentgenski posnetek razkriva povsem drugo stanje od vidnega. V temnosivih obrisih se razkriva kakovosten slikar, ki mu takrat pri nas ne bi mogli najti primerne imena. Nepreslikavi je ostal le zgornji del s puttoma in angelskima glavicama in samo ta detajl lahko pomaga pri primerjavah, ki nas v tem primeru pripeljejo do Bambinijevih puttov na slikah v patriarhovi kapeli v Vidmu (1718).²⁴ To je seveda namig. Počakati bomo morali do obnove obeh *Svetih Martinov* in seveda ob upoštevanju zgodovinskih dejstev, ki se nanašajo na gradnjo nove Martinove cerkve v Stražišču pri Kranju, ki je trajala od 1728 do 1734. Šele potem bo namreč moč z večjo gotovostjo govoriti o določenem slikarju. V času gradnje nove cerkve pa je župnik Urban Cavalier (1716–1734) gotovo urejal tudi zadeve okrog naročanja nove opreme, čeprav je do posvetitve cerkve prišlo že po njegovi smrti 13. oktobra 1737.²⁵

Pokrajinski muzej v Murski Soboti hrani dve sliki, pripisani Bambiniju. Biblijski podobi *Angel in Tobija* (olje, platno, 221 x 135 cm) ter *Juda in Tamara* (olje,

21 Viktor Steska, Valentin Metzinger, ljubljanski slikar (1702–1759), v: *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 15, 1905, str. 61; Anica Cevc, Valentin Metzinger 1699–1759, Narodna galerija, Ljubljana 2000, str. 367–368; David Krašovec, Valentin Metzinger (1699–1759): *Lorenec na Kranjskem: Un Lorrain à la lisière de l'Empire*, Ljubljana 2000, str. 280, kat. 186.

22 Blaž Resman, *Dva Sveta Martina, Pogovori o baročni umetnosti* 2001, Narodna galerija, Ljubljana 2002, str. 43–46.

23 Prim. Resman 2002 (op. 16), str. 43.

24 Prim. barvne repr. v: Ananlia Delneri, Note sulla diffusione del gusto barocco nel Friuli-Venezia Giulia, *Trionfo barocco*, Mariano del Friuli, 1990 (Edizioni della Laguna), str. 212–213.

25 Josip Lavtižar, *Cerkve in zvonovi v dekaniji Kranj*, Ljubljana 1901, str. 226–229.

6 Stelè 1929 (op. 1), str. 360.

platno, 222 x 136,5 cm) se uvrščata med umetnikova zrela dela prvega desetletja 18. stoletja.²⁶ Prvi ju je Babiniju kot delo z začetka 18. stol. pripisal Alberto Rizzi leta 1972²⁷ in tudi Radassao ju je katalogiziral (kat. 133, 134). Sliki še nista bili podrobno preučeni in ob njiju se ponuja verjetnost, da sta repliki, lahko tudi Babinijeva delavnica, podobno kot Babiniju pripisani veliki platni *Najdenje Mojzesa in Lot s hčerama* na Goriškem gradu v Gorici, za kateri se je izkazalo, da sta delavniški repliki.²⁸

Med »nova« Babinijeva dela pri nas lahko prištejemo dva starozavezna motiva *Najdenje Mojzesa* (olje, platno, 39,5 x 51 cm) in *Jakobove sanje* (olje, platno, o. pl., 39,5 x 50,5 cm). Prvo sliko je leta 1993 odkupila Narodna galerija (inv. št. NG S 3039), druga pa je v zasebni lasti v Ljubljani.

Slikarsko sta si sliki dokaj sorodni in glede na njune mere celo pomislimo na njuno skupno provenienco. Obe sta bili v osemdesetih letih 20. stoletja strokovno restavrirani, v pripravah razstav evropskih slikarjev v Narodni galeriji (1983, 1993) pa najbrž spregledani. Format in biblijska historija kažeta na to, da sliki sodita na območje umetnostnega trga, namenjenega zasebnim zbirkam. Glede na način slikanja drobnih in potegnjenih figur sodita v Babinijeva pozna obdobje, ki ga prepoznamo po upadanju barvne živahnosti in v izrazitejših trepetavih in zaznavnih potezah čopiča.

Kot je že leta 1972 zapisal Alberto Rizzi, da je Babinij pri nas najbolje dokumentiran beneški slikar, kar kaže na številna njegova dela, lahko pričakujemo še kakšno delo tega mojstra.

Babinijeva oltarne slike v Komendi in o drugih njegovih delih pri nas

Povzetek

Med pregledi tujih umetnikov na Slovenskem se vselej omenja tudi beneški slikar Nicolò Bambini (1652–1736). Največ slik je bilo v ljubljanskih zasebnih in cerkvenih zbirkah. Toda nekatera platna so danes izgubljena, za druga pa se je izkazalo, da niso delo njegovega čopiča. Najbolj znane so štiri oltarne slike v župnijski cerkvi v Komendi pri Ljubljani iz leta 1727 (*Smrt sv. Jožefa; Mučeništvo sv. Andreja; Sv. Valentin in Florijan; Sv. Anton Padovanski in Frančišek Serafski*). Slike veljajo za zadnje Babinijeva podpisano in datirano delo, a so preživele tri, če ne štiri "obnove", in s tem izgubile na izvirnosti mojstrovega slikarstva. Celo slikarjeva podpisa s hrbtni strani platna sta bila v 19. stoletju svobodno prepisana na lice slike. Slike je naročil komendator malteškega reda v Komendi Peter Jakob baron de Testaferrata, doma iz La Valette na Malti. V Komendi je bil župnik v letih od 1715 do 1734 in v tem času je na lokaciji podrte poznogotske cerkve postavil prostrano cerkev in jo tudi bogato opremil. V monografskem delu o Babiniju (1998) je Roberto Radassao te slike vključil v pregled kot tudi dve sliki *Angel in Tobija in Juda in Tamar* iz Pokrajinskega muzeja v Murski Soboti. Kot predlog za atribucijo Babiniju pa je v tem prispevku predlagana velika oltarna slika *Sv. Martin deli plašč z beračem* iz Šmartina pri Kranju. Slika je sicer močno preslikana, toda na nepreslikanem zgornjem delu in tudi rentgenski posnetki dovoljujejo predlagano atribucijo. Zanesljivo pa lahko med Babinijeva pozna dela uvrstimo manjši sliki *Najdenje Mojzesa* iz Narodne galerije v Ljubljani (inv. št. NG 3039) in *Jakobove sanje* v zasebni lasti v Ljubljani, ki sta, sodeč po načinu slikanja in enakem formatu, iste proveniencie.

I dipinti di Nicolò Bambini in Slovenia

Sintesi

Negli studi sugli artisti stranieri presenti in Slovenia sono sempre menzionate le opere del veneziano Nicolò Bambini (1652–1736) che si conservano per la maggior parte in collezioni private ed ecclesiastiche di Lubiana. Alcune di queste opere non sono però più rintracciabili, altre invece sono state espunte dal catalogo dell'artista. Le opere più famose sono comunque le quattro pale d'altare conservate nella chiesa parrocchiale di Komenda presso Lubiana risalenti al 1727 (*Transito di San Giuseppe; Martirio di Sant'Andrea; San Valentino e San Floriano; Sant'Antonio da Padova e San Francesco*). Le pale sono considerate l'ultima opera datata e firmata dal Bambini, ma purtroppo sono state oggetto di almeno tre o quattro interventi che hanno compromesso la piena originalità della fattura pittorica. Addirittura le firme sono state liberamente riportate dal retro della tela sulla sua fronte. I dipinti sono stati commissionati dal commendatore dell'Ordine di Malta, il barone Pietro Giacomo de Testaferrata originario di La Valletta dell'isola di Malta, che resse la parrocchia di Komenda dal 1715 al 1734, periodo nel quale ricostruì e arredò la nuova chiesa parrocchiale sulle fondamenta della vecchia chiesa tardogotica rasa al suolo. Nella sua monografia sul Bambini (1998) Roberto Radassao ha inserito anche i dipinti menzionati assieme ad altre due tele, raffiguranti rispettivamente *L'angelo e Tobia* e *Giuda e Tamar* conservati al Pokrajinski muzej di Murska Sobota. In quest'occasione si propone di attribuire al Bambini anche la pala di notevoli dimensioni di Šmartno presso Kranj raffigurante san Martino nell'atto di donare il mantello al povero. Anche quest'opera è stata ridipinta ma la parte superiore, rimasta allo stato originale, e le indagini ai raggi X consentono comunque di avanzare una tale attribuzione. Sicuramente possiamo assegnare alla tarda attività del Bambini altre due tele di più piccole dimensioni che per il formato pressoché identico e la stesura pittorica devono avere una provenienza comune: si tratta del *Ritrovamento di Mosè* oggi alla Narodna galerija di Lubiana (inv. nr. NG 3039) e del *Sogno di Giacobbe* in collezione privata lubianese.

²⁶ Na dražbi premičnin v gradu Szaparyjev v Murski Soboti 1930 je sliki kupilo Prekmursko muzejsko društvo in 1939. sta prešli v posest Pokrajinskega muzeja Murska Sobota, inv. št. 3-sl, 2-sl; prim. *Umetnine iz Prekmurja. Od romanike do modernizma*, razstavní katalog Pokrajinskega muzeja Murska Sobota (ur. Janez Balažic), Murska Sobota 2009, str. 109–111, kat. 41, 42.

²⁷ Rizzi 1972 (op. 12), str. 136–137.

²⁸ Prim. 1990 (op. 19), B.[ernard] A. [ikema], kat. št. 58, 59, str. 241.

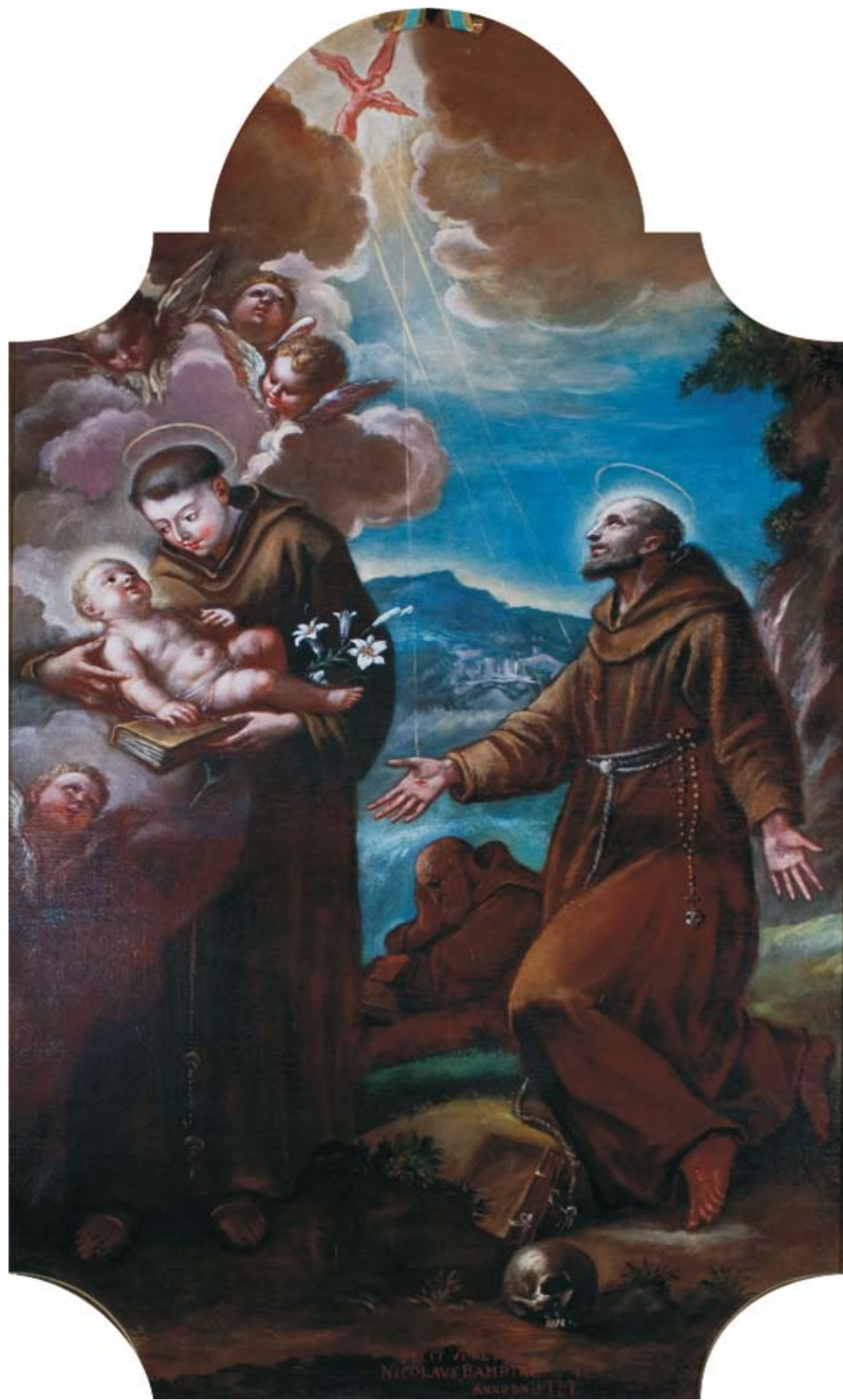
N. Bambini: Smrt sv. Jožefa. Komenda, župnijska cerkev.

Foto: Marjan Smerke.

N. Bambini: Križanje sv. Andreja. Komenda, župnijska cerkev.

Foto: Marjan Smerke.

N. Bambini: Sv. Anton Padovanski in Frančišek Sérafski. Komenda, župnijska cerkev.

Foto: Marjan Smerke.

N. Bambini: Sv. Valentin in Florijan. Komenda, župnijska cerkev.

Foto: Marjan Smerke.

N. Bambini: Sv. Martin deli plašč z ubožcem. Šmartin pri Kranju, župnijska cerkev.

Foto: Janko Dermastja.

N. Bambini: Angel in Tobija. Pokrajinski muzej, Murska Sobota.

Fototeka Pokrajinskega muzeja Murska Sobota.

N. Bambini: Juda in Tamar. Pokrajinski muzej, Murska Sobota.
Fototeka Pokrajinskega muzeja Murska Sobota.

N. Bambini: Najdenje Mojzesa. Ljubljana, Narodna galerija.
Foto: Janko Dermastja.

N. Bambini: Jakobove sanje. Ljubljana, zasebna last.

Foto: Janko Dermastja.

Helena Plahuta

Rodila se je v Kamniku leta 1947. Osnovno šolo je obiskovala v domačem kraju, v Ljubljani pa administrativno šolo in se zaposlila. Kamnik, svoje rodno mesto, ima zelo rada in celo življenje biva tukaj.

Pesmi je pričela pisati že v osnovni šoli. Kasneje priložnostno tu in tam. Ko pa se je upokojila, se je v letu 1998 včlanila v literarne delavnice društva Lipa v Domžalah in objavljala svoje pesmi v njihovih zbornikih. Z Vilijem Vodopivcem je imela predstavitveno oddajo na Radiu Slovenija. Svoje pesmi je brala na Radiu Kranj, jih objavljala ob priložnosti svojih fotografskih razstav in ob pisanju raznih člankov v časopisih.

»Življenje nas premetava, vsakega po svoje. Le narava je tista, ki nas ne razočara in nas sprejme take, kot smo. Narava je naša zdraviteljica!« pravi Helena.

Svoj prosti čas namreč zelo rada preživi v naravi, v gorah, kjer so nastajale nekatere pesmi. Dolga leta je bila članica PD Kamnik, zadnjih 17 let pa deluje v PD Bajtar Velika planina.

Želela bi si izdati svojo zbirko pesmi, ki bi jo opremila s svojimi fotografijami, a za to žal nima sredstev.

Lepote stvarstva

*Zadnji žarki sonca
poljubljajo skalne robe,
s snegom pokriti vršaci
se kakor zakladi bleste.*

*Na teh lepotah stvarstva
počiva naše oko, črpa moči,
da tegobe vsakdana
lažje prebrodi.*

*

*Trave sredi poletja
pisana mavrica.*

*Otroški smeh
oči polne iskric.*

*Sklenjene roke
mati tke spomine.*

*Razpelo v kotu
hiša prazna odmeva.*

Maj

*Bil je maj,
ko skupaj z roko v roki
sva hodila preko trat.*

*Bil je maj,
ko izgubila sem družino,
zapustiti morala sem dom,
čutila bolečino.*

*Spet je maj,
med cvetovi sama sem,
le droben cvet, maj je spet.*

Dolina Bele

*Mrzel pomladni veter
je skozi dolino zavel,
a kljub temu
v kraljestvu gora
človek je vedno vesel!*

*V bistri studenčnici
odseva prelepa narava,
gora v zahajajočem soncu
v zlatih žarkih blešči.*

*Tu duša počije,
telo se krepi,
lepot gora se naužije,
v dolino ozdravljen hiti.*

*Iz daljave še enkrat
z očmi pobožlaš ponižno
to lepoto enkratno,
v spomin si jo spraviš.*

*Se po tihem sprašuješ,
kdaj najdem spet čas,
da grem na goro,
da spijem čisto studenčnico?*

Polžek

Polžek, polžek,
kam pa kam,
neseš svojo hiško?

Fantek,
saj povedal sem,
da bežim pred miško.

Miška ta
velika je,
pa bežim pred njo.

V hiško
hitro se bom skril,
pa me več ne bo.

Slovo

Ne jočite za menoj,
saj sem živel!

Življenja tegobe
in nektar sem pil.

V gorah se moj
korak je kalil.

Še zadnji zastal je
v snežnem kraljestvu.

Ne jočite za menoj,
prisluhnite pišu vetra.

V njem spoznate
moj glas.

Kot zvezda v noči
zrem dol na vas.

Haiku

Sonce zahaja,
kot ogenj žari
preddverje noči.

Marjetice cvet,
čebele prelet,
nova setev.

Ognjeni zublji,
zapuščeno ognjišče,
mame ni več.

Cvetoči travnik,
beli cvetovi na njem,
deklica sanja.

Ljubezen gori,
življenja poti niso
beli cvetovi.

Mladostna igra
v svetu omame si,
prihodnost beži.

Daj tolar

Daj tolar, človek civilizacije!
Daj tolar, za lačne in bolne!

Daj tolar, za živež, obleko,
Daj tolar, da mati kupi mleko!

Daj tolar, za zdravila, injekcije!
Daj tolar ... tebi ne bo se poznalo.

Daj tolar, da zažare oči,
Daj tolar, za uboge ljudi!

Daj tolar, daj tolar,
človek civilizacije, daj tolar!

Zlatnik z gore

List jesenski, list zlati,
zlatnik,
nosi veter v višave.

Naj ga ponese
v daljave,
kjer samotna kočja stoji.

Pred njo stara mati
moli za vse,
ki davno so odšli.

Odšli v širni svet,
že davno,
da le vrnili bi se.

List jesenski, list zlati,
zlatnik,
nosi veter v višave.

Marija Koželj o sebi

Hodim po kuhinji in se posvečam vsakodnevnim opravkom, hodim po vrtu in ga urejam, grem na sprehod in občudujem naravo. Po glavi pa se mi kar naprej motajo misli in verzi, ki jih takoj zapišem, sicer bi vse pozabila. Skoraj je ni stvari, ki se me ne bi dotaknila.

Na svet sem pokukala v revni delavski družini kot četrti otrok 9. 9. 1939 v Stahovici. Oče je bil gozdni delavec, mati gospodinja. Najstarejša sestra je umrla v sedmem mesecu starosti. Ostali smo dva brata in jaz.

Živelimo iz rok v usta. Še hujše zlo se je zgrnilo nad nas z začetkom druge svetovne vojne. Oče je hodil delat in je ilegalno pomagal partizanom. Že leta 1942 so ga Nemci zaprli v Begunje, nato pa ustrelili v Črni nad Kamnikom. Vso ostalo družino so odpeljali v internacijo v Nemčijo. Tam sem hudo zbolela, tako da sem shodila šele tik pred koncem vojne.

Končno je prišla tako težko pričakovana svoboda. Domov smo prišli na nič, zato smo se z mamo preselili v njeno rojstno hišo v Bistričici. Ena soba nam je služila za vse.

Mama je začela hoditi na dnino, da nas je skromno prehranila, obleko smo dobili pri Rdečem križu.

Potem se je začela šola. S kakšnim veseljem sem jo obiskovala. Toda pokazale so se posledice taborišča. Ničesar si kljub učenju nisem mogla zapomniti. Tako sem ostala brez izobrazbe, delo pa mi je šlo dobro od rok. Pri štirinajstih letih sem se zaposlila in tako pomagala mami, da ji ni bilo treba vsak dan na dnino. Z možem sva se poročila leta 1960, imela štiri otroke in si zgradila lasten dom, v katerem smo prvič srečno zaživeli. Pa tegobe ne počivajo. Leta 1991 mi je umrl starejši sin, kar je zapustilo v meni neskončno žalost in praznino. Leta 1996 je umrla še moja največja zupnica, prijateljica in tolažnica, mama. Hudo je bilo, toda treba je bilo živeti naprej, saj so me potrebovali mož in še trije otroci.

Leta 2001 sem se priključila medgeneracijski skupini Jasmin v Komendi. Tu sem se po dolgem času spet sprostila, tu sem našla ljudi, ki znajo prisluhniti drug drugemu. Začeli so se porajati prvi verzi ob različnih praznovanjih, obletnicah, prve pesmi. Nabralo se jih je toliko, da sem lani ob svojem sedemdesetem rojstnem dnevu izdala prvo pesniško zbirko *Skozi življenje*. O svojem delu težko govorim, zato bom dodala nekaj odlomkov iz spremne besede h knjigi, ki jo je napisala Iva Ogorevc: *»Leta zorijo v človeku nezavedne plasti osebnosti, ki nenadoma ob posebnih vzgibih oživijo in se razrastejo v enkraten, samosvoj izraz in odnos do sveta in do lastnega življenja v zrelih letih. Leta zorijo za potovanje k sebi, kar je vedno intimno doživetje. Marija je preprosta, vendar duhovno bogata in rahločutna duša, dojemljiva za lepoto, za svetlobo in sence vsakdanjika. Po pristnem navdihu, samodejno, literarno in teoretično neobremenjeno, zato pa toliko bolj pristrčno, z lastnim pesniškim izrazom, se naravno ujame v primeren ritem in obliko, v ljudskem ali svobodnem verzu. Njene misli so včasih igrive, drugič vzhičene impresije, poglobljeno sprašujoče o skrivnostih bivanja, topla sporočila njenim dragim, nagajive prigodnice, pritajeni vzdih minevanja in ujetosti v večni krog hrepenenja in hvaležnosti za vse, kar ji življenje daje.«*

Tako, in zdaj nastajajo nove pesmi. Če bo Bog dal, jih bo morda še za eno knjigo. Upanje je veliko in idej mi ne manjka.

Tatica sreče

Žalost, ti tatica sreče,
nihče te k sebi vabil ni,
vse bolj si trmasto vsiljiva,
za družbo tvojo nič mi ni.

Kaj naj s tabo bi počela,
ob svitu zbudi me petje ptic,
ob pogledu po zeleni trati
leskeče se nešteto bisernih solzic.

Ti ne slišiš šelestenja gozda,
ne veš, kako pomirja me ta šum,
v njem kreposti si nabira ptica,
v njem si našla je svoj dom.

Ne poznaš prijateljev iskrenih
in prijaznih ne ljudi,
ki so srcu, duši poživilo,
kar lepoto dnevov bogati.

Da v nemoči bi zgorela,
tatica sreče, prijateljica zla.
Žalost, nepovabljenka vsiljiva,
v vsak se dom prikrasti zna.

Rada imam usodo

Spoznala sem usodo zapleteno
vseh onih, ki živeli so nekoč,
in njih, ki še nekoč živeli bodo,
spoznala svoje sem usode moč.

Rada imam, ko dež na okna trka,
ko žarek sonca da mi svoj lesket,
da črka s pravo črko se oklepa
v lepo miselnost besed.

Rada imam ljubezni bežne hipe,
praznino, ki se porodi iz njih,
drevesa list, ki veter ga zanese v okno,
da škrtka kot pero, ko pišem stih.

Pomembne rada imam opravke,
ki jih nalaga moj vsakdan,
še rajši vse naključne stavke,
pa vem vnaprej, da so zaman.

Rada sem v nemirnih časih smet usode,
čeprav priznam, vrtincev me je strah
in vem, da bom odšla brez vsake škode,
kot bog dejal je: iz prahu v prah.

Jesen se poslavlja

Bakren za rdečim, rjav, rumen gre z veje,
za listom list z dreves drsi na tla.
Pot ozka, polna pisane je preje,
se v mraku penastem konča.

Kot dežna kaplja na lase mi kane
z veje obarvan list in v krogu se vrti
na utrto listje, ki ostane
kot žig stopinje sred' poti.

Sanje mrtvi so metulji,
na paleti balkonov barve mro.
Kjer poleti sta hodila dva,
en sam zdaj tava sem ter tja.

In zdi se mi,
samo neljuba gostja sem
na svetu jalovih tesnob.
Zaman poskušala razpeti most sem
iz lepih besedi več desetletnih dob.

Gole veje, vlažen vonj.
Domača vas zaspano v sinji mrak drsi.
Vrh klanca javna luč je zažarela
in prva zvezda v luži se gasi.

Skomignem z ramo.
Sivkast mrak nastilja srebrne niti
čez pozabo dne.
Obris trepeče kar brez cilja,
v noč pod drevjem obletelim starka gre.

Ostane le nasmeh grenak,
srce pribežališča nima.
Odmev ne spremlja mojega koraka
in listja šum mi pravi,
kmalu bo spet zima.

Studenec

Priteče iz zemlje kot iz grla vrča,
šumlja, skaklja radostno brez krča.

Kako igriv, še bolj prozoren,
nikomur nadrejen in ne pokoren.

Šušti med listjem, se vije skozi travo,
potem zgubi se v praprotno goščavo.

Čez čas uho spet sliši žuboreti,
srebrni tok med ločjem se posveti.

Ne dela mlak, med travo toka ne pospeši,
lišaje moči, mimoidočim žejo teši.

O bistri vrelec! Tiho žuborenje
kot smrt skrivnostno, večno kot življenje.

Sonja Rauter Zelenko (1918)

Prva akademska kiparka ljubljanske likovne akademije

Sonja Rauter Zelenko se je v spomin slovenskega likovnega občinstva vtisnila kot mojstrica keramike. Njene »figurine«, ženske podobe v različnih nošah, in številni drobni dekorativni izdelki, kot so broške, so bili nekoč izjemno priljubljeni. Skoraj pozabili, spregledali pa smo, da se je zapisala v slovensko umetnostno zgodovino kot prva na ljubljanski akademiji diplomirana kiparka. S študijem na Akademiji za upodabljačo umetnost, danes ALUO, je kot študentka prve generacije nadgradila svoje obvladovanje keramike in pod vodstvom Borisa Kalina osvojila klasično kiparsko znanje. Svoj likovni pečat je dala tudi Kamniku.

Sonja Rauter Zelenko se je rodila 11. junija 1918 v Novem mestu. Prve šolske korake je naredila v Kumarnovem, v Makedoniji, kamor se je družina preselila, potem ko je oče prevzel mesto okrajnega veterinarskega referenta. Po selitvi v Kamnik, ko je Sonja nadaljevala šolanje na Državni tehniški srednji šoli v Ljubljani, je srečno naključje pripomoglo, da je s svojim prirojenim estetskim čutom stopila na ustvarjalno pot. Nekoč je namreč na šoli, kjer je po nasvetu staršev študirala na arhitektonsko-gradbenem oddelku, v kletnih prostorih odkrila keramični oddelek. Leta 1935, ko je družina kupila v Kamniku dolgo samevajoč gradič Na klancu (*Trutzberg, Rauterjev gradič*), pa ji je uspelo prepričati starše in profesorje, da se je iz drugega letnika, kjer je sicer vestno in natančno poustvarjala zidove, omete in opeke, prepisala na umetniški oddelek in v šolskih letih 1935–1938 pod okriljem Franceta Kralja začela ustvarjati prve likovne stvaritve. Usmeril in očaral ter prepoznaven pečat pa je njenemu opusu dal František Beran, učitelj češkega rodu, ki je bil mojster oblikovanja keramike in ji je posredoval pomembna znanja o tehnologiji in praktični keramiški kemiji. S posebno naklonjenostjo se Sonja Rauter Zelenko spominja še akademskega slikarja Gojmirja Antona Kosa, tedaj na šoli profesorja prostoročnega in dekorativnega risanja. Šolanje je zaključila leta 1938 kot edina v letniku. Nato jo je pot vodila v Prago, kjer je študirala na eni od vodilnih šol za keramiko, Visoki umetnoobrnjeni šoli (Vysoká škola uměleckoprůmyslová U.M.P.R.U.M. ali Uměleckoprůmyslová škola UPŠ). Srečni študentski dnevi v velemestu pa so se iztekli v nemiren začetek druge svetovne vojne. Potem ko so vkorakali sudetski Nemci, se je vrnila domov; vojna leta je z družino preživela v Hrušici na Dolenjskem. Prav v teh nemirnih letih je začel nastajati njen opus, ki ga je na začetku zaznamovalo iskanje klasične linije znotraj forme realističnega portreta. Nastala je cela vrsta podob v mavcu, med katerimi izstopa *portret očeta*. Portret odlikujejo dostojanstven in ponosen pogled v daljavo, dinamično

vzvalovana površina in elegantna patinacija. S portreti si je začrtala nadaljnjo pot in po koncu vojne se je v iskanju popolne oblike pridružila študentom prve generacije na novi, končno slovenski likovni akademiji v Ljubljani. Zahteven študij so oplemenitili izjemni profesorji in sošolci, od katerih so nekateri postali njeni dolgoletni prijatelji, npr. Jakob Savinšek in Leon Homar. S Karlom Zelenkom se je po diplomi leta 1949 poročila in postala sta neločljiva življenjska sopotnika. Ustvarjanje je postalo vez in rdeča nit njunega sobivanja. Karlu Zelenku je elegantna, vitka podoba kiparke s temnimi lasmi in očmi postala neusahljiv navdih, o čemer v njunem toplem domu v Ljubljani pričajo veliki portreti iz različnih let.

V pisanem življenjskem mozaiku Sonje Rauter Zelenko je ohranil Kamnik posebno mesto. K spominom na mladost in prve samostojne korake, ki so se neločljivo povezali s starodavnim mestom, se danes rada in pogosto vrača; na njenem obrazu se tedaj zariše rahel nasmeh. Če se ji v njeni pripovedi pridružimo, se z lahkoto vzpnemo po klancu proti Žalam in odpremo vrata spominu, ko sta imela zakonca Zelenko svoj prvi atelje v osemkotnem gradiču s petelinom na strehi. Tako kot *trutzturnu* pa sta zakonca v petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja vtisnila svoj pečat še keramični tovarni *Keramika*, znameniti Šnablovi (Schnebel) tovarni, ki ji je sredi 19. stoletja postavil temelje Florjan Konšek. V času po svetovni gospodarski krizi in drugi svetovni vojni, ki ji je sledilo prestrukturiranje, sta poskušala tovarni vrniti ugled in z nekaterimi drugimi umetniki snovala nove motive in iskala ideje za keramične izdelke. Na to nas spominja tudi prvi zapis, ki ga zasledimo o Sonji Rauter Zelenko, kjer je Vladimir Bartol v članku v časopisu *Slovenski poročevalec* (leto XV, št. 212, 10. september 1954, str. 4) med drugim zapisal, da se Zelenkova »udejstvujeta v umetno obrtni stroki« v »kamniški tovarni *Keramika*«. Prepoznal je njuno ustvarjalnost, ki je bila »invenciozna in na umetniški ravni«. Članek je nastal ob razstavi v današnjem razstavišču Veronika, ko so vzbujali pozornost številni estetsko izdelani predmeti, zlasti broške iz poslikane keramike. In prav v okviru gospodarske razstave leta 1954 se je v prostorih »bivše Čitalnice« skupaj z akademskima kiparjema Karlom Zelenkom in Levom (Leon) Homarjem prvič predstavila mlada akademska kiparka. Vladimir Bartol je o njenih razstavljenih delih zapisal: »/.../ razstavlja razen okusno in iznajdljivo izdelane vaze izključno portrete v plastiki. In to povečini portrete otrok. Obraz in izraz otroka sta še močno nedoločna, karakter je komajda nakazan, /.../. Sonja Rauter Zelenko rešuje te tehnično umetniške težave s tem, da se drži čim bolj verne upodobitve objekta. Ta vezanost na konkretni objekt ji kajpada ne dovoljuje svobodnega iskanja in reševanja čisto kiparskih problemov. Toda njen ženski materinski instinkt ji omogoča življenje v otroško duševnost in tako dihajo te njene otroške glavice pristno otroško življenje, kar dosega s svojim lepim kiparsko tehničnim znanjem.« (Vladimir Bartol: *Trije umetniki razstavljajo v Kamniku*) Iz zapisanega odseva, da je bila mlada umetnica tedaj tik pred polnim razcvetom svojega izraza. Opažen je bil še vpliv profesorja, ne le v idealu plastičnega sloga, ampak tudi v občutenju lepote idealizma, ki je tako izrazilo zaigral na portretih otrok. Toda tre-

nutek je bil nadvse pomemben, saj je s svojimi deli prepričala kot kiparka, ženska na moškem področju. Pri tem posebej opozorimo na *Portret deklice*, ki nam predstavlja sijajno podobo, izvedeno v zahtevnem kiparskem postopku, pri katerem je »material (kararski marmor) odvzemala« z natančnim in preiščenim kle-sanjem. Z dozorevanjem plastične občutljivosti je hitro stopila v korak z večjo osebno kiparsko izraznostjo in se sprostila v osebni interpretaciji vidne realnosti, ki je najbolj zazvenela prav v keramiki. Od poetizirane-ga realizma, ki ga je zaznamoval lepotni kanon, se je vse bolj usmerjala v stilizacijo in površinsko obravnavo ustvarjene podobe, zlasti figur in pečnic ter reliefov. Suvereno je uresničevala opus ploske keramike, reli-efa in t. i. statuarične, prosto stoječe keramike, ime-novane tudi figurini, in sicer v svojski prečiščeni likov-ni govorici, ki se je oprla na aktualne tokove, zglede, povzete iz *predkultur* in arhaičnega kiparstva. Nastal je obsežen in raznolik cikel folklorno označenih mo-tivov, katerih glavnino sestavljajo keramične figurine, sijoče, svetleče in pisane, z nasmehi elegantnih in vitkih postav, stilizirane v osnovnih fizičnih črtah, ka-kor so ustrezale še vedno živemu, a na Slovenskem ne posebno cenjenemu francoskemu slogu. Posebno pozornost si zaslužijo kvalitetne, ne le mojstrske figu-re, ki v jedru predstavljajo anonimne, a hkrati vsako v svoji avtonomnosti in individualnosti zajete ženske, mladenke, zatopljene v misli, odvrnjenih pogledov, re-snobne, v neulovljivo zazrtih očih, sredi opravkov, no-šenje cule s pridelkom za trg, malice za moške člane družine na polju. Izdelane so v tehniki *engobe*, harmo-nično tonirane, kar je omogočala nepotvorjena ilov-nata barvna skala, ki sega od peščenih toplih tonov do elegantnih sivin; te so nato prepredli značilni vrezji, nežni in valujoči, sproščeni v lahkotnem teku, ki po-ustvarijo bogastvo in danes pozabljeno lepoto noše, ki jo je plemenitila ruta. Njene figure, ki so se rodile v prostor, so poselile tudi njen svet, ki ni ušel dvodimen-zionalnosti, na nekoč izjemno popularnih, na vsakem koraku prisotnih ženskih broškah, slikanih krožnikih in ploščicah, v reliefu, ki se je trgal v prostor, so znova dobile sijaj dragocenih predmetov, ki so se s poslovno spretnostjo razširile in razveselile tudi ameriški in ne le nekoč velik jugoslovanski trg. Ustvarjalni nemir je Sonjo Rauter Zelenko vzpodbujal k samostojnemu us-tvarjanju, zlasti potem, ko je po akademiji prenehala začeto profesorsko pot na Srednji šoli za oblikovanje v Ljubljani. Že tedaj je najraje delala v terakoti, saj je spoznala, da ji prav ta starodavni topel in gnetljiv ma-terial, ki zasije v svoji očarljivi prvinskosti po žganju, omogoči, da se je svobodno in sproščeno prepustila oblikovanju lastnega estetsko dovršenega sveta figur. Zaživel je svet mladenk in žena, ki jim je žganje prižga-lo luč življenja, barvo in včasih tudi lesk, takšne pa so se množično podale v svet.

Sonja Rauter Zelenko živi od leta 1960 skupaj s svo-jo družino v Ljubljani – leta 1951 je rodila sina Roka in 1957 hčerko Nino. Dobila je status svobodne umetni-ce in večkrat razstavljala, najraje s Karlom Zelenkom. Med predstavitvami njenega opusa izstopa razstava, ki jo je leta 1991 pripravila Beba Jenčič v Gorenjskem muzeju Kranj. Skupaj s hčerko Nino je umetnica tedaj pokazala pregleden izbor svojih del, kar je omogočilo jasen vpogled v njeno umetniško misel (v katalogu je

njen likovni credo povzel France Mesesnel). Ob njenem devetdesetem rojstnem dnevu leta 2008 pa smo jo v Kamniku predstavili na razstavi *Sedem slovenskih ki-park v obdobju 1918–1945*, in sicer kot prvo akadem-sko kiparko slovenske likovne akademije. S svojim štu-dijem in vneto ustvarjalnostjo je oznanila nov čas, čas številnih slovenskih umetnic. Sonja Rauter Zelenko je na čelu tiste ženske generacije, ki se je otrsela pred-sodkov in svobodno stopila na umetniško pot.

Portret očeta (1944), patinirani mavec, zasebna last.

Foto: Tomaž Lauko.

Portret deklice (1948), marmor, zasebna last.

Foto: Tomaž Lauko.

Žena s culo na glavi (1980) in Žena s šalom preko roke (1984), engoba, zasebna last.

Foto: Tomaž Lauko.

Figura s krožnikom na glavi (1982), engoba, zasebna last.

Desetletje tvornega sodelovanja med Kamnikom in Trofaiachom

Pogovor z županoma prijateljskih mest Tonetom Smolnikarjem in Augustom Wagnerjem

Avgusta 2009 je minilo deset let, odkar je bila v Trofaiachu, majhnem mestu na avstrijskem Štajerskem, podpisana listina o partnerstvu med Kamnikom in Trofaiachom. Obe mesti je povezala skupna usoda takratne kamniške smodnišnice, ki so jo med prvo svetovno vojno, leta 1914, skupaj z delavci preselili v Trofaiach.

V desetih letih pobratenja je sodelovanje med mestoma preraslo osnovne okvire in zajema številne ravni – od sodelovanja občinskih uprav do prijateljskih srečanj občanov, mladine in osnovnošolcev. V teh letih so se razvila številna prijateljstva, ki predstavljajo dobro podlago za nadaljnje sodelovanje, razvilo se je sodelovanje med različnimi društvi: kulturnimi, športnimi, gasilskimi, med izobraževalnimi in ostalimi ustanovami, kot so šole, muzeji, na turističnem področju, itd.

Uspešno in plodno sodelovanje med Kamnikom in Trofaiachom, ki že od leta 1998 sodeluje tudi z irskim mestom Clonmel, je bilo eno od temeljnih razlogov, da sta obe mesti od Sveta Evrope prejeli evropsko diploma in evropsko zastavo.

K uspešnemu razvoju sodelovanja sta veliko prispevala župana Trofaiacha August Wagner in Kamnika Anton Tone Smolnikar. Zato je občina Kamnik ob občinskem prazniku marca 2009 podelila Augustu Wagnerju spominsko priznanje, županu Kamnika Smolnikarju pa so oktobra 2009 na slovesnosti ob desetletnici sodelovanja v Trofaiachu podelili častni prstan mesta Trofaiach.

Ob tej priložnosti smo obema županoma, Wagnerju, ki je novembra 2009 zaključil šestnajsto leto nepoklicnega županovanja in odšel v pokoj kot direktor komunalnega podjetja, in Antonu Tonetu Smolnikarju, ki bo oktobra 2010 zaključil svoj četrti štiriletni mandat, postavili nekaj vprašanj kot poskus primerjave njunih bogatih izkušenj na področju delovanja lokalne samouprave v obeh državah.

Na kratko, prosimo, predstavite svojo občino in njen položaj v državi.

Wagner:

Mesto Trofaiach leži v središču dežele Štajerske. Je naselje s površino 5,3 km² in 8000 prebivalci.

Smolnikar:

Občina Kamnik sodi med večje, saj med 210 slovenskimi občinami po površini zavzema dvanajsto mesto, s skoraj 29.000 prebivalci pa se po zadnjih podatkih uvršča na 16. mesto. Njena prostorska umeščenost

ima številne prednosti, pa tudi slabosti. Bližina glavnega mesta Ljubljane in gospodarsko razvitih sosednjih občin, dobra medsebojna prometna povezava za gotovo prinašajo prednosti, predvsem kar zadeva »trg delovne sile« in medsebojno povezovanje pri gradnji infrastrukture. Njena razširjenost v območju pod Kamniškimi planinami, v Tuhinjsko dolino, proti Mengeškemu polju pa zahteva obsežne naloge, predvsem ko gre za gradnjo in vzdrževanje cest, zagotavljanje zdrave pitne vode, gradnjo kanalizacijskih sistemov. Vsa leta županovanja sem si prizadeval vsem občanom občine zagotoviti enakomernejši razvoj, pogoje življenja in bivanja pa čim bolj izenačiti. Mnogokrat sem na slovesnostih ob odprtih cest in vodovodov dejal, da imajo prebivalci v mestu trgovine, očiščene pločnike, šole in vrtce, tako rekoč vse na pragu, nimajo pa sonca, ptičjega petja, čistejšega zraka, tako kot tisti v hribovitih, kmečkih predelih.

Nekaj besed o mandatu in pristojnostih župana – ali se je vloga župana v obdobju vašega županovanja, ki ga opravljate petnajst (Smolnikar) oziroma šestnajst let (Wagner), kaj spreminjala? Kdo voli oziroma imenuje župana?

Wagner:

Služba župana je častna funkcija in župan predstavlja mesto in občinski svet navzven. Prebivalci volijo na volitvah v občinski svet eno izmed kandidirajočih strank in s tem tudi člane občinskega sveta. Občinski svet potem voli, na predlog stranke, ki je dobila največ glasov, župana.

Smolnikar:

Po osamosvojitvi Slovenije v letu 1991 sta vlada in državni zbor pripravljala zakonodajo za spremembo odnosov na področju občin oz. lokalne samouprave. Tako so bile jeseni 1994. leta prve večstrankarske volitve v občinske svete in neposredne volitve župana. Občina Kamnik je izvolila 31 svetnikov občinskega sveta, občinski svet je izmed sebe izvolil predsednika. Ta je štiri leta vodil seje občinskega sveta, župan pa je bil samo v vlogi izvršilne oblasti. S spremembo zakonodaje se je spremenila vloga župana, ki je dobil tudi nalogo vodenja občinskega sveta. Leta 1999 se je število občinskih svetnikov zmanjšalo za 2, saj se je od občine Kamnik odcepil del in nastala je nova občina Komenda.

Sam sem bil že leta 1994 za župana izvoljen ne-strankarsko, to je z zakonsko določenim številom podpisov občanov. S podpisi občanov sem šel na volitve tudi v naslednjih treh mandatih.

Ali je mogoče in pod kakšnimi pogoji opravljati dolžnost župana tudi nepoklicno. Kakšno vlogo imajo podžupani pri vodenju občine? Ali so kakšne zakonske ovire glede združljivosti funkcije župana, denimo z vodenjem podjetja in podobno?

Wagner:

Funkcija župana je častna in zato izključno neprofesionalna. Drugi župan ali podžupan zastopa župana pri različnih reprezentativnih aktivnostih. Kot namestnik se pojavlja samo pri daljši odsotnosti župana (bolezen,

Podpis listine o partnerstvu 30. avgusta 1999 v Trofaiaču. Foto: Franc Svetelj.

dopust). O nadomeščanju mora obvestiti nadrejene, to je vodstvo okrožja.

Župan je lahko istočasno poslanec v parlamentu. Pri svoji službeni funkciji je lahko neomejeno dejaven.

Smolnikar:

Zakonodaja je prepustila županu oz. občinskemu svetu, da opravlja župansko vlogo tudi nepoklicno. To je opredeljeno tudi v statutu občine in sam sem izkoristil to možnost, saj sem prva štiri leta občino vodil nepoklicno. Še vedno sem bil zaposlen na TV Slovenija kot novinar gospodarskih oddaj, urednik in avtor še danes odmevne oddaje 10.000 obratov. Ko sem bil prvič izvoljen, pravzaprav nihče ni vedel, kaj pomeni županovanje, kaj pomeni lokalna samouprava, z neprofesionalnim županovanjem pa sem si prav zato zadržal delovno mesto na TV Slovenija. Ob drugi izvolitvi za župana sem ocenil, da dvojne vloge, predvsem zaradi velike občine, obsežnih nalog, ne morem več prevzeti, zato sem se odločil za poklicno opravljanje funkcije župana.

Kar zadeva združljivost funkcije, npr. z vodenjem podjetja, je v Sloveniji zakonodaja precej stroga. Občudoval sem kolega Avgusta Wagnerja, ki je bil ob županovanju vsa leta tudi direktor Komunalnega podjetja. Obe vlogi je dobro opravljal, bil je priljubljen. Ko mi je govoril o svojem osebnem dohodku, sem bil večkrat presenečen, saj sta mu dve funkciji prinesli nekajkrat večjo plačo od moje.

Kako sestava in aktivnost občinskega sveta vplivata na učinkovitost oblikovanja in reševanja razvojne problematike v občini? (Občinski svet občine Kamnik z 28.000 prebivalci šteje 29 članov, občinski svet Trofaiača pa pri dobrih 8.000 prebivalcih 24 članov!)

Wagner:

Število članov občinskega sveta je določeno s štajerskim občinskim zakonom in znaša za občine z do 10.000 prebivalci 25 članov. Člani občinskega sveta se volijo po d'Hontovem sistemu, skladno z volilnim rezultatom se svetniška mesta razdelijo med stranke. Pri 25 članih občinskega sveta je za občinsko predstavništvo rezerviranih pet mandatov, in sicer župan, dva podžupana in dva svetnika. Na podlagi volilnega rezultata iz leta 2005 je teh pet mest dodeljenih Socialnodemokratski stranki.

Razvoj občine vodijo politiki, vodilni uradniki in zunanji strokovni sodelavci. Ti odločajo tudi o finančnem načrtu in o kratkoročnih in dolgoročnih projektih.

Smolnikar:

Prve tri mandate nisem pripravil koalicijske pogodbe, temveč sem želel predvsem pri najpomembnejših razvojnih usmeritvah doseči kar največje soglasje vseh političnih strank v občinskem svetu. Z argumenti sem jih skušal prepričati, da so predvsem strokovne usmeritve tiste, ki zagotavljajo razvoj, da so politične odločitve sicer vsečne, a mnogokrat ne odtehtajo drugih argumentov. V večini primerov mi je to tudi uspelo, tako da sem ponosen, kar smo skupaj za Kamnik in Kamničane postorili. Občina Kamnik je tudi po tej strani v slovenskem prostoru postala prepoznavna kot hitro razvijajoča se občina. V četrtem mandatu, ki se izteka, sem prvič oblikoval kandidatno listo za svetnike občinskega sveta: Lista Toneta Smolnikarja – Za Kamnik. Izvoljenih je bilo 6 svetnikov, prav toliko kot LDS in SDS.

S koalicijsko pogodbo, ki smo jo podpisali Lista Toneta Smolnikarja, LDS in svetniki SMS, samostojni svetnik Tone Šuštar, Obrtno-podjetniška lista in Zelena

Udeleženci jubilejne slovesnosti iz Kamnika, Clonmela in Trofaiača so si lani ogledali znameniti rudnik železove rude v Erzbergu, iz katere so izdelane tudi tračnice na kamniški progi. Foto: Franc Svetelj.

stranka, skušamo oblikovati usmeritve, ki smo jih zapisali v predvolilnih dokumentih in koalicijski pogodbi. Večkrat poudarjam, da to niso samo usmeritve koalicijske, ampak želimo kar najbolj prisluhniti »terenu« in razvojnim zahtevam. Žal opozicijski svetniki mnogokrat ne razumejo vloge koalicije v sodobni demokraciji, vse prevečkrat so proti posameznim vsebinam samo zato, da so proti.

Kaj lahko rečete o pristojnostih občine kot oblike lokalne samouprave? Ali so te ustrezno razporejene med državo in občino? Na katerih področjih bi bilo po vašem mnenju občinam treba dati več pristojnosti in seveda zagotoviti tudi več denarja?

Wagner:

V osnovi velja, da je občina temelj vsega razvoja, povezava med deželo, zvezno oblastjo in lokalno ravnilo. Zakoni, uredbe in pravila so zapisani v državnih, deželnih zakonih in uredbah. S strani t. i. višjih oblasti je vedno več nalog prenesenih na lokalno oblast, predvsem na socialnem področju. Na žalost pa se finančna sredstva za ta namen v občinskem proračunu vedno bolj manjšajo. Potrebno bi bilo razmišljati o novih virih financiranja za čedalje večji obseg delovanja.

Smolnikar:

V minulih petnajstih letih od uveljavitve lokalne samouprave se je mnogokrat spremenila zakonodaja, še posebej na področju financiranja in prenosa nalog. Največkrat nam je država naložila nove obveznosti, ni pa zagotovila dodatnih finančnih sredstev. Nekoč smo govorili o primerni porabi, zagotovljeni porabi, danes govorimo o glavarini, ki določa prispevek države na posameznega občana. V proračunu za leto 2010 to

pomeni 550 evrov letno za vsakega Kamničana, ki je stalno prijavljen v občini. Razliko do 24 milijonov evrov visokega proračuna pa moramo pokriti z izvirnimi prihodki, kjer največji delež predstavljata nadomestilo za uporabo stavbnega zemljišča in komunalni prispevek ob gradnji objektov.

Zlasti v razpravah o oblikovanju pokrajin v minulih letih smo župani izpostavljali vprašanje financiranja občin in prenosa pristojnosti na občinski oz. pokrajinski nivo. Mislim, da bi pokrajine morale odpraviti dvojnost, predvsem na področju urejanja prostora. Kot primer večkrat omenjam pripravo in sprejemanje občinskih prostorskih načrtov oz. izvedbenih aktov (OPPN oz. nekdanji zazidalnih načrtov), ki sta v domeni občin, država (ministrstva in upravne enote) pa mnogokrat premalo razume razvojne načrte, nujnost reševanja posameznih problemov, premalo je vpeta v lokalna dogajanja.

Največja slabost je zagotovo področje gospodarstva, saj Zakon o financiranju občin ne zagotavlja sredstev za pospeševanje gospodarskega razvoja oz. ustanavljanje novih delovnih mest. Kljub temu smo skušali vsaj pri oblikovanju prostora in zagotavljanju drugih prostorskih pogojev (še posebej na področju turizma) zagotoviti kar največ delovnih mest.

Katerim razvojnim vprašanjem je vaš občinski svet v času vašega županovanja posvetil največ pozornosti?

Wagner:

Različne regionalne in nadregionalne kot tudi mednarodne študije kažejo na še vedno močen trend preseljevanja v regije okoli glavnih deželnih mest. Uspelo nam je delovati v skladu s temi tokovi in tako smo ob intenzivni stanovanjski gradnji zagotovili ustrezno kva-

Podeželske žene iz Tuhinjske doline so ob podpisu listine leta 1999 s svojimi kmečkimi dobrotami razveselile tudi župana Wagnerja. Foto: Franc Svetelj.

litetno infrastrukturo in z njo povezano kvaliteto življenja.

Tudi v prihodnje nameravamo posvečati veliko pozornost napovedanemu razvoju preseljevanja, predvsem z inovativnimi, dobro premišljenimi posegi na področju bivanja, kulture, varstva otrok in izobraževanja.

Smolnikar:

Zakon o lokalni samoupravi namenja občinam obsežne naloge, predvsem na področju zagotavljanja zdrave pitne vode, varovanja okolja, zagotavljanja mest in sofinanciranja v otroškem varstvu, na področju investicij in pokrivanja materialnih stroškov v osnovnih šolah. To so bila tudi izhodišča pri vsakoletnih pripravah občinskega proračuna. Ob mojem prihodu leta 1995 je bila že podpisana pogodba za gradnjo osnovne šole Šmartno, nadaljevali smo z obnovo in dozidavo OŠ Marije Vere na Duplici, pred leti končali obnovo in prizidek ter zgradili novo telovadnico OŠ Stranje. Pričakujem, da bomo še v letošnjem letu pričeli z gradnjo nove OŠ Frana Albrehta. Tudi pogodba za gradnjo vrta v Novem trgu je že bila podpisana, kasneje smo zgradili vrtec na Perovem, v Šmartnem v Tuhinju, v Motniku in obnovili številne oddelke.

Ob tem nismo pozabili tudi na otroška igrišča, športne površine, kegljači in strelci so dobili nove prostore, ogromno denarja smo vložili v obnovo plavalnega bazena.

Kamniška Bistrica je tudi po zaslugi gradnje kilometrov kanalizacijskih sistemov postala ena najčistejših rek pri nas, prek 19.000 prebivalcev oskrbujemo z zdravo pitno vodo iz zajetja Iverje.

Skupaj z državo smo uspeli obnoviti regionalno cesto skozi Tuhinjsko dolino, razširiti obvoznico, urediti Ljubljansko cesto, zadnja leta namenjamo veliko denarja za gradnjo varnih šolskih poti. Ni minilo leto, da ne bi slavnostno odprli kilometre in kilometre obnovljenih cest.

Obnovljeni Dom kulture je pomembno oživel kulturno dogajanje, tu so našli svoje prostore mladi, mesto skušamo oživiti s številnimi vsebinami.

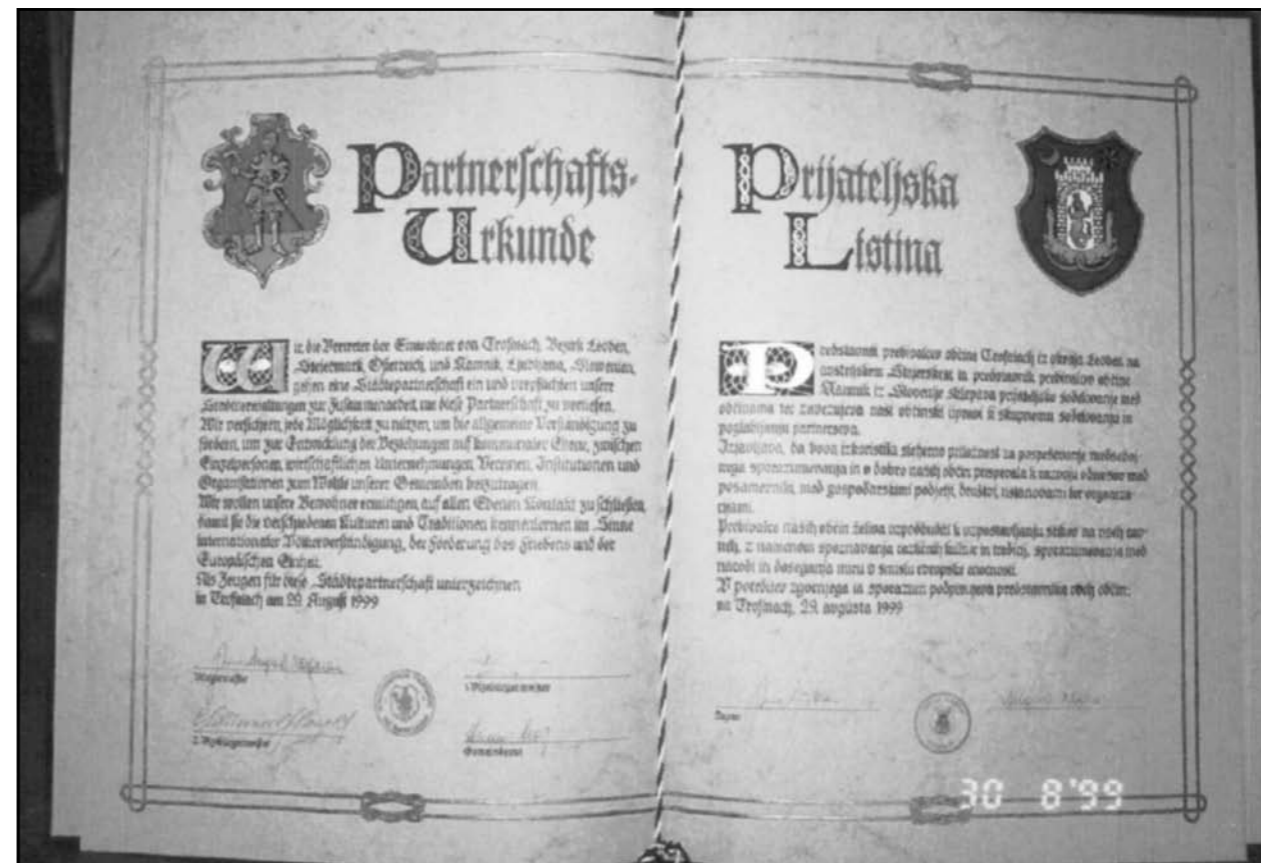
Še bi lahko našteval projekte, ki smo jih dokončali ali pa so še v teku, saj večkrat poudarjam, da se vsega ne da postoriti naenkrat, da je potreben čas, da so potrebna tudi leta, da od idej pripeljemo investicijo do otvoritve.

Ob tem pa moram poudariti, da kljub velikim vlaganjem v komunalno infrastrukturo in razvoj družbenih dejavnosti občina danes ni zadolžena in v tem pogledu bodočim rodovom sedanja občinska uprava ne pušča nobenih obveznosti.

Kako je organizirana vaša občinska uprava, ste zadovoljni z njeno kadrovsko zasedbo in učinkovitostjo dela?

Wagner:

Občinska uprava same sebe ne vidi v vlogi zakonodajalca, ampak vedno bolj kot uslužbenca za prebivalce in prebivalke mesta Trofaiach. Za različne naloge zadolženi zaposleni opravljajo svoje delo preko svojih obveznosti, z velikim veseljem ter v zadovoljstvo občanov in tudi političnih funkcionarjev. Lahko bi se izrazili z besedami enega od meščanov: »V našo mestno hišo rad prihajam.«

Prijateljska listina, podpisana v Trofaiachu leta 1999. Foto: Franc Svetelj.

Smolnikar:

Ko sem prevzel prvi mandat, sem bil precej neboljen, saj je le nekaj zaposlenih ostalo na nekdanji občini Kamnik, večji del se je odselil na novonastalo upravno enoto. Začel sem z nekaj več kot 20 zaposlenimi, brez pravnika, povprečna izobrazba ni dosegala šeste stopnje. Z leti so se naloge povečevale, spreminjena zakonodaja je zahtevala dodatne zaposlene, zato se je krepila tudi občinska uprava. Danes nas je skupaj s podžupanoma, Rudijem Pfajfarjem in Brantom Golubovičem, 52.

Pri izboru za nove sodelavce smo upoštevali zakonodajo in s tem krepko dvignili izobrazbeno raven, čeprav vem, da tisti, ki so najbolj na udaru in nosijo največje breme uresničevanja nalog, v primerjavi z zaposlenimi na drugih področjih niso dovolj plačani. Zato je težko najti ljudi, ki bi ob še bolj zagnanem delu delali več, bolje, za boljše plačilo. Mnogokrat rečem, da mi včasih tudi polovica zaposlenih ne sledi pri mojih zahtevah, željah in nalogah, saj moj delovnik ni vezan na evidentiranje prihodov in odhodov ob vstopu v občinsko hišo.

Kako se vaša občina povezuje z ostalimi občinami v regiji in na katerih področjih se ta povezanost najbolj odraža?

Wagner:

Sodelovanje s sosednjimi občinami v večini primerov dobro funkcionira. Razlikovati moramo med zakonsko določenim sodelovanjem, kot je ravnanje z odpadki, na področju socialne varnosti in uradniških zadev. Ob tem obstaja tudi veliko število dodatnih dogovorov,

kot so na primer poletno varstvo za najmlajše, čiščenje snega, vzajemna pomoč pri delovnih strojih in izmenjava strokovnega kadra. V zadnjem času je bila na predlog dežele ustanovljena zakonsko določena skupnost občin v obliki regionalne zveze, s poudarkom na lokalni razvojni strategiji.

Smolnikar:

Vsa leta županovanja si prizadevam, da moramo predvsem župani severnoljubljanskih občin pri najpomembnejših projektih nastopati enotno. Zato smo se dogovorili za sodelovanje v t. i. »podjetni regiji«, kjer iščemo skupne odgovore v okviru ljubljanske urbane regije in v pogovorih z vlado. Porečje Kamniške Bistrice nam je okvir sodelovanja, ki so ga zastavili že moji predhodniki (Centralna čistilna naprava Domžale - Kamnik, cestne povezave, železnica, okoljevarstveni problemi). Zavedamo se, da ljubljansko statistično regijo v veliki meri poseblja Ljubljana, zato moramo biti enotni in močni, še zlasti ko gre za možnost pridobivanja evropskih sredstev. Odgovor tej »nemoči« je tudi vključitev Kamnika v razvojno partnerstvo Srce Slovenije s sedežem v Litiji, v okviru katerega že tri leta uspešno sodelujemo.

Tudi zato smo bili ob razpravah o oblikovanju slovenskih pokrajin enotni, da ne sodimo v osrednjo slovensko pokrajino skupaj z Ljubljano, saj tudi sedanji izračuni za to statistično regijo kažejo, da smo desetkrat manj ogrožena regija kot Prekmurje. To pa pomeni, da smo zelo prikrajšani pri pridobivanju evropskih sredstev.

O teh problemih se večkrat pogovarjam na delovnih srečanjih v Bruslju, kjer sem že več kot 5 let član

Desetletje tvornega sodelovanja med Kamnikom in Trofaiachom

Pogovor z županoma prijateljskih mest Tonetom Smolnikarjem in Augustom Wagnerjem

Povzetek

Avgusta 2009 je poteklo deset let, odkar je bila v Trofaiachu, majhnem mestu na avstrijskem Štajerskem, podpisana listina o partnerstvu med Kamnikom in Trofaiachom. Obe mesti je povezala skupna usoda takratne kamniške smodnišnice, ki so jo med prvo svetovno vojno, leta 1914, skupaj z delavci preselili v Trofaiach.

V desetih letih pobratenja je sodelovanje med mestoma preraslo osnovne okvire in zajema številne ravni – od sodelovanja občinskih uprav do prijateljskih srečanj občanov, mladine in osnovnošolcev. V teh letih so se razvila številna prijateljstva, ki predstavljajo dobro podlago za nadaljnje sodelovanje, razvilo se je sodelovanje med različnimi društvi: kulturnimi, športnimi, gasilskimi, med izobraževalnimi in ostalimi ustanovami, kot so šole, muzeji, na turističnem področju, itd.

Uspešno in plodno sodelovanje med Kamnikom in Trofaiachom, ki že od leta 1998 sodeluje tudi z irskim mestom Clonmel, je bilo eden od temeljnih razlogov, da sta obe mesti od Sveta Evrope prejeli Evropsko diplomu in Evropsko zastavo.

K uspešnemu razvoju sodelovanja sta veliko prispevala župana Trofaiacha August Wagner in Kamnika Anton Tone Smolnikar. Zato je občina Kamnik ob občinskem prazniku marca 2009 podelila Augustu Wagnerju spominsko priznanje občine Kamnik, županu Kamnika Smolnikarju pa so oktobra 2009 na slovesnosti ob desetletnici sodelovanja v Trofaiachu podelili častni prstan mesta Trofaiach.

Ob tej priložnosti smo obema županoma, Wagnerju, ki je novembra 2009 zaključil šestnajsto leto nepoklicnega županovanja in odšel v pokoj kot direktor komunalnega podjetja, in Antonu Tonetu Smolnikarju, ki bo oktobra 2010 zaključil svoj četrti štiriletni mandat, postavili nekaj vprašanj kot poskus primerjave njunih bogatih izkušenj na področju delovanja lokalne samouprave v obeh državah.

Smolnikar:

Župan August Wagner po šestnajstih letih ni več župan. V mojem spominu pa bo ostal kot človek, s katerim sva našla številne stične točke. Čeprav je njegova angleščina nekoliko slabša od moje in moja nemščina precej slabša od njegove, sva vedno s pomočjo rok, pa tudi s pomočjo njihovega meščana Janeza Ivanca, našla prave besede, misli, ki so naju povezovale. Vesel sem, da sem lahko sodeloval z njim, oblikoval skupne poti medobčinskega sodelovanja, še naprej se bom veselil vsakega srečanja z njim. Tudi zato sem lani ob občinskem prazniku predlagal, da mu občina Kamnik podeli spominsko priznanje.

Lani, ob 10-letnici sodelovanja, pa mi je g. Wagner v imenu občinskega sveta občine Trofaiach podelil zlat prstan s simbolom njihovega mesta. Tudi tale zapis je priložnost, da se mu še enkrat zahvalim.

Folklorna skupina iz Trofaiacha na Dnevih narodnih noš v Kamniku septembra 2006. Foto: Franc Svetelj.

slovenske delegacije v Odboru regij. Kolegi številnih evropskih držav ne razumejo, zakaj je Slovenija še vedno ena pokrajina, saj bi z razdelitvijo hitreje dosegli boljše rezultate.

Kako ob desetletnici medsebojnega sodelovanja ocenjujete rezultate na tem področju, in še posebej, kako so v to sodelovanje vključeni občani obeh občin?

Wagner:

Pobratenja mest ne smejo biti samo slavnostna listina med dvema občinama, pač pa se morajo v veliko večji meri odražati v vsakdanjem življenju društev, šol in celotne skupnosti. Lahko zatrdimo, da je dosedanje desetletno sodelovanje med Trofaiachom in Kamnikom zelo plodno. Kot lahko razberemo iz razgovorov s prebivalci, šolarji, mladimi iz Trofaiacha in Kamnika, je to sodelovanje zelo raznovrstno in prepričan sem, da bo to pobratenje še dolgo uspešno živelo.

Smolnikar:

Zadovoljen sem, da sem pred več kot desetimi leti podpisal listino o pobratenuju z občino Trofaiach v Avstriji. Sodelovanje z občino Gendringen na Nizozemskem je ugasnilo, nove povezave z Avstrijo so nas spodbudile predvsem k sodelovanju prebivalcev obeh občin. Z županom Augustom Wagnerjem sva na vseh srečanjih ob oblikovanju programov sodelovanja podarjala, da občini ustvarjata pogoje za medsebojno sodelovanje in spoznavanje naših občanov. Ti pogoji so bili ustvarjeni že pred leti, tako da danes lahko govorimo o tesnem prijateljstvu in vzpostavljenih stikih skoraj na vseh področjih življenja in ustvarjanja: kultura, šport, mladi, gasilci, še najmanj pa je povezav na

področju gospodarstva. To sodelovanje se krepi in še posebej sem navdušen nad mladimi, ki tudi s sodobnimi tehnološkimi sredstvi spoznavajo drug drugega in se potem srečujejo pri nas ali v Trofaiachu.

Sodelovanje pa nam je v okviru Evropske unije prineslo tudi evropski priznanji. Častna evropska zastava je dokaz, da je tudi Kamnik odprt v Evropo, k temu je prispevalo nekajletno sodelovanje z občino Andechs na Bavarskem.

Simbolno smo to povezovanje uresničili tudi s posaditvijo spominskih dreves naših partnerskih občin v parku Evropa ob občinskem prazniku leta 2004. Takrat sem dejal, da je občina Kamnik kot prva v Sloveniji uradno vstopila v Evropsko unijo – nekaj tednov pred Slovenijo.

In ko smo že v Evropi, je prav, da v okvir sodelovanja umestim tudi srebrno nagrado Entente florale, ki smo jo leta 2009 prejeli v okviru tega evropskega tekmovanja. Že leta 2001 smo prejeli zlato priznanje. Želim, da to gibanje živi še naprej, saj bomo le tako tudi Kamničani dokazali, da smo del velike družine – Evropske unije.

Katerim področjem medsebojnega sodelovanja bi bilo potrebno v prihodnje po vašem mnenju posvetiti še več pozornosti in kaj bi lahko še povedali za zaključek?

Wagner:

Z resnim delom se lotevamo vedno več različnih konstruktivnih projektov. Če nam uspe našo pozornost vedno usmeriti na načrtovane projekte, potem nam bo zagotovo uspelo.

A Decade of Successful Cooperation between Kamnik and Trofaiach

A Discussion with Tone Smolnikar and August Wagner, Mayors of the Twin Towns

Summary

It was ten years in August 2009 since the two towns had signed the document of a partnership in a lovely Styria town of Trofaiach. The towns were brought together by sharing the same fate of Kamnik powder magazine, which was moved to Trofaiach in 1914.

In ten years of being twin towns the cooperation was successful on many levels, such as cooperation between municipal administration boards and friendly meetings of the townspeople, the youth and elementary school children. Several friendly relations have been established which present a good grounding for further cooperation among societies and clubs of the two towns. Healthy and productive cooperation between Kamnik and Trofaiach, which has also been connected to Clonmel since 1998, were one of the basic reasons The Council of Europe awarded the two towns the European diplomas and flags. Major contributors to such thriving relationships are undoubtedly the two mayors of the towns. Therefore, the Kamnik municipality awarded August Wagner, the mayor of Trofaiach, a commemorative recognition award in March 2009. Anton Tone Smolnikar, the mayor of Kamnik, received an honorary ring at the twin towns' 10th anniversary in Trofaiach.

On this occasion we asked August Wagner, who after 16 years of successful mayoralty retired in November 2009, and Anton Tone Smolnikar, whose fourth four-year mandate will end in October 2010, some questions about the rich experience in the field of local government they had gained during the years of their mayoralty.

Z navigacijo, kjer je razen medicine še marsikaj

Pogovor z akademikom prof. dr. Marjanom Kordašem

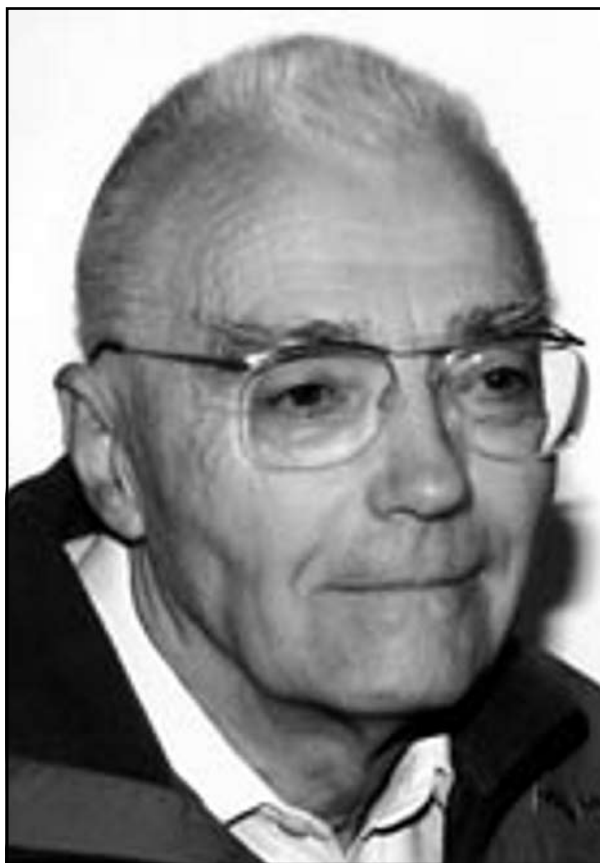
Akademik prof. dr. Marjan Kordaš je eden tistih razumnikov, na katere je Kamnik lahko upravičeno ponosen. Doma in v svetu ugleden znanstvenik in raziskovalec je bil leta 1931 sicer rojen v Čupriji v Srbiji, a se je družina pri njegovih petih letih preselila v Kamnik, kjer je preživel otroštvo in mladost. V Ljubljani je študiral medicino, se po diplomi leta 1959 kot zdravnik zaposlil na Inštitutu za patofiziologijo pri ljubljanski Medicinski fakulteti in bil v 60. in 70. letih na podiplomskem izpopolnjevanju v tujini. Leta 1971 je dosegel doktorat znanosti, dve leti zatem postal docent in bil od leta 1979 redni profesor za patološko fiziologijo na Medicinski fakulteti v Ljubljani. Tu je ves čas tudi aktivno deloval v različnih pedagoških in rehabilitacijskih organih Univerze. Po upokojitvi leta 1999 je bil izvoljen za naziv zaslužni profesor Univerze v Ljubljani.

V eksperimentalnem delu je z elektrofiziološko metodo »vpete napetosti« (voltage-clamp) proučeval kinetiko reakcij med živčno-mišičnim prenosom. Tako v domači kot tuji strokovni literaturi ima ugledno število objav, bibliografija obsega več kot sto enot. Njegovi znanstveni prispevki imajo visok indeks citiranosti. Po upokojitvi leta 1999 Kordaš eksperimentalno ne dela več; namesto slednjega se ukvarja s simulacijo fizioloških sistemov (uravnavanje krvnih obtočil, dihanja oz. intrakranialnega tlaka v normalnih in patoloških razmerah) z analognimi elektronskimi vezji. Rezultate teh raziskav s sodelavci objavlja v indeksiranih revijah.

S svojimi prispevki je živahno navzoč tudi v publicistiki (npr. Isis, Nova revija, Planinski vestnik), pri čemer posveča pozornost tako strokovnim zdravstvenim kot širšim družbenim vprašanjem. Čeprav že dolga leta živi v Ljubljani, s Kamnikom vseskozi ostaja povezan: s sorodniki, prijatelji, s prebivalci in dogodki v mestu pod Grintovci, do koder se iz prestolnice še vedno neredko pripelje s kolesom.

Spoštovani dr. Kordaš, ob zavzetem posvečanju stroki najbrž ne morete mimo aktualnih žgočih tem oziroma vprašanj, ki zadevajo zdravstvo v današnjem času. Znanstvenoraziskovalno področje medicine je po eni strani resda akademsko, vendar najbrž ne sme pomeniti odmaknjenosti od prakse. Vključno z dejstvi, da zdravstveni sferi danes botruje še cela vrsta drugih dejavnikov in okoliščin, od različnih zdravstvenih politik do raznovrstnih drugih oblik vpetosti zdravstva v širši družbeni sistem.

Ob sicer odličnih rezultatih stroke se torej zdravstvo

Akademik prof. dr. Marjan Kordaš

hočeš-nočeš srečuje tudi z vrsto manj »zdravih« pojavov, ki so seveda medijsko zanimivi in odmevni, večidel strokovno premalo osvetljeni in zato populistično zavajajoči. Vse več bolj ali manj razvpitih primerov v javnosti (do)pušča za zdravstvo nespodbudne zaključke, češ da stroka ščiti neke druge interese, ki niso ravno v prid pacientom oziroma bolnikom. Ali je po vaše v takih primerih stroka dovolj dejavna, bi lahko storila več ali bi enostavno morala biti le bolj in drugače upoštevana?

O zdravstvu pravzaprav težko govorim, ker na tem področju skoraj nisem delal. Razen ko sem bil pri vojaških, torej vojaški zdravnik, ampak takrat je bila medicina še bolj »umetnost« kot pa znanost. Ker je mene bolj zanimala znanost, sem takoj po diplomi šel v raziskovanje, kot raziskovalec in profesor na Medicinski fakulteti pa sem se tudi precej ukvarjal z vzgojo. Zato lahko povem, kaj je tu, pri vzgoji, po moje narobe. In kar je še kako povezano s tem, kar omenjate in je seveda aktualno. Mislim, da je danes veliko preveč poudarka na pravnih vidikih, premalo pa na medicinskih, humanističnih. Medicina je postala zbir naravoslovnih ved, kjer pa je človek kot celota vedno bolj v ozadju. Človek kot bitje tudi s svojimi bolečinami, veseljem, žalostjo. Dogaja se, da ima pacient en kup papirjev, pa sploh ne ve, za kaj gre. To je, kako bi rekel, stranski produkt scifikacije medicine. Zdravnik je tako zasut z vsem drugim, predvsem z administracijo, da mu zmanjkuje časa za pacienta. Da bi ga videl kot človeka, ga prijel za roko in mu rekel: saj sva vendar partnerja, ki morava delati skupaj. Samo skupaj lahko premagava bolezen! Torej ne samo zdravnik, ki se mora celo življenje učiti biti zdravnik; tudi pacient bi se moral naučiti, kako biti pacient. Če bolnik ne sodeluje, ne more biti uspešnega zdravljenja, in ni zadosti samo jesti tablete: treba je

ko se z vsem tem, kar sem in kar premorem, prvič v življenju lahko samostojno najdem v povsem drugem okolju, v tujem svetu.

Ko sem pred tem nekoč sedel na Kamniškem sedlu in gledal čez Mrzlo goro v Belsko Kočno in mi je pogled segal čez mejni pas na ono stran državne meje, sem se vprašal: kaj bi se zgodilo, če bi zdaj prišel k meni angel, me prijel za »kravatelj« in me odnesel čez, na tuje?

Kako bi se znašel s tem, kar znam; od jezika naprej? – Čez čas se je to zgodilo, čeprav ni bil angel tisti, ki me je prestavil. V Nemčiji sem doživel prvi takšen preizkus; kasneje tudi v Angliji in Ameriki, pri čemer se je seveda stopnjevala tudi strokovna raven in so bili preizkusi vse zahtevnejši.

Zanimivo; tudi to s krilatcem, ki se z naštetimi primeri od vas očitno ni poslovlil, saj ste mu dali pomembno mesto celo v naslovu vaše esejistično obarvane mladostne kronike: Krilo angela. Gre za spominsko-refleksivne pripovedi od otroštva do študentskih let; v knjižni obliki so izšle pred petnajstimi leti v zbirki Sledi pri Mladinski knjigi.

Moram povedati, da sem to spominsko pripoved najprej napisal v nemščini. Zato, ker je od zelo velike »kordaševske« populacije na avstrijskem Koroškem, od koder izhaja moj oče, edino on ostal Slovenec. Od ostalih nihče več ne govori niti besedice slovensko. In kar je bilo zame posebno bridko: ko sem hodil tja na obisk in že dosti dobro govoril nemško, so avtomatično mislili, da sem komunist. Ugotovil sem, da ti moji sorodniki, ki so v redu ljudje in s katerimi imam dobre odnose, nič ne vedo o tem, kako smo mi v Sloveniji živel med vojno, kako po vojni, kako je sploh pri nas bilo. In sem to »kroniko« napisal zanje, v njim razumljivem jeziku. Popolnoma »nekastrirano«, iskreno, odkrito, brez avtocenzure, ker se mi je to zdelo edino pošteno in smiselno. Tudi ko je šlo za moje zelo osebne, intimne stvari, tako doživetja kot razmišljanja. To je veljalo tudi za kasnejšo slovensko verzijo, izdano leta 1995 v knjigi *Krilo angela*.

Angel pri vašem prvem, družinskem zavetju, najbrž ni izbiral kraja, ampak ljudi, starše, in izbral ...

... očeta, kot rečeno, koroškega Slovenca, in mama Čehinja. Oče je zdaj že dvajset let pokojni, mama pa je v stodrugem letu življenja. Kako sta se spoznala, je posebna zgodba. Oče je kot živinozdravnik služboval v raznih krajih stare Jugoslavije, sam sem rojen v Srbiji leta 1931. Od otrok so bili v družini še starejši brat Ivo in mlajši sestri Helenca in Anika. V Kamnik smo prišli leta 1936. Najprej smo stanovali na Glavnem trgu v hiši poleg Petkove, leta '39 pa smo se preselili v Skaletovo ob vznožju malograjskega hriba. To so bila najlepša leta mojega življenja, čeprav je kmalu prišla vojna. Mali grad je bil moje »torišče«, zlezal sem skozi ograjo in zaradi majhne rasti tudi skozi okno v malograjsko kapelo, pa v zvonik ... in bil sem kralj, kot se temu reče.

V tem kraljestvu verjetno ne sam ali osamljen?

Kje pa, na malograjskem hribu nas je bilo dostikrat cele »horde«, delali smo vse, kar pač otroci počno. Jaz sem bil najbolj zagnan za lok in puščice; zelo sem bil

zgradili Klinični center v Ljubljani, so nastali pogoji, da so stvari, ki smo jih poznali iz teorije, v večjem obsegu prehajale tudi v prakso. Kar me je pri raziskovalnem delu najbolj očaralo, je nekaj, kar mi je v Angliji rekel moj šef, kasneje Nobelov nagrajenec za nevrofiziologijo, in sicer: vsak poskus je treba načrtovati čim bolj preprosto. Če preprosto načrtuješ, boš vedno dobil rezultat. Potem je pa tvoja naloga, kako to interpretirati.

To je bilo torej že področje vaše specializacije. Ampak še pred tem je bila pomembna življenjska odločitev, da se sploh usmerite v medicino, da izberete poklic zdravnika.

Vaš oče je bil živinozdravnik in skrb za zdravje – najbrž ne samo živali – je bila v družini ne le prisotna, ampak poudarjena. Je bila vaša poklicna odločitev torej sama po sebi umevna?

Ne, sploh ne. Skozi vso gimnazijo me je zmeraj bolj veselilo strojništvo. Ker sem ročno dosti spreten, imam smisel za to; tudi veselilo me je. Zato sem bil prepričan, da bom študiral strojništvo. Za nobeno ceno pa ne veterine, ker je bila zame očetova izkušnja odbijajoča: vsi kamniški lokalni veljaki in funkcionarji so se namreč »pridno« vtikali v njegov posel. Čeprav je bil na svojem področju velik strokovnjak, je bil zaradi njihovega početja zelo hendikepiran. Takrat sem si rekel: v takšno stroko, kjer se mi v delo lahko vpleta kdorkoli, za nič na svetu ne grem. Torej: strojništvo. A stvari so se zasukale: tik pred vpisom sem se, ne da bi sploh vedel za pravi razlog, odločil za medicino, in pri tem je ostalo. Moram poudariti, da tega nisem nikoli, ampak res nikoli obžaloval. No, smisel za strojništvo pa mi je vseeno prišel zelo prav, saj sem k raziskovanju prišel še v tistem času, ko je vsak raziskovalec moral potrebne tehnične pripomočke izdelati tako rekoč sam. Zato je k skoraj vsaki raziskovalni instituciji spadala tudi mehanična delavnica; osrednji napravi sta bili stružnica in rezkalni stroj. Tako je bila tudi na Inštitutu za patološko fiziologijo v Ljubljani osrednja »ustanova« mehanična delavnica, kjer sem preživel ogromno časa. Dobro sem se priučil tega dela in bilo mi je v veliko veselje. Sčasoma sem večino tehničnih naprav oziroma pripomočkov za svoje raziskave (npr. živčnomišični prenos) lahko izdelal sam; če pa že ne v celoti izdelal, pa sem bil njihov konstruktor. Veselje in zadoščenje ob uspehih sta bila zame zelo nagradujoča.

Najbrž je bilo v tujini, zlasti na Zahodu, glede tega precej drugače, vsaj kar zadeva potrebno tehnično opremo, aparature, laboratorijske pripomočke? To lahko poveste iz svojih raziskovalnih izkušenj v Nemčiji, Angliji in Združenih državah Amerike.

Ne bi rekel, da je bilo tedaj tam kako bistveno drugače. V Angliji, npr., smo imeli raziskovalci poleg mehanične tudi elektronsko delavnico. Zame je bil kar problem, ker sem bil po temeljni izobrazbi zdravnik in o elektriki oziroma elektrofiziologiji tako rekoč nisem imel pojma. Kar veliko stvari sem se moral naučiti, da mi je uspel prvi izdelek, sonda za mikroelektrofiziologijo.

O svoji prvi poklicni izkušnji v tujini še kot študent leta 1957, na kliniki v Kölnu v Nemčiji, pa bi morda povedal nekaj drugega. Namreč to, da je bila zame res preizkušnja, preverjanje znanja in usposobljenosti, ka-

Ali je bilo to, da je država kupila toliko cepiva, prav ali narobe, ali če je bila morda projekcija napačna, tega ne vem. Če je bila napoved napačna in je bilo toliko in toliko cepiva kupljenega zaman, si rečem: škoda za ta strošek, čeprav je res, da se drugje, na najrazličnejših področjih, veliko veliko več denarja zmeče stran, ne da bi mi za to sploh vedeli!

To na žalost drži. Ampak vrniva se k danemu primeru ter projekcijam in napovedim, ki vendarle niso zgolj domneve in predvidevanja, saj izhajajo iz temeljitih znanstvenih študij in raziskav, resnega in odgovornega angažiranja različnih znanstvenomedicinskih strok. Kje so torej neznanke, od kod presenečenja?

Naj sežem k prisodobi: vremenske napovedi, recimo, so danes že zelo zanesljive. Ampak niso pa stoodstotne. Pa gre za razmeroma preprost sistem, kjer se s sodobnimi metodami, zlasti računalniškimi simulacijami, lahko ogromno predvidi. Tudi v medicini so uspehi, seveda na osnovi znanstvenih dognanj, vedno večji, čeprav ne morejo biti stoodstotni. Če se je v tem smislu včasih dalo narediti še zelo malo, je danes mogoče neprimerno več. Vendar javnost pričakuje, da se da še več, in to se mi zdi zmeraj bolj nevarno: vsakokrat, ko medicina ne uspe, se takoj išče in »najde« krivec v zdravstvenih vrstah. Napačni odnos javnosti nedvomno izhaja iz zmotne predpostavke, da je mogoče vse predvideti in v vsem ustrezno ukrepati. Pa na žalost ni tako, zato se popolnoma strinjam z oznako enega od stanovskih kolegov: da je namreč medicina v bistvu še vedno samo navigacija v neznanem! In čeprav imamo dobra orodja in dobre »vremenske napovedi«, kljub temu prihaja do brodolomov. Tudi v medicini. Kot sem že rekel, pa javnost, neredko tudi s spodbudami rumenega tiska, hoče najti krivca in ga spraviti na vešala. V sodobni medicini za takšne primere velja: treba je najti napako v sistemu in sam sistem tako popraviti, da bo čim manjša verjetnost napak.

Poslanstvo zdravnika nasploh je, da odpravlja, preprečuje, zdravi »okvare«, bolezni; tako telesne kot duševne. Vi ste se specialno usmerili v raziskave, torej znanstveno delo na področju patofiziologije, preučujete delovanje organov in organskih sistemov v patoloških, bolezenskih razmerah. Kakšni so bili razlogi, kakšne okoliščine za takšno odločitev?

Ko sem bil študent in sem delal na kliniki, se je dalo pri človeku še zelo malo »izmeriti«; takrat je veljalo, da je v medicini najbolj pomembna izkušnost, da znanje temelji na izkušnji. In se je tako tudi zdravilo. Če gledamo, kako je potekala terapija takrat v primerjavi z danes, se lahko kvečjemu primemo za glavo. – Takrat sem videl, da nimam kakšne posebne želje, da bi gradil izkušnost v klinični medicini, ampak bi šel rajši v raziskovanje. Pri raziskovanju namreč vsaj veš, česa ne veš! V medicini je to silno težko reči, posebej ko stojiš pri pacientu in moraš nekaj ukreniti. Spomnim se, kakšne muke sem preživljal, ko so me pri vojaki poklicali k neki dveletni deklici, imela je visoko vročino. Vsi so si oddahnili, češ, zdravnik je prišel, mene pa je začel oblivati znoj ... Skratka, nisem želel iti v to smer, zato sem se takoj po diplomi odločil za raziskovanje. Kasneje pa so začele v medicino in zdravstvo prodirati naravoslovne vede. Postopoma, pa vendar. Šele ko so

spremeniti način življenja! To pa je za mnoge zelo težko. In imamo narobe svet, da pride npr. pacient v ordinacijo in prostodušno zagrozi zdravniku: če me ne boš pozdravil, te bom tožil! Iz takšnega odnosa, ki ni dober ne za zdravnika ne za pacienta, potem lahko izhaja današnje stališče ne tako majhnega dela javnosti, da je zdravnik pridobitna lenoba, ki ga je treba k učinkovitemu delu priganjati; če svojega posla ne opravi in je neuspešen, pa je kriv in ga je treba preganjati!

Dejansko se torej srečujemo s kar nekaj perečimi problemi; pa ne le pri nas. Ker sem pri Zdravniški zbornici Slovenije zadolžen za povzetke in prevode člankov iz glasil zdravniških zbornic nemško govorečih dežel, vidim, da so tudi marsikje drugod podobne razmere. Morda ni tako zaostreno kot pri nas, je pa podobno. Kar kaže na to, da bo treba omenjeno problematiko celoviteje obravnavati in reševati kar na globalni ravni, saj predstavlja enega od nevarnih sindromov in bolečih simptomov moderne družbe.

Naj se dotaknem še ene globalne teme: aktualna pandemija »nove gripe«, ki nam je zagrozila vstric z gospodarsko recesijo, je, vsaj kar zadeva najhujše, svet (in tudi nas) na srečo skoraj obšla. Ob zastrašujočih napovedih so stroški za preventivna cepiva iz državnih proračunov posrkala na desetine milijard dolarjev, farmacevtska industrija si bojda mane roke.

Patofiziolog vašega kova in ugleda ima pred lahkotnostjo diagnoze o napačni prognozi ali celo špekulaciji najbrž vrsto pomislekov in zadržkov?

Mogoče boste presenečeni, ampak pri tem ne morem mimo spominov na čase, ko smo poznali le cepljenje proti črnim kozam, in takrat ni nihče postavljal nobenih vprašanj. Cepljenje je bilo samo po sebi umevno in rezultat je, da so črne kože uradno izkoreninjene. Epidemije davice, škrlatinke in oslovskega kašlja so bile strašne stvari, cepiv proti njim še ni bilo. Spominjam se, da je bila med vojno v Kamniku epidemija davice. Moj oče, bil je živinozdravnik, je posebej za nas otroke dobil cepivo; davica je bila namreč tedaj še smrtno nevarna. Da ne govorim o steklini: bilo je prav tako med vojno, ko je neki kmet k očetu pripeljal psa s steklino. Moja sestra Helenca, še otrok, je pritekla v tisti prostor, se nerodno spotaknila in padla. Ker je steklina strahotno infektivna, sta oče in mestni zdravnik dr. Pucelj Helenco nemudoma cepila – ne glede na to, da je bilo pri tem veliko tveganje za hude komplikacije.

Da se ne oddaljim preveč: dejstvo je, da noben tovrstni poseg v človeško telo ni brez nevarnosti. So pa dosedanje izkušnje dokazale, če gledamo »cost : benefit«, torej razmerje strošek : dobrobit – ne govorim o posameznikih –, da je rezultat zelo dober. Ko razmišljam o tem, se mi zdi, da je eden od največjih napredkov v medicini dosežen prav pri zatiranju infekcijskih bolezni. Danes so tudi na tem področju izdelane razne projekcije, ki so seveda lahko pravilne ali pa napačne. Javnost bo seveda vedno »kritična«: če bo premalo cepljenja in veliko bolezni, bodo ljudje takoj očitali: »Zakaj pa nas niste cepili?« – Zdaj, ko je prišla prašičja oziroma nova gripa, in se je začelo računati, kolikšna bo obolevnost, sem se sam takoj cepil. Ne glede na to, da sem imel nekoč, ob cepljenju pri vojaki (proti tifusu, paratifusu in tetanusu), tako hudo alergično reakcijo, da sem se skoraj zadušil.

srečen, ko mi je starejši vrstnik naredil lok iz jesenovega lesa, urezan tako, da je bil prožen kot avtomobilska vzmet! Kasneje sem zelo rad izdeloval letalske modele, uspel sem si pridobiti nekaj načrtov, ampak kaj, ko smo bili zelo omejeni z orodjem. Najvažnejša je bila seveda žaga za »šniclanje«, vendar je bil problem rezil oziroma žagic, ki se jih je težko dobilo. Uporabljati je bilo treba razne trike, z milom in podobno, da se žagica ni preveč segrela in počila.

V brezskrbnost pa je počilo, seveda čisto drugače in bolj usodno, leta 1941, ko ste imeli deset let. Težko da otroci ne bi bili občutili, da je prišla vojna?

Najbolj bridka izkušnja je bila ta, da so leta 1941 Nemci vse naše učitelje zaprli, od danes na jutri smo dobili nemške. Pouk je bil seveda v nam dotlej čisto tujem jeziku; sčasoma smo se naučili vsaj osnovne nemščine. Meni je toliko ostala v ušesih, da sem predvsem z branjem knjig znanje jezika izpopolnjeval, in to mi je prišlo prav kasneje pri študiju medicine, saj je bila večina učbenikov v nemščini. Ko sem že pri tem: že med okupacijo smo se eno leto učili tudi angleško, in sicer tedaj, ko je šlo Nemcem zelo »dobro« v severni Afriki.

Vojni čas je bil zame tisti čas, ko sem najbolje videl in sprevidel, kaj je nasilje. Takrat sem tudi začel razvijati odnos do slovenščine, odnos do partizanov in »belih«, kot se reče, pa do vlasovcev ... Otroci smo to takrat kar dobro ločili. In zase vem, da sem zato po vojni, ko je prišlo druge vrste nasilje in sem gledal kolone zajetih, ki so se skozi Kamnik vile proti Kamniški Bistrici, znal vse to dati na svoje mesto.

Pri čemer ni bila izvzeta izkušnja oziroma usoda staršev med vojno?

Seveda ne. Očeta so Nemci namreč takoj zaprli. Hranim listino, ki so jo našli po vojni na občini, in ki navaja razloge za njegovo aretacijo: panslavist in sovražnik Nemcev. Bil je koroški Slovenec, ki je po plebiscitu prišel v Jugoslavijo. Oba z ženo, torej mojo mamo, sta sodelovala z Osvobodilno fronto in pomagala partizanom. Tudi mama je bila zaradi tega zaprta v Begunjah. Kako da se je odločila za tako tvegano početje? »Ko sem videla, kakšne svinjarije Nemci počnejo, nisem mogla biti nedejavna! Morala sem nekaj narediti!« je po vojni jedrnat pojasnila moji zvedavosti.

Na različne načine je odporu proti Nemcem pomagalo kar veliko Kamničanov, posameznikov in celih družin. Sam sem bil pri nas »zadolžen« za to, da sem kuhal milo, »žajfo«; pri svojih letih seveda nisem vedel, da gre med partizane. Pomoč prebivalcev je bila razumljiva, kljub tveganju: v mestu so se vedno bolj pogosto pojavljali rdeči plakati z imeni ustreljenih talcev. Pred Pošto so bile vislice, kjer so obesili tistih osem ... Decembra 1943 in januarja '44 sta bili v Kamniku dve veliki raciji; pri zadnji so zaprli tudi našo mamo. Nič nismo vedeli, kako je z njo. Živo imam v spominu, s kakšnim strahom sem šel 31. januarja brat plakate po mestu, ali je mama ustreljena ali ne. To pusti strašen pečat!

A na srečo je na tragičnem seznamu ni bilo.

Ne, odpeljali so jo v zapore v Begunje, vedeli pa nismo dolgo o njej ničesar in naša negotovost je bila strašna. Kasneje so jo izpustili, tak razplet pa naj-

brž osvetljuje naslednje: pri prvi skupini so zaprli tudi občinskega uradnika, pisal se je Brandstätter. In tudi njegovo ženo.

Njunega otroka Stanka, ki je ostal sam, je gestapo hotel dati v posvojitve neki nemški družini. Naša mama se je za dečka zavzela, šla je k šefu gestapa in dosegla, da je bil Stanko pri nas. Ko so potem zaprli še našo mamo, smo ostali doma: oče, brat Ivo, jaz, Helena in Stanko; Anike takrat še ni bilo. Zakaj so mamo iz begunjskih zaporov potem izpustili, se ne ve. Enkrat mi je mama zgolj namignila, da se je za vse, ki so bili marca 1944 izpuščeni, zavzel župan Rechbach.

Herman Rechbach je bil med okupacijo kamniški župan, po vojni obtožen kolaboracije z Nemci; obsojen, zaprt in razlašččen svoje graščine na Zapricah. V bistvu pa njegova medvojna vloga vse do danes ni verodostojno raziskana, torej tudi pojasnjena ne. Mnoga še preverljiva dejstva ga namreč kažejo tudi v nasprotni luči: da je na različne načine pomagal partizanom, predvsem pa rešil najhujšega precejšnje število Kamničanov.

To je res, in lahko da je bila med njimi tudi naša mama, saj je našo družino dobro poznal. Pri Nemcih je on kot župan že zaradi porekla nedvomno mogel doseči več kot kdo drug. Zelo naglas povem, da sem na lastne oči videl, kako je župan Rechbach 8. maja 1945 zvečer s svojim avtom pripeljal na Glavni trg v Kamnik prve partizane! Lahko pa, da je bil prej »po službeni dolžnosti« kako vpleten v izseljevanja? Kdo ve. Možno je, da je na začetku sicer bil pronemški, potem pa zmeraj bolj sprevidel, kako se stvari obračajo. Saj po tem Rechbach ne bi bil edini. Tudi tu velja, da resnica ni samo bela ali samo črna!

In po sivini vojnih dni je spet prišel čas, ki je v vaša deška leta prinesel bolj optimistične barve in odtenke. Kako se ga spominjate?

Tudi po vojni smo bili dosti na Malem gradu, ta zgodba se je od prej kar nadaljevala. Zmeraj bolj pogosto pa sem bil pri Steletovih, Lectarjevih, kjer je bilo doma veliko otrok. Verjetno sem bil tako rad pri njih tudi zato, ker je bilo tam veliko manj nadzora kot pri nas. Kadar je bilo le možno, sem jo torej ubral k Steletovim. Poleg tega, da sem se zelo dobro razumel z njihovim sinom Janezom, mojim vrstnikom, so me k njim vlekle tudi knjige, imeli so namreč sijajno knjižnico. Danes vem: če ne bi bilo Steletovih, jaz ne bi bil toliko bral, ne bi bil razvil bralnih navad.

No, v njihovo hišo so prihajali tudi drugi vrstniki in sčasoma smo postali zelo povezana skupina desetih fantov, ki smo se skupaj ukvarjali s športom, hodili v hribe, smučali, igrali odbojko, plavalni in tako naprej. Bili smo res prijatelji, si zaupali, izmenjavali športno opremo, skratka, sodelovali, kjer se je le dalo. Kljub težkim pogojem v povojnih letih lahko rečem, da smo se imeli lepo; te vrednote so ostale ...

Bili ste to vrstniki, Kamničani, kasneje seveda različnih poklicev, ampak menda prav vsi visoko izobraženi in uspešni. Zanimivo bi bilo zvedeti: kdo ste bili?

Lahko povem, zakaj pa ne. Torej jedro skupine, ki se je začelo že med vojno, smo bili Janez in Neje (Jernej) Stele, Milan Windschnurer, Boro Klemenčič, moj brat

Ivo in jaz. Po koncu vojne pa še Janez Žvokelj, Dušan Slatišek, Bojan Schlegl in Nino (Milan) Kramar. Deset nas je bilo. V temle času, pozimi, ne morem mimo tega, kako smo smučali na Mali planini. Na začetku je gospod Stele kočar za nas najel, ko pa je bila narejena njihova, smo bili v njej sploh kot doma, vendar še bolj svobodni ...

Omenili ste že vrednote, ki so vas v tistem času oblikovale in ki so predstavljale osnovo tako za poklicno delo kot za odnos do življenja in sveta, do sočloveka in tako naprej. Iz povedanega se da razbrati vašo nujno po svobodi, svobodnosti kot predpogoju za vse ostalo.

Drži, prav o svobodi sem veliko premišljeval. O njenih različnih oblikah in stopnjah izraznosti, posebej v razmerju do raznih zapovedi in prepovedi. Ta vprašanja so bila pogosto navzoča, pojem svobode je namreč hitro trčil ob najrazličnejše čer, omejitve, pomisleke, dileme. Tudi glede odnosa med moškim in žensko: ali je odnos povečanje ali zmanjšanje svobode, ali pa gre za nekaj čisto drugega? Pri delu z bolniki sem pojem svobode začel povezovati z odgovornostjo. Vedno bolj sem spoznaval, da je človek po svoji naravi svobodno bitje, da pa mora svojo svobodo živeti v povezavi z odgovornostjo. Prvič sem na ta pojem naletel, ko smo imeli v šolskem letu 1945/46 na bežigranski gimnaziji še verouk, sicer neobvezen predmet. Iz katehetovih ust sem takrat prvič razločno slišal pomenljive besede: »Bog je človeka ustvaril kot svobodno bitje.« To sem si vzel k srcu, in še vedno je temelj moje teorije, ki pravi: človek mora živeti tako, da je lahko jutri bolj svoboden kot danes! Se pravi, da svoboda ni stanje, temveč pot. Vedno večje osvobajanje. Tako kot tudi razvoj človeških odnosov: je pot, ne stanje.

Toda ta pot naj bi vendarle nekam vodila; k nekemu smislu, če že ne cilju?

Že ko sem bil star petnajst let, sem se vprašal: kaj je smisel življenja? To, da se poročiš, sezidaš hišo in imaš otroke? Kasneje, z leti, je bilo podobnih spraševanj vse več in več; pripeljala so me do naslednjega spoznanja: smisel človekove svobode je, da v svojem življenju postaja to, kar je. Ko se rodi, človek namreč še ni to, kar je. Pač pa šele takrat, če in ko najde svojo pot: potem je vedno bolj svoboden, vedno bolj zadovoljen sam s sabo, vedno bolj izpolnjen.

Tako svoboda kot smisel življenja se danes na splošno pojmuje drugače, mnogo bolj profano in pragmatično, da ne rečem banalno. Potrošniško, konzumentsko. Zlasti pa vse manj v povezavi z odgovornostjo. Danes si svoboden in osmišljen tudi v tem, da si za čim manj stvari odgovoren.

Kar pa ni nobena svoboda. Saj smisel je ravno v tem, da če se za nekaj svobodno odločiš, moraš na temelju te svobode, prepričanja, zastaviti tudi svojo odgovornost.

Tudi za kršenja, ali primerneje rečeno, nepriznavanja in neupoštevanja določenih norm, pravil, zapovedi in prepovedi?

Tudi. Jaz se kot hudič križam izogibam vseh »lepih« sistemov, ki temeljijo na zapovedih in prepovedih.

Pa deset božjih zapovedi?

To so zapovedi in prepovedi. Na njihovo mesto sem postavil etiko, pravičnost, razločevanje med dobrim in zlom, ne da bi se pri tem opiral na religijo, ideologijo, politiko, filozofske sisteme, konvencije in podobno.

Vzgoja v vaši družini je bila krščanska; potem ste morali priti navzkriž tudi s svojim dotlej grajenim nazorom.

Saj tudi sem. Prvič sem prišel v konflikt, oziroma začel drugače razmišljati, ko je papež Pij XII. v petdesetih letih postavil tezo glede svetosti življenja: če je življenje matere, ki že ima otroke, ogroženo zaradi njene nosečnosti, ni dovoljeno žrtvovati nerojenega otroka, s čimer bi vsaj njo rešili, ohranili mater otrokom, ki sicer lahko ostanejo sirote. To je bilo torej uradno prepovedano in mi je seveda dalo misliti, ugotavljati, tehtati večje in manjše zlo. Zame je bilo popolnoma jasno: zaščitil bi mater in s tem otroke, ki jo rabijo! Takrat se je začela moja pot stran od tega koncepta, od verskih zapovedi in prepovedi; postal sem ateist ali kakor koli že temu rečete.

V mladih letih ste bili zelo povezani s kamniškimi frančiškani.

V samostanski cerkvi sem bil ministrant. O, in bile so tudi prav smešne zgodbe. Recimo, ko sem nekoč moral prenesti mašno knjigo z ene na drugo stran oltarja, sem, majhen kot sem bil, stopil na svojo prevetliko »kiklo« in padel. Pater Martin me je seveda sklofufal, ampak tega mu nisem zameril ... Metode so bile takrat takšne.

Kako pa je bilo glede tega doma?

To, da je bila šiba za omaro, je bilo tudi doma samo po sebi umevno. Takšen je bil takrat čas, veljal je koncept, da kdor otroka ljubi, ga tepe. Mene so topli kar precej, ampak mi ni nič škodovalo. Večinoma sem si najbrž to zaslužil, ker sem bil zelo uporniški.

Danes se šteje kot patološki že domala vsak nekoli-ko trši vzgojni ukrep, sploh ni treba, da gre za udarce.

Čeprav so mene topli, sem bil vedno trdo prepričan, da me imajo starši radi. Kaj je tisto, kar je meni ta omejujoči odnos dal vedeti? Kar mi je rekel moj učitelj, profesor Andrej Župančič, pesnikov sin: »Vsaka meja je neumnost, mora pa biti!« Jaz sem se naučil, da povsod obstajajo meje, ki jih bom seveda prekršil, ampak posledice gredo na mojo dušo, odgovarjam torej sam. Tisto, kar je tako tragično pri današnji mladini, je zmotno prepričanje, da je čisto vse dovoljeno. Trdim: tragedija današnjega človeka je, da ne pozna več »strahu božjega«! Ne v svetopisemskem pomenu, ampak preneseno. Recimo, če pogledamo genetski inženiring ali pa matične celice: ljudje mislijo, da se vse, kar je mogoče, tudi sme in da je etično. To pa ni res! Še kako velja stara modrost v pregovoru, ki sem si ga zapomnil od očeta: Quidquid agis, prudenter agas et respice finem! Se pravi: karkoli počneš, delaj s preudarkom in zavedaj se, kakšen bo konec!

Ko izpostavljate in poudarjate etični vidik: skupaj z moralnim sta dandanes v demokratičnih postmodernih družbah sila »raztegljiva« pojma. Vse prevečkrat

sta na hudi preizkušnji tudi medicinska etika in deontologija.

Jaz se s tem nikoli nisem mogel igrčkati. Zavedal sem se, npr., da že z vsako žabo, ki jo žrtvujem za poskus, ubijem živo bitje. Moj profesor Župančič me je enkrat zalotil, da sem žabo usmrtil brez anestezije. Pogledal me je in rekel: »Kako pa boste vi pred gospodom Bogom zagovarjali stališče, da ste ubili (tj. 'žrtvovali') žabo brez narkoze?« Iz etičnega stališča torej, saj je bil sicer hud ateist.

Mislím, da bi bilo pri etičnih vidikih v medicini treba bolj natančno opredeliti, kaj je tisto, kar je stvar odgovornosti človeka. Za primer, konkretno: splav, recimo, ni šala. Jaz se strinjam, da je splav uboj. Pa tudi če gre le za skupek celic. Ampak: kdo je tisti, ki lahko o tem odloča? Samo ženska! In na njeno dušo gre to. To bo nosila v sebi celo življenje; tako kot bom jaz do konca nosil za sabo razne druge stvari, svoje napake. In moram vedeti: to sem naredil, to je moj greh in nihče mi ga ne sname. Nihče! To je križ, ki ga moraš nositi. In če nadaljujem stavek z besedami pokojnega nadškofa Šuštarja: od človekove dignitete pa je odvisno, kako ta križ nosi.

Odgovori na etična vprašanja, ki so v tesni povezavi tako s svobodo kot z odgovornostjo, zame torej nimajo alternative.

Kako pa kot zdravnik in znanstvenik gledate na tako imenovane »alternativne« oblike zdravljenja, ali jih sprejemate ali zavračate?

Tu imam čisto jasne pojme, in to sem že velikokrat povedal, namreč: med nebom in zemljo je poleg medicine še marsikaj. Kaj vse to je, večinoma ne vem. Ko sem pred leti srečal neko svojo nekdanjo študentko, zdravnico, mi je povedala, da zdravi vnetje žrela, angino, s homeopatskimi metodami. Rečem ji: kako pa ti veš, da je ta metoda uspešna? Ona pa nazaj: kako pa veš, da je uspešno zdravljenje z antibiotiki? Nehal sem se pogovarjati, ker sem videl, da na pristop gleda tako kot homeopati. Pravim torej takole: v homeopatiji ni dokazov, da je zdravljenje uspešno. Nekatere stvari so koincidenca, slučaj. Za znanstveno utemeljeno medicino pa se ve, da je v tolikem in tolikem številu primerov uspešna ali neuspešna; za to obstajajo dokazi. Kar primer: v lanskem maju je bil pri meni diagnosticiran rak prostate; pri moji starosti to ni kakšna posebnost. Tuhtal sem, kaj narediti, ker sem imel razne možnosti, tudi »alternativne«. Pa se nisem odločil zanje, ampak za zdravljenje tako kot se spodobi, se pravi po sedanjih kriterijih »medicinske umetnosti«. In imam dokaz o izboljšanju! Pri tako imenovanem »zdravilstvu« pa dokazov ni. Ne govorim na pamet, na nobenem od številnih predavanj homeopatov nisem dobil dokaza o njihovi uspešnosti zdravljenja. Sem pa vedno videl, da je v pacientovem ozadju samo vera. In to, oziroma ta je, kadar gre za psihosomatske stvari, lahko zelo učinkovita metoda. Zato je v danih primerih učinkovito, recimo, celo »zdravljenje na daljavo«, če vanj verjamemo. So pa seveda takšne stvari lahko ne samo zavajajoče, pač pa tudi usodne. Tako je bilo tudi z mojim mladostnim kamniškim prijateljem Borom Klemenčičem, ki je imel vse znake srčnega infarkta, ampak »zdravil« ga je s pomočjo bioenergetičarke in kmalu potem umrl; pokopali smo ga pred več kot desetimi leti.

Verjamem, da so razni zdravniki, bioenergetiki in tako naprej, lahko uspešni pri psihosomatskih boleznih. Hvalabogu, da je tako, in jaz tega ne bi preganjal. Ne bi se pa vpletal v vso to politiko okrog »alternativnih« oblik zdravljenja, zlasti ker ne morem vedeti, koliko je tu zraven preračunljivosti raznih šarlatanov.

V politiko, nasploh, vas ni nikoli mikalo? V svoji knjigi ste npr. zapisali, da je »strast po oblasti /.../ najstrašnejša bolezen človeškega duha.« Se vas ni nikoli dotaknila ali ste se je znali uspešno ubraniti?

Najprej: noben človek ni imun pred lastno nadutostjo. Mislím, da je sla po oblasti inherentna lastnost človeškega bitja; to samo po sebi še ni nič slabega, kot tudi narcizem ne. Temeljno vprašanje je, koliko se človek zaveda, da to začenja nanj kvarno delovati. Poznam celo vrsto ljudi, ki so bili izvrstni v stroki, v medicini, ampak so se potem iz »razloga X« odločili iti v politiko. Meni je to nerazumljivo, razen če si razlagam: zdravnik ima neke vrste »moč«, nadzor nad boleznijo. Ni dvakrat reči, da je komu to premalo. Tudi zato moja ugotovitev, da je najhujša človekova strast: nadzor nad sočlovekom. S tem se srečujemo skoraj povsod. Recimo v partnerskih odnosih, kjer je »partnerstvo« le obvladovanje sočloveka. Vsak odnos, če je res pravi, dober odnos, je – oziroma mora biti – enakopraven. Nihče nima pravice nadzorovati drugega ali ga kakorkoli obvladovati. Ampak očitno so na delu zelo močne nasprotné sile in skušnjave so zato hude.

Nekaj takega ali vsaj podobnega sem enkrat na poklicni poti doživel tudi sam. Čeprav sem šel za zelo velik denar staviti, da nikoli v življenju ne bom šef, je naneslo, da sem zasedel neko precej visoko funkcijo. Enkrat sem opazil, da mi je všeč, če ljudje »poskakujejo« okoli mene. V trenutku spoznanja sem si rekel: Tako?! Tega mora biti takoj konec, dokler me ne skorpumpira! Če tega namreč takoj ne narediš, se navadiš obešati se na oblast; biti »kralj«. In sem se res nemudoma funkciji odpovedal. Povedati moram še, da se – od začetka svoje poklicne poti sem – nikoli nisem izneveril laboratoriju; tudi v času omenjene funkcije ne. Vztrajal sem med svojimi kolegi: hočem ostati, hočem delati v okolju, kjer dobim tudi povratno informacijo, kakšen sem!

Če bi takšne drže, takšnih prepričanj bilo več, bi bilo na svetu najbrž marsikaj bistveno drugače, bolje.

Tisto, kar je za ljudi, za človeštvo, najbolj pomembno, je variabilnost. In od sistema je odvisno, ali to variabilnost »uokvirja« v progresivno obliko ali ne. Demokracija, recimo, to omogoča. Ne rečem, da tudi izvaja, ampak omogoča. Socializem, za primerjavo, kljub napredni deklariranosti tega ni niti omogočal.

Se pravi: s človekovimi stremiljenji, z ambicioznostjo kot takšno še ni nič narobe. Tudi sam sem v bistvu »grozno« ambiciozen; ampak ostajam v stroki. Zavedajoč se, da obstajata dva tipa znanstvenikov: tak, ki ga zanima resnica, in tak, ki ga zanima slava. Tistemu, ki ga zanima slava, je prekleto vseeno, kakšna je resnica, samo da dobiva dobre rezultate! Od sistema je zdaj odvisno, kako je to dvoje v »ravnotežju«: tudi tisti, ki ga zanima samo resnica, je namreč ne bo mogel »prodati«, pa če gre za ne vem kakšno odkritje.

Pavličovo sedlo 23. septembra 2009, 38 km, 1280 m vzponov in spustov

Temeljno vprašanje je torej: ali je intelektualna diverziteta, če jo postavimo kot protitež biološki, take vrste, da družbi omogoča razvoj ne samo v ekonomskem, ampak v uravnoteženem smislu. Na koncu koncev: kultura v najširšem pomenu je odvisna od ekonomije in le skupaj, v ravnotežju, lahko omogočata razvoj: kar-koli-pač-že-to-je.

Čemu tu zagonetna oznaka? Kaj ni optimistična, obetavna, spodbudna?

Ker ni čisto jasno, kaj je razvoj. In ne vem, če se mi dobro razvijamo ali ne. Poglejmo: deklarativno je zdaj človeštvo na takšni stopnji, da npr. spoštuje svetost življenja. Deklarativno. Včasih se je deklarativno to zanimalo: nacizem je deklarativno zanimal enakopravnost. Komunizem je enakopravnost deklarativno podpiral, praktično pa je ni omogočal. Nobeden od teh sistemov ni »padel z neba«; do njiju je pripeljal »razvoj« družbe v dvajsetem stoletju! In v »napredni« razčlovečenosti pustil za sabo stotilijonske žrtve!

Sam sem tako poklicne zadolžitve kot vsa druga svoja početja zmeraj opravljal s to zavestjo in torej s pozitivno naravnostjo. Nikoli mi ni bilo žal za usmeritev na področje znanstvenih raziskav v medicini, prav tako ne za delež, ki sem ga po svojih močeh prispeval k izobraževanju in vzgoji zdravnikov. Bolj ali manj pa sem se moral zavedati tudi tega, da ne morem biti zmeraj enako navdušen nad svojo »prismuknjenostjo«; bodisi raziskovalca bodisi profesorja.

Ki se tako rekoč na pragu svojega osemdesetega leta še vedno rad kar s kolesom pripelje v Kamnik!

Zakaj pa ne, če se da! Rad kolesarim in dobro mi dé. Ker je človek sestavljen iz duše in telesa, mora paziti tako na dušo kot na telo. Zaradi tega želim delati na obeh »frontah« in moram reči, da mi kar gre.

Če se peljem npr. iz Tunjške Mlake na Sidraž in pridem do razgleda s Šenturške gore, se ustavim, usedem ob pot in si rečem: kako sem lahko vsega tega vesel! Saj, rečeno prosto po Frommu: dokler se človek ne bo zavedal, da je trava zelena in da sije sonce, mu ne bo nič pomagalo. Človek mora znati ceniti ta dar.

Življenje nasploh! Vedeti, da nam je bilo podarjeno!

Hvala vam, gospod profesor. V veselje in čast mi je bilo govoriti z vami; pravzaprav prvič o mnogih temah, ki vas predstavljajo ne le kot vrhunskega strokovnjaka, ampak tudi kot kritičnega razumnika, osebnost živčga, radovednega, samostojnega duha.

Tudi vam hvala. Za povabilo in prijetne besede o meni. A brez zamere: ker kot vsi ljudje nisem imun pred napuhom, se bom kot vedno potrudil, da jih bom pozabil. Zato, da ... sem vam povedal, kako smo včasih Kamničani temu rekli?

*Nemara ne preveč zapleteno?
Ne: da ohranim svoj »ksiht«!*

**Pogovor z akademikom
prof. dr. Marjanom Kordašem
Z navigacijo, kjer je razen medicine še marsikaj**

Povzetek

Pogovor predstavlja akademika prof. dr. Marjan Kordaša, ki je eden tistih razumnikov, na katere je Kamnik lahko upravičeno ponosen. Doma in v svetu ugleden znanstvenik in raziskovalec je bil leta 1931 sicer rojen v Čupriji v Srbiji, a se je družina pri njegovih petih letih preselila v Kamnik, kjer je preživel otroštvo in mladost. V Ljubljani je študiral medicino, se po diplomi leta 1959 kot zdravnik zaposlil na Inštitutu za patofiziologijo pri ljubljanski Medicinski fakulteti in bil v 60. in 70. letih na podiplomskem izpopolnjevanju v tujini. Leta 1971 je dosegel doktorat znanosti, dve leti zatem postal docent in bil od leta 1979 redni profesor za patološko fiziologijo na Medicinski fakulteti v Ljubljani. Tu je ves čas tudi aktivno deloval v različnih pedagoških in habilitacijskih organih univerze. Po upokojitvi leta 1999 je bil izvoljen v naziv zaslužni profesor Univerze v Ljubljani.

**A Discussion with Professor Marjan Kordaš,
a Fellow of an Academy
A navigation which is much more than plain
medical science**

Summary

The discussion is a presentation of Professor Marjan Kordaš, who is one of the members of the intelligentsia Kamnik should really be proud of. Born in Čuprija in Serbia, he moved to Kamnik where he spent his childhood and youth. On his road to becoming a scientist of World repute he studied medicine in Ljubljana, where he got his first job at the Institute for Patofiziology in 1959. In 1960s and 70s he lived abroad where he completed his postgraduate studies. In 1971 he became a Doctor of science, two years later a senior university teacher and in 1979 a professor of patofiziology at the Faculty of Medicine in Ljubljana. Moreover, he was an active member of numerous pedagogical and higher doctoral boards at the University. After retiring in 1999, he was elected honorary professor of the University of Ljubljana.

Cica Stele
Vojkova c. 73, Ljubljana

Tone Stele
Glavni trg 16, Kamnik

Meščan Janko Stele **(1899–1976)**

Čas neusmiljeno teče, ljudje se poslavljajo in z njimi odtekajo spomini. Minilo je 110 let od rojstva in več kot trideset od smrti našega očeta. Težko bi našli prebivalca Kamnika in okolice, ki ga v času življenja ne bi bil poznal ali vsaj slišal zanj. Meščan v najzlahtnejšem pomenu besede je prav do zadnjega vztrajal pri tradiciji združevanja kmetije in obrti v najožjem središču mesta. Vestno je obdeloval in skrbel za podedovano zemljo, se dejavno vključeval v javne, kulturne in družbene dejavnosti, osnoval veliko družino, razvijal podjetniško dejavnost in bil kot predstavnik civilne družbe v vseh ozirih povezan z mestom. Po sili razmer je postal celo »zvest varuh kamniških zgodovinskih in umetnostnih vrednot«,¹ kot ga je imenoval bratranec, umetnostni zgodovinar akad. dr. France Stelè. Prav zato čutimo njegovi potomci dolžnost, da predstavimo njegove napore tudi širši javnosti.

Družina, življenje in delo

V središču mesta Kamnik domuje v častitljivi stari hiši že več kot tristo let svečarska in medicarska obrt, ki daje stanovalcem in hiši tradicionalno domače ime: pri Lectarju. Priimek rodbin, ki so dolga leta opravljale to dejavnost, je zaradi pomanjkanja moških potomcev od Bitencev leta 1747 prešel na Ciglerje in nato 1843 na Golenverje, leta 1882 pa sta obrt in posest prevzela Ivan in Marija Stele. Zdaj skrbi za nadaljevanje tradicije že tretji rod njunih potomcev.

Ivan Stele je po odsluženem večletnem vojaškem roku v avstro-ogrski vojski prišel v Kamnik iz rodnih Tunjic in se izučil za trgovskega pomočnika pri trgovcu Keclerju. S pridnostjo in sposobnostjo je navdušil bližnjega soseda Jurija Golenverja, ki ni imel živih potomcev in je iskal primerne naslednika svoje hišne obrti; na Golenverjevo željo je, že precej v zrelih letih, poročil njegovo posvojenko Marijo Cuderman in skupaj sta osnovala novo rodbino Lectarjev – Stelete. Imela sta šest otrok, vendar so preživeli samo trije, ker so prvi trije še kot otroci podlegli bolezni.

Otroštvo, šolanje in poklic

Janko, edini preživeli sin in dedič, se je kot najmlajši otrok rodil 29. aprila 1899 in odraščal v družbi starejših sester in bratranca Staneta Cudermana. Že pri šestih letih je izgubil očeta in odtlej je za družino in obrt kot tudi za precej obsežno kmetijo, ki je bila del tradicionalne purgarske posesti v Kamniku in okolici, skrbel mama.

Štiriletno osnovno šolo v Kamniku je opravil z najboljšimi ocenami in se 1910 vpisal na škofijsko privat-

Portret Janka Steleta leta 1938

no gimnazijo v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano, kjer je opravil dva letnika, nato pa še dva na Prvi državni (klasični) gimnaziji v Ljubljani ter 1914 uspešno zaključil nižjo gimnazijo.

Še pred koncem prve svetovne vojne je postal vojaški obveznik in vpoklicali so ga v cesarsko-kraljevi 5. dragonski regiment v Mariboru. Bolezen ga je rešila pred odhodom na fronto. V času Maistrovih akcij za severno mejo ob koncu leta 1918 je bil v zaledju v Mariboru kot intendant in je posredno sodeloval pri osvobajanju slovenske Štajerske.

Pod materinim vodstvom se je izučil za svečarskega pomočnika in pridobil leta 1927 obrtni list.

Družina in ustanovitev firme Pax

Leta 1927 se je poročil s Tilko Benkovič, hčerko kmeta s Tomanove domačije v Novem trgu in pri domažalskem veletrgovcu Senici zaposleno izučeno trgovko. V njej je dobil sposobno pomočnico in po sili razmer tudi zvesto zaveznico proti oblastni in gospodovalni materi, ki je hotela vse obdržati v svojih rokah in je s stališča rojene purgarice zviška gledala na vsiljivko iz kmečkega predmestja. Šele rojstvo prvih dveh sinov je ob taščinem spoznanju, da je poskrbljeno za nadaljevanje rodu in da ni od mladih prav nič ogrožena, počasi otoplilo odnose med njimi, in nato je zmogla mladima zakoncema postopno prepuščati vajeti.

Kljub temu je Janko čutil, da nima dovolj vzvodov v rokah, zato je leta 1929 izkoristil ponudbo ženinega strica dr. Iva Benkoviča, uglednega ljubljanskega

¹ Citat iz pisma z dne 12. 1. 1963.

zgrajenih okoli 20 enodružinskih in vrstnih hiš); gradbena parcela v Ljubljani za potrebe Litostroja (zgrajen stanovanjski blok – prošnja za dodelitev stanovanja v zameno za odvzeto parcelo je bila zavrjena). Od številnih vloženih pritožb na različnih stopnjah sta bila delno ugodno rešena samo ugovora na razlastitev stanovanjske hiše in gospodarskega poslopja.

Do leta 1952 so veljale obvezne oddaje hrane, ki so dosegle vrhunec v letih 1949–51. Določili so mu tako visoke dajatve v različnih vrstah žita, drugih poljščinah in mesu, da jih pri najboljši volji ni mogel doseči, saj so mu hkrati postopno podržavljali vedno več obdelovalne zemlje in travnikov, na katerih naj bi pridelal krmo za živali za oddajo mesa. Kljub sprotnim dobro utemeljenim pritožbam in dokazovanju, da na preostanku zemlje komajda še pridelala dovolj hrane za preživetje družine, je bilo treba zahtevano količino vsako leto brez odloga predati, pa čeprav je to pomenilo, da je moral manjkajoče količine dokupiti! Prav nič ni pomagal npr. tudi argument v pritožbi, da je »to stanje upošteval med okupacijo celo naš sovražnik in me je radi obilne družine in ne preveliko orne zemlje priznal za samoprehranjevalca le za 6 mesecev, za drugo polletje pa mi je dal vse živilske nakaznice«.⁵

Že v prvih letih se je pričelo množično preseljevanje s podeželja v mesta in zaposlovanje v tovarnah, pri čemer je nastal velik problem, ker novopečeni delavci niso imeli kje stanovati. Oblast je to reševala s prisilnimi nastanitvami posameznikov in družin v zasebnih hišah. Tako so se v Steletovi hiši, ki je sicer velika, a popolnoma neprimerna za več kot eno družino hkrati, v nekaj letih izmenjale tri družine z več otroki, ob tem pa še več po dekretu vseljenih posameznikov (dve učiteljici, skladiščnik, šofer ...).

Posebno poglavje pomenijo najrazličnejša politična šikaniranja v letih po vojni, od sodnih odločb o prekrških (kaljenje nočnega miru zaradi hčerine zabave s plesno glasbo⁶) do mandatnih kazni (ženino zbiranje denarja za nabavo novih mašnih plaščev;⁷ nedovoljeno zbiranje ljudi ob prirejanju miklavževanja za otroke v družinski hiši; z oblastjo neuskaljena oddaja stanovanja v najem; nedovoljeno gibanje v obmejnem pasu ob obisku medvojnih zaporov v Begunjah;⁸ domnevna izjava, da »komunisti podirajo križe po Tuhinjski dolini in da to ve cela Tuhinjska dolina«⁹). Višek je bila resna obtožba »kaznivega dejanja hujskanja k upiranju«¹⁰ in pripor v samici (13 dni) z rigoroznim zasliševanjem podnevi in ponoči, celo samega šefa preiskovalcev Mitje Ribičiča, zaradi domnevnega nagovarjanja enega od pastirjev, naj strelja na graditelje sindikalnega doma Induplati Jarše na Mali planini.

5 Navedek iz pritožbe na odločbo z dne 21. 7. 1950.

6 Upravno-kazenska odločba Ljudskega odbora mestne občine Kamnik z 29. 7. 1953 o izreku ukora.

7 Odločba o prekršku sodnika za prekrške Okrajnega ljudskega odbora (OLO) Kamnik z dne 5. 2. 1952 o denarni kazni 5000 din (po pritožbi 1000 din) in odvzemu zbranega zneska 4500 din.

8 Mandatna odločba o prekršku Občinskega ljudskega odbora Radovljica z dne 25. 11. 1952 in denarni kazni 200 din.

9 Odločba o prekršku sodnika za prekrške OLO Kamnik z dne 9. 1. 1952 in denarni kazni 2000 din.

10 Sklepa Okrožnega javnega tožilstva v Ljubljani z dne 31. 8. 1953 o priporu do 3 mesecev in z 8. 9. 1953 o ugodni rešitvi pritožbe.

preganjanja, nasilja, mučenja in streljanja. Vse, kar Nemci počnejo s Slovenci. In Goršek da je hlapec v nemškem hlapčevstvu, prodana duša.

Gospod Stele je govoril dolgo, mahal z rokami in nekatere stavke ponavljal. Medtem je Goršek nepremično sedel na svojem stolu in otrplo strmel v tla. In jaz ... od strahu sem bil popolnoma trd in edino, kar sem zmož, je bil neuspešen poskus, da bi se naredil kar se da nevidnega.

Končno je gospod Stele svoj govor končal in molče strogo motril Gorška. Ta je še vedno nepremično sedel na stolu, nato pa vstal, tiho odprl vrata in izginil.

A gospoda Steleta to ni zmotilo. Še vedno je stal tam, še vedno s strogim izrazom na obrazu.

Potem me je na kratko pogledal, odprl vrata in odšel ven.

Sledil sem mu in kar se da hitro zbežal domov. Šele ko sem si tu opomogel, sem si zašepetal: 'Moj Bog, gospod Stele, ta pa je pogumen!'

Navdušeno sta starša v narodni noši pričakala prihod partizanov v Kamnik in osvoboditev izpod nemškega okupatorja. Pravi šok in zgroženost nad ravnanjem osvoboditeljev pa je povzročilo opazovanje sprevodov izmučenih starcev, žensk in otrok v spremstvu bradatega pravoslavnega duhovnika, ki so jih oboroženi partizani vodili peš in na vozovih skozi mesto v smeri proti Kamniški Bistrici, od koder ni bilo vrnitve. Janko je vse svoje otroke poklical na prag hiše in jih zadolžil, da si morajo zapomniti, kako te reveže gonijo v smrt; kasneje je z njimi obiskoval gomile na Kopišču, se ob njih vselej pokrižal, pomolil in prižgal svečo.

Težave v povojnem času in šikaniranja

Že prve volitve v novoustanovljeni Federativni ljudski republiki Jugoslaviji so pokazale stopnjo demokratičnosti, ki je čakala od vojne izmučene ljudi: na voliščih so skrbno izbrani zaupniki komunistične partije pozorno opazovali, v katero izmed dveh skrinjic je volivec vržel kroglico. Strah pred sankcijami je vodil veliko večino ljudi, da raje niso prekršili nedvoumnih vnaprej »priporočenih« navodil. Janko pa je z užitkom demonstrativno spustil kroglico v nepravo »črno« skrinjico.

Kmalu po zmagi na volitvah je nova oblast začela z nacionalizacijo premoženja in zemljišč, ki je neusmiljeno zarezala v obe dejavnosti, ki sta dajali kruh Steletovi družini in zaposlenim – ki pa sta po nesrečnem naključju šli tudi najbolj v nos novim oblastnikom: neposredno po vojni je bila ustavljena svečarska proizvodnja in tudi zaradi hudega pomanjkanja surovin skoraj povsem onemogočena obrt, kmalu nato pa je oblast posegla tudi po kmečki zemlji.

Med prvimi žrtvami nacionalizacije sta bili posest Meščanske korporacije, v kateri so bili z deleži zastopani vsi meščani, ter agrarna skupnost Velika oziroma Mala planina, nato pa so sledili kar po vrsti: gozd in travniki v Spodnjih Stranjah za potrebe smodnišnice (zgrajena skladišča za črni smodnik – ponujena odškodnina v vrednosti enega otroškega čevljička); vsa gradbena zemljišča na območju mesta Kamnik – parcele v centru mesta, na katerih stojijo domača hiša in gospodarska poslopja (pristava), zelenjavni vrt za občinsko stavbo; njive na Zapricah (na njih je bilo kasneje

dno ravnala po vesti. V svoji hiši sta ves čas vojne skrivala tudi knjige iz frančiškanske knjižnice, ki so jih po njunih navodilih rešili starejša sinova in njuni sošolci, ko so morali na ukaz nemških oblasti »čistiti« knjižnico in knjige metati v ogenj na samostanskem dvorišču.³ To je bilo še posebej nevarno, ker je bil v sosednji hiši gestapo.⁴ Po raznih znakih se je dalo sklepati, da so gestapovci v nočnem času večkrat skrivoma preiskali hišo, v katero ni bilo težko priti. Nekoč so Janka odpegljali na zaslišanje, vendar ga je rešila žena z neverjetno pogumno domisljico: odšla je za njimi in trdila, da grozi doma nevarnost požara, ker je pred tem kuhal vosek, ki je zelo vnetljiv, in bi morebitni požar lahko zajel tudi policijsko poslopje ... Nasedli so in nevarnost je bila odvrnjena. Ni pa bilo rešitve za ženo Tilko, ko jo je januarja 1944 gestapo aretiral in zaprl v zloglasne zapore v Begunjah. Takrat je šel Janko na glavni štab tajne policije na Bled in brez uspeha ponudil sebe v zamenjavo zanj, saj je ostalo doma brez matere osem otrok. Spustili so jo šele po petih tednih skupaj s sozaporniki iz Kamnika – razen štirinajstih, ki so jih v Šentvidu nad Ljubljano ustrelili kot talce. Čeprav so jo po vojni zaradi tega večkrat vabili, naj se pridruži Zvezi borcev, je članstvo, ki je prinašalo pomembne privilegije, zavrnila z utemeljitvijo, da so do njega upravičeni samo tisti, ki so se borili v gozdovih ali celo dali za to življenje.

Zaradi svojih dejavnosti sta bila marsikomu sumljiva in znašla sta se na različnih spiskih »za odstrel«. Proti koncu vojne in tudi še po njej je Janko od hvaležnih somišljenikov še pravočasno dobil več svaril, da mu preti likvidacija tudi s strani partizanov, ki jih je sicer ves čas podpiral, niso pa odobraval njegovega neodvisnega razmišljanja in ravnanja. Tako se je raje izogibal zahajanju na svoje travnike in polja v okolici Kamnika; tudi na Veliko planino, kjer so ostali lastniki hoteli čim prej na novo postaviti v zadnji zimi požgane pastirske kočje, nekaj časa iz previdnosti ni hodil.

Najbolj konkretno grožnja pa je doživel v svoji hiši v zadnjih dneh vojne: zvečer, ko je družina sedela pri večerji, je v dnevno sobo vdrl domobranec na begu pred zmagovito partizansko vojsko in z naperjeno puško zahteval, da zapreže voz in njega in tovariše odpelje na varno. Kljub resni grožnji s smrtjo se je uprl in jo še enkrat srečno odnesel.

Kot človeka brez strahu je Janka Steleta opisal tudi Marjan Kordaš v knjigi *Krilo angela* (str. 79–80).

»Janeza ni doma in čakam ga v veliki dnevni sobi. Ker sem sam, se dolgočasim.

Nenadoma se odprejo vrata in v sobi se prikaže gestapovec Goršek. Je v uniformi in v škornjih. Ne zagleda me takoj, saj sedim napol skrit v kotu za mizo. Ko me zagleda, me pozdravi slovensko in jaz mu tudi odzdravim slovensko. Potem se usede na prvega od obeh stolov na desni strani ob vratih.

Oba molčiva in meni je skrajno neprijetno. Najraje bi izginil, toda ne morem, saj sedi tik ob vratih.

Napetost v meni raste. Potem se spet odprejo vrata in pojavi se gospod Stele. Goršek pogleda navzgor in hoče nekaj povedati, a gospod Stele ga prehitil. Začne zabavljati čez Nemce. Počasi, metodično, v svojem neopisljivem slogu začne očitati Goršku izseljevanja,

odvetnika in nekdanjega deželnega poslanca v parlamentu na Dunaju, da kot družabnik sodeluje pri ustanovitvi firme PAX, Kopač & Stele v Ljubljani, ki je postala največja predvojna svečarska firma v Sloveniji. Prevezel je tudi službo sprva poslovođe in kasneje prokurista ter skrbel za proizvodnjo in komercialno plat poslovanja. Vodil ga je tudi, ko je izbruhnila vojna, in se nekaj časa s posebno dovolilnico še pod italijansko okupacijo Ljubljane z vlakom vozil v službo čez mejo iz nemškega Kamnika. Po vojni so pod novim režimom nastopile popolnoma druge razmere in je bil prisiljen firmo likvidirati. Svečarstva se je lotil z navdušenjem in v tem času razvil dve izvorni inovaciji, ki ju s pridom uporabljajo tudi sodobni svečarji: stenj s svinčeno nitko, ki omogoča počasno izgorevanje (kar je tudi patentiral), in večno lučko z dvojnimi ohišjem iz stekla, ki pa ga je v današnjem času množično porabe žal skoraj popolnoma nadomestila cenejša plastika.

V zakonu se je rodilo devet otrok – trije sinovi in šest hčera (vmes dva para dvojčkov). Zaradi službe v Ljubljani je vzgojo v glavnem prepustil ženi, ves čas pa je bil navzoč z nedvoumno avtoriteto družinskega očeta in gospodarja. Brezkompromisno je tudi po vojni vztrajal pri verski vzgoji in spoštovanju običajev in praznikov. Vseh devet otrok je podpiral pri poklicni odločitvi in jim tako materialno kot moralno pomagal doseči zastavljene cilje. Preprost izračun pokaže, da je od začetka šolanja prvega otroka do konca študija zadnjega trajalo skoraj 40 let!

Predvsem med vojno in takoj po njej je le z največjo iznajdljivostjo zmož, prehraniti in obleči številno družino. Takrat ga je reševala kmetija, ki mu je bila prej – v obdobju podjetništva in razvijanja proizvodnje – bolj v breme kot korist. Zlasti v letih onemogočanja vsake privatne iniciative in tudi najubornejše obrti pa bi bila družina brez doma pridelane hrane velikokrat lačna.

V Janku je vse bolj zorela želja, da bi si ponovno pridobil pašno pravico na Mali planini, ki je v preteklosti že bila pri hiši, a je njegova mama po propadu avstro-ogrske monarhije ni obnovila. Oba z ženo sta rada hodila v gore in sta s prijatelji večkrat prehodila Kamniške planine. Ko so odraščali njuni otroci, je družina zahajala na izlete na Veliko planino in tam prenočevala v pastirskih kočah. Leta 1940 je nato kupil tri deleže na Mali planini in v naslednjem letu začel graditi kočjo, ki je bila dokončana šele med vojno; usojeni sta ji bili samo dve leti obstoja, saj so v zadnji zimi vojne Nemci skupaj z *raztrganci*² požgali pastirske kočje na vseh treh planinah, kapelico in planinski dom na Veliki planini.

Druga svetovna vojna

Od samega začetka vojne ne zanj ne za ženo ni bilo nobenega dvoma – treba je bilo podpreti odpor proti nemškemu okupatorju. Zato sta vseskozi pošiljala »v gmajno« hrano in material, v hiši pa sta proti koncu vojne skrivala mlade fante iz okoliških vasi, ki so se skušali izmakniti mobilizaciji v nemško vojsko ali pa so se bal, da jih odpeljejo s seboj partizani ali domobranci; to dokazuje, da sta razmišljala s svojo glavo in dosle-

2 Izraz za domače sodelavce okupatorja. Izhaja iz njihove navade, da so se oblačili v razcapana oblačila, kar naj bi jih naredilo podobne partizanom oz. *gmajnarjem*.

3 Gl. tudi knjigo Marjana Kordaša *Krilo angela*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1995.

4 Nemška tajna policija.

Janko, njegova žena in otroci v narodni noši na Evharističnem kongresu leta 1935

Poleti 1951, ko je bil star že 52 let, je Janko dobil poziv na 90-dnevne orožne vaje na Korčuli. Kljub pritožbi se je moral zglasiti in ostati tam 13 dni, kolikor je trajalo, da so tamkajšnje vojaške oblasti, ki so se takoj izkazale za veliko razsodnejše od kamniških, lahko izpeljale postopek za trajen odpust iz vojaške službe. V času bivanja na Korčuli je šel kar v vojaški uniformi brez posledic celo k maši, čeprav je bilo to v vojski seveda prepovedano. Seznanil se je z lokalnim cerkvenim dostojanstvenikom, donom Ivom Matijacem, opatom s pravico nošenja škofovskih insignij, in sklenil z njim dosmrtno prijateljstvo ter poslovno sodelovanje. To je bilo njegovo malo maščevanje kamniškim oblastem – namesto da bi ga nesramno šikaniranje zlomilo, je iz izkušnje zmagoslavno izšel z novo življenjsko kvaliteto in za korčulansko katedralo odtlej celo dobavljal sveče.

Sredi petdesetih let je postalo jasno, da so kmetiji v strogem centru mesta zaradi naraščajočega prometa in sodobnega načina življenja šteti dnevi. Tudi politične razmere so se začele umirjati in Janko je ponovno začel z obrtjo, čeprav je imel nenehne težave z nabavo surovin in nagajanjem oblasti, pri kateri je vse do smrti veljal za nepopravljivega konservativnega klerikalca in – zaradi odkritega izražanja mnenj in kritiziranja sistemskih napak – nasprotnika režima. Kljub temu mu je uspelo preživeti, razviti, kolikor se je le dalo, svečarsko dejavnost in jo nato predati naslednikom. Vendar je bila njegova podjetnost dodobra zatrta in je slabotno vzplamtela samo še enkrat: ko je v zgodnjih šestdesetih letih pri neki dunajski firmi naročil izdelavo podob z brežjansko Marijo Pomagaj in z njeno pomočjo razvil

močan trg s svečami s podobo te Marije kot edinim nabožnim spominkom (prvim v SR Sloveniji), ki ga je prodajalo Turistično društvo na Brezjah; čeprav je podobice lahko uvažal le napol legalno, največkrat jih je bilo treba čez mejo tihotapiti.

Vsemogoča zatiranja in številne težave, predvsem pa dolgoročna brezizhodnost položaja, so terjali svoj davek – v obdobjih, ko je potreboval uteho in vsaj začasno pozabo, ju je iskal tudi v alkoholu.

Javno delovanje in zasluge za širšo skupnost

Že v mladih letih se je vključil v različne družbene in družabne dejavnosti in jim po večini ostal zvest vse življenje oziroma dokler so mu to dopuščale razmere. Bil je dolgoletni podpornik in nekaj časa pevec Lire in do pozne starosti cerkveni pevec v župnijski in samostanski cerkvi; član kamniškega prosvetnega društva do razpusta pod nemško okupacijo in je po vojni celo podal poročilo Prosvetni zvezi v Ljubljani o gmotnem stanju in prenehanju delovanja društva;¹¹ aktiven član Meščanske korporacije; tajnik kamniških Orlov – kot zastopnik občinskega odseka se je oktobra leta 1923 udeležil protestnega shoda proti nasilju italijanskih fašistov, ki ga je organizirala Jugoslovanska matica, leta 1935 pa sta z ženo sodelovala na Evharističnem kongresu na Plečnikovem stadionu; predsednik občinskega odbora Radikalne stranke (ki se ji je po prepovedi republiških strank pridružila Ljudska stranka Slovenije) in leta 1938 njen kandidat za župana, vendar je kandidaturo zaradi vodenja družbe Pax zavrnil; po pridobitvi pašne pravice na Mali planini je vse do smrti angažirano deloval v agrarni skupnosti.

Ključarstvo v kamniških cerkvah

Predvsem pa je bil od leta 1932 do 1963 ključar farne cerkve na Šutni in njenih podružnic (Žale, Kalvarija, Mali grad, Sv. Primož). Ključarstvo je pomenilo skrb za ekonomsko plat upravljanja s cerkvenim premoženjem, seveda vselej v dogovoru z župnikom. Temu delu se je predal z dušo in telesom, do konca zavezan službenju »Bogcu«, kot je rad poudaril. Vestno in zavzeto ga je opravljal več kot tri desetletja, tudi med vojno, kar je zahtevalo posebno zagnanost in tudi pogum.

Nemci so takoj po zasedbi svojega dela slovenskega ozemlja izgnali vse domače duhovnike. Tako v Kamniku od srede junija 1941 niti v župni cerkvi in vseh njenih podružnicah niti samostanski kar nekaj mesecev ni bilo maš; pobožnosti in molitve so lahko verniki opravljali sami, kakor so vedeli in znali, samo v šutenski cerkvi, ki je bila čez dan odprta.

Po vseh svetih 1941 je končno prišel v Kamnik »dušni pastir Konstantin Hauschel, trd Nemec /.../ in smo takoj napravili načrt za delo: vsled preobširnega delokroga od Šmartna v Tuhinju pa do Šmartna pri Litiji prevzame on le dušno pastirstvo, mi ključarji pa gospodarstvo. Ta sporazum je bil zelo pameten in umešten ter se je med vso dobo okupacije prav lepo in z veseljem delalo.«¹²

11 Pismo dr. Antonu Vodniku, skrbniku Prosvetne zveze v Ljubljani, z dne 3. 11. 1945.

12 Tipkopis na 8 straneh z datumom 8. 12. 1947 in lastnoročnim podpisom.

Steletova družina konec 50. let prejšnjega stoletja

Prav neverjetno je, da je v vojnem času velikega pomanjkanja vseh materialov in »ko je bilo vsako delo, ki ni bilo vojno važno, strogo prepovedano,«¹³ kot ključar opravil med drugim popravilo streh na cerkvi in mežnariji pri Sv. Primožu in na novo postavil veliki križ na Žalah (1942); nabavil opremo za pisarno, mežnarijo in zakristijo, elektromotor, vrvi za zvonove v več cerkvah (1943); poplačal dolg za popravilo frančiškanskih orgel, v Pragi kupil dva steklena lestenca za Žale, dal izdelati nove hrastove klopi za župno cerkev, obnovil orgle na Žalah, temeljito preuredil kapelo na Kalvariji in nabavil zanjo dve sliki v rjavem steklu ter harmonij (1944); in spomladi 1945 po Žalah dokončal še elektrifikacijo Kalvarije, ko se mu je z izdatno pomočjo tedanjega kamniškega župana barona Rechbacha posrečilo nabaviti manjkajoče kable. Njegova zamisel je tudi znamenita plošča »V letu grozot 1944« v preddverju kapele na Kalvariji.

Po vojni je bilo delo zaradi novih razmer zelo oteženo, kljub temu pa mu je z velikimi naporji uspelo vsaj približno vzdrževati zaupano mu premoženje. S posebno ljubeznijo je skrbel za Sv. Primoža in vsako leto pripravljaval pogostitev cerkvenih pevcev kot skromno oddolžitev za zvestobo cerkvi. Kot svečar si je naložil še dodatno dolžnost: vsako leto pred veliko nočjo je s svojim zapravljičkom obvozil vse okoliške cerkve in na velikih velikonočnih svečah popravil letnico v aktualno. To opravilo si je zadržal še potem, ko ni bil več ključar in je moral tudi konjsko vprego zamenjati z avtomobilom.

13 Prav tam.

Reševanje kamniških kulturnih in umetniških vrednot med vojno in po njej

Za varstvo »zgodovinsko važnih umetniških predmetov za celo Gorenjsko je bil postavljen baron Zois,¹⁴ ki je stalno stanoval v Kamniku in se je lotil predvsem samostanske knjižnice ter jo je tekom mesecev zares temeljito izropal. Iz lepih, v usnje vezanih knjig je iztrgoval lepe bakroreze in jih /.../ odpeljal na Koroško.«¹⁵ Tudi njegov naslednik z uradnim nazivom »okrožni skrbnik za spomenike in muzeje na Kranjskem« je hotel vse vredne predmete – slike, kipe, knjige, liturgična oblačila in perilo – odpeljati v Celovec, »kar smo mu mi trije: dr. F. Vidic, gdč. (Fanika) Kratnarjeva in jaz le preprečili. Dal nam je celo pooblastilo /.../, da lahko prenesemo vse, kar se nam zdi važno, na druga važnejša mesta. Tako sva z dr. Sadnikarjem iz mekinjskega samostana odpeljala soho Pieta z ostalimi zgodovinsko važnimi predmeti v njegov muzej, iz frančiškanskega samostana sem pa ob navzočnosti gdč. Kratnarjeve odpeljal /.../ vsa liturgična oblačila, perilo in prte v zakristijo na Žalah, tiskar Vodnik je pa medtem skrtil dobršen del knjižnice med zalogo svojega papirja.«¹⁶

Na podoben način je s pomočjo cerkovnika Pepeta Štefule in župnijskega hlapca rešil pred uničenjem celoten nadžupnijski in dekanjski arhiv, ga zapakiral v lesene zaboje in skrtil na koru šutenske cerkve, medtem ko se dekanjske knjižnice niso upali dotakniti, do-

14 Po spomenu dr. Nika Sadnikarja je to baron Angelo Zois, med vojno nemški referent za kulturo v Celovcu.

15 Prav tam.

16 Prav tam.

je redil prašiče; tudi samo bežnim znancom brez držkov posojal svojo planinsko kočico ...²² Razume se, da je razen prodaje sveč vse drugo delal popolnoma brezplačno in brez kakršnegakoli povračila.

Oba starša sta bila takoj po vojni pobudnika zbiranja podpisov za pomilostitev zakoncev Rechbach, ko je bil Hermann kot župan²³ pod nemško okupacijo in domnevni kolaborant obsojen na smrt. Zbranih je bilo več sto podpisov, kar je prispevalo k omilitvi obsodbe.

Ohranjenih je veliko zahvalnih pisem interniranih v italijanskih in nemških taboriščih in zaporih, ki sta jim pošiljala pakete s hrano. Med drugim sta s takšnimi paketi pomagala preživeti dr. Francetu Kidriču, literarnemu zgodovinarju in univerzitetnemu profesorju, in njegovi ženi,²⁴ s katerima je bila žena Tilka zaprta v Begunjah, zadnje leto vojne pa sta bila izgnana na Dunaj, kjer sta živela v hudi revščini.

Sorodstvo, prijatelji

Obsežno delo je bilo plod prirojenih vrlin in privzgojenih sposobnosti, veliko vlogo pri odločitvah pred ukrepanjem pa je imel nedvomno tudi vpliv bližnjih in prijateljev, s katerimi je bil povezan v življenju.

Močno sta vplivala nanj oba starejša bratranca iz sveta umetnosti, slikar Stane Cuderman in umetnostni zgodovinar France Stelè. Obema je izdatno pomagala njegova mama: Staneta je kot teta po smrti svoje sestre vzgojila skupaj s svojimi otroki in izsolala, Francetu pa je nudila zavetje in denarno pomoč v času študija. Tesne prijateljske stike so negovali vse življenje. Kruto je v letu 1947 zarezala prezgodnja Stanetova smrt, ki je bil očitno žrtev nesmiselnih povojnih likvidacij.

Preko Franceta je med drugim navezal večletno sodelovanje z arhitektom Jožetom Plečnikom, ki prinaša sadove še danes, saj so pri ljudeh še vedno dobro sprejete po mojstrovih originalnih zamislih okrašene sveče.

Poleg stalne družbe kamniških prijateljev – zakoncev Pucelj, Knaflič, Birk in Žvokelj – je prijateljeval s skladateljem in pevovodjem Cirilom Vremšakom in klasičnim filologom prof. Milanom Grošljem. Vse življenje je imel stike tudi z opernima pevcema Valerijo Heybal in Jožetom Gostičem, župnikom in skladateljem Matijo Tomcem ter številnimi drugimi zanimivimi ljudmi iz Kamnika in širše.

V izredno malo še ohranjenih (ne uničenih) dokumentih iz prvih let po 2. svetovni vojni je bil leta 2009 najden obširen, na treh straneh napisan zapisnik, ki zgovorno izpričuje razlog, zakaj je bil Janko ves povojni čas, bolj ali manj vse do smrti, šikaniran. V zapisniku rednega organizacijskega sestanka okrajnega komiteja KPS Kamnik z dne 25. 1. 1946 je v poročilu o notranjem političnem položaju tedanjega okraja, ki je obsegal področje Moravč, Črnega grabna, Domžal, Dragomlja, Trzina, Mengša, Vodice, Komende in celotne sedanje občine Kamnik, tudi priporočilo tov. Reginca: »Vse kaže, da je največje gnezdo reakcije v Kamniku,

²² Gl. več v knjigi Mije Majcenovič *Odsevi minulega časa*, Litera picta, Ljubljana 2006.

²³ Hermann Rechbach je 8. maja 1945 pozno popoldne s svojim avtom v Kamnik pripeljal partizane. Menda je on tudi preprečil Nemcem, da bi ob umiku razstrelili smodnišnico.

²⁴ Starša povojnega politika in predsednika prve slovenske vlade Borisa Kidriča.

kler so imeli v župnišču urade Nemci. To so opravili po njihovi preselitvi v čitalnične prostore.

Dr. France Stelè mu v že omenjenem pismu priznava, da je njegova »velika zasluga, da arhiv in knjižnica nista doživela iste usode kot toliko drugih v zadnji svetovni vojni, ki so jih Nemci s tako vnemo odpeljavali v Avstrijo, kjer se je marsikaj brez sledu zgubilo in je naša zgodovina utrpela nepopravljivo škodo. Ker se je kamniški mestni arhiv že v našem času porazgubil, je vrednost farnega arhiva tem večja.«¹⁷

Težav z ohranjanjem kulturne dediščine pa seveda z odhodom Nemcev ni bilo konec, saj tudi socialistična oblast ni imela razumevanja za varovanje stvari, ki so dišale po cerkvi. Na kamniške in republiške organe je naslavljaj pisma, naj vendar razumejo, da cerkve zaradi malomarnega odnosa propadajo. »Bojimo se, da bo cerkev sv. Primoža doživela enako usodo kot cerkva na Malem gradu v Kamniku. Ta stoji sicer sredi mesta, kjer je javna varnost dobro organizirana, a je pred vandalizmom nikakor ni mogoče zaščititi.«¹⁸ Opozarjal je, da zaradi nacionalizacije pripadajočih zemljiških parcel cerkvena uprava ne bo več mogla zaposliti stalnega cerkovnika, ki je doslej živel od obdelovanja te zemlje in skrbel za nadzor.

Neuspešno je tudi pozival občino, naj vendar vrne župnijske prostore, ki jih zaseda z dekretom vseljena stranka, da ne bodo med vojno s težavo rešeni arhivi še naprej propadali. Za stvar je pridobil prijatelja Staneta Pečka st., občinskega odbornika, Maistrovega borca, oficirja JLA in direktorja smodnišnice, ki je pisno prebral na seji. Skupaj sta v svojih pogosto ognjevitih razpravah – predvsem na temo svetovnega nazora, v čemer sta stala na nasprotnih bregovih, a sta se v marsičem strinjala – tudi prišla na zamisel za postavitev spomenika generalu Maistru in jo je nato Peček še v času, ki temu ni bil naklonjen, tudi izpeljal.

V januarju 1946 je prevzel nalogo, da med vojno zaseženi cerkveni arhiv in knjige prevzame od Komisije za ugotovitev škode na kulturno-zgodovinskih predmetih za Slovenijo in jih vrne župniščem v bližnji in oddaljenejši okolici Kamnika. Prevzel je 35 zabojev arhiva in 510 knjig in jih razposlal župniščem Zgornji Tuhinj, Kamnik, Mengeš, samostan Mekinje, Rova, Sela, Stranje, Gozd, Krašnja in Brdo. Tedaj je tej komisiji tudi prijavil vojno škodo, prizadejano kulturno-zgodovinskemu predmetom, v vrednosti 1.500 din.

Reševanje oken iz kapele v Zavodu sv. Stanislava

»Pišem, da ne pride v pozabo. Ne morda iz samohvale, za kar v teh stvareh nisem imel nikdar najmanjšega čuta, pač pa da so poleg mojih otrok (ki jih ni malo) obveščeni tudi drugi.«¹⁹

Tako je začel svoj opis dogajanja v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano, ko so že po začetku okupacije zaradi malenkostne spremembe mejne črte v Ljubljani v škodo Italije zavod naknadno zasedli Nemci. Stvar ga je mučila vse življenje, prizadeval si jo je razrešiti, še zlasti, ker se je čutil odgovornega, saj je on v dobri veri vse skupaj sprožil.

¹⁷ Gl. op. 1.

¹⁸ Dopis Zavodu za varstvo kulturnih spomenikov Ljubljana z dne 8. 12. 1957.

¹⁹ Tipkopis na dveh straneh z datumom 29. 12. 1967 in lastnoročnim podpisom.

Po naključju je izvedel, da se pripravlja premik meje med italijansko in nemško zasedbeno oblastjo. Trdo nemško pest je poznal, ker so veliko Kamničanov s celimi družinami že izgnali oziroma izselili, zato je predvideval, da bi bilo pametno ukrepati, preden vzamejo stvari v roke Nemci. Do Zavoda je imel poseben odnos, saj se je tam šolal in ravnokar je vanj vključil tudi najstarejšega sina. Ekonoma zavoda je po telefonu opozoril, naj za božjo voljo pravočasno odpeljejo vsaj vse nenadomestljive stvari in jih prepeljejo v Ljubljano ter rešijo pred uničenjem, vendar ga ta ni vzel resno, bil je mnenja, da se ne bo nič spremenilo, ter je na kratko pretrgal pogovor. Nemci so že prvi dan poslali vse dijake domov, ne da bi jim pustili odnesti kaj več kot osebne stvari. Takoj so morali oditi tudi vsi zaposleni in iz šole je nastala vojašnica. Čez dve leti so Nemci iz kapele naredili plesno dvorano, odstranili oltarje in drugo opremo in jo odpeljali neznano kam. Med drugim so sneli tudi šest velikih oken z zelo lepo poslikavo svetnikov na steklih (sv. Mohor in Fortunat, sv. Frančišek Saleški, sv. Bonaventura, sv. Tomaž Akvinski, sv. Janez Evangelist, sv. Peter in Pavel) in jih spravili v kleti. Janko je izvedel, da jih nameravajo uničiti. V dogovoru s takratnim kamniškim župnikom mu jih je uspelo s pomočjo cerkvenega denarja odkupiti, z lastno konjsko vprego jih je pripeljal v Kamnik in spravil pod korom žalske cerkve.

Po osvoboditvi je o tem poročal istemu ekonomu. Pričakoval je, da bodo okna uporabili pri obnovi ljubljanske stolnice, ki jo je med vojno poškodovala eksplozija bombe na železniški postaji, vendar jih niso zanimala in so ostala uskladiščena v Kamniku. Čez nekaj let pa je vodja semenišča kamniškemu župniku Janezu Kljunu v pismu ponudil odkup oken, ki so jih želeli vdolati v semeniško kapelo. Denar bi župniku prišel zelo prav, saj je ravno takrat pod Plečnikovim vodstvom preurejal krstilnico. Janko je torej spet z domačo vprego odpeljal okna v Ljubljano. Ker pa plačila ni in ni bilo, je kot ključar hotel stvar urediti, saj kamniška župnija ni mogla kar zlahka utrpeti dokaj visokega zneska. Dosegel je sprejem pri nadškofu Vovku, ki mu je obljubil poravnavo, vendar ni do nje nikdar prišlo, očitno zaradi dogovora med kasnejšim kamniškim župnikom in dekanom Markom Miheličem in nadškofijskim ordinariatom. Kot dolgoleten vesten ključar se je počutil pri tem izigranega, saj se je potegoval za domačo cerkev in sredstva, ki so jih zbrali farani, ne pa zase in lasten prestiž. Takoj je napisal odstopno pismo.

»Iz zavoda se torej ni prav nič rešilo. Izjema je le onih šest velikih oken, ki predstavljajo edini spomin na lepi šentviški zavod. /.../ Ker sem okna plačal iz cerkvene blagajne, je cerkev bila na vsak način dolžna zahtevati po pametnem in zadovoljivem dogovoru odškodnino. Če je kdo pri tem dogovoru moral biti navzoč, sem upravičeno mnenja, da sem bil to jaz. Od gospodov župnikov, ki so po vojni župnijo vodili, ni imel nobeden za ohranitev najmanjše zasluge, tem manj pa je bil upravičen, da sam opravi in konča zadevo.«²⁰

²⁰ Prav tam.

Poskus ohranitve samostanske prižnice in obhajilne mize

Drugi vatikanski koncil je prinesel s svojimi sklepi globoke spremembe v cerkveno bogoslužje. Maše so po novem potekale v slovenskem jeziku in verniki so bili veliko bolj vključeni v obrede. Janku je bilo zaradi solidnega znanja latinščine žal zanjo, še bolj pa je pogrešal pete latinske maše, pri katerih je kot pevec obvladal basovske parte.

Nato so se v letu 1972 tudi kamniški frančiškani v svoji cerkvi namenili postaviti nov oltar in ga obrniti proti vernikom, zato pa naj bi bilo potrebno odstraniti obhajilno mizo in ročno izrezljano prižnico. Kot trden in prepričan tradicionalist in zaščitnik lepega se je temu uprl z vsemi močmi. Na svojo stran je pridobil več enako mislečih iz Kamnika in Ljubljane (p. Roman Tominec, dr. Emilijan Cevc, kanonik dr. Vilko Fajdiga ...), ki so mu zatrjevali, da je prižnica po sklepu škofijske komisije varna; sprožil je dopisovanje o nesmiselnem uničevanju dediščine, ki smo jo dobili v upravljanje od prednikov, in citiral v pismu kamniškemu provincialu celo pokojnega nadškofa Vovka, »ki je v neki svoji pridigi tole povedal: 'Kakor ima vsaka družina svojo družinsko mizo, tako ima tudi cerkev svojo. Zato jo verniki spoštujte in radi zahajajte k njej in ob njej pokleknite.' Verniki v Kamniku so to spoštovanje ohranili, niso ga pa žal poklicani,«²¹ ter pozival k racionalnemu trošenju denarja, ki ga darujejo verniki. Seveda so šle stvari svojo pot in oboje živi samo še v spominu starejših Kamničanov.

Janko je moral še enkrat ugotoviti, da oblasti, naj bo civilna ali cerkvena, kljub argumentom in izrečeni podpori ni lahko premakniti iz začrtane smeri.

Kapela na Krvavcu

V letu 1929 so se na Krvavcu namenili zgraditi kapelico. Tako pri postavitvi kot tudi pozneje pri opremljanju je imel Janko velike zasluge, ko je skupaj s prijateljem prof. Jožetom Krakarjem, ki je bil takrat župnik v Cerkljah, po oddaljenih farah v Savinjski dolini nabiral kipce svetnikov in druge predmete za opremo.

Dobrodelnost

Opisano delo pove veliko, a predstavlja le manjši del razlogov, zakaj je Janka Steleta poznal ves Kamnik s širšo okolico. Glavni razlog je bila njegova pripravljenost pomagati vsakomur, in to na najraznovrstnejše načine. Njegova vrata so bila skorajda noč in dan na stežaj odprta ne le za prodajo sveč, ki se jih je dalo dobiti tudi pozno zvečer ali v času nedeljskega kosila – k njemu so prihajali manj izobraženi someščani ali okoliški kmetje, da jim je napisal pritožbo na krivično uradno odločbo; dal nasvet glede uradne zadeve ali opravka; pričal zanje na sodišču ali šel za poroka; postal krstni ali birmanski boter in v nekaj primerih celo skrbnik otrok po smrti očeta; prispeval mladim zakoncem les za ostrežje pri gradnji hiše; med vojno in v času hudega pomanjkanja po njej pošiljal doma pridevano hrano vdovam z majhnimi otroki; pošiljal koline in godljo revnejšim družinam v soseščini, vse dokler

²¹ Pismo z dne 27. 12. 1972.

Janko Stele in njegova žena s prijatelji leta 1962; stojijo: dr. France Pucelj, Francka Knaflič, Klavdija Žvokelj, Mima Birk, advokat Dominik Žvokelj; sedijo: inž. France Birk, Tilka Stele, Janko Stele in Mara Pucelj.

posebno v centru. Treba je polagati veliko pažnje na zdravnika Puclja, advokata Žvoklja, bivšega voditelja klerikalne stranke in svečarja Janka Steleta. In sprejeti Sklep: Vzeti je treba pod kontrolo zdravnika Puclja in Steleta. Na Milico je treba apelirati, da bo delala resnejše in bolj natančne raziskave.«

Janko Stele, naš oče, res ni imel sreče s časom, v katerem je živel. Ko naj bi v zrelih letih užival sadove mladostne ustvarjalnosti in delavnosti, se je zgodila druga svetovna vojna s svojimi grozotami in preizkušnjami. In ko je naposled »izbruhnila svoboda« (njegov priljubljeni izrek), ga je osvobodila večine ustvarjenega premoženja, socialistični režim pa ga je neusmiljeno izvržel zaradi vsega, kar je bil: kmet s precej zemlje (kulak), samostojni obrtnik (izkoriščevalec delavskega razreda), veren katoličan (reakcionar), meščan (buržuj, predstavnik srednjega razreda).

Meščan Janko Stele (1899–1976)

Povzetek

Janko Stele (1899–1976) je bil meščan Kamnika v najzlahnejšem pomenu besede. Prav do zadnjega je vztrajal pri purgarski tradiciji združevanja kmetije in obrti v najožjem središču mesta. Vestno je obdeloval in skrbel za podedovano zemljo, se dejavno vključeval v javne, kulturne in družbene dejavnosti, osnoval veliko družino, razvijal podjetniško dejavnost in bil kot pred-

stavnik civilne družbe v vseh ozirih povezan z mestom. Po sili razmer je postal celo vnet varuh kamniških zgodovinskih in umetnostnih vrednot, ko je reševal nena-domestljive arhive in cerkveno premoženje – najprej pred nemškim okupatorjem in nato pred v mnogih pogledih še bolj uničevalnim komunističnim režimom.

Janko Stele – Burgher of Kamnik (1899–1976)

Summary

Janko Stele (1899–1976) was a burgher of Kamnik in the noblest sense of the word. For as long as history allowed, he tried to live the way of traditional »purgarji«, combining the craft of candle-making and farming in the very centre of the town. He conscientiously tilled and cared for the land he had inherited, was actively engaged in public, cultural and social activities, started and brought up a large family, developed entrepreneurial skills, set up a successful business, and was in every way involved in the life of his town. The challenging war and post-war years made him a fervent custodian of historical valuables and works of art in Kamnik where he managed to rescue, often at great risk, irreplaceable archives and church property – first from the German occupier and then from even more ruthless communist regime.

O Križnikovih potomcih in starem Motniku

Monografijo *Gašper Križnik in njegov čas* mi je posredovala njena urednica dr. Marija Stanonik. Za pomemben zbornik moje čestitke njej in vsem soavtorjem.

Mislím, da si je ta motniški rojak res zaslužil, da je njegovo življenjsko delo tako znanstveno obdelano, in mu je s tem, poleg doprsnega kipa v Motniku, postavljena tudi »zapisan« spomenik.

Ob prebiranju te monografije, zlasti o Križnikovi rodini in času proti koncu 19. stoletja in začetku 20. stoletja, so se mi obudili lepi mladostni spomini na moj rojstni kraj Motnik in druženje s Križnikovimi otroki. Pobrskala sem po svojih albumih in odkrila še nekaj neobjavljenih fotografij. Dr. Stanonikova me je spodbudila, naj objavim fotografije in napišem svoje spomine, ki segajo v čas med obema svetovnima vojnama.

V monografiji piše, da se je leta 1885 Gašper Križnik poročil s 14 let mlajšo Heleno Hribar, po domače Jergovčevce. Skromna Jergovčeva hiša (takrat Motnik št. 47) stoji za nekdanjim župniščem (tega so med drugo svetovno vojno požgali) ob potoku Motnišnica in le majhno dvorišče jo loči od Regulove hiše, ki leži tik ob glavni cesti, tja se je poročila Helenina sestra Frančiška (rojena 1866).

Motnišnica je ob sušnem vremenu nedolžen potok. Ko pa ob nalivih strne vse vode s Smolnika ter z Menine planine in njenega pogorja, naraste v grozeč hudournik. Ob eni takšnih poplav (verjetno leta 1894) je zalila to hišo tolikšna voda, da se je moja stara mama, ki se je prav tako rodila v tej hiši, noseča z mojo mamo, morala umakniti na krušno peč. Takrat je voda odnesla tudi svinjake s prašiči vred.

Motnišnica je delila Kranjsko od Štajerske. Jergovčeva hiša, kjer sem se leta 1925 rodila tudi jaz, leži na desnem bregu tega potoka. Ta del Motnika je prvotno pripadal Štajerski, Napoleon pa ga je priključil svojim Ilirskim provincam. Če me kdo vpraša, če sem Kranjica ali Štajerka, mu odvrnem, da sem po Napoleonovi zaslugi Kranjica.

Pri Jergovcu se je rodila tudi Helenina sestra Johana (leta 1870), ki se je poročila z učiteljem Ulrikom Konjarjem. K Jergovcu se je priženil tudi moj stari oče Janez Avbelj z Golčaja nad Blagovico. Poročil se je z mojo staro mamo Marijo (rojena 1860). Bil je edini ključavničar v vsej dolini. Popravljajl je ure na cerkvenih zvonikih. Bil je tudi predsednik gasilskega društva. V hribu nad vasjo so imeli majhno njivico, ki so jo s težavo obdelovali, saj so morali tja gor nositi gnoj kar v koših.

Zaradi stalne nevarnosti poplav je moja mama Jožefa Avbelj, poročena Snoj, Jergovčevce hišo prodala in v Mariboru, kjer je bil pri železnici zaposlen moj oče Franc, z njim zgradila novo hišo. Mamo je še vedno vleklo v njen rojstni kraj in zato sva se v počitnicah vračali tja. Takrat sva se veliko družili s Križnikovimi otroki: z Antonijo – Tončko, poročeno Karo (rojena le-

Slika 1: Karova Tončka s sinom Franjem in bratrancem Gregorjem Hribarjem

ta 1888), s Terezijo – Rezko, poročeno Erjavec (rojena 1893), in z najmlajšo od Križnikovih otrok Marijo – Micko (rojena 1899).

Stanovali sva pri Karovi Tončki, ki je prenesla trgovino svojega očeta Gašperja Križnika v nekdanj »Senicovo« gostilno (slika št. 1).

Tja so že prej hodili na počitnice, v glavnem na lov, gostje iz Hrvaške in celo z Dunaja. Iz Avstrije so dobili »lajerkosten« – avtomat, v katerega se je vrglo kovanec, da se je sprožil. Na vrtečih se valjih je bilo polno kovinskih igel, ki so ob drgnjenju dajale tako močan zvok, da se je tresla hiša. Seveda se je na te viže tudi plesalo. Na dvorišču, tik ob bregu Motnišnice, je bilo postavljeno kegljišče in ob nedeljah se je zbralo veliko kegljačev. Za visoke goste je bil »ekstracimer« z lovskimi trofejami. Prav zato sem gospodinjno imenovala »ta rogata teta Tončka«.

Trgovina je imela samo spredaj »pult«, zadaj pa police, na katerih so bila osnovna živila, kot moka, sladkor, sol, knajpova kava in še kaj. Nam otrokom so delali skomine »židani« bonboni v velikih steklenih kozarcih. Tudi nekaj bal blaga, kjer je prevladoval »cajg«, je bilo tam. Trgovina je bila ob nedeljah polna ljudi z okoliških hribov, ki so prišli tja po maši. Za denar je bilo hudo in ljudje so kupovali le najnujnejše. Če ni bilo kupcev, so včasih tudi nam otrokom dovolili, da smo se igrali pravo »štacuno«.

Gotovo je Antonija – Karova Tončka po svojem očetu Gašperju podedovala veliko genov: inteligentnost, sposobnost trgovanja, iznajdljivost, živahnost. To se je manifestiralo tudi pri njenih otrocih.

Najstarejša hči Pavla, poročena s potomcem prvega lastnika motniškega rudnika grofa Grutschreiberja, je bila učiteljica po raznih šolah, nazadnje tudi v Motniku. Lepo je igrala na citre.

Sin Franc Karo je bil direktor Delamarisa v Izoli. Slavko pa je bil v času Jugoslavije trgovski ataše na Švedskem, kasneje pa direktor Contala.

Slika 2: Križnikova Micka

Slika 4: Otroci Križnikovega sina Petra

Slika 5: Motniške igralke. V drugi vrsti Križnikova hči Rezka, ki razkazuje svoj čipkasti predpasnik.

Slika 3: Križnikov sin Peter z ženo in prvimi štirimi otroki

Gašperjeva hči Terezija (Rezka), poročena Erjavec, je kasneje živela v Ljubljani. Na motniškem ljudskem odru je velikokrat igrala zabavne vloge. Gotovo je njen igralski talent podedovala tudi njena hčerka Helena, poročena Medič, dramska igralka.

Najmlajša Marija (Križnikova Micka – slika št. 2) je bila v službi pri pisatelju Ivanu Tavčarju. Zaradi svoje sposobnosti in zanesljivosti je bila priljubljena tudi pri pisateljevi ženi Franji, ki ji je zaupala celo izbiro njihovih novih služkinj. Tudi pisatelj Tavčar ji je zaupal in jo na svoja stara leta pošiljal k mojemu stricu, profesorju biblije na Teološki fakulteti, dr. Andreju Snoju, po teološko literaturo. Več let je tudi gospodinjila pri pisateljevem bratu na Cetinju. Zdi se mi, da je na fotografiji zelo podobna svojemu očetu Gašperju.

Gašperjeve sinove pa je močno prizadela prva svetovna vojna. Gašper in Janez sta padla na frontah v Galiciji in na soški fronti. Sin Peter je vojno preživel, a kot razberem s kartice, ki jo je pisal moji mami leta 1915 iz Celovca, kjer se je po »hudi bolezni«¹ zdravil, je bil verjetno ranjen na soški fronti. Iz napisanega se čuti domotožje in upanje, da bo prišel domov, če ga ne bodo ubili Rusi. V monografiji je na strani 22 objavljena njegova fotografija s sestro Rezko in brati. Zadnja stran te kartice pa je v monografiji o Križniku (str. 110), objavljena naj bi bila kot primer Gašperjevega rokopisa, napačno komentirana, saj je na njej dobro viden Petrov podpis. Gotovo pa bi kakšen grafolog našel veliko skupnih potez z očetovo pisavo. Peter je podedoval posestvo na Nadlisljniku in imel tam številno družino. Na sliki 3 sta on in njegova žena s prvimi štirimi otroki.

Križnikovi otroci so radi hodili z mojo mamo na Golčaj ob žegnanjih. Na sliki št. 4 so slikani pred mežnarijo, ki je bila dom mojega pradedca Janeza Avblja. Večja je Križnikova Rezka, manjša Micka, zadaj njuna brata.

Čeprav je Motnik majhen kraj, so imeli v letih pred prvo svetovno vojno in po njej dobro razvito kulturno življenje. Tega je vodil in podpiral župnik Plahutnik. Vedno je govoril, da je treba mladini dati tudi kulturo.

Ohranjenih imam več fotografij ljudskih iger, ki so jih igrali v okviru Izobraževalnega društva. Tu sta sodelovali tudi Križnikova Rezka in Micka. Igrali so na preprostem odru v majhni dvoranici. Včasih se je zaradi majhnega prostora pripetil kakšen smešen prizor. Križnikova Rezka je imela zabavno vlogo. Ko se je plazila pod mizo, ji je ušel neprijeten glas (pritajen prdec). Gledalci so ga seveda slišali in se začeli glasno smejati. Igralka se je znašla, se obrnila proti publiku in rekla: »Noben dohtar ga ne spravi nazaj.« Seveda je to povzročilo še večji krah. Moj oče pa je v neki igri igral frančiškana. Vrvica rožnega venca, ki ga je nosil na habitu, pa se mu je strgala in jagode so se skotalile med publiko.

Fotografija št. 5 prikazuje igro, ki so jo igrali leta 1912. V drugi vrsti je Rezka, ki kaže na svoj s čipkami okrašen predpasnik, tako da sta se morali moja mama (s klobukom in sončnikom) in njena sosedica v prvi vrsti razmakniti.

Imeli so tudi gospodinjske tečaje (slika 8). Šivanja in vezenja pa so se motniška dekleta in žene učile na Singerjevih brezplačnih tečajih (slika št. 9).

Naj napišem še nekaj spominov na Motnik v času mojih počitnic pred drugo svetovno vojno.

Z velikimi ušesi sem prisluhnila pripovedovanjem o Gašperju Križniku in o motniškem priklenjenem polžu. O Gašperju Križniku pa sem si zapomnila le to, da so bili revni in da si je na hladnih jesenskih pašah grel noge v kravjekih. Verjetno se mu je že takrat prebudila želja po čevljih. O priklenjenem polžu sem radovedno spraševala, kje ga imajo. Napotili so me k staremu Kramarju, naj ga povprašam o tem. Znan je bil kot velik samotar in pustež. Zbrala sem pogum in ga šla vprašat. Kar izgubljeno sem se počutila v veliki temni veži, kjer sem naletela nanj. Surovo me je nagnal, ker je mislil, da sem se prišla norčevat iz njega. Vaščani pa so se mi smejali, ker so vedeli, kako me bo odpravil.

Po pripovedovanju starejših Motniččanov sem izvedela, da se je sorodnik moje stare mame, z dekliškim priimkom Prešeren, in sicer »Klobčarjev stric«² z istim priimkom, podal v Kranj obiskat pesnika Prešerna, kot svojega sorodnika. Ves razočaran se je vrnil in govoril: »Kaj neki bo ta revež, saj mi še za polč vina ni mogel dati.«

Moji najlepši spomini so z »gradu«. Od starega grajskega poslopja so ostale samo razvaline in lepa lokacija. Tukaj sem se v otroški fantaziji sprehajala po velikih sobanah in se družila z grajskimi gospodičnami. Od tu je prav lep razgled na gornji del trga in življenje na dvoriščih mi je bilo kot na dlani. Prav posebno dobro sem videla na Regulovo dvorišče, kjer je tekala s kakšnim škafof moja drobna stara teta Regulka in kar slišala sem njen »artigata«, ko se je kaj ujezila.

Slika 6: Igralci v igri Junaške Blejke. V prvi vrsti s klobukom in pahljačo avtoričina mama, v zadnji, četrta z desne Križnikova Micka, druga z leve v zadnji vrsti pa bodoča Petrova žena z Nadlisnika.

Slika 7: Igro Divji lovec je režirala učiteljica Kandučeva, sestra Maroltove Tončke (na sliki tretja z leve).

Slika 8: Gospodinjski tečaj; prvi z leve je v monografiji večkrat omenjeni učitelj Ulrik Konjar, poleg njega pa župnik Plahutnik.

Otroci smo preživeli veliko lepih uric, ko smo v Motnišnici packali, delali jezove in pregrade. Fant iz neke siromašne hiše je kar z rokami lovil majhne ribice »kapče«, ki so se skrivali pod večjimi kamni. Iz teh je naredil nekakšno ognjišče in jih kar na pol žive pekel in jedel. Meni se je njegovo početje tako gabilo, da ga nisem marala in se nisem hotela igrati z njim.

Od glavnega potoka vstran je bila speljana struga, ki je vodila vodo na žago, kjer so se rezali težki hlodi v bolj ali manj debele plohe in deske. Tako rada sem imela to hitro tekočo vodo, ki je kar poskakovala proti svojemu cilju – žagi. V tej bistri vodi so ženske v vseh letnih časih prale perilo. Stepane so ga na plohih in spirale v vodi. Tudi moje plenice so se prale tam.

Kopali smo se v »tomfu« pod Mlinarjevim jezom. Joj, kako so nas pikali obadi.

Po borovnice smo hodili vsak s svojim »piskrčkom«. Glasno smo ukali in peli: »Mala Rovn, Velka Rovn, baranic je pa vse poln.« Da je bilo še bolj zabavno, smo v »Rovn« dodali še –ri: »Mala-ri-Rovn, Velka-ri-Rovn«. Gorje pa, če je kdo na poti proti domu padel in stresel polovico borovnic. Moral se je znajti in spodaj v »piskrček« natlačiti listje, na vrh pa borovnice.

Pred vsako hišo ob cesti je bila klopca. Proti večeru so se zbrali ljudje na teh klopcah, opazovali in opravljali mimoidoče, v glavnem pa peli lepe ljudske pesmi. Vsi so uživali v lepem in zvenečem baritonu Regulovega Franceljna. Pelo se je tudi na gradu, da se je razle-

Slika 9: Singerjev brezplačni tečaj šivanja in vezenja

Slika 10: Dekleta prodajajo šopke na veselici. Prva z leve je avtoričina tetka Marija Avbelj, druga z leve motniška babica Jera Drolc, tretja z leve pa avtoričina mama Pepca.

galo po vasi. Imeli so tudi zelo dober cerkveni zbor, ki ga je vodil organist Drolc. Ker je bil sposoben za vsa opravila doma in v cerkvi, so mu rekli »Kunde«. Njegova žena, teta Francka, pa je znala šivati tako lepe obleke. Pod njenim šivalnim strojem sem pobrala toliko lepih krpic za oblekice svojih lutk. Z mamo sva hodili obiskovat še Franckino sestro, teto Mimo, na pošto, kjer je bila poštarica. V tej stavbi, kjer je bila pošta, je bila tudi žandarmerija. Čudila sem se starinskemu telegrafu. Zdela se mi je zelo »kunštna«, ker je znala iz nekakšnih pik in črtic razbrati sporočilo. Občudovala sem tudi njene vezenine. Na splošno so žene veliko vezle, saj v samem trgu ni bilo velikih kmetij. Skrbno pa so bili obdelani vrtovi in majhne njivice, na katerih je bilo veliko preklastega fižola.

Spominjam se tudi veselice ob otvoritvi nove moderne šole pred sedemdesetimi leti. Slišala sem takrat pripombo tete Francke: »Pa take ukrógle vəkne ma.« Pač nekaj novega za Motnik. V času moje mame so prirejali tudi veselice, kjer so dekleta prodajala šopke cvetja (slika 10).

Motniška dolina se proti vzhodu odpira proti Savinjski dolini. Odtod je v manjšem obsegu seglo vanjo tudi hmeljarstvo. Od povsod so prihajali obiralci hmelja na lojtrskih vozovih in peli med potjo. Visoke hmeljevke so podrli na tla. Ženske so se zapodile med vrste, da bi si izbrale za obiranje najprimernejše in polne prekle, ovite s hmeljevo rastlino. Zelo so hitele z obiranjem, da bi bile merilne posode čim prej polne, saj so bile skromno plačane po številu nabranih posod. Tudi jaz sem šla pomagat obirat, a nisem bila zelo uspešna. Nekoliko mastni storžki so se mi lepili na dlani, ki so bile čisto grenke.

Motniška hrana je bila zelo skromna. Kot posebnosti se spominjam toplih kumar. Prežganju se doda stlačen krompir, zalije s krompirjevko in nazadnje doda surove ožete kumare ter drobno narezano surovo čebulo in česen. Na koncu se še okisa in popopra. S to jedjo so postregli tudi obiralcem hmelja. Skoraj vsak dan, razen ob nedeljah, so bili na mizi »tenstan« krompir in dušena jabolka.

Res, življenje v takratnem Motniku je bilo preprosto, skromno, varčno, vendar pa neverjetno polepšano s pesmijo in igranjem ljudskih iger.

O Križnikovih potomcih in starem Motniku

Povzetek

V prispevku predstavljam Križnikove potomce, ki so sicer že omenjeni v monografiji *Gašper Križnik in njegov čas*. Omenjam Jugovčevo hišo, kjer smo se rodile Gašperjeva žena Helena, pa tudi moja stara mama, moja mama in jaz.

Navajam življenje in značaj najstarejše Gašperjeve hčerke Antonije (Tončke), poročene Karo, ki je podedovala prvotno Križnikovo trgovino in jo premestila v gostilno in trgovino pri Senicu. Omenjam tudi njene zelo uspešne otroke.

Z mojo mamo sta se veliko družili tudi Križnikova Rezka in Micka. Skupaj z njo sta igrali v številnih ljudskih igrah motniškega Izobraževalnega društva. Tedanje kulturno življenje je bilo popestrjeno z ljudskim petjem in gospodinjstvi ter šivalnimi tečajji, kar kažejo stare fotografije.

V počitniških spominih prikazujem način življenja pred 2. svetovno vojno.

Gašper Križnik's Descendants and the Old Village of Motnik

Summary

In this article Križnik's descendants, aforementioned in the monograph *Gašper Križnik and his Time*, are presented in more detail. Also described is the Jugovč house, where Gašper's wife Helena, my grandmother, my mother and I were born.

The story presents the oldest Križnik's daughter Antonija (Tončka), who married into Karo family, later inherited the original Križnik's shop and moved its location to the Shop-tavern at Senic's. Few words are also written about the lives of her very successful children.

My mother would also keep company with the other two Križnik's daughters, Rezka and Micka. They all used to act in a lot of performances by Motnik amateur theatre. According to some original photos, the cultural life of that time was variegated with public singing and public courses of contemporary sewing and housework practice.

In my memories of the holidays spent there, I describe the way of life before the WWII.

Iz nemške vojske v rusko taborišče

30. 7. 1943, ko sem bil star sedemnajst let, sem šel k vojakom v Laindetaju (blizu Brna) na Češkem. Tam smo vadili samo z lopatami. Neznosno so nas gnali. Fantje so od napora in izmučenosti jokali. Nikoli nismo korakali, zmeraj smo morali teči. Tam sem bil tri mesece.

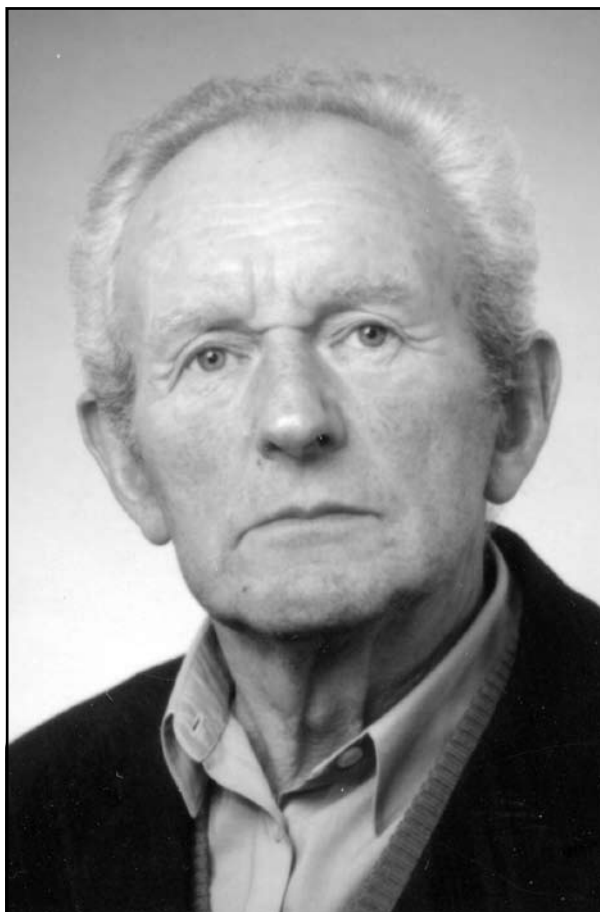
Nato sem šel v Dunajsko Novo mesto, kjer je bila protiletalska enota, ki so jo sestavljali mladi fantje – stari 15 let. Tam sem ostal tri mesece. Zidali smo jedilnico. Potem so nas poslali v Mistelbak, kjer smo bili vojaki, saj smo dobili puške. Bilo pa je kar dobro.

30. 7. 1944 smo šli na fronto na Poljsko v bližini Krakova in Tarnova. S Poljske smo se umikali nazaj proti Slovaški. Takrat se je vojna končala.

7. maja 1945 sem zadnjič jedel konjski golaž. Vzel sem ga dvakrat, da sem bil sit. Od takrat naprej sem bil lačen, dokler nisem 24. 11. 1945 prišel domov. Nato sem šel v gozd. Bilo je popoldne. Postavil sem minomet in tam prespal. Pošteno me je zeblo. 8. maja sem bil še tam. 9. maja ob 11. uri je prišel gor po grapi komandant čete in začel vpiti, da je vsega konec, da gremo naprej. Čudno se mi je zdelo, da bo sredi dneva premik, do zdaj smo se zmeraj premikali ponoči. Ko sem prišel v vas, je bilo tam že kakšnih 20 vojakov. Ti so prihajali z vseh strani. Zmeraj več nas je bilo. Nato pa je prišel komandant in prebral, da je vojne konec in da se bomo borili skupaj z Američani proti Rusom. Nisem razumel, kaj to pomeni. Ko se je znočilo, smo šli naprej. Prespali smo v neki šoli. Zjutraj 10. maja je prišel komandant in nam povedal, da je konec vojne, da gre vsak, kamor hoče. Kako je bilo to grozno! Kam naj grem? Vsi smo taval sem in tja. Nato sva se srečala z nekim Slovencem in sva šla skupaj v neko vas. Tam sva ljudem povedala, da sva iz Jugoslavije, da ne bi šla rada v rusko ujetništvo, da bi tukaj delala pri kakšnem kmetu. Vzela naju je neka ženska. Šla sva k njej v hišo. Rekla je, da nama bo prinesla kruh. Midva sva čakala, ženske pa ni bilo od nikoder. Pa sva pomislila, če koga pripelje, naju bodo pobili. Tako sva šla nazaj v vojaško kolono.

Samo dva dni sem taval sem in tja kot ovca brez pastirja. 12. maja 1945 so me Rusi ujeli na Slovaškem v bližini Trnave. Rekli so, naj pridem gor na travnik. Tam je že bilo kakih 200 vojakov. Popoldne ob petih sem se ulegel na tla in zaspal. Ko sem se zjutraj zbudil, nas je bilo okoli 5000. Nato smo šli na cesto in smo začeli marširati. En ruski vojak je jezdil na čelu kolone, drugi je bil na koncu. Marširali smo do noči pet dni. Hranili so nas tako, da je mimo peljal tovornjak, s katerega so metali koščke kruha. Vsi ga niso dobili. Podnevi so nam Slovaki prinašali vodo, pa Rusi niso dovolili, da bi jo pili. Ko se je stemnilo, so dovolili, da so nam dali vodo. To so bili samo moški, ženske so se Rusov bale. Veliko ujetnikov je pomrlo.

17. maja sem prišel v taborišče Trnava na Slovaškem. Tam sem po 10 dneh dobil eno zajemalko kuha-

Milan Nograšek 2008

ne koruze. En mesec sem ostal tam in vsak dan sem dobil samo eno zajemalko kuhane koruze in košček kruha. Vsak dan je šlo 2000 ujetnikov na vlak za Rusijo. Vsak dan jih je toliko prišlo v taborišče. Pri vходу je bila nemška godba na pihala. Ves dan je igrala. To so bili prav tako ujetniki. Taborišče je bilo v velikem samostanu. Patre so nagnali ven. Nam so rekli, da smo internacionalci, da bomo šli domov. Pa se to ni zgodilo. Ravno tako smo šli v Rusijo. Videl sem vlak z živinskimi vagoni. V njem so bili otroci in ženske. Šli so domov v Nemčijo.

Nato smo šli v Bratislavo. Tam smo dobili eno zajemalko debelo mleto koruze na dan. Po 14 dneh smo šli na transport za Rusijo. To je bilo 5. 7. 1945. Nihče ni vedel, kam nas peljejo. Vlak je drvel. Vsak tretji dan se je ustavil, da je lokomotiva dobila vodo in premog. Takrat smo dobili eno vedro ješprenja in eno vedro vode za 45 ljudi. Bili smo zaprti v vagonih, prepreženih z bodečo žico. V tleh vagona smo imeli luknjo, da smo šli lahko na stran. Ko smo prišli v Budimpešto na Madžarskem, so na postaji čakale ženske in klicale svoje može. Rusi niso dovolili, da bi se približale vagonom, od daleč so vpile, vendar so se spoznali. Ko smo se peljali naprej, so Madžari ušli iz vagonov. Nato se je vlak ustavil. Ruski vojaki so šli v vas in pripeljali toliko civilistov, kolikor ujetnikov je ušlo. V vsakem vagonu je bil eden od ujetnikov poveljnik. Vse tiste, ki so jim ušli Madžari, so takoj ustrelili. Tisti, ki smo imeli od vojske kakšen košček kruha in kakšno konzervo, smo preživeli, drugi so večinoma pomrli.

Ko smo se pripeljali do reke Volge, je vlak ustavil. Tam je bil še en vlak vlasovcev. (General Vlasov se

sem bil poklican v Ljubljano na notranjo upravo. Neka ženska mi je povedala, da sem bil 20 let pod kontrolo Udbe. Takrat se je to končalo.

Na milijone ljudi je pomrlo v sibirskih taboriščih zaradi lakote. Vsa taborišča so bila brez zdravnikov. Nihče ni bil bolan več kot dva dni. Prišli so, ga odnesli in vrgli v grmovje. Stalin je bil največji strateg za uničevanje ljudi v zgodovini človeštva. 1000 let se ne bo rodil takšen, kot je bil Stalin.

Iz nemške vojske v rusko taborišče

Povzetek

Avtor, ki je s sedemnajstimi leti moral v nemško vojsko, obuja spomine na konec vojne maja 1945. Nemška vojska je bila razpuščena. Zajeli so jih Rusi, ki so jih odpeljali v taborišče v Sibirijo, kjer je vladala neizprosna lakota. Novembra se je vrnil domov, kjer so ga čakala mučna zasliševanja in zastraševanja.

From the German Army to Russian P.O.W. Camp

Summary

The author, who was pressed into the German military service, reminisces about the end of WWII in May 1945. The German army was disbanded, later captured by the Russians and taken to a P.O.W. camp in Siberia, where the majority of them were starved to death. He returned home in November to face painful interrogations and intimidations.

Milan Nograšek nemški vojak

je uprl Stalinu.) Vsi tisti vojaki so šli v težke rudnike v Sibirijo. Oni so imeli samo 400 g juhe na dan, drugi ujetniki pa 600 g. Noben vlak ni šel podnevi čez reko Volgo, vsi so šli ponoči. Kakšen je bil most, ne vem, saj nisem nič videl.

Ko smo se peljali čez gorovje Ural, sem videl majhno jezero. Na njem sta se v čolnu peljala dva moža. Eden je igral harmoniko. Melodija je bila taka, kot da bi igral Slovenec.

Ko smo se pripeljali v Omsk, to je glavno mesto Sibirije, je vlak ustavil. Gledal sem skozi špranjo. Bile so same tračnice, druga pri drugi v neskončnost. Ne vem, kako velika je bila železniška postaja. Ko smo se pripeljali do mesta Čeljabinsk, so nas od tam peljali v puščavo kakšnih 8 do 10.000 kilometrov proč. 3. 8 1945 sem stopil na sibirsko tla. Nihče ni mogel hoditi. Vsi smo popadali na tla, ker smo bili en mesec zaprti v vagonih. Komandir nas je pustil pri miru. Ko smo prišli k sebi, smo šli v taborišče. Hodili smo kakšno uro. Taborišče je bilo tako kot v Nemčiji – vse je bilo prepreženo z bodečo žico, stolpi z lučmi. Vse to je bilo brez pomena, kam pa naj bi ušel v to puščavo. Madžari so ušli, pa so čez tri dni prišli nazaj. Takoj so jih postrelili. V tem taborišču ni bilo nobene vode niti stranišča. Zunanaj je bil skopan jarek za stranišče. Na stran sem šel tako samo enkrat na teden. To blato je bilo kot konjska figa. Nič ni smrdelo. Konjska figa se drži skupaj, to pa je razpadlo, tako slabo hrano smo imeli. Baraka je bila velika, brez oken. Ni bilo nobenega poda. Na tleh je bil samo gramoz (šoder). Na njem smo imeli deske, na tistih smo spali, brez vsake odeje, samo čevlje sem se-

zul. Zjutraj ob petih smo vstajali in smo dobili eno zajemalko črne ameriške kaše in en košček kruha. Kruh je bil takšen kot goba, ki jo imajo otroci v šolah za brisanje table. Če si ga stisnil, je prišla iz njega voda. Dobil sem ga enkrat na dan. To je bilo dobro, da sem ga dobil tako malo. To ni bila pšenica. V tem kraju ni bilo pitne vode, bila je nafta, pomešana z vodo. Pokrajina je bila velika kot Evropa. To vodo so prekuhávali. Zmeraj smo pili vročo vodo. Bila je vsa cinkasta. Na površini je plaval nafta. Dobili smo jo samo dvakrat na dan po eno skodelico. V rudniku, kjer smo delali, smo bili dvanajst ali trinajst ur. Bili smo brez hrane. Vsak dan sta eden ali dva umrla. Pa so prišli štirje delavci, ga prijeli in odnesli kakih 300 do 500 metrov stran in ga vrgli v grmovje. Nikoli niso nikogar pokopali. Nobene lopate niso imeli pri sebi. Pojedla ga je kakšna žival. Če bi kdo prišel in mu dal košček kruha in eno skodelico mleka, bi ostal. Pa tega ni bilo. Ko smo zvečer prišli v taborišče, smo spet dobili eno zajemalko črne ameriške kaše. Vsa hrana je bila iz Amerike. To je bilo dvakrat na dan. Nikoli nič drugega, zmeraj enaka hrana.

Tu ni rasla nobena smreka in nobena bukev, samo jelševo grmovje. Ni bilo nobene ceste, nobene živali. Bili so ljudje, stari od 20 do 40 let, moški in ženske. Videl sem žensko, ki ni imela ne krila ne hlač. Imela je samo vrečo ameriškega Unrrinega paketa, ovito okrog pasu. Bila je še mlada. Vse ženske v taborišču so bile brez modrčkov in brez spodnjih hlač. Vse so bile oblečene kot moški. Če bi katera rodila, bi otroka uničili.

Tu so znanstveniki leta 1937 odkrili nahajališče premoga, nato so naredili železnico in postavili barake in naselili ljudi. V tem rudniku so bili samo ameriški stroji. Bager je bil tako velik, da je naenkrat dvignil 6 kubičnih metrov zemlje. Tu je bil dnevni kop. Vso zemljo so vozili proč. Kakšnih 100 metrov globoko na drugi strani je stal vlak, na katerega je bil napeljan tekoči trak. Nanj so nametavali premog. Ko se je napolnil, so odpeljali. Mi smo predstavljali proggo. V Rusiji so bili za vojake in ujetnike samo živinski vagoni, potniškega vlaka ni bilo, ga nisem videl. Eden od vojakov me je vprašal, od kod sem doma. Rekel sem, da iz Jugoslavije, pa ni nič vedel. Rekel sem, da sem iz Evrope, pa tudi ni nič vedel. Vprašal me je, če je pri nas sonce. Pa sem mu rekel, da bolj sveti kot tu, pa ni tudi nič vedel. Potem sem ga vprašal, od kod je doma. Rekel je, da iz Leningrada. Vedel je samo to, da je tam, kjer on živi, zemlja in sonce, drugod je vesolje. Bil je mlad fant, star kakšnih 20 let.

Tu so bile majhne njive krompirja in zelja, ki so jih stražili. Na koncu njive je stala ženska z brzostrelko. Enkrat smo šli plet zelje. Poveljevala je ženska. Mi smo v sredini vse zelje potrgali in pojedli. To so bile same vehe. Ni bilo nobene glave. Ženska nas je potem zelo zmerjala. Konec septembra je padel sneg. Pa smo šli kopat krompir brez motik, samo steblo sem potegnil, ki je gledalo iz snega. Tri četrt krompirja je ostalo v zemlji. Prosili smo stražarja, da bi dovolil, da bi ga skuhal in pojedli. Ko smo šli domov, smo ga pobrali in dajali v žepe. Ko smo se peljali mimo vojašnice, smo krompir morali zmetati iz žepov. Pojedli so ga vojaki, saj so bili enako lačni kot mi.

Govorili so nam, da bo prišla mrzla zima, 50 do 60 stopinj pod ničlo. Mi pa nismo imeli ne obleke ne odej. Če bi prišel mraz do 30 stopinj, bi vsi zmrznili. Delavci

so rekli komandirju rudnika, kaj je z nami, da tako umiramo. Prišel nas je pogledat. Rekel je, da smo lačni, da moramo dobiti hrano. In se je zgodilo. Vsak dan smo dobili en košček kruha in za en ocvirk slanine od dvanajstih do dveh. Takoj sem rekel, naj mu Bog da nebesa, saj je priznal, da smo tudi mi ljudje. Ko smo dobili to hrano, sem šel jaz čez pet dni domov. Sicer smo bili samo nekakšen odpadek, ki se ne popravlja, se samo odstrani. V našem taboru sem videl enega, ki ni imel nobene skodelice ne žlice, samo pest je nastavil, pa mu je na roke vlil kašo. Ker je stekla na tla, ga čez en teden ni bilo več. Moral je umreti. Brez hrane ni mogel živeti. V nemških taboriščih si dobil žlico in skodelico, tu pa nič.

Tu v Sibiriji so bile vse lokomotive na elektriko, zaradi mraza je bilo vse prepreženo z elektriko. Stebri pa so bili samo leseni.

6. oktobra 1945 smo šli domov samo »internacional«, to smo bili iz vseh evropskih držav. Samo Nemci so ostali tam. Cel dan smo bili brez hrane. Ko smo sedli na vlak, smo dobili enega slanika, vode pa nič. Nikoli prej in ne potem. To je bila sama sol. Zaprli so nas v vagone in vlak je drvel pet dni. Tudi za minuto se nismo ustavili. V vagonu je bila popolna tišina, brez govorjenja. Rekli so, da gremo domov. Niso pa povedali, v kakšen dom. Vsi smo imeli v sebi, da gremo v večni dom. Ko smo se pripeljali do Čeljabinska in smo šli iz vagonov, smo vsi popadali po tleh. Če bi se peljali še kakšna dva dni, bi bilo vse končano. Veliko jih je ostalo v vagonih. Te so zmetali ven, ne vem kje. Dali so nam malo kruha in vodo. Nato smo šli na drug vlak za Evropo. Pet dni smo bili brez hrane in vode. Komandanta sta se pripravala. Eden je rekel, da moramo biti svobodni, drugi da ne. Pa je zmagal prvi. Na vsaki postaji smo šli ven iz vagonov. Ko smo se pripeljali do Evrope, so na vseh postajah čakali civilisti in so nam dajali hrano.

Ko sem prišel z Madžarske v Subotico, so nas vse zaslišali, od kod smo doma. Dobili so vse podatke, kaj so naši očetje. Tiste, ki so bili proti partizanom, so v Subotici postrelili. Vprašali smo, kje so. Rekli so, da so šli v drugo taborišče.

Tako se je končalo. 24. novembra 1945 sem prišel domov.

V taborišču je bilo samo šest Slovencev. Ko smo šli domov, je bil eden bolan in nam je 1. 11. 1945 umrl v Romuniji. Bili so Štajerci. Vsi starejši od mene. O nikomer nisem nič vedel. Če si lačen, te nič ne zanima. Najbrž ni nihče več živ. Smo pa Slovenci med najbolj trdnimi na svetu.

Rečeno je bilo, da se moram, ko pridem domov, takoj javiti na občino. Drugi dan sem se javil. Tam me je možakar začel spraševati, kdaj sem šel k vojakom in kje sem bil. Jaz sem mu vse povedal. Vprašal me je, kdaj sem se dal ujeti Rusom. Rekel sem, da ne, če se je dal kdo ujeti, so ga ubili. Kdo se bo ukvarjal z ujetnikom! Ko je to slišal, je vstal in bi me najraje ustrelil kar v pisarni. Nato sem šel domov. Takoj sem bil pod nadzorom Udbe. Če bi bil prišel domov dva meseca prej, bi šel takoj v kočevske jame. Potem je bilo to že vse prepovedano. Nisem imel nobene pravice. Kar sem prosil, so mi odklonili. Nisem dobil nobenega posojila. Velikokrat sem bil poklican na policijo. V Kamniku, Ljubljani in Kranju so me zasliševali. Po 20 letih

Listi iz perovske kronike

Volčje noči in »ta lesen šporget«

V dolgih nočeh med božičem in svetimi tremi kralji, ki so jih davni predniki poimenovali dvanajstero volčjih noči, so se skozi stoletja oblikovale, spreminjale in izginjale skrivnostne šege in navade. Mraz, megla in turobnost, ki so vladali v času odmirajočega leta in sonca, so ljudje preganjali z ognjem in lučjo, ki sta se v dveh tisočletjih zliila s svetlobo božične skrivnosti in trikraljevskih sporočil.

Stari Perovljani so pripovedovali, da so se v času »pred elektriko« volčje noči »kar skupaj držale in tudi snežna odeja je držala od začetka zime do pomladi«. Povedali so tudi, da so pri polni luni v jasnih nočeh gledali prostrano zasneženo polje in cerkveno sv. Miklavža v Podgorju ... vse to se je lahko videlo tudi skozi gostilniško okno pri Vovku. Take poglede si lahko tudi danes privoščijo stanovanjci gornjih nadstropij perovskih stolpnic takrat, ko ob polni luni zmanjka elektrike in jim pogleda ne zapirajo druge stolpnice.

V volčjih nočeh na prehodu iz leta 2009 v 2010 se je ob Kovinarski cesti zgodilo nekaj neobičajnega: trikrat so zagoreli svojevrstni obredni ognji in privabili mnoge krajane krajevne skupnosti Perovo. Pritegnilo jih je močno žarenje in prasketanje ognja v neobičajni, a preprosti pripravi, ki je niti Niko Kuret, slovenski etnolog in raziskovalec ljudskih šeg, iger in mask, ni opisal. Zato bo treba knjigo *Praznično leto Slovencev*, v kateri Niko Kuret govori o starosvetnih šegah in navadah od pomladi do zime, dopolniti s poglavjem o »ta lesenih šporgetih«. Te čudne lesene štedilnike so »pogrunтали« in uporabili gozdni delavci za gretje in kuhanje. Znali so jih napraviti in zakuriti tako, da noben dež in neurje nista prišla ognju do živega, pa če bi letele same »ušpičene« prekle.

»Ta lesen šporget« je čudna zadeva, ki pa ni niti goreč panj – niti goreč čok – niti goreče tnalno ..., ampak je pokonci postavljen spodnji, najdebelejši del smrekevega debla (strokovno ga imenujejo korenčnik, odritek ali odritnik), ki mu iz sredine skozi stranske reže in na vrhu neugasljivo žari in žari, od zore do mraka, kadar gozdni delavci delajo, in od mraka do zore, če praznujejo. Izžaganje sredice debla in priprava ognja pa sta od nekdanj strogo varovani gozdarski skrivnosti.

Božič 2009

Božični »ta lesen šporget« je, kljub otoplitvi in zoprnemu deževju, ki sta pobrala decembrsko snežno odejo, uspešno prestal svoj deževno-ognjeni krst. S svojim žarom je ustvarjal vzdušje svetega večera. Redki sprehajalci in tisti, ki so odhajali k različnim polnočnicam, so se ustavljali ob ognju, pogledi so jim postali prijaznejši in stiski rok toplejši. Tudi pod dežniki steče pogovor in obudijo se spomini na čase, ko je bila polnočnica le enkrat, in to samo opolnoči. Vojni čas in policijska ura sta poleg vseh grozot prinesla tudi pre-

poved zvonjenja in polnočnice. Nekaj let zatem pa je nova oblast, ki naj bi bila ljudska, utesnila polnočnico med dva delavnika; to je bil le del načrta, da bi izbrisali božično izročilo s polnočnico vred iz zavesti našega naroda. Takrat so Titanovi delavci navsezgodaj odhajali na božični šiht od šestih do dveh, mnogi so morali delati še nadure. Vse za petletko! Plameni ognja pa prasketajo v deževno noč, preganjajo trpke spomine in počasi pojemajo.

V bližini, pred hlevom stare perovske domačije, na letah malega kozolca so našle svoje mesto Grošanove jaslice, ki so na sveti večer in ves božični čas privabljale mimoidoče in mimovozeče. Te jaslice so na poseben način izžarevale »mir in srečo, ki si jo pastirjem dal«. Lepo je sporočilo božične pesmi in lepa je tudi zvočna kulisa iz temnega hleva: tam sopejo krave in telički, se oglašajo kokoši in drugi skrivnostni glasovi. Nazadnje pa še prešerno petelinje petje, ki oznani božično jutro.

Silvestrski »ta lesen šporget«

Silvestrski ta »lesen šporget« je privabil Perovljane s Kovinarske ceste, da skupaj stopijo v novo leto 2010; v mrzli noči je neutrudno gorel in svetil krajanom vseh generacij (tudi pradedek je bil zraven!). Raketno-petardna opravila so polno zaposlila mlade in nekoliko manj mlade ustvarjalce pirotehnične apokalipse, ki je opolnoči dosegla svoj višek. Včasih se je nekoliko umirilo in pojavile so se dobrote iz perovskih kuhinj, kjer so to noč spekli celo kruh. Sokovom in toplim napitkom se je pridružilo še marsikaj, vendar s tem kronike ne smemo obremenjevati.

Pravijo, da vse mine in tudi »sodni dan« v začetku novega leta se je počasi umirjal, po obvezni penini in vsesplošnem voščevanju so otroci, nekaj žensk in zdravstveno ogroženi krajani odšli v kraljestvo sanj. Preostala družba se je strnila ob »ta lesenem šporgetu« in se prepustila prijateljskemu razgovoru ob prigrizku in pijači. Včasih bi se temu reklo simpozij, čeprav zapisnika, sklepov in referatov ni bilo.

Nekaj kritičnih besed je padlo na račun perovskih kronistov staroselcev, ki bi morali opozarjati na pomembne datume v zvezi s starejšo perovsko zgodovino. Pri teh stvareh Perovo zaostaja za drugimi krajevnimi skupnostmi in vasmimi, ki vedno izbrskajo kaj pomembnega v svojih (pra)zgodovinah.

Kritiki so imeli prav! 22. oktobra 2009 se nam je izmuznila 170-letnica od takrat, ko je 22. oktobra 1839 kupil gospostvo Perovo Konrad Janežič za 3600 goldinarjev. Dodali bi lahko, da sta bila Konradova sinova Josip in Konrad zaslužna člana Narodne čitalnice v Kamniku, prizadevala sta si zlasti za nakup društvenega doma in preoblikovanje društvene knjižnice v javno! Pa še to: Konrad mlajši je bil ugleden odvetnik in svak Antona Medveda (1869–1910), kamniškega pesnika. Naslednja zares okrogla obletnica, ki bo kronista doletela že na Žalah: takrat bo minilo 800 let od prve omembe naše vasi in s tem tudi krajevne skupnosti. Do takrat bodo zgodovinarji natančno ugotovili, na katerem bregu je bil tisti Perau (Perovo), kjer so 8. maja 1241 podpisali listino Konrada iz Žovneka za Herberta Turjaškega.

Pri podrobnih proučevanjih se lahko mimogrede odkrije, da so vrli Kamničani spregledali zapis v knjigi o papežih od Petra do Janeza Pavla II. (p. Metod Benedik). Tam piše, da sta Kranj in Kamnik leta 1204 postala deželno knežji mesti. Tudi leto 1207 je zanimivo, takrat je bil omenjen kamniški župnik Ulrik. – Le zakaj bi se razburjali Perovljani, če lahko Kamničani spregledajo dve 800-letnici?

Upajmo, da bodo leta 2032 v Kamniku slovesno praznovali 800-letnico prenosa sedeža kamniške (pra)župnije iz cerkve svetega Jurija ob jezeru (Nevlje) v špitalsko Marijino cerkev na Šutni.

20 * G + M + B * 10

»V nedeljo, 3. dne v novem letu a. D. 2010, bodo na Spodnjem Perovem, pri Grošanovih jaslicah ob 20. uri (+ nekaj minut) Trije modri počastili novorojenega, vsem prisotnim zaželeli zdravja in blagoslova pri vsakdanjem delu v začetem letu.«

Tako je bilo zapisano na pergamentnem razglasu z uradnim pečatom. Pod kapom Grošanove hiše in pred jaslicami na drugi strani ceste se je pred napovedano uro zbrala množica znanih in neznanih obrazov. Tokrat ni bilo silvestrskega hrupa, le trikraljevski »ta lesen šporget« je osvetljeval jaslice in grel vse tiste, ki so ob gostoljubju in dobrotah perovskih mam in tet zbrano pričakovali prihod Svetih treh kraljev.

Kje so? Zakaj jih še ni? V spominih ponovno oživi stara perovska cesta, ki je vodila do Kovačevega znamenja ob strugi Žajspoha – Mlinščice – do mlina in žage, potem si je utrla pot med Janežičevo graščino in dolgim gospodarskim poslopjem, kjer so pod mogočeno slamnato streho domovali hlev, pod in vrste skrivnostnih kotičkov. Dolg slamnat nadstrešek je nudil perovski mladeži občasno zavetje pred dežjem. Od tam pa se je že videlo do vaškega križa pred gostilno in na drugi strani star Habjanov pod ...

...ki še vedno stoji, gledamo ga z druge strani, in iz teme se izvijejo Sveti trije kralji s svojo zvezdo. Počasi in svečano so gazili po novozapadlem snegu in se s pesmijo približali zbrani množici, ki je bila navdušena nad zares lepimi kralji in spremljevalci.

Pred jaslicami so se ustavili, se poklonili in pomolili novorojenemu detetu in ubrano zapeli stare koledniške pesmi. Preden so se poslovili, so po trikraljevsko zaželeli srečo, zdravje, mir in vse dobro! Zahvalili so se še za prijazen sprejem in zbrane darove ter s pesmijo odšli za svojo zvezdo v zasneženo noč.

Sveti trije kralji so odšli, »ta leseni šporgeti« so dogoreli in volčje noči izzvene. Vsaj kronist naj zapiše besede zahvale tistim, ki so med stare perovske domove prinesli nekaj lepega, svetlega, starosvetnega ... Naše zgodbe brez uvoženega Perovljana Mihe Zabreta ne bi bilo, »štango« mu je držal Jože Lombergar in mnogi drugi. Prav je, da jih zapišemo v Perovsko kroniko, brez njih »ta lesenega šporgeta« ne bi poznali, mislili bi, da je to le »ljudska igra«, ki jo igrajo na podeželskih odrih.

Listi iz perovske kronike Volčje noči in »ta lesen šporget«

Povzetek

Avtor opisuje lansko praznovanje božiča, novega leta in svetih treh kraljev, ki je ob starih običajih in novih navadah družilo prebivalce Perovega. Opozarja tudi na novo odkrito zgodovinsko omembo, po kateri je Kamnik kot mesto starejši od 780 let.

Pages from the Chronicles of Perovo Wolf's nights and »the wooden kitchen-range«

Summary

The author describes the celebration of Christmas, New Year's Eve and the feast of the Epiphany, which, together with customs and traditions, used to unite the dwellers of Perovo. In this article a new first mentioning of Kamnik is also noted, dating back more than 780 years.

Romanje v Rim ob 800-letnici Vodila svetega Frančiška

Pešačenje na splošno, še posebej pa romanja, od teh je najbolj znana smer Camino di Campostello, postajajo vedno bolj del našega življenja. V ta okvir spada tudi najina pot v Rim. Opis pa objavljam zato, da bi morda lahko služil kot navodilo morebitnim ponavljavcem in jim nemara nekoliko olajšal pot. Srečno romanje ter mir in dobro želim vsem posnemovalcem.

Uvod: Zakaj in kako je prišlo do odločitve?

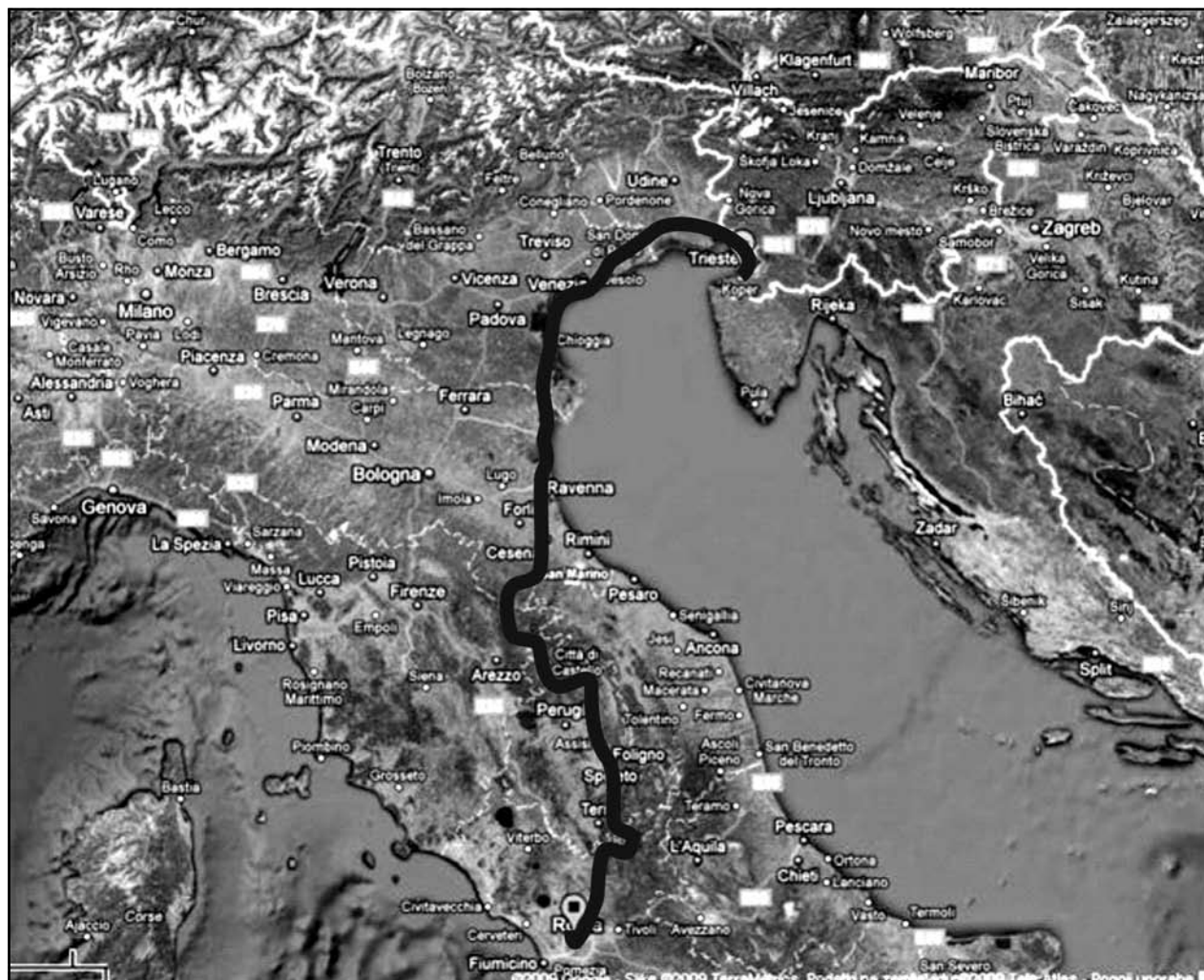
Na romanje v Rim sva šla Miha Hribovšek (M'hc) z Gozda nad Kamnikom in Vido Kregar iz Volčjega Potoka.

Oba sva precej navdušena in dejavna hodca in sva v življenju prehodila že veliko planinskih in jamarskih poti. Tudi romanj in drugih pohodov je bilo veliko. Mnogo tega sva prehodila skupaj, še več pa vsak s svojo družbo. V zadnjem desetletju so naju bolj povezala nekatera daljša romanja pod vodstvom patra frančiškana Roberta Bahčiča.

Ko so me v Kamniku pred predavanjem o romanju v Rim vprašali, zakaj sploh sva šla tja, se mi je utrnila misel, ki je pravzaprav najmočnejši odgovor. In ta odgovor je: zato, ker rada romava in nama je hoja v veselje. Seveda so poleg tega še drugi prav tako tehtni razlogi. Najin prijatelj pater Robert Bahčič je že dolgo v službi na generalni kuriji malih bratov v Rimu in se ga je spodobilo obiskati. Tej želji sva pridružila še praznovanje 800-letnice potrditve Frančiškovega Vodila in rodila se je ideja, da ob tem jubileju prehodiva za vsako leto en kilometer, kar pa je bilo malo predaleč za odhod iz Kamnika, tako sva začetek romanja prestavila v Koper, kjer je samostan sv. Ane, ki je edini še v času življenja sv. Frančiška Asiškega ustanovljeni in zopet delujoči samostan na ozemlju Republike Slovenije. Tam imajo težave z umetninami, ki jih od konca druge svetovne vojne zadržuje država Italija, pa se je rodila misel, da romanje poveževa še s tem motivom.

Če sem zelo pošten, potem priznam, da sem razdaljo do Rima še vseeno nekoliko skrajšal.

Ko sva se odločila za romanje, je bilo seveda treba pripraviti traso in pri tem upoštevati celo vrsto zahtev. Kraji, ki naj bi jih obiskala, morajo biti čim bolj povezani s Frančiškovo ali slovensko zgodovino. Razdalja med prenočišči naj bi bila okrog 40 kilometrov. To je razdalja, ki jo je po najinih izkušnjah, pa tudi izkušnjah drugih peš romarjev, mogoče prehoditi vsak dan brez naporov, ki bi vplivali na sposobnost hoje naslednji dan. Obiskati bi morala čim več ali vse Frančiškove kraje, kot jih je obeležil pater Robert v *Asiškem romar-*

Satelitski posnetek trase

Oznak poti ni manjkalo.

ju. Cela pot naj bi bila dolga okrog 800 kilometrov. Pot naj bi naju vodila pretežno mimo glavnih cestnih povezav.

Na osnovi teh določil je že samo pogled na zemljevid v grobem določil optimalno traso.

Prilagoditev bolj lokalnim cestam je zahtevala nekoliko bližnji pogled na izbiro poti. Po beneški in padski nižini je bilo treba speljati pot preko razpoložljivih mostov čez reke in kanale. Prečkanje beneške lagune je zahtevalo tudi uporabo trajektov. Južno od Ravenne je bilo treba pot speljati mimo prevelikih klancev. Pot po krajih svetega Frančiška pa je bila bolj vijugava, saj je bilo treba obiskati vse glavne samostane, ki pa niso bili postavljeni ravno v ravni črti od samostana La Verne do Rima. Zakaj je to tako, nisva mogla ugotoviti, tako da dajeva to v razmislek bralcem in spoštovalcem svetega Frančiška Asiškega.

Seveda sva s hojo po Italiji že imela nekaj izkušenj, saj smo lani trije entuziasti poskusili priti iz Assisija do La Verne v treh dneh. Uporabili smo traso Frančiškove poti miru in ugotovili, da je za nas poletni nemogoče prehoditi to razdaljo v takem času. Poleg tega pa smo spoznali še marsikaj drugega, kar nama je pri najinem romanju prišlo zelo prav.

Na koncu se je pokazalo, da je v sodobnem svetu mogoče pot planirati in trasirati skoraj do metra natančno. Seveda velja to le za države, ki dajo na splet prave in dokaj natančne podatke o naseljih in cestnem omrežju. Italija je na tem področju gotovo nekaj čisto drugega kot npr. Bosna. V gorovju, kjer ni kategoriziranih cest, se je treba zanašati na planinske poti, kar zahteva nekoliko drugačen pristop kot k cestni karti. Zanimivo je spoznanje, da slog izdelave karte zelo vpliva na možnost uporabe. Dokler se ne naučiš sloga izletniških ali planinskih kart neke organizacije ali založbe, niso karte nič kaj zgovorne, ko pa se jih navadiš, iz njih lahko pobereš prav vse, kar potrebuješ. Pri hitrem dojetju karte je navadno ovira še jezik, čeprav bi človek lahko sodil drugače. Zanimivo je bilo, ko sva včasih zgrešila cesto ali odcep, vendar sva napako dojela ali opazila že čez nekaj sto metrov. Zato sva se le izjemoma vračala, navadno sva našla nadaljevanje v pravi smeri. Satelitska navigacija je verjetno

na cestah zelo uporabna, vendar človeku ne pušča nič inovativnosti, saj je ujeta le v zajeti sistem cest, sveta in poti pa je poleg tega še zelo veliko. Razlika je že pri cestni in satelitski karti istega izdajatelja.

Za pešca na dolgi poti ni nepomembno, koliko prehojene poti je asfaltirane, koliko pa je makadama in gozdnih steza. Vendar, pozor, na najini trasi je bilo dosti pešpoti trasiranih tako, da bi nudile popotniku čim daljši užitek, in to ne glede na razdaljo ali prostor, ki ga v tem času premaga. Rezultat, da po štirih urah hoje po gozdu prideš za štiri kilometre cestne razdalje naprej, je za hodca, ki mu je cilj prehoditi razdaljo med kraji, ne pa samo hoja, le malo preveč navzkriž z namenom. No, taka hodca oziroma romarja sva bila midva, zato sva vedno skrbno preučila razne pešpoti, ki so se ponujale, in izbrala za uporabo le redke, več pa sva se držala zamišljene trase.

Sem spada tudi podatek, da so ob 800-letnici Frančiškovega Vodila napravili kar precej novih Frančiškovih poti. Vse so na novo opremili (pretežno s tablami), nekaj pa so jih porisali tudi po asfaltu. Na žalost niso označene tako, kot smo mi navajeni planinskih poti v naših hribih, ampak so bile le table, in to tam, kjer je po mnenju načrtovalcev pomembno razpotje. Ker se je več organizacij aktivno vključilo v pripravo Frančiškovih poti, je okrog nekaterih Frančiškovih krajev nastala kar gneča te ponudbe in je bilo mogoče videti razpotja s tremi tablami, ki so ponujale isti podatek; ta pa ni bil vedno enak. Lahko pa je bila na vsaki strani hriba označena višinska točka samo za en vrh, ki za povrhu leži nekje blizu, vsaj nama se je tako videlo, pa menim, da sva si nekaj izkušenj o tem, kaj je vrh hriba, do tega romanja v življenju že nabrala. Tudi razdalje se lahko označujejo v urah oziroma minutah ali kilometrih. Zato so bile primerjave vedno zanimive.

Zanimivo je bilo tudi prenočevanje. Pri načrtovanju romanja sva glede na razdaljo določila kraje, kjer naj bi bilo po najinih merilih in po dostopnih podatkih mogoče prenočiti. Razen ene izjeme so v teh krajih vedno bila prenočišča. V resnici pa to ni bilo tako enostavno, saj je bilo zaradi mrtve sezone mnogo prenočišč zaprtih, in tako sva se lotila posebnega postopka. Po prihodu v območje, kjer sva želela prenočiti, sva obi-

Odhod iz Kamnika

skala prvi odprti lokal in tam povprašala o možnosti prenočišča. Vedno so nama poskušali pomagati in so nama opisali pot do prenočišča. Seveda včasih prenočišča tudi tam ni bilo in sva morala iskati naprej. Navadno sva prenočišče nekako našla, nato pa sva se dostikrat pogajala za ceno, včasih pa tudi za to, da so naju sploh vzeli pod streho. Enkrat sva celo spremenila smer romanja, da sva se izognila prenočevanju v območju brez prenočišč.

Iz popotnega dnevnika

1. dan – sobota, 14. 2. 2009

Kako smo prišli v Sesljan

Bil je lep dan, kot se za začetek takega romanja pravzaprav kar spodobi. V Kamniku pred samostanom sv. Jakoba, ki je zavetnik romarjev, smo se zbrali; midva romarja in še najini ženi, prijateljica ter pater Boris in naš Ambrož, ki sta nas odpeljala do Kopra. Odmolili smo za srečno pot, sedli v avtomobile in ob pol devetih smo bili vsi v Kopru, v samostanu sv. Ane. Malo smo si ogledali obnovljeni samostan in cerkev, ki čakata odnesene umetnine, nato pa smo v kapeli imeli mašo z blagoslovom. Po zakuski in prevzemu dokumentov smo vzdignili in nasadili težka samostanska vrata, ki so že povzročila eno hujšo nesrečo. Na pot sva v spremstvu žena odšla ob 10.45 in na mejo v Škofije smo prišli okrog 13. ure. Že pred mejo sem imel slutnjo in sem iz previdnosti v lekarni kupil obliže. Na meji je Miha v opuščnem tovornem terminalu, na rampi, ki nama je k sreči bila na voljo, zamenjal čevlje, namesto novih je obul stare. Pot skozi Trst se je vlekla, sema-

forji in še posebej tuneli so nas ovirali v pohodnem ritmu, tako da smo v Barkovlje prišli ob 16.30. Tu smo malicali in popili kozarec vina, nato pa odhiteli gledat sončni zahod.

V Miramar smo prišli ob 18.30, a je bilo že temno, tako da naprej nismo šli skozi park, pač pa nazaj na costiero, kar nam je še celo lepo uspelo. Po costieri smo hodili celo večnost in ženi sta že postregli z logičnim sklepom, da moji kilometri niso pravi. Razlogi so bili utrujenost zaradi množičnega prometa in dolge poti skozi semaforje v mestu, kar je hitrost pohoda bistveno zmanjšalo. Tako smo z enim postankom prispeli v Sesljan ob 21. uri. To je bilo precej pred Oglejem, kjer sem planiral prvo prenočevanje. Tam nas je že težko čakal pater Boris. Poslovia sva se od žena in odpeljal ju je domov. Midva pa sva prebrala informacije o razpoložljivih prenočiščih v hotelih in gostilnah. Nato sva hodila od enega do drugega in iskala najcenejšega. To je bil hotel Dolina. Po umivanju nog sva zapisala svoje vtise tega dne in brez težav zaspala. Utrujenost je bila solidna, rame so čutile nahrbtnik, moja leva noga pa previsoko opetnico. Zapisal sem: »Jutri si moram izmisliti zdravilo.«

Ženi sta imeli prav. Daljavo do Ogleja sem imel izračunano v ameriških miljah in je v resnici 66 kilometrov. Mi smo ta dan prehodili solidnih 38 kilometrov. Napako sem odkril po primerjanju z drugimi razdaljami, dokončno pa doma s ponovnim preračunom. Med samo hojo pa si je treba zaupati. Ena avtoriteta je dovolj, čeprav nima povsem prav, sicer bi ne prišli nikamor. Ta logika je, ali pa bi morala biti, še na nekaterih drugih področjih družbenega in družinskega življenja. Tu se nazorno vidi, kakšne težave prinaša globalizacija.

2. dan – nedelja, 15. 2. 2009 Iz Sesljana v San Giorgio di Nogaro

Po prebujanju ob 5. uri sva vstala ob 6.40 in se ob sedmi uri odpravila. Sončni vzhod sva dočakala na Rilkejevi poti. Vse je lepo potekalo in v Štivanu sva šla do izvirov in do spodnje (stare) cerkve. Mimo papirnice sva bila hitro v Tržiču. Zajtrk sva imela v parku iz prinesenih zalog, saj je bilo treba zmanjšati breme, nato pa sva v gostilnici potešila žejo. V njej sva srečala nekega Nemca iz Hamburga. S sabo je imel mladega Angleža, ki nama je ob spremljavi kitare lepo zapel. Mimo glavnega kanala sva nato poiskala manj prometno varianto, ki pa naju je zaradi javnih del (razkopana cesta) popeljala precej naokrog in sva v Štarancan prišla od jugovzhoda namesto od vzhoda. Spotoma sva videla še po italijansko organiziran mladinski kolesarski izlet: spredaj in zadaj po ena policistka na kolesu, vmes pa pol mladeži in pol inštruktorjev. Morda tudi Italijanom manjka morja, saj sva ob cesti na suhem videla čoln obalne straže, ki ga verjetno uporabljajo za vzdrževanje reda in discipline v parku. Gibanje po mestnih ulicah je vedno počasno, tako da sva prehodila le okrog 2 km na uro, ne glede na napor, ki sva ga vlagala v najino hitro hojo.

Potem ko sva srečno našla pravo traso, sva šla v Škocjan in mimo njega čez Sočo v Fiumicello, kjer so imeli Valentinov semenj. Ta je bil dokaj zanimiv, skoraj tak kot boljšak v Ljubljani. Na tem delu poti nama je jasno vreme nudilo lep pogled na naše domače gore, od Triglava do Kanina. Tam sva si privoščila lahko kosilce – toast v bistroju na ulici, spodobne gostilne pač nisva našla. Iz vasi se je že videl imponantni zvonik oglejske bazilike, ki nama je bil potem kažipot za naprej. Ubrala sva jo proti njemu in prišla do bazilike skozi rimsko pristanišče (rečno), ki je dokaj zanimivo, pa še skozenj je nekaj bližje. V baziliki sva zahtevala in dobila podpis, nato pa sva se lotila tudi zelo pomembnega dela obiska, to je kosila. Ker ni bilo juhe, sva jedla vsak svojo pico in spila pol litra vina.

Okrepčana sva se zapodila proti Červinjanu, kamor sva prišla s temo. To železniško križišče je zelo zanimivo. Opremila sva se za temo in odšla proti Torviscozi. Na poti proti njej sva hodila čez 1000 m dolg most, ki povezuje dva nasipa, vendar nisva mogla ugotoviti, čemu je namenjen. Mimo Torviskoze se je vila fantastična razsuta lokalna cesta, ki pa je bila brez prometa. Nazadnje naju je pripeljala na SS (strada statale) in po njej sva zaradi teme nekoliko zašla ter prišla v San Giorgio di Nogaro od severne strani (morda pa drugače sploh ni mogoče). Na trgu pred cerkvijo sva srečala mladeniča z izvoljenko, ki sta nama poskusila poiskati prenočišče, a sta dva (pametna) brata zavrnila, da bi v stanovanje sprejela neznana tujca. Tako sva morala v hotel, kar je bilo s pogajanji vred še vedno vredno 80 evrov. Če se bo nadaljevalo, bo pot do Rima draga in bova brez denarja že precej pred ciljem. Tu sem imel problemov z nogama dovolj in sem popravil čevlje. Operativno sem na čevlju odstranil previsoki del opetnika in nastalo rano zalepil z obližem proti žuljem. Slabše, kot je bilo, ne more biti. Obliže sem potem hranil za lepljenje čevljev, kar se je izkazalo za lažje od lepljenja nog.

Tlak v oglejski katedrali

3. dan – ponedeljek, 16. 2. 2009 Iz San Giorgia di Nogaro v San Giorgio di Livenza

Dan sva začela ob 6.15, ko nama je šef hotela vrnil potne listine. Poiskala sva bližnjico proti vasi Galli preko železnice, vendar ni bila kaj prida, tako da sva nato šla po divjini ob železnici do podvoza in dalje na glavno cesto in naprej proti Muzzani. Tu sva v pekarni dobila kruhke in mleko, kar sva na koncu vasi pojedla. Smeti sem nosil v Palazzolo, kjer sem jih vrgel v smetnjak. Prav tako sem tu »reformiral« levi čevljev in odstranil podloženo nogavico. Zdaj počiva tam v smetnjaku, nato pa jo bodo verjetno odpeljali v Neapelj v obljubljeni novo sežigalnico smeti. Nadaljevala sva v Prečnik, kjer sva začela dolgo pot čez polje. Lokalna cesta ni bila zelo prometna. Preko vasi Paludo sva prispela v Latisano, kjer sva si kupila jabolka in jih nato pojedla pod novorojenčkovo hišo, ki je bila v ta namen lepo okrašena.

Čez Tilment sva šla v Benečijo (Veneto) in iskala kosilo. Poslali so naju nazaj v Latisano, v gostilno, kjer nama ribji izbor ni bil všeč že ob prvem mimohodu. Ker nama tudi vračanje ni priraslo k srcu, sva v San Michelu v gostilni z lepim svinčnim kaminom jedla toast, potem pa po lokalni cesti šla na glavno, ki je en sam drevored, dolg 10 ali 15 kilometrov. V Lugugnani je bil župnik ravno zaposlen s pogrebom. Ker ga nisva hotela motiti, sva spila zanič vino v slaščičarni in odšla v Sindacale. Tu sva nasproti zaprte gostilne jedla čokolado in dočakala sončni zahod. Pot sva bolj v temi nadaljevala do kraja La Salute di Livenza. Tam so naju v gostilni poslali čez Livenzo v San Giorgio di Livenza, kjer sva dobila prenočišče v »lokandi«. Lokal sva takoj našla, vendar sva iskala lokando, o kateri pa natak, mlad fant, ni nič vedel. Bil je manjši nesporazum in ko sem pojasnil, da rabiva prenočišče, je dejal, da naju

Neskončni drevoredi Benečije

lahko prenoči tudi on. In sva sprejela, pa še poceni je bilo. Ta dogodek precej dobro pojasnjuje visoko obvladovanje italijanščine.

4. dan – torek, 17. 2. 2009 Iz San Giorgia di Livenza v Punto Sabbioni

Zjutraj sva po poslušanju vode v radiatorjih, kar nama je prijetno podaljšalo noč, lepo vstala in v temi nadaljevala proti Ponte Caritello. Drevoredi so se nadaljevali. V Crepaldu sva zajtrkovala kruhke z mlekom, nato pa precej hitro šla do Eracleje. Tu sva prečkala rečico po zelo zanimivem betonskem mostu, ki so ga za potrebe pešcev in kolesarjev in morda tudi konjenikov na vsaki strani razširili z mogočno kovinsko konstrukcijo, ki nudi res udoben prehod. Nadaljevala sva v Jesolo, kjer sva prešla frontno črto na Piavi še iz prve svetovne vojne in si privoščila vino na italijanski strani fronte.

V tem lepem mestu se je najina pot usmerila na jug in nato na velikem krožišču na zahod. Veliko turistično naselje sva pustila na levi in šla skozi neko ogromno gradbišče, kjer pa je bilo manj asfalta. Tako sva prišla v Cavallinno, kjer naju v gostilni niso hoteli postreči, češ da sva prezgodnja. Pojedla sva toast in ob laguni odšla proti Cavallinno Tre Porti. Prva restavracija nama ni bila všeč, drugih pa nisva našla. Sezona se bo šele začela, zaradi finančne krize pa je turizem odnesel vrag. Če se bo kriza nadaljevala, bo tako ali tako treba vse zapreti. O tem so naju obvestili tudi v časopisu. No, kljub tej tolažbi sva šla lačna proti Punta Sabbioni. Obetavna tabla naju je speljala z glavne ceste, vendar picerije nisva našla, prišla pa sva do ustanove Locanda da Scarpa, kjer sva prespala. Zamude glede na plan se nama je nabralo 23 kilometrov, kar je bila »lepa perspektiva«.

Večer v Beneški laguni

5. dan – sredo, 18. 2. 2009 Iz Punte Sabbioni čez laguno do Porto Viro

Vstala sva le malo čez peto uro in odšla v pristanišče, ker sva nasledla propagandi. Hotelski mojster je povedal vozni red za neki drug letni čas ali pa morda za kakšno drugo pristanišče in midva sva dobila barko ob pol sedmih namesto deset do šestih. Bilo je dokaj mrz in pihalo je precej glasno. Po naju je prišla ladja Oglej, tako da sva se s tem, za Slovence tako pomembnim mestom, še enkrat srečala. Z njo sva se prepeljala čez preliv in si po izkrcanju ogledala Benetke, ki so bile dokaj blizu, samo čez laguno. Nato sva odšla skozi Lido di Venezia na južno obalo ter našla znamenite kabine in zraven zaprto restavracijo. Pot sva nadaljevala ob južni obali po zanimivih nasipih in valolomih, ki bi bili v čast vsaki srednjeveški trdnjavi, mimo vasi Malamocco z markantnim zvonikom. Pred Alberonijem sva krenila po stezi, ki pa je bila zaradi močnega vetra zasuta s svežim peskom in tako rekoč neprehodna, tudi za naju. Tako sva morala iskati pot na severno obalo, kjer je bila uporabna cesta, skozi tako velik dom upokoencev, da sva za izhod morala spraševati. Za Alberonijem sva prispela v pristanišče, kjer je dokaj hitro priplul trajekt, pa še brezplačen je bil, kar ni ravno običaj v Italiji.

Odložil naju je v kraju Santa Maria del Mare, nato pa sva zopet pešačila mimo krajev San Pietro in Volta ter Porto Secco, kjer imajo po pričevanju gostilno v veliki zeleni hiši, ki pa je bila zaprta kot mnogo drugih. Mimo cerkve sv. Antona sva po obzidju proti valovom prišla v Pellestrino, kjer nama je uspelo najti odprto in dejavno gostilno, in prvič na poti sva bila deležna pravega kosila ob pravi uri. Takoj po njem sva ujela barko in se prepeljala na kopno.

Po lagunskih otokih

Vendar so naju namesto v Sottomarino peljali v Chioggio. Res lepo mesto. Bila sva navdušena in nisva vsega razumela, kar sva videla, vsekakor pa je potrebno obnove, ki jo tudi že izvajajo. Po razritih in razkopanih cestah sva se čez kanal prebila v Brondolo, to pa so bili že bolj znani kraji, vsaj na zemljevidu sem imel narisane. Naprej čez Brento sva šla na jug najprej po stari rimski cesti, ki ima od tega le ime, potem pa po bolj prijazni cesti ob kanalu v Cavanella d'Adige. Tu so nama neke dame, po obnašanju in odgovoru sodeč domačinke, svetovale, naj kar v gostilni vprašava, kje je prenočišče in če je odprto. Nekí drug mojster je bil še boljši, saj nama je pokazal avtobusno postajo in dejal, naj se odpeljeva prenočevat v Sottomarino, od koder sva ravno pripešala. Na najinem internem sestanku je bil predlog zavržen in tako sva šla, ko se je že temnilo, preko Adize na cesto ob kanalu, imenovano Via della Serenissima. Vsa čast ji, saj ni asfaltirana in omogoča dobro hojo.

Po njej sva zelo lepo dospela v Donado, kjer sva pri Kitajcih zvedela za hotel, pri domačih gostincih pa za oštarijo Laura. Ker nama je bila Laura bolj pri srcu, sva se namenila vanjo. Žal pa sva bila napotena desno namesto levo, kar sva še isti večer ugotovila. Ko sva napako odpravila in prišla do oštarije, pa je bila zaprta. Obrnila sva se proti hotelu, ker je bil v smeri proti Rimu. Med potjo nama je neki možakar nakazal, da naju lahko pelje v lokando poleg oštarije Laura. Vendar se nama ni hodilo nazaj. Ustavila sva se v baru in vprašala za prenočišče. Še enkrat so nama toplo priporočili isto lokando, ki pa je bila zdaj še bolj oddaljena, zato sva pot nadaljevala v smeri proti Rimu, proti hotelu. To pa je bilo usodno. Ustavili so naju karabinjerji, ki so naju že nekajkrat srečali in prehiteli. Hoteli so vedeti, kaj počneva. Nekaj sva jim povedala, ko pa so tudi oni

Laguna pred Ravenna

vprašali za hotel, sem jim rekel, da ne vem zagotovo, kje je, in jim ne moreva pomagati, saj sva tu tujca, obenem pa je to že tretji hotel, za katerega so nama na ulici povedali, da je blizu, pa nisva našla še nobenega. Po tem pogovoru in evidentiranju sva hotel našla in soba je bila v redu, voda pa ne najboljša, ampak umiti se je z njo dalo. Ta dan sva prehodila rekordnih 53 kilometrov. Tako je bilo razlike le še 10 kilometrov in perspektive so bile svetle.

6. dan – četrtek, 19. 2. 2009 Iz Porto Viro v Lido delle Nazioni

Zjutraj sva ob šestih dobila zajtrk in se odpravila na padski most. Ko se je zdaniilo, sva bila že tam. Ta most nima priključka za pešce in sva lezla po strmi, z grmovjem zaraščeni brežini. Šlo je brez posebne opreme, le grmovje naju je oviralo. Tudi steze za pešce ta most nima, pač pa le ožino med dvema ograjama, in tako sva zaradi nahrbtnikov imela nekaj težav. Rešila sva jih in skozi Taglio di Po odšla v Piano, kjer sva spravila izpod nog prvih 200 kilometrov poti (po starem merjenju). Pot sva nadaljevala v Rivo. Tu sva spet užila veselje hoje na most skozi trnje, naseljeno z zajci, in potem po ožini med ograjama na drugo stran, kjer naju je čakala bogata Mesola.

V trgovini sva kupila spodobno malico (še alpsko mleko so imeli) in nekaj dalje sva si ob lokalni makedamski poti privoščila počitek pod velikim borom in jo pojedla. Razmere so se normalizirale do te mere, da je bilo že videti kot potepanje kje doma. Napisala sva 200-kilometrsko čestitko Danetu. Po spodobnem počitku sva nadaljevala na jug v Bosco Mesola. Imela sva nekaj zapleta s cesto in zato nisva šla po planirani trasi. Vseeno pa sva ji bila blizu in sva čez Gigliolo po dol-

gem polju prišla v kraj Volano, ki pa je tak, da gostilne ne premore. Zato sva nadaljevala v Lido di Volano, kjer pa je bilo za spremembo vse zaprto. Samo v nepremičninski agenciji so naju lepo sprejeli in nama dali možnost najetja ali nakupa cele vrste vil in stanovanj, za povrh pa še zemljevid in seznam vseh hotelov v vseh Lidih na tej obali. Poleg tega so nama povedali, da je hotel Busola v Lido delle Nazioni za »gvišno« odprt. To se nama je zdelo v redu, saj je bil ta Lido najbližji v najini smeri, oddaljen pa le okrog 12 kilometrov.

Poleg tega sva imela še možnost bližnjice, ki ni bila nič krajša, a sva jo vseeno dodobra izkoristila in se podala po zanimivi poti najprej skozi gozd ter potem počasi ob obali, saj so obalni nasip urejali. Vse je bilo razkopano, še težki kamioni so bili zakopani v pesek in so jih izvlačili z buldožerji. Vsekakor bo to nasip, kot je treba. Tako naju je ujela noč, vendar sva za orientacijo v temi na neznanem terenu v gozdu, saj Miha stanuje na Gozdu nad Kamnikom, dokaj dobra, in tako sva našla Busolo in kozarec vina naju je peljal do večerje, večerja pa do prenočišča. Spala sva prav tam, kjer sta nama obetali nepremičninarici v Lidu di Volano.

7. dan – petek, 20. 2. 2009 Iz Lida delle Nazioni v Ravenna

Zjutraj se je začelo z vstajanjem pred zoro. Ob šestih sva že bila zunaj in takoj zatem sem ugotovil, da sem telefon pozabil v sobi. Naj vsaj on še malo počiva, če že jaz ne morem. Vrnila sva se v hotel, jaz skozi vhod, Miha pa skozi okno; tega pa zaposleni niso nič kaj odobraval. Marsikaj so vedeli povedati o tem zavrženem dejanju. Vendar se je zadeva rešila in sva lahko odšla brez policijskega spremstva, ki so nama ga ponujali in tudi resno nameravali organizirati. Zajtrk je bil iz bogatih ostankov prejšnjih dni blizu kraja Porto Garibaldi, ko sva ugotovila, da še ni nič odprto in da na glavni cesti ne bova nič dobila. Nadaljevala sva pot skozi Bellocchio, ki je bil po prvotnem planu namenjen za prenočevanje. Ugotovila sva, da je prav reven in za kakršnokoli prenočevanje popolnoma neprimeren kraj z dvema hišama, od katerih je ena prazna in naprodaj, druga pa navadna kmetija.

Za kosilo sva mimo zaščitenega območja v kasarni ali na vojaškem poligonu do ene popoldne prišla v Casal Borsetti. Kljub prizadevanjem nekega domačina, ki nama je povedal, da je gostilna odprta le do pol dveh in da naj pohitiva, je nisva našla (vsaj odprte ne), in tako sva se zopet ustavila v baru, kjer so nama postregli s sendvičem, vinom in dobro vodo. Odšla sva naprej po cesti, okrašeni z oleandri, skozi Marino Romeo v industrijsko cono Ravenna, potem pa skoznjjo naprej. Nato je sledilo javljanje za radio Ognjišče in spotoma se je znočilo. Odločila sva se, da greva naravnost v Classe, da prespiva pri uničevalcu Rima Teodoriku Velikem. Ko pa sva se spotoma oglasila v odprti gostilni na večerji, so nama pot v Classe odsvetovali, obenem pa izjavili, da tam ni nobenih prenočišč. V zameno so nama povedali za prijeten hostel v Ravenni, ki je bil obenem še blizu. Zato sva se obrnila proti njemu, ker pa ga nisva našla, sva potem iskala različne možnosti prenočevanja. Tako sva po nočnem ogledu centra Ravenne, vključno s slavniimi Ghiardini publicci, pristala v hotelu Minerva poleg železniške postaje. Hotel je bil

v redu in spala sva dobro, plačala pa sva 55 EUR, kar je bilo še vseeno racionalno.

8. dan – sobota, 21. 2. 2009 Iz Ravenne mimo Cesene do Gualda

Vstajanje je bilo ob pol šestih in ob 6. uri sva zapustila hotel. Malo sva se čudila včerajšnjemu dostopu, saj sva izkoristila skoraj vse možnosti za podaljšanje poti. Zavila sva v botego in kupila kifeljce za zajtrk, nato sva še obrala bankomat in odšla proti jugu. Classe se nama je zameril že prejšnji večer, zato nisva šla vanj, pač pa sva ga le slikala z varne razdalje čez polje. Izbrala sva varianto po ravni provincialni cesti, kar je bila odločitev za zelo dolgočasno turo. Na koncu Ravenne sva se ustavila in kupila malico; nato sva jo nesla v San Zacharia, kjer sva jo pred arhitekturnim birojem pojedla. Sita sva šla skozi Case Murate in se dodatno okrepčala s kozarcem vina, malo kasneje pa počila na polju, kjer so nama delale družico skoraj domače vodne podgane. Tu so se nama na obzorju zopet prikazali hribi, ki sva jih bila zelo vesela. Pot sva nadaljevala skozi Borgo Prevestrina do odcepa za Ceseno, vendar v mesto zaradi že bogatih pridobljenih izkušenj nisva hotela iti, zato sva šla mimo mesta po stranski cesti.

Ob cesti sva kupila dve debeli jabolki in ju pojedla v sadovnjaku pred San Vittore. Tu sva se tudi javila domov. Po tej bogati siesti sva pot nadaljevala v San Carlo, kjer pa nama nobena oštarija ni bila všeč. Zato sva šla naprej v Borello, kjer sva se v trgovini založila z živili, v baru pa z informacijami o prenočišču. Najprej so naju poslali v hotel ob avtocesti, ki pa je bil drag in za naju, ki sva bila brez avtomobila, tudi nedostopen. Nato smo se dogovorili za staro cesto v Gualdo, kjer je baje na ovinku pred mostom oštarija s prenočišču. Ko sva prišla v bližino nakazane lokacije, so nama v baru povedali, da v okolici ni nobenih prenočišč, vendar sva prenočišče dobila le malo naprej, v hotelu ob cesti. Cena je bila tudi primerna in tako sva bila varno spravljena za čez noč.

9. dan – nedelja, 22. 2. 2009 Iz Gualda do Bagna di Romagna

Začelo se je zjutraj ob pol šestih z vstajanjem in pripravo na pot. Ob šest in četrť sva bila zunaj in sva potem šla mimo dveh, morda še boljših, možnosti prenočevanja; no, žal nama ni bilo dano. Skozi Bivio Montegnelli in dalje v Taibo je šla najina pot vseskozi po stari državni cesti vzporedno z novo brezcestnisko avtocesto. Morda zato, morda pa zaradi nedelje ni bilo dosti prometa, kar nama je bilo zelo prav. Dolina je bila podnevi videti prav lepa, za povrhu pa sva na vrhovih ob straneh opazila že tudi sneg, ki nama je vili dosti optimizma, saj do zasneženih prelazov čez gorovje Sera ni moglo biti več daleč. Prišla sva v Mercato Saraceno ravno k maši ob 8.30 in sva se je udeležila. Bila je nekoliko svojska, še najbolj pa sva si zapomnila vrata, ki so ozka kot prehodi na padskih mostovih. Z nahrbtnikom na ramenih ne moreš skozi.

Do San Marina sva imela le še 30 kilometrov, vendar sva rajši na koncu mesta malicala ali zajtrkovala, tako da sva prišla v Sarsino šele ob 12. uri. Tu imajo

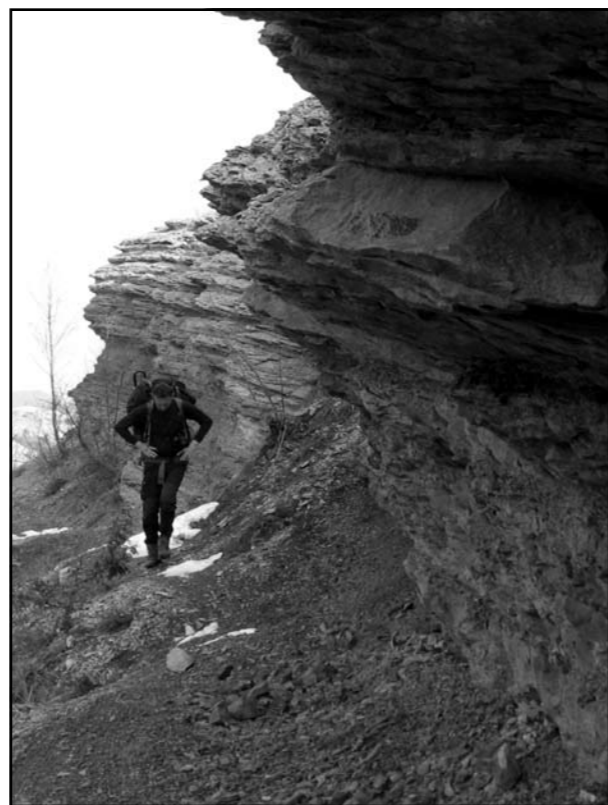
Prometno dobro opremljena dolina

lepo 1000 let staro baziliko in še več drugih sijajnih znamenitosti, ki pa niso bile ravno na cesti, tako da jih nisva obiskala, pač pa sva šla proti Quartu in si privoščila počitek. Nato sva po požirku vina odšla naprej in se po mnogih vzponih in spustih ceste približala kraju San Piero in Bagno. Ker se je že temnilo, sva pot brez premora nadaljevala v Bagno di Romagna. V prvi piceriji so nama omenili neko lokando. Imela sva nekaj težav, da sva prišla vanjo. Potem sva na odločitev, ali naju bodo sploh prenočili, čakala v kotu četrte ure, po pozitivni odločitvi pa še enkrat toliko časa na namestitvi, no, potem so nama dobro postregli z večerjo in s posteljama. Pozneje sva šla skozi večerne obveznosti in zaspala.

Zamudo sva nadomestila in od tega časa sva nadaljevala romanje po načrtovanem voznem redu.

10. dan – ponedeljek, 23. 2. 2009 Iz Bagna di Romagna do La Verna

Pozno vstajanje ob pol sedmih sploh ni nič škodovalo vzdušju. Zajtrk je bil tudi dobrodošel, mleko in piškoti. Kuhar nama je obljubil še sendvič za na pot, potem pa je dal za vsakega dva in dva sadeža za povrh. Ker sva imela vse potrebno za turo, se v vasi nisva več mudila, čeprav je bila lepa in zanimiva, za kopanje pa tako ni bilo časa. Tako sva šla po cesti in poiskala odcep pešpoti. To nama ni povzročalo težav, samo Italijani so speljali pot za začetek, jaz mislim, da za ogrevanje, najprej v napačni hrib, potem pa se spusti v graben nazaj na kolovoz, od katerega se prej odcepi in šele nato se vzpne na pravi hrib. Vendar se je splašalo, saj sem slikal goseničarja s tračno žago. Kako in za kaj ta stroj uporabljajo, nisva mogla ugotoviti. Za mostom se pot vzpne na špico, ki se izkaže za opuščeno kmetijo s

Pod prelazom Passo di Sera

kar nekaj skoraj ravnice. Kot bi bil doma v naših hribih pri Pokrajniku. Pot se je potem dvigovala, pa malo tudi spuščala in kmalu sva prišla na sneg. Za mene, ki sem imel samo nizke čevlje brez gamaš, ni bilo posebno prijetno. Miha je čevlje zamenjal z nepremočljivimi, jaz pa sem se sprijaznil s stresanjem snega iz čevljev in hojo v mokrih nogavicah. Lepo sva se vzpela na Passo

La Verna, kot jo vidi malokdo.

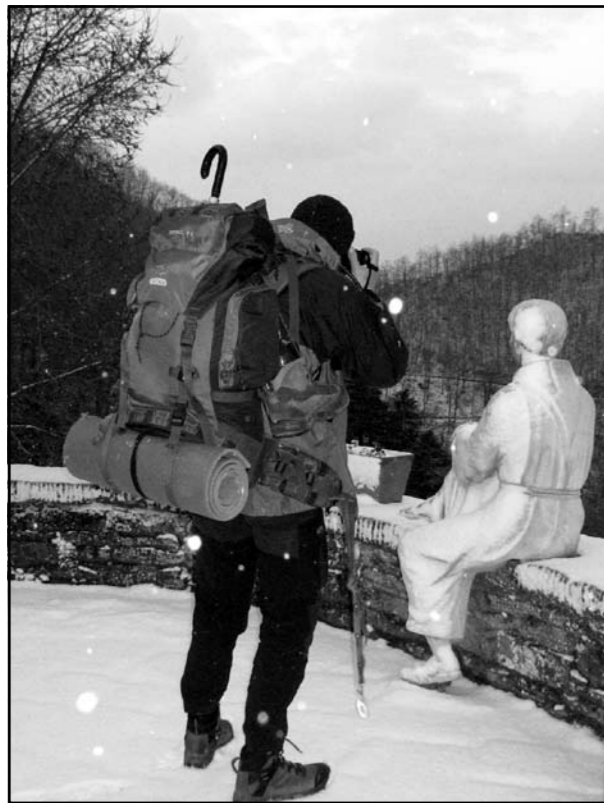
di Sera, kjer pa ni bilo pričakovanega križišča poti, pač pa sva se mimo velikega spominskega kamna spustila na drugo stran sedla.

Niže pod bregom sva poiskala razpotje in tam našla tudi sledi tekaških smuči v njeno smer. To naju ni kaj dosti motilo, le udiralo se je v sneg in pot se je vlekla. Pot gre po grebenu, kjer so zametki nekakega krasa. Trasa je potegnjena zelo zanimivo in sva si Konjsko sedlo (Passo del kavale) zapisala dvakrat, preden sva ga prvič zares videla. Od tam sva šla na Tre Vescovi še vedno po nekakšnem krasu (nekaj podobnega kot brezno). Od tod je bila dokaj lepa pot gor in dol do sedla Gualanchioa, pretežno pa navzdol in ven iz bukovega gozda. Na sedlu sva srečala makadamsko cesto in po njej sva šla na sedlo Pratelle. Tam sva se odločila za dostop na La Verno čez Monte Calvano. To je bil najvišji vrh dneva, z lepim razgledom na vrh La Penna. Z nje sva šla v sedlo in nato po na novo očiščeni in zato zelo blatni poti naravnost v samostan. Na zunaj je bil čisto prazen, brez obiskovalcev. Prispela sva ravno po peti uri in vendar so nama križce in spominke le še prodali. Potem sva se prijavila za prenočevanje in prijazno so naju sprejeli. Lep vtis je naredilo spremno pismo ministra frančiškanov gospoda Carballa. Ker so rekli, da lahko plačava, kolikor hočeva, sva vseeno pustila 50 evrov. Toliko so stali tudi prenočišče, večerja, zajtrk in hrana za čez dan v Bagno di Romagna v lokandi Pr'Johan. S tem večerom sva napravila pol poti in začel se je pobožni in bolj dinamični del popotovanja.

11. dan – torek, 24. 2. 2009 Iz La Verne do Monte Casale

Vstala sva, kot je bilo že v navadi, v trdi temi, tako sva bila še pred svetlobo na dvorišču za zadnji ogled samostana. Odšla sva čez stranski vhod pod obokom proti Chiussiju. Spustila sva se vanj in obujala spomine na prejšnje romanje. Skozi vas sva šla po bližnjici in našla nekdanje počivališče pred mostom. Pešačenje sva nadaljevala po cesti proti Pianori in prav ubrala skoraj vse bližnjice proti Lami, razen zadnje, vendar napaka ni bila kardinalna. Na Capreseju, ki sva ga hitro dosegla, so gostilno popravljali, na grad pa naju zaradi obnovitvenih del na škarpah niso spustili. No, delavca sta se potem omehčala in grad, rojstni kraj slovitega Michelangela, sva vseeno obiskala in fotografirala. Bil je lep dan in v še vedno nedograjeni trgovini sva si nabrala hrane in potem privoščila malico pri Frančiškovi kapeli pod športnim centrom, kjer so nama malico popestrili neki šolarji, ki so se med odmorom zbirali na balkonu pred učilnicami.

Skozi Manzio sva šla naprej in v dnevni svetlobi videla lansko prenočišče pod gnojem (mimogrede: gnoja ni več) in se okoristila s pogledom na veliki jez, ki ga prejšnje leto zaradi noči ni bilo. Spustila sva se v ravnino in po produ ob Tiberi iskala lokalne stezice do Sansepolcra. Prehod čez Tiberio je bil čez porušeni most nemogoč in tako sva šla po veliki cesti. V Sansepolcru ni bilo turistične sezone in tako nisva dobila dobrega zemljevida za pot proti Pietralungi. Tako sva si v mra-

Jutranja idila na Monte Casale

ku ogledala ostanke mestne trdnjave in odšla v hribe proti Conventu Monte Casale. Hodila sva v temi in plašila divje živali, nato pa okrog 9. ure zvečer prišla pred samostan, ki ga zaprejo že ob pol šestih. Zdramila sva brata oskrbnika in nastanil naju je v največji sobani, ki jo premore samostan. Lepo nama je žigosal listino, dogovorili smo se za proceduro ob jutranjem odhodu, nato pa nama je prinesel še vino in nama voščil lahko noč in mir in dobro na poti. Spala sva na klopeh v spalnih vrečah pri temperaturi 5 stopinj, kot smo vajeni v Kamniški jami.

12. dan – sredo, 25. 2. 2009

Iz Conventa Monte Casale do Umbertide

Zjutraj sva se zbudila v snegu in potem se nama ni več toliko mudilo. Počakala sva dnevno svetlobo, nato fotografirala kraj in samostan ter se spustila v dolino. Izognila sva se drugemu obisku Sansepolcra in se po glavni cesti odpravila v Citta di Castello. Na tej poti sem bil skoraj ob čevelj, ki mi je ob skoku z brega na cesto ostal v blatu na bankini. Ko sva prišla v mesto, naju je čakalo običajno presenečenje – kosila ni. Do pol enih ni bilo odprte nobene gostilne, in tako sva šla brez ustavljanja skozi mesto, le na informacijah sem vzel seznam hotelov, kmečkih turizmov in drugih prenočišč na Pietralungo. Ko sva ob pol enih prišla do restavracije na koncu mesta, so nama pojasnili, da kuhinja ne dela, so pa nama pripravili sendviče in sva se kar najedla, pa tudi kifeljčke so imeli. Dobila sva tudi vino in vodo. Pojedla sva dva sendviča, preudarila zbrane informacije in spremenila načrt poti. Časovni raspored in turistična literatura sta pokazala, da prenočišča v Ronchi ni, da je pot v Pietralungo daleč in precej v breg in da ni znano, katere prenočitvene kapacitete so aktivne. Zato sva se odločila, da greva

Michelangelov rodni kraj

v Umbertide. S seboj sem imel italijansko regionalno karto in ni bilo problemov. V lepo mesto Umbertide sva dospela ob 18. uri z mrakom in se nastanila v hotelu, ki je bil na glavno ulico zaprt, zadnji vhod pa nama je pokazal zamorec (v vsakem kraju sva našla znanca ne glede na raso, vero in spol). Tu so nama postregli z drago večerjo, ki pa je vseeno nekako nadomestila kosilo, ki ga ni bilo. Odstopanja od voznega reda so se nadaljevala, vendar le nisva bila več v zaostanku.

13. dan – četrtek, 26. 2. 2009
Iz Umbertide do Valle Chiascico

Zjutraj se je začelo dogajanje že v temi, ko sva iskala pravo ulico za izhod iz starega mesta. Potem sva zamešala odcep za avtocesto in sva rabila nekaj časa, da sva se prav obrnila in našla pravo cesto. No, vse je šlo po sreči in čez avtocesto sva se vzpela na lep hrib z gradom, nato pa sva se spustila v naslednjo dolino do glavne ceste. Hoja po glavni cesti je bila zaradi prometa bolj mučna, v glavnem pa lepa. Po dokaj ozki soteski sva šla proti Gubijski kotlini. Ko sva ob cesti našla lep prostor, sva si privoščila počitek in malico. Gost promet po dokaj ozki cesti naju je kar malo utrujal in šele okrog 12. ure sva prišla do obrambnih stolpov in gradov na začetku kotline. Z glavne ceste sva prestopila na pešpot in naletela na Locando Vecchio, kjer so ob najinem obisku stregli kosilo. To je bilo drugič na najini poti, da so nama ob pravem času postregli s pravim kosilom. Ker nisva hotela kaj eksotičnega, samo ragu s špageti, tega pa niso imeli, sva jedla špagete s paradiznikom in solato. Postregli so nama toliko, da nisva mogla verjeti. Ko sva pojedla vsak dve porciji, sva nehala, nakar pa so nama dali še solato. Potem sva bila presita in sva šla v Gubio kot v sanjah.

Mesto sva že poznala, zato nisva porabila preveč

Sodobni gubijski volk naju je pospremil.

časa za ogled, sva pa zaradi tradicije skrbno stehala Mihov nahrbtnik in na informacijah sva dobila karto Frančiškove poti miru. Slikala sva se pri sv. Frančišku na dveh koncih mesta. Našla sva cerkev Viktorino in brata Frančiška ter brata volka, nato pa še cesto za Ponte d'Assi. Nadaljevala sva pot tam, kjer smo prejšnjič prišli dol in se vzpela v gorovje. Na vrhu sva imela hoje za ta dan dosti, zato sva si s pogajanci priborila sobo na kmečkem turizmu, ki naj bi ga baje že naslednji dan odprli. Večerje ni bilo, hrane tudi nisva imela, kar pa je bilo ravno prav, saj sva bila še kar sita od kosila. Nobene stvari preveč ni dobro, pa tudi v sobi, v kateri je bil le radiator topel, ni bilo prevroče in sva lahko spala v spalkah.

14. dan – petek, 27. 2. 2009
Iz Valle di Chiascico do Spella

Po dobrem spanju v spalkah v hladni sobi in brez tuširanja v mrzli vodi je nastal deževen dan, pravzaprav le oblačen. Iz hiše sta naju pospremila pes in mačka, ki sta že vso noč stražarila pred sobo. Nato sva se po makadamu spustila po bregu in zavila v samostan San Pietro. To je eremitišče po starem načinu, tako da obiskov ne sprejemajo in je vsa informacija pred zaprtimi vrati. Spredaj je miza s klopmi, voda pa ni pitna. Pojedla sva zajtrk, vsak šest piškotov z marmelado in slanimi ribjimi fileti, pila sva pa prineseno vodo, kolikor sva je imela. Po poti sv. Frančiška sva se spustila proti dolini, ko pa se markacije začno dvigati proti Piscini, sva jo zapustila in poiskala kolovoz ter se mimo Osterie spustila na pot ob reki. To je bila nekakšna napaka, saj je bila ta pot zares blatna, tako da sva kar težko čakala vzpona na višje potegnjeno novo asfaltno cesto. Ta asfalt je res lep in malo uporabljan, je pa do jezua izredno cikcakast.

V rojstnem kraju sv. Frančiška

Do Valfabrice sva prišla opoldne. Tu sva si ogledala sejem, nakupila v trgovini in nato za vasjo jedla in nabirala sapo do dveh popoldne. V tem času se je zjasnilo, zato sva se še bolj veselo zapodila v tiste rovte proti Miklavžu. Je pa tam solidno strmo in temu primerno naju je pogrelo. Pot sva nato nadaljevala po novo postavljeni (a enako stari) romarski poti Via Roma. Po njej sva pod asiškim pokopališčem prišla naravnost k vratom nad baziliko. Spustila sva se k baziliki sv. Frančiška in na začetku kar malo iskala žig. Najprej sva obiskala spodnjo katedralo in grob sv. Frančiška, nato pa sva pogledala še gornjo katedralo in se udeležila obreda. Odšla sva navzgor v cerkev, ki stoji na mestu svetnikove rojstne hiše. Nadaljevala sva proti cerkvi sv. Klare, Porcijunkulo pa sva samo fotografirala iz daljave. Tudi pri Sv. Klari sva dobila žig, po občudovanju sončnega zahoda (in počitku) na terasi nad parkiriščem sva se spustila k Sv. Damjanu. Tu sem o stanju in dogodkih kratko poročal za radio Ognjišče.

Hojo sva po neki poti nadaljevala v Rivortorto, vendar se nama je ob sedmih zvečer zdelo še prezgodaj za spanje. V nadaljevanju poti pa nama sreča ni bila naklonjena, saj so bila vsa prenočišča zaprta ali pa napačno deklarirana. Tako sva šla v Spello, kjer sva na ulici prejeta navodilo narobe razumela, vseeno pa sva našla hotel, kjer sva prespala. Do njega sva prispele še ob pol enajstih, tako da je bil dan dolg, midva utrujena, še največ pa so od vsega tega imele noge.

15. dan – sobota, 28. 2. 2009
Iz Spella do Strettura

Začelo se je zjutraj z lepim dnevom v lepem mestu. Spala sva do sedmih, vendar »ata« ni imel zajtrka, o katerem sva razmišljala. Zato pa sva fotografirala stare gradnje in ruševine in kar je drugega ostalo ter od-

Rovodutri in Poggio Bustone

šla proti še večjemu mestu Folignu. Imela sva srečo, da prehoda čez avtocesto ni bilo tam, kjer sem imel zarisanega. Zato sva lahko šla naprej in napravila dokaj lep krog okoli mesta. Vendar se hrabri ne predajo in tudi midva sva našla pot v center. Odločila sva se, da bova šla naprej proti Spoletu po glavni cesti, kar se je obrestovalo z nakupom v Lidlu. Malicala sva bolj na koncu mesta med avtomobilskimi veterani, ki so imeli enak namen kot midva: priti v Rietsko dolino. Tam sva štartala z modre preproge, kar nama je bilo v veliko čast.

Na poti sva videla lepo mesto svetega Herakleja, ki mu Italijani pravijo San Eraclio. Nato sva na glavni cesti vztrajala do Trevija. Tam pa sva zavila pod železnico in nad avtocesto na polje in šla po poljskih in njim podobnih cestah na jug proti Spoletu. Pri Fonte del Clituno sem imel težave s tolmačenjem karte. Pravo pot sva potem našla šele nad San Lorenzom. Tu nama je prišel prav tudi počitek, nato pa sva po pravi poti šla proti jugu med mnogimi motoristi, ki so vadili za hitrostne dirke, in na večer prispela pred Spoleto. Malica in počitek pri mostu na začetku mesta sta nama dobro dela.

Potem sva iskala pot proti Valicu di Somma. V mestu, kjer sva lahko spraševala, je bilo lahko, potem pa sva zabredla na stransko pot, ki je sicer obetala neke prelaze, ki pa niso bili primerni za najino traso. Povrtek na cesto nama je vzela več kot pol ure. Po njej sva nato koračila v breg z nočno opremo in vsemu navkljub po glavni cesti dosegla tunel na vrhu prelaza. Trajalo je sicer dlje, kot sem si mislil, pa tudi obljubljenih silnih prenočišč ni bilo nikjer. Ko sva dospela, je bil bar na prelazu že zaprt. Daleč naprej in nižje so naju v restavraciji sicer postregli s pijačo, še celo zastonj, prenočišča pa nama niso dali, ker ga niso imeli. Obljubili so ga nama še nižje, zato sva se spustila po cesti

naprej v dolino. Ko sva imela vsega dovolj, sva na odcepu za Stretturo zavila v kraj in si privoščila razkošen »hotel Park«. Bilo je v redu, solidno, poceni, opreme sva imela dovolj, nekoliko je bilo hladno, vendar se je proti jutru ogrelo, Miha je poročal, da je slabo spal, jaz pa sem se tudi trikrat prebudil pred jutrom.

16. dan – nedelja, 1. 3. 2009 Od Strettura do Poggio Bustone

Ob pol sedmih sva ugotovila, da sicer ni mraza, ker se je pooblačilo, vseeno pa je bilo treba in vredno vstati. Vstajanje iz spalke v hosti je še lažje kot iz postelje v sobi. Takoj na začetku hoje sva ugotovila, da sva spala le kakih 300 m od ustanove Agriturismo, ki so ga prejšnji večer omenjali v zastonj restavraciji. No, popraviti se ni več dalo prav veliko, pa še pes je spal. Zato sva z glavne ceste zavila proti Leazzanu in se v nadaljevanju poti vzpela na Caso Cantoniero. Ko človek gleda te kraje, kar razume, zakaj imajo Italijani in Evropa z njimi vred probleme z oljčnim oljem. Čez greben sva se spustila v Montefranco, nato pa še naprej v dolino, v kraj Aronne, najlepši grad v Italiji, kot sami sebi pravijo.

Po dolgem vzponu sva prišla na prelaz brez imena in pred nama se je odprla Rietska dolina. Najprej se je spodaj videlo jezero, vendar sva se midva usmerila bolj proti centru doline. Lepa odločitev, da se ne bova vzpenjala čez Labro, ki je bil videti zares visoko na hribu, na Colle del Mezzo naju je cesta v končni fazi pripeljala do vrste vzponov in spustov, ki pa so bili pretežno nepotrebni, saj bi v Rivodutri lahko prišla tudi skozi Santa Mario. No, spotoma sva srečala financarja z naše meje, ki je potem v zgodbi igral še pomembno vlogo. Vrh vsega sem v Rivodutriju ob opremljanju z nočno opremo na okenski polici pustil navigacijsko dokumentacijo. Najprej sem jo šel iskat peš, ker pa

Samostan La Foresta

sem gledal po tleh, je nisem našel. Ob sodelovanju zainteresiranih domačinov iz Poggio Bustoneja sem šel potem še enkrat pogledat z avtom in sem jo seveda našel. Prenočevala sva v Frančiškovem hostlu, ki pa je zelo posloven in tudi drag. Polovico dneva je deževalo, zadnji dve uri pa zares.

17. dan – ponedeljek, 2. 3. 2009 Iz Poggia Bustone v Piano Poggio Fidoni

V deževnem jutru sva vstala malo kasneje kot po navadi, šele ob pol sedmih, in odšla v samostan. Malo sva čakala, ker ga uradno odprejo šele ob pol osmih. Še takrat so se samo odprla vrata in sva lahko vstopila in si ogledala vse, kar sva želela in znala poiskati brez vsake omejitve, saj sva bila čisto sama. Po drugem pozivu sva priklicala meniha, da sva lahko plačala za mašo in da se nama je vpisal na listino. V dežju sva se vrnila v prenočišče, pobrala prtljago in šla na zajtrk. Za silo sva se najedla in potem odšla v dež in v dolino. Sčasoma se je dež unesel, potem pa še ponehal, midva pa sva šla skozi Borgo san Pietro proti Rietiju.

Malo sva zgrešila pešpot za La Foresto, vendar sva še pravi čas vprašala in prijazen domorodec naju je pospremil kos poti nazaj in nama nadrobno razložil pot, tako da bi lahko brez velikih težav našla slavni samostan. Kljub temu sva nekoliko zgrešila, vendar nazadnje prišla na cilj. Prijazen mlad mož nama je natančno razkazal ves samostan in skrite Frančiškove koticke, tudi Frančiškovo jamo. Plačala sva mašo, on pa nama je podaril knjigo, pa tudi vpisal se je na najino listino. Med ogledom je deževalo, nato pa se je nekoliko zvedrilo. Odšla sva v Rieti in na začetku mesta pri tovornjakarju kupila zelo dobra sendviča s hladno pečenko. Rietsko obzidje sva si ogledala od zunanaj in od znotraj, nato pa sva pot nadaljevala na Fon-

te Colombo. Prišla sva pravočasno in samostan je bil še odprt in sva si ga brez težav ogledala. Za mašo in potrdilo sva zbezala ven brata, ki je bil zelo zanimivo uniformiran s kapico in bos v opankah. Z njim sva se zmenila vse potrebno.

Med potjo v dolino je zopet začelo deževati. Z odprtima dežnikoma in svetlobno opremo sva korakala po cesti, avtomobili so naju »špricali«, kot so ravno mogli, policaji pa so vse to samo gledali. Zato sva v prvi piceriji vprašala za prenočišče in mladi picopek nama je povedal, kje se da prespati. Ko sva prišla tja, nisva tam videla nič posebnega, nobenega naslova, vendar sva brez veliko upanja pozvonila na ograji in bilo je prav. Prijazno so naju povabili noter, še pes se je umiril in vsakemu so dali eno starinsko opremljeno sobo. Ker je Miha v piceriji kupil kruh, sva si privoščila solidno večerjo. Vsak je imel na razpolago svoj televizor, vendar je bila vremenska napoved vseeno slaba.

18. dan – torek, 3. 3. 2009 Iz Pianna Poggio Fidoni v Cottanello

Po v razkošju prespani noči sva ob 6 in četrt krenila v Contigliano. Tja sva prišla ob sedmih, kar je bilo ravno prav, da sva v baru Kurhaal oddala nahrbtnika in se dogovorila, da se ponju vrneva. Po cesti sva šla proti Grecciu in višje v bregu sva našla uporabno bližnjico Via Roma. V gosti megli sva prišla v Greccio in nadaljevala pot v Santuario di Greccio. Ob 9. uri sva bila tam, dosti zgodaj, da v samostanu razen delavcev, ki so kot na začetku v Koprju postavljali vrata, še ni bilo nikogar. Zato sva lažje našla sestro, kjer sva dobila podpis in žig ter naročila mašo. Spodnji del samostana sva obiskala in fotografirala sama. V gornji cerkvi sva srečala avtobus avstrijskih deklet, ki so nama zapele nekaj štajerskih. Ogledala sva si novo cerkev in razstavo

Samostan Greccio

jaslic, nato pa sva po novo odkriti poti mimo opatije Madonna del Piano po blatu odšla v dolino in naprej mimo picerije San Izidor do najinega bara. Spotoma sva zraven karabinjerjev v trafiki kupila razglednice, baterije in dežnik, saj je moj stari veteran iz Bosne v teh krajih zaključil svojo življenjsko pot. V baru sva se najedla in odžejala, vsak je dobil velik topel sendvič s pršutom in solato.

Ob 13. uri sva se odpravila na prelaz, ki sva ga kljub hudim klancem lepo shodila. Za prelazom se nama je odprla bajna sabinska dežela. Prišla sva v Piane ter zagledala lepo mesto Cottanello. Ker sva ugotovila, da imava en dan rezerve oziroma viška, sva se odločila, da ga obiščeva. Spotoma sva videla star eremitorij, majhno cerkvico pod previsom, zares v starinskem duhu. V baru, v katerem ne točijo vina, sva povprašala za prenočišče. Poslali so naju v hostel z navodilom, naj se vrneva, če kaj ne bo prav. Ker res ni bilo nič prav, saj nama je odprl eden od gostov, drugega osebjia pa ni bilo, sva se vrnila v bar. Gospodar naju je spremil v sosednji lokal, ki se je izkazal za trgovino, kjer sem poleg zelenih informacij dobil tudi dober zemljevid Sabinskih gor. Tam je naročil prodajalki, naj pokliče upravnika hostla. Prav v kratkem se je pripeljala deklica, ki je rekla, da bo vse pripravila in da se dobimo čez eno uro. Ogledala sva si staro mesto – utrdbo na vrhu hriba, nato pa sva se vrnila pred hostel. Tam sta naju čakali dve dami, ki sta nama odkazali prostor v šestih posteljah, od katerih ena ni bila za naju. Uredili smo tudi prijave in finančne formalnosti. Povedali sta nama, da bo večerja v restavraciji ob osmi uri. Res sva šla tja. Postregli so nama z neko tradicionalno jedjo: s špageti s paradiznikom in tako na tanko narezano svinjsko pečenko, da se je videlo skoznjo, ter s solato. Povrh so nama dali še 10-odstotni popust. Spanje je bilo v redu, sanitarije pa skupne.

19. dan – sredo, 4. 3. 2009 Iz Cottanella v Stazione Monte Rotondo

Zjutraj sva imela zopet zgodnje vstajanje ob pol šestih in ob 6.15 sva odšla v oblačnem vremenu in v trdi temi. Prijetno je deževalo, tako da sva hodila počasi. Obiskala sva eremitorij, nato pa sva jo mahnila v dolino. Pri Forcelli mi je padel na tla zemljevid, ki sem ga potreboval za dodatno informacijo o poti, in se do dobra zmočil. No, za rabo že še bo. Mimo Montasole in Santa Marie sva v dežju nadaljevala v Casperio. Tu je bil silen veter, ki je malce načel dežnika, in sva se zatekla v bar. Po izhodu meni fotoaparat ni več delal in sem bil do Cantalupa brez možnosti dokumentiranja. Tu sva zopet srečala financarja z meje, ki sva ga videla pred nekaj dnevi. Ob ponovnem snidenju je od veselja najprej dal za pijačo, ob kateri smo debatirali o skupnih koreninah in prišli do Strabona in Jazona, potem ko pa sem mu razložil problem, je organiziral nabavo novega aparata za zmerno ceno, ki sem ga nazadnje kupil v železnini.

Tako sem zopet lahko fotografiral pa tudi zvedrilo se je in vse bi bilo v redu, če ne bi bilo tako pozno, ura je bila že 13. Malo hitreje sva stopila proti Poggio Mirteto Scalo, kjer sva zopet srečala Tiberio, in dalje na Ponte Sfondato. Tu sva v oljčnih nasadih videla veliko čredo ovac, ki sta jo čuvala dva kot ovca velika in prav tako v belo oblečena ovčarska psa. Nadaljevala sva v Passo Corese. Z nočjo sva bila tam, nato pa sva brez večjega postanka nadaljevala po Via Salaria proti Rimu. V Osteria del Grillo je bilo vse zaprto, zato sva pohod proti Rimu nadaljevala in našla prenočišče v Stazione Monte Rotondo. Pater Robert naju je klical, da smo se uskladili za naslednji dan, govoril pa sem tudi z ženo Heleno, naj naslednji dan pridejo naravnost v Rim.

Bajna sabinska dežela

20. dan – četrtek, 5. 3. 2009 Iz Stazione Monte Rotondo v Rim

Zjutraj sva se zbudila ob sedmih in deset minut. Sledilo je vstajanje in z veseljem sva šla na zajtrk (ker sva bila brez večerje), vendar sva dobila vsak en kifeljček in skodelico pijače. Nekoliko razočarana sva odšla v dež in v prvi trgovini kupila panine, šunko, mleko in paradiznik. Na avtobusni postaji sva to lepo pojedla in sva bila pripravljena na zadnji del romanja. Podala sva se po Salariji proti Fonte di Papa, nato pa dalje proti Sette Bagni. Govorila sva s patrom, ki naju je prišel čakati na prvi semafor po začetku štiritipasovnice.

Po prisrčnem pozdravu smo skozi dež nadaljevali pot proti centru. Dobro nas je pralo, proti Villi Adi se je vreme že izboljšalo in smo jo po Robertovih navodilih urezali mimo Ville Ade in preko Ville Borgese in živalskega vrta v center na najbolj znane rimske znamenitosti, kot so Trg ljudstva, Španski trg, Panteon in drugo tako. Nato smo šli na Angelski most, od koder smo že videli kupolo Sv. Petra, in dalje mimo Angelskega gradu v Vatikan. Spotoma smo se oglasili na Radiu Vatikan, nato pa pogledali slovensko veleposlanništvo in kardinalovo palačo, kjer nas je čakal obisk v naslednjih dneh. Čez trg sv. Petra smo odšli proti Robertovemu samostanu. Spotoma smo oddali prtljago v prenočišču, nato pa smo prišli v samostan in se dobro najedli. S tem je bilo romanja v Rim konec. Cilj je bil dosežen. Potem sta prišli družini, nastanili smo se, sledila je večerja, ki se je malo zavlekla. Utrujeni smo šli spat, in s tem se je končal še zadnji dan hoje.

Naslednje tri dni sva porabila za to, da sva, skupaj z družinama in Patrom Robertom Bahčičem OFM, obiskala pomembne predstavnike katoliške cerkve in Republike Slovenije v Rimu. Sprejeli so nas gospod kardinal Franc Rode, generalni minister OFM pater Jose

Srečanje s patrom Robertom Bahčičem OFM

Rodriguez Carballo, veleposlanik Republike Slovenije pri Svetem sedežu gospod Rebernik, urednik na Radiu Vatikan pater Sraka. Žal je bil slovenski veleposlanik v Italiji gospod Capuder odsoten, tako da prav konkretnih korakov za vrnitev umetnin v Koper nisva sprožila. Poleg tega smo si ogledali rimske in vaticanske znamenitosti ter imeli mašo na grobu apostola Petra, prvega papeža.

Stisk rok na cilju

Nekaj zaključkov

V celem sva na poti do Rima prehodila 852 kilometrov v 20 dneh, kar da povprečno dnevno daljavo 42,5 kilometra. Dnevna povprečna hoja je trajala 12 ur in tri četrt. To pomeni, da je bila povprečna potovalna hitrost 3,3 kilometra na uro od začetka hoje zjutraj do lokacije, kjer sva prenočila. Dnevni postanki in počitki so vštet v čas hoje, saj je vsako ustavljanje, še posebej v mestih, nemogoče zabeležiti.

Največ sva v enem dnevu prehodila 53 kilometrov, najmanj pa zadnji dan, 29 kilometrov.

Po sklenjenem romanju se človek sam vpraša, kaj se je zgodilo in spremenilo v tem času. Če se pa ne vpraša sam, mu enako vprašanje postavijo znanci in prijatelji ali pa poslušalci. Ker sva hodila sama, sva bila v stikih predvsem z lokalnim prebivalstvom, ne pa tudi z drugimi romarji na isti trasi. Domačini so se še največ čudili najini poti. Še najboljše je to artikuliral kolesar nekje pred Oglejem, ki je znal hrvaško in je med pogovorom o hoji vprašal, kam pravzaprav greva. In ko sva odgovorila, da v Rim, je samo potrdil: »Aja, v Rim!« in hitro brez slovesa odpeljal, saj s takimi zmedenci tudi v Italiji ni primerno imeti opravka, najmanj pa to pristoji spoštovanemu državljanu in nedeljskemu kolesarju.

Zase lahko rečem, da dolga pot človeka utruji in utrdi pa tudi notranje umiri. Pot in razmišljanje ob njej sta tista, ki prinašata nova spoznanja in umiritev. Vrtinec življenja, v katerem živimo vsak dan, se precej umiri ali celo ustavi. Naloge so jasne in problemi so vsi rešljivi le z vztrajanjem. Nobenih hudih sprememb

Sprejem pri našem rojaku kardinalu dr. Francu Rodetu

Sprejel nas je generalni minister OFM pater Jose Rodríguez Carballo.

nisva doživljala, hvala Bogu, saj bi lahko bile le slabe. Tudi mir, ki sva ga bila deležna med obiski svetih Frančiškovi krajev izven glavne sezone, pozornost upravljavcev teh svetišč in počitek ter spanje v njih ali blizu njih, ponovitev iskanja Frančiškovega stika z Bogom v votlinah in na samotah, spremenijo človekov pogled na vsakodnevne skrbi oziroma jih vsaj odmaknejo. Zanimivo je, da sva bila, kljub zapletu z daljavo prvi dan hoje in težavam z obutvijo in žulji na začetku, vseskozi popolnoma prepričana, da bova romanje končala v okviru predvidevanj.

Nekaj statističnih dejstev

Začetek je bil, kot je že znano, v Kopru.

Dan	Dohojeni kraj	Metri	Ure (dec)	Hitrost v m/h
1.	Sesljan	39.045	10,25	3.809
2.	San Giorgio di Nogaro	46.023	13,50	3.409
3.	San Giorgio di Livenza	43.486	14,25	3.051
4.	Punta Sabbioni	42.450	13,25	3.203
5.	Porto Viro	53.396	14,25	3.747
6.	Lido Delle Nazioni	40.483	12,90	3.138
7.	Ravenna	47.464	14,75	3.218
8.	Gualdo	47.810	14,35	3.331
9.	Bagno di Romagna	39.655	13,25	2.992
10.	La Verna	33.000	9,25	3.567
11.	Monte casale	43.292	12,66	3.419
12.	Umbertide	41.654	11,00	3.786
13.	Vale di Chiascico	43.144	13,50	3.196
14.	Spello	48.913	15,00	3.260
15.	Strettura	51.498	15,00	3.433
16.	Poggio Bustone	43.881	13,25	3.311
17.	Piano Poggio Fidoni	32.965	12,00	2.747
18.	Cottanello	38.151	10,00	3.815
19.	Stazione Monte Rotondo	50.075	15,17	3.301
20.	Vatikan	29.840	7,00	4.263
	Skupaj	852.225	254,58	3.347

Romanje v Rim ob 800-letnici Vodila svetega Frančiška

Povzetek

V Sloveniji so težnje po romanju v evropska sveta središča prisotne že več kot stoletje. Naš veliki pesnik dr. France Prešeren je kot najznamenitejšo opisal pot v Rim. Ostale priljubljene romarske poti vodijo v Compostello in Köln. Vsekakor ne smemo pozabiti na pomembnejše romarske poti v Sloveniji, med katere sodijo Ptujška Gora, Brezje, Višarje itd.

Dandanes romanje vstopa v novo obdobje. Dva romarja iz Kamnika sta se, navdahnjena z novim duhom, odpravila na romanje v Rim. Namen romanja je bil obiskati prijatelja, patra Roberta Bahčiča, ki deluje v Rimu in obenem počastiti 800-letnico Vodila svetega Frančiška.

Pot čez kulturno bogato antično pokrajino današnje Italije je trajala 20 dni. Oba romarja bi rada delila svojo izkušnjo z vsemi somišljeniki, hkrati pa k sodelovanju vabita vse, ki bi jih takšno romanje zanimalo.

Pilgrimage to Rome as a celebration of the 8th centenary of Order of St. Francis

---

Summary

In Slovenia, there has always been a strong tradition of pilgrimages to European holy centres. According to our great poet France Prešeren, the most important way leads to Rome. Other popular traditional pilgrimages are to Compostello and Köln. There are also places in Slovenia which must not be ignored: Ptujška Gora, Brezje, Višarje etc.

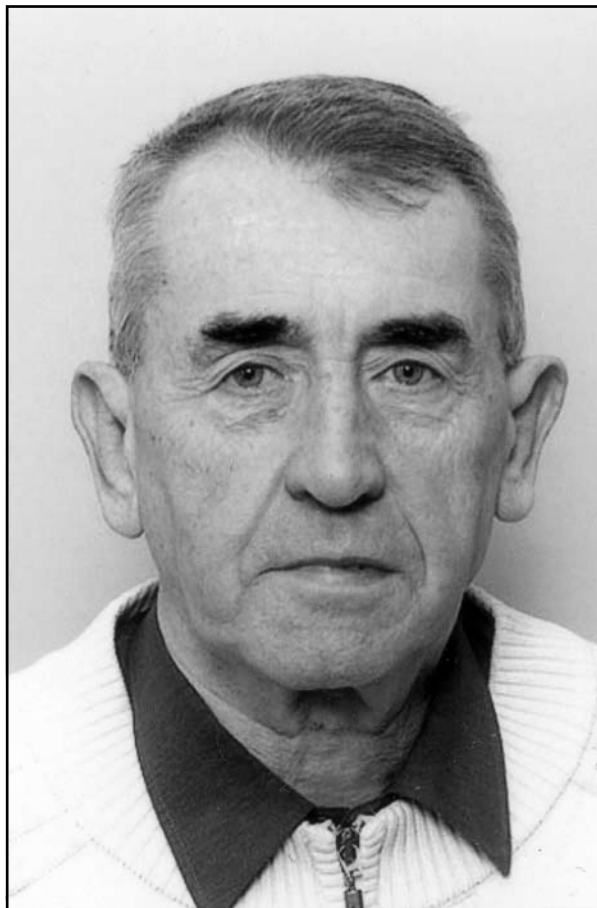
Nowadays pilgrimages are entering a new era. Guided by this new approach, two pilgrims from Kamnik decided to set on a journey to Rome. The purpose of their pilgrimage was to visit their friend, father Robert Bahčič OFM, who works in Rome. Their intention was also to honour the 8th centenary of Order of Friars Minor, also known as the Order of St. Francis.

It took them 20 days to walk through the ancient cultural landscape of today's Italy. The two pilgrims would like to share their experience with those who have the same point of view and those, who wish to set off on such a journey.

Sedem desetletij dr. Božidarja Drovenika

Za vsako bolezen raste roža, za vsako zanimanje »raste« človek. Običajno ljudje težko razumemo, da nekdo posveti svoje življenje drobnim šesteronogim živalicam, žuželkam v trodelnih »viteških« oklepih – hroščem. Dr. Božidar Drovenik - Božo pa se je z vsem raziskovalnim žarom posvetil prav tej živalski skupini in jo proučil do obisti. S svojim raziskovalnim delom se je vpisal med znanstvenike evropskega formata in postal vodilni strokovnjak na tem področju. Wikipedija ga predstavlja takole: »Dr. Drovenik je eden izmed vodilnih evropskih koleopterologov – raziskovalcev hroščev. Danes upokojeni dolgoletni sodelavec Biološkega inštituta Jovana Hadžija pri Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU je ustvaril zbirko okoli 400.000 primerkov hroščev. Deset vrst in celo en rod hroščev je dobilo ime po kamniškem strokovnjaku, saj se imenujejo 'droveniki'. Drovenik se je kot raziskovalec še posebej ukvarjal z alpskim kozličkom (*Rosalia alpina*), ki je ogrožena (ranljiva) vrsta značilna za območje Menine planine.«

Božidar Drovenik – v generacijah družine Drovenik tretji s tem imenom – se je rodil na pragu druge svetovne vojne 16. februarja 1940 v Celju. Njegovi starši, učiteljski par Vida in Dore (Božidar) Drovenik, so takrat službovali na Ljubnem ob Savinji, kjer jih je zatekla nemška okupacija. Oče in mati sta zavrnila nemško učiteljsko službo, ki jima je bila ponujena tudi zato, ker sta poleg predpisane izobrazbe odlično obvladala nemščino. Družine z dvema majhnima otrokoma se je vojna dotaknila že poleti 1942. Ker je bila materina sestra ustreljena kot partizanka, je bila družina predvidena za internacijo. Ponje so prišli neke noči v poznem poletju 1942 in jih odpeljali v Celje, od koder je potekalo izseljevanje v nemška koncentracijska taborišča. V zaporu je bila družina ločena, oče posebej z moškimi, mati s štiriletno hčerko in dveletnim Božom pa skupaj z ženskami in otroki. Rešila sta jih srečno naključje in materino znanje nemškega jezika, zato so se po nekaj dneh groze, ki jih mati do konca življenja ni mogla pozabiti, vrnili na Ljubno. Kaj bi se zgodilo, če bi bila internacija družine izvedena, ni težko predvidevati. Prav v tej in naslednji skupini internirancev je bilo slovenskim materam odvzetih veliko majhnih otrok, ki so jih dali v posvojitev nemškim družinam, da bi jih asimilirale in vzgojile v nemškem duhu. Taka usoda bi nedvomno doletela tudi malega Boža in njegovo sestrico, posebno še, ker je bila družina ob nemškem popisu zavedena kot »dobri rasni elementi«,¹ saj sta bili v družinskem deblu kar dve prababici avstrijske-

ga porekla. Tako je Božo že v najnežnejših letih za las ušel usodi »ukradenih otrok«,² ki so jih straši po vojni mukoma iskali s pomočjo Rdečega križa, in nekaterih nikoli niso našli.

Nadaljnje otroštvo sredi vojne vihre je potekalo glede na razmere precej mirno, če odmislimo pomanjkanje hrane, to, da je morala mati vseeno odslužiti kazen s prisilnim delom v Celovcu in da je oče odšel v partizane, ker mu je zaradi terenskega dela že gorelo pod nogami. Tako sta bila otroka prepuščena varstvu gospodinske pomočnice, ki je edina ostala doma in z vso ljubeznijo skrbela zanj. Pred koncem vojne se je mati vrnila in postala partizanska učiteljica. Petletnemu dečku je od vojnih spominov ostala tudi podoba usmiljenja vrednih nemških vojnih ujetnikov, ki jim je skupaj z drugimi otroki nosil vodo.

Laško bi dejali, da je družina srečno preživela vojno. Oče je bil že leta 1947 premeščen v Špitalič v Tuhinju

1 Na Spodnjem Štajerskem, ki je bilo priključeno nemškemu rajhu, so Nemci glede na nürenberški rasni zakon takoj po okupaciji z največjo natančnostjo izvedli posebno rasno in politično oceno prebivalstva. Rasna ocena je imela štiri stopnje, politična pa pet stopenj. Vsaki družini so popisali tudi prednike dva rodova nazaj, torej tudi stare in prastare starše, s čimer so raziskali in opredelili stopnjo »rasne« čistosti. ([www.zrss.si/ZGO_Holokavst% 20 na Spodnjem Štajerskem.doc](http://www.zrss.si/ZGO_Holokavst%20na%20Spodnjem%20Štajerskem.doc))

2 Na Zgornjem Štajerskem je bilo avgusta 1942 v dveh operacijah 2. in 3. avgusta in 14. in 15. avgusta 1941 po nalogu Heinricha Himmlerja interniranim staršem nasilno odvzetih 645 otrok v najnežnejši otroški dobi. Šlo je predvsem za družine partizanov, podpornikov osvobodilnega gibanja in svojece ustreljenih talcev. Zaprti so bili v prostorih 1. osnovne šole v Celju. Malčke so posvojile nemške družine in jih vzgajale v arijskem duhu. Po vojni je bila sprožena velika mednarodna iskalna akcija Rdečega križa, vrnilo se je okrog 450 otrok, za drugimi se je izgubila vsaka sled. Dogajanje je znano kot iskanje »ukradenih otrok«. (www.dnevnik.si/novice/slovenija/1042302494) Resnične zgodbe ukradenih in po vojni vrnjenih otrok so bile tudi literarno in dokumentarno predstavljene, npr. Anton Ingolič *Deček z dvema imenoma*, 1955, in Stane Terečak, *Ukradeni otroci*, 1973, kjer so predstavljene tudi travme otrok z dvema identitetama, ki so jih našli in vrnili njihovim pravih staršem.

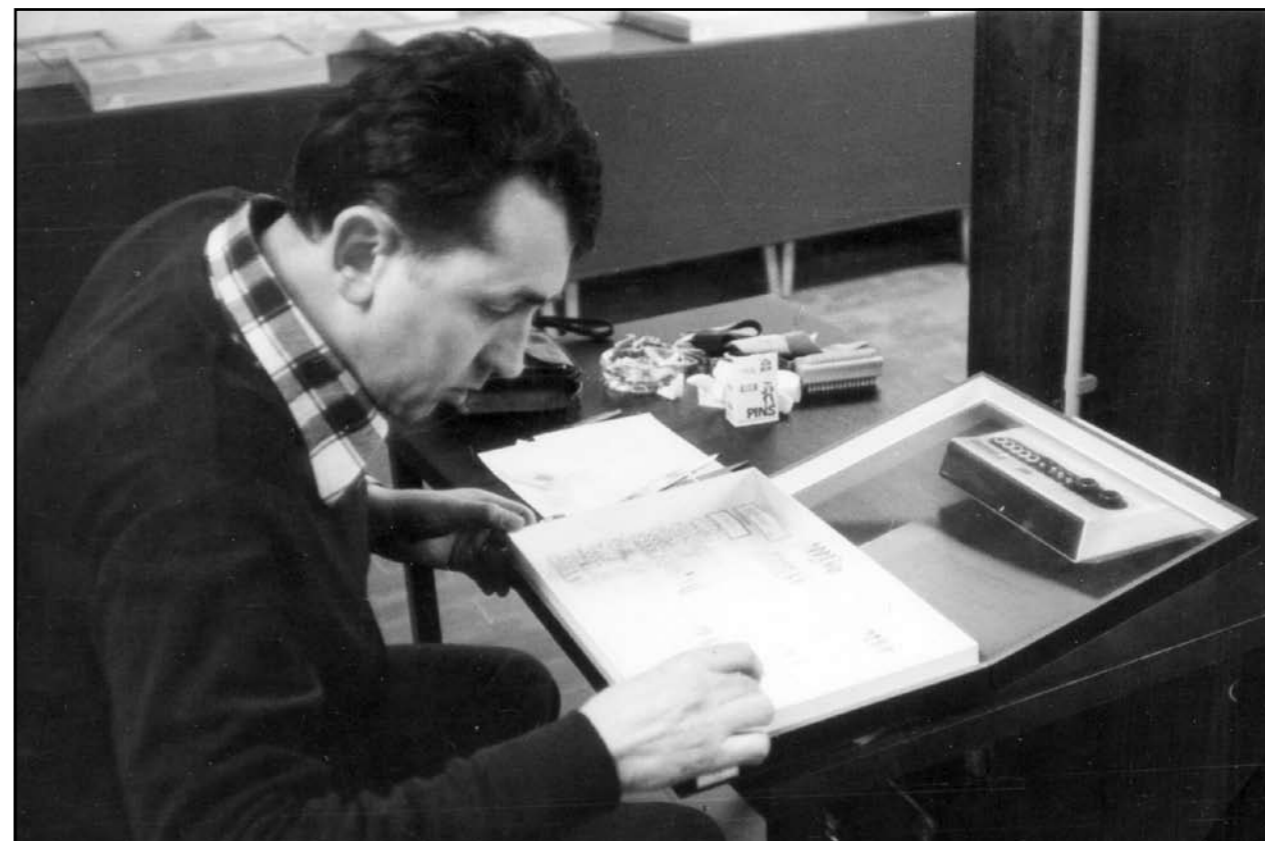

Z mentorjem in prijateljem akademikom dr. Matjašičem na Kitajskem

ski dolini in tako se je z njim selila vsa družina. Starša sta tri leta poučevala tudi v Motniku. Sprva so stanovali v špitališkem župnišču, nato pa v obnovljeni šoli, kjer v povojnih časih še ni bilo elektrike. Leta 1950 so bili spet premeščeni, tokrat v Zg. Tuhinj, kjer so ostali. Kljub vojni in stalnim selitvam je bilo Božu že v zibelko položeno ljubeče okolje z obilico intelektualnih spodbud, ki mu je omogočalo, da je počel tisto, kar je imel najraje. To je bilo gibanje v naravi, pa najsi je šlo za nogomet ali raziskovanje rastlinskega in živalskega sveta. Službeni dekreti, ki so brez možnosti ugovora premeščali njegove starše, so se izkazali kot srečna okoliščina za vso družino, posebno pa zanj, saj so mu omogočili neposreden stik z naravo, ki ga je že od mladih nog neustavljivo privlačila. Opazoval je rastline, lovil metulje in z ujetimi slepci plašil svojo starejšo in obe mlajši sestri. Še najmanj zanimanja je kazal za šolo, sedenje v šolskih klopih, pisanje in branje, zato v šolskem uspehu ni ravno blestel. Posebno rad se je družil z vaškimi pastirčki. Skupaj z njimi je visoko pod Menino »ustanovil«
svojevrsten živalski vrt. Starši so kmalu opazili njegova nagnjenja in so mu že v zgodnjem otroštvu kupili knjige o živalih. Iz teh knjig mu je starejša sestra na karton prerisovala živali, ki sta jih nato izrezala. Vaški dečki so izdelali kletke in vanje zaprli kartonaste živali. Kletke so postavili pod previsno skalo, kjer so bile zaščitene pred slabim vremenom. Tako se je paša spremenila v ustvarjalno igro, v katero so bili vključeni vaški otroci, Božo pa je že kazal svoj mentorski duh, ki ga je spremljal vse življenje in žlahtnil njegov raziskovalni opus. Najbolj ga je privlačil svet drobnih živali, tistih, skritih v luknjicah, med travami in pod kamni, za skorjo drevesnih štorov.

Nova življenjska prelomnica je bila ločitev od srečnega otroštva sredi narave in vpis v nižjo gimnazijo v Ljubljani. Po končanem četrtem razredu je bil prisiljen deliti usodo številnih učiteljskih otrok, katerih starši so službovali na podeželju, kjer v bližini ni bilo kvalitetnih šol, zato so morali v mestne šole in živeti v internatih. Ločitev od družine je bila boleča, vendar se je v internatu vključil v prirodoslovni krožek, kjer se je v zgodnji puberteti seznanil z najeminentnejšima raziskovalcema na področju živalstva. To sta bila Savo Brelih, strokovnjak na področju hroščev, in »metuljar«
dr. Jan Carnelutti. Njegova takratna mentorja in sedaj dobra prijatelja ter znanstvena sodelavca sta ga zgodaj usmerila na pot znanstvenega raziskovanja in imata odločilne zasluge za to, da je postal znanstvenik. Savo Brelih je bil takrat njegov vzgojitelj, ki je hitro opazil zanimanje svojega dijaka in ga povabil v prirodoslovni krožek, vendar s pogojem, da predhodno preštudira obsežno literaturo z obilico latinskih imen. Božo se je študija lotil zavzeto, položil neformalni izpit in bil sprejet v krožek.

Po končani nižji gimnaziji se je vpisal v višjo, vendar mu je že v prvem letniku spodrsnilo. Prepisal se je na Srednjo tehniško tekstilno šolo v Kranju, ki jo je uspešno zaključil in nastopil delo tekstilnega tehnika v tovarni Rašica. Šolanje v Kranju je prekinilo neposreden stik s entomologijo, vendar se je tod spoznal s taborništvom, ki je vsaj delno potešilo njegovo potrebo po stiku z naravo. Seveda je ves čas samostojno raziskoval živalski in rastlinski svet ter zanj navduševal svoje sošolce. Zanje je organiziral pohode po tuhinjskih planinah, kjer so poleg prijetnega druženja, spanja na senikih poljudno spoznavali živalski in rastlinski svet. V srednji šoli je spoznal tudi svojo zvesto življenj-

Delo na inštitutu

sko sopotnico ženo Nežiko, ki mu je vse življenje trdna opora in spodbuda na njegovi znanstveni poti. Tako se je ta življenjska stranpot na tehniški šoli izkazala kot temeljni kamen njegove znanstvene kariere in osrečujočega zasebnega življenja.

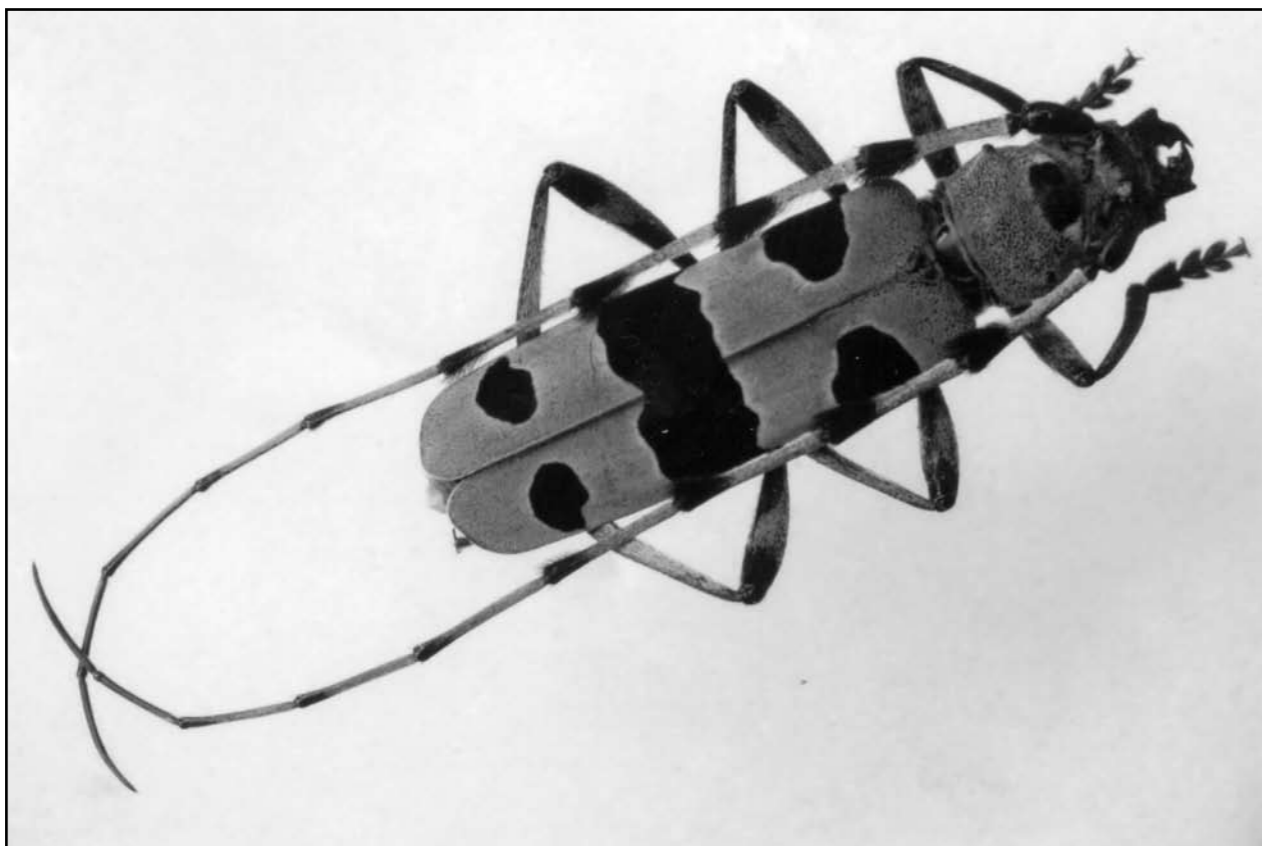
Po poroki leta 1961 in odsluženi vojaščini leta 1963 se je odločil za študij na Biotehniški fakulteti v Ljubljani, kamor pa vpis s končano srednjo tehniško šolo ni bil mogoč. Vendar je bil Božo trdno odločen preskočiti tudi to oviro, zato je zaprosil za pogovor s predstojnikom oddelka za biologijo, botanikom dr. Mayerjem. Ugledni profesor je začutil, da ima pred seboj talentiranega naravoslovca, zato mu je omogočil opravljanje diferencialnega izpita iz biologije, ker tega predmeta na tehniških šolah ni bilo. Na tem srečanju je dr. Mayer s svojim značilnim smislom za humor moralno podprl bodočega študenta z izjavo: »'Thinci' pa že moramo skupaj držati.«
(Dr. Mayer je bil leta 1920 rojen v šoli v Zg. Tuhinju takratnemu tuhinjskemu učitelju Ernestu Mayerju, znanemu čebelarju in sadjarju.) Božo je v enem mesecu naštudiral vso gimnazijsko biologijo, uspešno opravil izpit in se vpisal na fakulteto.

V času študija je več kot upravičil zaupanje svojega predstojnika. Takoj po vpisu je zastavil svojo raziskovalno pot z oživitvijo Slovenskega entomološkega društva, ki je skorajda zamrlo. Organiziral je redne tedenske raziskovalne ekskurzije in mesečna predavanja. Nadarjenega študenta je hitro opazil tudi profesor zoologije dr. Janez Matjašič iz Kamnika, ki je postal njegov mentor, nato strokovni sodelavec in kljub razliki v letih dober prijatelj vse življenje. Kot študent je v sodelovanju z Gozdarskim inštitutom vsake počitnice vodil terenske raziskave gozdnih združb rastlin na Kočevskem in Gorenjskem (Bohinj, Zgornjesavska do-

lina). Zastavil je tudi obsežno raziskavo hroščev v Sloveniji, še posebno na Tuhinjskem, na Menini planini. Rezultate teh raziskav je objavil leta 1969 v svojem diplomskem delu Krešiči Menine planine, Carabidaeae Menine planine pod mentorstvom dr. Janeza Matjašiča.

Že kot absolvent biologije se je zaposlil na Inštitutu za raziskovanje krasa v Postojni. Tu je pričel z intenzivnim raziskovanjem slovenskih jam in jamskih hroščev. Nekaj časa je poučeval predmet Varstvo gozdov na Srednji gozdarski šoli v Postojni. Kmalu se je službeno preselil v Ljubljano na Biološki inštitut ZRC SAZU, kjer je nadaljeval z raziskavami jamskih in drugih hroščev Slovenije in Jugoslavije. Leta 1979 je doktoriral pod mentorstvom akademika dr. Matjašiča s temo Cenotske, ekološke in fenološke raziskave karabidov (*Carabidae - coleoptera*) v nekaterih mraziščih Trnovskega gozda. Na Biološkem inštitutu ZRC SAZU v Ljubljani je leta 1980 dobil naziv znanstveni sodelavec, leta 1986 višji znanstveni sodelavec in leta 1991 znanstveni svetnik SAZU. Nekdanji mentorji in profesorji na fakulteti so postali njegovi sodelavci in dobri prijatelji. Božo je rad in pogosto organiziral terensko delo na območju Zg. Tuhinja in Menine planine. Tuhinjci se dobro spominjajo spektakularnega lova na nočne metulje in hrošče na šolskem igrišču s svetlobnimi pastmi.

Rezultati intenzivnih raziskav hroščev Slovenije, Jugoslavije, Avstrije, Grčije, Turčije, Kitajske so bili zelo zanimivi. Vzoredno, čeprav manj intenzivno, je raziskoval tudi floro Slovenije. Velik del njegovega raziskovalnega opusa je bil namenjen jamskim hroščem. Uspelo mu je najti veliko novih, še neopisanih vrst teh redkih in težko dostopnih živali, kar predstavlja svojevrsten prispevek svetovni znanosti. Nekatere nove

Alpski kozliček, *Rosalia alpina*, velikost 4 cm

vrste so njemu v čast opisali tudi njegovi kolegi in sodelavci iz Avstrije in Italije in so poimenovane po najditelju, kot npr. *Anopthalmus droveniki*, *Anopthalmus erebus bozoi* in celo po njem opisani novi rod hroščev jamskih mrharjev *Drovenikia*. Sam je opisal tudi več vrst hroščev, kot so *Orotrechus slapniki*, *Aphaenopidius kamnikensis* in *Aphaenopidius kamnikensis tonklii*. Rod hroščev *Aphaenopidius* je bil prej znan le v hribovju Dobrovlje nad Vranskim. Prav odkritje tega rodu v Kamniško-Savinjskih Alpah je bilo v znanstvenih krogih zelo odmevno. Vrsta *Aphaenopidius kamnikensis* – kamniški jamski slepi brzec – je bila poimenovana v čast mesta Kamnik, kjer Božo Drovenik prebiva že od leta 1973.

Poleg teh je intenzivno raziskoval razširjenost krešičev roda *Carabus* v Sloveniji in Jugoslaviji. Tudi tukaj rezultati niso izostali. Po njem je poimenovana nova vrsta krešičev *Carabus croatius droveniki*. Skupaj z nemškim raziskovalcem Ottom Krätschmerjem sta opisala še podvrste *Carabus croatius bosiljčiči*, *Carabus croatius kraetchmeri* in *Carabus croatius pretneri*. Vrsta *Otiorhynchus droveniki*, ki jo je našel v Grčiji, je poimenovana po njem, opisal pa jo je njegov nemški kolega dr. Braun in je znana po edinem najdenem primerku. Pri raziskavah, pri katerih je sodeloval z raziskovalci iz nekdanje Jugoslavije, Avstrije, Francije, Italije in Nemčije, je našel najmanj 100 vrst hroščev, ki jih v Sloveniji še niso poznali.

Veliko svoje energije in strokovnega znanja je posvetil Slovenskemu entomološkemu društvu. Kot predsednik je ime Slovenije ponesel v svet in se aktivno povezal s sorodnimi društvi v Italiji, Avstriji in Nemčiji. Na njegovo pobudo se je rodilo majsko srečanje entomo-

logov sosednjih dežel Avstrije, Italije in Slovenije vsako leto v eni od teh držav. Na njegovo pobudo so pričeli izdajati tudi društveno glasilo *Acta entomologica Slovenica*, ki se je dobro prijelo in izhaja enkrat letno pod okriljem Prirodoslovnega muzeja Slovenije.

Za svoje dolgoletno plodno delo je postal častni član Slovenskega entomološkega društva in Koroškega entomološkega društva v Avstriji. Postal je tudi slovenski predstavnik v Mednarodni organizaciji za proučevanje favne žuželk Srednje Evrope – SIEEC (*Societa Internationalis Entomofaunistica Europae Centralis*), za katero je leta 2001 zelo uspešno organiziral 17. mednarodni simpozij v Radencih. V času Jugoslavije je bil član predsedstva Entomološkega društva Jugoslavije.

Aktivno je deloval tudi v Jamarskem, Biološkem, Prirodoslovnem in Botaničnem društvu Slovenije, prav tako tudi v nekaterih lokalnih društvih, kot npr. v Jamarskem društvu Kamnik, kjer je bil ustanovni član in pobudnik prvih speleoloških raziskav v Kamniški jami, kjer sta bili najdeni že omenjeni endemni vrsti kamniški jamski slepi brzec *Aphaenopidius kamnikensis* in *Orotrechus slapniki*.³

Mentorstvo mladim raziskovalcem mu je bilo pisano na kožo. Aktivno je deloval kot mentor pri številnih doktoratih in diplomah na univerzah v Ljubljani, Zagrebu, Sarajevu in Skopju. Svoje strokovno znanje pa je širokosrčno nudil tudi amaterskim ljubiteljem žuželk in rastlinskega sveta. Svet rastlin in drobce živali je znal poljudno približati tudi mladim, zlasti otrokom v šoli v naravi in na taborih.

³ Kamniški zbornik XVII, 2004, str. 286, 287.

Terensko delo na Menini planini

Objavil je številna znanstvena dela v različnih strokovnih revijah in knjigah doma in po svetu. Med drugim naj omenimo 44 izvirnih znanstvenih člankov, 18 poljudnoznanstvenih prispevkov, 8 samostojnih prispevkov v monografijah, 10 drugih prispevkov in 1 sekundarno avtorsko delo.

Za monografsko delo *Catalogus faunae: Carabiden der Balkanländer: Coleoptera Carabidea* 1999 je prejel zlati znak Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU. To delo je tudi v evropskem prostoru zelo odmevno in citirano. Pomemben je njegov prispevek Hrošči v knjigi *Živalstvo Slovenije*. V reviji Prirodoslovnega muzeja *Scopolia* je kot soavtor objavil deli Bolhači Slovenije in Kozlički Slovenije.

Poleg navedenih publikacij je v okviru Biološkega inštituta ZRC SAZU sodeloval pri pisanju številnih naravovarstvenih mnenj o posegih v okolje in prostor. Prav te raziskave in študije so za določene predele Slovenije, ki do tedaj še niso bili raziskani, dale presenetljive rezultate. V zadnjem desetletju je sodeloval tudi pri raziskavah v okviru evropskega projekta NATURA 2000,⁴ zlasti alpskega kozlička in močvirskega krešiča v Sloveniji.

Da so ta dela in njegove raziskave odmevne tudi po svetu, nam pove tudi najnovejša obsežna monografija *Endemiten*, ki je izšla leta 2009 v Avstriji, kjer so uporabljeni njegovi izsledki in ga sodobni evropski raziskovalci v poglavju Hrošči pogosto citirajo.⁵

⁴ Evropski projekt Natura 2000 proučuje razširjenost ogroženih živalskih in rastlinskih vrst ter ekološko problematiko v Evropi.

⁵ V tem monumentalnem delu se avtorji sklicujejo tudi na objave v *Kamniškem zborniku*, kar dokazuje, da prispevki *Kamniškega zbornika* segajo tudi preko slovenskih meja.

Kot mentor in raziskovalec se nikoli ni branil sesto- pa z znanstvenih višin, zato se je vedno odzval povabilu za objavo poljudnih prispevkov. Tako je ob 50-letnici LD Tuhinj v njihovem *Lovskem zborniku* objavil obširen opis Prirodoslovne zanimivosti Tuhinja in Menine planine. Tako je izrazil tudi pripadnost okolju, ki je v njem vnelo znanstveno iskrico in je bilo njegov prvi raziskovalni poligon.

Seveda ne moremo mimo njegove bogate zbirke hroščev, ki šteje okrog 400.000 primerkov, med katerimi so mnoge atraktivne in redke živali z vsega sveta, od najdrobnejših milimetrskih hroščev do nekaterih resnično monumentalnih primerkov.

Leta 2008 se je upokojil, vendar njegov raziskovalni duh nikakor ne miruje. Slovenska favna hroščev mu še vedno predstavlja neustavljivi izziv, zato pripravlja dva nova prispevka o hroščih Slovenije. Prav tako enkrat tedensko odhaja na svoje nekdanje delovno mesto na Biološkem inštitutu, kjer ima kot zaslužan znanstvenik še vedno svojo raziskovalno sobo. Pogosto objavlja v *Kamniškem zborniku*, kjer je član uredniškega odbora. Tudi po upokojitvi ostaja znanstvenik evropskega formata z nespornimi raziskovalnimi zaslugami, ki mu jih priznavata slovenska in evropska javnost. Kljub temu je preprost in skromen. Ohranja številne prijateljske vezi doma in po svetu, ki so se spletle ob strokovnem sodelovanju. Bil je med prvimi, ki je opozarjal na pomen drobnega živalskega sveta v ekološkem smislu, zato bo njegovo delo pomembno tudi v prihodnosti. Njegova življenjska pot dokazuje, da je sanje mogoče doseči in preseči kljub formalnim oviram in stranpotem.

Povzetek

Dr. Drovenik je eden izmed vodilnih evropskih koleopterologov – raziskovalcev hroščev. Rodil se je v učiteljski družini 16. februarja 1940 na Ljubnem ob Savinji. Po vojni so bili starši z dekretom prestavljeni na šolo Špitalič v Tuhinjski dolini. Nižjo gimnazijo je končal v Ljubljani, srednjo tekstilno šolo pa v Kranju. Po odsluženju vojaščini se je vpisal na Biotehniško fakulteto v Ljubljani. Že pred diplomom se je zaposlil na Biološkem inštitutu Jovana Hadžija pri Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU. Leta 1979 je doktoriral pod mentorstvom akademika dr. Matjašiča iz Kamnika s temo Cenotske, ekološke in fenološke raziskave karabidov (*Carabidae* – *coleoptera*) v nekaterih mraziščih Trnovskega gozda. Na Biološkem inštitutu ZRC SAZU v Ljubljani je leta 1980 dobil naziv znanstvenega sodelavca, leta 1986 višjega znanstvenega sodelavca, leta 1986 in leta 1991 naziv znanstveni svetnik SAZU. Za monografsko delo *Catalogus faunae: Carabiden der Balkanländer: Coleoptera Carabidea* 1999 je prejel zlati znak Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU.

Aktivno deluje v Slovenskem entomološkem društvu in v evropskih entomoloških društvih. Bil je ustanovni član in pobudnik prvih speleoloških raziskav v Kamniški jami, kjer sta bili najdeni dve endemni vrsti hroščev: *Aphaenopidius kamnikensis* – kamniški jamski slepi brzec in *Orotrechus slapniki*.

Od leta 1973 živi v Kamniku. Danes upokojeni dolgoletni sodelavec Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU je ustvaril zbirko okoli 400.000 primerkov hroščev. Deset vrst in celo en rod hroščev je dobilo ime po kamniškem strokovnjaku, saj se imenujejo »droveniki«. Kot raziskovalec se je še posebej ukvarjal z alpskim kozličkom (*Rosalia alpina*), ki je ogrožena vrsta, značilna za območje Menine planine. Deluje tudi kot član uredniškega odbora *Kamniškega zbornika*.

Summary

Dr Drovenik was one of the most eminent European coleopterologists (bug researchers). He was born in a teachers' family on February 16 1940, in Ljubno ob Savinji. After WWII his parents were transferred to Špitalič in the Tuhinjska valley. He finished lower grammar school in Ljubljana and continued his studies at Vocational Textile School in Kranj. After completing military service he registered to Biotechnical Faculty. During his studies he worked at the Jovan Hadži Institute of biology at Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts. In 1979 he obtained a PhD under the supervision of Dr Matjašič from Kamnik, a renowned fellow of an Academy. The subject of his PhD was cenotic, ecological and phenological research of the carabids (*Carabidae* – *coleoptera*) in certain frost hollows of the Trnovski forest. In 1980 The Biological institute SRC SASA in Ljubljana awarded him a title of Research Scientist, in 1986 he became a Higher Research Scientist and in 1991 a Scientist Councillor. The Golden Emblem of the SASA was conferred to him for his monograph *Catalogus Faunae: Carabiden der Balkanländer: Coleoptera Carabidea* in 1991.

He is an active member of Slovenian and many European Entomological Societies. He was the initiator of first speleological research in the Kamniška cave, where two endemic species of bugs were discovered: *Aphaenopidius kamnikensis* (named after Kamnik) and *Orotrechus muellerianus*.

He has lived in Kamnik since 1973 and is a member of the editorial office of *Kamniški zbornik*. Working at a Scientific Research Centre of the SASA he has created a collection of 400,000 bug specimens, thus more than 10 species and even one genus (*droveniki*) have been named after him. In his work as a researcher he put additional attention to the longhorn beetle *Rosalia alpina*, indigenous to the area of Menina planina.

Slikarski bard notranjske dežele

Ob 100-letnici rojstva Lojzeta Perka

Lojze Perko (1909–1980) je ustvarjalno kar najte-sneje povezan z notranjskim krajinskim ambientom ter z veliko ljubeznijo do njegovih ljudi in še posebej do svojih otrok. V njegovem slikarstvu se to kaže kot na dlani, ne le iz motivne navezanosti na ta svet, marveč iz umetnikovega ponotranjenega doživljanja, ki daje njegovi ustvarjalnosti temeljni čustveno razgiban pečat.

V tem pogledu pomeni nekakšno iniciacijo že njegovo zgodnje delo, med katerim izstopa likovna spremljava Martina Krpana, ki ga je umetnik umestil v svoj in njegov domači krajinski okoliš. (Danes že znamenita knjiga je izšla med drugo svetovno vojno kot reprezentativna darilna publikacija Slovenčevih izdaj, ki so pomenile v tistem času in razmerah veliko kulturno dejanje.) S tem časom in okoljem pa je med drugim povezana tudi Perkova Marijina slika iz cerkniške cerkve z motivom človeške nemoči in upanja, razvidnega iz dinamičnega zatekanja vznemirjeno obupanih ljudi k Mariji Pomočnici.

Umetnik je vsestransko izhajal iz izročila, ki je pred drugo svetovno vojno v literaturi in slikarstvu v duhu sočasnega regionalizma v umetnosti odkrivalo specifičnost slovenskih pokrajin. Likovno pa je bil ukoreninjen v slikovito in razpoloženjsko pojmovanem postimpresionističnem realizmu, značilnem za čas, ko je študiral, po poskusu v Zagrebu (kjer so ga, že tridesetletnega, zavrnil kot prestarega), v Sofiji in po vojni v Beogradu. Zato je bil od slovenskih vrstnikov, članov skupine Neodvisnih, ki so izhajali v glavnem iz zagrebške šole, v bistvu odmaknjen, in tako je ostal toliko bolj prepuščen povezanosti s svojim domačim okoljem, ki se mu je vse življenje predajal, in je postal samotarski osamelec, notranjsko vipotnikovsko drevo na samem.

Ljubezensko zблиžanje Lojzeta Perka in notranjske pokrajine je bilo pri obeh vzajemno, saj so tako zanjo kot za slikarja značilni opazna trpkost, samota in če že ne jasno razviden, vsaj pritažen notranji nemir. V njegovem dojetanju narave pa se, tako v panoramskih pogledih na griče s cerkvicami kot v osamelem drevju in še zlasti v motivih okolice Cerkniskega jezera, skriva tudi predan odnos do svojevrstne lepote, zajete v ponekod že malone romantično občutenem, že prav mističnem doživljanju njenega notranjega ognja, zarje, oblakov in voda. Perkova krajina v svojih atmosferskih razpoloženjih vseskozi diha, v njeni skoposti se razkri-vajo oaze živih barv in pogledi, ki se venomer dotikajo slikarjevega očesa, temperamenta in predvsem srca. Perkovo risarsko črto, naj bo širokopotezno risarsko slikovita ali potegnjena s čopičem, dobesedno slikarska, vselej oživlja strasten impulz, ki se sunkovito, a

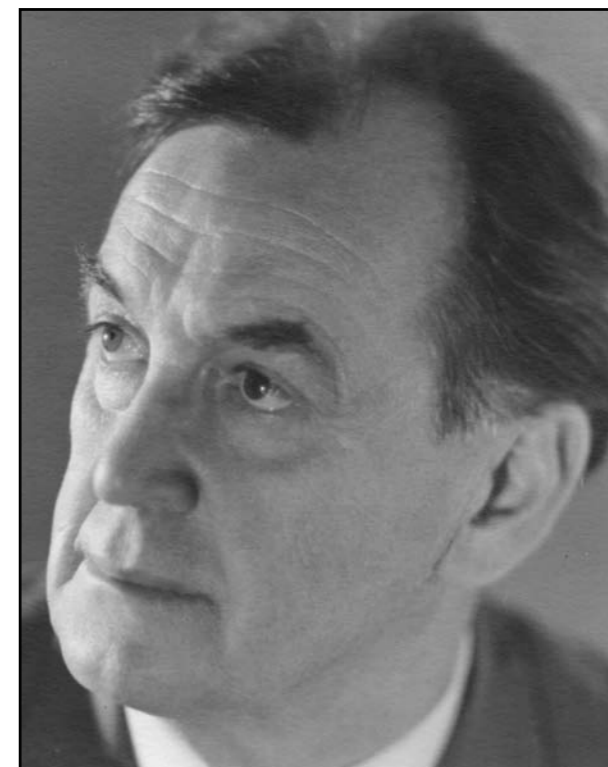
Lojze Perko

natrgano, stopnjevano niza in svojo slikovito skicoz-nost cefra v risarska šibja, v katerih gnezdi prvinski utrip naravnega življenja. Ta je nekako pritažen, a tudi vznemirjen, saj ponekod, v razžarjenem nebu nad jezerom z ognjenimi prelivmi spomni celo na Jakopičevo vznesenost; sicer pa je vezan predvsem na zemljo, kar velja tudi za umetnikov značilen, zlasti sprva pogosto še v duhu t. i. galerijske rjavine rjavkasto zamolkel, a tudi mistično prežarjen kolorit, pa tudi na z zemljo povezano vodovje in zemeljski zrak neba. Rdečkasta barvitost pa se ponekod vžge tudi iz njegove prsti na njivah ali iz zaplat jesenskih gozdov, ki se povezujejo v značilno krajinsko fiziognomijo, označeno z obronki, vrhovi in grebeni pobočij, kulisami posamičnih dreves v ospredju ali jezerskimi obrežji in skritimi tokovi ponikalnic.

Iz notranjske dežele je med slikarji pred Perkom izšel že Maksim Gaspari, ki je specifičnost svoje Me-nišije izoblikoval z bolj secesijsko sklenjeno potezo in ustvaril podobo idilične, ponekod že prav pravljico obarvane domačijskosti, medtem ko Lojze Perko prešinja svojo notranjsko domačijo z drugačno, ne folkloristično idealizirano domačnostjo. Ta pa pri njem izhaja ne le iz drugačnega slikarskega prijema, marveč tudi iz občutenja, s katerim naravo oživlja v bolj ponotranjenih in temperamentno sunkovitih vzgibih, prav tako pa z ritmično dinamiko svojega izraza oživlja z njo povezana vegasta vaška, tudi gospodarska poslopja in ruševine, s čimer poudarja njihovo arhaičnost na drug, bolj prvinski način, kot bi jo v dihu njihovega in lastnega

dinamiziranih ritmih tudi lahkotno zračen in ves čas prepričljivo notranje razgiban, a tudi labilno krhek.

V likovnozgodovinskem pogledu Perko izstopa kot eden naših izrazitih posebnosti, ki so, odmaknjeni od sodobnih struj, pa tudi občutij, v katerih je človek razklan, breztaleten in razosebljen, videti kot svojo pokrajino zaznamujoči osamelci. Ti pa – zamaknjeni v nedotaknjeno naravo – v bistvu prerajajo preteklost in jih že zato trendovsko usmerjeni opazovalci in raziskovalci praviloma prezrejo. Toliko bliže kot piscem, zavzetim za moderno umetnost, pa ostaja Perko likovnim spremljevalcem, dovtetnim za ohranjanje slovenske starozitnosti in narave ter še posebej dojemljivim za naše duhovno izročilo in njegovo trpkost, da ne rečem slovensko žalost, kakršna se razkriva v pasijonski melodiji ljudskih pesmi; z njimi je pospremil svoje oznake Perkovega slikarstva že Stane Mikuž, po letošnji otvoritvi umetnikove razstave na Snežniku pa mi je logaški mizar Peter Grom, ki je slikarju izdeloval okvire ter se predajal zborovskemu petju, pokazal Perkovo pismo z značilnim zaključnim naročilom: »Vas imam rad, ker ljubite našo pesem. Ostanimo Slovenci.« Že Mikuž pa je opazil tudi njegovo zasidranost v domačnosti slovenskega realističnega izročila, ki ga že na njegovem začetku ponazarja slikarjeva povezanost z Levstikom, postavljenim v domačo notranjsko naravo, sicer pa je s svojo arhaično dikcijo spregovoril o Perku kot samoselni osebnosti, torej predvsem o umetnikovi samostnosti.

Ob letošnji stoletnici Perkovega rojstva je mogoče potrditi, da je bil Perko zares samoseven, a zasejan dobesedno v svojo domačo zemljo. Glede na to je več kot razumljivo, da je umetnik tako izjemno priljubljen zlasti v domačem notranjskem okolju; s svojo neposrednostjo pa je sčasoma doživel izjemno popularnost tudi pri najširših krogih ljubiteljev umetnosti, gotovo

V takem vseskozi simboličnem, z bolečino življenja prežetem duhu poleg pogrebcev nadvse značilno zazveni tudi slikarjev izraziti *Poslednji vrtnar*, grobar, dinamično razpet med kopanjem novega groba in povešenim nagrobnim razpelom na vaškem pokopališču. Pridih trpkosti, nikakor ne šaljivosti, sije tudi iz prizorov pokopa pusta v zasneženem svetu, iz katerih diha spomin na mitično doživljanje življenja, na prvinsko arhaičnost, kakršna v drugih oblikah prebujata misel tudi na našo starejšo, tudi Jurčičevo, ne le Levstikovo literaturo, in nasploh na izročila starih časov. Tako dojetje sožitja ljudi in narave je umetniku že med vojno porodilo tudi idealno slikovite risbe k domačijski prozi Jožeta Dularja o kmečkih ljudeh ob Krki, danes pa izpričuje afiniteto do čustvene neposrednosti navdihnjenega slikarja med drugimi pisci tudi za kmečko vegavost in zeleno barvitost dojemljivi Tone Pavček.

V svojih prikazih življenja Perko povezuje epskost in trpko liričnost s pridihom dramatičnega. Teža življenja, četudi ožarjena v skorajda mistično usodni povezavi z zemljo, se mu posebej razkriva tudi v podobah žena na polju, medtem ko se mu motivika materinske sreče in otrok pri jedi ter anatomski konfiguraciji posameznih »žanrskih« postav spreminja v slikovite podobe, polne toplote, ki pritegujejo z notranjo pristnostjo in občutljivostjo za vrednote življenja in človečnosti. Manj pa izstopajo s samo likovno bravuro, saj se je Perko tudi pri »reševanju« slikarsko zahtevnejših mnogofigurálnih kompozicij skicozno prepuščal predvsem nepreračunljivosti svojega hlastnega temperamenta.

***

Slikar Lojze Perko je tako videti kot nekakšen prvobiten pojav notranjskega življenjskega izročila, kot bi stal skoraj docela zunaj modernega časa likovnih iskanj in nenehnih dvomov o pravilnosti lastne orientacije, in kot bi bil, po drugi strani, zlasti pri slikovito nametanih zarisih svojih figur, skorajda docela brezbrizen do prizadevanj za slikarsko dodelanost, kaj šele za potrpežljivo pa tudi instinktivno doseženo formalno prefinjenost oziroma pedantnost.

Njegov intuitivno impulzivni ustvarjalni pristop je predpostavljal slikanje v hipnem zanosu, torej trenutek ustrezne koncentracije oziroma navdiha, ki mu ni dopuščal, da bi podobe dodeloval ali ponavljal, zato so v resnici pogosto videti predvsem kot skice, ki pa jim nič ne manjka, saj jih »dodelamo« s svojim oživljalnim pogledom, podobno kot Jakopičeve risbe. (Kot navaja Mikuž, je v nekem pismu napisal: »Vendar pa je v moji naravi tako: če mi takoj ne uspe, zaman ponavljam ...«) Pri tem je videti umetnik, četudi, kot je izpričano, s sabo nikakor ni bil vedno zadovoljen, docela proustdušen, včasih že kar bohemsko prepuščen ustvarjalnemu impulzu, in v svojem sproščnem razpoloženskem realizmu usmerjen zlasti v notranji izraz, ki je zanj predpostavljal predvsem bolj spontano, ponekod že kar dramaturgizirano ekspresivnost. Prav pri tovrstnih ustvarjalcih – mednje bi lahko prišteli tudi prav tako hlastnega dolenskega krajinarja Vladimirja Lamuta – pa kvalitativni razpon pogosto niha, podobno kot na primer pri slikarjevem vrstniku Francetu Pavlovcu, četudi je bil ta lahko tudi v skicoznosti bolj aristokratsko rokokojski, medtem ko je videti Perko bolj kmečko raskav ali »razdrapan«, a hkrati v značilno pretrganih

nih slikarjev in realistov, od katerih pa ni bil pri nas z otroškimi bitji nihče tako trajno zblizan kakor Perko. V podobni otroški nedolžnosti in milini pa je dojemal tudi obličja odraslih in zlasti starcev.

Perkov smisel za dojetje življenjske prvinskosti daje umetnikovim slikam pečat zelo pristnega in ponotranjenega življenja, ki oživlja vsakdanjo življenjsko preprostost z vseskozi intimno človeško noto; ta pa daje tak pečat tudi navzven žanrskim motivom. Intimno, četudi ne intimistično občutenje s svojimi čustvenimi izviri in pobliski prihaja pri Perku vsepovsod na dan prav kot ponikalnica, v sunkovityh ritmih, v toplini doživljanja, v ustaljeni, a razkrajajoči se in odmikajoči starodavnosti, ki jo je umetnik dojemal v domačem svetu in življenju. Slikal jo je, odmaknjenec, oddaljeno od velikih in manjših središč, a živo na Krpanovih in slikarjevih samotnih umetniških poteh. Trpkost umetnikovega doživljanja, ki jo ponekod dvigne v smer čiste, a še vedno trpke idiličnosti le lepota same narave (prav take, kot jo je v dnevniških zapiskih doživljal slikarjev notranjski pesniški rojak Jože Udovič), pa je tudi še pozneje izhajala iz doživljanja v letih njegove mladosti, saj se mu rada prenavlja v podobe z grobo iztesano krsto talca, ki jo voli mukoma vlečejo navkreber in s tem simbolizirajo večni življenjski napor, pehanje, kakršno je v ekspresionistični mladosti na drug način prav tako simbolično utelešal že Perkov srednješolski učitelj France Kralj. (Le da je kmečki Kralj v svoje delo vnašal tudi večjo, celo erotično radoživost, medtem ko je Perko, ki bolj opozarja tudi na človeški smrtni »cilj«, vselej trpkejšo resnoben.) V tej luči pa je razumljivejša tudi njegova pripravljenost za upodabljanje Kristusovega trpljenja oziroma križevega pota.

notranjega nemira želel predvsem organsko počlovečiti in jo po človeško razumeti tudi v njeni potrpežljivi kmečki življenjski bedi.

V take krajinske prizore umetnik povsem organsko vključuje tudi z zemljo in naravo sprijete ljudi in njihovo živino. Največkrat jih vidimo vprežene v kmečko delo, v delovnem naponu in silnem naprežanju, zlasti može pa pogosto tudi v megličasto zakajenih gostilnah, kjer jih prav tako v njihovi skicozno natrgani slikovitosti povezuje živahen nemir, posebej razživet v motivih krčevitega plesa. V tej, ponekod celo prav bujni dinamiki je mogoče zaslutiti celo kanec slikovitega baročnega izročila, saj slikarjeva ustvarjalna napetost oživlja naravo in ljudi v njihovih pozah in gestah izrazito hipno, kot bi se v umetniku sproti sproščala zadihana napetost nevidne energije. Iz baročnega izročila pa izhaja tudi slikarjev princip prostorskega poglabljanja krajine, ki vnaša s svojimi diagonalnimi smermi v slike izrazit nemir, razlit tudi po cerkniški ravnini. V tej luči je zanj močno značilna tudi globinska usmeritev pripovednih dogajanj, pot čez previs navkreber, v znani ali neznani cilj, kamor gredo živali s črednikom, šentjernejski sejmarji s svojim nabreklih govedom in razdivjanimi konji ali umetnikov romar ali popotnik. Občutenje take poti, rasti, rojevanja in izginjanja, pa umetnik očitno hrani že v svoji slikovito raztrgani, sunkoviti perkovski gesti in ga z njo izpoveduje značilno sproščeno in spontano, ne z iskanjem, ne z vpraševanjem, niti ne z natanko vnaprejšnjo zamisljivo, marveč v že kar hlastno prvinskem ustvarjalnem vzgibu. (Prav taka skicoznost je dominirala že pri Perkovi celostranskih, ne le vinjetnih ilustracijah Martina Krpana, in celo Stanetu Mikužu, ki je slikarju pozneje posvetil monografijo, se risbe zaradi nedodelanosti niso zdele ravno pravšnje za tako reprezentativno izdajo, še posebej ne glede na Levstikovo plastičnost in pretehtanost. Perkova fragmentarnost pa ni bila posledica slikarjeve vnemarnosti, pa tudi ne mladostne nezrelosti, kot je predpostavljalo, ampak je bila očitno predvsem izraz njegove nadvse impulzivne ustvarjalne narave.)

Življenjski nemir kot komaj prebujajoča se naravna bujnost posebno prepričljivo oživlja tudi Perkove portrete otrok, ki so videti kot obujeni angelci iz domačega, v tradiciji družinske ljubezni zasidranega slovenskega doma. Taki so že s samo polnostjo okroglih oblik in nebeško nedolžnim strmenjem v svet ali zamaknjenostjo v snu, prav angelsko živi ali začudeni in zasanjani, ponekod pa tudi sočutno vprašujoči in odmaknjeni, kot bi jih slikar, vsaj že kot doraščajoče, ne več dojenčke, morda pogledal tudi skozi svoja lastna življenjska spoznanja. V tem doživljanju otroške prisrčnosti je Perko prav poseben mojster in v svoji specifični usmerjenosti v obličja otroštva pri nas skorajda izjemen. Vso njihovo neposrednost pa je zmožil izraziti tudi v njihovih kretnjah, ne le pogledih, v zbranosti med opravili, posebno ljubko na primer med zavzetim branjem ali pri pisanju ob svetilki. Med zazrtostjo v ljube mu obraze z oživelimi kodri je oživil njihov inkarnat s slikovito barvno tonaliteto in jih upodabljal v dihu njihove notranje ubranosti, ne da bi jih deformiral; s tem pa se je približal prepričljivosti in toplini tistih impresionističnih mojstrov, ki so portrete modelirali z barvnimi prelivi in ob vsej slikovitosti ohranjali tudi učinek telesnosti, in morda še bolj slikarsko žlahtnih baroč-

tudi zaradi njihove naklonjenosti do slikarstva, izhajajočega iz realizma, ki ga slikarjev čustveni razmah preraja in ponotranja, ter do same narave, skozi katere identiteto in spremenljivost razkriva umetnik tudi sebe in s tem po svoje nadaljuje tudi izročilo naših močno priljubljenih impresionistov.

Perko je tako postal in ostal pojem čustveno prežarjenega umetnika in bohemskega samotneža, ki se je očitno najbolj pristno počutil v notranjski deželi med svojimi potmi, ob čudežnem jezeru in med Župančičevimi ostrnicami, med ljudmi, ki nenehno garajo, sejejo, plevejo, nalagajo snope (v tej motiviki je s svojo kredno in pastelno dinamiko najbližje sočasemu Jakcu), kopljejo krompir, prevažajo hlode in se otožno pijansko veselijo, zato bi mu nostalgiki na Dolenjskem, kjer je tudi zelo rad slikal, najbrž porekli kar notranjski ali cerkniški bard. Biti slikarski ali pesniški bard svoje dežele, in Perka so tudi v resnici pogosto označevali za slikarskega poeta Notranjske, pa je posebne vrste narodno priznanje, ker je bistvo takega umetnika ravno v zvestobi njegovi domovinski pripadnosti, ki ji je docela zavezan tudi ustvarjalno.

Lojze Perko ostaja najvidnejši predvsem kot človek med svojim ljudstvom, romar med griči in vodami, ki kroži po vzpetinah na domačih poteh, obkroženih s presihajočo vodo, gozdovi in vijugavimi potmi, usmerjenimi navkreber in v kotanje, obljudene z razpotegnjenimi gručami prav tako samotno odmaknjenih vasi. Po teh poteh, ugledanih skozi legendarno izročilo, se lahko iz Levstikove povesti pripelje sam presvetli cesar Janez, sicer pa se po njih in pod nevihtnim nebom najraje in najbolj pristno razlegajo trpke pogrebne žalostinke. Od tam pa se mu pogled širi tudi v daljave in se zateka med ljudi v naravi in po gostilnah, kjer mu na mizah škrlatno zažari omamna vinska rdečica.

Na teh ustvarjalnih poteh se je umetnik ničkolikokrat zamislil tudi ob bridkih znamenjih na naporni trpljenjski človeški poti in je v vsem, kar je kjerkoli videl, dojemal tudi znamenja slovenskega žitja in bitja, pa tudi lastnega romarskega življenja, le da je vse to kot nekaj vznemirjen prevodnik prestavljal tudi na platna; v samem umetniku pa je ugledal, kot je dejal, roko, ki nadaljuje stvarjenje Božje lepote, in zato najbrž tudi svoje vsakdanje delo razpoznal kot od Boga dano poslanstvo. Vse upodobljeno je prešinjalo z razgretostjo svojega srca, s katerim se je skušal zazreti, kot je po Mikuževih besedah že sam označil, v srce narave. V sebi pa je že v ubožni mladosti občutil tudi vso težo bridkosti, ki jo je zasejala v ljudi zgodovina, zlasti najbolj tragična, ki jo je bil doživel med drugo svetovno vojno; a je v svojih slikah ohranjal tudi vse upanje, ki se mu najlepše in vedno nanovo prebuja v osrečujočih nasmehih njegovih otrok. Zato ni naključje, da se mu tudi iz zamračene medvojne slike v spečem zatišju družinske izbe pod božjim varstvom najopaznejše zasveti prav pletena košarica z dojenčkom.

Perko je ostal vse življenje priklenjen na notranjske kraje, ker ni mogel niti najbrž ni želel živeti drugače, kot da je nase sprejel svojo usodo, postati poglobljen glasnik lepot in tegob tamkajšnjega »prečudno lepega«, skrivnostnega in samotnega, a že od Valvasorjevih časov tudi znamenitega sveta. Na rame pa si je zadel tudi križ življenjskega trpljenja in butaro ne le življenjske teže, ampak tudi pisano butarico njene ma-

vrično spremenljive barvitosti, da je videti malone tudi kot kak junak ljubega mu Notranjčana Ivana Cankarja, ne le starejših realistov in domačijsko realističnih vrstnikov, ki bi lahko s slikarjevim mnogo bolj raskavim, a docela neizumetničenim jezikom dejal: »Glej, domovina, tvoj otrok sem in tvoj tudi ostanem, pa bodi bogata ali uboga, pa naj bom bogat ali ubog, ker vidim tudi v tvoji ubožnosti eno samo srčno bogastvo in neusahljivo božjo lepoto.«

Del bogatosti, posebej tiste, tudi najbolj dragocene, ki se je ohranila v dediščini njegovih potomcev, je prikazala spominska razstava na gradu Snežnik, polna ponikalniških pokrajin, otrok in ljudi, ki jim je umetnik pripadal in se jim je z največjo ljubeznijo razdal. Njegovo največje in najbolj pristno bogastvo pa je v moči izražene občutja, samotno, a sunkovito rastočega iz te ljubezni.

Slikarski bard notranjske dežele Ob 100-letnici rojstva Lojzeta Perka

---

Povzetek

Prispevek je posvečen 100-letnici rojstva slikarja Lojzeta Perka, ki je kot umetnik tesno povezan z notranjskim krajinskim ambientom, od koder izhaja, in z notranjskimi ljudmi. Likovno je bil zasidran v domačnost slovenskega realističnega izročila. Glede na to je več kot razumljivo, da je umetnik tako izjemno priljubljen zlasti v domačem notranjskem okolju; s svojo neposrednostjo pa je sčasoma doživel izjemno popularnost tudi pri najširših krogih ljubiteljev umetnosti, gotovo tudi zaradi njihove naklonjenosti do slikarstva, izhajajočega iz realizma, ki ga slikarjev čustveni razmah preraja in ponotranja, ter do same narave, skozi katere identiteto in spremenljivost razkriva umetnik tudi sebe in s tem po svoje nadaljuje tudi izročilo naših močno priljubljenih impresionistov.

100th Anniversary of the Birth of Lojze Perko

Summary

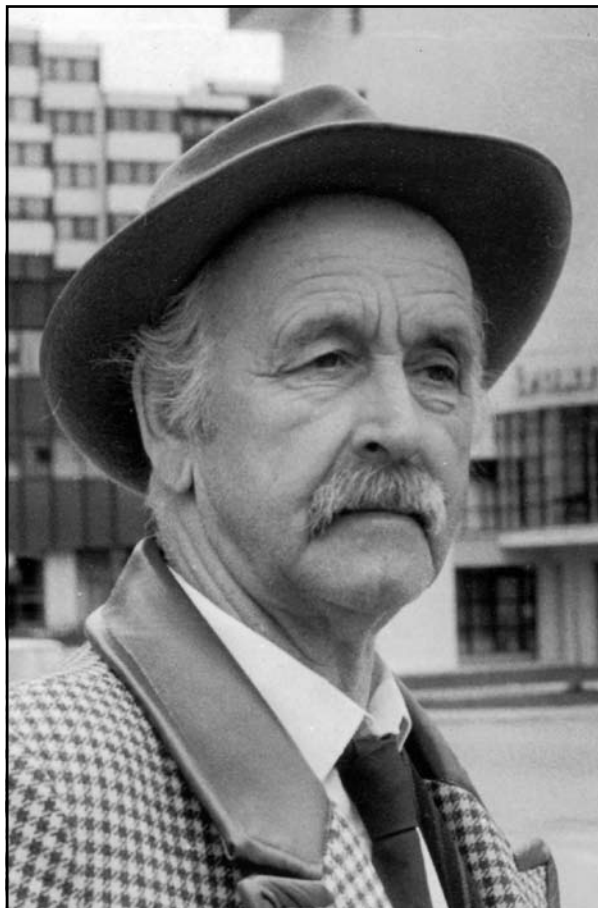
The article is dedicated to Lojze Perko, who was, as an artist, closely connected with the Inner Carniola regional ambient, which is where he originates from. As a painter he was embedded in realistic Slovene tradition, thus it is understandable that he gained extreme popularity especially in the local Inner Carniola region. Being very straightforward he eventually became popular within wider artistic spheres, who thought highly of his emotional yet realistic paintings presenting artist's internalized love of nature, which served him to unveil and express his feelings and continue the tradition of our greatly appreciated impressionists.

90-letnica rojstva Ivana Debevca (1919–2003) – slovenskega Diorja

Leta 1970 je revija *Tovariš* zapisala: »Nikakršnega dvoma ni, da si evropska moda brez večjih predsodkov utira pot na Slovensko. Kakšna? Izzivajoča, drzna, predvsem pa pogumna. Takšna prihaja predvsem iz Mengša.« Za mlajšo generacijo, za katero je v glavnem ustvarjal mojster Ivan Debevec, so ti stavki gotovo nerazumljivi, saj danes prodajajo modna oblačila za mlade vse trgovine. Starejši, ki so doživeli povojno oblačilno sivino, uniformiranost in pomanjkanje, slabe materiale, pa se gotovo spominjajo mojstra Ivana Debevca, prvega povojnega ustvarjalca jugoslovanske visoke mode – slovenskega Diorja.

Ivan Debevec se je rodil leta 1919 v Planini v družini s tremi otroki. Oče je bil hlapec in priložnostni delavec, mama pa je bila gospodinja. Ko je bil star osem let, se je družina »z vso revščino, ki je obsegala dve stari postelji in dve culi starih cunj,«¹ kot pravi Ivan Debevec sam, preselila za očetom v Kamnik. Oče je delal pri urejanju hudournikov. Zaradi slabe zaščite in obleke je moral golih nog hoditi po vodi, zato je oslepel. Otroci in starša so postali občinski reveži. Občina jim je dala petdeset dinarjev občinske podpore na mesec in knjižico, ki je potrjevala, da smejo beračiti po vsej Jugoslaviji. Ko je oče po sedmih letih umrl, so izgubili tudi to. Mati je prala in čistila pri bogatejših Kamničanih. Občina je materi vzela najprej starejšega sina Franca, nato pa še Ivana. Nekaj časa sta dobivala hrano v kamniškem samostanu, nato pa pri gostilničarju Šaferju (pred Železnim mostom, zdajšnjim Maistrovim mostom).² Ta je Ivana dal v uk h krojaškemu mojstru Kostji v Ljubljano, ki je imel svojo delavnico nasproti hotela Lev. Starejši brat Franc pa se je v Titanu izučil za ključavničarja.

Ivan Debevec je imel med vojno v Kamniku krojaško delavnico, dokler ga niso mobilizirali v nemško vojsko. Po vojni je leta 1948 v Kamniku prevzel propadlo krojaško delavnico in jo hitro postavil na noge. Občina pa ga je poslala na enoletni tečaj v Maribor. Tam je pridobil veliko znanja, hkrati se mu je odprl pogled v svet. Leta 1952 je v Kamniku z velikim uspehom priredil prvo modno revijo, verjetno prvo povojno v takratni Jugoslaviji. Ta uspeh po oblasti ni bil všeč, saj je bila moda nekaj kapitalističnega, buržoaznega. Mojster je zato moral oditi iz Kamnika – v servisno delavnico krajevne skupnosti v Mengšu. Ker je delavnica kmalu propadla, je Ivan Debevec leta 1966 odprl svojo delavnico, kasneje preimenovano v butik. Že prvo leto je spet pripravil modno revijo. Tudi ta je uspela. Sledile

Ivan Debevec v Domžalah 2001

so revije v Kamniku, Domžalah, Trbovljah, na Bledu, v Ljubljani, Zagrebu, pa tudi v tujini, npr. v Tunisu. Pri delu sta mu pomagala tudi sin in hči. Leta 1970 so odprli butik v Domžalah in Kamniku.

Kako so nastajale Debevčeve kreacije? Izhodišče so bile stranke, ki so si želele biti modno oblečene, ki so želele kaj pristnega, takega, kar nima nihče. Mojster je, kot je sam rekel, prelistal kakšno modno revijo, potem je oblikoval kroj po svoje – kaj dodal ali kaj spremenil. Nikoli ni kopiral. Držal se je modnih zapovedi in jih oplemenitil s svojo ustvarjalnostjo. Dokončno pa je bil model oblikovan po posvetu s hčerko Metko in sinom Janezom. Da je bil končni izdelek res poseben in moden, so pripomogli tudi vrhunski materiali, ki jih je naročal iz tujine.

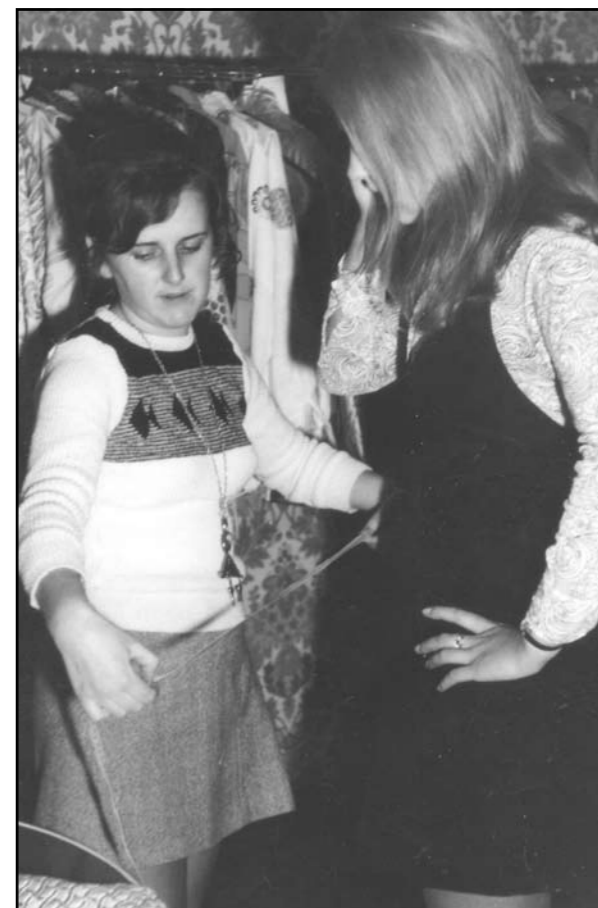
Modne revije Ivana Debevca so postale zbirališče slovenskih estradnikov – zaradi mode, ker je bil mojster zabaven gostitelj in zaradi lastne reklame. Pogosti gostje modnih revij so tako bili: Ditka Haberl, Braco Koren, Metka Šišernik, Majda Sepe, Elda Viler, Eva Sršen, Andrej Šifrer, New Swing Quartet in drugi. Velikokrat sta jih povezovali Metka Šišernik in Nataša Dolenc, peli pa so najbolj znani pevci slovenske zabavne glasbe. Ivan Debevec je oblačil številne znane pevce in glasbenike: Terezo Kesovija, Ljupko Dimitrovsko, Ivico Serfezija in druge.

Ivan Debevec ni bil samo modni kreator, ampak tudi odličen organizator. Za svoje modne revije je izšolal skupino manekenov: 2 moška in 10 deklet. Ti so predstavljali njegovo modo po vsej takratni Jugoslaviji. Najbolj znana sta bila Rok Lasan in Zorica Pesek. Za večjo popularnost Debevčevih modelov pa je poskrbel fotograf Stane Jerko.

1 Revija *Tovariš*, 3. 3. 1970, str. 56. Po članku, ki ga je napisal Niko Lapajne, so povzeti osnovni podatki o Ivanu Debevcu.

2 Stavbo so leta 1941 porušili Nemci (Janko Polec: *Kamniške meščanske hiše in njihovi lastniki v 200 letih, Kamniški zbornik 1955*, str. 93).

Metka, hči mojstra Debevca, in manekena v butiku v Kamniku pri pomerjanju obleke leta 1971

ki je zadonela po dvorani brez ozvočenja, je bil mojster Debevec zelo navdušen. Še danes se ga živo spominjam, kako je bil ponosen name.

Rad je imel glasbo, petje, modne revije, šov in nasploh vse lepo, staro in mlado. Njegovo navdušenje nad vsem tem najlepše opišem z njegovimi besedami: 'To bo pa zažgalo.'

Vsi smo ga imeli resnično radi.«

Stane Jerko:

»V poznih 60. letih sem že sodeloval kot modni fotograf na modnih revijah, ki jih je prirejal znani modni krojač iz Mengša g. Ivan Debevec. Te fotografije so nastajale še v letih 1970–1980.

Modne revije g. Debevca in njegovi unikatni modni izdelki oz. oblačila so navduševali publiko s svojo izvirnostjo.«

Zorica Pesek:

»Modnega kreatorja g. Ivana Debevca sem spoznala v Mengšu, kamor me je povabil, da bi kot manekena nastopala na njegovih modnih revijah.

Njegovo rast v modi in njegovih kreacijah sem spremljala več kot dvajset let. Kjerkoli smo imeli modne revije s prikazom njegovih kreacij, pa naj je bilo to veliko mesto z veliko dvorano ali pa manjše mestece z nekoliko manjšo dvorano, so nas po vsakem izhodu na modno pisto spremljali z bučnim aplavzom. Njegovi modeli so bili unikatni, kot je bil Ivan sam kot človek.

Manekena Zorica Pesek in Rok Lasan na modni reviji na Bledu leta 1976

okolje tovrstnemu izpostavljanju individualnosti ni bilo naklonjeno. G. Debevec je bil v tistih časih edini naslov, kamor so se lahko zatele ženske, če so želele izgledati zares glamurozno. In to je veljalo ne samo za Slovenijo, ampak za celotno Jugoslavijo. Z vidika zgodovine slovenske mode je Debevec vsekakor izjemno pomembna epizoda. In kot ustvarjalec bi si absolutno zaslužil strokovno obravnavo in prezentacijo v kakšni ustrezni muzejski ustanovi.«

Elda Viler:

»Spomini nanj so mi zelo prijetni. Kot človek je bil vedno dobre volje, nasmejan in zelo duhovit. Spominjal me je na velikega komika Charlija Chaplina.

Ko sem ga nekoč vprašala, ali bi mi ukrojil kostim, ki sem ga nato sama sešila, je to rade volje storil, takoj, brezplačno. Sešil mi je tudi kakšen dober 'gvant', in to brezplačno. Nato sva se zmenila za kompenzacijo – za nastop na modni reviji, ki jih je prirejal v Kamniku ali Mengšu.

Rad je šival za ženske, ki so obleke znale nositi. Tako je svoj izdelek tudi zelo rad opazoval.

S pokojnim soprogom Antonom Dežmanom sva ga večkrat rada obiskala in se v njegovi družbi do solz velikokrat nasmejala njegovim šalam. Ko sva prišla na obisk, je hitro opustil svoje delo in naju povabil na kavico v sosednji barček. Na njegovi modni reviji, ko sem bila za nastop v času karnevala oblečena v indijanko, mi je nenadoma prenehal delovati mikrofona. Pela sem naprej, kot da se ni nič zgodilo, publika pa mi je namenila močan aplavz. Po končani pesmi Val na valu spi,

Ivan Debevec po modni reviji 1973 v Malograjskem dvoru v Kamniku. Ob njem stojita Elda Viler in Marjana Deržaj, zadaj Braco Koren. Za mizo sedi arhitekt Bojan Schlegel.

Mojster Ivan Debevec in Tereza Kesovija leta 1976. Pevka nosi mojstrovo kreacijo.

Uveljavljenost slovenskega Diorja kaže tudi sodelovanje v filmu Maškarada, za katerega je ustvaril kostume. Mojster Debevec verjetno nikoli ni pozabil, kako težko je preživel svoje otroštvo, zato je izkupiček od modnih revij pogosto dal za različne humanitarne namene: za Onkološki inštitut Ljubljana, pomoč žrtvam vojne na Hrvaškem ...

Mojstra Ivana Debevca se njegovi sodelavci in občudovalci radi spominjajo kot izjemnega človeka in ustvarjalca.

Jožica Brodarič:

»Ko sem se pred kakšnimi trinajstimi leti s televizijsko ekipo odpravila na snemanje prispevka o modnem kreatorju g. Ivanu Debevcu za oddajo Trend, nisem natančno vedela, kaj naj pričakujem. Prepričana sem bila, da bo gospod Debevec predvsem nostalgичno obujal spomine. Toda kljub svojim poznim letom je bil še v polnem delovnem zanosu. V njegovem ateljeju je bilo še veliko na pol izdelanih oblačil za njegove stranke, pripravljenih za pomerjanje. Tudi sicer je bil prostor prepoln oblačil iz njegovega zlatega obdobja, ki jih je sistematično hranil. Obešene so bile vsepovsod, na obešalnikih, na stenah in na lutkah. Gospod Debevec se je skoraj o vsaki od njih živahno razgovoril. Vsaka obleka je imela svojo zgodbo, za vsako je vedel, kdo jo je nosil, ob kakšni priložnosti jo je nosil in katere anekdote stojijo za njo. Takoj mi je postalo jasno, da imam opraviti z veliko osebnostjo. Ivan Debevec je prvi pravi slovenski povojni modni oblikovalec z imenom, ki je bilo blagovna znamka, in to v času, ko družbeno

Fotograf Stane Jerko z manekenkami po reviji v Mengšu leta 1969

Bil je nekaj posebnega. Bil je izredno topel in prijazen človek in vse to se je tudi izražalo na njegovih modnih izdelkih. Kot manekenka sem vedno z veseljem predstavljala njegovo modno in izredno domiselno kreacijo, presenečal je s svojo izvirnostjo – tako mene kot publiko in tudi vse modne kritike.

Poznavalci mode so ga večkrat imenovali slovenski Dior in menim, da si je to primerjavo tudi zaslužil.«

Ivan Debevec je vso svojo zapuščino oddal v hrambo muzeju v Mengšu. Upajmo, da bo razstava o prvem slovenskem modnem ustvarjalcu kmalu odprta za javnost.

90-letnica rojstva Ivana Debevca (1919–2003) – slovenskega Diorja

Povzetek

Prispevek predstavlja Ivana Debevca, krojača in modnega kreatorja, ki je v sivini povojnega oblačenja uspel uveljaviti modno oblikovanje oblačil. Pri kreiranju mu je bila vzor evropska visoka moda. Prirejal je modne revije v Sloveniji in Jugoslaviji. Oblačil je navadne ljudi in najbolj znane jugoslovanske estradnike: Eldo Viler, Ljupko Dimitrovsko, Ivico Šerfezija, Terezo Kesovija in druge.

Pevec Ivica Šerfezi in mojster Debevec pri pomerjanju obleke leta 1980

90th Birth Anniversary of Ivan Debevec (1919–2003) – the Slovenian Dior

Summary

The paper is a presentation of Ivan Debevec, a tailor and fashion designer, who, despite the greyness of post war clothing, managed to put the fashion design into effect. His creations were inspired by European high fashion. He staged numerous fashion shows in Slovenia and former Yugoslavia and dressed common people as well as famous Yugoslavian entertainers such as Elda Viler, Ljupka Dimitrovska, Ivica Šerfezi, Tereza Kesovija and many others.

Viri

- ŠKERLEP, Janez, 2003: In memoriam modnemu kreatorju Ivanu Debevcu, častnemu kustosu Muzeja Mengeš. *Mengšan*. 31.
JERKO, Stane, 2008: Ivan Debevec. *Lady*. 33.
LAPAJNE, Niko, 1970: Visoka moda iz Mengša. *Tovariš*. 56–62.
Prispevek Jožice Brodarič v oddaji *Trend*. RTV Slovenija 2003.

Tomaž Humar (1969–2009)

40-letni Tomaž Humar, kamniški alpinist svetovnega slovesa, alpinistični inštruktor in gorski reševalec, oče 13-letnega Tomija in 17-letne Urške, je svoj drugi dom našel v Himalaji, med belimi vršaci najvišjih vrhov sveta. Rad jo je imel in Himalaja njega; sprejela ga je v svoje belo naročje. Za vedno. Njegovo poslanstvo na zemlji se je končalo na sedemtisočaku Langtang Lirungu (7227 m).

Težko poškodovan se je 10. novembra 2009 dopoldan s slabotnim glasom še zadnjič javil šerpi v bazni tabor: »Jagat, to je moje zadnje ...« Nepalcem so na pomoč prihiteli švicarski reševalci, ki so Tomaža v soboto, 14. novembra 2009, s pomočjo helikopterja našli na višini 5600 m. Žal, prepozno ...

Kdo je bil Tomaž Humar?

Tomaž se je rodil 18. februarja 1969. S starši in mlajšima bratoma Matejem in Marjanom je odrasčal v Kamniku, v naročju planin. V svoji knjigi *Ni nemogočih poti* je zapisal: »Ne vem natančno, kdaj sem prvič zaslišal klic gora. Mislim pa, da že v rani mladosti, le da takrat še nisem bil pripravljen nanj. Ko se je v meni nabralo zadosti nemira, sem se kar naenkrat znašel z biciklom ob vznožju domačih gora. Kamniška Bistrica je bila takrat moj drugi dom ... In potem so se oglasile tudi stene. Sprva sicer tiho, pa vendar ... Stene povedo več ...«

Z alpinizmom se je začel ukvarjati pri 18 letih, kar sam. Prve alpinistične korake je naredil s prijateljem Bojanom Pollakom - Bojčem. Ta ga je nekoč previdno opozoril: »Pazi, da ti stvari ne postanejo prelahke!« Začel se je zavedati, da je treba v življenju vse natančno premisliti. Na vrsto je prišla družina, pa branje knjig o bioenergiji, kitajski medicini, prehrani, filozofiji življenja, poslanstvu ...

Leta 1994 ga je prijatelj navdušil za vodenje alpinistične šole in alpinizem ga je »zastrupil«, od takrat je šla njegova alpinistična pot strmo navzgor. Čeprav je sam »preskočil« Julijske Alpe in je pravzaprav iz kamniških hribov poletel naravnost v Himalajo, je pogosto poudarjal, da je pri tem imel veliko sreče, danosti in izredne učitelje alpinizma, sicer pa je menil, da se je vsake stvari treba lotiti po piramidalnem sistemu.

Vrhunski alpinist

V svojem življenju je opravil prek 1500 vzponov v domačih in tujih gorah, med njimi je več kot 70 prvenstvenih, vsak med njimi pa nekaj neponovljivega, edinstvenega, na meji mogočega.

Jeseni 1994 se je s Stanetom Belakom - Šraufom povzpел na 6986 m visoki Ganeš V. To je bilo za »mucka z dobro nabrušenimi kremplji«, kakor ga je takrat imenoval Šrauf, prvo srečanje s Himalajo. Spomladi 1995 je osvojil 8091 m visoko Anapurno I; spomladi

Tomaž Humar. Foto: arhiv Aleksander Sarnavsky.

1996 je z Vanjo Furlanom v alpskem stilu preplezal sveto goro šerp - Ama Dablam (6828 m), jeseni istega leta je opravil solo vzpon na Bobaje (6808 m). Jesen leta 1997 zaznamujejo vzponi na Lobučje East (6119 m), Pumori (7165 m) in, eden najtežjih, vzpon na Nuptse (7742 m) z Janezom Jegličem - Johanom, ki ga je z vrha odpihnil veter in Tomaž je sam, brez prijatelja sestopil v bazo. Izguba dobrega prijatelja ga je zaznamovala za vse življenje - upal je, da ga bo nekoč našel: »Kamnov v Himalaji je veliko. Ostal pa je nepopisan list papirja v moji glavi, ostal je kamen, na katerega še ni zapisano ime. Tako bo, dokler ga ne najdem in pokopljem ...«

»Nor, vendar ne neumen!«

Oktober 1998 sledi solo vzpon po kopni skali 1300 m visokega granitnega zidu El Capitan v Ameriki. Od 25. oktobra do 4. novembra 1999 je preplezal osrednji del južne stene 8167 m visokega Daulagirija. Ko je Elizabeth Hawley, kronistka in odlična poznavalka alpinizma iz Katmanduja, pred odhodom na goro slišala njegov podrobni načrt vzpona, je rekla: »On je nor, vendar ni neumen ...« Stokovnjaki so namreč napovedovali, da te strme, ponekod celo previsne stene, ki jo imenujejo tudi območje smrti, v 20. stoletju ne more nihče premagati. Tomažu Humarju je po devetdnevni kalvariji vzpona in po dveh dneh sestopanja uspel plezalni vrhunec tisočletja.

O svoji težki, a pametni odločitvi za sestop tik pod vrhom mi je Tomaž v intervjuju za revijo *Naša luč* decembra 1999 povedal: »Bivak na 8000 metrih je bil nova prelomnica. Prebita noč v snežni luknji brez šotorja je pomenila tudi končno odločitev, grem na vrh

Množica na slovesnosti v Kamniški Bistrici. Foto: Nina Klisarič.

ali ne. Računal sem na vrh in sem na Japonskem grebenu pustil vso odvečno opremo. Ves čas sem bil na zvezi z bazo, od koder sta mi Gorazd in Stipe brala elektronsko pošto, mi vrtela glasbo Adija Smolarja in Vlada Kreslina in me tako ohranjala pri življenju. Po satelitskem telefonu sem se povezal z družino. Žena Sergeja mi je rekla: 'Stena je preplezana, cilj je dosežen.' Triletni Tomi mi reče, da bo šel na avion in me bo snel z gore, da me ne bo več gledal na računalniku. Vreme je vse slabše. Tomijev čevljiček na nahrbtniku ... Še sem razmišljal, ko mi je On poslal nedvomno sporočilo, da se z vrha ne bom vrnil. Daula mi sporoča, da me bo spustila na vrh, z njega ne več. Podarila mi je sladkost stene, ne pa tudi zmagoslavja vrha. Dosegel sem rob stene, se odločal kam: gor, dol, gledal sliko družine. Na sliki sem nekako nejasno opazil, da moj sin Tomi s prstom kaže: pridi dol ... Konec ugibanj. Odločil sem se za življenje in začel sestopati na severno stran gore.«

Ta vzpon zapiše Tomaža Humarja med največja alpinistična imena na svetu. Ob vrnitvi na brniško letališče ga pričaka velika množica ljudi. Tirolec Reinhold Messner, ki je prvi na svetu osvojil vseh 14 osemtisočakov in velja za alfo in omego alpinizma, je takrat dejal: »Prišel sem čestitat Tomažu za veliki vzpon. Smer, ki jo je preplezal, je čudovita, težka in nevarna, predvsem pa je pomembno, da se je Tomaž vrnil z gore živ. Prvenstveni vzpon Tomaža Humarja v alpskem slogu, brez uporabe dodatnega kisika, fiksni vrvi, postavljanja taborov, v enem zamahu od dna do vrha po osrednjem delu južne stene Daulagirija, je največje dejanje sodobnega alpinizma. Če bi bil dvajset let mlajši, bi Tomažu zavidal, ker sem prav toliko starejši, ga sprejemam z navdušenjem in odobravanjem.«

Sprejem v rodnem Kamniku

Takrat, pred dobrimi desetimi leti, 11. novembra 1999, so Tomažu Humarju v Kamniku pripravili veličasten sprejem. »Gozdni Joža, dobrodošel doma!« ga je ob prihodu pozdravila zbrana množica, on pa je s sinom Tomijem v naročju in s širokim nasmehom na obrazu odzdravljaj ljudem. Njegov stisk roke, poln življenja, me je kar prestavil ...

Takole mi je o sprejemu pripovedoval kasneje: »Sprejem v Kamniku – ne vem, če je v Kamniku že kdaj kakšnega človeka pričakala takšna množica. Srečen sem, da sem lahko pripomogel k temu, da se je slovenski alpinizem približal svetu. Kar pa se tiče prihoda Reinholda Messnerja, sem ga bil iskreno vesel. Slovenci smo pač taki, da zelo neradi priznamo lastne dosežke, dokler jih ne prizna tudi tujina. Prihod Messnerja je bil potrditev mojega vzpona. Nevoščljivost pa je sploh slovenski narodni šport, čeprav je bilo tega tokrat manj in so moj vzpon z resnično skrbjo in zanimanjem spremljale tudi mamce, ki sicer le prebirajo fižol in hodijo v cerkev. Veliko podpore sem dobil po elektronski pošti in zato resnično iskrena hvala vsem, ki ste bili z mano, držali pesti, mislili name in molili zame.«

Kam naprej?

Po tem velikem uspehu se je Tomaž spraševal: »Kam naprej?« Skupni imenovalec vseh njegovih odprav, velikih zgodb in stremeljenj je bil klic stene. V življenju je veliko bral in že kmalu spoznal, da ne potrebuje nobenih pravil igre, ki bi ga omejevala. Predvsem zahodna stena Nuptseja in južna stena Daulagirija sta mu prinesli spoznanje, da lahko potegne iz sebe bis-

Slovesnosti v Kamniški Bistrici sta se udeležila tudi častni konzul Nepala Aswin K. Shresta in Tomažev dolgoletni soplezalec in prijatelj hrvaški alpinist Stipe Božić. Tudi njemu je bil ob izgubi sina Tomaž v veliko oporo ... Foto: Nina Klisarič.

tveno več, če je sam. S težkimi solo vzponi, s svojim načinom razmišljanja je premikal meje v stenah in glavah. Alpinizem je približal ljudem na kavču v dnevni sobi, saj smo njegove odprave lahko spremljali preko računalnika ali TV-zaslonov. S tem si je nakopal veliko sovražnikov, češ da išče le medijsko pozornost.

Že leta 2002 sledi vzpon na Šiša Pangmo (8046 m), maja 2003 se neuspešno spopade z mogočno steno Nanga Parbat (8125 m), decembra 2003 prepleza Aconcagua (6960 m), sledi poskus na 7464 m visok Jannu, aprila 2005 osvoji Cholatse (6440 m), julija 2005 ga znova pokliče Nanga Parbat (8125), najzahodnejši himalajski vrh, ločen od ostalega gorovja, deveta najvišja gora na svetu.

Humar je izbral še nepreplezano osrednjo smer, ki je ena največjih težav sodobnega alpinizma. S svojimi 4700 metri višine velja za najvišjo steno na planetu, ob dejstvu, da gre za tehnično izredno zahtevno, logistično in orientacijsko zapleteno ter nenazadnje zelo nevarno steno. Zaradi neuspešne aklimatizacije leta 2003 se 1. avgusta 2005 spet poda v Rupalsko steno. Po dveh dneh se zaradi močnega sneženja znajde v »ledeniški mišelovki«. Po šestih dneh, ki jih je nemočen prebil v Rupalski steni himalajskega osemtisočaka, ga je rešil helikopter pakistanske vojske.

Od takrat dalje se je v steno vedno podajal sam. Leta 2007 je ponovno stal na Anapurni, zadnja odprava novembra 2009 se je za vedno končala na gori Langtang Lirung.

Preizkušnje so ga prekalile

Bil je zvest svoji načrtani poti. Včasih kontroverzen, a pošten, pokončen, odprt in optimističen človek. Bil

je človek iskrivega duha, pametnih misli, ki jih je sam imenoval »brihtoli«. Pogrešali bomo njegov smeh, njegov stisk roke. Spominjali pa se bomo njegove vztrajnosti in zgleada, kako se prenašajo življenjske preizkušnje. Iz vsake je vstal še močnejši. In teh ni bilo malo.

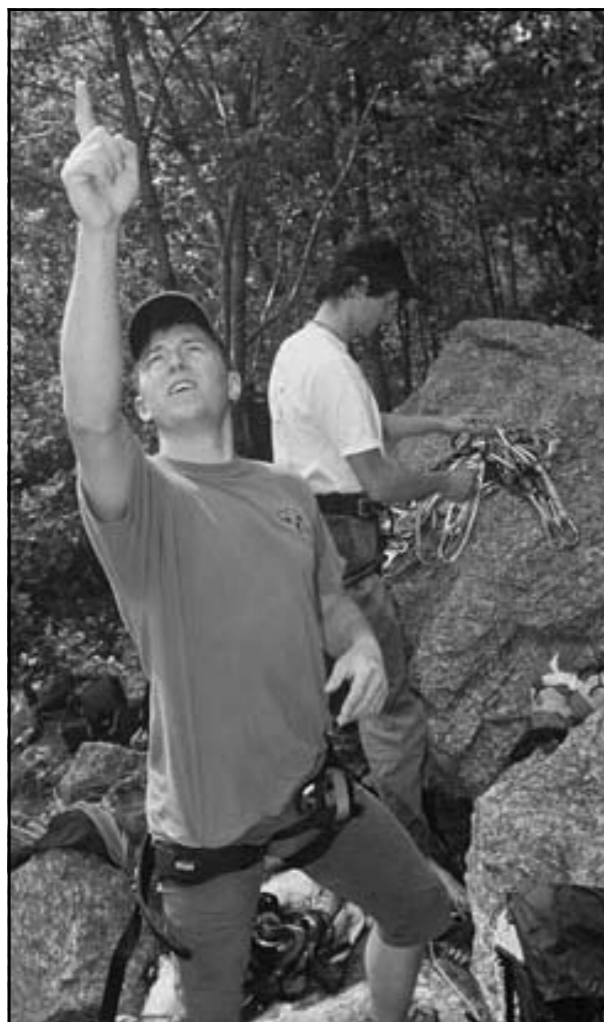
»Po Nuptseju, ko sem izgubil prijatelja Janeza Jegliča, ko sem bil sedem mesecev v bolnici, me je zelo preganjala Janezova smrt. Nekateri so že mislili, da je z menoj konec. Toda z močno voljo sem se pobral in prehod iz nič, iz minusa, nazaj v alpinizem je uspel. Fizično sem zmožen narediti marsikaj. Velikokrat sam ne razumem, kako zmorem. Nekateri pravijo, da imam več življenj, da že vsaka žival crkne, Humar pa še kar vleče ...« je pripovedoval.

Zavedal se je, da mora nekaj narediti za družino. Z velikim veseljem se je lotil gradnje hiše. A zgodila se je nesreča ... Leta 2001 je v nedograjeni hiši skozi odprtino za stopnice vzratno padel v klet, si polomil obe nogi. Zdravniki so mu rekli, naj na plezanje kar pozabi, da bo do konca življenja na invalidskem vozičku. Tomaž se ni vdal. Po desetih operacijah, po mesecih bivanja v bolnišnicah in zdraviliščih se je izkazalo, da bo še hodil, pa čeprav je desna noga nekaj centimetrov krajša in levi gleženj delno negibljiv. Spominjam se najinega srečanja v zdravilišču Laško. Sedeli smo v kavarni, ko je zagledal znanca. Ne vem kako, vendar ga je z rokami, sedeč na vozičku, dvignil kvišku in ga v zraku predstavil v drugo smer ... Smeje mi je dejal, naj tega sama nikar ne poskušam! Takrat si je želel, da bi bil končno doma ... Čeprav na robu preživetja. Z nečloveško močjo je poganjal svoj voziček proti hribom. Vedel je, da zmore. Vedel je, da bo prišel dan, ko bo spet plezal ...

Izgubil je veliko soplezalcev. V svoji knjigi se sprašuje: »Kdaj bo prst usode pokazal name?« Ob smrti

Gostje na pogovornem večeru »Stene povedo več« v Matični knjižnici Kamnik so bili vsak na svoj način povezani s Tomažem Humarjem: Mirjam Jeglič, Viki Grošelj, Aleš Koželj in voditeljica večera Marinka Mošnik. Foto: Damjan Hančič.

Tomaž Humar s prijateljem Matejem ... Oba sta že pokojna. (www.humar.com)

prijatelja Mateja Mošnika (Andi, Peru 2004) je zapisal: »Jokal sem za veliko alpinisti in soplezalci. Za Matejem sem tulil ... Bil je predober za ta svet, zato ga je On vzela sebi ...« Za prvi november, praznik vseh svetih, sta s sinom Tomijem obiskala njegov grob: »Da boš vedel, kje počiva najin prijatelj ...«

Za revijo *Jana* je Tomaž julija 2009 povedal, da sta mu pred časom borelijoza in erlihija, hudi bolezni, ki ju prenašajo klopi, do temeljev zamajali in močno spremenili življenje. Ko je že verjel, da ju je premagal, se je optimistično podal v Himalajo. Tam pa ugotovil, da je z njegovim zdravjem nekaj hudo narobe. Zaradi napačnih rezultatov preiskave krvi, ki ni jasno potrdila zastarane borelijoze, je bil v Sloveniji deležen pomanjkljivega zdravljenja. In to tako dolgo, da so mu bolezenski znaki uničili skorajda vse, pri čemer niti ni bilo najhujše to, da je izgubljal zavest. Svetla luč na koncu temnega predora so bile zanj nemške in luksemburške preiskave, te so potrdile že alarmantni stadij obeh bolezni, in nato večmesečno zdravljenje na nemških klinikah s sodobnimi terapijami. Po njem je, pravi, končno zlezal na zeleno vejo.

Plemenito srce

Tomaž je imel jeklene roke in plemenito srce. Z veliko vnemo je zbiral pomoč za družino pokojnega soplezalca Janeza Jegliča. Kot gorski reševalec je velikokrat pomagal pri reševanju življenj, brez pomisleka je odpotoval v Himalajo reševati Dejana Miškoviča, pred leti je bil pripravljen iti na pomoč v Peru; ko pa je bil s pomočjo pakistanske vojske rešen iz Rupalske stene, je menil, da so mu njegovi reševalci s svojim trudom podarili še en rojstni dan. V spomin na pogum vseh, ki so

Sloviti mehiški alpinist Carlos Carsolio je z ženo in prijateljema Tičem Zupančičem in Markom Gradiškom v začetku januarja 2010 obiskal Spominski park v Kamniški Bistrici, kjer se je poklonil spominu pokojnega prijatelja Tomaža Humarja. V Malograjskem dvoru v Kamniku ga je sprejel tudi kamniški župan Tone Smolnikar. Foto: Marinka Mošnik.

mu pomagali, da je srečno preстал težko preizkušnjo, se je odločil pomagati prebivalcem tamkajšnjih krajev z ustanovitvijo fundacije za gradnjo bolnišnice v dolini pod južno steno Nanga Parbata v vasi Tasherling, ki bi olajšala življenje tamkajšnjim 3500 prebivalcem.

»Smrti se ne bojim ...«

Tomaž je odšel. Ostala pa so njegova dejanja, zapisana v zgodovino. Verjel je, da se vsaj osemdeset odstotkov alpinizma skriva v glavi. Zanj alpinizem ni bil le način življenja, zanj je bil predvsem umetnost življenja v vertikali ... »Slediti moraš 'tretjemu očesu', kot pravim jaz. S smrtjo se ne igram in se je ne bojim. Smrt je le del življenja, važno pa je, kaj med rojstvom in smrtjo narediš. Dodobra se zavedam, kaj bom pustil za sabo. Pred leti le grenke spomine, danes družino. Žena lahko dobi drugega moža, otroka očeta nikoli več ...« je zapisal pa tudi: »Življenje šele s smrtjo dobi pomen ...«

Slovo pod Kamniškimi planinami

Novembra 1999 so Tomažu v Kamniku pripravili bučen sprejem; deset let kasneje, novembra 2009, so se ljudje zaviti v žalost tiho in spoštljivo vpisovali v žalno knjigo v sejni sobi občine Kamnik in v e-žalno knjigo na spletni strani Občine Kamnik. Prvi se je spominu pokojnega kamniškega alpinista Tomaža Humarja z vpisom v žalno knjigo poklonil župan Anton Tone Smolnikar – vse žalne knjige je kasneje izročil Tomaževim staršem.

V sožalni brzojavki družini Humar pa je zapisal: »Tako kot Vi, najbližji vašega Tomaža, smo tudi mi upali in

pričakovali dobro novico z gore. Žal njegovega veselega obraza in trdnega stiska rok ne bo več. Sočustvujemo z vami in izražamo iskreno sožalje v imenu vseh Kamničanov.«

V Kamnik je prišel tudi predsednik vlade Borut Pahor, ki je v žalno knjigo zapisal:

Dragi Tomaž!

Kako si že rekel ob najinem zadnjem srečanju?

»Ko bo prišel moj čas, naj me pokličejo gore!«

No, ta želja se ti je izpolnila.

Prehitro.

Ostal boš v mojem spominu kot nasmejan človek.

Borut Pahor

Občina Kamnik je na pobudo župana Antona Toneta Smolnikarja skupaj s Tomaževimi prijatelji 21. novembra 2009 pod s soncem obsijanimi gorami v Kamniški Bistrici pripravila slovesnost v spomin Tomažu Humarju. Fizično je za vedno ostal v Himalaji, toda njegov duh bo vel pod Rzenikom, po Kamniških planinah, ki jih je imel tako rad, v spominskem parku, kjer so prijatelji Tomažu na skalo, ki si jo je nekoč »za vsak slučaj«, kot je rekel, sam izbral, postavili spominsko ploščo s preprostim napisom: *Tomaž Humar, 1969–2009, Langtang Lirung* in z njegovimi besedami: »Ostani to, kar si.«

Humarjev prvi alpinistični mentor Bojan Pollak je na slovesnosti izrazil ponos, da je učenec postal bistveno boljši od učiteljev in dokazal, da smo Slovenci med najboljšimi alpinisti na svetu: »Njegova dela, ne samo v alpinizmu, ga bodo ohranjala še generacije dolgo.«

Kamniški župan Anton Tone Smolnikar je na slovesnosti, ki so se je udeležili tudi Humarjevi starši, brata z družinama, predsednik vlade Borut Pahor, nekdanji

V žalno knjigo se je vpisal tudi premier Borut Pahor. Foto: Nina Klisarič.

slovenski predsednik Milan Kučan in okoli 2000 ljudi, omenil, da je občina Humarju že leta 1997 za dotodanje uspehe podelila zlato priznanje. Ob tem pa je napovedal, da mu bodo posmrtno podelili naziv častnega občana. Tomažu Humarju v spomin so spregovorili tudi Cene Griljc (GRS Kamnik), soplezalec Aleš Koželj, igralka Milena Zupančič, Tomaževi prijatelj: Stipe Božič, Tičo Zupančič in Anton Majzelj. Častni konzul Nepala Aswin K. Shresta se je od Tomaža poslovil z besedami: »Om mani padme hum« – z drugimi besedami: »Skrivnost je v lotosu.«

Z izbranimi besedami hvaležnosti, da sta si delila del življenja, se je z njuno pesmijo s predvajanega posnetka od Tomaža poslovila nekdanja žena Sergeja, mati njunih dveh otrok, vsem pa je v srce seglo pismo Tomaževega brata Mateja, ki je omenil, da je bilo za njegovega brata plezanje »ena sama molitev« in z molitvijo se je tudi zaključilo njegovo življenje. V njegovem imenu je pismo ob spremljavi citer prebral Marko Perauer.

Na spominski slovesnosti sta sodelovala glasbenika Vlado Kreslin in Andrej Šifrer, ki je zapel skladbo *Ko zvonovi zapoje*, ki je bila Tomažu še posebej ljuba. To skladbo so mu namreč najpogosteje predvajali po radijskih zvezah iz baznega tabora, ko je bil v steni.

V slikah in videoposnetkih smo se Tomaža spominjali takega, kot je bil: polnega moči in energije pri plezanju, nasmejanega na vrhu sedemtisočaka, ko je razigrano prepeval: »Veselo v Kamnik in urno naprej ...«, zadovoljnega v krogu družine, pa tudi s pomrznjenimi prsti, z močmi čisto na koncu, ko je po rešitvi iz Rupalske stene poljubil pakistanska tla in nazadnje – leže-

čega v travi, z rokami pod glavo, nad njim pa neskončno nebo ... Slovesnost se je zaključila s Tomaževimi besedami: »Pejmo naprej!«

Priznanja in nagrade:

- zlati cepin za vzpon na Ama Dablam (1996; skupaj z Vanjo Furlanom)
- slovenski alpinist leta (1996)
- zlato priznanje občine Kamnik (1997)
- nominacija za zlati cepin (2000, Francija) za prvenstveni vzpon na Daulagiri (1999) preko južne stene
- Bloudkova nagrada (1999)
- častni znak Republike Slovenije (1999)
- encijan za življenjsko delo (2000, Trento, Italija), ki ga je prejel poleg dveh legend Reinholda Messnerja in Edmonda Hillaryja
- nominacija za zlati cepin za Aconcagua (Francija, 2003; skupaj z Alešem Koželjem)
- častni občan Občine Kamnik (2010, posmrtno)

Namesto zaključka – »Stene povedo več ...«

Že jeseni 2009 so v Matični knjižnici Kamnik načrtovali večer s Tomažem Humarjem, namenjen pogovoru o knjigah z naslovom: *Tomaž Humar*, avtorice Bernadette McDonald in o Tomaževi avtorski knjigi *Ni nemožnih poti*. A usoda je hotela drugače ... V njegov spomin je 12. januarja 2010 v dvorani MKK potekalo pogovorno srečanje z naslovom *Stene povedo več*, pogovarjali smo se o plezanju, knjigah in gorah, pa tudi o Tomažu.

Spominska plošča v Spominskem parku na skali, ki si jo je Tomaž sam izbral ... Foto: Nina Klisarič.

Tomaževe besede »Ostani to kar si« je v kamen vklesal alpinist Metod Humar. Foto: Nina Klisarič.

Ob pripravah na težje odprave je Tomaž s kolesom rad obiskal tudi Veliko planino. (www.humar.com)

- Vabilu so se prijazno odzvali:
- Viki Grošelj, vrhunski alpinist, himalajec, gorski reševalec in gorski vodnik. Sodeloval je pri številnih vzponih in odpravah v tuja gorstva. Stal je na vrhu desetih od štirinajstih osemtisočakov sveta. Je prvi Slovenec, ki se je povzpел na najvišje vrhove vseh kontinentov, avtor 11 knjig in številnih člankov, sodeluje pri filmih in reportažah;
  - Aleš Koželj, alpinist in gorski reševalec iz Zgornjih Stranj pri Kamniku. Pleza 11 let, za njim je veliko odmevnih vzponov in smeri, zadnja leta je veliko plezal s Tomažem Humarjem. Za vzpon na Aconcagua sta bila s Tomažem leta 2003 nominirana za zlati cepin. Širša javnost ga je поблиžje spoznala leta

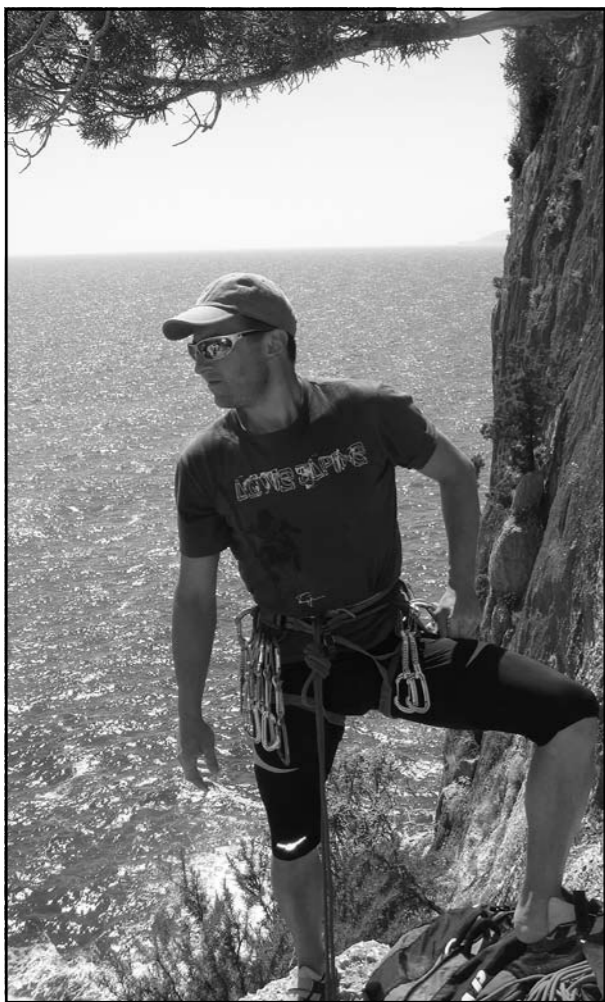
2005, ko je bil ena ključnih oseb, hkrati pa junak v senci helikopterskega reševanja Tomaža Humarja iz Rupalske stene;

- Mirjam Jeglič, 17-letna dijakinja kamniške gimnazije, hči pokojnega alpinista Janeza Jegliča - Johana. V prostem času se ukvarja s padalstvom in športnim plezanjem. Ima še mlajšo sestro in brata, ki je bil rojen nekaj mesecev po očetovi smrti.

Tematika je v dvorano Matične knjižnice Kamnik privabila veliko poslušalcev, med njimi tudi nekaj znanih alpinistov, kot so Bojan Pollak, France Malešič, Cene Griljc in Miro Štebe.

Odprava na Nanga Parbat 2003. Od desne: Tomaž Humar, Tomo Drolec, Lado Ogrin, Matej Mošnik in Joško Bojič. Foto: arhiv Tomo Drolec.

»Morje ali stena? Stena!« Foto: Marijana Prezelj.

Pogovor sem začela z vprašanjem: »Kaj je pravzaprav alpinizem? Tudi vas pokliče stena, kakor se je večkrat izražal Tomaž v svojih knjigah, intervjujih in vsakdanjem življenju in večnim vprašanjem za tiste, ki ne obiskujejo gora – kaj vas vleče tja gor?«

Viki Grošelj je odgovoril: »Odgovor je odvisen od posameznika, verjetno pa je vsem skupno občutenje, da so gore kraj, kjer pride na plan moj pravi jaz, saj ko si v steni, ko si odvisen od samega sebe in te obdaja narava, spoznaš samega sebe in svoje zmožnosti. Mene stena ne pokliče, to pa ne pomeni, da Tomaž stene dejansko ni tako čutil, saj je vse dojemal zelo globoko, duhovno. Ko sem ga po rešitvi iz Rupalske stene vprašal, kje je bilo tokrat njegovo 'tretje oko', mi je odgovoril, da mu je najbrž padlo na tla ...«

Tako Grošelj kot Koželj se strinjata, da je pri plezanju in vzponih važna celotna pot, ne le cilj. Priprave, odhod, potovanje, vse to so delčki, ki vodijo do cilja, do neke točke, ki pa jo lahko dosežeš ali pa ne. Ko si enkrat v alpinizmu, te gore prevzamejo, še posebej Himalaja je mamljiva, ima poseben čar in težko se ji je odreči, ko te zasvoji. »Če ne bi imel drugega dela, drugih obveznosti, bi bil v Himalaji vsak dan, ne le enkrat na leto,« pravi Viki Grošelj.

»Alpinisti smo posebni ljudje, nas navadni smrtniki ne bodo nikoli razumeli,« mi je nekoč rekel kamniški gorski reševalec Jane Volkar. To pa ne pomeni, da so egoisti, neodgovorni do družine, kakor včasih misli javnost. Iz lastnih izkušenj vem, da jim družina veliko pomeni, le da so gore njihov način življenja in razmišljanja. Viki je povedal, da je po rojstvu sina precej omejil tvegane odprave, Aleš pravi, da bo rojstvo hčerke

Pogled na mogočno steno Nanga Parbata že iz baze vzbuja spoštovanje. V odpravi leta 2003 sta bila poleg Tomaža Humarja (na sredini) še dva kamniška alpinista: zadaj stoji Tomo Drolec, levo od Tomaža sedi Matej Mošnik. Foto: arhiv Tomo Drolec.

zagotovo vplivalo na njegove odločitve. Tudi Tomaž Humar je v obeh knjigah iskreno opisal, koliko mu pomeni družina.

Toda Tomaž je bil v vseh ozirih poseben človek. Vrhunski plezalec, ekstremist na vseh področjih, človek, ki bi se raztrgal za to, da bi pomagal človeku v stiski. Tistim, ki so ga kritizirali zaradi izzivanja nesreče, je nekoč odgovoril: »Če bi vsi čakali na druge, bi se danes tolkli s kamenjem, da bi prišli do ognja.« Ob njegovem slovesu se je nekdanja vrhunska smučarka Mateja Svet v kolumni v Poletu vprašala, kdo daje ljudem pravico obsojati dejanja ljudi, ki jih osebno ne poznajo, ki se na alpinizem ali vrhunski šport ne razumejo? Največkrat so to ljudje, ki vse življenje sedijo na kavču, gledajo televizijo, brskajo po internetu in pišejo žaljive komentarje in se bodo šele na starost vprašali – če se sploh bodo: »Ali sem jaz v življenju sploh kaj naredil??«

Pogovor se je navezal tudi na vlogo medijev pri odpravah, vpliv Tomaža Humarja na alpinizem, odnos med alpinisti in seveda o smrti, ki je sestavni del življenja in s tem tudi alpinizma. O tem je veliko napisanega v knjigi z naslovom *Tomaž Humar*.

Ko pa se zgodi kakšna nesreča, se Viki Grošelj pogosto pojavi v medijih, podobno, kot je to nekoč počel Tomaž Terček. Ob tej moji misli in o tem, da so mediji željni senzacij z mastnimi naslovi, se nasmehne in pravi: »Tudi sam sem že to slišal. Ne vem, mogoče me pokličejo, ker mi je dolgoletno pedagoško delo pustilo izkušnje, da zmorem medijem sporočiti bistvo stvari. Res je, da so mediji včasih vsiljivi, pretiravajo, toda če jim poveš resnico, dejstva, ti lahko pomagajo. Tak

je bil primer zadnjega reševanja Tomaža Humarja z gore Langtang Lirung. Švicarski reševalci so bili že iz medijev obveščeni o Tomaževi nesreči na gori, nič jim ni bilo potrebno razlagati, takoj so bili pripravljeni iti na pot. Imajo pa mediji še drugo pozitivno plat – po srečni rešitvi Tomaža iz Rupalske stene so v Pakistanu začeli razmišljati o tem, da bodo morali več energije usmeriti tudi v organizacijo in usposabljanje gorskih in drugih reševalcev.«

Aleš Koželj je povedal, da se je Tomaž v soju reflektorjev počutil zelo domače, niso mu bili v napoto ali ovira. To je bil zanj še dodatni adrenalin. V nasprotju z njim pa on medijev pravzaprav ne mara, a ve, da brez njih tudi ne gre. Zanj najtežje je bilo zagotovo ob Tomaževi ujetosti na Nanga Parbatu, ko je bil pod velikim pritiskom, kaj storiti. Tomaž je iz stene želel konkretne odgovore, Aleš pa mu jih ni mogel dati, saj je bila stena v oblakih, pa vendar ga je moral opogumljati. Ko je s pakistanskima pilotoma v helikopterju poletel proti steni, se je zavedal svoje odgovornosti, pa tudi svoje majhnosti in nemoči – vsi so si oddahnili, ko je bil Tomaž končno rešen. Do zadnjega je verjel, da se bo Tomaž vrnil živ tudi z zadnje odprave.

Mirjam Jeglič je spregovorila o občutkih ob očetovi smrti, čeprav je bila takrat komaj 5-letna deklica. Kot je dejala, šele sedaj spoznava očeta in njegove alpinistične dosežke. Tomaž je takrat zbiral sredstva za pomoč družini, ki je ostala brez očeta. Mirjam pravi, da je velikokrat poklical, se oglasil, povprašal, če kaj rabijo. »Mislim, da je ves čas mislil, da nam je nekaj dolžan, ker se je domov vrnil sam.« Viki Grošelj je ob tem povedal, da je bil njen oče Janez v tistem času zagotovo

najbolj vsestranski slovenski alpinist in če bi bil Tomaž danes še živ, bi tudi njemu povedal, da nikakor ni bil kriv za Janezovo nesrečo; Janez je plezal prvi, bil je zelo izkušen plezalec, res pa je, da se nesreče dogajajo tudi najboljšim, da je Tomaža Janezova smrt obremenjevala vse življenje in da je navsezadnje tudi sam za vedno ostal v Himalaji.

Ob smrtnih nesrečah se postavlja vprašanje, kako ravnati. Večina alpinistov bi si želela ostati na gori, ki jih je vzela v svoje naročje, svojci pa jih nemalokrat želimo domov. Grošelj pravi takole: »Prevoz domov je v nekaterih primerih nemogoč ali pa bi trajal predolgo ... Dežele pod Himalajo niso Evropa in svojega sina, očeta, brata je najbolje ohraniti v takem spominu, kot je bil, ko je odhajal.«

Viri in literatura

HUMAR, Tomaž, 1991: *Ni nemogočih poti*. Ljubljana: Mobitel.
MC DONALD, Bernardette, 2009: *Tomaž Humar*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
www.humar.com

Tomaž Humar (1969–2009)

Povzetek

Tomaž Humar (1969–2009) je bil vrhunski alpinist, alpinistični inštruktor in gorski reševalec, član Alpinističnega odseka Kamnik.

Leta 1994 je prevzel vodenje kamniške alpinistične šole, od takrat je šla njegova alpinistična pot strmo navzgor. »Preskočil« je Julijske Alpe in iz kamniških hribov poletel naravnost v Himalajo. Sledijo številni uspešni vzponi. Leta 1997 se je z uspešne odprave na Nuptse vrnil brez soplezalca Janeza Jegliča, ki ga je veter odpihnil z vrha; dogodek je Humarja zaznamoval za vse življenje. Od takrat je najraje plezal sam. Najbolj odmeven je bil vzpon na Daulagiri (1999).

Pri padcu v klet nedograjene hiše si je leta 2000 hudo poškodoval obe nogi, a je po nekaj mesecih zdravljenja spet plezal ... Leta 2005 se je odpravil na Nanga Parbat. Po šestih dneh ujetosti v Rupalski steni so ga iz ledene luknje na višini 6.300 metrov rešili s pomočjo pakistanskega helikopterja.

V življenju je opravil prek 1500 vzponov v domačih in tujih gorah, med njimi več kot 70 prvenstvenih. Dobil je veliko nagrad, med njimi najvišji alpinistični priznanji zlati cepin in encijan za življenjsko delo

Po izgubi mnogih soplezalcev se je spraševal: »Kdaj bo prst usode pokazal name?« 40-letni Tomaž Humar, oče 13-letnega Tomija in 17-letne Urške, je svoj drugi dom našel v Himalaji, ki ga je za vedno sprejela v svoje belo naročje. Njegovo poslanstvo na zemlji se je končalo 10. novembra 2009 na gori Langtang Lirung.

V rodnem Kamniku so se množice ljudi vpisovale v knjigo žalosti, se poklonile spominu Tomaža Humarja na slovesnosti v Kamniški Bistrici. Tam nanj spominjajo njegove, v kamen vklesane besede: »Ostani to, kar si.« Na pobudo župana Smolnikarja je bil leta 2010 posmrtno imenovan za častnega občana Občine Kamnik.

Tomaž Humar (1969–2009)

Summary

Tomaž Humar (1969–2009) was an elite mountaineer, a mountaineering instructor, a mountain rescuer and a member of Kamnik Alpine club.

After taking over the management of Kamnik mountaineering school in 1994 his career was in a sharp ascent. He simply 'jumped' over the Julian Alps and flew straight to the Himalayas, where he completed a number of successful ascents. In 1997 he returned from mountain Nuptse, unfortunately without his climbing partner Janez Jeglič, who was blown off the top of a peak by a strong wind. This event changed Tomaž once and for all and since then he preferred to climb alone. His most prominent ascent was Daulagiri in 1999.

In 2000 he fell into the basement of his house that he was building and badly hurt both his legs. After a quick recovery he was climbing again only a few months after the accident. In 2005 he went to scale the Nanga Parbat. After being trapped for six days in a snow cave in Rupal Face he was rescued by a Pakistani helicopter crew at the altitude of 6300 meters.

Throughout his lifetime he completed more than 1500 ascents in Slovenia and abroad. More than seventy of them were new routes. He received numerous awards including a Golden Ice-Ax and Genziana for life achievement.

After the loss of many colleague mountaineers he wondered: »When will the fate stop playing into my hands?« A 40-year-old father of two children, 13 year old Tomi and 17 year old Urška, found his second home in the Himalayas that for ever embraced him with their white arms. His mission on Earth ended on November 10th 2009 on Langtang Lirung.

In his hometown Kamnik, many people signed the condolence book and paid tribute to Tomaž Humar in a ceremony in Kamniška Bistrica, where a stone with the words »Stay as you are« engraved in it was put up. The Kamnik mayor, Tone Smolnikar proposed that Tomaž Humar be declared an honorary citizen of Kamnik.

Slovo profesorice **Zore Bergant**

V Kamniku se je od nas poslovila profesorica Zora Bergant (11. december 1912 – 7. december 2007), rojena Zora Albina Prohinar, velika ljubiteljica umetnosti in vdova po kamniškem kiparju in rezbarju Maksu Bergantu.

Zora Bergant je vse svoje življenje posvetila ljubezni in skrbi do bližnjih. Na življenje je gledala skozi perspektivo večnostnega zrenja in v vsem, kar jo je obkrožalo, iskala plemenitost in lepoto. Tudi sama je že v šoli izkazala izrazit risarski talent in slikala, z veliko preciznostjo in barvno občutljivostjo, zlasti krajine, ki jih je preoblikovala po nareku čustvenega ritma, s posebno domišljijo pa se je posvečala ornamentalnim abstraktnim zamislom. Z zanimanjem za človeško dušo se je v Ljubljani posvetila študiju psihologije, a je na Filozofski fakulteti poslušala tudi umetnostnozgodovinska predavanja Izidorja Cankarja, karizmatičnega profesorja, ki je pritegoval poslušalce od vsepovsod, tako kot poprej le še Ivan Prijatelj, in ta so v njej zapustila močno sled za vse življenje. (Kot je razvidno iz ohranjenega indeksa, je v študijskem letu 1933/34 prisluhnila predavanjem o holandskem in belgijskem slikarstvu 17. stoletja ter španskem slikarstvu 17. in 18. stoletja, leto pozneje o starokrščanski umetnosti, nemškem slikarstvu 15. in 16. stoletja ter umetnosti zgodnjega srednjega veka v zahodni Evropi in v študijskem letu 1935/36 o romanski in srednjeveški umetnosti ter sistemiki stila.) Ker je bila globoko religiozna, po vojni v šoli ni smela učiti psihologije, marveč le ideološko neproblematično matematiko, celo ta predmet pa je znala priljubiti tudi tistim, ki so bili sicer brez zanimanja zanj. Kot psihologinja in sočutno razumevajoča osebnost pa je bila vselej na voljo številnim ljudem, ki so k njej nenehno prihajali po nasvete in tolažbo; po upokojitvi pa je posvečala soljudem večino svojega časa ter jim s svojo globoko vero v lepoto in smisel življenja, temelječo na njenem popolnem zupanju v večno življenje, prinašala upanje in vedrino celo še potem, ko se je lahko pogovarjala le leže. Doživela pa je tudi mistične izkušnje, o katerih je zaupno spregovorila le z redkimi bližnjimi.

Sam sem jo spoznal med obiski s svojo ženo Nado, ki ji je kot profesorica vse od šolskih let do zadnjega nadomeščala mater, nad njo in našo družino, posebej nad našim Miklavžem, pa je bdela tudi še ves čas pozneje s prav materinsko ljubeznijo in pozornostjo. Ko sem prvič stopil v njeno hišo ob bregu Kamniške Bistrice, sem dobil med starinami, belimi prti, pozlačenimi svečniki in skrinjah ter kipi in slikami v baročnih okvirih jasen občutek, da sem se znašel v svetišču, v katerem je pustila pečat poleg njene svetniške navzočnosti ustvarjalna roka prav tako Bogu predanega kiparja in rezbarja Maksu Berganta ter arhitekta prof. Jožeta Plečnika. Njegova pričujočnost je bila še na poseben način zaznamovana v Bergantovem kipu slepe Marjance, ki nosi Plečnikove obrazne poteze in ji je

Plečnik, ko je stala še v delavnici, kjer mojstra ni našel pri delu, v roko zataknil svitek s sporočilom: »Tovariš Maks Bergant, čestitam. 10. 11. 1949, J. Plečnik.« To priznanje družina sina profesorice Bergantove, dr. Damijana Berganta, kot vse druge Plečnikove rokopise in drobne umetnine, še danes hrani kot svetinjo in ga spoštljivo pokaže le izbranim očem.

Družinsko hišo, v kateri sta Zora in Maks Bergant stanovala, je bratranec starega očeta profesorice Bergantove Franc Prohinar kupil od tovarnarja Davida W. Molineja, nekdanjega lastnika ljubljanske Cukrarne. Prohinar je bil poročen z Minco Miklavčič, imenovano Bohinjska roža, poprej gostinsko strežnico v Kranju; tam ji je dvoril in ji posvečal prigodniške verze France Prešeren, ki jih je po pripovedovanju njene vnukinje Milice Koprinski, poročene Glušič, v Obzorniku leta 1976 objavil Črtomir Zorec. Moline pa je bil poročen z Jerico Podbojevo, prav tako znano zaradi povezave s Prešernom, ki ga je »iskreno in vroče ljubila«. Ker je bil Prohinar pri Molineju v službi, je bilo njegovo družinsko izročilo (Emilu Cesarju ga je posredovala omenjena vnukinja) tudi pomemben vir o življenju Jerice Podbojeve, ki je živela v hiši z mislijo na Prešerna. Zgodbi o ženah iz te hiše, povezanih s Prešernom, vtiskujeta skrivnosten pesniški pečat tej imenitni hiši vse do danes. Zora in Maks Bergant sta si v njej uredila dom in ga posvetila z umetninami in življenjem za umetnost. Starejši brat profesorice Bergantove Ludvik, po njenih besedah čudovit človek, ki je padel med prvo svetovno vojno, pa je bil tudi sam nadarjen pesnik.

Zora Bergant je bila že po svojem videzu in vedenju izrazito aristokratska, kot da bi bila v današnji svet prestavljena iz nekih drugih krajev in časov; v njeni razločni izrisani pisavi je tičal spomin na plečnikovsko kulturo, njeno poduhovljeno obličje in slovesne kretnje pa so spominjali na baletno umetnico Pio Mlakar. Bila je izrazito strogostna, a hkrati tudi angelska, zato se nisem začudil, ko sem izvedel, da je pozirala za angela kamniškemu slikarju Stanetu Cudermanu, ko je poslikaval kamniško cerkev, sicer pa je bila vse življenje kot aristokratski labod v mesečini s Cudermanove slike, ki je visela v njeni sobi. Njeni duhovni lepoti pa je bila posvečena tudi kaka pesem.

Kot pravi angel je stala ob strani tudi svojemu možu, umetniku, ki se je, sorodnik baročnega Fortunata Berganta, zmozel kot nihče drug živeti v nekdanje rezbarstvo (v izdelovanje oltarnih nastavkov in okvirjev, a tudi angelcev in redkeje posvetnih kipov) z živo baročno intenzivnostjo. Svojemu delu se je posvečal z vso nesebično predanostjo, ne meneč se za zaslužek, ker mu je bila v zadoščenje že zavest, da je lahko plemenitil svetišča, posvečena Bogu, ter sodelovanje z velikim Plečnikom, ki je Bergantu povsem zaupal. O taki predanosti presunljivo govori njegov zapis, ki se obrača na Boga: »Blagoslovi mi roke, naj bodo močne v Tvoji službi čistosti in pa v krašenju Tvojih oltarjev«, ter prošnja Gospodu, naj vzame »to po Tvoji volji ustvarjeno revščino«. Zora Bergant pa je to njegovo delo ves čas spremljala, ga spoznala do detajlov ter kipom poslikavala obraze in mu jih pomagala zlatiti; po moževi smrti pa je pomagala skrbeti za njegov atelje v »Bajtici« pod Malim gradom, ki ga danes sin s spoštljivim spominom, glede na možnosti, postopoma obnavlja kot zgodovinsko pričevalen prostor umetnosti. Sina

Zora in Maks Bergant v ateljeju – Bajtici

je tudi pri študiju in odgovornem poklicu v duhu ves čas spremljala z molitvijo, skupaj z njim pa je poskrbela tudi za posmrtno predstavitev moževih dosežkov v razstavišču v Dolu pri Ljubljani ter tedniku Družina. Ob spremljanju umetnosti predanega mojstra je skrbel za dom in družino, ki je bila vse življenje na njenih ramenih, ter pozneje bdela tudi nad vnuki, ob katerih je nekoč v dnevnik zapisala: »Babica moli in si umirja skrbi ter krepi zaupanje v ljubezen ter dobroto neba.« Vnuki so v njej čutili družinsko avtoriteto, ki je povezovala ljubezen s pravičnostjo in strogostjo, kakršna naj bi krepila značaj, vse pa je podrejela višjemu zrenju v Boga, katerega odsev je bila zanjo tudi umetnost, ki jo je enačila z lepoto.

Spominjam se, kako je bila prepričana, da je vse, kar je izdelano z odnosom do lepote, vse, kar je lepo, tudi umetniško, pa četudi le kot uporabna umetnost, na primer del imenitno izrezljanega pohištva ali okvir zrcala, kakršna je mojstril Maks Bergant; sama lepota pa je bila zanjo harmonična, z ognjem čustva prižgana emanacija Božjega duha, tako baročna čustvena zazrtost in strast kot lirična Maleševa ponotrjenost in hkratna gracilnost. Ko sem jo še zadnjič doživel na njenem domu, je, spuščajoč se po stopnicah ob steni, polni umetnin, razložila vse slike na njej in pojasnila tudi njihovo genezo, od drobnih umetniških spominkov, risb in grafik, od katerih je zanjo sleherni nosil v sebi pričevanje o lepoti in plemenitih življenjskih srečanjih in doživetjih, do večjih del, posebno baročnih kipov, ki jih je v njenem domu zbral Maks Bergant. Ob tem pa je bilo več kot očitno, da lahko tako govori samo že-

na, ki je živila vse življenje v dobesedno posvečeni in intimni povezavi z umetnostjo, in da je bil njen dom v resnici, kot je sama dejala, utrip njenega srca.

Dom Zore in Maksa Berganta in moževa delavnica sta bila v preteklosti tudi središče srečevanj ljubiteljev umetnosti, saj so tjakaj prihajali poleg Plečnika in njegove nečakinje Mace Matkovič med drugimi umetnostna zgodovinarja akademika France Stelè in Emilijan Cevc, umetniki in ljubitelji umetnosti Miha Maleš, Lojze Perko, Stane Cuderman, Leon Homar, Nikolaj Sadržnikar, Vida Šturm, Avgustin Lah, redovnica prof. Berhmana Nazor, Marjanca Kraigher, Etbin Bojc, kanonik Josip Šimenc, dr. Ivo Kordaš, arhitekt Bojan Schlegel, Dušan Lipovec in skladatelj Ciril Vremšak; ta je »Ge Zori in Maksu« ob njuni poroki posvetil skladbo *Zdrava Marija za sopran – solo, mešani zbor in orgle*. Profesora je kot kulturno razgledana osebnost do zadnjega z zanimanjem spremljala tudi vse nove izide knjig, posebno napovedanih umetnostnozgodovinskih, ki jih je željno pričakovala, in je še v kamniškem domu za starejše, kjer je preživljala, razpeta med njim in domačim domom, zadnje mesece življenja, spodbujala sosede k delovanju, pomagala slikarju in pesniku Benjaminu Žnideršiču pri nastajanju pesniške zbirke ter do konca ohranila svoj znameniti pedagoški značaj, ljubeče strog in prekaljen v odgovornosti do sebe in drugih; pri tem pa se je vseskozi veselila tudi najdrobnejših lepot, vselej slovesno urejena in pozorno sočutna do sostanovalcev in osebja v kamniškem domu. Bila je kot živ spomin na nekdanje generacije in ljudi, ki jih je dvigala nad vsakdanjost duhovna veličina in kate-

Zora Bergant, akvarel

rih življenje je bilo posvečeno stiku z duhovno umetnostjo; tenja te ponotrjenosti ji je plemenitila obličje tudi v poznih letih, zaradi česar se notranje ni mogla postarati. Premogla je čudežno duhovno moč, ki jo je v času bolezni v nasprotju s pričakovanji zdravnikov za še celo desetletje popolne duhovne živosti prebudila iz večmesečne kome.

S slovesom profesorice Zore Bergant je kamniški dom družine Bergant izgubil vestalko, kulturni Kamnik pričevalko o svojem kulturnem življenju, zlasti o času, ko so se tamkajšnji umetniki srečevali na njenem izbranem, z umetninami napolnjenem domu, njeni nekdanji učenci pa z ljubečo profesorico, ki je bila, tako kot Madona na renesančnih in Maleševih slikah, hkrati dobrotna Mati in plemenita Gospa.

Slovo profesorice Zore Bergant

Povzetek

Članek je posvečen spominu na Zoro Bergant. Zora Bergant, ena od pomembnih osebnosti polpreteklega Kamnika, žena rezbarja Maksa Berganta, njegova pomočnica pri delu, poznavalka Plečnikovega dela, globoko verna in kulturno razgledana gospa, je bila tudi sama slikarka. Študirala je psihologijo in poslušala predavanja iz umetnostne zgodovine, službovala pa je kot profesorica matematike. Kot psihologinja in sočutno razumevajoča osebnost je bila vselej na voljo številnim ljudem, ki so k njej nenehno prihajali po nasvete in tolažbo; po upokojitvi pa je posvečala soljudem večino svojega časa ter jim s svojo globoko vero v lepoto in smisel življenja, temelječo na njenem popolnem zaupanju v večno življenje, prinašala upanje in vedrino celo še potem, ko se je lahko pogovarjala le leže. V njeni hiši, urejeni z velikim umetniškim čutom, so se zbirali najpomembnejši slovenski ljubitelji in poznavalci umetnosti.

Professor Zora Bergant's Faithful Departure

Summary

The article is dedicated to the memory of Professor Zora Bergant, one of the most important personalities of the recent history of Kamnik. She was married to a carver Maks Bergant. Helping his husband in his workshop she was a deeply religious and a well versed woman. Being a painter herself she was a great authority on Jože Plečnik's work. She studied psychology and attended lectures in History of art, even though she was employed as a Maths teacher. As a psychologist and a deeply understanding person she was always there to help other people in need of sound advice or consolation. Once retired she would be giving herself away to people, inspiring them with hope and serenity based on faith in perpetuity of life even when confined to her bed. Her artistically well-regulated home welcomed most of the Slovene connoisseurs and lovers of art.

Stanko Šimenc (11. 5. 1934–14. 7. 2008)

V številni družini maturantov, ki smo se v jeseni leta 1953 zbrali in potem zbirali v slavističnem seminarju, ki je bil takrat skupaj s knjižnico v levem krilu spodaj v NUK-u, je bil bolj zadržan tudi Stanko Šimenc, ki pa se je tedaj podpisoval Stane, tudi v poznejših kritikah filmov in južnoslovanskih prevodov. Pa to glede imena samo mimogrede, ker sem se šele ob njegovi smrti zavedel, da sem ga vse življenje imenoval Stane, čeprav nama je z ženo Vido Vybihalovo, ki je bila njegova gimnazijska sošolka v Kamniku, zvesto podarjal svoje knjige, podpisane z imenom Stanko. To je ostalo tudi iz časa najinega skupnega »bivakiranja« v podstrešni sobi pri ugledni družini dr. Lovra Bogataja na Gasilski 3 v Šiški, in sicer v letih od 1955 do Stanetove diplome spomladi 1959.

Ob slovenistiki si je Stanko izbral kot B-predmet za študij srbohrvatistiko in že kmalu po začetku druge polovice petdesetih let začel objavljati v študentskem glasilu *Tribuna* in pozneje v *Naših razgledih*, kamor je k sodelovanju prišel povabit študente slavistike in primerjalne književnosti že takrat razboriti in izzivalni urednik Bojan Štih, ki je nekako v istem času diplomiral na oddelku za zgodovino. Stane je ocenjeval prevode južnoslovanskih literatur, jaz pa prevode iz ruščine; to se je začelo proti koncu leta 1957, ko so v Sovjetski zvezi praznovali štirideseto obletnico revolucije, ki smo jo takrat in še kar nekaj časa zapisovali z veliko začetnico, kar se z današnjega spominskega zornega kota, ko je minilo že dvajset let od razpada 73 let trajajoče Sovjetske zveze, kaže kot prazgodovina, čeprav se s človeštvom ni zgodilo kaj bistveno drugega, kot da se je pomnožilo na blizu sedem milijard tehničiranih zemljanov.

Stanko je po B-diplomi iz srbohrvatistike leta 1956 postal pomožni asistent pri profesorju dr. Emilu Štamparju in vse je kazalo, da se bo tudi v prihodnje usmeril na to področje, vendar so idejnopolični tokovi tistega časa, ki so pljusnili tudi preko filozofske fakultete spomladi leta 1959, za vselej določili njegovo poklicno pot. Po odstitvi profesorja dr. Antona Slodnjaka z ljubljanske univerze zaradi knjige *Zgodovina slovenske književnosti (Geschichte der slowenischen Literatur, 1958)*, napisane v nemščini in objavljene v Frankfurtu v takratni Zahodni Nemčiji, je bil tudi Stanko deležen določenega ukrepa idejno nevrotičnega časa. V spominskem zapisu ob stoletnici profesorja Slodnjaka *V navzkrižju stroke in politike* je zapisal: »Kmalu po sestanku – to je bil tisti sestanek na Realki, na katerem so mlajši profesorji utemeljevali odločitev za odstop, oz. odpustitev profesorja Slodnjaka – 27. marca 1959 me je po zadnjem zaslišanju na policiji čakala odločba dekana Filozofske fakultete dr. Metoda Mikuža, da mi odpoveduje službo demonstratorja, ker moje sodelovanje ni več potrebno. O tej odpovedi ni ničesar vedel moj predstojnik dr. Emil Štampar. Zaradi svoje

Stanko Šimenc

neodločne narave je bil še bolj zbeigan kakor jaz; dr. Boršnikova se je sicer hotela pri dekanu zavzeti zame, a sem jo prosil, naj si ne nakoplje še teh sitnosti.«

V tem zgoščenem sporočilu sta zajeti dve poglavitni sestavini, ki označujeta Šimenčevo eksistencialno držo: ne boste manipulirali z mano, svojo eksistencialno usodo si bom krojil sam. Odtlej se je s srbohrvatistike vse bolj preusmerjal na slovenistiko in ji takoj pridružil filmsko področje z ocenami takrat nastajajočih filmov v jugoslovanskem prostoru, kamor so spadali tudi slovenski, ki so bili na puljskem filmskem festivalu deležni velike pozornosti in tudi nagrad. (Sicer pa je že leta 1956 za *Prežihov zbornik*, ki je nastajal v seminarju profesorice Marje Boršnik, napisal sestavek *Prežih v filmu* in v njem analiziral prvo filmsko upodobitev ene od Prežihovih pripovednih del, natančneje novelo *Vodnjak*, ki je v filmski realizaciji dobila naslov *Koplji pod brezo*.)

Po služenju vojaškega roka od jeseni 1959 do poletja 1960 je začel svojo poklicno kariero kot profesor slovenskega jezika in književnosti na Srednji tekstilni in obutveni šoli v Kranju, kjer je bil kasneje tudi ravnatelj. To obdobje je trajalo kar dvaindvajset let, do leta 1982, ko se je za pet let preselil na republiški nivo in deloval kot pedagoški svetovalec za slovenski jezik in književnost na Zavodu RS za šolstvo. Od leta 1987 do upokojitve 1. 9. 2000 je bil glavni urednik pedagoškega strokovnoinformativnega štirinajstdnevnika *Šolski razgledi*; leta 2001 je prejel nagrado Republike Slovenije za učbenike in učne pripomočke na področju srednjega šolstva.

Študentovsko Prešernovo nagrado pa je Stanko Šimenc dobil že leta 1959, in sicer za diplomsko delo *Cankarjevi Hlapci*. Besedilo s takrat aktualno zaznavo in oznako miselnega ozračja v Ljudski republiki Sloveniji, ki je z drugimi republikami in pokrajinami sestavljala SFRJ (Socialistično federativno republiko Jugoslavijo), je bilo v štirih nadaljevanjih objavljeno v študentskem glasilu *Tribuna*, v končnem povzetku pa je zajeta omenjena ugotovitev, ki se glasi: »Globoki humanistični nazor, ki ga je izrazil Cankar v Hlapcih in po katerem je presojal življenje, je njegovo veliko kulturno izročilo, ki ga je vredno ponovno pretehtati in sprejeti, posebno danes, ob štiridesetletnici pesnikove smrti, ko se toliko govoriči o človekovi podobi. Če ga bomo tako sprejeli, se bomo najbolj človeško oddolžili velikemu Cankarjevemu spominu.«¹

V času Šimenčevega službovanja na Zavodu RS za šolstvo sredi osemdesetih let, ko je bil svetovalec za slovenski jezik in književnost, sta s profesorjem dr. Gregorjem Kocijanom začela pripravljati učbenike za višje razrede osnovnih šol (prvi z naslovom *Vezi med ljudmi. Slovensko berilo za 7. razred osnovne šole* je izšel leta 1987, v naslednjih letih sta pripravila še štiri: *V nove zarje; O, domovina, ti si kakor zdravje; Pozdravljeno, zeleno drevo; Slovensko slovstvo skozi stoletje*).

V zvezi s Šimenčevo strokovnostjo je njegov starejši kolega dr. Kocijan v nekrologu, objavljenem v *Gorenjskem glasu* (1. 8. 2008, str. 12), zapisal: »Ko danes prebiram Šimenčevo bibliografijo in v mislih potujem po njegovem delu, ne morem mimo ugotovitve, do katere sem prišel že pred leti in ki se mi je potrjevala vedno znova: vse, kar je napisal, je temeljilo na trdnih dejstvih, nič površnosti ali dvomljivih trditvev, nič, kar ne bi bilo argumentirano, vse je bilo dokazano, skrbno izbrano, razporejeno, sistematično, nič zavito v celofan ali v nedoumnosti, vse vedno kristalno jasno, strokovno relevantno, skratka prepričljivo, neoporečno, zanesljivo.«

Toda poglobitveno področje njegovega analitičnoraziskovalnega in interpretacijskega dela je bilo vsekakor filmsko področje, ki se je začelo, kot rečeno, z ocenami filmov, pri pedagoškem delu pa z uvajanjem filmske vzgoje v srednješolske učne programe. Prvo delo te vrste v knjižni objavi je izšlo leta 1968, se pravi po osmih letih pedagoške službe, in to s pomenljivim naslovom *Pot v filmski svet*. V knjigi je zajel kratko zgodovino nastajanja filma, označil filmske zvrsti, stilne tokove filmskega snovanja od ekspresionizma do poetičnega realizma, nanizal področje slovensko slovstvo v filmu, pregled filmskega ustvarjanja v Jugoslaviji in na Slovenskem ter nakazal osnove za ocenjevanje filma in sploh – filmskega jezika, ki ga označujeta filmska kamera in montaža v rokah ustvarjalcev. Z raziskavo *Slovenskega klasičnega slovstva v filmu* je leta 1979 dosegel znanstveni naziv magistra, delo je bilo še istega leta objavljeno v Knjižnici Mestnega gledališča ljubljanskega. Širše, celoviteje, monografsko pa je zajel to področje štiri leta pozneje v delu *Slovensko slovstvo v filmu z izčrpnim bibliografskim gradivom in*

¹ Analitično in vrednostno obravnavo Cankarjevih Hlapcev mu je spodbudila uprizoritev tega dela na amaterskem odru v Kamniku, o kateri je napisal kritično refleksijo za *Gorenjski glas*; v uprizoritvi so namreč pretiravali z idejnim poudarkom hlapčevstva, ko se je občasno nad odrom pojavjal transparent z napisom HLAPCI.

s pregledno ugotovitvijo: »Od vseh 83 celovečernih filmov, posnetih med leti 1948 in 1982, je kar 35 zasnovanih na književnih delih. Scenariji, oprti na leposlovje, so nastali v glavnem po delih, ki jim je literarna zgodovina že priznala trajno vrednost, po priljubljenih mladinskih delih sodobne literature, ki so doživela pri kritiki in občinstvu pozitiven odmev.« K tej ugotovitvi je dodal še dodatno spoznanje glede drugih možnosti: »Slovenska literarna dediščina je za zdaj filmsko še malo izrabljena. Filmi, narejeni po literaturi, so dali še malo tistega, kar označujemo kot trajno vrednost, vendar je tudi naš film že vgradil nekaj kamnov v zgradbo slovenske kulture.«

Tem, za slovensko filmografijo vsekakor temeljnim delom, so sledila še druga z zgodovinsko snovjo, tako o *Karlu Grossmannu in začetkih slovenskega filma* (l. 1985) ter *Panorama slovenskega filma* leta 1996 ob stoletnici prve filmske predstave na Slovenskem. Filmografija, se pravi raziskava filmskega snovanja na osnovi literarnih del, je vsekakor pomenila osrednje področje publicistične dejavnosti Stanka Šimenca. Povezoval jo je tudi s pedagoškim delom, in sicer z namenom uveljavljanja filmske vzgoje v srednje šole. Novinarki Tanji Zavrl Žlebir je profesor Šimenc v intervjuju za *Gorenjski glas* na njeno vprašanje: »Na področju filmske vzgoje je vaše delo precej obsežno, pisali ste učbenike, priročnike, članke, o tem predavali dijakom ...« odgovoril: »V šoli je bilo moje ukvarjanje s filmom sprejeto precej različno. Nekateri kolegi so menili, da so te vsebine čisto odveč, saj so gojili staro prepričanje, da so filmi nekaj slabega in je govorjenje o njih

odveč. Jaz pa sem menil, da je tudi zato treba o filmih govoriti ... Za filmsko vzgojo sem ukradel ure književnosti.« Vendar se je zavedal realnosti in primaknil: »Čeprav so tudi mnogi drugi šolniki v Sloveniji skušali uveljaviti filmsko vzgojo, nikoli ni zares postala zaresen del šolskega sistema. Mene niso pustili preveč daleč, ker sem bil proti ideologizaciji filma in tega pouka. Saj vemo, kako radi so različni sistemi uporabljali ideološko propagando, tudi pri nas.«

K temu dodajam, da knjigi *Slovensko klasično slovstvo v filmu* in *Slovensko slovstvo v filmu*, ki sta bili objavljeni v Knjižnici Mestnega gledališča ljubljanskega, krepko presegata zgolj pedagoške namene. To sta zaokroženi monografiji o starejši in nastajajoči pripovedni književnosti v filmu, napisani s stališča uveljavljenih teoretičnih in kritičnih osnov, s kakršnimi je bilo v tistem času mogoče razpolagati.

Z literaturo in filmom se je Stanko Šimenc ukvarjal tako rekoč do zadnjega diha.² Če se ne motim, je bil njegov zadnji prispevek o filmski tematiki objavljen v *Gorenjskem glasu* z naslovom *Filmski samorastnik z Dobrave* (4. 4. 2008). Po naključju sem nekoliko spremljal nastajanje tega članka o filmskem snemalcu dokumentarnih posnetkov Janku Balantiču, za katerega sem Stanetu posredoval poznavalca iz Radovljice. To je bilo vztrajno in potrpežljivo zbiranje pričevanj in dejstev o delu in usodi pesnikovega sodobnika, s katerim nista bila v sorodu.

Srečanja in živahne debate o življenju, delu, znanjih in družinah s Stankom Šimencem v družbi njegove soproge bodisi v Kranju, Martuljku, kjer sta s Snežko uredila zgledno počitniško in tudi delovno bivališče za sina, hčer in vnuke, prej pa še v Bašlju, so bila vselej iskriča in poživljajoča, čeprav včasih tudi z grenkim priokusom, pa tudi z ironijo.

Stanko Šimenc
(11. 5. 1934–14. 7. 2008)

Povzetek

Kamničan Stanko Šimenc, po izobrazbi slovenist in srbohrvatist, je posvetil svoje življenje šolstvu in slovenskemu filmu. Izdal je več učbenikov za slovensko književnost in jezik ter preglednih in kritičnih del o slovenskem filmu. Prizadeval si je, da bi šola gojila tudi filmsko vzgojo. Med drugim je s svojimi prispevki sodeloval tudi v *Kamniškem zborniku*.

Stanko Šimenc
(May 11th 1934–July 14th 2008)

Summary

Stanko Šimenc, a burgher of Kamnik, was an expert on Slovene and Serbo-Croatian languages. He devoted his life to school matters and Slovene film industry. He published many textbooks for Slovene language and literature classes and detailed reviews about Slovene films. It was his goal to make film education a part of the school curriculum. He also used to write articles for *Kamniški zbornik*.

² Stanko Šimenc je kot rojen Kamničan objavljati tudi v *Kamniškem zborniku*. Leta 1962 članek z naslovom: *Jezik Franca Mihe Paglovca*, leta 2006: *Dokumentarne »podobe življenja« Helene Koder* in leta 2008: *Filmska podoba Kamnika*. Za njegovo delo in naklonjenost našemu zborniku se mu kot glavna urednica iskreno zahvaljujem. (Op. Marjeta Humar)

Gotska podoknica na Seydlovi hiši v Kamniku, diateka Medobčinskega muzeja Kamnik

In memoriam dr. Tonetu Cevcu (1932–2007)

Motto: Čar odkritja in radost spoznanja

Dr. Tone Cevc, znanstveni svetnik ZRC SAZU, je bil vedno zavezan resnici, objektivnosti, kritičen do hipotez, domnev, znanstveno in človeško radoveden, interdisciplinarno usmerjen, človeško žlahten, naravnani ljudem in ne le k stvarim. Tudi njegove znanstvene raziskave to potrjujejo. Bil je polbrat znanega umetnostnega zgodovinarja dr. Emilijana Cevca; med njima je bilo dvanajst let razlike. Oba pa po koreninah izhajata iz Tuhinjske doline – vas Vaseno. Toneta so imenovali Brzonogi jelen. Rekli so, da bi dal življenje za svojo stroko in res je izgorel za svojo strokovno in znanstveno ljubezen – raziskave naročja Kamniških planin, kot je odlično poimenoval Kamnik z njegovim zaledjem brat Emilijan.

Tone Cevc je bil rojen v Kamniku 31. 5. 1932, kjer je obiskoval osnovno šolo. Po maturi na bežigranski gimnaziji v Ljubljani je študiral etnologijo in umetnostno zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Že v študentskih letih se je pod vodstvom Jerneja Šušteršiča vključil v etnološko raziskovalno delo med Slovenci na avstrijskem Koroškem. Sodeloval je tudi v terenskih ekipah Slovenskega etnografskega muzeja v Šentvidu pri Stični, v Brkinih in v Kostanjevici na Krki. Študij etnologije je sklenil z diplomsko nalogo z naslovom *Življenje pastirjev na Veliki planini*, ki je nastajala na temelju obsežnega terenskega dela. Po diplomi in odsluženi vojaščini ni dobil službe v svoji strokovni smeri, zato je 12 let delal kot knjižničar pri Slovenijaprojektu in se še naprej kot radoveden intelektualec izobraževal, veliko bral. Postal je tudi urednik *Arhitektovega biltena*.

Za rojenega Kamničana je razumljivo, da je začel raziskovati svoje domače okolje. S temo doktorske disertacije je nakazal smer svojega znanstvenega zanimanja – *Pastirske kočje v Julijskih in Kamniških Alpah in predslovanski substrat v njihovi arhitekturni dediščini*. Ljudska arhitektura in njene korenine v predzgodovinskem času označujejo za naprej njegovo raziskovalno delo. Kar je začel akademik Anton Melik, je nadaljeval Anton Cevc z mnogo širšimi pogledi. Temeljitemu poznavanju raziskav na alpskem območju je dodal še pogled v prazgodovino in postal tako eden izmed začetnikov paleoetnologije v slovenski materialni kulturi.

Že leta 1967 je objavil študijo *Nastanek in razvoj pastirskega stanu na Veliki planini nad Kamnikom*.¹ Raziskava ga je tedaj usmerila v razmišljanje o prazgodovini (*Vorgeschichtliche Deutung der Sennhütte in den Kamnikes Alpen*).²

Dr. Tone Cevc. Foto: France Stele.

Tej temi je sledil tudi kasneje, ko je pisal o življenju pastirjev v naravnih zavetiščih na planinah v Kamniških Alpah (*Slovenski etnograf* 30, 1977) in posebej o zijalkah pastirjev po planinah (*Rodna gruda* 32, 1985), o »hiškah« in skorjevkah, ki predstavljajo naše prvinsko stavbno izročilo (*Rodna gruda* 32, 1985), pa o drvarskih in oglarskih kočah in zavetiščih (*Gozdarski študijski dnevi* 1985).

Pri tem je polagoma odkrival razvojne oblike planšarskih koč (*Traditiones* 18, 1989), stavbe na nižjih in senožetnih planinah (*Rodna gruda* 32, 1985), bohinjske nadstropne stanove (*Rodna gruda* 32, 1985), vse to je nato dopolnil s podrobno študijo o bohinjskem nadstropnem stanu v luči strukturne analize (*Traditiones* 31, 1991) in ziljske »fače« (*Traditiones* 14, 1985). Povsem naravno ga je raziskovalna pot privedla do planšarskih naselij (*Traditiones* 7–9, 1978–80). Dolgoletno načrtno, pa tudi naporno terensko delo je strnil v odlični monografiji *Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem* (Ljubljana 1984). Zanj je prejel nagrado sklada Borisa Kidriča.

Svoje znanstvene raziskave je Tone Cevc nato usmeril v slovensko kmečko hišo. Za primer si je vzel najprej kmečko hišo v Bohinju in raziskal njen stavbni razvoj (*Bohinjski zbornik*, 1987). Zatem je že lahko razpravljal o genezi kmečke hiše na Slovenskem (*Traditiones* 19, 1990).

Pokazal je vzoren primer drobnega in natančnega raziskovalnega dela ob rekonstrukciji kmečke hiše v Srednjem Vrhu (najprej nemško v zborniku *Tradition und Entfaltung*, Trautenfels 1986, nato pa v *Traditiones* 16, 1987). Prvi vrh Cevčevega raziskovalnega de-

¹ *Kamniški zbornik* 11, 1967.

² Objavljeno v *Alpes Orientales*, 1969.

Dr. Tone Cevc. Foto: France Stele.

la pa je velika monografija *Kmečke hiše v Karavankah* (Celovec - Trst 1988), ki je zaslužno doživela drugo izdajo (Radovljica 1991) in izdajo v nemščini (*Das Bauernhaus in den Karawanken*, Radovljica 1991). Zanj je leta 1991 dobil Plečnikovo priznanje.

Bohinju je posvetil veliko svoje energije in terenskega dela. Z izkušeno metodo in nadrobni raziskavami je ustvaril impozantno monografijo *Bohinj in njegove planine. Srečanja s planšarsko kulturo* (Radovljica 1992) ter nemška izdaja *Bohinj und seine Almen* (ZRC SAZU, Ljubljana 1994).

Ob poznavanju domače in tuje strokovne literature, s strogim metodološkim pristopom in z napornim terenskim delom je Tone Cevc sledil razvoju našega ljudskega stavbarstva od prazgodovinskih naravnih zavetišč zijalk, drvarskih skorjev, kraških hišk do pastirskih in planšarskih koč naših Alp pa vse do kmečke hiše in naselij. Njegove raziskave so bile osredotočene tudi na tipologijo in pojavnost kozolca na Slovenskem. Na tej podlagi je nastala poučna monografija o slovenskem kozolcu – *Slovenski kozolec* (Žirovnica 1993), opremljena s fotografijami Jake Čopa. Ob tem je organiziral tudi razstavo z osnovnimi modeli kozolca na Slovenskem.

S širjenjem in poglobljanjem raziskav, predvsem pa z upoštevanjem arhivskih virov in primerjalnega gradiva o pastirskih stavbah drugod v Vzhodnih Alpah, je pri nas prvič sistematično in znanstveno obdelal pastirska bivališča, se poglobil v njihov nastanek v pred-slovanski dobi in v njihov poznejši razvoj. Pri raziskovanju pastirstva pa se ni omejil le na stvarno kulturo in nje-no izrazoslovno problematiko, temveč jo je povezoval

z življenjem na planinah, z delom in igrami pastirjev in planšarjev, z njihovim pripovednim in verovanjskim izročilom. Tako je posegel tudi na področje družbene in duhovne kulture in s tem pokazal in dokazal kompleksno razumevanje etnološke vede. Rezultat tega pogleda je že omenjena monografija *Velika planina. Življenje, delo in izročilo pastirjev*, ki je izšla leta 1972 in spopolnjena še dvakrat (1987, 1993).

Drugo pomembno področje Cevčevega znanstvenega delovanja so raziskave ljudskega stavbarstva, s katerimi je postavil tudi metodološke temelje raziskavam planšarstva. Najprej je raziskal občasna bivališča, z živinorejo in gozdarstvom povezane stavbne kulture hribovskih in gozdnih pokrajin, se poglobil v zgodovinsko razlago njihovega nastanka, se oprl na arheološka dognanja in raziskave, razmišljal o izviri stavbnega izročila, o konstrukciji in funkcionalnosti teh stavb, o odnosu človeka do zemlje nasploh. V monografiji *Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem* (1984) je dokumentiral vrsto kulturnih prvin, ki izginjajo. Stavbe je predstavil kot sestavni del življenjskega okolja in jih osvetlil po tvorni, konstrukcijski in prostorski zasnovi. Monografija je pomembna tako za domačo kot tudi za evropsko stavbno zgodovino, saj je upravičena domneva, da se je v teh preprostih stavbah ohranila predslovanska in slovanska stavbna dediščina.

Nekaj let svojega raziskovanja je posvetil obravnavi kmečke hiše na Krasu. Napisal je sintetični pregled o ljudskih stavbah na Slovenskem in pregledno zgodovinsko razpravo *Etnološka pričevalnost materialne kulture* (1978), v kateri je opozoril na manj obdelana

poglavja in z njo dokazal, da področje materialne kulture tudi metodološko obvlada in da zna ovrednotiti njegov pomen za zgodovinsko razumevanje ljudske kulture.

Posebno poglavje v Cevčevem delu je raziskava gospodarskih poslopij, predvsem kozolcev, ki so ga zanimali ne samo zaradi njegove večstranske uporabe in razgibane stavbne strukture, temveč tudi zaradi geografske in zgodovinske vraščenosti v širši alpski kulturni prostor. To mu je omogočilo temeljito poznavanje domačega in širšega alpskega terena, tudi odlična razgledanost po tuji znanstveni literaturi.

Z razpravo *Stog (shramba za žito) – zgodnja razvojna oblika kozolca toplarja?* (1993) se je poglobil v izvir in razvoj slovenskega kozolca, predvsem toplarja, ki mu je iskal prvotno obliko in preprostih napravah za shrambo žita in utemeljeval njegov nadaljnji razvoj.

V zadnjih letih še vedno intenzivnega znanstvenega dela je Tone Cevc iskal korenine pastirskega življenja. Prizadeval si je dokazati svoje domneve, da so bile planine že v poznem srednjem veku obljudene, za kar doslej ni bilo dokazov. Po nekaj naključnih lastnih najdbah se je povezal z arheologi in v soavtorstvu z njimi je nastala monografija *Davne sledi človeka v Kamniških Alpah* (1997). Knjiga je navdušila tudi raziskovalca dachsteinskih planin dr. Franza Mandla, ki je opozoril tudi na Cevčeva dognanja, na naselitvene vzporednice in na neverjetne podobnosti arheoloških najdb z dachsteinskih in Kamniških planin. Leta 2000 je izdal knjigo *Lončene posode pastirjev. Sklede, latvice iz poznega srednjega in novega veka iz planin v Kamniških Alpah*, v kateri se že čuti interdisciplinarno sodelovanje z arheologi. Še bolj se čuti vpliv arheologije v razpravi *Sirarjenje na planinah v Kamniško-Savinjskih Alpah* (*Traditiones* 33, 2004). Enako lahko rečemo za razpravo *Kontinuiteta antične pašne tradicije v planinah v Kamniških Alpah. Ob najdbi poznoantične in zgodnjerednjeveške lončenine iz poznega 6.–9. stoletja na planini Krvavec* (*Traditiones* 32, 2004).

Sinteza dosedanjih arheoloških raziskav in interdisciplinarnega sodelovanja je knjiga *Človek v Alpah. Desetletje (1996–2006) raziskav o navzočnosti človeka v slovenskih Alpah*, katere urednik in koordinator dela je bil Tone Cevc.

Bil je edini povojni etnolog, ki je vedno bolj upošteval arheološko gradivo in bil v zadnjih letih prav on pobudnik za odmevna arheološka izkopavanja na slovenskih planinah.

Zelo povedno in vsebinsko ter strokovno utemeljitev za nagrado Sklada Borisa Kidriča za Toneta Cevca so podpisali ugledni in kvalificirani znanstveniki: dr. Vilko Novak, dr. Sergij Vilfan, akademik dr. Milko Matičetov. Svoj predlog za knjigo *Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem, kulturnozgodovinski in etnološki oris*, DZS, Ljubljana 1984, so takole utemeljili

»Knjiga je sad dolgoletnih raziskovanj, ki nam je o obravnavanem predmetu dala zaokroženo, pregledno delo, kakršnega doslej nismo imeli. Temeljito je prikazan določen odsek z živinorejo in izrabo gozdov povezane stavbne kulture, ki je bila v hribovskih in gozdnih krajih zelo pomembna in ki še danes prispeva k značaju pokrajine. Cevčeva študija dokumentira celo vrsto kulturnih prvin, ki hitro izginevajo, vendar

pa je potrebno ohraniti spomin z dokumentacijo nanje. Izbrane stavbe se je avtorju posrečilo orisati kot sestavni del življenjskega okolja in jih osvetliti po materialni, konstrukcijski in prostorski zasnovi. Očitno se je na temelju materialnih ostankov, ki jih poznamo, ohranila do današnjih dni, sicer v rudimentarni obliki, zelo stara praslovanska in slovanska stavbna kultura. Prav zato ima Cevčeva obravnava velik pomen ne le za domačo, ampak tudi za evropsko stavbno zgodovino. Dokumentacija je podprta z bogato fotografsko in risano dokumentacijo. V sintetičnih poglavjih pa si je avtor prizadeval dokopati čim bliže izvirkom stavbnega izročila. Pri delu je moral reševati nemajhne terminološke zadrege. Med narečnim in strokovnim besedjem, ki ga sledimo v raziskavi, je kar nekaj zgodovinskega razčlenjevanja mnogih izrazov, ki dejansko predstavljajo operativno dejavnost in funkcijo. Tone Cevc je mnoge izraze smiselno vnesel v slovensko terminologijo poimenovanja pastirstva, planšarstva, oglarstva, gozdarstva, sirarstva, tudi v arheološke definicije, kar je dalo v današnje znanje o varstvu slovenske kulturne dediščine številne novosti in nove izraze.«

Dr. Tone Cevc je bil odličen poznavalec slovenske planinske etnodediščine, velik človek, strokovnjak in raziskovalec, tudi Homškega hriba, kjer zdaj počiva.

In memoriam dr. Tonetu Cevcu (1932–2007)

Povzetek

Prispevek obravnava življenje in delo dr. Toneta Cevca, raziskovalca in poznavalca slovenske ljudske kulture, zlasti ljudskega stavbarstva (planšarskih, drvarskih koč, slovenske kmečke hiše, kozolca) in pastirskega življenja.

In Memory of Tone Cevc, Ph. D. (1932–2007)

Summary

The article is a presentation of life and work of Tone Cevc, Ph. D., a researcher and a connoisseur of traditional Slovene folk culture. He took most interest in folk architecture (Alpine dairy-farms, woodcutters' cottages, Slovene farm buildings, hayracks) and herds-men life.

**Dane Holcar,
Miha Hribovšek,
Alenka Juvan,
Vido Kregar,
Rajko Slapnik
Jamarski klub Kamnik**

Rastko Zabrič (1956–2009)

»Verjamem, da ta svet ni solzna dolina. Da je življenje pravzaprav lepo, le da moramo to lepoto iskati v drobnih stvareh, kamenčkih, s katerimi lahko okrasimo mozaik svojega bivanja ...« (Miro Štebe)

To misel je v svoji knjigi *Preizkušnje* zapisal Miro Štebe in nekako se poda življenju, ki ga je živel naš prijatelj Rastko.

Prvič smo se z njim srečali davnega leta 1973, ko je prišel na tabor Mladinskega odseka Planinskega društva Kamnik v dolini Bele. Naravo je vzljubil že v otroštvu, gore pa so mu z vsakim letom odraščanja postajale večje prijateljice. Hitro je prehodil vse markirane poti v gorah nad Kamnikom in kmalu je začel slediti lovskim in gamsjim stezam. Pot se je dostikrat končala pod kakšno steno. Kako naprej? Logična odločitev je bila alpinistična šola.

Prav v tistem obdobju pa smo v Kamniku ustanavljali Jamarski klub in Rastko je z nazivom Raso stopil tudi v naše vrste. Odkrivati neznani svet, nekdanje in sedanje poti podzemnih voda z vsem, kar vsebujejo, vse to ga je pritegnilo s svojimi čari, skrivnostmi in prelestmi. Kot strojni inženir je prijel za svinčnik in tuš ter dokumentiral in risal načrte novih jam. Vse njegovo delo je arhivirano v Katastru jam Jamarskega kluba Kamnik ter Jamarske zveze Slovenije. Ob odkrivanju je hotel lepote pokazati še drugim, zato je na akcije vedno tovoril kup fotografske opreme. Na stotine dia pozitivov je arhiviranih kot dokument trajnega dokaza o raziskavah.

Njegovo veliko veselje je bilo tudi šofiranje. Sprva je za klubske prevoze nudil družinski neuničljivi ami, pozneje pa je bil najraje za volanom kombija IMV. Vedno nas je varno pripeljal na cilj, čeprav je bilo vozilo že polnoletno. Njegova velika skrb je veljala tudi stanju vozila. Glede tega sta si s Hozkom delila pristojnosti in na cesti nikoli nismo za dolgo obstali.

S posebnim žarom je raziskoval »prehode«, to je krajše jame, ki prečkajo goro ali greben. Ti so mu bili najljubši, saj se na koncu jame pokaže svetloba. Užitek, ki smo jih bili deležni pri odkrivanju velikih jam v naših planinah, so nam dali dosti novega poleta. Tako smo organizirali klubske odprave v jame po vsej Evropi. Skupaj smo obiskali grške, romunske, španske, angleške, francoske, češke, poljske, italijanske in švicarske jame, pa še smo morda kaj pozabili. Navadno je bil zadolžen za tehnični del odprave, pa tudi v klubu je bil kar nekaj mandatov gospodar. Brez njega bi nam bila marsikatera akcija težja, saj je na svojem hrbtu prenašal tudi velik del skupne opreme.

Tu smo nanizali nekaj zgodbic oziroma spominov nanj, da bi nam zapisane ohranile dogodke in peripetije ter jih rešile pred pozabo.

Pot na Jalovec

To se je zgodilo v času, ko sem evidenco poti že začel voditi s pomočjo fotospomina. Na tedenskem tokovem srečanju na Mladinskem odseku Planinskega društva Kamnik smo se pogovarjali o tem, kam ima kdo namen iti prihodnji vikend. V nekih prejšnjih pogovorih sem izvedel za staro markirano, toda zapuščeno in neopremljeno pot s Kotovega sedla na Jalovec. Misel mi je bila precej simpatična in se mi je zdela, da bo naslednja nedelja primerna za to pustolovščino. No, na mladinskem odseku zanimanja ni bilo veliko, saj je šlo za pot v neznanu, se je pa vedelo, da Jalovec po nekakšnem brezpotju že ni mačji kašelj. Tako je bilo proti koncu pomenkovanja videti, da bom šel kar sam. Takrat pa se je izmed navzočih javil Rastko in me vprašal, ali bi smel iti z menoj. Res je bil mlajši in bolj tih član tiste družine, vendar mi je vzbudil pozornost s svojo skromnostjo. Nisem dolgo razmišljal, ampak sem dejal, da sem zelo zadovoljen in počaščen, ker bom imel njega za spremljevalca, kajti takrat sem menil, da je volja skoraj vse, kar človek potrebuje za ureničitev kateregakoli načrta, in Rastko je voljo imel.

Nato sva sedla skupaj in se dogovorila o podrobnostih. Ker so bili Julijci in italijanska meja daleč na zahodu in tja nismo zahajali ravno vsak dan, sem menil, da bi bilo dobro turo malo podaljšati še proti Trenti. Tako sva se zmenila, da se z avtobusom v petek zapeljeva v Rateče in prenočiva v Tamarju, zatem pa zgodaj zjutraj kreneva na Kotovo sedlo in tam poiščeva tiste zname-

nite stare avstrijske markacije ter pot, se vzpenja na Jalovec, spustiva na Špičko, pa nadaljujeva proti Zapotoku. Ta je bil v moji glavi nekaka mitična planina na koncu Trente. Tam bi prespala, nato pa prišla čez Vršič v Kranjsko Goro in domov.

Ker je vreme dobro kazalo (takrat smo se na to še nekoliko ozirali), sva se v petek dobila na postaji in se z avtobusom pripeljala v Rateče. Od tam pa prehodila tisto napol cesto mimo skakalnic v Tamar. Po običaju denarja za prehrano nisva trčila in sva večerjala iz nahrbtnika, pa tudi za naprej sva pustila nekaj v njem, prespala pa sva v »Podmornici«, kjer je bilo najceneje. Vstala sva z zoro, saj sva imela kar nekaj poti pred seboj. Vzpela sva se po markirani poti skozi gozd in strme trate na Kotovo sedlo, nato pa sva se začela resneje razgledovati.

No, s tem ni bilo prehudih težav, saj se minijeve markacije zelo dolgo obdržijo. Poti, ki je bila opuščena oziroma prepovedana kakšnih 60 let, pa ni bilo več veliko videti. Tako sva hodila bolj od lise do lise po prehodih, ki so ali niso bili nekdanja trasa. To naju ni dosti motilo, saj sva nekaj takega pričakovala. Huje je bilo, ker se je kljub drugačni napovedi spustila precej gosta megla in je bilo lise oziroma njihove ostanke vedno težje videti. Nekaj časa nama je to kolikor toliko uspevalo, potem pa so naju lepo prehodne police pripeljale v nekakšen strm žleb, ki je bil lepo spran in na novo posut s peskom. Tam sva zaslutila resne težave z nadaljevanjem poti. Seveda pa v vrnitvi nisva videla rešitve in sva hladnokrvno »čarala« po tistem nevarnem terenu. Za nameček so se iz megle nad nama zaslišala povelja, sicer v nemščini, vendar nekako v pomenu »še pet metrov, še dva metra, stoj«. To nama je dalo misliti, da so nad nama avstrijski alpinisti in da sva zabredla v precej hud svet, v neko alpinistično smer. Iz izkušenj sva vedela, da alpinistične smeri ne vodijo po »poštupanih« žlebovih, zato sva sklepala, da je pri njih lažje. Bila pa je še ena misel, morda se jim lahko priključiva ali pa vsaj lezeva za njimi in bova že nekako prišla ven. Tako sva usmerila najino hojo oziroma plezanje v smeri glasov in bila čez kakih 50 metrov silno presenečena, ker sva prišla nazaj na lepo prehodno pot, po kateri je naveza marljivo plezala po vseh alpinističnih zapovedih. No, Rastko takrat še ni bil alpinist in se mu jih ni bilo treba držati, tako sva jih mirno pustila za sabo in se z več spoštovanja do ostankov markacij povzpela na vrh.

Naprej je šlo vse po dogovorjenem načrtu. Z vrha sva se spustila na Špičko, poklepetala z oskrbnikom Franceljnom ter nato nadaljevala pot proti zahodu po markiranih in nemarkiranih stezah. Pred nočjo sva bila na Zapotoku, tako da sva udobno prenočila na podstrešju huderta, zjutraj pa nisva imela več dovolj časa za vzpon na Bavški Grintovec. Tako sva se podala proti izviru Soče, nato čez Vršič v civilizacijo in z avtobusom domov.

To je bilo moje prvo intimnejše srečanje z Rastkom, in takrat je postal moj ali pa jaz njegov spremljevalec na številnih poteh, saj se je izkazal za trpežnega in vzdržljivega, predvsem pa zelo hladnokrvnega. Ni mu bilo težko nositi velikih tovorov na dolgih poteh, predvsem pa ga nobene okoliščine niso zbegale in vedno je videl luč na koncu predora.

Dogodivščina na vlak

Med našim jamarjenjem je nastalo kar nekaj anekdot, v katerih je bil Rastko ključna oseba. Komični dogodki so ustvarili vzdevke, kot so Hogi oz. Hogar Grozni, Đoko, Kluč, po katerih smo Rastka izmenoma imenovali, čeprav smo ga najpogosteje klicali kar Raso. V prvih letih našega druženja, povezanega z obiski bolj ali manj znamenitih jam na matičnem Krasu, smo se prevažali z vlakom. Z obilo krame in ne preveč lepim videzom smo običajno hitro dobili prostor v kupejih in potniki so se nas na široko izogibali. Neko poznojesensko ali pa že kar zimsko soboto na začetku osemdesetih let smo se odpravili proti Divači, da bi se spustili v Divaško jamo. Že v Ljubljani na glavnem kolodvoru smo se udobno namestili v topli kupe jugoslovanskih železnic, iz nahrbtnika vzeli karte za tarok in začeli igrati. Na drugi ali tretji postaji je na vlak stopila skupina glasnih in razigranih zagrebških srednješolcev v popolni smučarski opremi. Ni bilo težko ugotoviti, da so namenjeni v Postojno. Njihova razigranost se je iz minute v minuto stopnjevala in na železniški postaji na Rakeku je Raso na ves glas zavpil: »Postojna!« Razgreti smučarji so z vso opremo hitro poskakali z vlaka in po pogovoru s postajnim načelnikom le ugotovili, da jih je nekdo potegnil za nos. Krivdo so naprtili Đokotu, očitno še enemu šaljivcu iz njihove vesele družine. Jezni nanj so se spravili nazaj na vlak in nevede krstili našega Rasota z novim imenom. Čudili smo se, kako da ga ubogajo in poznajo njegovo ime, čeprav so ga prvič slišali. Kar nekaj časa smo potem Rasota klicali Đoko in se pri tem naskrivaj hudomušno muzali drug drugemu.

Gospodar na žičnici

Leta 1985 smo se odločili, da bomo intenzivneje raziskovali jame Velike planine. Bili so znani številni vhodi in sistematično smo risali in merili objekt za objektom. Največkrat smo šli do Šimnovca z žičnico in dalje do jam peš. Tokrat nas je bilo sedem, z velikimi nahrbtniki seveda. Ker je bil lep dan, se je spodaj nabralo veliko ljudi, tako da smo čakali kake pol ure. Ker pa smo bili kot vedno z denarjem »na suhem«, smo sklenili, da se bomo poskusili »švercati«. Kart nismo kupili v predprodaji, kot je bilo obvezno. Rasotu nismo razložili načrta, saj je prišel malo pred nami in ga je odpeljala gondola že naprej. Ko pride nas šest na žičnico, korajžno zatrdimo, da, žal, nimamo vozovnic, ker jih je odpeljal klubski gospodar opreme že pred nami na planino. On je zadolžen za takšne podrobnosti. Sprevodnik nam je verjel in lepo smo se pripeljali do zgornje postaje. Ko smo izstopali s perona, je na naše precejšnje presenečenje Raso čakal na nas in veselo pozdravljaj. Sporočil nam je, da je vreme čudovito in da bo akcija lahka. Ni nam preostalo drugega, kot da ga »prepoznamo«. To je opazil sprevodnik in od njega zahteval vozovnice. Seveda je stvar takrat postala silno resna. Vozovnic ni bilo. Treba je bilo seči po denarnicah. Od takrat smo bili deležni rednih pregledov in plačil. Še dolgo pa smo se spraševali, kaj je bilo človeku, da nas je čakal na peronu in se ni takoj odpravil na prosto. Verjetno je čutil enako kot bi vsi, ki smo bili tako povezani. Čut za skupnost, za timsko delo, brez

ločevanja in oddaljevanja, vsi za enega, eden za vse. Takšno doživetje je le kamenček v mozaiku življenja in spominov na Rasota, prijatelja.

Kako je postal »Kluč«

Po odkritju vhoda v Kamniško jamo se je začelo obdobje intenzivnih in kompleksnih raziskav te jame. Skoraj vse vikende smo prebili v nedrju Zeleniških špic, kjer je slovita jama. Neke sobote smo se v popolni zasedbi odpravili proti jami z namenom raziskati in izmeriti njene nove dele. V jami smo delali ločeno v dveh skupinah in po nekaj urah smo se dobili v bivaku, manjši dvoranici, kjer smo običajno nekaj pojedli, včasih pa tudi kuhali in spali. Zbrani okrog osrednjega ravnege dela smo iz transportk potegnili na plano vsak svoje dobrote. Najpogostejše so bile različne konzerve, od ribjih do jetrnih, in prav za vse smo potrebovali ključ za odpiranje. Pri naših malicah je bil ključ vedno glavna težava. Ali smo ga pozabili doma ali je kam padel, praviloma smo si ga vedno od koga izposodili. Tokrat se je ključ le našel v Rasotovem žepu in hitro je začel krožiti med nami, od konzerve do konzerve. Lastniku ključa je že pošteno krulilo po želodcu, žalostno je gledal svojo »nezaklano« konzervo. Nenadoma je vstal in začel vpiti: »Kluč sm!« Ostali smo ga gledali s polnimi usti in le odkimavali. »Kluč sm!« je vse bolj glasno še naprej prihajalo iz Rasotovih ust, vse do trenutka, ko mu je Vido rekel: »Če že hočeš, pa bodi Kluč.« Tako je Raso dobil novo ime Kluč in nekaj časa ni minila nobena malica, da se ne bi nasmejali tej prigodi.

Brežič z Rasotom

Pri jamarjih sem bila bolj dopisna članica, kakršnih je bilo sicer še mnogo. Bili so namreč silno zanimiva, prijazna in vesela družina. Sprejeli so te medse, ne da bi prej ugotavljali, kakšne namene imaš in kako jim boš koristil. Širokogrudno so ti ponudili vse znanje, ki so ga imeli o naravi, tega pa je bilo veliko. Vsekakor ti je bilo jasno, če se z jamarji odpraviš v hribe raziskovat teren oz. iskat jame, se lahko mirno in brez skrbi prepustiš ter odpreš le oči in ušesa, da ti ne bi kaj ušlo. Zato je bilo vandranje z njimi vedno prava pustolovščina, tudi če si se odpravil samo po stezah do lovske kočice na Brežicu pod Presedlajem. Kot sem se takrat, še v študentskih časih, nekega sončnega dopoldneva tudi jaz. Pravzaprav niti ne vem, kakšne opravke sta v tistem koncu imela Vido in Raso, si pa nisem dala dvakrat reči, ko sta mi, najbrž na sestanku Mladinskega odseka na kamniškem Planinskem društvu, namignila, da grem lahko z njima.

Najprej smo zavzeto stopali navkreber, meni je bilo seveda veliko lažje kot njima, ki sta, kot običajno vsi jamarji, imela zadaj naložena še ogromna nahrbtnika. Bil je zlat jesenski dan, hoja človeka tudi še nekoliko ogreje in pravzaprav se nam nikamor ni posebno mudilo. Kar je bila tudi precej lepa jamarska vrlina, ki bi jo bilo dobro današnjemu človeku predpisati na recept. Torej, sonce na nebu se je odločilo, da nas bo pred zimo še dobro pogrelo, zato je bilo najbolj modro brez prevelikega odlašanja najti ustrezen izgovor in prostor za počitek. Tako smo tudi storili. Vido je opazil malo stran od poti veliko mravljišče z gomazečimi delovnimi

mravljami. Nekako se mu je zdelo, tako sem sodila, da jim je treba malo pomagati in olajšati naporno pehanje za hrano, zato sta z Rasotom odredila, da jim bomo ponudili malo kruha, namazanega z marmelado. Ne vem, ali je šel mravljam kruh, namazan z marmelado, tako v slast ali pa se nam ni dalo premakniti nikamor naprej, tam smo ležali vse do teme in uživali še veliko bolj kot mravlje. Zagotovo.

Potem pa se je bilo vendarle treba odpraviti, saj smo bili še skoraj na začetku poti. Z muko sem se postavila na noge in se tolažila, da ta Brežič res ne more biti tako daleč. V spominu sem namreč imela, da mi je nekdo iz jamarske družine o koči, in kje stoji, že pripovedoval. Pa smo kar hodili in hodili. Ko se mi je vendarle zazdelo, da stvar že predolgo traja, pa še noč me je vlekla pod odejo, sem začela najprej sramežljivo, nato pa čedalje glasneje spraševati sohodca, kako daleč je še do cilja. Bila sta silno spretna z odgovori. Raso me je potrpežljivo tolažil, da še malo, pa do naslednjega ovinka, potem pa res ni več daleč, in tako naprej. Za nekaj časa je sicer vsakič zaleglo, nato me je spet napadlo z vso silo. Takrat pa mi Raso zatrdi, da zdaj pa res ni več tako daleč, le še kakšno uro. Skoraj pobralo me je od hudega. Že sem hotela izvedeti, kaj o tej razdalji misli Vido, ki pa ga ni bilo nikjer, saj je v trdi temi, le nekaj korakov stran od naju z Rasotom, že odpiral vrata kočice. Jasno, da sta se režala, kako sta me potegnila. Meni pa je danes to eden od toplih spominov na velikana po srcu in postavi, Rasota.

Kako smo začeli raziskovati Jesensko jamo

Jamarji smo že pred ustanovitvijo Jamarskega kluba Kamnik upoštevali velik jamski potencial na Kalcah, saj smo tam videli cele kupe vhodov v podzemlje. Tudi naše akcije so se dostikrat dogajale na tem lepem, divjem in visokem območju. Mnogokrat smo tam raziskovali, dostikrat pa smo, kar je bilo lažje predvsem zaradi težke opreme, samo pregledovali razdrapane grabne in iskali prehode skozi gosto ruševje, da bi našli še kak neznan vhod. Temu smo rekli spoznavanje terena.

Tako sva nekoč pozno jeseni z Rasotom brodirala po prehodih med grabni pod Ovčarijo v smeri Kurje doline. Sreča nama je že na večer, med vračanjem proti lovski koči, pokazala še en vhod. Ker je bil na začetku nekaj malega vodoraven, sva ga takoj opredelila kot zelo obetajočega. Kar se je dalo natančno, to pa je na Kalcah navadno malo težko, sva si zapomnila lokacijo in se odločila, da je nujno potrebno še pred snegom organizirati raziskovalno akcijo.

Čez štirinajst dni smo se spet znašli pri vhodu. Zaradi silne perspektive smo prinesli več od običajnih stotih metrov vrvi, tako da je bil zbran cvet kluba. Po nenapisanem pravilu je tisti, ki je jamo našel, imel zelo pomembno »pravico«, da se je prvi spustil vanjo. Kadar je bilo najditelj več, smo spoštovali poseben postopek. Kadar pa smo jame iskali v paru, sta se najditelja spuščala v jame oziroma brezna izmenično. Tu je šlo za ravnotežje med delom in slavo. Tisti, ki je bil na vrsti za prvi spust, se je opremil, to je: navlekel nase kombinizon, pas in vso opremo za vrvno tehniko, pa še karbidko je moral usposobiti, drugi pa je medtem opremil vhod, se pravi zabil je svedrovec ali kako drugače

pritrtil vrv. Včasih, na kakšnem z jamami bogatem območju, je postal ta proces že tako ekstremen, da smo obiskovali le jame, kjer ni bilo potrebno plezanje in je svetloba prišla do njenega konca – seveda pa je morala biti daljša od desetih metrov.

Pri Jesenski jami sem bil jaz na vrsti za spust, Raso pa je pritrtil vrv. Naj poudarim, da je tako opremljanje potekalo v ozračju največjega zaupanja med člani in je vsak tudi za drugega delal ravno tako kot zase. Na pritrjeno vrv v vsakem primeru obesiš svoje življenje. Zato se je tudi Raso svoje naloge lotil z njemu lastno temeljitostjo. Namesto enega svedra se je odločil za izdelavo sidrišča, ker je to varneje, in tudi če se kaj zaplete, saj gremo vendar v neznanu, ponuja brez hujšega dodatnega dela več možnosti. Zabil je tri klinke in jih povezal v solidno oporno točko ter nanjo pritrtil vrv. V tem času sem se tudi jaz že opremil in bil pripravljen na spust. Ko sem videl prost konec vrvi, sem si mislil, da me ne bo motil, če ga privežem na debelo vejo ruševja tam poleg. In to sem tudi storil. Nato sem se z desonderjem pripel na vrv in se zasukal nad brezno, in tedaj sem z bočnim tegom, ko sem se zasukal okrog sidrišča nad brezno, izruval skalo, ob kateri so bili zabiti vsi trije klini. Raso, ki je stal poleg na robu, je pogledal tako začudeno, da tega ne bom nikoli pozabil, saj sploh ni mislil, da je kaj takega mogoče. Naključje je hotelo, da so bili vsi trije klini zabiti v razpoko, ki je v globini ločevala to skalo od masivne stene. No, zgodilo se ni nič, skala je padla mimo mene, obvisel sem na veji ruševja in splezal ven. Tudi padel bi bil le kakih 10 m. Nato smo pritržišče obnovili in akcija se je nadaljevala, vendar le do ledene ožine, od koder se ni dalo več naprej. To smo raziskali pozneje in Jesenska jama je postala najgloblja jama v naši občini.

Tako sva z Rasotom raziskovala naše domače jame in tudi njegova velika zasluga je, da je Jamarski klub Kamnik v času svojega vzpona raziskal več kot dvesto novih jamskih objektov.

Manjša nezgoda

Življenje z Rastkom Zabričem je bilo v marsičem bogatejše kot sicer, saj je bil to človek, ki nas je veliko naučil – posebno o naravi človeka. Mnogo let sva skupaj osvajala vrhove, iskala neizhojene poti in končno prešla v podzemlje, kjer smo z jamarji odkrivali neznan svet pod Kamniškimi Alpami. Vse akcije so se v glavnem lepo končale, prišle pa so tudi preizkušnje, ki jih je bilo potrebno premagati. Ena takih je bila akcija v Planinsko jamo pri Postojni. Jame zunaj naše občine, posebno na Krasu, smo obiskovali v zimskem času, ko so bile razmere v Alpah prenevarne ali nemogoče za obiske.

Kot že nešteto smo se tudi na to akcijo pripeljali z našim klubskim kombijem. Jamo smo obiskali zato, da bi mladim članom v jamarski šoli pokazali podzemno sotočje rek in velikost kanjona, ki ga je reka izdolbla v tisočletjih. Raso je imel s seboj transportno vrečo z vso fotografsko opremo, saj je napravil veliko posnetkov na diafilm s stativom. Ko smo si jamo ogledali in pospravili za seboj, smo se začeli vračati proti izhodu. Kar naenkrat pa zaslišimo za seboj: »AUUUU!« Ozremo se, nikogar. Končno se oglasi Raso, ki je bil kake tri metre nižje od uhojene poti, tik ob reki. Po-

magali smo mu na pot, kjer je hodil prej. Povedal je, da mu je ugasnila luč – karbidovka. V temi je napravil nekaj korakov, a se je preveč približal robu in omahnil med skale.

Optimist, kot je bil, je rekel, da ni nič hudega, le da se bo malo odpočil. Ker tudi po počitku ni bilo bolje, je predlagal, da se bo le malo opiral na nas pri hoji. Pokazal ni niti malo bolečine, še manj pa slabe volje ali jeze. Šepal je po eni nogi, malo smo ga podpirali, toda vdal se ni. Ni želel, da bi ga nosili, da bi nam bil v breme ali da bi nam pokvaril akcijo. Noga mu je iz minute v minuto bolj otekala. Pa je še zunaj optimistično zatrjeval, da bo lahko vozil kombi, saj bo vendar sedel. Seveda so bili zadnji metri do vozila še težji, moral je še bolj stisniti zobe.

Končno je priskakljal do vozila. Vedeli smo, da moramo kar se da hitro domov. Seveda ni mogel voziti. Odložili smo ga na njegovem domu, zatrdil je, da bo jutri že vse dobro. Ko smo ga naslednji dan obiskali, je ležal v postelji z mavcem po celi nogi, toda z nasmehom na obrazu. Ponoči je bil na urgenci, kjer so odkrili kompliciran zlom in nogo »zabetonirali« za dober mesec in pol.

Na srečo je Raso nesrečo sprejel kot nekaj, kar se pač dogodi, tokrat sicer njemu, vendar nič hudega. Želel je le čim prej odposlati film na razvijanje, da bi videl posnetke, ki jih je napravil v jami. Takšno je bilo njegovo življenje. Večni optimist, nikoli potr ali slabe volje, le v želji, da bi čim prej spet obiskal svet nezna- ne narave.

Najina pot v Nepal

Vedno se giblujemo med samimi neznankami, in te neznanke skušamo neprestano razvozlati, nekateri manj, drugi bolj uspešno ... Ko si potem nekaj teh reči razvozlamo, nam postane za trenutek dolgčas. Pa si poiščemo drugih možnosti ... (Tone Škarja)

Rastka sem poznal od svojih osnovnošolskih dni, ko sem se leta 1974 vključil v kamniški Mladinski planinski odsek, kjer smo »pionirčki« z občudovanjem gledali starejše planince, ki so nam bili vzor in markacisti na življenjski poti pred nami.

Prišel pa je čas, ki je narekoval spremembo, in pokazali so se novi izzivi, nove poti, nova odkrivanja, ki smo jih skupno z družino udeležali v novo nastalem Jamarskem klubu Kamnik. Nevidne niti so nas ujele v pisano družino, ki se še do danes ni razšla, le da sedaj dajemo prednost drugačnim rečem kot tiste čase. V tej družini je bil nepogrešljiv član tudi Raso, ki nas je nekako zaznamoval sploh v obdobju njegove bolezni, ki se ji je uprl z njegovim tako znanim optimističnim pogledom na svet.

Po skupnih planinskih turah, odkrivanju neraziskanih jam, popotovanjih z našim legendarnim kombijem po evropskih deželah je končno prišla odločitev, da greva na treking okrog Anapurne v Nepal. Kljub nekaterim oviram nama je uspelo, pridružila sva se skupini, ki jo je vodil Marjan Kregar, izkušen himalajec in poznavalec Nepala. Nepozabni so bili prvi dnevi v Katmanduju, kjer smo spoznavali utrip mesta, si ogledovali znamenitosti in nakupovali.

Ta zadnja zadeva je bila ena izmed boljših. Kot je

Rastko s člani in mladinci Jamarskega kluba Kamnik pred jamo Mačkovco

znano, je v Katmanduju cel kup trgovinic s takšno in drugačno robo, in tako sva z Rasotom hodila in iskala vetrovke Goretex, zanj in za njegove punce, kot je večkrat rekel. Ker Raso ni bil velik in širok po nepalskih merah, je bil seveda problem dobiti pravo številko zanj. Tako sva prečesala ničkoliko trgovinic. V eni sva se nato ustavila in Raso kot dober pogajalec se je odločil za vetrovko The North Face, ker mu je številka ustrezala, prodajalec pa je ceno tudi kar dobro spustil. Zapletlo pa se je, ker je imela ta vetrovka notranji flis, ki pa ga Raso ni potreboval in ga je kratko malo ločil od vetrovke ter nadaljeval pogajanja, da bi še malo zbil ceno. Prodajalcu so se povečale oči in sploh ni dojel, kaj se mu dogaja in da je kaj takega mogoče. Najbrž do takrat še ni imel take stranke. Malo zaradi presenečenja, malo pa ne vem zaradi česa, je Raso iz trgovine odhajal v novi vetrovki s podloženim flisom in seveda z izredno ugodno ceno, tako da sva potem še vso pot obujala spomine na ta nakup. Cela ekipa pa se je zabavala, ko smo se usklajevali, v kateri trgovini imajo številke XXL, da opremimo Rasota. Ko pa je kupoval oblačila za svoje punce, sem mu služil kot model, ne glede na to, ali je bil kos oblačila namenjen ženi ali hčeram (no, tukaj je izvzeta najmlajša hči Saša), ker sva s skupnimi močmi ugotavljala, katera številka bo prava.

Oba pa sva čakala le na dan, ko se bomo odpravili na treking in bova začela spoznavati gorsko pokrajino. Končno vasica Besisahar, kjer smo prvič prenočili zunanaj Katmanduja. Glede na količino hrane, ki jo je Raso

potreboval, da je nasitil svoj želodec, in porcije, ki smo jih dobivali, je bilo jasno, da bo bolj ali manj lačen. Vendar se je nekako izravnilo, ker smo ponavadi naročali skupaj in na mizi se je znašla kar pestra izbira jedi, no, in tu v Besisaharju je vsaj pri naročilu njihove domače jedi dal bat navada, da takoj, ko poješ riž ali omako, dobiš novo porcijo. Tako da sva odšla spat sita kot dva polha, pripravljena na zimo. Drugače pa je Raso pojedel zajtrk ali večerjo tako hitro, da so se mu vsi čudili. Tako sem enkrat zamudil na zajtrk. Ko sem sedel za mizo, sem ga imel samo še pol, ker je Raso mislil, da so vse prinesli samo zanj. No, pa smo imeli spet temo za dnevni pogovor. Vse smo jemali z dobro voljo in veseljem. Večinoma sva bila v sobah skupaj, poglavje zase je bil jutranji ter večerni obred s požirkom žganja, saj se človek mora varovati pred neljubimi želodčnimi težavami. Preventiva je dosegla svoj namen, saj sva se uspešno ubranila pred vsemi nezaželenimi infekcijami.

Čez dan, ko smo hodili, je bil Raso zmeraj predhodnica, ubiral je korak in s svojim tempom hodil naprej. Sledil mu je lahko samo Joža iz naše skupine. Tako je bil pogosto, skupaj z Jožetom, več kot dve uri pred nami, ko pa je nanoslo, da sva hodila skupaj, sva nekako kovala načrte, kako se bova vrnila v te kraje skupaj s svojimi družinskimi člani, kar bi bilo povsem uresničljivo. Vendar so ti načrti padli v vodo in ostali so samo še spomini na to najino potovanje. Dnevi so bežali, vseskozi smo imeli lepo vreme in končno smo prispe- li v tako pričakovani Thorung Pedi, kjer smo na višini

4500 m prespali oziroma, bolje, prebedeli čas od 22. do 2. ure zjutraj, ko smo se odpravili proti Thorung Laju (5416 m). To je bila najvišja točka, ki smo jo dosegli na trekingu okoli Anapurne.

Prihod v Jomoson, kjer smo imeli rezerviran let proti Pokhari, in letališče, kjer je potrebno poleteti do 11. dopoldne, ker se potem okrepijo vetrovi in je težko pristati ali vzleteti, vse je bilo nekaj posebnega. Na letališču nas je pregledala vojaška policija, da ne bi tovorili česa prepovedanega. Kar pa je bilo le pesek v oči, ker je pregledovalec od vsakega turista kaj hotel imeti. Pri meni se je zapičil v kemični svinčnik in sem mu ga dal, pri Rasotu pa so mu bila vseč sončna očala, ki pa so bila z dioptrijo. Po nekajminutnem pregovarjanju se je pregledovalec obrisal pod nosom, da bi si prisvojil tak plen, saj je bil Raso neizprosno, da ta očala pač zares potrebuje. Mislim pa, da je imel pregledovalec kar dober izplen, ker si je med drugim prisvojil Jožovo čelno svetilko, pri Olgi pa mu je bila vseč krema proti gubam. Ampak to je danost v tej deželi. Ko smo sedeli pri večerji in obujali spomine na te dogodke, sploh, ko je Raso s svojimi besedami opisoval pogajanja za očala, je bilo dokaj veselo.

V Pokhari smo spet letali po mestu, iskali nahrbtnike, spominke, opremo, se pogajali in barantali, kar smo večinoma že zelo obvladali, za razliko od Američanov, ki so le odpirali denarnice in plačali prvo ponujeno ceno. Na naju se je prilepil nek ulični prodajalec kukrijev, ker sem se malo preveč zanimal, za koliko so naprodaj, in to je bil zanj znak, da ima morebitnega kupca. Ampak ni vedel, da sva doma z Gorenjske, in s kupčijo ni bilo nič. Z Rasotom sva vstopila v nekaj trgovin. Prodajalec pa naju je zunaj še vedno čakal, in sicer z novo, seveda nižjo ceno. Midva pa sva preverjala in trenirala barantanje, no, končno sva se ga znebila v neki trgovini, kjer sta bila dva izhoda in naju je čakal na napačnem. V kraju Chitwan se je naši poti počasi bližal konec, čakal nas je le še ogled narodnega parka Chitwan, ki meji na Indijo, v njem pa vožnja s čolnom ter zatem ježa na slonih. Rasotov komentar po enournem premetavanju na slonovem hrbtu je bil takle: »Kot bi pojedel potres!« Pa še nekaj časa so te bolele noge v kolkih zaradi širokega slonjega hrpta, bi dodal jaz.

Spet smo bili v Katmanduju. Bližala se je ura odhoda. Z Rasotom sva mrzlično hitela po ulicah, zapravljala še zadnje rupije in tlačila vse v transportno vrečo ter nahrbtnike. Raso si je omislil še tehtnico, tako sva tehtala opremo in ugotavljala, koliko lahko še spravi v torbe, da bova imela predpisano težo za na letalo. Mislim, da sva tisto popoldne šla več kot štirikrat po nakupih, da sva si zagotovila dovoljenih 15 kg na osebo. Ker pa je človek iznajdljivo bitje, je bilo na letališču kljub 20 stopinjam toplote izredno veliko potnikov – trekerjev v dvojnih velurjih ali vetrovkah, kar je pomenilo, da je to tisti kos oblačila, ki ga niso spravili v nahrbtnik oz. je bila teža presežena, pa ga je bilo pač treba obleči. No, saj nekaj podobnega sva naredila tudi midva. Po 22 dneh potepanja pa sva prišla med domače z novo izkušnjo in še večkrat sva se spominjala tega potovanja.

Raso je bil vedno pripravljen pomagati, tudi če je človeka prvič srečal, ali ko je, kot se je zgodilo, tekkel v dolino z obvestilom o nesreči, za katero je le slišal. Ponudil je svoje poznavanje poti in mnoge peljal zu-

naj uhojenih steza. Narava, ki jo je spoštoval, saj je dobro poznal njene zakonitosti, je bila njegova velika ljubezen.

Prišel je čas, ko si je ustvaril družino, vendar je klubu ostal zvest do konca. Pred leti, ko smo izvedeli za njegovo bolezen, smo bili prepričani, da bo borec, kot je bil, zmogel tudi to oviro. Žal je bila bolezen močnejša. Spremljali smo ga v njegovi kalvariji in se čudili moči in optimizmu, ki ju je kljub vsemu še nosil v sebi. Bil je človek, ki ni poznal ne sovraštva, ne prepira in ne nevoščljivosti.

Odšel je, toda delo, ki ga je zapustil na področju jamskih raziskav, je večno. Ostalo ga je sicer še za veliko generacij, toda pionirski delež je opravil, in ga ni mogoče ponoviti. Sreča je na strani pogumnih in prepričani smo, da mu je pri njegovem delu bila naklonjena v pravem pomenu besede.

Kadar si bomo nadedeli nahrbtnike in transportke ter odšli proti goram v jame, nas bosta spremljala njegov nasmeh in vedrina, saj je bil del nas in mi prijatelji v njegovi ekipi. Veliko prezgodaj nas je zapustil. Hvala, da smo bili njegovi sopotniki. Odšel je velik, tih in plemenit, iskren prijatelj.

Za svet in vesoljstvo ne pomeniš nič. A vsakdo je tudi zase svet z vso srečo in nesrečo – eno in drugo, segajoč v osebno neizmernost. V to neizmerno bolečino kliče narava – vsi moji, gore, zvezde, mladina in hladna resnica: iz razvalin življenje novo klije ... (Pavel Kunaver)

Jamarski srečno – za večno.

Rastko Zabrič (1956–2009)

Povzetek

V prispevku so objavljeni spomini članov Jamarškega kluba Kamnik na njihovega prezgodaj umrlega prijatelja in tovariša Rastka Zabriča.

Rastko Zabrič (1956–2009)

Summary

This article is a collection of Kamnik Speleology Club members' memoirs of Rastko Zabrič, their dear college and friend, who, in 2009, departed this life much before his time.

Kazalo

Marjeta Humar
Uvodnik 5

Anton Tone Smolnikar, župan
Šestnajst let »nove« občine Kamnik 7

Kamnik – sedanost in prihodnost

Anton Tone Smolnikar, župan
s sodelavci
Občinski praznik – trenutek za pregled dosežkov 9
Kamnik ob 780-letnici 12
Gospodarski razvoj občine 14
Kamnik – moje mesto 19
Pridobivanje nepovratnih evropskih sredstev 22
Vrtcev ni nikoli dovolj, letos
začetek gradnje OŠ Frana Albrehta 25
Ceste, mostovi, vodovodi 29
Novi prostorski načrt 36
Občinskih stanovanj vedno premalo 42
Neurje – orkan nad Kamnikom 2008 44
Občina Kamnik – občinska uprava,
občinski svet in nadzorni odbor 52

Razprave – naravoslovje

Aleksander Belec
Dolina Kamniške Bistrice – geografske
značilnosti, pomen vodnih virov in
podnebno-hidrološke razmere 55

Razprave – literarna zgodovina

Akademik dr. Janko Kos
France Balantič med modernostjo in tradicijo 67

Razprave – družbena zgodovina

Jože Arko
Prispevek pripadnikov teritorialne obrambe
v občini Kamnik v času osamosvajanja 71

Dr. Damjan Hančič
»Ljudska prosveta kakor tudi vsak partijec mora imeti
pred očmi, da prehajamo v socializem« – zapisniki
OK KPS Kamnik za leto 1946 83

Metka Mestek
150-letnica šolstva v Tunjicah 101

Razprave – gospodarska zgodovina

Jasna Paladin
Devetdeset let Urarstva Cerar 111

Irena Radej
Kamniška keramika 123

Ivan Nograšek
Naravno bogastvo Tunjiškega gričevja:
premog in kremenčev pesek 133

Špela Hribar,
Sabina Komar,
Vilma Vrtačnik Merčun, prof.
Kamniški vlak v težavnih časih (1968–1978) 135

Razprave – kulturna zgodovina

Janez Humar
Ameriška Lira in njen
ustanovitelj Matej L. Holmar 149

Janez Močnik, prof.
Glasbeniki iz rodbine Hribar
iz Zgornjega Tuhinja 157

Mag. Marko Mugerli, prof.
Kamniški študentje na baselski univerzi 163

Razprave – arhitektura

Janez Trepel
Cerkev v Stranjah 167

Razprave – etnologija

Breda Podbrežnik Vukmir, prof.,
Irena Kotnik, prof.
Oris zbiranja in vsebine slovstvene folklorne v
kamniški občini za knjigo *Čuden prečudež:*
podoba človeka skozi folklorne pripovedi 179

Ivanka Učakar, prof.
Nekoč je bilo jezero 191

Vilko Rifel
Pojav rokovnjaštva v Kamniku
in njegovi okolici 199

Razprave – geologija

Prof. dr. Rajko Pavlovec
P. Janez Žurga kot geolog 217

Razprave – paleontologija

Dr. Jure Žalohar
Tomaž Hitij, dr. dent. med.
mag. Matija Križnar
Muhi dlakarici (Diptera: Bibionidae)
iz terciarnih plasti Zasavja in
Tunjiškega gričevja 223

Mag. Matija Križnar,
Davo Preisinger
Navtilida iz miocenskih plasti
Tunjiškega gričevja 231

Mag. Matija Križnar
Dr. Jure Žalohar
Tomaž Hitij, dr. dent. med.
Sarmatijske ribe kostnice iz okolice Tunjic 237

Kamniški zbornik XX

Izdaja:
Občina Kamnik

Ureja uredniški odbor:
Marjeta Humar, prof., glavna urednica
dr. Božidar Drovenik
Tone Ftičar
Tina Romšak, prof.
Jasna Paladin, univ. dipl. etn. in kult. antr.
Barbara Savenc, dipl. umet. zgod.
Anton Tone Smolnikar
Breda Vukmir Podbrežnik, prof.
Milan Šuštar, prof.

Lektorja:
Milan Šuštar, prof.
Marjeta Humar, prof.

Korektorica:
Tatjana Matičič

Angleški povzetki:
Gašper Kopitar, prof.

Grafična oprema in oblikovanje:
Dušan Sterle, slikar in graf. oblikovalec

Računalniška obdelava besedila:
Sašo Matičič

Izvedba tiska:
Studio Dataprint, d. o. o.

Naklada:
2000 izvodov

Fotografija na platnicah:
Novca iz kamniške kovnice:
Henrik IV. Andeški (1204–1228) in
Friderik II. Babenberški (1230–1243).
Foto: Tomaž Lauko.
Iz diateke Medobčinskega muzeja Kamnik.

Kot vinjete so uporabljene fotografije iz diateke
Medobčinskega muzeja Kamnik.

V Kamniku, marca 2010

Razprave – umetnostna zgodovina

Dr. Ferdinand Šerbelj
Bambinijeve oltarne slike v Komendi
in o drugih njegovih delih pri nas.....247

Pesniki in slikarji

Helena Plahuta.....261

Marija Koželj o sebi..... 263

Barbara Savenc
Sonja Rauter Zelenko (1918) 265

Naš pogovor

Franc Svetelj
Desetletje tvornega sodelovanja
med Kamnikom in Trofaiachom.....271

Tone Ftičar
Z navigacijo, kjer je razen
medicine še marsikaj 279

Ljudje in čas

Cica Stele,
Tone Stele
Meščan Janko Stele (1899–1976).....287

Jožica Snaj Senegačnik
O Križnikovih potomcih in starem Motniku 295

Milan Nograšek
Iz nemške vojske v rusko taborišče 301

Janez Majcenovič, prof.
Listi iz perovske kronike 305

Vido Kregar
Romanje v Rim ob 800-letnici Vodila
svetega Frančiška 307

Ob jubileju

Tatjana Drovenik Čalič, prof.
Sedem desetletij dr. Božidarja Drovenika 325

V spomin

Dr. Milček Komelj
Slikarski bard notranjske dežele.....331

Marjeta Humar, prof.
90-letnica rojstva Ivana Debevca (1919–2003)
– slovenskega Diorja 335

Marinka Mošnik
Tomaž Humar (1969–2009)..... 339

Dr. Milček Komelj
Slovo profesorice Zore Bergant..... 349

France Vurnik, prof.
Stanko Šimenc (11. 5. 1934–14. 7. 2008) 353

Dr. Janez Marolt
In memoriam dr. Tonetu Cevcu (1932–2007).....357

Dane Holcar,
Miha Hribovšek,
Alenka Juvan,
Vido Kregar,
Rajko Slapnik
Rastko Zabrič (1956–2009).....361

Kazalo 367

Kolofon 369

